

ISSN 2522-4077 (Print)
ISSN 2522-4085 (Online)
DOI: 10.32782/2522-4077-2024-209

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Серія:
ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

Випуск 3 (210)

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

Наукові записки. Серія: Філологічні науки. Випуск 3 (210). Кропивницький: Видавничий дім «Гельветика», 2024. 318 с.

До Наукових записок увійшли статті, присвячені дослідженню актуальних питань історії української та світової літератури, теорії літератури, компаративістики, проблемам українського та зарубіжного мовознавства в аспекті лінгвокультурології, лінгвокогнітивістики, етнолінгвістики, дискурсології й психолінгвістики, теорії та практики перекладу й прикладної лінгвістики, розвитку та функціонування мов у поліетнічному та полікультурному просторі, значущих аспектів фахової підготовки сучасного вчителя-філолога, перекладача та фахівця з прикладної лінгвістики. Збірник розрахований на наукових працівників, викладачів, аспірантів, студентів факультетів української філології, іноземних мов, учителів-словесників, перекладачів.

Збірник зареєстровано в міжнародних наукометричних базах Index COPERNICUS, Google Scholar, Academic Journals, Research Bible, WorldCat та Index NSD (the Norwegian Register for Scientific Journals, Series and Publishers).

РЕДКОЛЕГІЯ:

Михида Сергій Павлович (головний редактор), доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української філології та журналістики, Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, Україна;

Білоус Олександр Миколайович, кандидат філологічних наук, професор, професор кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики, Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, Україна;

Громко Тетяна Василівна, доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри української філології та журналістики, Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, Україна;

Ніца Давидовіч (Nitza Davidovitch), доктор наук, професор, професор, завідувач кафедри освіти, завідувач відділу оцінювання якості освіти та академічного навчання, керівник програми підготовки викладачів, Аріельський університет (Ariel University), Ізраїль;

Залужна Ольга Олексіївна, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології, Донецький національний університет імені Василя Стуса, Україна;

Кирилюк Ольга Леонідівна, доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української філології та журналістики, Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, Україна;

Клочек Григорій Дмитрович, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української філології та журналістики, Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, Україна;

Лелека Тетяна Олександрівна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики, Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, Україна;

Поліщук Володимир Трохимович, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури та компаративістики, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Україна;

Фока Марія Володимирівна, доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри лінгводидактики та іноземних мов, Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, Україна.

Ухвалено до друку Вченою радою Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка (протокол № 3 від 23.09.2024 року).

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа:

Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 1396 від 25.04.2024 року.

Періодичність: 4 рази на рік.

Офіційний сайт видання: journals.cusu.in.ua/index.php/philology

Видання «Наукові записки. Серія: Філологічні науки» включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з філологічних наук (спеціальність 035 Філологія) відповідно до Наказу МОН України № 491 від 27 квітня 2023 року (додаток 3).

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl

ISSN 2522-4077 (Print)
ISSN 2522-4085 (Online)
DOI: 10.32782/2522-4077-2024-209

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
VOLODYMYR VYNNYCHENKO CENTRAL UKRAINIAN
STATE UNIVERSITY

RESEARCH BULLETIN

Series:
PHILOLOGICAL SCIENCES

Issue 3 (210)

Publishing house
"Helvetica"
2024

УДК 08(477.65):80

H34

Research Bulletin. Series: Philological Sciences. Issue 3 (210). Kropyvnytskyi: Publishing House “Helvetica”, 2024. 318 p.

Research Bulletin. Series: Philological Sciences publishes articles devoted to current issues of history of Ukrainian and world literature, theory of literature, comparative studies, Ukrainian and foreign linguistics in terms of cultural linguistics, cognitive linguistics, ethnolinguistics, discourse studies and psycholinguistics, theory and practice of translation and applied linguistics, development and functioning of languages in a multicultural space, significant aspects of professional training of a modern philology teacher, translator, and specialist in applied linguistics. The journal is intended for academic and research staff, postgraduate and undergraduate students of the faculties of Ukrainian philology and foreign languages, philology teachers, and translators.

The Collection is registered in international catalogues of periodical and database INDEX COPERNICUS, Academic Journals, Reserch Bible, WordCut and Index NSD (the Norwegian Register for Scientific Journals, Series and Publishers).

EDITORIAL BOARD:

Mykhyda Serhii Pavlovych (Chief Editor), Doctor of Philology, Professor, Professor at the Department of Ukrainian Philology and Journalism, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, Ukraine;

Bilous Oleksandr Mykolaiovych, PhD in Philology, Professor, Professor at the Department of Translation, Applied and General Linguistics, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, Ukraine;

Hromko Tetiana Vasylivna, Doctor of Philology, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Ukrainian Philology and Journalism, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, Ukraine;

Nitza Davidovitch, DSc, Professor, Head of the Department of Education, Head of the Department of Education Quality Assessment and Academic Instruction, Manager of the Teacher Training Program, Ariel University, Israel;

Zaluzhna Olha Oleksiivna, PhD in Philology, Associate Professor, Head of the Department of English Philology, Vasyl' Stus Donetsk National University, Ukraine;

Kyryliuk Olha Leonidivna, Doctor of Philological Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Ukrainian Philology and Journalism, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, Ukraine;

Klochek Hryhorii Dmytrovych, Doctor of Philological Sciences, Professor, Head of the Department of Ukrainian Philology and Journalism, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, Ukraine;

Leleka Tetiana Oleksandrivna, PhD in Philology, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Translation, Applied and General Linguistics, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, Ukraine;

Polishchuk Volodymyr Trokhymovych, Doctor of Philological Sciences, Professor, Head of the Department of Ukrainian Literature and Comparative Studies, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine;

Foka Mariia Volodymyrivna, Doctor of Philology, Associate Professor, Professor at the Department of Linguodidactics and Foreign Languages, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, Ukraine.

Recommended for printing by the Academic Council of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University (Minutes № 3 dated September 24, 2023).

Registration of Print media entity: Decision of the National Council of Television and Radio Broadcasting of Ukraine: Decision No. 1396 as of 25.04.2024.

Periodicity: 4 times a year.

Official web-site: journals.cusu.in.ua/index.php/philology

According to the Decree of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 491 (Annex 3) dated April 27, 2023, the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category “B”) on philological sciences (035 Philology).

Articles are checked for plagiarism using the software StrikePlagiarism.com developed by the Polish company Plagiat.pl

ISSN 2522-4077 (Print)
ISSN 2522-4085 (Online)

© Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, 2024
© Design “Publishing House “Helvetica”, 2024

ЗМІСТ

BANIAS V.V., BANIAS N.YU. LITERARY DISCOURSE: MAIN TRENDS IN BRITISH LITERATURE OF THE SECOND HALF OF THE XX CENTURY.....	11
VERKHOVTSOVA O.M., KUTSENKO O.V. UNRAVELING THE WORLD OF CLICHES.....	23
IBRAGIMOVA S.V. QUALITÉ DE TRADUCTION DES TEXTES TECHNIQUES ET SCIENTIFIQUES FRANÇAIS VERS L'UKRAINIEN.....	29
PASTERNAK T.A. MILITARY METAPHOR AS A CONCEPTUAL METAPHOR.....	35
SOROKA BOYACIOGLU L.T. THE REALM OF LEXICAL AND SYNTACTICAL STYLISTIC DEVICES: PURPOSE, IMPACT AND EFFECTS.....	40
YABLOCHNIKOVA V.O. MACHINE TRANSLATION VS HUMAN TRANSLATION.....	45
БІЛАС А.А., ОЛІЙНИК Ю.Р. ЛІНГВО-ПРАГМАТИЧНІ ТА ДИДАКТИЧНІ АСПЕКТИ ФРАНЦУЗЬКИХ РОЗМОВНИХ УСІЧЕНЬ (НА МАТЕРІАЛІ КОРПУСУ CLAPI).....	50
БОНДАРЕНКО К.Л., БУЛГАКОВА К.В. РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ІТ-ТЕРМІНОЛОГІЇ В ПРОЦЕСІ ЛОКАЛІЗАЦІЇ (НА ПРИКЛАДІ ПОШТОВИХ КЛІЄНТІВ “MICROSOFT OFFICE OUTLOOK” ТА “GOOGLE GMAIL”).....	58
БРОВКО О.О. ФЕМІНІСТИЧНИЙ ДИСКУРС ІНДИВІДУАЦІЇ В ПОВІСТІ МАРІЇ МАТІОС «МОСКАЛИЦЯ».....	66
ВЕРТИПОРОХ О.В. ПРИНЦИП «АЙСБЕРГА» В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ ПРО ВІЙНУ.....	71
ВОЛЧАНСЬКА Г.В., ЗАКОРДОНЕЦЬ О.П., ВАСИЛИК С.С. МІКРОТОПОНІМИ СЕЛА КАЗАВЧИНА ГОЛОВАНІВСЬКОГО РАЙОНУ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	77
ГОРБОЛІС Л.М. УКРАЇНОЦЕНТРИЧНИЙ ЧИН БОРИСА ГРІНЧЕНКА.....	87
ГОСТРА К.В., ДУДНІКОВ М.О. ОСОБЛИВОСТІ ЗОБРАЖЕННЯ ЧОРНОБИЛЬСЬКОЇ КАТАСТРОФИ У ЛІТЕРАТУРІ НОН-ФІКШН (НА МАТЕРІАЛІ КНИГИ К. МІХАЛІЦІНОЇ ТА С. ДВОРНИЦЬКОГО «РЕАКТОРИ НЕ ВИБУХАЮТЬ. КОРОТКА ІСТОРІЯ ЧОРНОБИЛЬСЬКОЇ КАТАСТРОФИ»).....	90
ГРИЦЕВИЧ Ю.В. СУБСТАНТИВНА ДІАЛЕКТНА ЛЕКСИКА В ТЕКСТАХ КОЛОМИЙОК У ЗАПИСАХ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА: ПОБУТОВИЗМИ.....	95
ГУЦУЛЯК С.І. УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА ЯК ПРОЄКТ.....	102
ДУЖА-ЗАДОРОЖНА М.П., КАЧУР Я.І. ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ МАШИННОГО ПЕРЕКЛАДУ ЗАСОБАМИ БАГАТОМОВНИХ ПАРАЛЕЛЬНИХ КОРПУСІВ.....	108
ДЯЧУК В.Р. ДІАЛЕКТ ЯК ПРОСТІР РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ КУЛЬТУРИ МІКРОСОЦІУМУ.....	116
ЗВАРИЧ В.З. КОНЦЕПТ «ЛЮДИНА Й ДОЛЯ» В «АНТИЧНИХ» ДРАМАХ С. ВИСПЯНСЬКОГО.....	125
ЗОРЕНКО І.С., КАНЕВСЬКА О.Б. ПРОДУКТИВНІ СЛОВОТВІРНІ МОДЕЛІ В АНГЛОМОВНОМУ ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРСІ.....	130

ІБРАГІМОВА С.В. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ ІНФІНІТИВНИХ КОНСТРУКЦІЙ ФРАНКОМОВНИХ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ТЕКСТІВ.....	138
ІВАСЮТА М.І. СИМВОЛИ-ДЕНДРОНИМИ В ТВОРАХ ПИСЬМЕННИКІВ БУКОВИНИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ.....	143
КІРКОВСЬКА І.С. ВИДО-ЧАСОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ФОРМ МАЙБУТНЬОГО ЧАСУ У ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ.....	150
КОЛЯДА Е.К., КАЛИНОВСЬКА І.М. АНГЛІЙСЬКІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З КОМПОНЕНТАМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ: ФУНКЦІОНУВАННЯ У МАС-МЕДІЙНИХ ТЕКСТАХ	157
КОШОВА І.О. ТАРАС ШЕВЧЕНКО: РЕЦЕПЦІЯ В ШКОЛІ.....	165
КРАСНОПОЛЬСЬКА Н.Л. ЗАПОЗИЧЕННЯ ТА ЇХНІ ТИПИ В УКРАЇНСЬКІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ МЕНЕДЖМЕНТУ.....	171
КРИЖАНІВСЬКА О.І. З НИЗИН ДО ВЕРШИН: СПІЛЬНОСЛОВ'ЯНСЬКІ ТА САМОБУТНІ РИСИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (3).....	177
МИХИДА І.С. ЕКСКУРС ЧАСОПИСАМИ «УЖ» ТА «ЧЕРВОНИЙ КЛИЧ» (1928–1929 РР.): ПРОБЛЕМА ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНИХ ПОШУКІВ	183
МИХИДА С.П., ГОНТАР А.І. ПСИХОАВТОБІОГРАФІЗМ МАЛОЇ ПРОЗИ ВАЛЕР'ЯНА ПІДМОГИЛЬНОГО.....	189
МОРОЗ В.В., ГАРБЕРА І.В. ВИДИ КОПІРАЙТЕРСЬКИХ ТЕКСТІВ.....	195
ОДРЕХІВСЬКА І.М. ЕДИТОЛОГІЧНА КОНЦЕПЦІЯ ПЕРЕКЛАДУ ЮРІЯ ЛУЦЬКОГО ЯК ПРОПОЗИЦІЯ ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКИХ СТУДІЙ.....	202
ОЛЕКСАНДРУК І.В. ЛІНГВІСТИЧНИЙ КОРПУС ЯК ІНСТРУМЕНТ СЕМАНТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.....	209
ОСТАПЕНКО С.А., ГЕРАСИМЕНКО О.Ю. ЗАСТОСУВАННЯ ГРАМАТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ ОПОВІДАННЯ «ГОЛУБИЙ КАРБУНКУЛ» А.К. ДОЙЛА.....	215
ПАНЧЕНКО В.А. ЗАСОБИ ПЕРЕКЛАДУ ГРИ СЛІВ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ КИТАЙСЬКОЮ.....	224
ПОЛЩУК В.Т. ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ВЗАЄМИН ТАРАСА ШЕВЧЕНКА З РОДИНОЮ ГЕРНІВ У ШЕВЧЕНКІАНІ.....	230
ПОЛЯКОВА О.В., ДОЛЬНИК І.М., ЩЕРБИНА А.В. СПЕЦИФІКА ПОСТАНОВКИ ЗВУКІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ УКРАЇНСЬКИМ СТУДЕНТАМ.....	241
ПРИСТАШ А.А. АВТОБІОГРАФІЧНИЙ ВИМІР АРХІТЕКТОНІКИ ПОЕТИЧНОГО ЦИКЛУ «НЕЧЕСТИВЕ КОХАННЯ» ЗІ ЗБІРКИ «ПАЛЬМОВЕ ГІЛЛЯ» АГАТАНГЕЛА КРИМСЬКОГО.....	247
РАЙБЕДЮК Г.Б. АРХЕТИПНІ ВИМІРИ ЗЛА В РОМАНІ МАРІЇ МАТІОС «ЧЕРЕВИЧКИ БОЖОЇ МАТЕРІ».....	256
САЙКО К.О., САЙКО М.А. СЛІПИЙ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ: КРІЗЬ ТЕРНИ ДО ЯКОСТИ.....	265

СЕРЕДНИЦЬКА А.Я. ЗМІНА СТАВЛЕННЯ ДО МОВНИХ НОРМ У ВІРТУАЛЬНІЙ КОМУНІКАЦІЇ ТА ЇЇ ПРИЧИНИ.....	274
ТАРАНЕНКО К.В. ПРИЙОМИ МОВНОЇ ГРИ В НЕЙМІНГУ УКРАЇНСЬКИХ ПОДКАСТІВ.....	280
ТЕГЛІВЕЦЬ Ю.В. АНГЛОМОВНІ ТЕРМІНИ-АБРЕВІАТУРИ У ГАЛУЗІ ФОТОГРАФІЇ.....	286
УСТИМЕНКО Т.А., КАРАМИШЕВА І.Д. ДИНАМІЧНІ ПРОЦЕСИ МЕТАФОРИЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ «ГНІВ» В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМОВНОМУ МЕДІАДИСКУРСІ.....	292
ФОКА М.В. АРХЕТИПНІ ОЗНАКИ ПОЕТИКИ МАРІЇ МАТІОС (НА МАТЕРІАЛІ ПОВІСТІ «АРМАГЕДОН УЖЕ ВІДБУВСЯ»).....	299
ХАРЧУК Л.В. ПРОЦЕС ФРАЗЕОЛОГІЗАЦІЇ ЯК ЗАСІБ ТВОРЕННЯ ТЕРМІНІВ ЕНЕРГЕТИКИ.....	305
ШОВКОПЛЯС Ю.О. ІСПАНСЬКІ ЗАПОЗИЧЕННЯ АМЕРИКАНСЬКОГО ВАРІАНТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ: ХРОНОЛОГІЯ НАДХОДЖЕННЯ ТА СЕМАНТИЧНІ ЗМІНИ.....	312

CONTENTS

BANIAS V.V., BANIAS N.YU. LITERARY DISCOURSE: MAIN TRENDS IN BRITISH LITERATURE OF THE SECOND HALF OF THE XX CENTURY.....	11
VERKHOVTSOVA O.M., KUTSENKO O.V. UNRAVELING THE WORLD OF CLICHES.....	23
IBRAGIMOVA S.V. QUALITY OF TRANSLATION OF FRENCH TECHNICAL AND SCIENTIFIC TEXTS INTO UKRAINIAN.....	29
PASTERNAK T.A. MILITARY METAPHOR AS A CONCEPTUAL METAPHOR.....	35
SOROKA BOYACIOGLU L.T. THE REALM OF LEXICAL AND SYNTACTICAL STYLISTIC DEVICES: PURPOSE, IMPACT AND EFFECTS.....	40
YABLOCHNIKOVA V.O. MACHINE TRANSLATION <i>VS</i> HUMAN TRANSLATION.....	45
BILAS A.A., OLIINYK YU.R. THE LINGUO-PRAGMATIC AND DIDACTIC ASPECTS OF FRENCH COLLOQUIAL TRUNCATIONS (BASED ON THE CLAPI CORPORA).....	50
BONDARENKO K.L., BULHAKOVA K.V. DEVELOPMENT OF UKRAINIAN IT TERMINOLOGY THROUGH THE LOCALIZATION PROCESS (“MICROSOFT OFFICE OUTLOOK” AND “GOOGLE GMAIL” CASE STUDIES).....	58
BROVKO O.O. FEMINIST DISCOURSE OF INDIVIDUATION IN THE NOVEL BY MARIA MATIOS «MOSKALITSA».....	66
VERTYPOROKH O.V. PRINCIPLE OF THE «ICEBERG» IN MODERN UKRAINIAN POETRY ABOUT WAR.....	71
VOLCHANSKA H.V., ZAKORDONETS O.P., VASYLYK S.S. MICROTOPYMS OF KAZAVCHINA VILLAGE HOLOVANIVSK DISTRICT KIROVOGRAD REGION.....	77
HORBOLIS L.M. BORYS GRINCHENKO’S UKRAINIAN-CENTRIC ACTIVITY.....	87
HOSTRA K.V., DUDNIKOV M.O. FEATURES OF CHORNOBYL DISASTER PORTRAIT IN NON-FICTION LITERATURE (BASED ON THE MATERIAL OF THE BOOK BY K. MIKHALITSYNA AND S. DVORNYTSKYI «REACTORS DO NOT EXPLODE. A BRIEF HISTORY OF THE CHORNOBYL DISASTER»).....	90
HRYTSEVYCH YU.V. SUBSTANTIVE DIALECT VOCABULARY IN KOLOMYIKA TEXTS RECORDED BY VOLODYMYR HNATIUK: DOMESTICISMS.....	95
HUTSULIAK S.I. UKRAINIAN LITERATURE AS A PROJECT.....	102
DUZHA-ZADOROZHNA M.P., KACHUR YA.I. INVESTIGATING MACHINE TRANSLATION PROBLEMS BY MEANS OF MULTILINGUAL PARALLEL CORPORA.....	108
DIACHUK V.R. DIALECT AS A SPACE OF MICROSOCIETY CULTURE REPRESENTATION.....	116
ZVARYCH V.Z. THE CONCEPT OF «MAN AND FATE» IN S. WYSPIANSKI’S «ANCIENT» DRAMAS.....	125

ZORENKO I.S., KANEVSKA O.B. PRODUCTIVE WORD-BUILDING PATTERNS IN THE ENGLISH-LANGUAGE INTERNET DISCOURSE.....	130
IBRAHIMOVA S.V. FEATURES OF TRANSLATION INTO UKRAINIAN OF INFINITIVE CONSTRUCTIONS OF FRENCH-SPEAKING SCIENTIFIC AND TECHNICAL TEXTS.....	138
IVASIUTA M.I. DENDRONOMIC SYMBOLS IN THE WORKS OF BUKOVINIAN WRITERS OF THE LATE 19TH AND EARLY 20TH CENTURY.....	143
KIRKOVSKA I.S. ASPECT AND TENSE CHARACTERISTICS OF FORMS OF THE FUTURE TENSE IN THE FRENCH LANGUAGE.....	150
KOLIADA E.K., KALYNOVSKA I.M. ENGLISH FOOD-RELATED IDIOMS: FUNCTIONING IN MASS MEDIA TEXTS.....	157
KOSHOVA I.O. TARAS SHEVCHENKO: RECEPTION AT SCHOOL.....	165
KRASNOPOLSKA N.L. LOANWORDS AND THEIR TYPES IN THE UKRAINIAN TERMINOLOGY OF MANAGEMENT.....	171
KRYZHANIVSKA O.I. FROM THE BOTTOMS TO THE TOPS: COMMON SLAVIC AND INDIVIDUAL FEATURES OF THE UKRAINIAN LANGUAGE (3).....	177
MYKHIDA I.S. AN EXCURSION THROUGH THE MAGAZINES «UZH» AND «CHERVONYI KLYCH» (1928–1929): THE PROBLEM OF ARTISTIC AND AESTHETIC SEARCHES.....	183
MYKHIDA S.P., HONTAR A.I. PSYCHOAUTOBIOGRAPHISM OF VALERIAN PIDMOHYLNYI'S SHORT PROSE.....	189
MOROZ V.V., HARBERA I.V. TYPES OF COPYWRITING TEXTS.....	195
ODREKHIVSKA I.M. GEORGE LUCKYJ'S EDITORIAL CONCEPT OF TRANSLATION AS A PROPOSAL FOR ADVANCING UKRAINIAN STUDIES GLOBALLY.....	202
OLEKSANDRUK I.V. LINGUISTIC CORPUS AS A TOOL OF SEMANTIC RESEARCH.....	209
OSTAPENKO S.A., HERASYMENKO O.I.U. GRAMMATICAL TRANSFORMATIONS APPLICATION IN THE UKRAINIAN TRANSLATION OF "THE ADVENTURE OF THE BLUE CARBUNCLE" BY A.C. DOYLE.....	215
PANCHENKO V.A. WAYS OF TRANSLATING PUNS FROM ENGLISH INTO CHINESE.....	224
POLISHCHUK V.T. INTERPRETATION OF TARAS SHEVCHENKO'S RELATIONSHIP WITH THE HERN FAMILY IN SHEVCHENKIANA.....	230
POLIAKOVA O.V., DOLNYK I.M., SHCHERBYNA A.V. SPECIFIC FEATURES OF TEACHING ENGLISH PRONUNCIATION TO UKRAINIAN STUDENTS.....	241
PRYSTASH A.A. AUTOBIOGRAPHICAL DIMENSION OF THE ARCHITECTONICS OF THE POETIC CYCLE «UNHOLY LOVE» FROM THE COLLECTION «PALM BRANCH» BY AGATANGEL KRYMSKYI.....	247
RAIBEDIUK H.B. ARCHETYPAL DIMENSIONS OF EVIL IN THE NOVEL BY MARIA MATIOS «THE SHOES OF THE MOTHER OF GOD».....	256
SAIKO K.O., SAIKO M.A. BLIND TRANSLATOR EXPERIMENT: PER ASPERA AD QUALITY.....	265

SEREDNYTSKA A.IA. CHANGE OF ATTITUDE TO LANGUAGE NORMS IN VIRTUAL COMMUNICATION AND ITS CAUSES.....	274
TARANENKO K.V. LANGUAGE GAME TECHNIQUES IN NAMING UKRAINIAN PODCASTS.....	280
TEHLIVETS YU.V. ENGLISH TERMS-ABBREVIATIONS IN THE FIELD OF PHOTOGRAPHY.....	286
USTYMENKO T.A., KAPAMYSHEVA I.D. DYNAMIC PROCESSES OF METAPHORISATION OF THE CONCEPT «ANGER» IN MODERN UKRAINIAN MEDIA DISCOURSE.....	292
FOKA M.V. ARCHETYPAL FEATURES OF MARIIA MATIOS' POETICS (BASED ON THE NOVEL «ARMAGEDDON HAS ALREADY HAPPENED»).....	299
KHARCHUK L.V. THE PROCESS OF PHRASEOLOGIZATION AS A MEANS OF TERMINOLOGY FORMATION IN THE FIELD OF ENERGY.....	305
SHOVKOPLIAS YU.O. SPANISH BORROWINGS OF THE AMERICAN VARIANT OF THE ENGLISH LANGUAGE: CHRONOLOGY OF COMING AND SEMANTIC CHANGES	312

UDC 821.111:17.023.36

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-210-1>

LITERARY DISCOURSE: MAIN TRENDS IN BRITISH LITERATURE OF THE SECOND HALF OF THE XX CENTURY

ЛІТЕРАТУРНИЙ ДИСКУРС: ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ БРИТАНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.

Banias V.V.,

orcid.org/0000-0001-6880-8805

Web of Science Researcher ID: KVB-6789-2024

PhD, Associate Professor,

Department of Philology,

Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education

Banias N.Yu.,

orcid.org/0000-0002-6974-0790

Web of Science Researcher ID: KVB-7525-2024

PhD, Associate Professor,

Department of Philology,

Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education

The article generally analyzes the main specific features of the literature of Great Britain of the 20th century. The convention of dividing the development of the entire literary process into two parts – before the Second World War and after it is considered to be conventional. The authors analyse the great influence of historical and political events on the literary process of Great Britain – primarily World Wars, the collapse of colonialism and some countries (the USSR, for example). Also the authors focus attention on the diversity of modern literature, its eclecticism, and «fusion» with other artistic genres – primarily with cinematography. Special attention is paid to the tendency to neomythologism and parable in the literature of the late 20th century. Turning to myths makes it possible to strengthen the universal sound of the writing, to transfer it from the level of a specific story situation to a universal dimension, to emphasize the scale of problems and images. The role of the reader in the constitution of the meaning of the text is underlined. The author of the late 20th century deliberately confuses the reader. He introduces unreliable narrators to him, mixes time layers, delays the revelation of mysteries, or leaves them without explanations at all. Writings of the 20th century require active intellectual work from the reader. The lack of a specific social or political target in the angry Philippic heroes, who splashed them on everyone and everything, determined the transience of the rebellion of the «angry». Separately, the authors of the article examine the peculiarities of the literary process in Great Britain by decades, establishing, among other things, the influence on them of various political currents – from the extreme left to the extreme right; it is stated that, over time, the art of Misty Albion, like the entire West, noticeably «shrunk». Ultimately, the authors of the article conclude that the modern literature of Great Britain is multifaceted, synthesized, saturated with psychologism and focused at the same time both on global themes and on the problems of the «little man».

Key words: World War, colony, novel, myth, modernism, postmodernism, crisis.

У статті узагальнено аналізуються основні особливості літератури Великої Британії ХХ століття. Загальноприйнятою вважається умовність поділу розвитку всього літературного процесу на дві частини – до Другої світової війни та після неї. Автори аналізують великий вплив історичних і політичних подій на літературний процес Великої Британії – насамперед світових воєн, краху колоніалізму та деяких країн (СРСР, наприклад). Також автори акцентують увагу на розмаїтості сучасної літератури, її еkleктизмі та «зрощеності» з іншими жанрами мистецтва – насамперед із кінематографом. Особливу увагу приділено тенденції до неоміфологізму та параболізму в літературі кінця ХХ ст. Звернення до міфів дає змогу посилити універсальне звучання написаного, перевести його з рівня конкретно-сюжетної ситуації в універсальний вимір, підкреслити масштабність проблем і образів. Підкреслено роль читача у формуванні сенсу тексту. Автор кінця ХХ століття навмисно заплутує читача. Він вводить йому ненадійних оповідачів, змішує часові пласти,

затягує розкриття таємниць або взагалі залишає їх без пояснень. Твори митців ХХ століття вимагають від читача активної інтелектуальної праці. Окремо автори статті розглядають особливості літературного процесу Великої Британії за десятиліттями, встановлюючи, крім усього іншого, вплив на них різних політичних течій – від крайньо лівих до крайньо правих; констатується, що з прином часом мистецтво Туманного Альбіону, як і всього Заходу, відчутно «полівішало». Зрештою, автори статті дійшли висновку, що сучасна література Великої Британії є багатогранною, синтезованою, насиченою психологізмом і зосередженою водночас як на глобальних темах, так і на проблемах «маленької людини».

Ключові слова: Світова війна, колонія, роман, міф, модернізм, постмодернізм, криза.

Introduction. «Literature is the expression of society, just as words are the expression of human beings» [1, p. 87]. These beautiful words were once said by Professor Thomas Huxley, a British biologist and anthropologist. Indeed, literature is a powerful medium for expressing society and its various aspects.

British literature of the second half of the 20th century was greatly influenced by the historical events of that period. The Second World War discredited the ideas of traditional European humanism. The young generation of the 1950s and especially the 1960s painfully feels the loss of ideals, disappointment in the post-war reality, and lack of perspective. At the same time the war gave such examples as selfless heroism, and sacrifice in the name of others. The whole paradigm of Western culture underwent a radical revision.

The confrontation between the two socio-political systems during the Cold War years also left its mark on the literary texts and on their inner content.

For Great Britain the collapse of the colonial system as a result of the victory of national liberation movements in the countries of the «third world» is a tangible blow. Independence encourages the development of their own literature in the countries of Africa and Asia, which will soon occupy worthy places on the literary map of the world.

New trends, genres and forms of literature appear. One of them is an active development of eco-literature. Ecological warnings are described by science fiction writers, authors of dystopias and cautionary novels.

All these factors influenced the formation of literature of the second half of the 20th century.

Theoretical framework and literature review. The influence of the Second World War on literature of the second half of the 20th century was depicted by T.W. Adorno who points out that «It is impossible to write poems after Auschwitz» [2, p. 135].

The tendency to neomythologism and parable is worth mentioning in the literature of the late 20th and early 21st centuries. T.V. Bovsunivska, researching genre modifications of the novel in the 20th–21st centuries in the monograph, points out that «The emergence of the novel-myth as a special genre falls on the 20th century. And until now there were no genre justifications, but only scattered opinions about mythologism, mythopoetics, mythologemes of the novel» [3, p. 204]. L. V. Yaroshenko (2004) calls it a «myth novel». Mythology and archetypal images in novels were studied by Frye Northrop.

The influence of mass culture on literary process was investigated by Fr. Jost and L. Mulvey.

In the course of the research historical, psychological, comparative, temporal methods of studying literature were used.

Research design and methods. In the course of the research, historical, structural, psychological, comparative, temporal, compositional-plot methods of investigating the main trends and genres of the literature of Great Britain of the 20th century were used.

Results. The traditional division of the literary century into the «first» and «second» halves is, of course, a convention that helps to organize the vast amount of artistic material. The watershed lines between divergent intentions of artists, understanding of the goals and tasks of literature, and aesthetic principles of its creation do not follow the calendar, but content coordinates, marked by shifts in human consciousness. Likewise, it is logical to start counting its «second half» somewhat earlier than

the beginning of the 1950s, namely, from the Second World War, because it was the war that forced the entire paradigm of Western culture to undergo a radical revision, in particular, the ideas about the limits of human capabilities. On the one hand, the mundaneness of inhumanity, which, unfortunately, was marked by the war, proved the illusoriness of moral boundaries, which man is seemingly unable to cross. They were dispersed by the smoke from the ovens of Auschwitz and Buchenwald. The famous German philosopher and sociologist Theodor Adorno noted that «It is impossible to write poems after Auschwitz», «To write a poem after Auschwitz is barbaric» (T.W. Adorno). Usually, his statement should be interpreted metaphorically, not as a call to stop literary activity, but as a statement of the need to review its foundations, since traditional European humanism has discredited itself. On the other hand, the war also gave opposite examples, such as selfless heroism, and sacrifice in the name of others, which also, albeit in the other direction, expanded the knowledge of what a person is capable of. Thus, we can talk about the philosophical lessons of war as one of the factors in the development of literature.

The confrontation between the two socio-political systems, which took shape in the post-war world and gained its most acute expression during the Cold War years, also left its mark on the conditions of production and consumption of literary texts and on their inner content. It is also about the censorship of art in the countries of the socialist camp; and about the «iron curtain» due to which Soviet literature (including its Ukrainian component) was forced to develop in isolation from general European processes; and about imposing a single creative method on writers; and about the ambivalence of the position of many western literary liberals, who believed that despite all the negativity that plagues countries with communist ideology, they have no right to sharply criticize them, because this would harm democratic tendencies in the world. The tragedy of writers' destinies and untruth (or not the whole truth) in art are the main results of this situation.

In turn, the West was also not without its contradictions. Time dulls the memory of the horrors of the war, and in Europe, recovering from the ruin, and in the prosperous United States, a post-industrial «consumer society» develops, with its emphasis on material well-being, on the continuous cycle of procreation, and the satisfaction of desires. The young generation of the 1950s and especially the 1960s painfully feels the loss of ideals, disappointment in the post-war reality, and lack of perspective. In the countries of Western Europe and in the USA, waves of protest are growing, taking different forms. In the culture of Great Britain and the USA, they are first expressed in the movements of «angry young people» and beatniks, later they are replaced by youth (mainly musical and visual) counterculture, hipsterism, and «sexual revolution». Then, during the «tumultuous decade» of the 1960s, student riots spread through France, Germany, America, and England, inspired by the ideology of the «new left». This tumultuous atmosphere contributed to the strengthening of feminist sentiments, which branched out in many directions in the following decades. For European countries, in particular, Great Britain, the collapse of the colonial system as a result of the victory of national liberation movements in the countries of the «third world» is a tangible blow. This process is manifested not only in the political and economic but also in the cultural and psychological sphere since the former residents of the metropolises have to say goodbye to their «imperial» skills. In addition, the acquisition of independence encourages the development of their own literature in the countries of Africa and Asia, which will soon occupy worthy places on the literary map of the world.

The literature of recent decades shows a special sensitivity to the results of the scientific and technical revolution, which takes various forms. One of them is an active development of the so-called eco-literature in our time. Environmental pollution and depletion of natural resources, which threatens life on Earth, has become one of the topics that unite writers on a global scale. Other dangerous consequences of irresponsibility in science are written by science fiction writers, authors of dystopias, and cautionary novels. Another direction of possible connections between different spheres of social consciousness is revealed through the «mutual exchange» of formal techniques between literature and «technical» types of art such as cinematography, and photography. Today, Internet literature is

being intensively formed, that is, hypertexts are being created, intended for reception in the electronic mode, where the role of the reader is significantly strengthened. Moreover, some writers use the appropriate technique to write «traditional» works on paper.

All these phenomena can be interpreted in the context of cultural globalization. It also enables many people to have almost instant access to texts created anywhere in the world. The means of mass communication have fundamentally changed and accelerated the procedure of literary contacts, which affects the process of creating new texts and the level of intertextuality in these texts is incomparably increasing. The ancient idea of «world literature» acquires new meanings today. At the same time, the globalization of culture has another dimension because mass culture is conquering the world. This phenomenon also deserves to be studied in order to find an antidote to the standardization of thinking and taste.

The collapse of the USSR and the world system of socialism in the 1990s became one of the events that led to disillusionment with any ideological constructions which determined the transition of the current era to the postmodern period. Postmodern literature is a significant component of the modern cultural process.

All these factors played an important role in the formation of literature of the second half of the 20th century. Usually, it is not possible to exhaust all its features in a short introductory article so here we focus only on those that seem to us to be the most important.

So, one of the fundamental features of modern literature is the multivariate artistic experience which is reflected in it. None of the directions or styles, none of the schools or currents can today, as it once was, claim a central role in the literary process. On the contrary, the writer feels like a descendant of all previous literary eras, among which he freely chooses what he needs to realize his plan. At the same time, the «playing field» has already gone beyond purely Eurocentric boundaries, since elements of other aesthetic systems, borrowed, for example, from the literature of the Far East, Africa, or Latin America, are involved in the creation of modern texts. Likewise, in the current situation, no subject position (male, white, European, etc.) can assert itself as dominant – the textual space is equally open to all, including those who were previously silenced or marginalized.

Despite the fact that mimetic (life-like) forms continue to play a significant role in art, in modern modifications of literary realism there is an active interpenetration of realistic and non-realistic tendencies, which each time, under the pen of each author, form new and unique fusions. «Classical» realism in the form in which it developed in the 19th century, almost without «mixtures», is practiced rather by writers of the second or third rank, while leading writers experiment with various types of conventional writing.

Among such types, the tendency to neomythologism and parable is worth mentioning in the literature of the late 20th and early 21st centuries. Turning to these forms of foreign literature makes it possible to strengthen the universal sound of the work, to transfer it from the level of a specific story situation to a universal dimension, to emphasize the scale of problems and images. In addition, the tangled internal structure of modern civilization, the complexity of the threads that connect continents and institutions, corporations and banks, science and production, do not allow them to be grasped by the external view of a realist observer. The main driving forces in today's society are difficult to interpret due to their decomposition into separate components, so writers tend to present them in the unbroken integrity of a myth.

The second half of the last century is characterized by the strengthening of the influence of mass culture, which leads to mutual penetration and mutual conflicts.

This process is most clearly expressed in postmodern literature, but it is not limited to it. Mass genres – detective, fantasy, thriller, women's novels – use philosophical and cultural theories in a reduced, clichéd version, while «high-minded» writers do not hesitate to use the techniques of the same genres in their ideologically deep works. As a result, much of modern literature has a multi-level structure, which makes it attractive both to experienced, well-prepared readers who seek intellectual pleasure, and to the mass reader who needs plot tension and an unexpected resolution.

In the same way, the borders between different genres, types, and even types of literature are weakening, and various «border» genre forms are emerging. Within the novel genre, it is almost impossible to distinguish its «pure» varieties, such as an educational novel, a historical novel, a detective story, etc. A modern novel, as a rule, is characterized by polygenre or cross-genre, that is, it combines elements of different genres. In addition, a dramatized episode can «intervene» in a prose work, and a poem can be suddenly interrupted by a fragment of prose, not to mention the combination of verbal and visual texts. Thus, traditional categories do not always work in today's art practice.

An essential feature of modern literature is the priority of style over content. In light of widespread ideas about the exhaustion of possible plots and images (it seems that everything has already been written during the many centuries of the development of literature), the question of not «what» but «how» is gaining more and more importance – it is not so much the events depicted in the work (the plot) that are important as from whose person, in what words, in what order they are presented, that is, poetics and style. Current literature largely relies on cultural and historical «texts» of the past, uses familiar situations or images – and then the reader, familiar with the content side of the work, shifts attention to how and why the writer «rewrites» the already existing text.

All the above-mentioned characteristics lead to a significant increase in the role of the reader in the constitution of the meaning of the text, which everyone who opens a modern work has to face. If the writer of the past carefully accompanied the reader along the paths of the text, explained the incomprehensible, and constructed the story in such a way that it was easier for us to follow his unfolding, then the author of the late 20th century deliberately confuses the reader. He introduces unreliable narrators to him, mixes time layers, delays the revelation of mysteries, or leaves them without explanations at all. Such texts require active intellectual cooperation from the reader. But if we still agree to the author's terms, reading turns into an exciting intellectual journey that gives pleasure not so much in the result as in the process itself.

What is a myth? It is quite difficult to establish the primary meaning of the word «myth». Its origin is associated with the ancient Indo-European language, which is considered the ancestor of Greek, Romano-Germanic, Slavic, and other languages. In ancient times, this word was used with many meanings. An opinion, a piece of advice, a story about the life of ancestors, a rumor, even a fiction or a lie – all this was then called a myth. Gradually, the word acquired the meaning in which we use it today – an ancient folk tale or legend about natural phenomena, historical events, gods, or deified beings, which summarizes the eternal laws of human existence. Myths were created to explain and make sense of what was happening in the surrounding world. They remain an eternal truth for people. The ability to understand them is an important step towards self-knowledge of a person. A myth is like an eternal mirror into which we look to learn more about ourselves. It has strong ties with culture, thanks to which they fruitfully enrich each other. However, scientists still argue about the specifics of this relationship. For example, the idea of a myth as an initial stage of cultural development and the assertion that its place is in the distant past look convincing. Meanwhile, the idea of the cyclical existence of a myth in culture, its «walking in circles» and its eternal return is finding more and more supporters. This means that the myth is everywhere: in the past, present, and future. It appears as the only true story in which the abolished laws of death and life of everyone are just a recreation of mythological events. The personal human experience becomes unnecessary in the myth because the experience of all humanity is valued.

In our time of relentless technological progress, the myth reliably preserves the mystery of Nature. The idea of a certain mysterious connection between us and the universe causes an irresistible desire to turn to mythmaking. The reproduction of the surrounding world in a figurative form becomes absolutely necessary for a conscious, meaningful life, and not a primitive existence.

Mythology is a country of inspiration. It lives according to its own dimensions of space and time. With the help of mythical thinking, a person tries not only to know the world but also, first of all, to evaluate it, to satisfy his spiritual needs. Mythical consciousness does not distance a person from the

real world. In a myth, a person does not lose his individuality, but this does not prevent him from feeling part of the universe at the same time. A mythical person is able to enter other images; they are like masks that help you experience someone else's life in order to better understand your own. Almost everything in the myth is personified. This form of pictorial representation of the world is called personification. The mythical world is created like the world of people. However, the kinship in the myth exists not only between people but also between a natural phenomenon and an animal, between a person and a plant, etc.

A person's proper name and surname testify to his personality, emphasizing his uniqueness and genetic connection with his ancestors. The life of a rootless person loses its meaning and turns into a meaningless existence. Family relationships are like a big chain. They are strong and reliable. If such a connection is interrupted, the family disappears. Each person becomes a part of the family team. That is why Ursula Iguaran from G. García Márquez's novel *One Hundred Years of Solitude* cares so much about her family. She personifies the image of Mother Nature.

Infinity is a feature of mythical space. We watch the eternal return of spring, summer, or autumn. This vortex forms a mythical space-time. The movement of Nature's clock cannot be stopped, its mechanism is Eternity. A stop would mean «end» and Nature can have neither beginning nor end. She lives according to the cyclic dimension. According to its laws, a dead hero can become alive again or appear in several places at once. The man of the myth is indifferent to his own age. He is a part of Nature, which means that his life will last forever: an elderly person must give way to a young one, but his death is perceived only as a means of eternal renewal. His life continues with children, grandchildren, and great-grandchildren. In the novel *One Hundred Years of Solitude* by G. García Márquez, a sign of such eternity is observed in the constant choice of names for the children of the Buendia family. Almost all the men have the name Jose Arcadio or Aureliano.

A mythical message is quite different from an ordinary one because the type of thinking characteristics of a mythical message excludes the concept of «stories». They only talk about the past event. It can be evaluated, made more interesting than the real event, supplemented with one's own thoughts, and embellished with imagination. Contrary to the event of the past, myth does not know truth or fiction. Everything about it is considered completely reliable.

Myth is considered the primary basis of many arts. The culture of the whole world was influenced by it. Ancient mythology was reflected in the art of Ancient Greece. During the Middle Ages in Europe, the Christian myth reigned. The Renaissance turned to antiquity, a primordial creative source. In the era of classicism, the artistic value of works was measured using mythological heritage. Enlighteners of the 18th century also did not deny the myth but interpreted it in the spirit of contemporary philosophy. The view of history as a sequential series of events changed the attitude towards the myth and became the main reason for its decline. The complex process of destroying the worldview inherent in mythical consciousness lasted for several centuries. In the 19th century the myth, having finally lost its significance as a model of the universe, turned into a source of poetic elements for secular literature; its depth and multiplicity contributed to this. It was then that the idea of creating a new mythology arose, which would combine ancient and medieval myths.

At the turn of the 19th and 20th centuries, Western European society was gripped by a cultural crisis. It was caused by disbelief in social progress, despair on the eve of the First World War, and helplessness before the revolutionary element. It was the time of the birth of a new art – modernism. Having categorically rejected the idea of imitating the past, modernism treated the myth primarily as an artistic tool for his creative experiments. J. Joyce, T.S. Eliot, F. García Lorca, R. M. Rilke and other modernists actively used mythological heritage in their works. The time has come to revive the myth.

The myth becomes important material for the literature of the 20th century and is gaining popularity. Its capabilities are widely used to achieve philosophical and artistic goals. In the prose of the post-war years, the myth is more often used as a technique that emphasizes a certain conflict situation through a parallel to ancient or biblical mythology. Writers build their works in such a way that they were

perceived against the background of mythological models and, thanks to this, acquired a deeper and much more significant meaning (The Centaur by J. Updike, Homo Faber by M. Frisch, The Forest King by M. Tournier for example).

It is well known that postmodern civilization is based on the verbal system of expressing thought but prefers a visual form of its presentation, which greatly simplifies information and makes it more accessible. The process of forming a new visual culture began long time ago. Modern forms of social imagination of the Europeans were crystallized on the basis of cultural and historical products, which over the centuries formed aesthetic tastes, and created a context for the emergence of qualitatively new paradigms of creativity. At the end of the second millennium, the integration of cultures and the equal existence of arts, which do not so much influence each other as co-exist in the same time space, using the heritage of civilization, became a generally recognized norm. In the era of postmodernism, new codes of use of the iconic sign turned out to be relevant.

An iconic sign as a perceptual phenomenon not only presents a visual image of the real world but also produces new meanings. It becomes clear that not only literature influences cinematography, but also the dominant visual culture determines the nature and construction of the artistic image in literary text.

Cinematography significantly affects the anthropological structures of the public imagination. Even at the beginning of the 20th century, the French philosopher H. Bergson used a cinematic image as a metaphor that allowed us to trace the functioning of consciousness: experiencing a moment, a person distances himself from it, builds a static image of it, and then thought begins to unfold and generalize the situation.

After the Second World War, a new stage of relations between literature and cinematography began. A. Malraux, J. Cocteau, J. Giono, famous novelists, poets and playwrights, adapted their texts for the cinema themselves and created scenarios for the films. In fact, they rewrote their own text, adapting it for visual perception. The main direction of the development of sound cinematography in the 1950s was connected with adaptations of classical artistic texts. Focalization on dialogues rather than poetic descriptions of space confirmed the return to the practice of realistic storytelling.

The modernist film differs from the classic pre-war film in its compositionally looser narrative, weakened intrigue, the wide introduction into the frame of unclear secondary details of the second plan, which add «discussion» to the frame, but do not make the conflict clearer and do not affect the general passive position of the character, who is in a state of psychological crisis.

The new method of narration was based on the fundamental rejection of montage and the wide use of the semantic load of the second plan. In the philosophical aspect, this meant the transition from the abstract fragmentation of reality through montage to an integral vision of the world. Many unrelated elements came into the viewer's field of vision, whose simultaneous coexistence in space provoked imagination and activated thought in search of ever new possible interpretations of what is happening in the frame. While watching the film, the viewer could create many combinatorial interpretations of situations and characters, which already created a stereoscopic effect and overcame the realistic flatness of the plot.

The new narrative structure of the feature film was not based on the usual «plan», which contained an abstract view of the world. The shot itself was both a plan and at the same time a fact, an event, a fragment, a reality snatched from reality in its original brutal form, in all its ambiguity and contradictions. The development of technical means of filming also had an impact, which added considerable freedom to cameramen and directors.

Between 1990 and 1995, the concept of a cinematographic genre disappears, the boundaries of which become so blurred that critics speak of «author's cinema». In cinematography, the concept of «author's cinema» secures the director and his creative team the right to use all artistic means, styles, methods, and genre forms that are necessary for the realization of their vision of the world. Similar processes are taking place in literature, where from now on it is inappropriate to talk about genre,

style, creative method, artistic trend, or direction of artistic development. Each work is unique and unique in its embodiment, although at the same time, it reflects already existing artistic discourses, quotes and refers to well-known texts, but is not connected with extra-textual, socio-historical reality.

The development of cinematography provided the literature of the late 20th century with new urgent questions, in the context of which the very concept of reality sounds problematic. Citations of previous works of art, comparison of iconic signs, and visual metaphors are examples of the techniques of cinematography included in a work of art of a large epic form.

The new writing technique and new narrative codes in literature are connected with the process of creating a collective poetic imagination, different from the previous space, imbued with visual methods of representation. Earlier, the word itself defined time and space as dimensions of reality. A person at the end of the 2nd millennium uses other cultural codes, his imagination is fueled by other stereotypes, and his thinking processes are based on the latest archetypes. This is due to changes in the mentality of people of postmodern civilization. The spread of urban space, speed in its most diverse manifestations of human life, neon advertising and the intermittent nature of its impact on the retina of the eye, the noise of a big city and the loneliness of a person, the spread of mental illnesses affect the self-esteem and well-being of a person. After the Second World War in large industrial cities and cultural centers, the situation of anonymity, the lonely existence of an individual person in a large human conglomerate is growing.

The next round of the attack on visual culture falls during the period of the development of television culture. Television marks the emergence of a new perception of the world. Sitting on a comfortable couch at home, a person can observe events that took place nearby or tens of thousands of kilometers away. The ability to directly observe an event, to describe the world and form an impression of it as an objective reality observed in one's own senses, is replaced by a mediated representation of the world. A person increasingly uses linguistic clichés and repeats the experience of his predecessors. Ersatz affects the perception of spiritual culture, simplifies it, and makes it easily superimposed on what is already known, self-reproducing, and repeating in series that are easily recognizable and identifiable.

Artificiality and deception entered the consciousness of a person of the 20th century as an experience of their own existence in an alienated, indifferent world. In order to survive, a person was forced to allow the experience of a bifurcated existence, that is, to escape mentally into memory, into a poetic imagination as a utopian space of wholeness and completeness.

Contemporary art is dominated by an indirect view of the world. The literature widely uses the techniques of film and photography. In practice, it looks like the presence of thematic and compositional echoes, refractions as impressions in water and mirrors. They express the separation of man from the world. Our contemporary person feels as if he is not able to enter, fit in with the world and engage in it with soul and body in order to love, actively acts, and realize himself. Even death in this world has ceased to be a reality given in one's own senses. The character who acts in the novels reflects the experience of a contemporary, admitted only to the image of the world, distanced from its essence so much that he is able to catch only the flickering of the image. Posters, photos, commercials, covers of newspapers and magazines, and postcards are all examples of mass media products that repeat stereotypes of the image of reality. These are the technical means of reproducing visuality as the dominant culture of a large metropolis.

Man has lost his central place in the universe. Cinematic effects are capable of questioning humanity, as they are known to deprive a character of psychological depth. The cinematography does not exert, as it did in the pre-war culture, a positive influence on consciousness: increasingly it turns out to be a low-grade compensation, a pale ersatz of real life. In the cinematic image, there is necessarily a second-level imitation.

The relationship between literature and cinematography at the end of the 20th century is studied by modern literary and cinematographic science in three main directions:

- shared mistrust of visual culture as mass culture and pop cultures;

- caused spectator reception as a situation of fascination, «obsession», and identification of oneself with the hero on the screen;
- viewed objective reality and its illusory counterparts in human perception.

Cinematic visual discourse is a specific language with its own stereotypes and jokes. This is a new reality, a new form of citation in a verbal text, which from now on does not need to be described in order to be recognized as it is enough to recall and reproduce one of the common stereotyped expressions so that the memory reproduces the situation.

«Tradition and Dream» is what the English literary critic and novelist Walter Allen called his investigation of the two English-language literatures: one being that of Great Britain, and the other, the United States. Taken in the broadest sense, these categories, in his opinion, determine the main vectors of the literary development of the two countries: British writers, despite their active participation in all the aesthetic experiments of the last century, constantly return to the inexhaustible classical traditions of national literature, which were formed over many centuries. In turn, the core of the «younger» American literature remains the mythologeme of the «American dream», which inspired the Europeans of the 19th and 20th centuries to undertake a perilous journey across the Atlantic to build an earthly paradise in the New World. And although it has repeatedly changed its content throughout the history of the United States, the complex relationship with it – apologetics or criticism, controversy or efforts to restore its original meaning – continues to be in the center of the attention of American artists. Despite all the conventionality of such a division, it captures certain regularities in the literary progress of the two countries. So, continuing along the paths of English literature of the second half of the 20th century, we will try to compare its diversity with the concept of tradition. The questions of which traditions are actualized in this or that segment of the post-war history of England, how fidelity to tradition correlates with its violation or denial, and how the classical traditions of some writers coexist with postmodern strategies.

The significance of the Second World War as a watershed in the history of the 20th century is common to all European countries. Great Britain's experience is also exacerbated by the fact that the war hastened the collapse of the British colonial empire. Its disintegration, which took place over the course of twenty years, starting in the late 1940s, had an extraordinary impact on national self-awareness. After all, many generations of the British lived with the confidence that they were subjects of the greatest empire in the world, «on which the sun never set» – when it set over London, it rose over the numerous possessions of Britain in Africa and Asia. There were reasons for this: after the First World War, more than a quarter of the earth's territory and population were under the authority of the British crown. Such a system seemed eternal and gave the nation a sense of stability and confidence. So when it faltered, it led to a mood of confusion, a loss of foothold, and subsequently a need for a revision of national identity. The movement from «Great Britain» to «Little England» necessitated their re-evaluation of values. The national liberation struggle of the population of the colonies and the last convulsions of the empire were directly reflected in the works of J. Aldridge, D. Stewart, B. Davidson, N. Lewis, and G. Green. In a broader sense, the «fall of the empire» led to the presence in the literature of all post-war decades of the motif of rebuilding national consciousness, and rethinking one's English essence, which could no longer be constructed from a position of strength. The complex dialectic of this process is addressed by J. Fowles in the novel *Daniel Martin*: on the one hand, the generation that witnessed the demise of the empire felt relieved, freed from the «burden of the white man»; on the other hand, a vacuum is formed in the souls of these young people, and the desire to fill it could lead to «absurd nostalgia for the imperial, victorious past».

The question of the new formulation of «Englishness» is also complicated by the fact that the reality of everyday life in Great Britain includes the presence of a significant «non-white» population including natives of former African colonies, India, Pakistan, and the West Indies, which is constantly growing. The multi-racial and multi-ethnic nature of modern English society gives rise to a number

of complex social, cultural, and psychological problems, including the problem of self-identification. After all, excessive emphasis on the seemingly patriotic longing for «jolly old England» today can mask a chauvinistic desire for racial purity.

The general trajectory of public sentiment in post-war Albion can be outlined as a gradual increase in dissatisfaction (especially on the part of the younger generation) with the state of affairs, which reached its peak in the student riots of the 1960s, and then, in the 1970s, a return to a more conservative-style thinking both in politics and in other spheres of life. Roughly the same scheme is characteristic of many other countries of Western Europe and the USA, although in Britain, known for its restraint, the «tumultuous sixties» passed more calmly than, say, in France or America.

Different «colors of time» also affected cultural processes in the country – in the early 1950s, «angry young people» broke into English literature (J. Vane, K. Amis, J. Osborne, J. Brian); in the next decade, their emotional but not very focused protest was replaced by the so-called working novel (A. Sillitoe, S. Chaplin, S. Barstow) with its attention to the everyday life of the British working class. Starting during these years and continuing throughout the rest of the century, the genre of the philosophical, or intellectual, novel successfully developed through the efforts of I. Murdoch, W. Golding, J. Fowles, A. Wilson, and L. Darrell. At the same time, writers of the older generation (G. Green, Ch. P. Snow, E. Waugh) who were already well-known and realistic at the time continued to create. The modern panorama of British literature, like that of any other country, impresses with a variety of directions, styles, and individualities, among which postmodern trends play a significant role. In order to understand the dynamics of the literary life of England, it is also necessary to indicate the change of reference points in relation to the national literary traditions chosen for imitation. If in the 1950s they preferred to free themselves from the restrictions of bourgeois decency and therefore focused on the free spirit of the 18th century, in particular on the manner of a loose picaresque narrative, then in the 1970s, when a return to traditional values was on the agenda, the Victorian era (the last two-thirds of the 19th century) with its classic authors began to attract more writers (even the term «Victorian revival» arose). Regarding the literature of our days, in terms of the traditions it uses, it can be called «omnivorous»: one of the signs of the writing of the postmodern era is precisely the free play with cultural artifacts of all historical eras available to the author. No matter which era in the history of culture attracts one or another modern writer, one name remains attractive to all: it is the name of Shakespeare. The Shakespearean intertext incorporated into one's own discourse in different ways can be found in the work of many writers of the second half of the century (I. Murdoch's novels *The Black Prince* (1973) and *The Sea, the Sea* (1978), *The Collector* and *The Magician* by J. Fowles, drama by T. Stoppard, etc.), where it performs various ideological and aesthetic functions.

Discussion. Let's dwell in more detail on some of the aforementioned literary phenomena.

At the beginning of the 1950s, a whole group of works by relatively young authors was published at short intervals. Despite all the differences between the writers, their prose and drama are united by a typologically similar hero: a young, educated person who is actively and loudly dissatisfied with his life and the situation in the country in general. These include the novels of J. Wayne *Hurry Down* (1953), K. Amis *Lucky Jim* (1954), and J. Brain *the Way Up* (1957). However, the public awareness that a new literary and social type had appeared in the country came only with the theatrical premiere of J. Osborne's drama *Look Around in Anger* (1956). It was the presence of «anger» in its name that gave critics a reason to unite the named authors with the common definition of «angry», although they never belonged to any one formal literary school and denied their kinship in every possible way. (And indeed, the subsequent literary and life paths of the «angry» diverged significantly: some (K. Amis, J. Brain), like their own heroes, adapted to consumer society and were satisfied with commercial success, others (J. Osborne, J. Vane) continued the search for moral alternatives in a different social atmosphere). But then they were perceived as one cohort whose voice expressed the thoughts and feelings of an entire deluded generation.

Conclusion. The victory over fascism gave hope to young people for democratic changes in the hierarchical English society, and for expanding opportunities for self-realization. For a short time, it seemed as if they were starting to come true, at least in the area of higher education. But young Englishmen from the middle or lower classes, even with education, found it difficult to make their way in society. A monotonous existence awaited them in a middle-class spiritless environment; hence the disappointment, irritability, and outbursts of seemingly unmotivated and causeless rage, which sometimes affected the people closest to the protagonist (as was the case, for example, with Osborne's hero Jimmy Porter). In the background of these manifestations is a powerless rebellion against the aimless everyday life, which extinguishes all impulses, dulls the intellect, and sharpens natural abilities and the will to act. The lack of a specific social or political target in the angry Philippic heroes, who splashed them on everyone and everything, determined the transience of the rebellion of the «angry». His energy exhausted itself at the end of the 1950s. From an aesthetic point of view, this movement in all genres is characterized by a simplicity of style that corresponds to the desire for the most faithful reproduction of reality in all its details; deliberate rejection of any techniques of artistic convention; with a very personal, ironic intonation. At the same time, as already mentioned, in the vicissitudes that befall the unscrupulous protagonists, one can hear the echo of adventure novels of the 18th century, and they themselves sometimes resemble their heroes who are tricksters.

In the 1960s, the baton of protest against the consumer society was picked up by the «new left», whose activities were closely related to the activation of the student movement. In Britain, it did not reach the same scale as in France, Germany, or the USA; regarding the literary dimension, it did not produce interesting artistic achievements. The lessons of this experience were later interpreted quite critically, even satirically by English writers, who saw social immaturity, selfishness, and unfounded personal claims behind loud «leftist» phrases.

It is obvious that the panorama of contemporary writing in Great Britain offers a fairly wide range of artistic directions, problem nodes, and imaginative solutions; common for the artists is the synthesis of the latest concepts of the world and its verbal representation with centuries-old traditions of English literature.

BIBLIOGRAPHY:

1. Huxley Leonard, Huxley Thomas Henry, *The Life and Letters of Thomas Henry Huxley*, Cambridge University Press, 2011.
2. Adorno T. W. *Kulturkritik und Gesellschaft*, in *Prismen. Kulturkritik und Gesellschaft*, Munich 1963.
3. Bovsunivska, T. V. *Genre modifications of the modern novel [monograph]*. Disa Plus, Kharkiv, 2015.
4. *An Outline of English Literature* / Ed. P. Rogers. Oxford, NY. Oxford University Press, 1998.
5. Bagats'ka O.V., Duka M.V., *Outline of English Literature*. Суми, 2019.
6. *British Postmodern Fiction*. Ed. by T. D'Haen and H. Bertens. Amsterdam – Atlanta, 1993.
7. Carter Ronald and McRae John *The Penguin Guide to Literature in English*. Harlow, Edinburgh, 2001.
8. Cohen Patricia, *New Slant On the 60's: The Past Made New; Experts Are Reassessing a Tumultuous Decade* – *New York Times*, June 13, 1998, Section B.
9. Fesenko V. I. Vysotska N. O., Yurchuk O. O., Zarembo T. F., *Course of lectures «Literature of the second half of the 20th century»: study guide for students of the IV course*. K.: KNLU Publishing Center, 2005.
10. Jost Fr. *L'oeil camera. Entre film et roman*. Lille: PUL, 1987.
11. Hassan I. *The culture of postmodernism*. Window to the world. 1999. No. 5.
12. Allen Walter, *Tradition and Dream*. Penguin Books Ltd, 1965
13. Kiyenko I.O. *Modern English comic novel*. K., 1993.
14. Koch Evelyn. *Cyclic Time in Folk Horror*. Sheffield Hallam University, 2019.
15. Mulvey L. *Visual and Other Pleasures: Theories of Representation and Difference*. Bloomington, Indiana: Indiana University Press, 1989.
16. Prentice Hall Literature. *The English Tradition*. New Jersey, 1985.
17. *The Norton Anthology of English Literature* / Ed. M.H. Abrams. vol. 1. NY, London: W.W. Norton & Co., 1986.

18. The Norton Anthology of English Literature / Ed. M.H. Abrams. vol. 2. NY, London: W.W. Norton & Co., 1993.
19. The Wordsworth Companion to English Literature / Ed. I. Ousby. Cambridge: Cambridge Uni Press, 1992.
20. Thornley G.C. and Roberts Gwyneth An Outline of English Literature. Harlow, Edinburgh, 2005.
21. Zatonsky D.V. Modernism and postmodernism. Thoughts about the eternal rotation of fine and non-fine arts. M. Kharkiv, 2000.
22. Zhluktenko N.Yu. English psychological novel of the 20th century. K., 1988.

UDC 81'373(=161.2=111)

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-210-2>

UNRAVELING THE WORLD OF CLICHES

СКЛАДНИЙ СВІТ КЛІШЕ

Verkhovtsova O.M.,

orchid.org/0000-0002-0446-190X

*Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages and Translation,
National Aviation University*

Kutsenko O.V.,

orchid.org/0000-0002-4033-7025

*Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages and Translation,
National Aviation University*

This article delves into the fascinating realm of clichés, ubiquitous elements found in various forms of communication. Through an examination of political and everyday speeches, literary works and advertising, we uncover the role clichés play in shaping public perception and influencing attitudes. From time-worn phrases frequently used by people to evoke emotions, to the familiar slogans and catchphrases, clichés have become an integral part of modern discourse. The authors aim to analyze the use and influence of clichés in different speech styles, their impact on human consciousness, the ability to think critically and independently, and also to identify the positive aspects of clichés. The scientific novelty of the article lies in the study of the role of clichés in strengthening stereotypes and cultural norms in mass media, literature and everyday situations. We explore the power of these well-worn expressions to simplify complex concepts, their potential to evoke nostalgia, and the challenge they pose in striking a balance between familiarity and originality. Moreover, this article highlights the need for creativity in communication to keep clichés from becoming stale and ineffective. In analyzing how clichés shape language and impact our daily lives, the authors reflect on the delicate art of employing clichés while striving for meaningful and authentic communication. Clichés can be both useful and helpful when learning a foreign language, but their effectiveness depends on how they are used and understood in the context of language learning. They provide cultural insights, help with vocabulary acquisition, and aid in understanding native speakers better. The conclusion suggests that the rejection of clichés forces us to think critically about how we speak and encourages a deeper understanding of the hidden meaning of words. It allows us to get to the heart of our ideas, shedding light on the complexities and nuances that make our thoughts truly unique. In a world where language is constantly evolving, clichés have become pervasive and stifling, hindering the true power of communication. This article delves into both the damaging and positive effects of clichés on language and explores the importance of breaking free from their monotony.

Key words: clichés, well-worn expressions, familiarity, figurative phrases, vocabulary acquisition, forms of communication.

Ця стаття присвячена заплутаному царству кліше, елементів, які можна знайти в різних формах спілкування. Досліджуючи політичні промови, повсякденне мовлення, літературні твори та рекламу, ми розкриваємо роль кліше у формуванні суспільного сприйняття та їх впливу на свідомість. Від застарілих фраз, які часто використовують політики, щоб викликати емоції, до звичних гасел і крилатих фраз, що прикрашають рекламу, кліше стали невід'ємною частиною сучасного дискурсу. Автори ставлять за мету проаналізувати вживання та вплив кліше в різних стилях мовлення, їх вплив на свідомість людини, здатність критично та самостійно мислити, а також виявити позитивні сторони кліше. Наукова новизна статті полягає в дослідженні ролі кліше у зміцненні стереотипів і культурних норм у засобах масової інформації, літературі та повсякденних ситуаціях. Ми досліджуємо силу цих затертих виразів для спрощення складних понять, їх здатність викликати ностальгію, а також виклик, який вони створюють у досягненні балансу між звичністю та оригінальністю. Аналізуючи те, як кліше формують мову та впливають на наше повсякденне життя, автори розмірковують про тонке мистецтво використання кліше, прагнучи до осмисленої та автентичної комунікації. Кліше можуть бути як позитивними, так і корисними під час вивчення іноземної мови, але їх ефективність залежить від того, як вони використовуються та розуміються в контексті вивчення мови. Вони надають культурні знання, допомагають здобути словниковий запас і допомагають краще розуміти носіїв

мови. Висновок свідчить про те, що відмова від кліше змушує нас критично мислити і спонукає до глибшого розуміння прихованого значення слів. Вона дозволяє нам проникнути в суть наших ідей, проливаючи світло на складності та нюанси, які роблять наші думки справді унікальними. У цій статті розглядається як негативний, так і позитивний вплив кліше на мову.

Ключові слова: кліше, затерті вислови, фамільярність, образні фрази, засвоєння словникового запасу, форми спілкування.

Introduction. Clichés are expressions that are used so many times, by so many people, that they've rather lost their meaning and don't always mean very much. A cliché can be referred to an overused expression, phrase, idea, or theme that has become predictable and lacks originality. We find clichés in different forms of communication ranging from speeches, literature, movies to everyday conversation. People recognize clichés easily because they are so familiar, used so often that they diminish the meaning of the message which is conveyed. Take as an example the expression "whiter than white". It is a description for the colour that is perceived not original and commonplace.

By depending on clichés, individuals inadvertently restrict their creativity and restrict their capacity to express complex emotions and ideas. The detrimental effects of clichés extend beyond personal expression; the article explores their impact on storytelling, media, and advertising. It points out how the constant recycling of clichéd narratives and catchphrases can diminish the art of storytelling and lessen the emotional connection between the audience and the content. However, the speakers should learn to recognize the presence of clichés in their own communication and actively challenge them. By embracing more original language and thought-provoking expressions, individuals can unlock their creative potential and stand out in a world filled with repetitive rhetoric.

The purpose of the article is to examine the psychological impact of clichés on the human mind, revealing how they can create mental shortcuts, limiting man's ability to think critically and independently and to investigate what effects clichés have on the clarity and understanding of people's messages. The research objective is also to find out whether the identification and avoidance of clichés can enhance the effectiveness of human communication. The authors also aim at finding out positive aspects of clichés.

The object of study in this article is to analyze the usage and impact of clichés in discourse and investigate the role of clichés in reinforcing stereotypes and cultural norms in media, literature and everyday situations.

Methodology. To achieve these objectives, the article will conduct a comprehensive analysis of speeches, debates, literary works and media coverage. It will employ qualitative techniques to identify and categorize commonly used clichés. The study may also include surveys or focus groups to gauge public perceptions of clichéd English language.

People often use clichés subconsciously, some like to give clichéd advice such as "Live and learn", "No pain, no gain" or "Don't bite the hand that feeds you" because they don't find what else to say. Clichés are often idioms, that is, figurative phrases that have an indirect meaning.

The term "cliché" is a French word dating to the beginning of 19th century that meant "to produce or print in stereotype." A stereotype was a printing plate used to create abundant versions of the same design. Printers heard a "clicking" sound during this process, which gave birth to the onomatopoeic word "cliché." By the end of the 19th century, the word "cliché" started to take on the meaning we know today. This word evolved from describing the process of repeating printed designs to describing repetitive and overused phrases or ideas.

Analysis of recent research and publications. The study of clichés falls within the domain of linguistics and literary analysis. The nature of clichés, their usage and impact on communication and language have been studied by linguists, cognitive scientists, sociolinguists and other scholars which have approached the issue in different ways.

Most phrases now considered clichéd originally were regarded as striking but have lost their force through overuse. Gérard de Nerval, a French poet, essayist, and translator, a significant figure in the Romantic movement, once said, “The first man who compared woman to a rose was a poet, the second, an imbecile [1].

The study of clichés can also be found in various academic papers, books, and articles written by scholars from these fields. George Orwell's essay “Politics and the English Language” touches on the issue of clichés in writing and how they can weaken communication and thought. In his essay titled “Politics and the English Language,” which was first published in 1946, Orwell criticizes the decay of the English language and provides guidelines for clear writing. “Never use a metaphor, simile, or other figure of speech which you are used to seeing in print.” Orwell emphasizes the importance of originality and avoiding clichés to make writing more vivid and fresh [2, p. 32].

Research on clichés often delves into their origin, evolution, cultural significance, and effects on language and communication. It's an interesting area of inquiry that sheds light on the ways language shapes our thoughts and expressions. Geoffrey Leech, a prominent linguist and language researcher, has discussed clichés in his work. He highlighted the importance of clichés in language and communication, as they often convey familiar and widely understood meanings efficiently. Clichés are common expressions or phrases that have been overused to the point where they may lose their original impact [3]. Susie Dent, an English lexicographer and etymologist, has studied and researched a lot about language, including the origins and meanings of clichés [4]. Steven Arthur Pinker, a popular science author, Canadian-American psychologist, psycholinguist supports a evolutionary psychology and the computational theory of mind. His book “The Stuff of Thought” delves into the use of language, including the nature and prevalence of clichés. In the book Pinker analyzes “how our words relate to thoughts and to the world around us and reveals what this tells us about ourselves”[5].

Mark Twain, a famous American writer and humorist, commented on the use of clichés in his novel “The Adventures of Tom Sawyer.” The novel, published in 1876, is a classic of American literature and tells the story of a young boy named Tom Sawyer and his adventures in the fictional town of St. Petersburg, inspired by Hannibal, Missouri, where Twain grew up. In Chapter 9 of “The Adventures of Tom Sawyer,” Twain humorously criticizes the monotonous and unoriginal way people pray. “*Miss Polly's gratitude when she recovered her spectacles the next day, neither she nor the minister could ever forget. But the minister's wife did not look her thanks — words were too tame, too cold — and the gift was too great, too noble, for speech. When she tried to express it in words she could only cry, and the sobs were so eloquent that the tears poured from the minister's eyes, too, and he put his arm around her and cried, too. And from that day till now, they never are parted for a single moment, and you would not know them for the same people*” [6]. In this passage, Twain playfully mocks the use of clichéd language in Aunt Polly's expressions of gratitude, suggesting that it lacks authenticity and genuine emotions. It's worth noting that while “The Adventures of Tom Sawyer” is the work where Twain directly mentions the use of clichés, he is known for his keen wit and satirical commentary on various aspects of society and language in many of his writings.

Many authors think that by using a cliché, writers lack originality, making readers want to yawn and stop reading papers. Albert Jack claims that such expressions litter the English language. Nigel Fountain wrote: “Clichés are so familiar in everyday speech that they have become trite, meaningless and all too often extremely irritating” [7, p. 7]. Clichés make the writing and argument interchangeable with anybody else's. Clichés are vague. In other words, these phrases are not just meaningless, they are actively ignored. Their use can also make a writer look lazy and unimaginative. Worse still, some clichés have taken on almost the opposite meaning because we are so cynical about them.

We can say that in some cases the use of clichés as a literary device is acceptable, because they are a quick way to express a certain concept without the need for details. Although clichés can be found in all aspects of storytelling, they should always be chosen wisely. The fact that they are so commonplace

means they are universally understood. Clichés are used in various forms of communication and are encountered in different contexts. They can be found in everyday communication, social media, news, literature and greeting cards. Let's consider the examples.

Literature: Clichés are found in different literary works like novels, short stories, poems, and other forms of written literature. Writers may use them to deliver ideas quickly or to induce a familiar sentiment. Clichés are familiar to both writers and readers. Using clichés can create a sense of comfort and recognition for the reader, evoking shared experiences or cultural understanding. They can carry a certain emotional resonance because they are deeply ingrained in our collective consciousness. They can quickly evoke feelings or ideas without requiring much explanation or context.

*Elizabeth reassured Sue I wouldn't tell a soul, and she nodded, unconvinced. To be honest, I think she **had bigger fish to fry*** [8, p. 94].

Clichés can be relatively frequent in poems for several reasons, though their prevalence can vary depending on the style of the poet, the period, and the intent of the poem. For their use is ease of expression. They have become clichés precisely because they were once fresh and impactful expressions. Writers sometimes fall back on clichés when struggling to find their own unique words or imagery. Certain poetic forms or themes have been explored for centuries, and some phrases or expressions have become traditional elements within those themes. This tradition can inadvertently lead to the use of clichés. Some typical examples are:

Time will tell; heart of gold; burning with desire; walking on air; light at the end of the tunnel; tears of happiness; eternal love; ardent kiss; the ribbon of moonlight.

By the time you swear you are his

Shivering and sighing,

And he vows his passion is

Infinite, undying... [9, p. 115]

Clichés can weaken a poem's impact, making it feel unoriginal or uninspired. To create original and unique poetry, it's better avoid stale expressions and strive for fresh, inspired language that engages the reader and gives a lasting impression. Great poets aim to break away from clichés, finding new ways to convey feelings, emotions, experiences, and ideas.

Movies and TV Shows: Screenwriters and filmmakers often employ clichés in dialogues, plotlines, and character development. Certain genres, like romantic comedies or action films, tend to use clichés more frequently.

– *But you weren't alone with Poppy, were you?*

– *I am afraid you are **barking up the wrong tree*** [8, p. 124].

Speeches and Presentations: Public speakers, politicians, and presenters sometimes rely on clichés unintentionally in order to make their points, especially when trying to connect with the audience emotionally. Politicians often use clichés to address a broad audience and send messages in a simple, clear, understandable manner.

We stand at a crossroads. The American dream. A government of the people, by the people, for the people. Defending our freedoms and liberties. Moving forward, not backward. We are where we are. Doomsday scenario. It's time for real change.

Never has humanity had the know-how based on experience, combined with technological and financial means, to tackle complex international problems through international cooperation. –and never have the stakes been so high [10, p. 4].

Advertisements: Clichés can be found in advertising campaigns to appeal to consumers' emotions or create a sense of familiarity. Advertising often uses clichés to catch consumers' attention and create a sense of trust. In advertisement clichés can be effective in transmitting a message quickly, but they can also be overused and lose their original significance.

Limited time offer. Better than ever. New and improved. Taste the difference. Quality you can trust. Suited and booted. Low fat. Environmentally friendly.

Everyday Conversations: People often use clichés in their day-to-day conversations, as these expressions have become ingrained in common language usage:

Bitter end, facts and figures, goes without saying, cutting edge, burning desire. At this moment of time. Bad-hair day. Down and dirty. Get out of here. Hero to zero.

*She knew deep down parents wanted her to be more like Pam, but the reality was that she and Pam were **as different as chalk and cheese** [5, p. 272]*

Emotional clichés: These clichés express common emotions in a familiar way.

*There was a noise, from the kitchen, I am sure of it. **My heart in my mouth**, I get up from the sofa and look around the room [5, p. 299].*

Social Media: Clichés are often found in social media posts, captions, and comments, as they offer a quick way to express thoughts and emotions.

News and Media: Journalists and media outlets may use clichés when reporting or analyzing events to provide a succinct summary or emphasize a particular viewpoint. Some clichés were quite apt when first used but some hackneyed over the years.

A proud heritage; the heartland of the country; head in the right direction; peaceful, prosperous time; defenders of freedom; back to basics; car-crash TV; on acid.

Greeting Cards: Clichés are often found in greeting cards, especially those meant for special occasions like birthdays, anniversaries, or holidays. Greeting cards often use clichés to express common sentiments in a concise and familiar way.

Congratulations on your special day! Wishing you all the best in your future endeavors! Happy Birthday! Wishing you a day filled with joy! Sending warm wishes on your wedding day. Happy Valentine's Day to the one I love! Congratulations on your graduation! Congratulations on your engagement!

No doubt, these clichés are heartwarming, cheering and loving, but they can also be seen as predictable.

Clichés are a part of language and culture, studying and understanding them can be beneficial for learners in several ways. While clichés are overused expressions that have lost their originality, they still carry cultural and linguistic significance.

Common expressions: Clichés are often set expressions or idioms that native speakers use frequently. Learning these can help learners understand colloquial language, cultural references, and enhance their ability to comprehend native speakers in everyday conversations. For example, saying that someone is a wet blanket, means criticizing them because they refuse to join other people in an enjoyable activity or because they want to stop other people from enjoying themselves.

*Don't be such **a wet blanket**, Hattie. Having Jack here will lift all our spirits [1, p. 96].*

Memorization and Vocabulary: Clichés can aid in memorization and vocabulary acquisition. Because they are often repeated phrases, they may stick in the memory more easily than isolated words, helping recall them when needed.

*She is **as deaf as a post**, he said [1, p. 375]*

*There's loads of banks around here, not to mention soddin' cafés, so it'll be like looking for **a needle in a haystack**. [5, p. 382]*

Learning these clichés can help you remember and use the words “deaf”, “post”, “a needle” and “a haystack” in a figurative sense.

Cultural Awareness: Understanding clichés in a foreign language can be valuable insights into the culture of the language's speakers. It can help the learners gain a deeper understanding of their values, beliefs, and way of thinking. *When in Rome, do as the Romans do.* – This cliché advises adapting to the local customs and culture when visiting a foreign place.

*You are polite, tidy woman with a conscience **as wide as Kansas** [13, p. 60].*

***I'm from Missouri**—you'll have to show me that you're right. **A Himalayan blunder** means a very serious mistake or error.*

Understanding these expressions provides insights into the importance of cultural sensitivity.

Emotional Expressions: Clichés are frequently used to express emotions and feelings in a succinct manner. Learning these expressions can help you convey your emotions more effectively and understand others' feelings better. *“Biting your nails”* – This English cliché describes a nervous habit. *“Don't get me started”* means “if we continue like this, I risk dangerously increase my blood pressure”. Learning these clichés can help understand how emotions are often depicted figuratively in language.

Studying clichés can be valuable, it's equally important to be mindful of overusing them, as doing so may hinder effective communication and creative expression. To become a good, proficient communicator one should learn to strike a balance between familiar hackneyed expressions and fresh original language.

It's important to note that writers, speakers, and creators are encouraged to be careful of using clichés because even while clichés can be helpful in some situations for conveying common ideas quickly, overusing them can lead to a lack of originality in communication.

Conclusions. Clichés, while once serving as useful expressions and conveying familiar ideas, have become overused and stale in contemporary language and writing. While some clichés may still retain their charm in certain contexts, relying on them excessively can undermine the originality and impact of one's message. It is important to look for originality and creativity, to strive for fresh and new ways of expressing thoughts and feelings. Eluding clichés, the authors encourage readers and listeners to dig deeper into the content as they encounter new perspectives and original language. Using a variety of language and finding new metaphors or analogies can improve the text, making it more memorable and effective.

In a world where clichés have become all too formulaic and stereotyped, it is important to recognize their limiting effects on language and expression. By understanding how clichés can diminish creativity and hinder authentic communication, we are empowered to break free from their grasp. Embracing originality and thought-provoking language enables us to enrich our communication, foster deeper connections, and revitalize the way we interact with the world. Let us strive to unlock the true potential of language, banishing clichés and unleashing the power of creativity in our everyday expressions.

BIBLIOGRAPHY:

1. Nerval, Gérard. Quotations. Retrieved from: <https://www.linternaute.fr/citation/3622 / le-premier-qui-compara-la-femme-a-une-rose-etait--gerard-de-nerval/>
2. Orwell George. Politics and the English Language. Penguin Classics; 20th ed. 2013. p. 32.
3. Leech Geoffrey. Language in Literature: Style and Foregrounding. Routledge Abingdon-on-Thames, UK, 2019. p.234.
4. Dent, Susie. Word Perfect: Etymological Entertainment for Every Day of the Year. Hodder & Stoughton. London. 2022. p.445.
5. Pinker Steven. The Stuff of Thought. Penguin. New York. 2014. p.512.
6. Twain Mark. The Adventures of Tom Sawyer. Retrieved from: <https://www.google.com/search?q=mark+twain+the+adventures+of+tom+sawyer+read+online>
7. Fountain Nigel. Clichés. Michael O'Mara Books Ltd. London, 2012. p.192.
8. Osman Richard. The man who died twice. Penguin Random House. UK, 2022, p.444.
9. Parker Dorothy. No bliss like this. Constable. London. 2007. p.640.
10. Future of International Cooperation Report 2023. Global Institute for strategic studies. Doha. Retrieved from: <https://dohaforum.org/assets/file/Future-of-International-Cooperation-Report.pdf>
11. La Plante Lynda. Tenisson. Simon and Schuster Ltd. UK, 2016. p.496.
12. Court Dilly. The Christmas Wedding. Harper Collings Publishers. London, 2019. p. 492.
13. Traverso Veronique and Pessah Denise. Stereotypes et clichés: Langue, discours, société. Poetics Today. Duke University Press. 21 (3). 2000. pp 463–465.
14. Westwood Alison. The Little Book of Clichés. Canary Press eBooks. 2011. p.160

UDC 811.133.1'25(0,75.8)

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-210-3>

QUALITÉ DE TRADUCTION DES TEXTES TECHNIQUES ET SCIENTIFIQUES FRANÇAIS VERS L'UKRAINIEN

ЯКІСТЬ ПЕРЕКЛАДУ ФРАНЦУЗЬКИХ ТЕХНІЧНИХ І НАУКОВИХ ТЕКСТІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

QUALITY OF TRANSLATION OF FRENCH TECHNICAL AND SCIENTIFIC TEXTS INTO UKRAINIAN

Ibragimova S.V.,

orcid.org/0000-0003-0638-8846

Maître de conférences,

département de théorie, pratique et traduction du français de

l'Université nationale technique d'Ukraine

«Institut polytechnique de Kyïv Igor Sikorsky»

Les textes techniques et scientifiques en tant que forme de communication écrite du discours scientifique ont des éléments caractéristiques spécifiques qui font l'objet de cette analyse. Leur particularité réside dans leur fonctionnement et leur utilisation. L'arsenal de ces éléments détermine le choix des méthodes et techniques de traduction lors du traitement et de la reproduction de textes scientifiques et techniques dans la langue de traduction. Il influence directement le choix de la stratégie de traduction et la rédaction du texte de traduction, en tenant compte des différences entre les deux langues de traduction. La différence entre la langue du texte source français et la langue du texte traduit motive le besoin constant et croissant de promouvoir la recherche dans le domaine de la traduction de textes techniques et scientifiques en ukrainien.

La traduction de textes techniques et scientifiques est un processus créatif complexe qui vise à transmettre des informations techniques de la source originale dans une langue connue de l'utilisateur de l'information. Par conséquent, la formation des compétences d'analyse préliminaire du texte source du discours scientifique et de ses éléments constitutifs contribue à la création de textes spécialisés adéquats écrits en ukrainien. Sur la base de nos recherches précédentes sur le système de classification des transformations de traduction de base, nous avons établi un lien entre les caractéristiques du système terminologique français et le choix des techniques de traduction en ukrainien. Les méthodes de traduction des textes techniques et scientifiques sont liées au principe d'équivalence fonctionnelle, qui affecte à son tour la qualité de la création et de la rédaction du texte de la traduction.

Le principal indicateur de la qualité de la traduction scientifique et technique est l'adéquation de l'original. Une traduction adéquate est celle qui traduit objectivement, pleinement et avec précision le sens du texte original.

Les questions de définition et de délimitation du texte scientifique et technique, d'analyse préliminaire du texte source et du système de ses éléments de base, ainsi que la question de l'analyse des particularités de l'utilisation des transformations de traduction dans la traduction ukrainienne et les méthodes générales de révision sont au centre de notre recherche. L'analyse de ces questions et les résultats obtenus seront le sujet de notre étude ultérieure et aideront à la formation de la compétence professionnelle du futur traducteur pour les étudiants du premier niveau de licence de l'enseignement supérieur ukrainien.

Mots clés: qualité de traduction, textes techniques et scientifiques, production du texte cible, équivalence, stratégies de traduction et de rédaction.

Технічні та наукові тексти, як форма письмової комунікації наукового дискурсу, мають специфічні характерні елементи, які є предметом нашого аналізу. Їхня особливість полягає в їх функціонуванні та використанні. Арсенал цих елементів визначає вибір методів і прийомів перекладу під час опрацювання та відтворення науково-технічного тексту мовою перекладу. Він безпосередньо впливає на вибір стратегії перекладу та редагування тексту перекладу, а також є передумовою якості цільового тексту перекладу. Відмінності між мовою французького вихідного тексту та мовою тексту перекладу мотивує постійну та зростаючу потребу сприяти дослідженням у галузі перекладу технічних та наукових текстів українською мовою.

Переклад технічних і наукових текстів – це складний творчий процес, який спрямований на передачу технічної інформації з першоджерела мовою, відомою користувачеві інформації. Тому формування

навичок попереднього аналізу вихідного тексту наукового дискурсу та його складових елементів сприяє створенню адекватних спеціалізованих текстів, написаних українською мовою. Виходячи з нашого попереднього дослідження щодо системи класифікації основних перекладацьких трансформацій, ми встановили зв'язок між особливостями французької термінологічної системи та вибором технік перекладу українською мовою. Прийоми перекладу технічних і наукових текстів пов'язані з принципом функціональної еквівалентності, що в свою чергу впливає на якість створення та редагування тексту перекладу.

Основним показником якості науково-технічного перекладу є адекватність оригіналу. Адекватний переклад – це той, який об'єктивно, повністю і точно перекладає значення оригінального тексту.

У центрі нашого дослідження – питання визначення та розмежування науково-технічного тексту, попередній аналіз вихідного тексту та системи його основних елементів, а також питання аналізу особливостей використання перекладацьких перетворень в українському перекладі та загальних прийомів редагування. Аналіз цих питань та отриманих результатів стане предметом нашого подальшого дослідження та допоможе у формуванні професійної компетентності майбутнього перекладача для студентів першого бакалаврського рівня вищої освіти України.

Ключові слова: якість перекладу, технічні та наукові тексти, цільовий текст, еквівалентність, стратегії перекладу та редагування.

Technical and scientific texts as a form of written communication of scientific discourse have specific characteristic elements that are the subject of this analysis. Their peculiarity lies in their operation and use. The arsenal of these elements determines the choice of translation methods and techniques when processing and reproducing scientific and technical texts in the language of translation. It directly influences the choice of translation strategy and the drafting of the translation text, taking into account the differences between the two translation languages. The difference between the language of the French source text and the language of the translated text motivates the constant and growing need to promote research in the field of translation of technical and scientific texts into Ukrainian.

The translation of technical and scientific texts is a complex creative process that aims to convey technical information from the original source into a language known to the user of the information. Therefore, the formation of skills of preliminary analysis of the source text of scientific discourse and its constituent elements contributes to the creation of adequate specialized texts written in Ukrainian. Based on our previous research on the classification system of basic translation transformations, we established a link between the characteristics of the French terminological system and the choice of Ukrainian translation techniques. Methods for translating technical and scientific texts are linked to the principle of functional equivalence, which in turn affects the quality of creation and editing of the translation text.

The main indicator of the quality of scientific and technical translation is the adequacy of the original. An adequate translation is one that objectively, fully and accurately translates the meaning of the original text.

The questions of definition and delimitation of the scientific and technical text, preliminary analysis of the source text and the system of its basic elements, as well as the question of analysis of the peculiarities of the use of translation transformations in translation Ukrainian language and general revision methods are the focus of our research. The analysis of these issues and the obtained results will be the subject of our further study and will help in the formation of the professional competence of the future translator for students of the first bachelor level of Ukrainian higher education.

Key words: translation quality, technical and scientific texts, target text production, equivalence, translation and writing strategies.

Mise en œuvre du problème scientifique. Au stade actuel de la formation des spécialistes dans le domaine de la traduction écrite de textes scientifiques et techniques français, il est nécessaire de rechercher et de promouvoir les résultats des recherches sur les spécificités de leur traduction en ukrainien. Il y a de nombreuses recherches scientifiques sur la théorie et la pratique de la traduction de textes spécialisés du discours scientifique vers l'anglais, l'allemand, l'espagnol (Balmet, De Legge [1], Kokourek [2], Lerat [3], Карабан [4], Корунец [5; 6], Максимов [7], Терехова [8] Черноватий [9]) en comparaison avec lesquels le nombre de recherches pertinentes lors de la traduction de textes spécialisés en ukrainien est très limité.

Actualité du travail. La qualité de la traduction écrite du texte technique est influencée par le principe d'équivalence fonctionnelle du texte. C'est pourquoi les questions de définition et de déli-

mitation du texte scientifique et technique, d'analyse préliminaire du texte source et du système de ses éléments de base constitutifs, l'analyse des particularités de l'utilisation des transformations de traduction dans la traduction ukrainienne et les méthodes générales de sa rédaction sont au centre de nos recherches.

But de l'article. Le but de former la compétence professionnelle du futur traducteur auprès des étudiants de l'enseignement supérieur est lié à l'analyse du texte technique et scientifique du discours scientifique, de ses composants et à la qualité de la rédaction pertinente du texte cible en ukrainien.

Présentation du problème scientifique et de son importance. La traduction est une activité linguistique par excellence, à la fois ponctuelle (quand on traduit uniquement ce texte) et globale (lorsqu'on traduit, on recourt à tous les niveaux de langue). Il a divers usages : communicatif, cognitif, comparatif, culturel, didactique, consistant en l'implantation d'un dispositif terminologique qui témoigne de la langue de l'auteur et du traducteur, et donc un rôle critique et de vérification [10, p. 5–9].

Différents auteurs et experts ne sont pas unanimes pour déterminer la langue spécialisée. Un des chercheurs les plus influents qui se sont penchés sur le phénomène des langues spécialisées est le linguiste Rostislav Kocourek [2]. Dans son ouvrage « La langue française de la technique et de la science », il donne la définition très complète, pour la langue spécialisée :

La langue spécialisée est une variété de langues, à dominante cognitive,

- dont les textes, cumulatifs, d'émotivité, de subjectivité et de métaphoricité contrôlées, et délimités de manière externe, ont pour but de signifier et de communiquer, au sein d'une collectivité restreinte, le contenu thématique, raisonné et circonstancié;

- et dont les ressources, qui sous-tendent ces textes sur tous les plans linguistiques, sont marquées par des caractères graphiques, par des tendances syntaxiques et, surtout, par un ensemble rapidement renouvelable des unités lexicales qui requièrent, et reçoivent dans les textes, une précision sémantique métalinguistique [2, p. 42].

L'objet de la traduction spécialisée sont des documents de différentes sphères de l'activité humaine, ceux-ci de la science et de la technologie.

La spécificité de ces textes est l'expression exacte de la pensée, qui est associée à l'utilisation de la terminologie. La traduction spécialisée comprend les traductions scientifiques, techniques, juridiques, médicales, économiques, etc. [3, p. 1–10].

Nous avons vu que la traduction peut être décomposée en 3 opérations étroitement liées mais distinctes :

- l'interprétation (*analyse ou assimilation*) du texte source;
- la détermination de ses éléments linguistiques pertinents;
- la production (*synthèse*) du texte cible.

Nous avons montré qu'il est possible de considérer la traduction d'un texte comme une forme linguistique de la compréhension de ce texte (= saisir le sens).

Le résultat de l'interprétation du texte source est la détermination de son contenu cognitif et de ses autres éléments pertinents. En traduction technique et scientifique, on mettra l'accent sur l'étude minutieuse

- du texte;
- de la détermination du sens des termes difficiles;
- de l'étude ponctuelle des faits encyclopédiques relatifs au contenu du texte.

La production du texte cible consiste à trouver, à évaluer et à choisir les équivalents, en langue cible, des éléments linguistiques pertinents déterminés (antérieurement) dans le texte.

Tout d'abord, on cherche les équivalents qui correspondent aux unités lexicales du texte source. Ensuite, du texte entier, on procède à la traduction des phrases individuelles. Donc, il faut observer les correspondances morphologiques, syntaxiques, textuelles et stylistiques entre langue source et langue cible, c'est-à-dire, produire un texte non seulement équivalent mais aussi conforme aux règles de la langue générale. Vu les restrictions syntaxiques et stylistiques de la langue technique et scientifique,

c'est la recherche des termes équivalents qui se situe au centre du problème de la traduction technique et scientifique.

Pour bien interpréter le texte source et pour produire un texte cible satisfaisant, les traducteurs ont besoin de sources documentaires primaires et secondaires (d'outils du traducteur) et ils doivent avoir la possibilité de consulter avec les experts conseils.

Le fait essentiel dans l'activité de traduction est qu'il faut toujours choisir entre plusieurs solutions plus ou moins équivalentes, qui se présentent sous tous les plans de la langue [11, p. 4–6]. Il existe donc des degrés de réussite ou d'échec en traduction, ce qui entraîne la possibilité, la nécessité même d'évaluer la qualité en traduction.

La qualité de la traduction dépend de la qualité des solutions proposées pour l'équivalence des éléments pertinents et de la qualité du choix de la variante choisie. Afin de pouvoir apprécier la qualité d'une traduction, on se sert de critères de la « qualité linguistique » d'un texte traduit. Voici quelques critères :

- *sens* (sens cognitif fondamental);
- *nuance* (qui complète le sens fondamental);
- *terminologie* (équivalence des termes éventuels);
- *effet* (jeu de mots, émotivité, mise en relief, allitération etc.);
- *écart* (une saute de registre, ex. : le passage brusque au registre familier);
- *addition* (ajout, gain);
- *soustraction* (omission, perte);
- *orthographe*;
- *syntaxe et usage* (conformité aux règles de base de la langue cible);
- *style* (répétitions, emploi de coordonnants, lourdeur ou logorrhée de la phrase etc.);
- *logique* (cohérence de pensée);
- *démarche* (f) (acceptabilité culturelle) [2 : p. 45].

La question de la traduction exacte de textes techniques et scientifiques est entièrement liée aux concepts de base de la traduction spécialisée.

Le concept de la correspondance est une catégorie de traduction fondamentale exprimant la coïncidence des composantes formelles, sémantiques et informatives des unités de langue d'origine et de traduction. On distingue :

– des équivalents simples, ayant une manière stable de traduire l'unité de l'original dans tous les cas, indépendamment du contexte. Pour illustrer ce type d'équivalence, prenons le terme français appartenant au domaine de l'hydrologie *eutrophisation* et son équivalent ukrainien *евтрофікація, заболочення* qui ont le sens identique car ces termes entretiennent un rapport d'équivalence exacte et correspondent en tout point au concept « *Enrichissement de l'eau, qu'elle soit douce ou saline, par des nutriments*, [12] ». En plus, ces termes ont les mêmes modalités d'utilisation au niveau de langue, d'usage géographiques et professionnel, etc.

– des variantes de correspondances utilisées dans le cas où il existe plusieurs variantes de traduction dans le dictionnaire bilingue de langue de traduction pour un certain lexème de la langue source: le traducteur choisit l'une des correspondances proposées;

– correspondances multiples mises en œuvre dans plusieurs méthodes de traduction d'une certaine unité linguistique de traduction.

Les correspondances contextuelles sont mises en œuvre comme une manière irrégulière et exceptionnelle de traduire une unité de l'original, qui ne peut être utilisée que dans un contexte donné, en raison de la recherche du traducteur, de son professionnalisme, de ses compétences et de son intuition. Aucun dictionnaire ne fixe les correspondances contextuelles [13].

Il existe une division des correspondances contextuelles en :

– usuelles avec la diffusion de leur utilisation, elles peuvent entrer dans la catégorie des variantes de correspondances et commencer à être fixées dans les dictionnaires.

– occasionnelles, utilisées dans le cas particulier à la suite de la recherche créative du traducteur, non utilisées à l’avenir.

Analysons quelques exemples de l’équivalence : le terme “*ordinateur*” en français est équivalent à “*комп’ютер*” en ukrainien. Les deux termes désignent le même concept sans ambiguïté. C’est le cas de l’équivalence exacte.

Le terme “*logiciel*” en français peut être partiellement équivalent à “*програмне забезпечення*” en ukrainien. Bien que les deux termes se rapportent au domaine informatique, “*програмне забезпечення*” englobe également les applications mobiles et les systèmes embarqués, tandis que “*logiciel*” est plus spécifique. C’est le cas de l’équivalence partielle.

Le terme “*débit*” en français ne peut pas être directement équivalent à “*швидкість передачі даних*” en ukrainien. En français, “*débit*” peut se référer à la vitesse de transfert de données, au flux d’un liquide, ou à d’autres contextes. En ukrainien, “*швидкість передачі даних*” est plus spécifiquement lié à la transmission de données. Donc, c’est le cas de la non-équivalence.

Il est à noter que la traduction et l’équivalence des termes dépendent du contexte et du domaine spécifique du texte technique. On recommande de faire attention à quelques pratiques exemplaires en matière de traduction technique. En suivant ces pratiques, on obtient des traductions techniques de haute qualité qui préservent le sens original et parlent efficacement au public cible.

La rédaction technique doit être claire et simple. Il est recommandé d’éviter les termes complexes et d’utiliser un langage compréhensible pour le public cible.

La traduction peut modifier la structure globale du document. Il faut veiller que la mise en page reste cohérente et que les graphiques soient correctement adaptés.

Bien que la traduction soit la tâche principale, les normes techniques de rédaction doivent être respectées. Le traducteur doit garder à l’esprit les règles de style, la terminologie spécifique et les conventions spécifiques à cette industrie.

Pour assurer la cohérence terminologique il faut utiliser des mémoires de traduction ou des glossaires. Les termes techniques doivent être traduits de manière uniforme dans l’ensemble du document.

Travailler avec des traducteurs spécialisés dans le domaine technique garantit des traductions précises et adaptées au contexte. Leur expertise linguistique et leur compréhension approfondie du sujet sont essentielles.

Conclusions et perspectives des recherches ultérieures.

En guise de conclusion, il est à noter que la traduction des textes techniques et scientifiques est un processus créatif complexe qui vise à la transmission de l’information technique de la source originale par un langage connu de l’utilisateur de l’information.

Le principal indicateur de la qualité de la traduction scientifique et technique est l’adéquation de l’original. Une traduction adéquate est une traduction qui traduit objectivement, complètement et précisément le sens du texte original.

La traduction technique doit satisfaire aux exigences suivantes :

- terminologie commune (utilisation de termes synonymes est interdite);
- respect des normes grammaticales de la langue de traduction;
- respect des règles de conception des manuscrits de traduction (version informatique).

Avant de commencer la traduction, il est important de lire attentivement le texte original. Pendant la lecture du texte original, il est important de repérer des endroits ou des termes peu familiers absents des dictionnaires. Pour obtenir plus de précisions, il est recommandé de prendre contact avec un expert et d'utiliser des références pertinentes, des dictionnaires techniques et la littérature spécialisée pour expliquer la signification du terme.

Après avoir terminé le travail, il est conseillé de lire attentivement la version traduite pour éliminer les erreurs, les fautes de frappe, les omissions et les inexactitudes, et enfin, pour unifier la terminologie.

L'ambiguïté dans un texte bilingue peut poser des défis, mais il y a quelques meilleures pratiques pour la gérer efficacement. Il faut tenir compte du contexte global du texte technique. Souvent, l'ambiguïté peut être résolue en se référant aux phrases précédentes ou suivantes. Si un terme est ambigu, on envisage d'utiliser un synonyme pour clarifier le sens et choisir un mot qui correspond au contexte spécifique. Il est recommandé d'éviter les phrases ou les structures grammaticales qui peuvent prêter à confusion en reformulant les passages pour plus de clarté.

En cas d'une ambiguïté complexe, il est indispensable de consulter des experts bilingues ou des collègues pour obtenir des avis supplémentaires. Si une traduction a plusieurs sens possibles, on ajoute une note de bas de page pour expliquer le contexte ou fournir des clarifications. Il faut être attentif aux détails et ne pas oublier de relire le texte bilingue pour repérer toute ambiguïté potentielle.

L'application de ces stratégies permettra de minimiser l'ambiguïté et de garantir la compréhension et la précision du texte de traduction.

LITTERATURE:

1. Balmet S. E., Henaou De Legge, M. Pratique du français scientifique. Ed. Hachette, France:1993. 260 с.
2. Kocourek R. La langue française de la technique et de la science : vers une linguistique de la langue savante. Ed. Brandstätter Verlag, Allemagne: 1991. P. 327.
3. Lerat P. Approches linguistiques des langues spécialisées. *Les langues spécialisées*. Ed. Puf, France:1997. P. 1–10. <https://doi.org/10.4000/asp.2926> (дата звернення: 03. 11.22).
4. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Навчальний посібник для ВНЗ. Нова Книга: 2002. 576 с.
5. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад). Нова Книга: 2003. 448 с.
6. Корунець І. В. Вступ до перекладознавства. Вінниця: Нова Книга: 2008. 512 с.
7. Максимов С. Є. Практичний курс перекладу (англійська та українська мови). Теорія та практика перекладацького аналізу тексту для студентів факультету перекладачів та факультету заочного та вечірнього навчання. Київ: Ленвіт: 2012. 206 с.
8. Терехова С. І. Вступ до перекладознавства. Київ: Освіта України: 2013. 163 с.
9. Кальниченко О. А., Черноватий Л. М. Енциклопедія перекладознавства у 4 томах. (I). Нова Книга: 2020. 584 с.
10. Буць Ж. В., Ібрагімова С. В. Основи науково-технічного перекладу. Електронні текстові дані – Київ НТУУ «КПІ», 2015. 223 с. URL: <https://ela.kpi.ua/handle/1:23456789/12010> (дата звернення: 03.11.22).
11. Кириленко К. І., Сухаревська В.І. Теорія і практика перекладу (французька мова). Вінниця: Нова книга: 2003. 148 с.
12. Le Robert Dictionnaire en ligne. URL: <https://dictionnaire.lerobert.com/definition/terme>(дата звернення: 14.06.23).
13. Le Serrec A. Analyse comparative de l'équivalence terminologique en corpus parallèle et en corpus comparable : application au domaine du changement climatique. 2012. Thèse de grade de Philosophie Doctor (Ph.D.) URL: https://central.bac-lac.gc.ca/.item?id=TC-QMU-9044&op=pdf&app=Library&oclc_number=1033167411(дата звернення: 19.07.23).

UDC 81-119

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-210-4>

MILITARY METAPHOR AS A CONCEPTUAL METAPHOR

ВІЙСЬКОВА МЕТАФОРА ЯК КОНЦЕПТУАЛЬНА МЕТАФОРА

Pasternak T.A.,

orcid.org/0000-0003-0589-6881

Scopus Author ID: 57221644357

Associate Professor, Candidate of Science in Philology,

Associate Professor at the Department of Romano-Germanic Languages,

National Academy of Security Service of Ukraine

The article explores the use of military metaphors in language and discourse, focusing on how these metaphors enhance text strength and emotional impact. The author discusses the prevalence of military metaphors in various contexts, such as economics, politics, and media, and analyzes the positive and negative effects of using such metaphors. She draws on the work of both foreign and Ukrainian scholars in metaphor theory to provide a comprehensive understanding of military metaphors in modern English-language media discourse.

The article begins by defining metaphor as a form of hidden comparison that helps identify special features of subjects. It discusses different classifications of metaphors based on prevalence, structure, and function, highlighting the complexity and ambiguity of metaphorical concepts. The author presents various types of metaphors identified by different scholars, such as dead metaphors, cliché-metaphors, lexical metaphors, and author's metaphors.

The author then delves into the conceptual approach to understanding metaphors, emphasizing the work of George Lakoff and Mark Johnson in highlighting the metaphorical nature of the world. She distinguishes military metaphors as a specific type of conceptual metaphor based on the theme of war, discussing how these metaphors embody aggressiveness, conflict, and strategy in non-military contexts. The article explores how military metaphors are used in business, politics, and other domains to simplify complex ideas and evoke emotional responses.

The article also examines the historical and cultural roots of military metaphors, noting their prevalence in human history and their role in structuring perception and understanding of the world. The author highlights the importance of military vocabulary in metaphorical expansion and discuss concepts associated with war that are commonly used in military metaphors.

In conclusion, the author defines military metaphor as a powerful linguistic tool that adds evaluative expressiveness to discourse. She argues that military metaphors play a significant role in shaping public opinion and activating associative and emotional fields. Overall, the article provides a thorough analysis of military metaphors and their impact on language and communication.

Key words: military metaphor, classifications of metaphors, types of metaphors, conceptual approach.

Стаття досліджує використання військових метафор у мові та дискурсі, зосереджуючись на тому, як ці метафори підсилюють зміст тексту та емоційний вплив. Авторка розглядає військові метафори у різних контекстах, таких як економіка, політика та медіа, та аналізує переваги й недоліки використання таких метафор. Вона спирається на роботи іноземних й українських науковців з теорії метафори, щоб всебічно дослідити військові метафори у сучасному англомовному медіа-дискурсі.

Стаття починається з визначення метафори як форми прихованого порівняння, яке допомагає проявити особливі риси предметів. Обговорюються різні класифікації метафор на основі поширеності, структури та функцій, підкреслюючи складність та неоднозначність метафоричних концепцій. Авторка аналізує типології метафор, представлені різними науковцями, зокрема, мертві метафори, кліше-метафори, лексичні метафори та авторські метафори.

Далі авторка заглиблюється у концептуальний підхід до розуміння метафор, акцентуючи увагу на роботах Джорджа Лакоффа та Марка Джонсона, які підкреслюють метафоричну природу світу. Вона виділяє військові метафори як специфічний тип концептуальної метафори, заснований на темі війни, обґрунтовуючи, як ці метафори втілюють агресивність, конфліктність та стратегічність в немілітарних контекстах. Стаття досліджує як військові метафори використовуються у бізнесі, політиці та інших сферах для спрощення складних ідей та емоційного впливу на читача.

Стаття також розглядає історичне та культурне підґрунтя військових метафор, відзначаючи їх поширеність в історії людства та їхню роль у структуруванні сприйняття та розуміння світу. Авторка підкреслює важливість військової лексики у метафоричному представленні та обговорює концепції, пов'язані з війною, які часто використовуються у військових метафорах.

На завершення, авторка визначає військову метафору як потужний мовний інструмент, що додає оцінної експресивності дискурсу. Вона стверджує, що військові метафори відіграють значну роль у формуванні громадської думки та активації асоціативних та емоційних полів. Загалом, стаття надає всебічний аналіз військових метафор та їхнього впливу на мову та комунікацію.

Ключові слова: військова метафора, класифікації метафор, типи метафор, концептуальний підхід.

Defining the problem. One of the least researched types of metaphor is the metaphor of war, or military, which relies on images, concepts, and terminology related to military actions and conflicts. This metaphor adds strength and emotion to the text, and helps to express complex ideas in a clear and convincing way. At the same time, this type of metaphor is used quite often, usually with the aim of influencing the recipient to form a certain perception of the metaphorized object. This special type of metaphorical expression has the power to generate associations with war scenarios such as battles, offensives, war actions, which activates the emotional connection between the speakers. Metaphorization of military vocabulary is quite common. Very often, a military metaphor is used to describe the state of the economy, financial markets, and the political situation in the world. Military metaphor can have different effects, both positive and negative, depending on the context of its use. The positive impact lies in the possibility of strengthening the unity, certainty and importance of measures, events or policies. On the other hand, a negative connotation can evoke associations with conflicts, threats and instability. Achievements of foreign and Ukrainian scientists in the field of metaphor theory, practical research provide a sufficient scientific basis for a comprehensive study of military metaphors that function in modern English-language media discourse. The analysis of the main theories of metaphor in the prism of mass media speech requires focusing primarily on the communicative approach, since the type of discourse analyzed belongs to the sphere of mass communication. The cognitive approach reveals the main trends of the new interpretation of metaphorical reality, reveals productive metaphorical models as those that the authors of media texts suggest readers learn.

Analysis of recent research and publications. The concept of metaphor is one of the most studied concepts in linguistics. Many scientists from various fields of knowledge tried to trace the role of metaphor in speech, language, in particular in the text, the importance of its use and its function. However, it can be argued without a doubt that the metaphor caused a lot of discussion not only in linguistics, but also became the object of study of philosophy, literary studies, psychology, psychoanalysis, hermeneutics and rhetoric. Such a desire for a comprehensive study of metaphor and the use of different interpretations of this concept is obvious, because metaphor is considered one of the ways of knowing the surrounding world, as well as by enriching language. Apart from this, metaphor is not only the basic medium of language, but also the mechanism of a language system based on anthropomorphism and transference from the concrete to the abstract [1, p. 46].

The definition of metaphor arises on the basis of the transfer of properties, so it can be called an abbreviated comparison: there is a replacement of what the speaker means with another meaning. According to O. Gorodilovskaya a metaphor is a hidden comparison that arises when using the name of one subject in relation to another and helps to identify a special feature of that subject [2, p. 21]. At the same time, the Ukrainian scientists believe that a given stylistic trope arises only when using a word figuratively, given the similarity of one object with another [3, p. 444]. Since the metaphor functions precisely in language, in scientific works we can often find the opinion that it should be considered as an individually realized technique of the speaker or writer, which he applies, adhering to a certain figure and using certain linguistic means. M. Johnson and J. Lakoff, claim that a metaphor is a linguistic expression that is fixed in language in the form of a

stable expression or phrase. It is believed that the metaphor gives the word a new lexical semantic meaning, and therefore it is a source of synonyms and phraseological expressions [4, p. 30]. In connection with the above, the ambiguity of the concept of metaphor becomes obvious, as well as the multifaceted perception of it.

It is also worth noting that until now there is a problem of studying metaphor to the full extent, because until recently it was considered only as a component of phraseological units or so-called clichés. However, in stylistics we find a detailed study of metaphorical comparisons, because they act as means of expressiveness of language [5, p. 345]. In particular, there are many traditional theories of metaphor, including comparison theory and the semantic approach. According to the above-mentioned theories, metaphor was considered as an abbreviated comparison, or only its semantic meaning was studied without studying the nature of the emergence of metaphor, its essence and role in language and speech.

In addition, there is an anthropocentric principle of studying metaphor, according to which metaphor is considered a means of thinking about the surrounding world, which takes into account all the knowledge and acquired experience of a person [6]. Currently, the cognitive approach to the study of metaphor is considered the main one in foreign works. According to this approach, the metaphorization process is considered as a certain action carried out on knowledge, namely as the transfer of certain information from the conceptual domain-source to the conceptual domain-purpose. Undoubtedly, the advantage of the cognitive principle is a new approach to the formation of metaphors, which consists in a combination of conceptual, linguistic and artistic spheres [7, p. 118].

Therefore, it is difficult to overestimate the importance of metaphor, because it is generally accepted that thanks to people's ability to think metaphorically, the development of language and culture was not only initiated, but also language was significantly enriched with synonyms and language clichés. Since metaphors are characterized by such features as abstraction, biplane and expressiveness, this gives grounds for the existence of different approaches to its study.

Setting the goals and tasks of the article. This article aims to provide a general outlook of a metaphor as a conceptual phenomenon in different discourses, focusing on military metaphor as a strong tool for shaping public opinion and activating associative and emotional fields.

The outline of the main research material. Metaphor is common in different types of discourse, where it performs different functions. At the same time, a specific discourse has different degrees of metaphoricality (for example, the discourse of spoken language and the discourse of official reception, political discourse and the discourse of poetry differ significantly among themselves, including the degree of metaphoricality) [8, p. 4].

The most common functions of the metaphor are as follows:

- nominative metaphor, which consists in replacing one descriptive meaning with another and serves as a source of homonymy;
- cognitive metaphor resulting from a shift in a combination of predicate words and creating polysemy;
- figurative metaphor, which is born as a result of the transition of descriptive meaning into predicative and serves the development of figurative meanings and synonymous means of speech.

In addition, metaphor also performs a manipulative function, directly or indirectly affecting the recipient, as well as a cognitive one that intersects with many other functions of the metaphor, being aimed at the process of learning about the surrounding world.

Taking into account the multifaceted nature of the metaphor, we can follow a large number of different classifications proposed by scientists who interpret the metaphorical process in different ways. By choosing certain criteria (parameters) for classification, many different types of metaphors can be named. For example, if you analyze metaphors according to their prevalence in language, you can name general and individual; by structure, one and two-member metaphors can be distinguished; according to the functional criterion – nominative, decorative, evaluative, etc.

P. Newmark identifies five types of metaphors: dead metaphors, cliché-metaphors, stock or standard metaphors, recent metaphors, and original or odd metaphors [9]. Van den Broeck distinguishes lexical metaphors, the images of which have been erased, conventional, fixed in the literature and individual, author's metaphors [10]. Lakoff and Johnson distinguish two types of metaphors: ontological, that allow you to see events, actions, emotions, ideas, etc. as a certain matter, and orientational that define one concept in terms of another, and organize the entire system of concepts in relation to each other [4]. Later, scientists developed a theory of systematic description of conceptual metaphors, classifying them according to cognitive function into three types: structural, orientational and ontological. The function of structural metaphors is to explain one, more complex, concept with the help of a more specific concept. An ontological metaphor is one that categorizes abstract phenomena, delineating them through personification and metonymy. The third type of metaphor, orientational, is understood by means of place and space [11, p. 480-483].

In domestic traditions metaphors are usually divided into simple and complex. The first ones are expressed by one image and do not always consist of one word, while the latter include several words that reinforce each other's image through the mutual use of contexts and their parallel functions.

The variety of metaphorical models requires their multidimensional classification. The most common classifications of metaphors in modern science is the following:

- 1) anthropomorphic metaphor;
- 2) physiological metaphor;
- 3) morbid metaphor;
- 4) kinship metaphor;
- 5) naturalomorphic metaphor;
- 6) zoomorphic metaphor;
- 7) sociomorphic metaphor;
- 8) criminal metaphor;
- 9) military metaphor;
- 10) artifact metaphor [12, p. 45–46].

Thus, at the moment, there is no single definition of metaphor, nor a single system of classification of metaphors, since various researchers distinguish a significant number of criteria by which classification can be carried out.

We define metaphor, on the one hand, as a hidden comparison, constituting a figurative phrase, and on the other hand, as a metaphorical expression, that is a fixed phrase in everyday use.

The conceptual approach to understanding metaphors is now dominant in the world of linguistics. Traditionally, the founders of the theory of conceptual metaphor are considered to be the American scientists George Lakoff and Mark Johnson, who put forward the opinion that the whole world around is metaphorical in nature.

Researchers distinguish the military metaphor from other types of conceptual metaphor based on the topic of the source sphere «war». The first examples of the study of military metaphor within the theory of conceptual metaphor were carried out by the founders of this theory, J. Lakoff and Johnson. In the future, domestic and foreign researchers addressed this problem: A. Alyamkina, A. Kaslova, T. Sineeva, L. Fedorova, A. Chudinov and others [13, p. 527].

War metaphor or military metaphor is a stylistic device using vocabulary and concepts associated with military action to describe phenomena that are not military in nature. Such metaphors embody aggressiveness, conflict, strategy, and are often found in political, economic, and social discourses. The use of military metaphors is based on certain ideas about war as a space of absolute confrontation, where there are clearly defined enemies, strategies, victories and defeats. In this context, the metaphor of war can serve as a tool for conceptualizing complex ideas or phenomena, using understandable and emotional images. For example, in business, *competition between companies can be described through the metaphors of the “battle for market share” or the “price war”*. In politics, election campaigns

are often described as “*battles for votes*” or “*wars for influence*”. This use of war metaphors not only simplifies complex processes, but also gives them emotional weight, stimulating aggressive or defensive reactions. Many researchers explain the growing use of the concept sphere «war» in most functioning discourses by active aggressive tendencies in modern society.

This trend is exacerbated by the fact that war is a constant aspect of human history, which affects the activation and development of military metaphor in language. The traditionally rich military experience of mankind was reflected in the national mentality, where military metaphors were considered an effective means for solving complex social problems. Therefore, military vocabulary becomes the main source of metaphorical expansion. In this context, researchers single out concepts directly associated with war, such as *conflict, struggle, confrontation, military actions, various types of wars, weapons, participants in war, military symbols and attributes, organization of military service*, as well as *the consequences and results of war* [14].

Today, the military metaphor is used in medicine (*war against cancer*), in sports journalism (*battle for victory*), in literary activities (*to crush someone*). It happens because military metaphors play an important role in structuring our perception and understanding of the world. They help to form conceptual frameworks through which we interpret different situations, while activating certain associative and emotional fields.

Conclusions. In conclusion, a military metaphor, in our opinion, can be defined as a metaphor that has a lexeme in its focus, which means military reality, while the context of the environment of this lexeme may not be related to military themes. A military metaphor is a strong means of linguistic expressiveness that realizes a special evaluative function. It is meant to form public opinion, give a negative or positive assessment of the described process.

BIBLIOGRAPHY:

1. Казимір В. О. Значення метафори в репрезентації знань. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2013. № 32 (1). С. 45–49.
2. Городиловська О. Особливості передачі у перекладі українською мовою метафори (на матеріалі текстів науковотехнічного, публіцистичного та художнього стилю): магістр. дипломна робота. Київ, 2020. 136 с. URL: <https://shorturl.at/cnxRW> (дата звернення: 24.07.2024).
3. Мацько Л., Сидоренко О., Мацько О. Стилїстика української мови. Київ : Вища шк., 2003. 462 с.
4. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press, 1980. 256 p.
5. Steen G., Gibbs R. Questions about metaphor in literature. *European Journal of English Studies*. 2004. Vol. 8, no. 3. P. 337–354. URL: <https://doi.org/10.1080/1382557042000277421> (access date: 24.07.2024).
6. Ionescu A., Fransoo R. Metaphorical Patterns in Anthropocene Fiction. *Narrating the Mesh*. 2021. P. 139–158.
7. Казимір В. О. Значення когнітивного підходу в дослідженні метафори. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2012. № 30. С. 118–121.
8. Herrmann J. B., Sardinha T. B. Metaphor in specialist discourse. 2015. P. 3–14.
9. Newmark P. *A Textbook of Translation*. Shanghai foreign language education press, 1988. 292 p. URL: <https://archive.org/details/ATextbookOfTranslationByPeterNewmark/page/n1/mode/lup> (access date: 24.07.2024).
10. van den Broeck R. The limits of translatability exemplified by metaphor translation. *Poetics Today*. 1981. 2, P. 73–87.
11. Lakoff G., Johnson M. Conceptual Metaphor in Everyday Language. *Shaping Entrepreneurship Research*. 2020. P. 475–504. URL: <https://doi.org/10.4324/9781315161921-21> (access date: 24.07.2024).
12. Одинецька Л. В. Роль метафори в засобах масової інформації. 2017. С. 44–47. URL: <http://surl.li/sxinh> (дата звернення: 24.07.2024).
13. Шапран Д. Мілітарна метафора в українській маркетинговій термінології. *Молодий вчений: Науковий журнал*. 2016. № 5 (32). С. 526–530.
14. Mutch A. Organization Theory and Military Metaphor: Time for a Reappraisal. *Organization*. 2006. Vol. 13, no. 6. P. 751–769. URL: <https://doi.org/10.1177/1350508406068503> (access date: 24.07.2024).

UDC 81'38:811.111

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-210-5>

THE REALM OF LEXICAL AND SYNTACTICAL STYLISTIC DEVICES: PURPOSE, IMPACT AND EFFECTS

СФЕРА ЛЕКСИЧНИХ ТА СИНТАКСИЧНИХ СТИЛІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ: МЕТА, ВПЛИВ ТА РЕЗУЛЬТАТ

Soroka Boyacioglu L.T.,
orcid.org/0000-0002-1265-4832

Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages,
Lviv Polytechnic National University

In this article, we make an emphasize on the lexical and syntactical stylistic devices, uncovering their profound impact on written expression. By delving into examples across various genres and contexts, we aim to illuminate their strategic use and explore how they contribute to effective communication.

Lexical and syntactical stylistic devices are techniques used in writing or speech to enhance the style and impact of communication. These devices are used by writers and speakers to convey meaning, create vivid imagery, enhance rhythm, and influence the emotional response of the audience. They play a crucial role in shaping the style and impact of literary and rhetorical works.

Purposes of the stylistic devices and their effects:

1) Enhancing Clarity and Vividness: Lexical devices like metaphors and similes clarify abstract concepts by linking them to concrete images or experiences. Syntactical devices such as parallelism and inversion enhance clarity by organizing ideas in a structured and logical manner.

2) Creating Emotion and Imagery: Both types of devices evoke emotional responses and create vivid imagery. Lexical devices like personification and hyperbole appeal to the senses and emotions, while syntactical devices like anaphora and chiasmus add rhythm and intensity to the writing.

3) Emphasizing Ideas: Stylistic devices are used to emphasize key ideas or themes within a text. Whether through repetition (anaphora), contrast (chiasmus), or exaggeration (hyperbole), these devices draw attention to important points and make them more memorable for the audience.

4) Shaping Tone and Style: The choice and application of stylistic devices contribute to the overall tone and style of a piece of writing or speech. They help writers achieve specific rhetorical effects, whether formal or informal, serious or playful, authoritative or persuasive.

The conclusion summarizes the main results of research, which, in turn, determine the relevance of further analysis of stylistic devices. The collected selections, carried out research, observations and conclusions made in the course of this study, were used from Cambridge Advanced Learner's Dictionary [1], Longman Dictionary of Contemporary English [2].

Key words: stylistics, linguistics, lexical, syntactical, stylistic device.

У цій статті приділяється увага лексичним і синтаксичним стилістичним засобам, розкриваючи їхній глибокий вплив на письмове вираження. Розбираючи приклади в різних жанрах і контекстах, ми прагнемо висвітлити їх стратегічне використання та дослідити, як вони сприяють ефективній комунікації.

Лексичні та синтаксичні стилістичні засоби – це засоби, які використовуються в письмовому або усному мовленні для посилення стилю та впливу спілкування. Ці засоби використовуються письменниками та ораторами для передачі сенсу, створення яскравих образів, посилення ритму та впливу на емоційну реакцію аудиторії. Вони відіграють вирішальну роль у формуванні стилю та впливу літературних і риторичних творів.

Призначення стилістичних засобів та їх ефект:

1) Підвищення ясності та яскравості: лексичні засоби, такі як метафори та порівняння, пояснюють абстрактні поняття, пов'язуючи їх із конкретними образами чи досвідом. Такі синтаксичні засоби, як паралелізм і інверсія, покращують ясність, організовуючи ідеї в структурований і логічний спосіб.

2) Створення емоцій і образів: обидва типи засобів викликають емоційні реакції та створюють яскраві образи. Лексичні засоби, такі як персоніфікація та гіпербола, звертаються до почуттів і емоцій, тоді як синтаксичні засоби, такі як анафора та хіазм, додають ритму та інтенсивності написанню.

3) Підкреслення ідей: стилістичні засоби використовуються для підкреслення ключових ідей або тем у тексті. Через повторення (анафора), контраст (хіазм) чи перебільшення (гіпербола) ці прийоми привертають увагу до важливих моментів і роблять їх більш запам'ятовуваними для аудиторії.

4) Формування тону та стилю: вибір і застосування стилістичних засобів сприяють загальному тону та стилю письмового твору. Вони допомагають письменникам досягти специфічних риторичних ефектів, формальних чи неформальних, серйозних чи грайливих, авторитетних чи переконливих.

У висновку узагальнено основні результати дослідження, які, у свою чергу, визначають актуальність подальшого аналізу стилістичних засобів. Зібрані вибірки, проведені дослідження, спостереження та висновки, зроблені в ході цього дослідження, були використані з Cambridge Advanced Learner's Dictionary [1], Longman Dictionary of Contemporary English [2].

Ключові слова: стилістика, лінгвістика, лексичний, синтаксичний, стилістичний засіб.

Formulation of the scientific problem. In the realm of written communication, mastery of language extends far beyond mere vocabulary and grammar. It is the nuanced interplay of words and sentence structures that transforms ordinary text into compelling narratives, persuasive arguments, and memorable prose. At the heart of this transformation lie lexical and syntactical stylistic devices – the hidden tools wielded by writers to evoke emotions, provoke thoughts, and ultimately shape reader perception.

Lexical devices harness the power of individual words and phrases, manipulating their connotations, rhythms, and associations to imbue text with layers of meaning and resonance. From the vivid imagery of metaphors and similes to the rhythmic cadence of alliteration and assonance, these devices enrich language, making it vibrant and evocative.

Meanwhile, syntactical devices govern the arrangement and structure of sentences, influencing how ideas unfold and resonate with readers. Whether through the concise punch of parallelism, the suspense of delayed clauses, or the emphasis of rhetorical questions, syntactical choices shape not only the flow of ideas but also the impact of each sentence.

Analysis of the latest investigations of the question. Several researchers and scholars have made significant investigations into stylistic devices throughout history, contributing to the development of rhetorical theory, literary criticism, and linguistics. Here are some of the most influential figures: Georgius Fabricius, Pierre Fontanier, Edward Bullough, Kenneth Burke [3]. These researchers made significant contributions to the understanding and analysis of stylistic devices, influencing fields such as rhetoric, literary theory, linguistics, and aesthetics. Their works continue to be studied and referenced in the study of language, literature, and communication.

The main **aim** of the article is discovering how lexical and syntactical stylistic devices serve as the cornerstone of persuasive writing and enduring literary impact.

Presentation of the basic material and interpretation of the results of the investigation. A stylistic device refers to a specific technique or tool that a writer uses to convey meaning, create mood, or evoke certain emotions in the reader. These devices are deliberate choices made by authors to enhance the effectiveness and impact of their writing. There are numerous stylistic devices, and they can be broadly categorized into lexical (related to words and vocabulary) and syntactical (related to sentence structure and arrangement).

Lexical Stylistic Devices: These devices involve the use of specific words or phrases to create a certain effect. Some common examples include:

Metaphor is the transference of the name of one object into another object based on the similarity of the objects. From the times of ancient Greek and Roman rhetorics, the term was known to denote the transference of meaning from one word to another. It is still widely used to designate the process in which a word acquires a derivative meaning. Metaphor becomes a stylistic device when two different phenomena (things, events, ideas, actions) are simultaneously brought to mind by the imposition of some or all of the inherent properties of one object on the other which by nature is deprived of these properties. The creator of the metaphor finds in the two corresponding objects certain features which

to his eye have something in common. It is the creator of the metaphor who «takes the responsibility for transplantation» of the features of one object into another as if he wants to cross over the logical boundaries in order to provide a deep insight into the nature of the object and to create images. When W. Shakespeare in one of his sonnets said: «*I never say that I was false of heart/Though absence seemed my flame to qualify*» he used the word flame metaphorically to denote love and to highlight its ardour and passion.

Epithet is a figurative, expressive attribute that emphasizes the most prominent, leading feature of a thing or phenomenon. The term epithet originated from the Greek phrase «epiteton onoma» which meant an additional name, borrowed, artificial, extra or supplementary nomination, for indeed the function of epithet is not only to describe the object but also to add new features to it.

Epithet has remained over the centuries the most widely used stylistic device, that offers ample opportunities to qualify the object from the speaker's partial or subjective point of view and is indispensable in creative prose, publicistic style and everyday speech.

«*She was a faded white rabbit of a woman.*» (A. Cronin) [4].

Personification – A trope or figure of speech (generally considered a type of metaphor) in which an inanimate object or abstraction is given human qualities or abilities.

«*Oreo: Milk's favorite cookie.*» (slogan on a package of Oreo cookies).

«*They crossed another yard, where hulks of obsolete machinery crouched, bleeding rust into their blankets of snow ...*» (David Lodge) [5].

Metonymy is transference of the name of one object into another object, based on the principle of contiguity of the two objects. Both associated objects do not necessarily possess common semantic features but should have common ground of existence in reality. The word press stands for all printed or broadcasted information as well as people working in this sphere, the word crown substitutes the notion of royal power, because crown is its symbol, the word cradle is associated with infancy, earliest stages or place of origin because cradle is an indispensable attribute of these notions; the bench is used as a generic term for «magistrates and justices», a hand is used for a worker.

Metonymy used in speech or in literary texts is genuine metonymy and reveals a quite unexpected substitution of one word for another, or one concept for another, on the ground of some strong impression produced by a chance feature of the thing, for example:

«*Miss Tox's hand trembled as she slipped it through Mr. Dombey's arm, and felt herself escorted up the steps, preceded by a cocked hat and a Babylonian collar.*» (Ch. Dickens) [6].

Hyperbole is stylistic device in which emphasis is achieved through deliberate exaggeration of a certain quality of an object or phenomenon. Hyperbole is one of the most common expressive means of our everyday speech, of literary discourse: to be scared to death, thousand pardons, etc.

The exaggeration the hyperbole is based on is aimed not at the presenting the real quality or dimension of the object but is intended as such and signals the emotional background of the utterance. The main function of hyperbole is to attract listener's attention towards the object, emphasize either its positive or negative sides. Hyperbole may be the final effect of other stylistic devices (metaphor, epithet, simile, irony, etc), as we have in the following sentence:

«*Every single rascal tries to cheat the public here or the man was like the Rock of Gibraltar.*» [7].

Simile is expressive, imaginative comparison of two unlike objects, belonging to two different classes. This stylistic device consists of three components: the compared object (the tenor), the object with which the first object is compared (the vehicle) and the linking element – most often a conjunction as, like, as though, as if.

e.g. *Paula is like a flower; Roy behaved worse than a cutthroat.*

Oxymoron is a combination of words which are semantically different. As a result of such combination the object under description obtains characteristics contrary to its nature. For example, the famous and much often quoted Shakespearian definition of love, being syntactically perfectly correct attributive combinations, presents a strong semantic discrepancy between its members: *O brawling*

love! O loving hate! O heavy lightness! Serious vanity! Feather of lead, bright smoke, cold fire, sick health! These lines that represent the strong confrontations of notions impress the reader (hearer) by the great power of tension and vibration between the components of the poetic image [8].

Syntactical stylistic devices: These devices involve the arrangement and structure of sentences. They include:

Ellipsis is an intentional omission of the subject, predicate or both principal parts of a sentence in cases when they are semantically redundant. The meaning of the omitted member can be easily restored from the context.

Elliptical sentences cannot be viewed as stylistic device in direct intercourse, in official or scientific oral discourses because in this sphere of communication they are devoid of any additional pragmatic value. In oral speech the phenomenon of ellipsis is rather norm than a special stylistic device. A speaker uses elliptical sentences in order to save needless efforts, to spare time and language means.

Elliptical sentences acquire expressiveness when they are used in emotive prose (or sometimes in poetry) as a means of imitating real colloquial speech, live talk or as a means of exposing character's emotions:

«Augustus: Hullo! Who are you?

The clerk: The stuff.

Augustus: You the stuff! What do you mean, man? Where are the others?

The clerk: At the front» (B.Show) [9].

Polysyndeton is the arrangement of sentence members, the completeness of its structure necessarily involves various types of connection between sentence components and between sentences. Polysyndeton is stylistically motivated deliberate repetition of conjunctions or prepositions:

«The raisins and almonds and figs and apples and oranges and chocolates and sweets were now passed about the table.» (J. Joyce) [10].

Parenthesis is a qualifying, explanatory or appositive word, phrase, clause, sentence which interrupts a syntactic construction without affecting it and indicated in writing by commas, brackets or dashes.

e.g. Of course, certainly, it goes without saying.

Parenthesis sometimes embodies a considerable volume of predicative-ness, thus giving the utterance an additional nuance of meaning or emotional colouring [11].

Additionally, it has to be mentioned the peculiar use of set-phrases. It deals with the stylistic differentiation of the vocabulary and include such stylistic device as allusion.

An **allusion** is an indirect reference, by word or phrase, to a historical, literary, mythological, biblical fact or to a fact of everyday life made in the course of speaking or writing. The use of allusion presupposes knowledge of the fact, thing or person alluded to on the part of the reader. As a rule, no indication of the source is given. This is the notable difference between quotation and allusion.

Allusion is only a mention of a word or phrase which may be regarded as the key-word of the utterance.

e.g. In the newspaper headline there is a line «Pie in the sky for the railmen» (Daily Worker).

Most people in Britain and in the USA know the refrain of the workers' song *«You'll get pie in the sky when you die»*.

The headline means that the railmen had been given many promises but nothing at the present moment. Linguistically the allusion *«pie in the sky»* assumes a new meaning *«nothing but promises»* [4].

Conclusion. Perspectives for further investigations. In summary, lexical and syntactical stylistic devices are essential tools for writers and speakers to enhance the impact and effectiveness of their communication. By employing these devices thoughtfully, they can engage audiences more deeply, convey complex ideas more clearly, and create memorable experiences through language. Further investigation of stylistic devices not only enriches our appreciation of literature and lan-

guage but also supports practical applications in education, communication, and cultural exchange. It deepens our understanding of how language shapes our world and offers tools to effectively navigate and influence it.

BIBLIOGRAPHY:

1. Cambridge Advanced Learner's Dictionary. Third Ed. Cambridge: Cambridge University Press. 2005. 1580 p.
2. Longman Dictionary of Contemporary English. URL: <http://www.ldoceonline.com/> (the date of access: 21.07.2024).
3. Burke K. Language as symbolic action: Essays on life, literature, and method. Berkeley: University of California Press. 1968. 514 p.
4. Stylistics: навч.-метод. посіб. / О.Г. Томчаковський та ін. Суми: Університетська книга, 2024. 76 с.
5. Lodge D. Nice Work / David Lodge. Secker & Warburg, 1988. 384 p.
6. Dickens C. Dombey & son. New York: Dell, 1963. 893 p.
7. Biber D. Variation across speech and writing. Cambridge: Cambridge University Press. 1988. 299 p.
8. Lukianova G. V., Nikiforova S. M. Methodological Guidelines for Independent and Practical Work on the Subject "Stylistics of English". Kharkiv: O. M. Beketov NUUE, 2022. 53 p.
9. Shaw B. Augustus Does His Bit. Independently Published, 2019. 26 p.
10. Joyce J. "The Dead". The Dead. London, 1994. P. 21–59. https://doi.org/10.1007/978-1-349-23375-5_2.
11. Enkvist N. E. Linguistic stylistics. The Hague: Mouton. 1973. 181 p.
12. Стилїстика англійської мови / А. М. Мороховський та ін. Київ: Вища школа. 1991. 272с.
13. Chapman R. Linguistic and literature. And introduction to literary stylistics. New Jersey. 1973. 119 p.
14. Esser J. English linguistic stylistics. Tübingen: Niemey 1993. 2000. 192 p.
15. Halliday M.A.K. Language as a social semiotic: the social interpretation of language and meaning. London: Edward Arnold. 1978. 256 p.
16. Leech G., Short M. Style in fiction: a linguistic introduction to English fictional prose. London: Longman. 1981. 424 p.

UDC 81'322.4:004.738.5+81'25-051

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-210-6>

MACHINE TRANSLATION VS HUMAN TRANSLATION

МАШИННИЙ ПЕРЕКЛАД ПРОТИ ЛЮДСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ

Yablochnikova V.O.,

orcid.org/0000-0002-9479-1418

*Assistant Lecturer at the Department of Foreign Philology and Translation,
Vinnytsia Institute of Trade and Economics of
State University of Trade and Economics*

The article deals with such issues as the history of translation and its definition. The concepts of machine (electronic) and written translation are presented and analyzed. The article examines possible classifications of machine translation, identifies the clearest typology and the advantages and disadvantages of each type of machine translation. It is hard to imagine intercultural communication without the use of translation, but acquiring the skills of a translator requires a lot of time and effort. Therefore, it is difficult to overestimate the importance of studying and solving problems related to machine translation and the importance of its practical application in overcoming the language barrier.

The main issue raised in this article is whether a computer can completely replace a human being. In answering this question, we come to the conclusion that at the current stage of technology development, such a replacement is impossible. Machine translation is not yet capable of fully translating phraseology and slang. The computer does not take into account the peculiarities of the context, the specifics of sentence construction, irony and humour. Only a human can convey all the nuances of language, wordplay, and author's style. In some industries, even the most accurate and correct computer translation needs to be checked by a human multiple times. This applies to the translation of medical subjects, legal documents and texts where the cost of an error can be very high, even to the point of a person's life. The same sad situation is true for the translation of fiction, where, in addition to meaning, it is necessary to convey emotions, expression and imagery. In addition, the style of the work, culture, era, wordplay, and humour must be preserved. Not every professional translator is able to do this. The task of a translator working on a poetic form is even more difficult, as they need to preserve both the meaning and the rhythm, tact, and metaphor.

Key words: machine translation, electronic translation, adequate translation, equivalence, concept, modern technologies, internet.

У статті розглядаються такі питання, як історія перекладу та його визначення. Представлено та проаналізовано поняття машинного (електронного) та письмового перекладу. Розглянуто можливі класифікації машинного перекладу, визначено найбільш чітку типологію, а також переваги та недоліки кожного виду машинного перекладу. Важко уявити міжкультурну комунікацію без використання перекладу, але набуття навичок перекладача вимагає багато часу та зусиль. Тому важко переоцінити важливість вивчення та вирішення проблем, пов'язаних з машинним перекладом, а також важливість його практичного застосування для подолання мовного бар'єру.

Основне питання, яке піднімається в цій статті, полягає в тому, чи може комп'ютер повністю замінити людину. Відповідаючи на це питання, ми приходимо до висновку, що на сучасному етапі розвитку технологій така заміна неможлива. Машинний переклад поки що не здатен повноцінно перекладати фразеологізми та сленг. Комп'ютер не враховує особливості контексту, специфіку побудови речень, іронію та гумор. Тільки людина може передати всі нюанси мови, гру слів, авторський стиль. У деяких галузях навіть найточніший і найправильніший комп'ютерний переклад потребує багаторазової перевірки людиною. Це стосується перекладу медичної тематики, юридичних документів і текстів, де ціна помилки може бути дуже високою, навіть якщо мова йде про життя людини. Така ж сумна ситуація і з перекладом художньої літератури, де, окрім змісту, необхідно передати емоції, експресію та образність. Крім того, необхідно зберегти стиль твору, культуру, епоху, гру слів, гумор. Не кожен професійний перекладач здатен це зробити. Завдання перекладача, який працює з поетичною формою, є ще складнішим, оскільки йому потрібно зберегти не лише зміст, але й ритм, такт, метафору.

Ключові слова: машинний переклад, електронний переклад, адекватний переклад, еквівалентність, концепт, сучасні технології, інтернет.

Statement of the problem. The 21st century is a golden age of change in information and computer technologies. It is difficult to imagine the life of a modern person without various gadgets and technical devices. In the age of information explosion and globalization of all commercial activities the world is in dire need of competent translators. Faced with huge volumes of documents written or translated into an increasingly more and more different languages, people are coming to the conclusion that it is necessary to use machine translation resources. All types of machine translation are inevitably becoming a global industry in this area. However, not all translators are aware of the use of this type of translation, the classification and typology of systemic machine translation, which can lead to inaccuracies and delays in work.

Analysis of recent research and publications. A number of works have been devoted to the problems of machine translation systems, including M. Cheraghi [3], P. Cohen [4], M. Okpor [5], S. Baboryga [6], A. Mishchenko [7], V. Tkachuk [8], N. Franchuk [9], and others. Despite the considerable amount of scientific research on this issue, it should be noted that machine translation systems are in the process of constant development and improvement, therefore, require constant theoretical and practical review, which determines the relevance of our article.

The purpose of the article is to examine the history of translation and its definition, as well as to find out whether electronic translators are more competent and acceptable in terms of translation standards.

Outline of the main material of the study. Modern theories of translation emerged in the 20th century, due to the rapid development of linguistic studies and the emergence of new concepts: structural and descriptive linguistics, transformational and generative grammars. This has allowed us to take a fresh look at the field of study. It should be noted that translation is a process (activity) and the result of creation on the basis of the original (input) text in one language into a communicatively equivalent text in another language (output). In this case, communicative adequacy or equivalence, which is perceived as a qualification of the text being translated, enables it to function in the process of communication of speakers of different languages as a full-fledged substitute for the original text in the sphere of the target language [1].

As an activity, translation is multifaceted and covers various areas of language communication. The emergence of computers and their wide range of applications have facilitated their use in translation, which is based on the principle of replacing characters from one character code with characters from another. Such transcoding occurs due to the existence of certain correspondences between words and grammatical phenomena of different languages. However, despite this, the recoding of sign systems does not provide an adequately equivalent translation result. The need for translation as a type of information activity is increasing every year, so the search for rational ways to solve the problem of fast and large-scale translation. Machine translation can be seen as an alternative to traditional human translation [1].

It should be noted that human translation has certain advantages, such as:

- qualified linguistic expertise: a human translator is able to convey the tone, language structure, style and all the nuances of the source language during the translation without losing the meaning;
- subject matter expertise: only a live translator can have the necessary skills to translate such specialized texts. Machine translation, on the other hand, is much more difficult in this respect, and the final translation can therefore be very different.
- creativity: a human translator will always be able to choose the most appropriate translation based on experience and language skills;
- cultural awareness: when translating into his or her native language, the translator will be able to adapt the text to its cultural peculiarities and even to the target audience, using different styles of the language [2].

With the development of information technology, online translators are increasingly used in everyday life and in the professional sphere. Since the human brain cannot be as fast as a program, this

makes a person more vulnerable, but in our opinion, this is not a disadvantage. After all, speed does not mean quality. Automatic programming cannot reproduce 100% of the equivalence of the essence that the author wanted to express. A human translator can intuitively determine which equivalent may be more appropriate than another, when a machine will only provide the most frequently used words. A human translator also has the opportunity to learn the vocabulary or prepare material on the topic beforehand, for example, translating a popular science text [2].

Mankind has long sought to overcome language barriers. And they have dreamed of doing so in the simplest way possible, that did not require lengthy language learning and that did not require the availability of a special transformer of human speech or text. There were even attempts to invent a universal language that would solve the problem of language barriers, such as the creation of Esperanto by Lazar Zamenhoff in 1887. However, this idea did not become widespread. The development of technology, i.e. the Internet and computers, became a decisive factor in the emergence of machine translation [4].

Let's highlight the main characteristics and peculiarities of machine translation:

- 1) machine translation is a kind of transformation of texts from one language into another;
- 2) machine translation is possible with the availability of a suitable intermediary, which is currently a computer, a special computer program or a machine translation system. The development of machine translation is therefore based on the development of computer science, cybernetics and technology;
- 3) the quality of machine translation depends directly on the algorithm used by the electronic translator, i.e. the quality of the software. The better is the quality of the software, the higher is the quality of the resulting translation;
- 4) machine translation is primarily focused on the translation of text, although there are active developments in speech-stream translation;
- 5) computer-aided translation is characterized by a high speed of information processing, sometimes at the expense of quality;
- 6) the use of machine translation implies the total or partial absence of a human translator, thus reducing the human factor to almost nothing, which often plays an important role in the translation of confidential information [5].

Today, there are many applications that facilitate translator's work by providing services for checking and editing documents in accordance with terminology, grammar, punctuation and spelling standards (ORFO, PhatSpell, Termex, TermStar), as well as a large number of electronic dictionaries, such as

Lexibase Collins, Babylon Pro, TranslateIt and translators, such as the widely used Google Translator, DeepL, Microsoft's Bing, Giza++, Moses, Pharaoh, Rewrite, etc.

which help to translate any text [6].

Speaking of machine translation, it is impossible to avoid the issue of neural networks. Today, neural networks have surpassed everything that has been invented in translation over the past 20 years, but they still don't understand the intricacies of historical or traditional translation. Therefore, when translating the English words *king*, *queen*, *prince*, *princes*, the neural network translates these words as *король* or

цар, *королева* or *цариця*, *принц* or *царевич*, *принцеса* or *царівна* respectively. In English literature, these words are used to refer to both Biblical and ancient rulers (King Solomon, Queen Cleopatra) as well as European monarchs and members of their families (King Richard, King George, Queen Elizabeth, Princess Diana) [8].

Thus, despite the rapid development, none of the existing translation technologies is not able to compete with humans or work completely independently, without the intervention of a specialist, because the task of the translator is to adequately convey the meaning of the message and convey it in a way that is understandable to the recipient. This requires understanding of the context, knowledge

of cultural and religious peculiarities, communication skills and the ability to quickly perceive and analyze the information received. In addition, translation is not only influenced by the verbal component (accent, intonation, mood of the conversation, pronunciation errors), but also by the non-verbal component (gestures and facial expressions). We should not forget metaphorical, homonymous and ambiguous constructions, phrases, slang, idioms, puns and a peculiar sense of humour. It is very difficult to convey all the characteristics and to express all the thoughts, as an ordinary person does, in a living language, unless you “feel” it. For example, the phrase “вся “сіль” у дрібницях” was translated by Google Translator as “all the “salt” is in the little things”, rather than the expected “the whole point is” or “the thing is” [8].

If we compare machine translation with human translation, we can see that online translator can only summarize the essence of the source text, but does not guarantee an appropriate and adequate translation. Furthermore, the appropriateness of a translation is not only a grammatical aspect, but also a contextual one. The context can only be known by a human being if an electronic translator provides only one translation option, and this may not always be appropriate. The best option for online translation is to translate the whole text rather than sentence-by-sentence, especially if you are translating a scientific and technical text that contains a lot of terminology. Undoubtedly, the majority of errors are caused by the MT system's misunderstanding of the text, as understanding the source text is the primary stage in the translation process, and thus the basis for its correct presentation in another language [9].

The emergence of new technologies still has an impact on the current position of the human translator. Translation quality is the main aspect of text translation, but MT cannot fully reproduce the stylistically and grammatically adequate transmission of the meaning of the source material.

Machine translation is an effective tool for finding and processing information in a foreign language. On the other hand, it is a humanitarian tool that helps to overcome the problem of misunderstanding in international communication. Thus, machine translation systems offer the following advantages, such as efficiency, practicality, accessibility, flexibility, choice, and multifunctionality. A translator software is a tool that allows you to increase the efficiency of a translator's work if used correctly. However, today, no free online translator can deliver 100% quality translation results

Conclusions. We can therefore draw the obvious conclusion that, for a number of the reasons mentioned above, machine translation cannot yet completely replace the profession of translator. Rather, it confirms the following the effectiveness of working in tandem – machine translation together with CAT technologies in the hands of a professional will certainly become an indispensable tool. All a translator has to do is to breathe a little “life” into the text.

So, to summarize the above, we have come to the conclusion that, at the present stage of development of science and technology, there is no satisfactory solution to the problems of the MT system. In order to achieve high quality translation, the MT system requires the intervention of a human translator for pre-editing, post-editing or inter-editing of the text. However, it should be noted that in cases where the translation is carried out for the sake of general understanding of the document's content, MT is a useful tool in the translation.

Our further research includes an in-depth study of existing MT systems in order to identify advantages and disadvantages; to analyze the quality and adequacy of machine translation by different MT systems; practical use of these systems in professional translation activities and everyday life.

BIBLIOGRAPHY:

1. Hearne M. Statistical Machine Translation: A Guide for Linguists and Translators. *Language and Linguistics Compass*. 2011. № 5. P. 205–226.
2. Grechukha L., Kuzebna V. (2017) Systemy mashynnogho perekladu: oghljadovyj analiz (Systems of machine translation: review analysis). *Molodyj vchenyj*, No. 2, P. 372–375.
3. Chérégui M. heoretical overview of machine translation. *Proceedings ICWI*. 2012. P. 160–169.

4. Koehn P. *Statistical Machine Translation*. Cambridge University Press. 2009. 433 p.
5. Okpor M. Machine translation approaches: issues and challenges. *International Journal of Computer Science Issues (IJCSI)*, 2014, Vol. 11(5), P. 159 – 165.
6. Baboriga S. Mashynnyj pereklad (Machine translation). *Philological studies*. 2007. No. 1/2. P. 299–303.
7. Mishchenko A. Mashynnyj pereklad u konteksti suchasnogho naukovo-tekhnichnogho perekladu (Machine translation in the context of modern scientific and technical translation). *Bulletin of KhNU. V.N. Karazina. Series "Romano-Germanic philology. Methods of teaching foreign languages "*, 2013, No. 1051, P. 172–180.
8. Tkachuk V., Chumak H. *Teorija i praktyka mashynnogho perekladu: navchaljnyj posibnyk do kursu teoriji i praktyky perekladu* (Theory and practice of machine translation: textbook for the course of theory and practice of translation). Ternopil: Textbooks and manuals. 2006.
9. Franchuk N. P. Kompjuternyj pereklad (Computer translation). *Scientific journal of NPU. M.P. Drahomanova. Computer-Based Learning Systems Series: A Collection of Scientific Papers*, 2010, No. 8 (15). P. 185–190.

УДК 811.133.1'33:801.631.51

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-210-7>

**ЛІНГВО-ПРАГМАТИЧНІ ТА ДИДАКТИЧНІ АСПЕКТИ
ФРАНЦУЗЬКИХ РОЗМОВНИХ УСІЧЕНЬ
(НА МАТЕРІАЛІ КОРПУСУ CLAPI)**

**THE LINGUO-PRAGMATIC AND DIDACTIC ASPECTS
OF FRENCH COLLOQUIAL TRUNCATIONS
(BASED ON THE CLAPI CORPORA)**

Білас А.А.,*orcid.org/0000-0003-4359-1149**Scopus Author ID 57209879534**Web of Science Researcher ID J-5969-2018**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри французької філології**Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника***Олійник Ю.Р.,***orcid.org/0009-0004-3804-8162**магістрантка кафедри французької філології**Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*

У статті окреслено проблематику усічення в сучасній лінгвістичній термінології. Основна увага сфокусована на дослідженні скорочень у французькій розмовній мові, актуальність якої зумовлена тим, що досі не була об'єктом наукових розвідок на основі корпусного матеріалу. Автори зупиняються на теоретичних питаннях дослідження поняття скорочень як компоненту лексичної структури мови. Стаття містить розгляд словотворчих особливостей розмовних одиниць у французькій мові з аналізом різних типів усіченої структури розмовних лексем та ілюстрацією на матеріалі корпусу CLAPI. Корпуси розмовного мовлення можуть стати альтернативою використанню дидактичних засобів в навчанні французької мови. Матеріали корпусів усного мовлення включають зразки живої розмовної французької мови, яка значно відрізняється від літературної мови. Використання корпусних ресурсів як спосіб збагачення середовища для вивчення французької мови як іноземної, дозволяє наблизити навчання французької мови до реальних спонтанно-мовленнєвих ситуацій. Запропоновано розрізняти усний мовний різновид як протилежність письмовому. Натомість розмовна мова, як система мовних знаків в усній та письмовій комунікації, в мовленні носіїв мови має літературне або ж нелітературне забарвлення. Отже підтверджується положення про розмовне мовлення, яке включає і нормативні, і ненормативні розмовні елементи, що взаємодіють завдяки психолінгвістичним, соціальним, ситуативним, тематичним чинникам. Корпусні засоби надають учням прямий доступ до мовленнєвих даних з метою засвоєння французької мови як іноземної. Визначено, що основним завданням мовця є досягнення комунікативної мети, а не форма самого висловлювання. Широку палітру засобів усічення пропонують ресурси CLAPI, що дозволяє учням використовувати прийоми прагматичного навантаження комунікативних засобів, необхідних для результативного живого розмовного мовлення.

Ключові слова: усічення, розмовне мовлення, корпус CLAPI, прагматичне навантаження, навчання французької мови.

The article outlines the problem of truncation in modern linguistic terminology. The main attention is focused on the study of truncations in the French spoken language, the relevance of which is due to the fact that it has not yet been the object of scientific research based on corpus material. The authors focus on the theoretical issues of studying the concept of truncations as a component of the lexical structure of the language. The article contains a discussion of the word-formation features of colloquial units in the French language with an analysis of different types of colloquial lexemes truncated structure and illustrations based on the CLAPI corpus. Spoken language corpus can be an alternative to the use of didactic materials in teaching French. Spoken language corpus include samples of live spoken French, which is significantly different from the literary language. The use of corpus resources as

a way of enriching the environment for learning French as a foreign language makes it possible to bring French language learning closer to real spontaneous speech situations. The spoken language as a system of linguistic signs in oral and written communication, in the speech of native speakers has a literary or non-literary color. This confirms the notion that spoken language includes both normative and non-normative spoken elements that interact due to psycholinguistic, social, situational, and thematic factors. Corpus-based tools provide learners with direct access to speech data for the purpose of learning French as a foreign language. It is determined that the main task of the speaker is to achieve the communicative goal, not the form of the utterance itself. A wide range of truncation tools is offered by CLAPI resources, which allows learners to use the techniques of pragmatic loading of communicative means necessary for effective live spoken language.

Key words: truncation, spoken language, CLAPI corpora, pragmatic charge, teaching French.

Постановка проблеми. Розмовна мова як предмет зацікавлення дослідників є багатограним явищем, і її поглиблений аналіз потребує врахування низки чинників, які прямо чи опосередковано впливають на її формування та використання. Усна комунікація є не суто лінгвістичною, а міждисциплінарною проблемою [1, с. 45], адже психологія, соціологія, семіотика, культурна антропологія застосовують підходи та методологічні прийоми [2, с. 5] до вивчення розмовних одиниць.

Корпуси уснорозмовного спонтанного мовлення сьогодні відіграють важливу роль у лінгвістиці та викладанні мов. Важливість досліджень усного мовлення для викладання французької мови як іноземної є очевидною, оскільки можуть допомогти викладачам та авторам підручників усвідомити відмінності між стандартною французькою мовою та спонтанним усним мовленням. Крім того, співпраця між представниками корпусної лінгвістики, авторами підручників, вчителями шкіл та викладачами університетів є способом збагачення середовища для вивчення французької мови як іноземної [3, с. 16]. Використання корпусних ресурсів дозволяє наблизити навчання французької мови до реальних мовленнєвих ситуацій.

Скорочені слова стають невід'ємною частиною словникового складу. Вони підпадають під процеси лексикалізації, стають повноправними одиницями мови та дають можливість її носіям на широкий вибір механізмів їх породження та вжитку [4, с. 82] у спонтанному розмовному мовленні. Зазначене вище засвідчує актуальність дослідження лінгво-прагматичних та дидактичних аспектів усечених слів французького розмовного дискурсу у корпусному вимірі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження нелітературного сегменту усного мовлення завжди приваблювало мовознавців і триває донині. Так, Л. Масенко [5], Л. Ставицька [6], О. Тараненко [7], І. Цар [2] та ін. аналізують питання функціонування різнозниженої лексики в контексті мовленнєвої ситуації. Окремі структурно-функційні аспекти розмовного мовлення досліджують Р. Бесага [8], С. Бирик [9; 10] та ін.

Усна мова є основною формою існування мови. Перш за все, варто пам'ятати, що незалежно від престижу і статусу, який надається письмовому різновиду мови в наших суспільствах, усне слово залишається первинним філогенетично і онтогенетично [11, с. 32–33] і, для більшості носіїв мови, кількісно [12, с. 317]. Зважаючи на свою очевидність, це спостереження, апріорі узгоджене в лінгвістиці, тим не менш, схильне до упередженості, спричиненої використанням письма [13, с. 73] в науковому аналізі. Однак дослідження щодо усного мовлення відстають. Це пояснюється ще недостатнім обсягом масиву усних текстів, а також технічними, етичними та методологічними труднощами, які стоять на заваді системному аналізу усного мовлення [14, с. 111].

Зважаючи на значні досягнення у вивченні розмовної мови, в мовознавстві досі немає єдиного розуміння термінів «усне мовлення», «розмовна мова» та «розмовне мовлення». Для опису розмовної мови використовують терміни «усне мовлення», «усна комунікація», «усно-розмовне мовлення», «усно-розмовний стиль» [2, с. 8] тощо.

На думку С. Бирик [10, с. 69–130], розмовне мовлення включає як нормативні, так і ненормативні розмовні елементи, які взаємодіють, задіюючи психолінгвістичні, соціальні, ситуативні,

тематичні чинники. С. Бибик визначає безпосередні та опосередковані різновиди розмовного мовлення в побуті, які корелюють із культурою повсякденності. Серед перших мовознавиця розрізняє нелітературні (діалектний; наддіалектний напівнормований (побутово-розмовне койне); народно-розмовний; мішаний (просторічний, суржиковий); жаргонізований) та літературний (розмовний літературний чи розмовно-побутовий стиль). У рамках других маємо телефонний і мережевий.

Спонтанне спілкування, зокрема у мережах Інтернету, змінює загальнорозмовну мову і ми не повинні цього боятися, а використовувати ці процеси для формування нових слів і виразів та мовних одиниць, щоб збагатити повсякденну мову. Зокрема вплив мови молоді на загальнорозмовну французьку мову відбувається завдяки словотворчим прийомам: абрєвіатури, акроніми, сигли, графічні скорочення, зрощення, графічні заміни, випадіння кінцевого е, скорочення з ущільненням, заміна графем, вилучення необов'язкових літер, скелетування приголосних, аглютинація та усічення [15, с. 46–50].

Мета дослідження. Розглянути лінгво-прагматичні та дидактичні особливості усічених елементів французького розмовного дискурсу на матеріалі корпусу CLAPI.

Виклад основного матеріалу. Особливо актуальним є автентичність засобів розмовного мовлення. Визначення автентичності у викладанні мови зосереджуються на самому тексті та на меті учня, який читає або слухає текст [3, с. 19]. Використання корпусної лінгвістики для викладання та вивчення французької мови як іноземної означає надання учням прямого доступу до мовленнєвих даних, щоб вони могли спостерігати, аналізувати та засвоювати мову. Але, автентичність – це ще не все, щоб такі тексти оптимально увійшли в дидактичний процес важливо знати, як виконувати відповідні вправи на основі усного мовлення [16, с. 38–39], з наповненням усіченими елементами.

У франкомовних країнах з'явилися численні проекти з упорядкування усних корпусів наприклад, ESLO, FLEURON, CLAPI, CLAPI-FLE, CFPP2000, CFPR, FLORALE, OFROM, TCOF, CORAIL та ін. Сучасні освітні проекти можна інтегрувати в роботу з даними на основі усних корпусів у викладанні французької мови як іноземної. І це дозволить краще зрозуміти фактори, що сприяють оптимальному опрацюванню усних текстів, як наприклад, такого зразка спонтанного діалогу, насиченого усіченнями:

ELI	quand i`s sont rev`nus d` l`école\
SUZ	hm [hm]
ELI	[`tremont ] non dans la matinée euh j` les avais pas\
SUZ	hm hm
ELI	le le petit j`ai euh: m-: .tsk le tout petit là l` petit frisé LÀ (.) .h i` s`est fait mordre par son chien à l`oreille l`aut` jour:
SUZ	ah c`est vrai/
ELI	chez lui (.) OUI/ i`s ont un [chien/]
SUZ	[ah]
ELI	ET ET il a mordu l`oREILLE alors j` l`ai pas d` la:: euh: cette seMAINE alors j`ai qu` les trois autres l` à/
SUZ	hm hm
ELI	alors euh j` les ai emm`nés à l`école (.) tous les deux puis .h ((au chien)) roh: c`ui là [20].

Корпуси розмовного мовлення, які можна використовувати в освітніх цілях, можуть стати альтернативою використанню підручників з французької мови. Матеріали корпусів усного спонтанного мовлення представляють зразки справжньої розмовної французької мови, яка значно відрізняється від звичної французької [14, с. 113]. Очевидно, йдеться про дизфлюенси на рівні синтагм і слів, маркери мовлення, фатичні елементи та вставні слова на рівні фраз, конектори на рівні речень, дигресії на рівні дискурсу [17, с. 162] та інші лінгво-прагматичні засоби, серед яких виявляємо у ресурсах корпусу CLAPI численні усічення:

- ANN [ouais/] **.h** moi j'imagine en fait **i`** va quand même y avoir une récompense sous une **aut`** forme au moins tu vois **j`** sais pas moi **p`t- êt`** des avantages après
- JUL [pour des négociations] **d`** contrat
- ANN [ouais [hm]]
- JUL [ben] c'est clair **`fin`**: c'est pas terrible (.) c'est vraiment pas terrible
- ANN [et tous] les gens d- du service **i`s** bossent (0.4) **i`s** bossent que **l`** week- end
- JUL **`fin** là **c`** matin f- en plus (.) hier il est rentré vraiment tard tu vois vers dix neuf heures et la nuit avant en fait il a vraiment fait une nuit blanche donc en fait il a travaillé trente six heures (.) il est rentré à dix neuf heures (.) **pis`fin** [20].

Студенти можуть спостерігати за мовленнєвою діяльністю мовців і розуміти їхні комунікативні цілі. Наприклад, у корпусах можна виявити висловлювання, які використовуються для привітання співрозмовника, щоб сказати, чи ви згодні, щоб перебити співрозмовника, щоб згадати минулі події [16, с. 42], щоб попрощатися, тощо з різними усіченнями:

- STE ah la lentille
- OPT oui
- STE ah **d`ac**[cord]
- OPT [**fin**] elle vous dira plus précisément je suis pas sûr sûr hein
- STE [hm hm]
- OPT [c'est elle] qui **l`** fait hein
- STE bon **d`accord** je reviens
- OPT v:oilà
- STE merci **au** [**r`voir**]
- OPT [**au r`voir**] madame (8.2) [20].

Усне мовлення відображає стереотипи мовленнєвої поведінки мовців і зміну цих стереотипів, формування нових жанрів сучасної комунікації. Основним завданням мовця в цьому випадку є досягнення комунікативної мети, а не форма самого висловлення [2, с.14], що чітко простежуємо на прикладі усічених одиниць з корпусу CLAPI:

- JUL **j`** l'ai **dé**[couvert] en fait y a quelques semaines (.) vers euh l'arrêt debourg
- ROM [ah ouais] à debourg **y a** un [marché]
- ANN OH **ben** on aurait pu aller là **c`** matin
- JUL la croix rousse **j`** pense c'est probablement plus grand^ **pa`ce** que [là debourg] en fait c'est un tout **p`tit truc**
- ANN [c'est:
- JUL **.h** mais quand même c'est chouette tu vois **`fin** le dimanche matin tu peux aller chercher tes [tes **p`tits** pains:]
- ANN ouais c'est sûr mais **c`** matin **y avait** plein **d` trucs** en plus [20].

Тлумачний словник французької мови «Trésor de Langue Française» визначає усічення як «процес скорочення багатоскладових слів шляхом вилучення одного або кількох складів з початкового або, частіше, кінцевого складу». Вилучення одного або кількох складів на початку слова називається афезею (*bleme – problème*), а в кінці слова – апокопою (*réus – réunions*) [18, с. 98], як це подаємо у прикладах:

- 1) JEA: oh c'est **sympa** chez vous hey c'est joli les rideaux et tout.
- LAU: ouais c'est un peu blanc par contre [23] (апокопа).
- 2) ARN: en plus y a **l` bus**.

ALB: *ouais ouais* (.) *faut pas qu'on loupe le bus [mais] en fait c'est surtout ça euh l' prob[lème] c'est pas louper l' bus* [23] (афереза і апокопа).

Апокопа здебільшого використовується для наслідування ритму розмовної мови. Поширеним прикладом є також опущення кінцевого невимовного глухого *-e* або того, що стоїть перед приголосним у таких словах, як артиклі *le* (*l'*), займенники у ролі додатка *le* (*l'*), *t'*, особові займенники *je* (*j'*), *tu* (*t'*), *i'*, сполучник *que* (*qu'*), прийменник *de* (*d'*):

ANN: *t' sais t' en as fin si tu veux faire des:: pas qu' ça s'écrabouille et tout [faut qu'i's] soient gros. On a dû faire plein d' marché.*

JUL: *[c'est pas cher] ça les marrons.*

ROM: *non trois euros l' kilo.*

JUL: *fait c'est: c'est une espèce de noix/ (.) nan/ c' que j'ai aucune idée en fait d'où ça vient moi les marrons* [23].

Іноді діалогічні одиниці насичені різними фонетико-орфографічними аномаліями розмовного характеру:

ANN: *tu t' dis euh i' d'vait pas êt' s- fin t' as pas l'impression qu'i' d'vait êt' si: malade que ça quoi. [pa`ce que si]non euh.*

JUL: *[ah ouais/].*

ANN: *toutes les répétitions qu'i' fait:: comment i' DANSE à chaque fois.*

ROM: *ouais i' s' fait des solos d' danse et tout* [23].

Учасники спонтанного розмовного мовлення, записи розмов, яких знаходимо у корпусі CLAPI порушують зовнішню структуру мови, елімінуючи і редукуючи форму, надаючи їй певного психолінгвістичного забарвлення, що ми простежували також у Р.Кено, який експериментує з формою слів, застосовуючи прийоми психолінгвістично маркованої фонетичної орфографії (*ortographe fonétique*), а саме вилучення ненаголошеного невимовного «*e*», усічення придієслівних особових займенників, вилучення приголосної «*l*» в особовому займеннику «*il*», вилучення «*u*» в займеннику «*tu*», оглушення приголосного «*je*» [19, с. 79]. Ширшу палітру засобів усічення спостерігаємо у ресурсах корпусу CLAPI:

JUD: *[on était là] mais fin elle nous a: elle nous a gueulé dessus parce que: on était pas à l'heure au p'tit déj\ (.) avec stef on était là mais ça va quoi* [23].

JUD: *l'accumulation .h et au moment d' payer stef il m' dit t' as d' la monnaie/ et j' dis non\ il et j' dis et toi/ non\ ah: ha ha ha ((rit))* [23].

Якщо розглядати явище мовної компресії, характерної для розмовної французької мови, то внаслідок певних особливостей артикуляційної первинної основи чітко виражена фонетична асиміляція, пристосуванням якої для збільшення швидкості мовлення є втрата вимовної норми та відсутність вимовного самоконтролю [20, с. 100], що простежується в усіх записах ситуативних розмов у корпусі CLAPI:

CLA: *ça va et toi/.*

JUL: *ah ça fait plaisir d' te voir.*

CLA: *ah l' chat i ch- i' [s'est échappé]* [23].

На морфологічному рівні мовленнєва компресія проявляється в опущенні та усіченні різних морфем. Однак, іноді, морфологічну компресію практично неможливо відділити від фонетичної, лексичної та синтаксичної компресії, які часто не існують в сучасній мові в чистому вигляді [20, с. 100]. Це підтверджують і приклади з корпусу CLAPI:

LAU: *c'est pas bon euh fin moi i' m' faut un truc c'est comme euh lubrifiant pour les artères quoi c'est. ça décape.*

JEA: *peu importe hein t' façon.*

LAU: *un ptit peu d' cacahuètes/* [23].

У французькому розмовному дискурсі особливо підлягають скороченню багатоскладові лексичні одиниці. Створення односкладової форми лексеми для використання в якості окре-

мої лексичної одиниці пов'язане з бажанням комунікантів скоротити довжину мовленнєвого повідомлення у рамках ситуативного мовлення [21, с. 93]. Як бачимо, багатоскладова номема *cinématographe* пройшла шлях скорочення до односкладової форми *ci* (*cinématographe* – *cinéma* – *ciné* – *ci*):

JUS: [elle s`ra au frais] pis en plus si vous allez au **ciné** vous allez pas vous la siffler pendant [l` **ciné**] [23].

JUS: et bah [alors à] mardi et bon **ci**[né] [23].

Таким чином, усічення головно поділяються на:

– афезези (*bus* < *microbus*, *cipal* < *municipal*, *pitaine* < *capitaine*, *blème* < *problème*, *car* < *autocar*, *fin* < *enfin*) :

LAU: ouais c`est un truc ikéa à moins soixante-dix pourcents qui- et en fait euh les mecs ils ont des pièces comme ça ou euh les gens forcément **fin** ça va pas dans l`intérieur de de n`importe qui quoi c`est un peu un style euh [23];

– апокопи (*Seb* < *Sébastien*, *Nico* < *Nicolas*, *Théo* < *Théophile*, *Steph*, *Stef* < *Stéphane*, *doc* < *documentation*, *document*, *docteur*, *cam* < *caméra*):

JUD: après j`ai euh euh: (.) j`ai passé quelques jours avec **stef** j`ai vu aussi mes: copines au pair là julia tamane et caetera [23].

Комуніканти застосовують також прийом апокопування з суфіксом **-o**:

LAU: voilà particulier **spécialo-colonialo** euh c` que tu veux [23].

Водночас, розмовні усічення у формі синкопи зі скороченням складу / складів у процесі нашого дослідження нами не виявлені, за винятком словоформ із пропуском літер посеред слова (*ach`ter*, *r`tard*, *main`nant*, *pa`ce*):

ANN: j` **sais** pas si y a des gens **main`nant** qui arrivent à faire [euh].

JUL: franchement j` **pense pas pa`ce que** regarde laurent par exemple **fin prépa** sup de co (*Classes Préparatoires à l`École supérieure de commerce*) [23].

Комунікативно-прагматичний підхід до дослідження усічених засобів дозволяє виявляти прагматичне наповнення як окремої скороченої слоформи, так і сприяє розумінню комунікативних дій у рамках мовної норми поведінки комунікантів. Такою методикою можемо простежити посилення прагматичного ефекту фонетично маркованої усіченої одиниці *Chais* (від словосполучення *je sais*) на емотивність комунікації:

M: **Chais** pas. Non, non, moi j`prendrai plutôt un orangina [23].

Наслідком прагматичного аспекту мовної економії стають різні скорочення, зокрема й синтаксичного плану, як вилучення займенника *il* в безособовому висловленні [*il*] у а розмовної французької мови [15, с. 120] та інші: VE3: y **avait** des clients en plus c`était pas l` moment d` le faire tomber par terre [23].

Інколи усічена форма може позначати різні частини мови, а отже й мати різне прагматичне навантаження (*perso*= *personnement* або *personnel*) :

LUC: franchement [moi **perso**] c`est mon:\ meilleur match pour l`instan:t [23].

JEB: si à titre **perso**:: t` as envie d`aller voir: disons ça m`intéresse de bosser sur bléfree/ mais pas d` sortir la [présentation/] [23].

Натомість усічена форма *déco* може замінити різні слова за семантикою *décoration* та *déconnexion*. Крім того ймовірним є заміна інших частин мови зі схожим коренем (*décorer*, *décorant* ; *déconner*, *déconnant*):

CLA: on d`vrait faire **déco**/ on s`rait marrantes\ [23].

Загалом усічені лексеми зберігають семантичне навантаження повноформатної словоформи, додаючи фрагменту характеру живого мовлення (*rando* від *randonné*): VE2 en disant j` vais m` faire la **rando** [23].

Іноді усічені лексеми стають продуктивними у словотворі. Наприклад, візьмемо апокопувану форму *éco* (від *écologie*, *écologique* чи *écologiquement*), яка формує нові лексеми (*charte*

écoresponsable, écowatt, écoperspective, écocitoyen, éco-comportement, écoconception, écoconduite, écoconsommation, écoconstruction), а апокопована від *économie* та *économique – sciences éco*:

VE1: et euh: surtout qu'on va signer (.) au niveau d' la fédération: une charte qui va sortir une **charte éco** [23].

LAU: mais c'est bon: c'est des **éco watt** [23].

SOP: [et bon] c'est très BIEN ça laisse le temps de [lancer **éco**] [23].

Висновки. Матеріали корпусів усного мовлення містять зразки живої розмовної французької мови, яка значно відрізняється від стандарту французької мови. Корпусні ресурси збагачують можливості для вивчення французької мови як іноземної, дозволять наблизити навчання французької мови до вимог реальних комунікацій. Матеріали корпусу CLAPI та інших корпуси французького розмовного мовлення з компонентами усічень можуть стати альтернативою певних дидактичних засобів, оскільки надають учням прямий доступ до мовленнєвих зразків з метою засвоєння сучасної мови. Визначено, що головним для мовця стає досягнення прагматики спілкування, комунікативної мети, а не форма самого висловлення. Широка палітра усічених засобів у корпусних ресурсах CLAPI дозволяє учням навчитися цілком прагматично використовувати конотативне навантаження усічених засобів для результативної комунікації в різних ситуаціях.

Тематика корпусних ресурсів CLAPI та інших проектів французького розмовного мовлення надзвичайно широка. Окремого дослідження потребує проблематика використання корпусних досягнень у перекладознавчій сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Сербенська О. Усне мовлення як категорія культури. *Вісник НТШ*. 50. 2013. С. 44–47.
2. Цар І.М. Українське повсякденне мовлення в міському молодіжному середовищі. Монографія. Київ: Наук. думка, 2021. 224 с.
3. Chambers A. Les corpus oraux en français langue étrangère: authenticité et pédagogie. *Mélanges Craquel*, 31, 2009, 15–33.
4. Баранова С. В., Юркова А. М. Лінгвістичні особливості скорочень. *Мова. Література. Фольклор*. 2. 2022. С. 79–83.
5. Масенко Л. Т. Суржик: між мовою і язиком. Київ: Видавничий дім «Кисво-Могілянська академія», 2019. 229 с.
6. Ставицька Л. Арго, жаргон, сленг: Соціальна диференціація української мови. Київ: Критика, 2005. 464 с.
7. Тараненко О. О. Колоквіалізація, субстандартизація та вульгаризація як характерні явища стилістики сучасної української мови. *Мовознавство*. 4-5. 2002. С. 33–41.
8. Бесага Р. В. Нестандартизовані елементи в українській літературній мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук.: спец. 10.02.01. Ужгород, 1997. 23 с.
9. Бирик С. П. Поняття «розмовна мова» і суміжні з ним терміни лінгвістики. *Українська термінологія і сучасність*. 4. 2001. С. 233–235.
10. Бирик С. П. Усна літературна мова в українській культурі повсякдення. Ніжин: Аспект-Поліграф, 2013. 589 с.
11. Martinet A. *Éléments de linguistique générale*. Paris: Armand Colin. 1996. 228p.
12. Blanche-Benveniste C. La langue parlée. *Marina Yaguello (dir.) Le grand livre de la langue française*, Paris: Seuil, 2003, pp. 317–344.
13. Surcouf C., Ausoni A. Création d'un corpus de français parlé à des fins pédagogiques en FLE: la genèse du projet FLORALE. *EDL (Études en didactique des langues)*, 31, 2018, 71-91.
14. Strashko I. V. The Use of Spoken Corpora for Learning French as a Foreign Language (based on ESLO, FLEURON, CLAPI, and CFPP2000). *Scientific Journal of National Pedagogical Dragomanov University*, Series 9, 22, 2021, pp.110–122.
15. Bilas A. La e-langue des jeunes en France et en Ukraine. *E-Scripta Romanica*, 7, 2019, pp.40–51.
16. André V. Faire de la linguistique de corpus avec des apprenants de français langue étrangère. *L'arrivée P., Lefevre F. La didactisation du français vernaculaire*, Presses Universitaires de Caen, 2020, pp.37–66. hal-02993341.

17. Bergounioux G., Eshkol I. Quand faire, c'est dire : l'exemple de la recette. G. Bergounioux (ed.) *Une étude de cas en linguistique de corpus*, Paris : Champion, 2016, 49, pp.147–168. URL : <https://core.ac.uk/reader/54017570>.
18. Anselme R., Bonami O., Burnett H. Polysémie et troncation des noms en -ion en français. *Verbum*, XLIII (1), 2021, pp.97–118. halshs-03520612.
19. Bilas A. Psycholinguistic Aspect of Phonetic and Orthographic Means of French Colloquial Speech in Ukrainian Translation, *Psycholinguistics*, 27(2), 2020, pp.71–89.
20. Підгірна Н. Різновиди лінгвістичної компресії у французькій мові. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 49. 2014. С. 99–101.
21. Єнікєєва С. М. Скорочення слова як механізм формотворення та словотворення в сучасній англійській мові. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 27. 2006. С. 93–96.
22. Bilas A. Translation of non-standard units in the French-Ukrainian literary area. *Romanica Cracoviensia*, 18, 3, 2018, pp. 115–123.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

23. CLAPI. Corpus de LAngue Parlée en Interaction. URL : <http://clapi.ish-lyon.cnrs.fr/>.

УДК 811.111'25-051

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-210-8>

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ІТ-ТЕРМІНОЛОГІЇ В ПРОЦЕСІ ЛОКАЛІЗАЦІЇ (НА ПРИКЛАДІ ПОШТОВИХ КЛІЄНТІВ “MICROSOFT OFFICE OUTLOOK” ТА “GOOGLE GMAIL”)

DEVELOPMENT OF UKRAINIAN IT TERMINOLOGY THROUGH THE LOCALIZATION PROCESS (“MICROSOFT OFFICE OUTLOOK” AND “GOOGLE GMAIL” CASE STUDIES)

Бондаренко К.Л.,*orcid.org/0000-0002-2964-5123**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики**Центральноукраїнського державного**університету імені Володимира Винниченка***Булгакова К.В.,***orcid.org/0009-0004-8439-8008**магістр кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики**Центральноукраїнського державного**університету імені Володимира Винниченка*

Дослідження присвячене аналізу термінології галузі ІТ на матеріалі двох поштових клієнтів – “Microsoft Office Outlook” та “Google Gmail”. Основними завданнями стало встановлення відповідності глосаріїв вимогам Стандартів термінологічної роботи (ДСТУ 3966:2009 та ISO 704:2009) та Настановам зі стилю (“Microsoft language guides” та “Google Translation style guide”), розроблених компаніями “Microsoft” та “Google”. Матеріалом дослідження стали термінологічні глосарії загальною кількістю 177 та 183 термінів відповідно. Завданнями дослідження стала оцінка відповідності глосаріїв поштових клієнтів Microsoft Office Outlook і Google Gmail вимогам Стандартів термінологічної роботи і Настанов зі стилю, спрямованих на клієнтоорієнтованість та дотримання маркетингових стратегій з урахуванням особливостей української локалі. Аналіз дефініцій, елементи етимологічного аналізу та опозиційного аналізу було використано для встановлення закономірностей щодо створення та усталення української термінології під час адаптації продуктів “Microsoft Office Outlook” та “Google Gmail” для української локалі. Найбільшою невідповідністю вимогам Стандартів в аналізованих продуктах виявилась термінологічна варіативність. Удалось з’ясувати, що причиною такої варіативності є переважно співіснування термінів, неоднаково відповідних Настановам зі стилю компанії, які акцентують на користувацькому досвіді. В деяких випадках варіативність зумовлена співіснуванням варіантів, різною мірою відповідних вимогам дотримання мовних норм (необхідністю диференціації віддієслівних іменників або відмови від мови посередника (російської)). Відсоток неумотивованої варіативності є мізерним, що свідчить про послідовну політику компаній щодо покращення якості локалізованих продуктів. Проведене дослідження підкреслює важливість інтегрованості термінологічної роботи в локалізаційний процес і необхідність її подальшого вивчення на українському матеріалі для розвитку якісної та узгодженої української термінології в галузі ІТ.

Ключові слова: термін, термінологічна система, відповідність термінів, термінологічна варіативність, термінологічна база.

The study is dedicated to analyzing IT terminology of two email clients – “Microsoft Office Outlook” and “Google Gmail”. The primary objectives were to assess the compliance of the glossaries with the requirements of Terminology Standards (DSTU 3966:2009 and ISO 704:2009) and Style Guides (Microsoft Language Guides and Google Translation Style Guide), developed by “Microsoft” and “Google”. The research data included terminological glossaries with a total of 177 and 183 terms, respectively. The study aimed to evaluate the adherence of the glossaries from Microsoft Office Outlook and Google Gmail to the Terminology Standards and Style Guides, focusing on customer orientation and adherence to marketing strategies with consideration for Ukrainian locale.

Definition analysis, etymological analysis, and oppositional analysis were used to identify patterns in the creation and establishment of Ukrainian terminology during the adaptation of “Microsoft Office Outlook” and “Google Gmail” for the Ukrainian locale. The most significant non-compliance with standards in the analyzed products was terminological variability. It was found that this variability is primarily due to the coexistence of terms that vary in their alignment with the company's style guides, which emphasize user experience. In some cases, variability is caused by different degrees of compliance with language norms (e.g., the need to differentiate between Ukrainian verbal nouns or avoid intermediary languages such as Russian). The percentage of unjustified variability is minimal, indicating a consistent company policy towards improving the quality of localized products. The study highlights the importance of integrating terminology work into the localization process and the need for further research of Ukrainian data to develop high-quality and consistent Ukrainian IT terminology.

Key words: term, terminology system, term compliance, terminological variability, terminology base.

Постановка проблеми. Історія української локалізації програмного забезпечення, яка передбачала, в тому числі, роботу з відповідною термінологією, нараховує вже кілька десятиків років. Початком системної роботи над термінологією слід уважати роботу над створенням “Англо-українського глосарію Microsoft”, здійснену на початку 2000 Технічним комітетом стандартизації науково-технічної термінології на замовлення компанії Майкрософт Україна у зв’язку з виходом першої локалізованої для українських користувачів версії на ринок [1]. Усталена термінологія відіграє вагомую роль у локалізаційному процесі. Розробка і погодження термінів на позначення понять в ідеалі має відбуватися одночасно із розробкою самих понять (у випадку з програмним забезпеченням – нових характеристик продукту, які уможливають його ефективне використання тощо).

Актуальність дослідження зумовлена тим, що локалізація відіграє значну роль в постанні української термінології, однак українські термінологи майже не звертають на неї увагу [2], у тому числі, через те, що сам процес локалізації все ще залишається невідрефлексованим українською академічною спільнотою [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Терміни локалізованих українською продуктів нечасто розглядаються в динаміці, з урахуванням специфіки виробництва лінгвістичного продукту [4]. Відмова від догматичного прескриптивного підходу на користь варіативності, викликаної іншими, окрім непрофесійності лінгвістів, чинниками, заслуговує уваги, оскільки дозволяє встановити паритет між нормативністю і узусом [5]. Інтегрованість термінологічної роботи в виробничий процес локалізації продуктів привертає увагу багатьох європейських науковців [6; 7; 8], що, враховуючи те, що діяльність локалізаційних компаній в Україні, в принципі суголосна діяльності таких компаній за кордоном, потребує відповідних розвідок і на українському матеріалі.

Метою нашого дослідження є аналіз термінології галузі ІТ на матеріалі продуктів, схожих за призначенням (поштові клієнти), однак таких, що виробляються різними компаніями (*Microsoft* та *Google*). **Завданнями** розвідки є: встановлення відповідності глосаріїв двох поштових клієнтів *Microsoft Office Outlook* та *Google Gmail* вимогам Стандартів термінологічної роботи [ISO 2000; Термінологічна робота. 2009]; та їхня кореляція з Настановами зі стилю, розробленими компаніями з максимальним урахуванням потреб користувачів продуктів [9; 10].

Матеріалом дослідження стали термінологічні глосарії, екстраговані з відповідних продуктів, доступних у вільному доступі. Загальна кількість термінів становить 177 та 183 відповідно. В ході дослідження було використано загальнонаукові **методи**, як-от, системний підхід, методика дедукції та індукції, які уможлилювали встановлення закономірностей щодо створення та усталення української термінології при локалізації продуктів *Microsoft Office Outlook* та *Google Gmail*. Серед лінгвістичних методів відзначимо аналіз дефініцій (переважно наданих розробниками продуктів), елементи етимологічного аналізу, які застосовувались під час визначення походження першотвірних (англійських термінів) задля встановлення потенційних проблем при підборі відповідників українською; елементи опозиційного аналізу при зістав-

ленні тотожних елементів для виділення диференційних ознак з метою з'ясування асиметричних відношень між термінами різних мов [11].

Виклад основного матеріалу. Термінологічна робота має здійснюватися системно, відповідно до міжнародних стандартів термінологічної роботи. Знання основним принципів такої роботи основними гравцями ринку лінгвістичних послуг – необхідна умова для усталення та гармонізування термінології.

З словами М.Гінзбурга, “термін має двоїсту природу: з одного боку, це позначення поняття, і як елемент терміносистеми досліджуваної предметної сфери він має відповідати вимогам до змісту і форми, а з іншого, це слово (словосполука) певної природної мови, на яке (яку) поширюються її норми [12].

Міжнародні вимоги до терміну, визначені в ISO 704:2000 “Terminology work – Principles and methods (Термінологічна робота. Засади та методи) у частині “Вимоги до терміна” і “Вимоги до визначення поняття” (додатки Г і Д), затверджені в Україні як ДСТУ 3966:2009 “Термінологічна робота, Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять” відповідно до Наказу від 30.10.2009 № 398 Про затвердження національних стандартів та скасування нормативних документів переважно описують властивості терміна, який мусить відповідати певним вимогам до **змісту і форми** як елемент терміносистеми. До цих вимог відносять: однозначну відповідність терміна поняттю (appropriateness); відповідність лексичного значення терміна позначеному ним поняттю (transparency); системність (consistency); раціональна стислість (linguistic economy); словотворча (дериваційна) здатність (derivability and compoundability); переважність рідної мови (preference for native language); згармонізованість термінів (міжпредметну та міжмовну узгодженість назв одного або близьких понять), наявність визначення поняття [13; 14].

Однозначна відповідність терміна поняттю (appropriateness) має розумітися як відповідність поняттю, наявному в певній сфері, його однозначне тлумачення визначеними користувачами та контекстом, у якому його використано [15].

Так спільним для обох досліджуваних термінологій є термін *snooze* у значенні ‘*action to defer an item to later. The item will disappear from view until the date or time reminder has triggered, and then the item will return to the inbox*’. В рекомендаціях зі стилю розробники наголошують на тому, що відповідники різними мовами не мають бути слова, дотичні до “to silence” чи “to mute”, оскільки функція скоріше нагадує функцію відкладення сповіщення будильника [9]. Внутрішня форма англійського терміну характеризує тимчасовість процесу (походить від *snooze ‘to sleep lightly for a short time*’), яку в глосаріях обох продуктів передано терміном *відкласти*.

Однозначна відповідність української термінології в досліджуваних продуктах досягається вищим (у порівнянні з першотвірними термінами англійською) ступенем конкретизації, яку може бути реалізовано або окремою лексичною одиницею, або додаванням конкретного іменника до дієслова з широким значенням. Так, наприклад, українським відповідником до *smart compose ‘a feature that uses machine learning to offer suggestions for completing your sentences as you type*’ (від *compose ‘to write a speech, letter, etc, thinking carefully about the words to use*’) є *розумний ввід*, що конкретизує процес автоматичного “вписування” інформації; відповідником до *discard ‘to delete an unsent (draft) message*’ (від ‘*to throw something away*’) в продукті Google є *видалити чернетку*.

Однозначна відповідність терміна (скоріше, відсутність такої однозначної відповідності) поняттю корелює з проблемою термінологічної варіативності, яка в аналізованому матеріалі відбита в наявності декількох варіантів відповідників одному англійському терміну. В більшості випадків така варіативність зумовлена співіснуванням кількох варіантів, один із яких є пріоритетнішим для компанії через більшу наближеність до вимог аудиторії і настанов зі стилю компанії, у яких зафіксовані ці вимоги. Ступінь варіативності в досліджуваному матеріалі становить близько 12% від загальної кількості опрацьованих одиниць, однак, згідно з

нашою гіпотезою, причинами такої варіативності далеко не завжди є помилки, спричинені людським фактором.

Згідно з Настанов зі стилю компанії *Microsoft*, “голос (стиль опису продуктів) компанії” має зосереджуватися на діях користувача “focusing on the user action” [9 с.16], максимально сприяючи ефективному використанню програми. Серед українських відповідників *Nonprinting region* ‘an area along the edges of a page that cannot be printed on’ *поля принтера й непридатна для друку область* “дружнішим” для користувача є другий, оскільки фокусується на меті (друці). Очевидно зрозумілішим для користувача в якості відповідника *Hot-desking* ‘an office organization system which involves multiple workers using a single physical work station or surface during different time periods’ є *спільне використання робочого місця*, а не *спільне робоче місце*. Родовий термін *схема* на протигагу видовому *діаграма* в терміносполуках *циклічна схема* (відповідник до *Cycle diagram*), *радіальна схема* (відповідник до *Radial diagram*), *пірамідальна схема* (відповідник до *Pyramid diagram*) придатніший для розуміння користувачами не-фахіцями. *To-Do Bar* ‘the Outlook pane that can be enabled to show an overview of the user's schedule, tasks and frequent contacts) відповідає *панелі завдань* і *панелі справ*, де остання терміносполука є “чутливішою” до потреб конкретного користувача.

Створені і локалізовані тексти компаній мають бути максимально інформативними в наданні підтримки користувачеві (“Explanatory text and providing support” [9, с. 17]. Так відповідниками *Open opportunity* ‘an opportunity that has not yet been won or lost and is at any of the following sales stages: prospecting, qualification, needs analysis, proposal, price quote, negotiation, or review)’ є *відкрита можливість* і *відкрита потенційна угода*, де остання точніше описує пропозицію, надану компанією клієнту. *Layout table* ‘a framework that includes rows and columns for organizing and arranging content on a form, including controls, control labels, sections of a form, logos, and other types of graphics)’ має два українські відповідники: *сітка розмітки* й *макетна таблиця*, де другий – зрозуміліший нефахіцям.

Окремий розділ Настанов зі стилю компанії “Microsoft” присвячено дескрипторам, адже вони значно полегшують сприйняття продукту українським користувачем: “In Ukrainian, you may add descriptors when referencing UI items (buttons, menus, commands, dialog box elements, etc.) or other objects and entities. Often such descriptors are not found in English text” [9, с. 32]. В аналізованому глосарії “Microsoft” наводяться варіанти з дескрипторами та без них, що, в статичній фіксується як варіативність, а в динаміці свідчить про послідовну стратегію компанії з наближення продукту до споживача. Так відповідниками *Report toolbar* ‘the toolbar at the top of the Report section, used to create and edit reports’ є *панель "Звіт"* і *панель інструментів для звітів*; відповідниками до *Business Contact Manager toolbar* ‘the toolbar at the top of an item where you can view existing links or create new links to Account, Business Contact, Opportunity, or Business Project records)’ є *панель Диспетчера контактів* і *панель інструментів Диспетчера бізнес-контактів*; *Shared database* ‘a database that is shared out to other users)’ відповідний *спільні бази даних* та *бази даних зі спільним доступом*.

Обидві компанії провадять інклюзивну та недискримінаційну політику, тому, наприклад, в Настановах зі стилю наголошується на забороні використовувати “terms that may carry unconscious racial bias or terms associated with **military actions**, politics, or controversial historical events and eras” [9 с. 20], до яких можуть відноситися терміносполуки типу *URL detonation* ‘the Office 365 Advanced Threat Protection feature that uses Safe links to disable malicious links in user emails and Safe attachment to disable malicious attached files in user emails’, відтворені українською як *ліквідація URL-адрес* та *знешкодження URL-адрес*, з яких другий (принаймні до початку повномасштабної російсько-української війни) міг уважатися таким, що менше асоціюється з військовими діями.

У деяких випадках термінологічна варіативність зумовлена диференціацією віддієслівних іменників, які позначають процес та результат чи інструмент дії. За Настановами зі стилю “The

rules provided here are for the verbal nouns denoting the processes. Such verbal nouns are created using the stem and the “-ння” ending. Verbal nouns should be used to denote the process not the result of the action” [9, с. 42]. Йдеться не про ваду термінології, оскільки українські відповідники, на відміну від англійського, точніше називають відмінні поняття: англійська термінополука *Character formatting* ‘a format that can be applied to selected text characters’ відповідна *форматуванню символів* (йдеться про процес) і *формату символів* (йдеться про результат); *accounting application* ‘a program that helps a user perform tasks related to accounting’ відповідає *бухгалтерському застосуванню* (йдеться про процес) та *бухгалтерському застосуванню/ бухгалтерській програмі* (йдеться про інструмент).

У деяких випадках термінологічна варіативність спричинена людським фактором, як-от *Internet directory* ‘an online directory that contains information such as websites and email addresses’ відповідний *Каталогу Інтернету/ вебкаталогу*; *Business tool* ‘an item that is frequently accessed when using Business Contact Manager for Outlook and that is often listed on the Business Tools menu’ відповідний *бізнес-засобу/ бізнес-інструменту*; *Application note* ‘a technical article, written and distributed by Microsoft, that provides additional information about a Microsoft product or a fix for a known issue’ відповідний *вказівкам із застосування/ технічній інформації*; *Note* ‘an Outlook item that can be attached to a record's history log, and typically a note contains information regarding a conversation with a customer or other people in the company they work for’ відповідний примітці й нотатці, однак кількість таких випадків є незначною (1/6 від загального обсягу варіативних термінів обох глосаріїв).

Відповідність лексичного значення терміна позначеному ним поняттю через “прозорість” (transparency) форми набуває особливої ваги у випадку з пошуком відповідників англійським термінам, що виникли внаслідок метафоризації [4]. Припускаємо, що у випадку, якщо англійські терміни є наслідком вторинної номінації, їх дослівне відтворення українською може знижувати ефективність і безпомилковість їх декодування користувачами. Так, наприклад, відповідником до *flaky connection* ‘an intermittent or unreliable connection to the internet, used in connection with offline features’ (від *flaky* ‘coming off easily in small, flat, thin pieces’) є **нестабільне з'єднання**; *vacation responder* ‘a feature that sends automated replies to inform people who send you messages that you are not available’ відповідне українському **автоматична відповідь**; відповідником *notification bubble* ‘element that lets you view and reply to incoming Chat or Spaces messages without leaving the main page’ є **спливаюче сповіщення**; відповідником до *rich preview* ‘an image carousel with high-value content (deal badges, images, prices, etc.) shown alongside commercial emails’ є **розширений попередній перегляд**; відповідником до *bounce message* ‘an automated message from your mail server that informs you that one of your previous e-mails has not been delivered (or encountered some other delivery problem)’ є абсолютно нейтральне повідомлення про **помилку доставки**.

Навіть на прикладі невеликого глосарія очевидно, що процес досягнення однозначної відповідності українських термінів поняттям та “прозорість” обраного відповідника досягається використанням лексичних одиниць з вужчим і конкретнішим у порівнянні з англійськими відповідниками лексичних одиниць, однак ця проблема потребує окремих розвідок.

Системність (consistency) термінології забезпечується насамперед за допомогою високопродуктивних кінцевих терміноелементів [16]. У випадку, коли йдеться про програмне забезпечення, що має бути максимально зручним для користувача, для безпомилкового обрання опції, назва якої має бути гранично зрозумілою, повторюваність основ термінів дозволяє встановлювати зв'язки між дотичними поняттями, діями чи функціями відповідних застосунків.

Виявленими відповідниками терміну *Automatic configuration* ‘an option in the Options dialog box, on the Accounts tab. When the phone is integrated with Communicator, this option uses the automatic configuration settings for the phone’, є **автоналаштування** та **автонастроювання**. Очевидно, що перший з українських варіантів скальковано з російської, що суперечить вимо-

гам до утворення термінів, але проблема не лише в цьому: користувач, у випадку, якщо попередньо зіткнувся з функцією, названою *налаштування*, може не ототожнити його з функцією та процесом, вираженим терміном *настроювання*. Ситуація ускладнюється ще й тим, що опція, виражена терміном *Automatic configuration* онтологічно протиставлена опції, вираженій терміном *Manual configuration* ‘an option in the Advanced Phone Integration Configuration dialog box that enables the user-entered settings for phone integration instead of the automatic configuration settings’, що призводить до ще більшої плутанини. Користувач, маючи справу з різнокореновими (асистемними) термінами, може: 1) не ототожнити процес *настроювання* та *налаштування*; 2) не усвідомити, що опції “Автонастроювання” та “Налаштування вручну” чи “Автоналаштування” Vs “Настроювання вручну” є протилежними. Варіативність термінології у межах однієї галузі (ІТ), як-от, у випадку з англійським терміном *gallery* ‘a container that presents an array or grid of visual choices to a user for selection’ і двома відповідниками *галерея* та *колекція* в українській версії *Microsoft Office Outlook*, так само містить ризики нерозуміння користувачем. Припустимо, що одночасний користувач продуктів *Microsoft* та *Apple* (в якому поняття, названі термінами *галерея* та *колекція*, перебувають у родо-видових відносинах, (*галерея* (фото) включає в себе *колекції*), може бути легко введений в оману через аналогію з іншим програмним забезпеченням, яким він користується.

Говорячи про системність термінології локалізованих продуктів варто звернути увагу на те, що згармонізованість термінів має реалізовуватись у тому числі й на міжмовному рівні, коли йдеться про узгодженість назв одного або близьких понять. У глосарії “Google Gmail” відзначаємо системність англійських термінів: *send*, *multi-send mode*, *sending limit*, *multi-send*, *sending rate*, *bulk sender* та їх українських відповідників: *надіслати*, *режим розсилки*, *ліміт для надсилання*, *розсилка*, *частота надсилання*, *відправник масових розсилок*; системними українськими відповідниками частині терміносполуки *mode*: *confidential mode*, *multi-send mode*, *Gmail confidential mode* є *конфіденційний режим*, *режим розсилки*, *конфіденційний режим Gmail*; системними українськими відповідниками частині терміносполуки *bar*: *link bar*, *info-bar*, *command bar*, *Navigation Bar* є *панель посилань*, *інфопанель*, *панель команд*, *панель переходів*. Однак така системність фіксується не завжди: відповідниками елементу терміносполуки *view* в *standard view*, *basic HTML view*, *conversation view*, *new view* є *оригінальний інтерфейс*, *стандартна версія*, *базова HTML-версія*, *перегляд повідомлень у вигляді ланцюжків*, *новий інтерфейс*.

У глосарії “Microsoft” так само наявні ознаки відсутності системності: *Link bar* відповідне *набору* кнопок, *infobar* – *банеру* у верхній частині відкритого повідомлення, *command bar* – *ресурсу*, *Navigation Bar* – *панелі* керування.

Проблема раціональної стислості (linguistic economy) для термінології програмного забезпечення – це, в тому числі, питання зручності користувача, взаємодія якого з ПЗ обмежена екраном комп’ютера або мобільного телефона. В деяких випадках ми фіксуємо більший у порівнянні з англійськими відповідниками обсяг терміну, який, однак, переважно виправданий, оскільки зумовлений прагненням однозначної відповідності терміна поняттю.

Так відповідником англійському *quiet mode* ‘the mode of a command-line application where it does not display confirmation messages or any other user interface items that normally appear on screen’, метафоричному за своїм походженням термінологічному словосполученню, є *видалення файлів без повідомлення*; відповідником для метафоричного *slug* ‘a field that can be used in a workflow rule or template as a placeholder for specific values or text in an email. When you send an email, these placeholders are replaced with the data that meet the conditions that have been set in the workflow rule’ є *динамічно оновлюване поле*.

В непоодиноких випадках українські терміни містять дескриптори, які, як правило, містяться у визначеннях англійських термінів і використання яких не може вважатися надлишковим (помилковим), адже рекомендовано замовником. Так, відповідником до англійського *broadband*

'a transmission medium designed for high-speed data transfers over long distances. Cable modem services and Digital Subscriber Line (DSL) are examples of broadband networks' є широкосмугова **мережа**, де мережа – відповідник до *medium*, наявного в визначенні поняття. Відповідником до *Site Collection Images* 'a system library used to store images that are used throughout the site collection. Provides versioning, check-in/check-out, search and visual browse capabilities' є **бібліотека** зображень для збірки сайтів, де компонент бібліотека запозичений з визначення англійського терміну. За тією ж логікою відповідниками до *conversation view* 'the view when looking at the messages within a conversation, where all the messages are stacked neatly on top of each other, like a deck of cards' є перегляд повідомлень у вигляді ланцюжків, а для *conversation page* 'A page in the Gmail interface that displays a single email thread' – **сторінка** ланцюжка повідомлень.

Зауважимо, що розглянуті вище проблеми термінології програмних продуктів мають досліджуватися на великих масивах інформації і в динаміці. Враховуючи те, що локалізаційний процес займає час, програмні продукти удосконалюються, сама локалізація може здійснюватися асинхронно, виконуватися різними командами, а в нашому випадку, і в різні історичні періоди, що можуть характеризуватися посиленням чи зменшенням уваги до мовного питання, досягнення системності термінології потребує часу та зусиль.

Висновки. Аналіз термінологічних глосаріїв продуктів *Microsoft Office Outlook* та *Google Gmail* двох компаній – лідерів на ринку локалізації доводить їхню переважну відповідність вимогам системності (consistency), раціональної стислості (linguistic economy), словотворчої (дериваційна) здатності, відповідності лексичного значення терміна позначеному ним поняттю (transparency), наявності визначення поняття. Термінологічна варіативність, яку було виявлено в результаті аналізу глосаріїв, переважно не пов'язана з проблемою відсутності однозначної відповідності терміна поняттю (appropriateness) через непрофесіоналізм лінгвістів, які працювали та працюють над локалізацію продукту. Частіше – це нелінгвістичні фактори: маркетингова стратегія (щоб зробити "голос" компанії відмінним від конкурентів; клієнтоорієнтованість (користувачі-нефахівці в сфері програмного забезпечення мають отримувати максимально зрозумілу інформацію); в непоодиноких випадках варіативність зумовлена прагненням компанії врахувати оновлення в сфері мовного регулювання і рекомендацій термінологів. Висунуті під час дослідження гіпотези щодо перспектив системності термінології програмного забезпечення; причин термінологічної варіативності та співіснування декількох варіантів тощо потребують подальшої перевірки на більших масивах даних.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Рицар Б. (гол. ред.). Англійсько-український глосарій виробів Microsoft: громадська редакція. Львів: ЕКОінформ, 2006. 208 с.
2. Чрділелі Т. В., Кожемяченко Н. В. Лінгвістичні особливості локалізації програмного забезпечення. *Наукові записки Національного університету Острозька академія. Серія: Філологічна*, 2016, (62), 345–348.
3. Бондаренко К. Л., Бондаренко О. С. Професійний профіль перекладача-локалізатора в українських програмах підготовки перекладачів. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*, 2023, (204), 13–22.
4. Бондаренко О. Метафоричні терміни сфери інформаційних технологій: до питання перекладу українською мовою. *Наукові записки [Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Серія: Філологічні науки*, 2019, (175), 694–698.
5. Голубовська І. О., Жалай В. Я., Биховець Н. М., Кругликова О. В., Линник Т. Г., Пархоменко А. Ф., Бобошко Т. М. Термінографія, мультилінгвізм, мультидисциплінарність: напрямки майбутніх досліджень. *Лінгвістика XXI століття*, 2015, 3–23.
6. Seewald-Heeg, U. Terminology exchange without loss? Feasibilities and Limitations of Terminology Management Systems (TMS). *Journal for Language Technology and Computational Linguistics*, 2006, 21(1), 5–18.
7. Gonçalves, V., & Gonçalves, B. F. Software localisation to help terminological accuracy. In 2023 18th Iberian Conference on Information Systems and Technologies (CISTI) (pp. 1–4). IEEE, June 2023.

8. Schmitz, K. D. Terminology and localization. In *Handbook of terminology* (Vol. 1, pp. 452–464), 2015.
9. Microsoft language guides. Веб-сайт. URL: <http://www.microsoft.com/language/en/us/download.msp> (дата звернення: 20.07.2024).
10. Google Translation style guide. Веб-сайт. URL: <http://www.google.com/transconsole/giyl/check/statifile?staticfilekey=styleguide> (дата звернення: 20.07.2024).
11. Петрина О. Методологічні засади дослідження англомовних та українських терміносистем банківської сфери. *Закарпатські філологічні студії*, 2018, 3(1), 174–179.
12. Гінзбург М. Д. Термінологічне забезпечення науково-наукової та виробничої діяльності і світлотехніки. *Світлотехніка та Електроенергетика*, 2013, вип. 4 (Листопад), 14–29.
13. Термінологічна робота. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять: ДСТУ 3966:2009. Київ: Держспоживстандарт України, 2009. 37 с.
14. ISO 704:2009 Terminology work – Principles and methods. Geneva: ISO, 2009.
15. Isohella, S., & Nissilä, N. Connecting usability with terminology: Achieving usability by using appropriate terms. In *2015 IEEE International Professional Communication Conference (IPCC)* (pp. 1-5).
16. Гінзбург М. Система правил українського ділового та наукового стилю. *Українська мова*, 2006, 2, 30–43.

УДК 821.161.2.09 Marios(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-210-9>**ФЕМІНІСТИЧНИЙ ДИСКУРС ІНДИВІДУАЦІЇ
В ПОВІСТІ МАРІЇ МАТІОС «МОСКАЛИЦЯ»****FEMINIST DISCOURSE OF INDIVIDUATION
IN THE NOVEL BY MARIA MATIOS «MOSKALITSA»****Бровко О.О.,***orcid.org/0000-0001-7519-4725**доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української літератури,
компаративістики і грінченкознавства**Київського столичного університету імені Бориса Грінченка*

У статті представлено дослідження особливостей художнього втілення індивідуації за психологічною концепцією К. Г. Юнга. Цей процес охарактеризовано з позиції феміністичного дискурсу української літератури та літературознавства, присвячених відображенню й аналізу жіночого письма як репрезентації особливого життєвого досвіду і психосвіту. Як теоретичні основи для ідейного вектору розвідки передусім опрацьовано здобутки В. Агеєвої, С. Павличко, С. Жигун, Т. Гребенюк. З-поміж творів Марії Матіос визначено ті, які найбільш доречно аналізувати саме з погляду відображення жіночої екзистенції в повноті її вимірів.

Зокрема, феміністичну модель індивідуації розглянуто на матеріалі повісті Марії Матіос «Москалиця», де художньо екстрапольовано вияв жіночого досвіду в історичному міжчассі. Індивідуація, за К. Г. Юнгом, відбувається протягом усього життя, але на тих чи тих проміжках може мати різний темп і проходити через кризові точки, які сприятимуть якісним перетворенням психіки, що, як відомо, передбачає формування й інтеграцію архетипів індивідуального несвідомого. У повісті «Москалиця» Марія Матіос зображує розвиток Северини фрагментарно із зупинкою на значимих моментах життя жінки, які своєрідними точками біфуркації, що сприяють зміні її самосприйняття та бачення соціумом. Точково переданий історичний контекст дозволяє досягнути драматичний вплив воєн і тоталітарного режиму на формування жіночої екзистенції, позаяк досвід аналітичної психології надає змогу висвітлити цю специфіку розвитку особистості як чинник психологізму твору.

У практичній частині висвітлено, як основні епізоди твору репрезентують особливу модель жіночої індивідуації в несприятливих умовах, яку можна інтерпретувати художньою експлікацією трагедії жінки під впливом травматичних обставин. На матеріалі повісті визначено чинники, що сприяють викривленню гармонійного процесу психічного розвитку: позбавлення повноцінної родини, відсутність образів магістральних архетипів колективного несвідомого (Великої Матері та Мудрого Старого), родова психічна травма й неприйняття соціумом. Наслідками цього Марія Матіос зображує втрату тілесності й інтроверсію особистості, що візуалізовано через небагатослівність і відлюдкуватість Северини. Однак поряд із цим травматичний досвід за твором можна розглядати як шлях до досягнення трансцендентного та мобілізації психічних і фізичних сил для виживання в несприятливих умовах.

Ключові слова: архетип, індивідуація, Марія Матіос, психологізм, психопоетика, фемінізм.

The article presents a study of the peculiarities of the artistic embodiment of individuation, a psychological concept of C. G. Jung. This process is characterized from the point of view of the feminist discourse of Ukrainian literature and literary criticism, dedicated to the reflection and analysis of women's writing as a representation of a special life experience and psychological world. The achievements of V. Ageieva, S. Pavlychko, S. Zhygun and T. Grebeniuk are used as a theoretical basis for the ideological vector of the research. Taking into account this vision of feminist discourse, the works of Maria Matios are identified as those that are most appropriate to analyze in terms of reflecting female existence in the fullness of its dimensions.

The feminine model of individuation is examined on the basis of the novel "Moskalitsa" by Maria Matios, which depicts the mental development of a woman in the historical interval. According to C. G. Jung, individuation takes place throughout life, but at certain intervals it can have a different pace and go through crisis points that will contribute to qualitative transformations of the psyche. This process involves the formation of archetypes of the individual unconscious and the integration of archetypes of the collective unconscious. Maria Matios portrays Severina's development in fragments, focusing on the significant moments in the woman's life that contribute to

changing her self-perception and vision of society. The precisely conveyed historical context allows us to comprehend the dramatic impact of wars and totalitarianism on women's destiny. The deep psychologism of the work allows for a detailed examination of mental phenomena using analytical psychology.

The practical part of the study examines the main episodes of the novel, which constitute a special model of female individuation in unfavorable conditions, which can be interpreted as a collective image of the tragedy of a woman under the influence of traumatic circumstances. The novel's material identifies the factors that contribute to the distortion of the harmonious process of mental development: deprivation of a full-fledged family, the absence of images of the main archetypes of the collective unconscious (the Great Mother and the Wise Old Man), generic psychological trauma and rejection by society. As a consequence, Maria Matios depicts the loss of physicality (sexuality) and introversion of the individual, which is visualized through Severina's taciturnity and reclusiveness. However, at the same time, the traumatic experience in the work can be seen as a way to comprehend the transcendent and mobilize mental and physical strength to survive in adverse conditions

Key words: archetype, individuation, Maria Matios, psychology, psychopoetics, feminism.

Постановка проблеми. Проблема рецепції текстів жіночого письма і формування жіночого канону залишається одним із актуальних чинників теоретичного моделювання ідентичності української літератури, у тому числі і в гендерному вимірі. Як відомо, лише з другої половини XIX століття в ній вияскравлюється потужний і продуктивний складник – жіноче письмо. В. Агеєва виокремлює його передусім за призначенням – «вираження свого, суто жіночого, емоційного й духовного досвіду» [1, с. 11]. Сукупність художніх і публіцистичних творів, написаних жінками й про жінок творять своєрідний феміністичний дискурс, якому притаманна підвищена увага до жіночої психології, становища в суспільстві упродовж різних історичних періодів, взаємин із представниками власної і протилежної статі. Це письменство здатне репрезентувати ті чи ті проблеми на широкий загаль, доповнюючи чи коригуючи уявлення про жіночий простір.

Найбільш визначними постатями, що стояли біля витоків жіночого письма й творили феміністичний дискурс, на думку В. Агеєвої та С. Павличко, є Марко Вовчок, Олена Пчілка, Леся Українка, Ольга Кобилянська, Наталя Кобринська та інші. Тоді, у кінці XIX століття – на початку XX йшлося про розробку нових тем і мотивів, «колізії жіночих стосунків, жіночої дружби, про зміну становища жінки в чоловічому світі». Модерна героїня переставала бути об'єктом та миритися з приписаним їй місцем у патріархальній системі координат [1, с. 13].

Утім, цей розквіт фемінності як самоцілі й самодостатності у своїй органічній подобі було нівельовано Радянським Союзом, який замінив Велику Матір спершу Матір'ю-Батьківщиною з мечем (або з молотом чи гвинтівкою), а тоді – універсальним знаряддям для ведення господарства, побудови комунізму й народження його майбутніх послідовників [1, с. 15]. Знову жіноче буття як самоціль, пошуки свого призначення й осягнення повномірної глибини душевних переживань повернулося на сторінки жіночої прози зі здобуттям української незалежності та поширенням ідей постструктуралізму і постмодерністської художньої практики національним культурним простором.

Однією з авторок, чий тексти акумулюють прочитання жіночого досвіду проживання травми є Марія Матіос. У персоносвіті Марії Матіос частіше домінують жіночі образи, винятком є хіба що повість «Армагедон уже відбувся», роман «Букова земля» й деякі зразки малої епіки. Проте, якщо звернути увагу на спрямованість конкретного тексту на репрезентацію жіночого психосвіту [5], місця в соціумі, проблем і конфліктів, із цим пов'язаних, то деякі твори авторки зосереджені на іншому колі історіософських, екзистенційних проблем. Натомість у романах «Щоденник страченої», «Майже ніколи не навпаки», збірці «Чотири пори життя», повісті «Мама Маріца – дружина Христофора Колумба» і «Москалиця» акцент на психоісторії в онтологічно-екзистенційному прочитанні здійснено саме з позиції жіночого травматичного досвіду.

Зокрема, у повісті «Москалиця» сюжет охоплює все життя: від народження до поважного віку головної героїні. Саме на її становленні, психічних станах та переживанні життєвих колізій і зосереджено нарацію, що дає підстави розглядати твір у феміністичному дискурсі. Окрім цього, психологізм повісті з детальним зображенням тих чи тих психічних феноменів, які

супроводжують дорослішання й подальше становлення жінки, інспірує спробу аналізу цього шляху як художнє втілення процесу, який К. Г. Юнг називає «індивідуацією» – розвитком психіки протягом життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ключовими для визначення специфіки феміністичного дискурсу є праці світових літературознавиць С. де Бовуар, Е. Шовалтер та Ю. Кристєвої. В українському літературознавстві звертаємо увагу на здобутки В. Агеєвої [1] та С. Павличко [6], які дають змогу досягнути траєкторію руху національного літературного процесу в цьому напрямку.

Гендерні аспекти дослідження творчості Марії Матіос представлено в дисертації О. Башкирової [2]. Застосування аналітичної психології для літературознавчої інтерпретації прози письменниці запропоновано в напрацюваннях О. Підгорної [9] та О. Івашини [5]. Продуктивні міркування, актуальні для розвитку подальших теоретико-літературних студій, містяться в розвідках Т. Гребенюк [3] і С. Жигун [4], присвячених текстам сучасної української літератури.

Як джерело психологічної теорії щодо процесу індивідуації залучено праці К. Г. Юнга [10] та М. Стайна [11]. Саме К. Г. Юнгу належить поняття індивідуації, яке трактується в термінологічному словнику «Психологічних типів» як процес утворення і формування окремої особистості, тобто розвиток психологічного індивіда, його сепарація від колективної психології [10, с. 426-427]. М. Стайн пропонує поглиблене та вузькоспеціалізоване дослідження цього феномену в монографії «Принцип індивідуації» [11].

Мета дослідження. Метою цієї розвідки є виявлення рис, притаманних феміністичному дискурсу літератури, в процесі індивідуації особистості, окресленому в повісті Марії Матіос «Москалиця». Для реалізації поставленої мети вважаємо доречним застосування різного бачення психічних феноменів (К. Г. Юнга та М. Стайна) з урахуванням принципу системного еkleктизму (Г. Олпорт) [7].

Виклад основного матеріалу. Індивідуація за психологічною концепцією К. Г. Юнга – це процес розвитку особистості упродовж життя, який супроводжується внутрішніми трансформаціями різних складників психіки. При цьому спершу відбувається диференціація, своєрідне віднайдення або формування таких частин, або ж «структурних субстанцій» [5, с. 176], як Тінь, Его, Персона, Аніма/Анімус, а потім їхня інтеграція в психіку задля гармонійного досягнення внутрішньої єдності (Самості). Індивідуація є природньою необхідною, на фізіологічному рівні вона відбувається безумовно, але на психічному – потребує відсутності суттєвих зовнішніх перешкод, при цьому з утворенням та розв'язанням внутрішніх конфліктів. Поряд із цим психіка взаємодіє із архетипами колективного несвідомого, інтеграція яких є необхідною на різних етапах життя [10, с. 427-428].

Повість Марії Матіос «Москалиця» відтворює цей процес у дещо фрагментарному вигляді, як того вимагає форма художнього твору. Однак це дає змогу зосередитися саме на ключових моментах, кожен із яких можна вважати кризовою точкою росту для головної героїні, тригером індивідуації – тією необхідною перешкодою, яку варто подолати, щоб здобути новий досвід, метафоризований через оприявлення низки архетипів. При цьому шлях Северини аж ніяк не можна вважати ідеальною моделлю цього процесу, оскільки на заваді стають проблеми суспільного та історичного характеру, що ілюструє одну з основних ідей твору – неможливість гармонічного становлення особистості в історичному міжчассі.

Випробування на долю головної героїні випадають ще з моменту зачаття, оскільки її народження є наслідком насильства, вчиненого над її матір'ю Катрінкою під час Першої Світової війни «русацькими» солдатами в 1914 році. Мати дає їй ім'я на честь іншого чоловіка – Петра Северина, але все село знає її історію народження, тому називає Москалицею. Це позбавляє жінку внутрішньої опори та образу батька, необхідного для гармонійного становлення, накладає відбиток на Персону та, як наслідок, сприйняття самої себе: «Бачте, вона від народження нечиста. У гріху зачата. У гріху народжена. Та ще до всього – москалиця» [6, с. 21].

Образ матері так само не стає для неї підґрунтям для формування особистості. Катрінка «скидалася на дитину, а не на маму» [6, с. 7], тож Северина не має достатньої взаємодії з образом Великої Матері ні в сім'ї, ні поза нею, бо після смерті матері потрапляє до бездітної сім'ї Онуфрійчуків у найми. Потенційно це сприятиме тому, що протягом сюжету повісті головна героїня втілюватиме образ Діви, позбавленої тілесності й фізіологічного прагнення до материнства. Але на психічному рівні жінка відчуватиме потребу в піклуванні та хоча б символічній інтеграції архетипу Матері через турботу про тварин: «Відтоді москалиця стала ще й гадючою мамою» [6, с. 35].

Марія Матіос зображує її зовнішній вигляд десексуалізовано: «А то ж не дівка – а справжня тичка: висока, худа, в грудях плеската й мізерна. Божка його знає чому, але завжди ходить уся в чорному» [6, с. 9]. Це унеможливило сприйняття Северини в еротичному контексті як результат заперечення нею сексуальності через трагедію свого народження. Письменниця зображує таким чином генетичну травму, яка, здобута в одному поколінні, може впливати й на наступні, тому особистісна драма стає репрезентацією національної.

При цьому опис дівчини доповнено художніми образами, які створюють войовничий контекст: «Але як подивиться раптово з-під густих чорних брів – немовби *гострим серпом* черкне. Та так само раптово затисне *бриту* погляду під віями, ніби той *серп* у землю зажене» [6, с. 9]. Таким чином від юності й до зрілого віку головна героїня асоціюється з образом грецької богині Артеміди – непорочної діви-воїна. Наприкінці твору жінка не боїться смерті, бо «вона також, як ця спасенна Жінка, дотепер *непорочна*» [6, с. 62]. Жінка в Білому або ж Панна постає у повісті як персоніфікація образу смерті і так само наділена жіночими рисами, що відповідає феміністичному дискурсу твору.

Северина втілює класичний образ «хорошої дочки», знаний із казок на зразок «Про дідову дочку й бабину дочку»: «Годованка до роботи вдатна. Беручка. Як колись і її мама Катрінка» [6, с. 9]. Однак Марія Матіос значно більше психологізує її образ, наділяє його інтровертними рисами та повторюваною в творчості характеристикою – мовчанням: «Лише вдачею якась така...інакша...Северині за слово треба платити. Навіть на оте різке, як удар батога в спину – «москалиця», нікому не відповіла й разу» [6, с. 9].

Таким чином індивідуалізація дівчини стає її особистим здобутком і відповідальністю. Позбавлена батька від народження, матері з дванадцяти років через повінь, а опікунів – з двадцяти п'яти через більшовицьку владу, дівчина опиняється сама та змушена самотійно дбати про себе: «Северина вдивляється перед собою в такий веселий ранковий світ ще трохи сонного Лустуна і чує, що їй тепер так, ніби хто у пропасть її кинув і лишив там без хлібчика-без водички. А вона ще й без тата, без мами» [6, с. 21].

Попри те, що авторка вкладає у її внутрішній монолог уявлення про себе «нечиста», за твором Северина постає дещо ідеалізованим відображенням непорочної Діви, що робить її незалежною від матеріального світу та ближчою до світу духовного. Відображено це в міфічних віруваннях односельчан про те, що дівчина наділена надприродною силою та має контакт із нечистим: «Не інакше, як *щезник* помагає... Певно, що таки виплодила *дідька!* Бо любчика під пахвою не гріла, своїм теплом ні з ким не ділилася. Усе віддала тому *гонимарникові*» [6, с. 10]. Але Северина «щезника не висиджувала. Не хотіла мати його силу, а йому – віддавати свою» і «паруватися з рогатим» [6, с. 20], що, з одного боку, посилює сакралізацію образу дівчини та феміністичний контекст її індивідуалізації, протягом якої жінка покладається на себе й не потребує втручання чоловічих архетипів – будь то Мудрий Старий чи Трикстер. З іншого боку, авторка досить чітко змальовує нездатність Северини до гармонійного контакту з Анімусом як чоловічим началом, адже родова травма викликає страх перед чоловіками й недовіру. Це дозволяє прочитувати в Северині не лише конкретну особистість, а й утілення архетипу або своєрідний збірний образ жінки, змушеної виживати в складних історичних та соціальних умовах. Позбавлена захисту соціуму Северина відокремлюється

від нього й переносить свідомість у площину трансцендентного, де почувається в безпеці, має силу і владу.

Концептуальну модель індивідуації головної героїні відображено в самій повісті лаконічним відтворенням прізвиськ, наданих їй громадою протягом життя: «Байстриця. Москалиця. Северинка. Мольфарка» [6, с. 46]. Якщо умовно поділити пройдений жінкою шлях (а вона про це думає вже в старшому віці), то бачимо, як спершу Северина була для оточення навіть без імені, адже її визначало гріховне, на їхню думку, походження, але потім своїм розумом та витримкою протягом життєвих перипетій дівчина його здобуває. Більше того, «москалиця» стає її звичним найменуванням, яке не бентежить, бо на рівні Его Северина приймає своє походження. І в цьому процесі розвитку здобуває ще один статус – мольфарка. Мудрість та здібності до цільності допомагають їй знайти своє призначення та здобути своєрідне визнання від оточення, що можна вважати метою психічного розвитку та певним результатом пройденого шляху.

Висновки. Повість «Москалиця» належить до феміністичного дискурсу української постмодерної прози, бо розкриває перед читачем винятково жіночий досвід і психосвіт. Марія Матіос зображує трагедію буття жінки в історичному міжчассі: Перша і Друга світові війни, встановлення більшовицького режиму. Історичні події в цьому творі є фоном для зображення психічного розвитку впродовж життя головної героїні Северини і тригером для переходу на нові етапи розвитку. Позбавлення родини та опікунів, житла й добробуту, вона змушена самотійно влаштовувати своє життя, наполегливо працювати та захищати себе, що формує сильну й незалежну особистість, наділену трансцендентними здібностями та репутацією мольфарки. Однак через народження від учиненого російськими військовими насильства дівчина стикається з генетичною травмою (в духовному вимірі), що сприяє страху перед образами чоловічих архетипів і викривленню процесу індивідуації.

Москалиця виступає досить ідеалізованою та сакралізованою постаттю, уособленням непорочної Диви, що репрезентує радше архетип і збірний образ. Таким чином Марія Матіос відображає ціле покоління жінок, на чю долю випали тяжкі випробування, зумовлені історичним та соціальним контекстом. Це увиразнює феміністичний дискурс повісті «Москалиця» та належність твору до окресленого В. Агеєвою «жіночого письма» як продуктивної теми подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Агеєва В. Жіночий простір: Феміністичний дискурс українського модернізму. Київ : Факт, 2003. 320 с.
2. Башкирова О. Гендерні художні моделі сучасної української романістики. Київ : Київський ун-т ім. Б. Грінченка, 2018. 352 с.
3. Гребенюк Т. Мовчання й говоріння як форми репрезентації історичної травми в українській прозі доби Незалежності *Синopsis: текст, контекст, медіа*, 2022, Т.28, № 3 <https://synopsis.kubg.edu.ua/index.php/synopsis/article/view/537>
4. Жигун С. «Ноїв ковчег» Галини Гордасевич: як метафора маркує травму *Літературний процес: методологія, імена, тенденції*, 2023, № 21, С. 57–63.
5. Івашина О. Національна модель індивідуації в романі Марії Матіос «Черевички Божої Матері». *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*, 2024, № 208, С. 174–180.
6. Матіос М. Москалиця; Мама Маріца – дружина Христофора Колумба. Львів : ЛА «Піраміда», 2008. 64+48 с.
7. Михіда С. Психопоетика українського модерну : Проблема реконструкції особистості письменника. Кіровоград : «Поліграф–Терція», 2012. 357 с.
8. Павличко С. Фемінізм. Київ : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2002. 327 с.
9. Підгорна О. Архетипна структура буковинського наративу Марії Матіос (конспект роману «Солодка Даруся»). *Літератури світу: поетика, ментальність і духовність*, 2018, № 11, С. 212–223.
10. Jung C. G. *Psychological types*. Translated by R. F. C. Hull. Princeton University Press, 1976. 651 p.
11. Stein M. *Principle of Individuation: Toward the Development of Human Consciousness*. Chiron Publications, 2013. 250 p.

УДК 821.82-3.811.340. 355.01(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-210-10>

ПРИНЦИП «АЙСБЕРГА» В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ ПРО ВІЙНУ

PRINCIPLE OF THE «ICEBERG» IN MODERN UKRAINIAN POETRY ABOUT WAR

Вертипорох О.В.,

orcid.org/0000-0001-6488-6945

кандидат філологічних наук, доцент,

*доцент кафедри української літератури та компаративістики
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*

В основних твердженнях наукової статті авторка здійснює аналіз актуального літературного прийому в сучасній мілітарній поезії – принципу «айсберга», специфікою котрого є значний пласт підтекстових символічних архетипних матриць у віршах. Сформульовано структуру механізму проникнення читача в неявну думку автора та специфіку використання цього принципу в поезії про війну (підтекст і натяки, емоційна стриманість, прогалини та недомовленості, контраст, багатогранність тощо).

Відзначено, що така творча настанова особливо акцентована в сучасній поезії про війну (С. Жадан, Б. Гуменюк, К. Калитко, М. Кривцов та ін.), оскільки мілітарність, авторефлексія, культурологічна ситуація загалом у сучасному світі знає трансформацій, проявляючись у поезії не тільки безпосередньо, а й символічно, архетипно. Використовуючи методіку архетипного аналізу та симптоматичного читання, здійснено аналіз символічного підтекстового рівня поезій Любові Якимчук, Максима Кривцова, Катерини Бабкіної. Акцентовано на метамодерній стилістиці віршів з різноманітними алюзіями та символами, зі специфічною метафорикою. Відзначено, що така поезія зачіпає глибокі пласти психіки, викликає емпатію, спонукає до рефлексії про війну, розкриває її соціальні та емоційні аспекти.

У висновку визначено, що це складна авторефлексивна поезія, котра потребує ретельного дешифрування, заповнення смислових лакун, розгортання гіпертекстуальності та нових інтерпретаційних підходів. Студія відкриває й ширші перспективи в контексті досліджень сучасного літературного процесу.

Ключові слова: мілітарна поезія, ризоматичний текст, імпліцитний читач, символізм, архетипи, колективне позасвідоме, метамодернізм.

In the provisions of the scientific article, the author analyzes the literary technique in modern militaristic poetry – the principle of "iceberg", the specificity of which is a significant layer of subtextual symbolic archetypal matrices in poems. The structure of the reader's penetration mechanism into the implicit opinion of the author and the specifics of using this principle in war poetry (subtext and hints, emotional restraint, gaps and understatements, contrast, versatility, etc.) are formulated. It was noted that such a creative guideline is especially relevant in modern poetry about the war (S. Zhadan, B. Humeniuk, K. Kalytko, M. Kryvtsov, etc.), since militarism, autoreflexion, creative guidance in general in the modern world undergoes transformations, manifesting itself in poetry not only directly, but also symbolically, archetypically. Using the method of archetypal analysis and symptomatic reading, an analysis of the symbolic subtextual level of the poems of Lyubov Yakymchuk, Maxim Kryvtsov, Kateryna Babkina was carried out. Emphasis is placed on the metamodern style of poems with various allusions and symbols, with specific metaphoricity. It is noted that such poetry affects the deep layers of the psyche, causes empathy, encourages reflection on the war, reveals its social and emotional aspects.

In conclusion, it is determined that this is a complex autoreflexive poetry that requires careful deciphering, filling in semantic gaps, deploying hypertextuality and new interpretive approaches. The studio also opens up broader research perspectives in the context of studies of the modern literary process.

Key words: militaristic poetry, rhizomatic text, implicit reader, symbolism, archetypes, collective unconscious, metamodernism.

Постановка проблеми. Події останніх років, повномасштабне вторгнення, а відтак, зміна та трансформація свідомості, екзистенційні відчуття, апокаліптичні тенденції і разом з тим

метамодерна щира довіра до світу і надії на краще, на оновлення та прогрес людської свідомості, безумовно, вплинули на розвиток сучасної української літератури. Реалії сучасного національного світу змінюють тематично-проблемний та жанрово-стильовий аспекти художніх творів у XXI столітті, як і художню свідомість, культурницьку рецепцію загалом. Мілітарність, авторефлексія, рівень художніх творів у сучасному світі набуває істотно іншого характеру, проявляючись у культурній сфері не тільки безпосередньо, а й символічно, архетипно. На цій хвилі в національній літературі з'являються художні тексти (проза, поезія, нон-фікшн, драматургія), котрі актуалізують творчо-рефлексивну реакцію митців на важливі події сучасного національного світу, а особливо, – російсько-українську («трьохсотлітню і тридцятилітню», як пише О. Забужко) війну [1, с. 38].

Починаючи з 2014 року, в нашому національному письменстві відбувається поступове наростання мілітарної риторики, повернення до реалістичних тенденцій у зображенні актуальної проблематики, сюжетних схем та образів, посилення архетипної символічної основи твору. Уже наприкінці 2015 року і аж до сьогодні з'являються різножанрові твори про війну (художня проза, репортажно-документальна проза, публіцистика, поезія). Можна відзначати, що так розпочався загальний перезапуск соціокультурної моделі в мистецтві, перехід від постмодерністських до нових тенденцій у літературі, кіно, музиці тощо, адже *«про війну не варто говорити тими словами, які вживалися до війни... Обставини зовсім інакші й рівень болючості. Тому писати так, як писалося раніше, просто неможливо»* [2].

У такі складні цивілізаційні переінакшення культурний фронт стає не лише місцем творчої самореалізації та вираженням ідей, але й актуальним інструментом мобілізації, підтримки національної єдності та відстоюванням культурної самобутності.

Поезія стає особливо важливою в такому протистоянні. Поетична творчість не така прямолінійна та однозначна, як звучання сучасних мас-медіа. Сучасне мистецтво слова – це рефлексія, яка саме зараз, під час війни, неймовірно важлива для кожного з нас; це – провіденційне передчуття, передбачення, як у деяких творах сучасних українських поетів, наприклад, «Російський мотив» 2005 року Оксани Забужко чи передбачення повномасштабного вторгнення від Ліни Костенко у вірші «І жах, і кров, і смерть, і відчай,...» 2015 року. Поезія – це голос колективного позасвідомого, котрий оприявнює культурні особливості, універсальні цінності та нюанси світосприйняття, відображає відчуття особистісної та національної самоідентифікації, поцінування свободи.

Висловити свої почуття, виразити емоції колективного пласту психіки, зобразити тригерні переживання та донести важливі етноментальні ідеї як до пересічного українця, так і до всього світу, талановиті письменники можуть за допомогою літературного прийому – так званого принципу «айсберга».

«Якщо письменник добре знає про те, що пише, він може опустити багато з того, що знає, і, якщо він пише правдиво, читач відчує все опущене так само сильно, як і якби автор сказав про це» – Ернест Хемінгуей [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Матеріалом для студії стали наукові розвідки з теорії метамодернізму [4; 5], поетики відкритого твору [6], тексту-ризми [7], методологія архетипного аналізу [8] та методика симптоматичного прочитання [9].

Мета студії – дослідити специфіку принципу «айсберга» та елементи його відображення в сучасній українській мілітарній поезії (Любов Якимчук, Максим Кривцов, Катерина Бабкіна).

Виклад основного матеріалу. Як ми знаємо, уведення в літературу принципу «айсберга», відбулося завдяки американському письменнику та журналісту Ернесту Хемінгуею. Термін «айсберг» походить від образного порівняння з льодовиковими горами, де тільки невелику частину льоду видно над поверхнею води, а більша частина лишається під водою, прихована від погляду. Хемінгуей вважав, що велика частина значення або сенсу може бути прихована або захищена від читача, і він повинен самостійно відгадати чи зрозуміти цю непрямую інфор-

мацію (див. у подальшому розвитку літературознавчої думки поняття «імпліцитний» читач за Р. Інгарденом [6, с.345]). Поетика Ернеста Хемінгуея відзначалася натяками та недомовками. Він зображував лише факти, але за ними легко розумілося складне психологічне життя, внутрішні драми героїв.

Талановиті автори досить часто користуються принципом «айсберга» для втілення прихованих смислів у своїх творах. Цей підхід полягає в зображенні подій таким чином, що на поверхні тексту присутня лише обмежена кількість необхідної інформації для розуміння ідеї твору, тоді як більш значуща і вагома частина прихована в підтексті. Іншими словами, принцип «айсберга» є художнім прийомом, який використовується для створення підтексту і включає в себе систему мовних і композиційних методів, котрі сприяють його втіленню [3]. Принцип «айсберга» дозволяє поетам і прозаїкам створювати глибокі, багатозначні та багаторівневі твори («текст у тексті», текст-ризом), де читач має активно діяти, аналізувати й інтерпретувати те, що залишається під поверхнею. Це створює ефект загадковості, відкриває простір для різноманітних тлумачень і розширює можливості сприйняття твору.

Літературознавці відзначають, що вираження авторського підтексту має стилістичний характер і здійснюється за допомогою асоціацій як самого автора, так і читача.

Механізм проникнення читача в неявну думку автора можна описати за такою структурою:

- 1) первинне сприйняття текстової інформації читачем на рівні буквального значення;
- 2) інтуїтивне припущення читача про наявність прихованого змісту;
- 3) виникнення зацікавленості читача до прихованої думки;
- 4) наявність натяку в тексті на прихований зміст;
- 5) підтвердження здогадок читача через уважне читання та аналізу твору;
- 6) розкриття реального глибинного смислу, який автор утілює;
- 7) збагачення думками та ідеями, які автор помістив «між рядків».

Цей підхід дозволяє авторам передавати складні ідеї, емоції і погляди, які не можуть бути повністю виражені прямим текстом, створює можливість для індивідуального тлумачення, сприяє глибшому розумінню та сприйняттю твору читачем [10, с. 121].

Потрібно також відзначити, що діалог як форма тексту є найбільш ефективним засобом створення підтексту, що добре відповідає меті створення «айсбергових» прихованих смислів. Учасники діалогу, добре знаючи один одного, свідомо або несвідомо можуть пропускати певні зрозумілі для них (але не для читача) смисли. Діалог стимулює читача задуматися та поставити багато питань, на які він, сподівається автор, знайде відповіді під час подальшого уважного читання. У такому разі сам текст діалогу є насиченим різними формами повторів: лексико-синтаксичними, емоційно-оцінними та ситуативними. Завдяки цим композиційним прийомам автор змушує читача повторно і знову аналізувати незакінчені репліки, не просто шукати логічне продовження, але також глибоко аналізувати незакінчену фразу, активізуючи при цьому пласти як індивідуального, так і колективного позасвідомого [3].

Використання принципу «айсберга» в поезії про війну має свої особливості, оскільки цей принцип дозволяє передати глибину трагедії, складність емоцій та страждань, пов'язаних із воєнними подіями. Відзначимо деякі особливості використання цього принципу в поезії про війну:

1. *Підтекст і натяки.* Поети використовують незвичайні метафори, символи та образи, щоб передати глибше значення, яке ховається під поверхнею. Вони можуть використовувати військову термінологію, алегорії або історичні аналогії, які залишаються незрозумілими на перший погляд, але мають потужний підтекст, який відкривається при глибшому розгляді.

2. *Емоційна стриманість.* Поезія про війну, використовуючи принцип «айсберга», може бути емоційно зарядженою, але водночас стриманою у висловах і враженнях. Автори можуть віддавати перевагу мінімалістичному стилю та обмеженому використанню слів, щоб передати безмежність страждань і незрозумілість воєнного досвіду.

3. *Прогалини та недомовленості*. Поети можуть свідомо залишати певні ділянки тексту незавершеними або зазначати прогалини в розповіді, що залишають простір для власного уявлення та розуміння читача. Це може створити почуття незавершеності й підкреслити незрозумілість війни.

4. *Контраст*. Принцип «айсберга» дозволяє створити контраст між тим, що показується поверхнею тексту (очевидні факти, зовнішні події) і тим, що приховано під ним (емоційний стан, внутрішні переживання). Цей контраст може підсилити враження від поезії про війну, викликати почуття напруження та вразливості.

5. *Багатогранність*. Використання принципу «айсберга» дозволяє поетам створювати багатозначні твори, які можуть мати різні інтерпретації і відкривати нові пласти смислу при кожному прочитанні. Це дозволяє поетам висловлювати різні погляди на війну та розглядати різні аспекти цього явища.

Митці при цьому використовують багатозначні символи та метафори, щоб передати складні й болісні аспекти війни. Вони використовують образи та алегорії, щоб зашифрувати глибокий підтекст у своїх віршах, таким чином акцентувавши на важливих архетипних моделях національного буття. Це дозволяє передати емоційне навантаження та розшифрувати повідомлення на різних рівнях [10, с. 123].

Таким чином, використання принципу «айсберга» в поезії про війну допомагає поетам передати складність і багатогранність воєнного досвіду, а також стимулює читача до активних роздумів, рефлексій, що робить поезію про війну надзвичайно потужним засобом вираження почуттів, актуалізацією на рівні «поет-читач» однакової матриці національного колективного позасвідомого.

При цьому слід відзначити, що автори, пишучи поезію про війну за принципом «айсберга», не подають головні ідеї прямолінійно, а змушують читачів задуматися про глибші значення та філософські аспекти конфлікту, а також викликають у людській свідомості питання про справедливість, людську природу, жертвовність та вартісність свободи й миру, таким чином укотре в історії національного письменства звертаючись до колективного позасвідомого, етноментального коду.

Війна, однозначно, має глибокий вплив на психологічні чуття і відчуття, особливо поетів. Хтось із авторів утрачає голос від жахів війни, а хтось навпаки виходить на новий рівень бачення життя й виплескує між рядків усі бурхливі емоції, якими їх сповнює нова воєнна реальність. Серед воєнної лірики є твори, які описують більш ранні події війни, наприклад, вірш «Звідки ти, чорна валко, пташина зграя» Сергія Жадана, й ті, що описують переживання людей після повномасштабного вторгнення, як поезії зі збірки Марисі Нікітюк «Поні Апокаліпсиса», поетичні збірки загиблих на війні Ю. Руфа, М. Кривцова, І. Чернілевського, безвісти зниклого Б. Гуменюка, жіноче обличчя війни в поезіях К. Калитко, Ю. Мусаковської, В. Коваленко Г. Крук, Г. Синьоок та ін. [11].

Прикладом поезії про війну, побудованої за принципом «айсберга», може бути ліричний твір **Любові Якимчук «Від старості...»**. Це документальний вірш зі збірки «Абрикоси Донбасу». У ньому авторка описує реальну історію жителів міста Первомайськ Луганської області: *«Померли дід і баба / В один день померли, / В одну годину, в одну годину. / Люди говорили, що від старості... / Здохла їхня курка, / Їхня коза та собака, / А кішки не було вдома, / І люди говорили, що від старості... / Розвалилась їхня хата, / Сарай став руїною, / І погріб зверху присипало землею. / Люди говорили, що від старості розвалились. / Прийшли їхні діти, / Ховати діда з бабою. / Оля була вагітною, / Сергій був п'яний, / А Соня мала три рочки. / І вони теж померли, / А люди говорили, що від старості... / Холодний вітер / Обірвав жовте листя і поховав під ним / Діда, бабу, Олю, Сергія, Соню, / Які померли від старості»* [12, с. 83].

Як бачимо, вірш простий і лаконічний, містить мінімум словесних засобів вираження авторської рефлексії. Зображення людей, їхнього побуту, господарства та елементи опису природи – це те, що ми можемо назвати видимою частиною «айсберга». За допомогою цих деталей читач має змогу розкрити прихований зміст поезії. Наприклад, мінімалізм художніх засобів

твору можна інтерпретувати як неможливість умістити весь біль і горе війни у багатослівність, тотальне проговорення трагедії. Рядки *“В один день померли, / В одну годину, в одну годину”* є прямим натяком на миттєву смерть героїв від прямого влучання снаряду. *“Оля була вагітною, / Сергій був п’яний, / А Соня мала три рочки. / І вони теж померли...”* – слова, що змушують задуматися про жорстокість війни, яка несе лише невинні смерті як військових, так і цивільних, горе та руйнування. Рефренне повторення фрази *“Люди говорили, що від старості...”* можна розглядати як елемент, що розкриває підтекст вірша: байдужі чи просто налякані люди закривають очі на катастрофічні наслідки війни, ігнорують смерті невинних людей, себто, йдеться про синдром витіснення травми.

У вірші «Від старості...» Любов Якимчук ефективно використовує принцип «айсберга», презентуючи лише частину інформації, яка стає ключем до розуміння підтексту твору. Ця поезія зачіпає глибокі пласти психіки, викликає емпатію, спонукає до рефлексії про війну, не говорячи про неї буквально, розкриває її соціальні та емоційні аспекти.

Схожий контекст маємо й у вірші **Максима Кривцова**: *«Моя голова котиться від посадки до посадки / як перекотиполе / чи м’яч / мої руки відірвані / проростуть фіалками навесні / мої ноги / розтягнуть собаки та коти / моя кров / вифарбує світ у новий червоний / Рантоне людська кров / мої кістки / втягнуться в землю / утворять каркас...»* [13, с. 124]. На початку ліричного твору зображено загибель головного героя. Бачення та авторефлексію автора спрямовано на розрізнення різних частин тіла, а ще – від зовнішнього до внутрішнього (ноги-кров-кістки) як репрезентацію мінімалізму художніх засобів (до речі, як бачимо, відсутні метафори). Поет так вибудовує текст, щоби монструозна сутність війни подавалася спершу як антитеза і протиставлення з елементами мирного стибу життя (*«голова котиться, як перекотиполе / м’яч»*), далі – за посередництвом метафори (*«руки відірвані проростуть фіалками»*); далі без художніх надмірностей (*«мої ноги розтягнуть собаки та коти»*). Так Максим Кривцов поступово наближає до реципієнта усвідомлення трагізму та жаху війни. Насправді ці метафори приховано в тексті, так спрацьовує прийом «айсберга». Така ж тенденція прослідковується тоді, коли поет свідомо акцентує на червоному кольорі як кольорі крові, що разом із вмиранням, згасанням одного життя спровокує народження нового. Цю метафору увиразнює інша: кістки, що згодом утворять каркас. Як кістки – каркас людського тіла, так вони у вірші стають і каркасом, і разом з тим оберегом, української землі. І так виявляється архетипна складова поетичної рефлексії, бо тут не йдеться про загальні речі, а про важливі етноментальні коди.

Або ж у вірші *«Він переїхав у Бучу...»* поет використовує контраст і багатогранність, котрі є ознаками принципу «айсберга», коли описує переїзд молодого чоловіка до Бучі у 2021 році: *«винайняв маленьку квартиру у цоколі / і завів кота, шерсть якого була кольору помадки на еклері. / Він ходив на англійську, / в тренажерку та на сповіді, / він любив дивитись, як падає сніг та в тумані зникає вулиця...»* [13, с. 78].

Використано мінімум художніх засобів, кожне слово несе глибокий підтекст, є певна емоційна стриманість: *«і сказав: кіт, нам треба їхати з нами, як ранок / як життя / як хвороба / сталась холодна як крига війна / урок що зветься "Спокійне життя" закінчився»* [13, с. 78]. Як бачимо, перераховування цілком побутових речей і справ в житті цивільного чоловіка напередодні війни фіксує одномоментні рефлексії, котрі глибинно оприявнюють трагічну сутність війни, апокаліптичні передчуття. Тобто, з одного боку, на поверхні є екзистенція проживання мирного життя і рефренне повторення у другій частині як замовляння того спокою на початку розгортання трагедії, а з іншого, – смислова безодня, куди реципієнт нанизує свої відчуття початку війни, безмір монструозності, жаху, різноманітних фобій. Зрозуміло, що в такій поезії «ми наче б то, з одного боку, бачимо цілком зрозумілі слова, що описують зрозумілі речі, а з іншого, – розуміємо, що сказано щось зовсім інше. Є ще такий термін – ефект Магрітта: ви бачите не те, що бачите, – не вірте, шукайте інший сенс. Щось подібне було в українських неокласиків, потім у Стуса, Чубая» [5, с. 238].

От, скажімо, як у вірші Катерини Бабкіної «*І ще ця весна...*» прогнозовано повоєнну завмерлість, жахливу мертвотність міста, проте для фіксації такого стану авторка обирає пейзажну замальовку: «*кривавий туман стелитиметься поміж темних дерев / і в зел, що в полях постануть буде чорне зерно. / Але ця весна все одно своє забере. / І ще ця весна – вона також віддасть все одно: / пролиється сяйвом цілющим вихорів золотих у кожні зболені груди, у кожне серце тісне. / І буде певне майбутнє, і буде небо ясне. / І ті всі, котрі залишаться, будуть жити за тих, хто не» [14]. Спостерігаємо явний символізм тексту вірша, зрозумілу семантику, про те, що з приходом весни прийде і бажане оновлення, розквіт життя. Але антитеза з кількох попередніх рядків оприявнює разючу трагедію війни, коли все одно буде і «кривавий туман», і «чорне зерно». Себто, повоєнний світ навіть «по весні» буде страхітливим із вічною колективною травмою та архетипними знаками (земля, зерно) національної історії.*

Також треба відзначити, що в такій ліриці часто авторами використовується безпунктуаційна форма поезії, верлібровий вірш та особливий акцент відбувається на підтекстових площинах. Це своєрідні метамодерністські потоки свідомості, сповнені мікросюжетів, різноманітних алюзій та символів. Це акцентовано складна авторефлексивна поезія, що потребує ретельного дешифрування, заповнення смислових лакун, розгортання гіпертекстуальності.

Висновки. Отже, сучасна поезія про війну пов'язана зі сферою почуттів і сильних вражень. Вона трансформує постмодерні (ігрові, іронічні) аспекти у метамодерні цінності та пріоритети, змінюючи звичну картину світу. Принцип «айсберга» в сучасній українській поезії про війну є ефективним прийомом, оскільки дозволяє митцям передати приховані смисли та емоції, які неможливо висловити повністю словами. Застосування цього принципу у віршах про війну передається через образи людей, природи, описи подій, що мають глибокий підтекст та спонукають читача до співучасті в тлумаченні й переживанні. Сучасна метамодерна поезія, в якій застосовується «айсберговий» принцип, здатна збагатити сприйняття читачів, спонукати до роздумів і поглибленого розуміння теми війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Забужко О. Найдовша подорож . Київ : Комора, 2023. 168 с.
2. Жадан С. З одного боку, нам потрібні «Макдональдзи», а з іншого, – пам'ятники Леніну». URL : https://gazeta.ua/articles/people-and-things-journal/_z-odnogo-boku-nam-potribni-makdonaldzi-z-inshogo-pamyatniki-leninu/613092.
3. Площинська О. Теорія айсберга або як підтекст укріплює сюжет. URL : <https://tj.org.ua/teoriya-ajsberga-abo-yak-pidtekst-ukriplyuye-syuzhet/>.
4. Пахаренко В. Метамодернізм як художній напрям : роздуми про новий тип світосприйняття . *Українська мова та література*. 2021. № 7–8. С. 56–68. URL : <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/728820>.
5. Семків Р. Пригоди української літератури (від романтизму до постмодернізму). Київ : Темпора, 2023. 688с.
6. Антологія літературно-критичної думки. Слово. Знак. Дискурс / за ред. М. Зубрицької. Львів: Літопис, 1996. 633 с.
7. Енциклопедія постмодернізму / За ред. Ч. Вінквіста та В. Тейлора; перекл. з англ. В. Шовкун; наук. ред. пер. О. Шевченко. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. 503 с.
8. Зборовська Н. Психологія і літературознавство. Київ : Академвидав, 2023. 390 с.
9. Сторі Дж. Теорія культури та масова культура. Харків : Акта, 2005. 316 с.
10. Тимків Н.М. Підтекст як особлива форма авторської позиції. *Викладання зарубіжної літератури: проблеми та досягнення. Султанівські читання* : Збірник статей / Відп. ред. В. Г. Матвіїшин. Івано-Франківськ, 2010 Випуск І. С. 121–123.
11. Пастух Т. Поезія в час війни. URL : <https://zbruc.eu/node/112014>.
12. Щоденники війни. Світові читання української літератури. URL : https://literaturfestival.com/wp-content/uploads/Textauswahl_Ukrainisch-2.pdf.
13. Кривцов. Вірші з бійниці. Київ : Наш Формат, 2023. 176 с.
14. Вірші про сучасну війну в Україні. До Дня поезії 2022. URL : <https://www.6262.com.ua/news/3354697/virsi-pro-sucasnu-vijnu-v-ukraini-do-dna-poezii-2022>.

УДК 81'373.21

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-210-11>

МІКРОТОПОНІМИ СЕЛА КАЗАВЧИНА ГОЛОВАНІВСЬКОГО РАЙОНУ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ

MICROTOPONYMS OF KAZAVCHINA VILLAGE HOLOVANIVSK DISTRICT KIROVOGRAD REGION

Волчанська Г.В.,

orcid.org/0009-0006-9886-6671

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української філології та журналістики
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка*

Закордонець О.П.,

orcid.org/0009-0006-3661-185X

*вчитель української мови та літератури
Казавчинської філії Комунального закладу «Хашуватський ліцей»
Гайворонської міської ради Кіровоградської області*

Василик С.С.,

orcid.org/0009-0008-9519-5723

*слухачка
Малої академії наук України*

У статті здійснено комплексний аналіз власних назв дрібних географічних об'єктів с. Казавчина Голованівського району Кіровоградської області. З'ясовано специфіку мікротопонімів у системі власних назв; зібрано назви дрібних географічних об'єктів с. Казавчина; виявлено локальні особливості мікротопонімів, які раніше не були об'єктом дослідження лінгвістів: природні, історичні та соціально-культурні чинники виникнення мікротопонімів на досліджуваній території; визначено семантичні групи мікротопонімів; здійснено лексико-семантичний та словотвірно-структурний аналіз досліджуваних одиниць; виявлено діалектні особливості мікротопонімів.

Проаналізований у роботі матеріал свідчить, що виникнення мікротопонімів залежить від історичних і соціально-культурних чинників; у мікротопонімії села активно функціонують як назви власне природних об'єктів, так і найменування, пов'язані з господарською діяльністю людини; виокремлено відапелятивні, відонімні та відонімно-відапелятивні мікротопоніми; за структурою мікротопоніми поділяються на прості, складні та складені; основним способом творення є суфіксальний; частина мікротопонімів мають фонетичні, морфологічні та лексичні особливості, притаманні подільським говіркам південно-західного наріччя і степовим говіркам південно-східного.

Мікротопоніми в мовному портреті сучасного українського села є елементом, який тісно пов'язаний з його історичним розвитком. Аналіз онімів с. Казавчина показав, що велика кількість цих назв є символами радянської епохи. Характерною рисою оновлення онімного простору с. Казавчина є поява мікротопонімів, пов'язаних із сучасними подіями та героями сьогодення.

Мікротопоніми є елементами маркування певних територій і виконують функцію локальних орієнтирів на прилеглий місцевості. Вони є одним із способів впливу на особистість: зі зміною назв мікротопонімів твориться нова система координат.

Ключові слова: мікротопонім, семантичні групи, лексико-семантичний спосіб, морфологічний спосіб, степова говірка.

A comprehensive analysis of the proper names of small geographical objects of Kazavchyna village, Golovanivsk district, Kirovohrad region, is carried out. The specificity of microtoponyms in the system of proper names has been clarified; the names of small geographical objects of Kazavchyna village have been collected. Local

features of microtoponyms, which were not previously the object of research by linguists, were revealed: natural, historical, and socio-cultural factors of the emergence of microtoponyms in the studied territory. Semantic groups of microtoponyms are defined; lexical-semantic and word-formation-structural analysis of the studied units was carried out; dialectal features of microtoponyms are revealed.

The material, analyzed in the work, shows that the occurrence of microtoponyms depends on historical and socio-cultural factors; in the microtoponymy of villages, both the names of natural objects and names related to human economic activity actively function. Appellative, homonymous and homonymous-vidapellative microtoponyms are distinguished; by structure, microtoponyms are divided into simple, compound and compound; the main method of creation is suffixation; some of the microtoponyms have phonetic, morphological and lexical features inherent in the Podil dialects of the southwestern dialect and the steppe dialects of the southeastern dialect.

Microtoponyms in the language portrait of a modern Ukrainian village are an element closely related to its historical development. The analysis of the names of Kazavchyna village showed that a large number of these names are symbols of the Soviet era. A characteristic feature of the renewal of the nameless space of Kazavchyna village is the appearance of microtoponyms associated with modern events and today's heroes.

Microtoponyms are elements of marking certain territories and perform the function of local landmarks in the surrounding area. They are one of the ways to influence a person: with the change of the names of microtoponyms, a new coordinate system is created.

Key words: microtoponym, semantic groups, lexical-semantic method, morphological method, steppe speech.

Постановка проблеми. Дослідження мікротопонімів – одна з актуальних тем сучасної ономастики, оскільки ще не має лінгвістичного розв'язання проблема статусу мікротопоназв, їх структурних особливостей, лексичної бази, режиму функціонування.

Мікротопоніми є невичерпним джерелом історичного минулого українського народу, що містять важливу інформацію про розвиток краю, ландшафт, культуру, господарську діяльність, традиції тощо. Мікротопоніми швидко реагують на зміну природних і соціальних умов, більш рухливі, нестійкі, варіативні порівняно з назвами великих об'єктів. Вивчення мікротопонімії важливе тому, що це сфера живого мовлення, отже, їх потрібно фіксувати й досліджувати відразу, поки вони існують.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мікротопоніми – це шар лексики, що відображає лінгвістичну географію онімної номінації, яка презентує національні принципи та тенденції щодо творення й уживання власних назв.

В українському мовознавстві з'явилася низка досліджень, у яких розглянуто особливості мікротопонімів конкретних населених пунктів, певних територій в синхронному й діахронному аспектах: В. Ф. Баньої (басейн р. Уж) [1], Д. Г. Бучко (лексико-мотиваційні та структурно-словотвірні особливості мікротопонімії Перегінщини) [2], Г. В. Волчанська (мікротопонімія села Миронівки (Кіровоградська обл.)) [3], О. Ф. Заїнчковська (мікротопоніми Південно-Східного Поділля) [4], І. І. Ільченко (Нижня Наддніпрянина) [5], Н. І. Лісняк (Західне Поділля) [6], Л. І. Лонська (Черкащина) [7], О. Б. Лужецька (Бережанщина та Підгасччина) [8], Н. В. Сокіл-Клепар (Сколівщина) [9], Р. О. Ляшенко (м. Кіровоград) [10], М. І. Паньків (мікротопоніми національних меншин в Івано-Франківській області) [11], О. І. Проць (мікротопонімія півночі Львівської області) [12].

У науковій літературі під терміном «мікротопонім» розуміють власну назву «невеликого, найчастіше природного фізико-географічного, рідше створеного людиною об'єкта, земельної ділянки господарського призначення, яка (назва) має вузьку сферу застосування...» [13, с. 121].

У «Словнику української ономастичної термінології» Д. Г. Бучко мікротопонімами вважає «назви урочищ, полів, гаїв, лісів, частин лісів, лук, господарських угідь, мікроспоруд (колодязів, мостів, будок, вишок, зимівель, кордонів, мисливських будиночків тощо)», а також автор вказує, що «до складу мікротопоназв нерідко зараховують мікрогідроніми, мікроороніми, мікрохороніми та ін.» [14, с. 122].

У монографії «Структура онімного простору української мови» М. М. Торчинський зазначає, що «певним чином можна класифікувати і семантику оніма, і його функції, хоча й до сьогодні у дослідників немає єдності у тлумаченні їхньої сутності» [15, с. 43].

Оскільки в мовознавстві не вироблено чіткої термінології щодо назв малих топооб'єктів, то ми у своїй роботі будемо послуговуватися термінами *мікротоніми* (узагальнена назва всіх дрібних об'єктів) та *дендроніми*, *літоніми* тощо, які називають окремі семантичні групи досліджуваних мовних одиниць.

Мета дослідження – здійснити комплексний аналіз власних назв дрібних географічних об'єктів с. Казавчина Голованівського району Кіровоградської області.

Реалізація мети передбачає розв'язання таких **завдань**: виявити природні, історичні та соціально-економічні чинники виникнення мікротопонімів на досліджуваній території; визначити семантичні групи мікротопоназв; здійснити лексико-семантичний і словотвірно-структурний аналіз досліджуваних одиниць; виявити діалектні особливості мікротопонімів.

Матеріалом розвідки стигували 227 власних назв дрібних географічних об'єктів с. Казавчина Голованівського району Кіровоградської області.

Виклад основного матеріалу. Мікротопонімія – це «не сукупність назв, а історично сформована система, що розвивається» [13, с. 10].

Найдавнішими в Казавчині є назви на позначення природних географічних мікрооб'єктів, пов'язаних з річкою Південний Буг та прилеглою територією. Археологічні дослідження підтвердили, що над Бугом люди селилися ще в добу неоліту. *Добгий яр*, *Пліта*, *Висока скала*, *Бурун*, *Скіфський яр* – назви, які, мабуть, виникли разом із поселенням.

Писемною згадкою про село ми завдячуємо Івану Дмитровичу Сірку, славному кошовому отаману війська запорозьких низових козаків. Балка з криничкою, левада і яр, що збігає до Південного Бугу – це історичне місце. Кажуть, що саме тут зупинявся з військом запорозьких козаків Іван Сірко в липні 1674 року і саме 6-го липня того року писав листа гетьману Правобережної України Самойловичу «з військ над Бугом з-під Козавчина».

У 1960 році в Казавчині працювала експедиція вчених-істориків з м. Києва. Матеріали, які знайшли вчені, підтвердили те, що Іван Сірко дійсно стояв з військом козаків біля с. Казавчина. З того часу яр, леваду і балку жителі села почали називати *Козацьким яром*. Є в селі й *Скеля Сірка* – скеля, біля якої, за повір'ям, розміщувався табір Івана Сірка.

Значна частина місцевих мікротопонімів утворилася в радянську епоху: створення колгоспу, будівництво шляхів, інфраструктури: *Скарбובה гатка*, *Сілів млин*, *Бригада*, *Гірбино*, *Колгосп*.

Відповідно до Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», багато власних назв підлягає процесам перейменування. Новими утвореннями є назви перейменованих вулиць у 2017 році. Із восьми вулиць унаслідок декомунізації назву змінили чотири (50%): *Леніна – Центральна*, *Щорса – Верхня*, *Калініна – Калинова*, *Воровського – Кондрова*. Мешканці села повернули вулицям дорадянські назви, саме їх казавчинці завжди використовували у своєму мовленні.

З 2014 року на території Казавчина проводиться щорічний Фестиваль Козацької Слави – Казавчин-Фест. З цього часу *Пристань* стали називати *Фестивальна галявина* – мальовнича рекреаційна зона на березі Південного Бугу.

Заповідник – Піфкові скелі, Скали, Кодола займають площу 55 гектарів. Цей об'єкт є прибережною захисною смугою річки Південний Буг з рідкісним поєднанням степової та лучно-болотної рослинності з виходами на денну поверхню відрогів Подільської височини.

Парк ім. І. Грішина – парк в центрі села назвали на честь героя-земляка, який загинув за свободу й незалежність України у 2016 році.

Як і прізвиська, мікротопоніми утворюються миттєво, тонко передаючи характеристику об'єкта й одразу ж ідуть «в люди». Десятки років односельці називали невеличкий провулок *Вуличка вниз*. Після повномаштабного збройного вторгнення росії в Україну серед мешканців з'явилося кілька нових прізвиськ, одне з них, *Воєнний експерт*, належить жінці, що постійно

моніторить дописи в соціальних мережах, коментуючи їх і даючи поради. Проживає вона на повороті біля *Вулички вниз*, що зразу ж стає *Вуличкою коло Воєнного експерта*.

Тому із впевненістю можемо сказати, що мікротопоніми – це своєрідні мовні пам'ятки своєї епохи [16].

Семантичні підгрупи мікротопоназв. У селі Казавчині ми зафіксували 227 назв малих топооб'єктів, які поділяємо 23 семантичні підгрупи:

1. **Агороніми** (назви площі чи ринку) – 1/0,44%. *Базар* (на/через Базар) – місце для торгівлі в центрі села.

2. **Агрооніми** (назви частин поля) – 5/2,20%. *Ділниці* (за Ділницями) – наділи землі за селом для господарювання. *Гайдєївка* (через Гайдєйку) – частина поля, названа за прізвиськом господаря – Гайдєй. *Городи* – частина поля за селом, на якому вирощували городину. Після розпаду колгоспу ці землі роздали селянам для господарювання. *Дідізна* – поле далеко за селом, де до утворення колгоспу була земля господарів. Після розпаювання колгоспних земель деякі мешканці села отримали паї саме там, де господарювали їхні предки. *Поле* (до/ в поле) – ближні поля за селом. тополі біля річки

3. **Гідроніми** (назви водних об'єктів) – 14/6,17%. *Брід* (у/в/через Брід) – неглибоке місце у водоймі, яким можна пересуватися пішки або транспортом. *Баранячий брід* – брід, у якому рибалили члени родини Баранюків (мали прізвисько Баранці). *Бóg* (Буг, до Бóгу) – берег річки Південний Буг, що примикає до території с. Казавчин. *Бурун* – великий камінь посеред річки Південний Буг, через який йшла вода і «бурувала». Слугує рівнем для визначення рівня води в річці. *Гатка* (через Гатку) – кам'яна споруда через річку, що перегороджує течію для підняття рівня води і створення стрімкого потоку перед млином. *Скарбóва гатка* – гідроспоруда, що перегороджує річку. У 1946 році будували гатку, щоб запустити водяний млин, бо була величезна потреба в борошні. Будували пізньої осені, вже були морози. Люди дуже важко працювали: вручну клали великі валуни, роздовбували лід. Дехто отримав обмороження кінцівок. Гатка була побудована за два місяці і справді була скарбом. *Жабурáтник* – мілководдя в прибережній зоні із застоюною водою. *Коняча яма* (на Конячій ямі) – дуже глибоке місце в плесі річки Південний Буг. Розповідають, що колись давно в цьому місці потопилися коні. Місцина має недобру славу – забрала кілька людських життів. *Лужóк* (на Лужку) – тихе мілководне плесо, де ловиться багато риби. *Мóчар* – заболочена частина берега річки, річечки. *Óзеро* – природна водойма в Левадах. *Пісóчок* (на Пісочок) – мілководдя з піщаним дном. *Плéсо* (в Плесі) тиховодна частина русла річки. *Прудкé* – частина річки за бродом, зі стрімкою течією.

4. **Годоніми** (назви лінійних об'єктів – вулиць, провулків) – 44/19,38%. *Вéрхня, Калінова, Кóндрова, Прибу́зька, Садóва, Центральна, Шевчénка, Шкільна* – назви вулиць. *Вуличка* – невеличка вулиця, що з'єднує дві більших. Назви вуличок пов'язані з прізвиськом, ім'ям, прізвиськом найпримітнішого мешканця/господаря: *до баби Ліді, до Дікого, до Гóбліна, до Чортá, до Вадіма, до Лівкутá, до Мейстра, до Галашáна, коло Чéчiра, коло Воєнного експéрта, коло Пéпи, коло Куріхáна, коло Козі, коло Трансформáтора, коло Вáньки Ріжого, коло Капеліошного, коло Карнаву́шки, коло Васи́ля, коло Маніо́нього, коло Хóмки, коло Сьóзика, коло Наді́ї Петрiвни, коло Руслáна, до Котiхи, до Рiти, до Павлá, до Хазя́йна, до Тетя́ни Спартáчки, коло Штрéня, до Гóшли, коло Лiсого, до Яцiнки, до Лiнової, коло Патлáтої. Дзiнькóва (Зiнькова)* – назва вулички, на якій колись жив Зіновій (Зінько). *Зелéний* – назва провулка.

5. **Дендроніми** (назви парків) – 3/1,32%. *Пáрк ім. І. Грiшина* – насадження декоративних дерев (лип, каштанів) у центрі села. *За Клóбом* – насадження з лип та каштанів, горіхів з двох сторін Будинку культури. *Посáдка* (у посадку, в посадці) – деревне та кущове насадження вздовж шляхів.

6. **Дромоніми** (найменування будь-якого шляху сполучення) – 3/1,32%. *Сошéйка* (шосе) – вимощена камінням дорога. *Шл'я́х* (на Шл'ях, коло Шл'яху, за Шл'яхом) – дорога за межами села. *Саврáнський шл'я́х* – польова дорога в сторону м.Саврань Одеської області.

7. **Ергоніми** (назви об'єднання людей (спілки, організації, закладу, корпорації, товариства, гуртка та ін) – 7/3,08%. **Бригада** – місце за межами села для зберігання, ремонтування, обслуговування сільськогосподарської техніки. **Колгосп** – сільськогосподарське підприємство (припинив існування в 1996 році). **Сільсовєт** – сільська рада. **Тік** (на Току) – місце для зберігання, просушки зернових культур. **Фєрма** – тваринницька ферма. **Хазя́йство** – господарські будівлі на території колгоспу. **Хор** – вокальний гурток в приміщенні сільського БК. (*Йти на хор*) – відвідувати гурток.

8. **Лімоніти** (назви стежок) – 7/3,08 %. **Екологічна стєжка** – маршрут екскурсії від Парку до Кодольної лодки з метою ознайомлення з рельєфом, рослинним і тваринним світом. **Стєжка** (*стєжечка*) – доріжка, протоптана чи спеціально зроблена людьми. **Через Цвінтар, на Шніль, через Доліну, попід Млі́н, за Клуб**.

9. **Літоніми** (назви природних прибережних об'єктів) – 20/8,81%. **Вєрби** (у *Вєрбах*) – частина берега річки Південний Буг у південній частині с. Казавчин, густо заросла вербами. **Висо́ка скала́** – великий плаский камінь на березі річки Південний Буг, де зручно купатися й прати. **Гірка** (*на/коло Гірки*) – споруда з великих кам'яних валунів на березі річки біля гатки. **Гусяча скала́** – плаский невеликий камінь біля берега на мілководді, де купалися малі діти, сиділи гуси й качки. **Кар'єр** – частина кам'яного схилу на березі річки Південний Буг. Під дією вітру, атмосферних опадів камінь кришився і люди брали його для власних потреб. **Лодкі́** (*коло Лодок*) – частина берега річки Південний Буг, на якій рибалки примикали замками до ланцюгів, прилаштованих до каміння, власні човни. **Млі́н** (*за Млин, коло Млина*) – гідротехнічна споруда. **Каміновáцький млі́н** – млин, розташований на території с. Казавчин, але більшість завізників – жителі сусіднього села Кам'яна. **Сі́лів млин** – гідротехнічна споруда, названа за прізвиськом власника Сіла). **Пєрша / Дрúга скала́** – великі камені у воді, орієнтири глибини. **Плі́та** – великий камінь на березі річки Південний Буг, який слугує місцем для прання килимів, а також використовується як трамплін для стрибання у воду. **Прі́стань** (*на/коло Пристані*) – велика галявина на березі річки. За часів козацтва тут причалювали козацькі чайки. На Пристані **Фєстивáльна галя́вина** – мальовнича рекреаційна зона на березі Південного Бугу. На цій галявині колись стояло військо Івана Сірка, а зараз сільська рада Казавчина, організовує фестиваль Козацької Слави. Використовується для проведення обрядових свят, відпочинку. **Ска́ли** – крутий кам'янистий з незначною рослинністю (глід, шипшина) берег, що простягається вздовж річки на кілька кілометрів. **Скє́ля (-и)** – високі, часто круті кам'яні схили не вкриті рослинністю. **Скє́ля Сірка́** – скеля, біля якої, за повір'ям, розміщувався табір Івана Сірка. Зараз на ній прикріплено пам'ятний знак. **Пі́фкові скє́лі** – названі за ім'ям хлопця Піфоній, який жив неподалік. Це особливо красиве і майже неприступне місце. **Сто́лик (-и)** – кілька столиків для пікніка на березі річки Південний Буг. Мешканці села самі облаштували місця для відпочинку для себе й гостей. **Тополькі́** (*коло Топольок*) – частина прибережної території, на якій ростуть тополі. У цій місцевості давно посадили тополі біля річки і назвали місце – Тополькі́. Зараз це дві височенні старі тополі, а місцеві все одно називають лагідно.

10. **Меморіалоніми** (назви меморіальних комплексів і пам'ятних місць) – 2/0,88%. **Пáм'ятник** – меморіал загиблим воїнам у II Світовій війні в центрі села перед Будинком культури, **Пáм'ятник Жє́ртвам Голодомору** – могильний пам'ятник, установлений при вході в Старий цвинтар).

11. **Некроніми** (назви місць поховань) – 4/1,76%. **Цві́нтар** (*кладовище, кладбище, «вишеньки»*) – місце для поховань. На території села є три цвинтарі: два вже закриті – **Старій** (у центрі села) і **Вєрхній** (розміщений на вулиці Верхній). **Новій** цвинтар – за межами села.

12. **Ойкодомоніми** (власні назви будівель) – 43/18,95%. **Ба́ня** – приміщення й прилегла територія. У радянські часи баня використовувалася за призначенням. Пізніше у приміщенні працював цех з виготовлення вермішелі. Зараз використовується як котельня місцевого ЗЗСО. **Ба́шня** – інженерна споруда для подачі води і територія біля неї. **Бо́йня** – приміщення

й прилегла територія на фермі, де забивали скот. **Будка** – місце на полі, де стояла невелика хатинка з дерева, оббита толем (матеріал зі смоли). **Вівчарник** – будівля й прилегла територія для утримання й випасу овець. **Висова** – будівля й територія з вагою (інженерна конструкція для зважування вантажів). **Водокачка (Рінва)** – невелика споруда в долині з насосом для подачі води в башню. **Гараж** – приміщення на території колгоспу для зберігання, ремонту автомобільної техніки. **Дом тваринника** – адміністративна будівля на території колгоспу. **Заправка** – автозаправочна станція для обслуговування технічних засобів колгоспу. **Кантора (контора)** – адміністративна будівля колгоспу. **Комора** – об'єднана назва кількох приміщень складів на території колгоспу. **Корпус (старій)** – приміщення для корів, телят. **Корпус новій** – приміщення, побудоване пізніше. **Кўзня** – приміщення з обладнанням для кувальних робіт. **Курятник (Курятник)** – приміщення і прилегла територія для відгодівлі птиці. **Лабалаторія (лабораторія)** – приміщення на території тваринницької ферми, де робили лабораторні дослідження продукції. **Лётний** – кілька відкритих корпусів для відгодівлі тварин у весняно-літній період. Прилегла територія використовується як пасовисько. **Магазін (Кооперация): у Ларіси, в Таїски, в Алли, в Яцўнки** – заклади торгівлі, ідентифіковані за іменами й прізвищами продавчинь, власниць. **Медпункт (на Пўнті, коло Пўнту)** – будівля й територія медичного закладу в селі. **Парнік** – теплиця, де вирощували розсаду. **Мотори** – інженерна споруда з кількох електричних моторів, трансформатора, хатинки для сторожа на березі річки Південний Буг для подачі води на поливну. **Пекарня** – невеликий будинок з піччю на дровах, у якій пекли хліб для потреб колгоспників. **Пётус** – назва приміщення й території, де розміщена зерноочисна техніка «ПЕктус». **Петушок (Пётник)** – будиночок для охорони при в'їзді в колгосп. На даху був прикріплений металевий півник-флюгер. **Погрїб (овочесхўвище)** – велика підземна споруда для зберігання овочів, фруктів. Зараз розглядається можливість облаштування укриття/бомбосхўвища. **Пожарна (Пожарка)** – приміщення на території колгоспу для персоналу й пожежної машини. **Послётний пёт** – магазин-кафе на повороті до кладовища. Після відкриття люди зразу дали таку назву, можливо, й через те, що тут готували поминальні обіди. **Садїба (У Валентїни)** – назва оселі, у якій винаймають кімнати приїжджі відпочивальники. **Садїк** – приміщення й територія дитячого садка. **Свинарник** – приміщення й прилегла територія в колгоспі, де вирощували свиней. **Світанок** – магазин-кафе. **Сїпаратор (сепаратор)** – частина тваринницького корпусу, де був розміщений холодильник, сепаратор. **Склад** – приміщення на території колгоспу для зберігання матеріальних цінностей. **Школа** – навчальний заклад (**старá, нїжня, пánська, попівська** – одне приміщення, побудоване найдавніше. Розміщене нижче відносно нової школи. До революції там жив пан, потім піп. **Вїща, новá** – приміщення нині діючого навчального закладу. **Хатїнка** – будиночок для відпочинку на березі річки. **Хїмсклад** – велике приміщення за межами села, у якому зберігалися хїмічні речовини для сільськогосподарських потреб.

13. **Оронїми** (різновиди топонімів; власні найменування будь-яких елементів рельєфу земної поверхні) – 17/7,50%. **Горá (над горóю, на горї)** – значне підвищення над берегом річки. **Тарáсова гора** – від імені Тарас. **Кóндрова гора** – від імені Кондратій. **Котóва гора** – від прїзвїська Кїт. **Пїфкова гора** – від прїзвїська Пїфка (Пїфонтїй). **Долїна (долиною, в долині)** – від'ємна, лінійно витягнута форма рельєфу з одноманїтним падінням. Долини зазвичай утворюють цілі системи; одна долина переходить в іншу, ця – в наступну і т. д., поки їхні водотоки одним загальним річищем не впадуть у яку-небудь водойму. **Попóва долина** – долина, у якій в кінці ІХХ на початку ХХ ст. був попівський виноградник. Зараз схили долини ще нагадують серпантин, на якому ріс виноград. **Лўцьова долина** – від прїзвїська Лўць. **Пётїна долина** – від імені Петя). **Шнїль** – найвищий схил річки Південний Буг. **Яр** – заглиблення в долині з явно вираженою лінією ерозії зі значним зливом, з крутими схилами. **Скїфський яр** – там були знайдені артефакти скїфів. **Козáцький яр** – місце перебування козаків Івана Сїрка, **Вóвчий яр** – місце, де на початку ХХ столїття місцеві кожум'яки чинили шкури. Неподалїк викидали відходи, якими

харчувалися вовки. *Довгий яр* – найдовший серед усіх казавчинських ярів). *Ярók* – канава. *Сáнди́н ярoк* – невелика канава між селами Казавчин і Соломія. За повір'ям, у ньому знайшли вбиту жінку на ім'я Санда. Жінка займалася спекуляцією, у неї завжди були гроші, тому бандити вислідили її й убили.

14. **Пагоніми** (назви сільських територій) – 18/7,93%. *Бендерштáт* – неофіційна назва частини села, де мешкають вихідці із заходу України. *Гуйван* (коло Гуйвана (-нки)) – частина прибережної території, де проживала родина Гуйванів. *Гі́рбино* (*Гéрбoвe*) – невелике штучно створене в радянські часи поселення (хутірець) між полями далеко на захід від села. Проіснував недовго. *Запові́дник* (*Заповéднік*) – улоговина вздовж берега річки Південний Буг, на якій зафіксовані рослини й тванини. Занесені до Червоної книги України. *Квартáл* – частина вулиці Центральної. *Ки́цькин кутóк* – частина вулиці, де жила Кицька (прізвисько). *Кондрáтівка* – заселена частина Кондрової гори. *Лáвка* (*скаме́йка*) – частинка вулиці, де сусіди збиралися на посиденьки. *Лю́ба* (*до Люби*) – частина вулиці Шевченка, на якій на лавці біля подвір'я Люби збиралися сусіди. *Михáйла* (коло *Михáйла*) – частина прибережної території, де була садиба Михайла. *Останóвка* – автобусна зупинка. *Пе́рший райо́н* – частина села від початку центральної вулиці до центру. *П'я́тий райо́н* – частина села Казавчин, яка розташована в східній частині села. Звідси назва кутка. Це одне з найдавніших поселень на території села. *Трансформáтор* – автобусна зупинка біля трансформатора. *Цéнтр* – центральна частина села. *Чаба́рове* (*на Чабарoвoму, через Чабарoвe*) – велика частина берега річки Південний буг, густо вкрита чебрецем (чабér). *Чапрeлиxa* – (коло *Чапрeлиxi*) – місцевість, де проживала жінка на прізвисько Чапрелиха. *Чи́жик* (коло *Чи́жика*) – місцевість, де приживав чоловік на прізвисько Чижик.

15. **Пастіоніми** (назви пасовищ) – 10/4,41%. *Вeрин горóд* – пасовисько. Колись це був город ледачої господині на ім'я Віра. Згодом город заріс травою і господарі з цього кутка випасали тут худобу. *Гли́нище* – місце, де видобували глину. Також в глинищі замішували глину з соломною (або кінями, або трактором) для виготовлення лампачів – будівельних блоків. Зараз використовують як пасовище. *Зі́рка* (*на Зі́рці*) – велика рівна частина долини, у центрі якої була вирізана в траві зірка. У радянські часи тут проходили піонерські свята. *Ливади́* – ділянка землі далеко за селом з сінокосом, садом, іншими деревами, річечкою, мочаром. *Пляцо́к* – незабудована частина вулиці. Використовувалася для випасання птиці, худоби. Часто на пляцках копали криниці для загального користування. *Сінні́к* – велика металева конструкція під накриттям для зберігання сухих кормів для тварин: сіна, соломи. *Стадіо́н* – спортивний майданчик, який місцеві використовують для випасання худоби. *Ямі́* – інженерні споруди з бетону для зберігання корму для тварин. *Сі́лосна я́ма* – для зберігання силосу (корм для тварин з подрібненої кукурудзи), *Жомoвá я́ма* – для зберігання жому (корм з цукрових буряків).

16. **Піскіноніми** (назви штучно створених водойм) – 2/0,88%. *Поливна́* – інженерна конструкція (труби на колесах, насоси), глибока яма з водою на полі для поливу сільськогосподарських культур. Улітку діти тут купалися. *Ставо́к* – штучна водойма для розведення риби в Ливадах.

17. **Помаріоніми** (назви фруктових садів) – 1/0,44%. *Са́д* – велика територія за межами села, засаджена фруктовими деревами.

18. **Потамоніми** (різновиди гідронімів; назви річок) – 1/0,44%. *Рі́чечка* – річка, що витікає з долини й впадає в річку Південний Буг.

19. **Рекрементоніми** (назви смітників) – 4/1,76%. *Гноя́рка* – частина території поля, де склали гній для утворення перегною. *Сва́лка* – сміттєзвалище. *Скотомогі́льний* – спеціальна яма далеко за селом, де закопували мертвих тварин. *Рі́в* – довге заглиблення в землі. Під час II Світової війни на цій території копали окопи. За довгі роки вони стали ровами. Ті, що на території й близько за межами села, мешканці засипають сміттям.

20. **Сепулкроніми** (назви могил) – 1/0,44%. *Могілка* – козацька могила в полі на південь від села. Вона неодноразово розкопувалася чорними археологами, залишився лише невисокий пагорб.

21. **Скатуригоніми** (назви впорядкованих криниць) – 7/3,08%. *Кирнічка* – обладнане (частково обладнане) водне джерело. *Вдовіна кринічка* – криничка, яку в посушливе літо чистили вдови, щоб пішов дощ). *Печёрка* – природна порожнина у скалі на схилі гори, яка має один отвір і на дні якої б'є джерело. *Кирніця* (криниця) – впорядкована криниця. *На Пляцку, коло Люби, коло Шамана*.

22. **Теоніми** (назви релігійних об'єктів) – 3/1,32%. *Цёрква* – храм, в якому відбувається християнське богослужіння. *Новá / Старá церква*.

23. **Траєктіоніми** (назви переїздів і переходів) – 10/4,41%. *Білі Ворота* (до Білих Воріт) – в'їзд в село Казавчин. На початку ХХ століття біля першої хати був побудований дерев'яний паркан (штахети), які білилися вапном у білий колір. У 2016 році влада села поставила при в'їзді дерев'яні білі ворота, оздоблені українським орнаментом. *Богдан* (коло Богдана) – прізвище людей, що живуть біля перехрестя вулиць. *Грушечка* (коло Грушечки) – зупинка автобуса біля дерева груші. *Дамба* (на Дамбі) – бетонно-земляна констукція через яр. *Край Селá* – місце в'їзду/виїзду в село на/з центральну(ої) вулицю(і). *Лодка* (Кодóла, Кодóльна лодка) – великий човен на тросі (кодолі) між с. Казавчин і с. Салькове. З 50-их до 90-их років жителі с. Казавчина – робітники Сальківського цукрового заводу переправлялися нею через річку. Функціонує й нині. *Мóстик* – невеличка насипна дамба через річечку. *Перекрýсток* – перетин двох вулиць. *Поворóт* (на поворóті) – перехід з однієї вулиці на другу. *Садóк* (серез садок) – невеликий вишневий сад – короткий шлях до ферми.

Серед досліджуваного матеріалу нараховується 5/2,2% фітонімів – *Верби, Топольки, Калинова, Чабарове, Грушечка*; 7/3,08% зоонімів – *Жабуратник, Коняча яма, Вівчарник, Куратник, Петушок, Свинарник, Кицькин куток*.

За частиномовною належністю відапелятивних мікротопонімів відзначаємо домінування відіменникових похідних над відприкметниковими: 176/77,53 % становлять мікротопоніми – іменники, 51/22,47 % – прикметники.

Відонімні найменування. Назв, утворених від антропонімів – 63/27,8 %: з них від імен (*Люба, Таїска, Руслан*) – 20/31,75%, від прізвищ – 13/20,63% (*Богдан, Галашан, Яцунка*), від прізвицьк – 30/47,62% (*Дзінькова, Михайла, Чабарове, Чапрелиха, Чіжик*).

На досліджуваній території нараховується тридцять сім назв вуличок (провулків). Тільки провулок Зелений називають за офіційним найменуванням, решті (36) – назва дана за найпримітнішим мешканцем/господарем (від імені – 22,22 %; від прізвища – 13,88 %; від прізвицька – 63,90 %). Особливістю є те, що більшість відонімних назв утворені від неофіційних іменувань, адже жителі сучасного села для зручності користуються саме прізвицьками (*коло Воєнного експерта, коло Пепи, коло Куріхана, коло Кози, коло Ваньки Рижого, коло Капелюшного, коло Манюнього, коло Хомки, коло Съозіка, до Спартачки, до Дикого, до Гобліна, до Мейстра*).

До відонімно-відапелятивних належать такі мікротопоніми: *Брід Баранячий, Гора Тарасова, Гора Піфкова, Гора Котова, Долина Луцьва, Скеля Піфкова, Скеля Сірка*.

Переважна частина назв мікротопонімів походять від апелятивів: *Гараж, Гатка, Гірка, Глинище, Дамба, Жабуратник, Запівка, Кантора* тощо.

З-поміж відапелятивних мікротопонімів є такі, що позначають множинні об'єкти: *Лодкі, Ливаді, Тополькі* з наголосом на останньому складі.

За структурою виокремлюємо прості, складні та складені мікроніми. Простих топонімів – 165/72,69 % (*Вівчарник, Гайдеївка, Гірка*); складних – 7/3,08 % (*Бендеритат, Водокачка, Колгосп, Медпункт, Сільсовет, Скотомогильник, Хімсклад*); складених – 55/24,23 (*Білі ворота, Верин город, Висока скала, Гусяча скала, Дом тваринника, Екологічна стежка, Коняча яма, Край села, Перший/П'ятий район, Последній путь*).

Основним морфологічним способом творення мікропоназв є суфіксальний. Словотвірними засобами є суфікси із зменшено-пестливим значенням; **-к-, -ечк-, -ок-:** *Вуличка, Гатка, Гірка, Гноярка, Грушечка, Криничка, Куток, Лавка, Лужок, Могилка, Мостік, Печерка, Петушок, Річечка, Садік, Ставок, Стежка, Столик, Топольки, Хатинка, Ярок*; суфікси **-их, -ищ, -изн:** *Чапрелиха, Глинище, Дідизна*.

Примітною особливістю мікротопонімів є те, що частина із них утворена поєднанням відмінкових форм іменника із прийменниками. Найбільша кількість утворена з прийменниками **через, коло, до, за, на (над Горою, за Клубом, через Брід, коло Кози, на Хазяйстві, під Гаткою, попід Яр, у Поле, до Дикого)**.

Залежним компонентом у структурі деяких мікротопонімів є квалітативні прикметники, що вказують на порядок чи спосіб розміщення: **Перша/Друга скала, Перший/П'ятий район, Старий/Новий цвинтар, Верхня/Нижня школа**.

Діалектні особливості мікротопонімів. Фонетичні особливості лексики досліджуваної території прослідковані на прикладі живомовного місцевого матеріалу, що дає змогу встановити деякі фонетичні, морфологічні та лексичні риси місцевого діалекту.

Характерною фонетичною ознакою досліджуваної говірки є зникнення кореляції твердості/м'якості приголосних [в'] – [в] (*Верин город*), [р'] – [р] (*Жабуратник, Куратник*), [л'] – [л] (*Ділниці*). На відміну від української літературної вимови приголосні [р], [в] вимовляються твердо перед голосними [а], [і]. І навпаки, у деяких словах замість твердих приголосних уживаються м'які: *Ларіса, Мостік, Чіжик, Михайла*.

В окремих словоформах спостерігається відсутність чергування задньоязикових приголосних [к], [х] з шиплячими приголосними, що властиво степовому говору: *Кицька – Кицькин, Чапрелиха – Чапрелихин*.

Досить поширеними є мікротопоніми, у яких чітко виражені фонетичні риси степової говірки південно-східного діалекту: *Летній, Перекресток, Петушок, Последній путь, Садік, Сільсовет, Сіпаратор*.

При відмінюванні прикметникових назв зникає [й] у М.в.: *на Верхні вулиці, на Високі скалі, на Котові горі*.

У мовленні мешканців села Казавчина зафіксовано використання просторічних, навіть певним чином спотворених слів, які вживаються зі спеціальною метою – створення комічного враження, колориту розмовної невимушеності, частково низьким рівнем мовленнєвої культури: *Кирніця, Лабалаторія, Пунт (Медпункт), Соше́йка, Сільсаве́тка, Канто́ра, Пептус, Пожа́рка, Хазя́йство*.

Висновки. Аналіз зібраного матеріалу показав, що мікротопоніми с. Казавчина утворювалися в різні історичні періоди. Переважна частина мікротопонімів походить від апелювативів, найменше мікропоназв є відонімно-відапелювативними. Основний морфологічний спосіб творення цих дрібних географічних об'єктів – суфіксальний. Значна кількість мікротопонімів утворена шляхом поєднання прийменника з іменником. За будовою досліджувані мовні одиниці поділяються на прості, складні і складені. Частина мікротопонімів мають фонетичні, морфологічні та лексичні особливості, притаманні подільським говіркам південно-західного наріччя та степовим говіркам південно-східного.

Перспективи дослідження: вивчення онімного простору села Казавчина.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Баньої В. Ф. Мікротопонімія басейну річки Ужа: (на матеріалі українських говірок Закарпаття): автореф. дис. ... канд. філол. наук. /Лвано-Франківськ, 2009. 20 с.
2. Бучко Д. Лексико-мотиваційні та структурно-словотвірні особливості мікротопонімії Перегінщини / Історична та сучасна українська ономастика: Вибрані праці. Чернівці: «Букрек», 2013. С. 384–394.

3. Волчанська Г. В. Мікротопонімія села Миронівки. *Наукові записки. Серія : Філологічні науки (мовознавство)*. Кіровоград : Видавець Лисенко В. Ф., 2014. Випуск 129. С. 368–373.
4. Заїнчовська О.В. Мікротопонімія Південно-Східного Поділля (на матеріалі Кіровоградської області): автореф. дис. ... канд. філол. наук/ Кіровоград, 2009. 28 с.
5. Ільченко І. І. Топоніми Нижньої Наддніпрянщини, мотивовані назвами кольорів. *Молодий вчений*. 2018. № 1(2). С. 719–722.
6. Лісняк Н. І. Мікротопонімія Західного Поділля. Тернопіль: Інфотехцентр, 2004. 21 с.
7. Лонська Л. І. Словотвірні типи мікротопонімів Черкащини. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови*. 2014. Вип. 11. С. 117–122.
8. Лужецька О. Мікротопоніми складеної структури Бережанщини та Підгаєччини. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*, 2012. С. 181–188.
9. Сокіл-Клепар Н. Мікротопонімія Сколівщини. Львів : Афіша, 2008. 205 с.
10. Ляшенко Р. О. Мікротопонімія Кіровограда: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Х., 2008. 20 с.
11. Паньків М. І. Топоніми та мікротопоніми національних меншин в Івано-Франківській області. М. І. Паньків. Галичина. 2018. Ч. 31. С. 39–49.
12. Проць О. І. Мікротопонімія півночі Львівської області: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Львів, 2011. 18 с.
13. Мосур О.С. Мікротопонімія кінця XVIII – початку XIX століття. https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/05/aref_mosur.pdf
14. Словник української ономастичної термінології / уклад. Д. Г. Бучко, Н. В. Ткачова. Харків: Ранок-НТ, 2012. 256 с
15. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови: Монографія. Хмельницький: Авіст, 2008. 550 с.
16. В'ятрович В. М. Куди веде вулиця Леніна? Розмова про майбутнє країни. Перейменувальні процеси в топоніміці як ціннісний вибір суспільства: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (11 червня 2015 року, м. Кіровоград). Миколаїв, 2015. С. 12–14.

УДК 82.09

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-210-12>

УКРАЇНОЦЕНТРИЧНИЙ ЧИН БОРИСА ГРІНЧЕНКА

Рец.: Вірченко Т., Козлов Р. Непокірний. Грані долі Бориса Грінченка: монографія.
Київ: Київ. Ун-т ім. Б. Грінченка, 2023. 372 с.

BORYS GRINCHENKO'S UKRAINIAN-CENTRIC ACTIVITY

Book review on: Virchenko T., Kozlov R. Recalcitrant. Edges of Borys Grinchenko's fate: monograph. Kyiv : Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, 2023. 372 p.

Горболіс Л.М.,

orcid.org/0000-0003-4775-622X

*доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української мови і літератури
Сумського державного педагогічного університету*

Російсько-українська війна активізувала діяльність різноманітних майданчиків (мистецьких, дипломатичних, медійних тощо), спрямованих на утвердження українських ідей, духовної культури, національної самобутності нашого народу, мотивувала українське суспільство заглибитися в історію, вдумливо перепрочитати сторінки життя і творчості таких велетнів української думки, як Б. Грінченко, Д. Донцов, М. Костомаров, Ю. Липа, В. Липинський, Є. Маланюк, І. Нечуй-Левицький, І. Франко, Д. Чижевський та ін., векторизуючи їхні ідеї в політичний, освітній, культурно-мистецький простори. Дослідження «Непокірний. Грані долі Бориса Грінченка» Т. Вірченко та Р. Козлова – один із промовистих фактів, що засвідчує непроминальну увагу до постаті Б. Грінченка.

Автори праці апелюють до архівних джерел, рідкісних видань, спогадів, автобіографій, щоденників, епістолярію, щоб сформувати потужну доказову базу для доволі повної картини про постать Б. Грінченка в українському русі другої половини XIX – початку XX ст. Автори дослідження ретельно систематизували й узагальнили широкий арсенал фондів Інституту рукопису та Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка, Наукової бібліотеки ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, Педагогічного музею України НАПН України, Центрального державного архіву музею літератури і мистецтв України, Музею видатних діячів української культури. Т. Вірченко і Р. Козлов запропонували реконструкцію життя Б. Грінченка, зосередилися, як вони заявили, «на підтверджених і, за можливості, перевірені фактах, висновки з яких пропонуємо вдумливому читачеві робити самому» (Вірченко, Козлов, 2023, с. 7).

Зорієнтованість дослідницького матеріалу на реципієнта простежується найперше в стильовій стратегії рецензованого дослідження, у структурі праці та назві розділів, а також у художньо-сколажованих форзацах, заставках до розділів, обкладинці та сформованого наприкінці книги своєрідного альбому з фахово представленими (з видавничого боку) світлинами Б. Грінченка, його рідних, знайомих, громадських діячів. Прикметний і емоційний лад рецензованої праці, що засвідчує глибоке зацікавлення її авторів постаттю Б. Грінченка – його думками, ідеями, особистим життям, інтересами, громадською і просвітницькою діяльністю. «Наш борг Борисові Грінченку, як і багатьом іншим великим Українцям, не відданий. Та крок за кроком ми підходимо до розуміння його постаті, до часу, коли зможемо побачити, як горіли ясні зорі таланту Бориса Грінченка серед темної ночі імперії, серед стихії історичних подій...» (Вірченко, Коз-

лов, 2023, с. 8), – зауважують у передньому слові автори. Невимушеність викладу, глибоке проникнення у внутрішні структури Б. Грінченка, попри віддаленість авторів книги від епохи Б. Грінченка, фіксується в щемливих експресивно забарвлених вербальних конструкціях, як-от: «Сотворювальну силу любові клали вони (Борис Грінченко й Марія Гладиліна. – Л. Г.) в основу своїх стосунків» (Вірченко, Козлов, 2023, с. 92).

Своєрідним маркером відкритості викладового матеріалу для дискусій із реципієнтами та майбутніми дослідниками життя і творчості Б. Грінченка є толерантно сформульовані авторами уточнення (Вірченко, Козлов, 2023, сс. 75, 86), припущення (Вірченко, Козлов, 2023, сс. 75, 77), пояснення (Вірченко, Козлов, 2023, с. 81), перспективи дослідження (Вірченко, Козлов, 2023, с. 92). Авторі праці осмислюють постать Б. Грінченка в освітньому, культурно-мистецькому, політичному житті України другої половини ХІХ – початку ХХ ст., висвітлюють значення його діяльності з погляду сучасності, коли Україна виборює своє право бути вільною і демократичною державою. Обрані Т. Вірченко й Р. Козловим акценти осмислення постаті Б. Грінченка увиразнюють актуальність їхнього дослідження.

У монографії «Непокірний. Грані долі Бориса Грінченка» на широкому фактичному матеріалі висвітлюються етапи життєтворчості Б. Грінченка – формування світогляду, педагогічна, наукова, етнографічна, перекладацька, просвітницька діяльність, письменство, зацікавлення словниковою роботою, листування з діячами культури й мистецтва другої половини ХІХ – початку ХХ ст., співпраця з періодичними виданнями «Рада», «Зоря», «Учитель», «Буковина», «Поступ», «Дзвінок» тощо.

Висвітлення життя і діяльності Б. Грінченка розпочинається розділом «Слобожанщина. Вільховий Яр (1863 – серпень 1875)» і завершується матеріалом «Київ. Оспедалетті. Жовтень 1908 – квітень 1910)». Кожен розділ у хронологічній послідовності висвітлює різні аспекти активного чину Б. Грінченка. Зауважено, скажімо, як на початках творчості Б. Грінченко читає Ф. Шиллера, І. Тена, захоплюється «Іліадою» Гомера, як робота в Статистичному відділі земської Харківської губернської управи забирає дорогоцінний час, що міг ефективно використовуватися для письменницької праці. Важливим інформаційним сегментом у монографії постає матеріал про видавничу діяльність, книговидавців Києва, Житомира та інших міст України, що присутньо увиразнює уявлення наших сучасників про багатогранність українського літературного процесу.

Окремою сторінкою життя Б. Грінченка постає його педагогічна й просвітницька діяльність: виступи про народну школу, зміст освіти. Промовистими є рядки з праці «Народня школа на Україні» про важливість вивчення історії, що їх цитують автори монографії: «Начальство думає, що коли мужик дізнається, через віщо на світі дощ та що земля круглобока, то він почне вільнодумствувати <...> Не менш турбує її і те, що мужик може дізнатися, що не сама Росія є на світі та бусурмени, її вороги, а що ці бусурмени і розумніші, і освіченіші од Росії і зовсім не бусурмени; дізнатись, що є не сама Москва на світі, а також і Відень, Берн, Париж, Лондон. Вони думають, що мужик тоді почне бунтуватись» (Вірченко, Козлов, 2023, с. 119). Важливо, що Т. Вірченко й Р. Козлов максимально об'єктивні в оперуванні фактичним матеріалом. Вони не лише детально описують рекомендації Б. Грінченка для ефективного навчання, виховання та відпочинку дітей, а й висвітлюють непрості стосунки Б. Грінченка з Х. Алчевською під час його вчителювання в Олексіївці.

Для авторів монографії в житті Б. Грінченка немає дрібниць чи маловартісних епізодів – усе важливе для створення повного уявлення про постать Б. Грінченка в громадському, освітньому, науковому, літературному житті України другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Тому, скажімо, автори детально описують тривалий процес підготовки до видання збірки «Пісні Василя Чайченка» (оформлення, друк, доступність ціни та рентабельність збірки). Запропонований літературознавцями Т. Вірченко й Р. Козловим огляд творів, аналіз збірок «Пісні Василя Чайченка», «Під сільською стріхою», повістей «Сонячний промінь», «На розпутті», «Серед темної

ночі», «Під тихими вербами» та оповідань є органічним сегментом викладового матеріалу, що увиразнює грані долі Б. Грінченка.

Тривалі контакти з українськими і громадськими діячами Т. Зіньківським, М. Лукичем, В. Шухевичем, І. Франком та ін. допомагали формувати літературні пріоритети, естетичні переконання Б. Грінченка, пропагувати творчі надбання Є. Гребінки, Г. Квітки-Основ'яненка, І. Котляревського, І. Манжури, С. Руданського, В. Самійленка. «Як засвідчують рецензії, – висновують Т. Вірченко й Р. Козлов, формулюючи важливі думки для розуміння світоглядних переконань критика, – Б. Грінченко добре орієнтувався в тогочасних інтертекстуальних узасмодіях і легко відстежував впливи та запозичення, які сповнювали збірки поезій молодих авторів на шкоду їхній оригінальності. Чи не тому саме в цей період він активно працює на полі популярних біографій знаних українських авторів. З одного боку, це мало сприяти більш природному виробленню суспільного визнання українського літературного канону. А з другого – сформувати більш обізнаного, а отже, і вимогливого масового читача» (Вірченко, Козлов, 2023, с. 144). Чіткі висновки з означеною позицією дослідників Т. Вірченко й Р. Козлова наявні у всіх розділах, що надає викладовому матеріалу рецензованої монографії стрункості.

Не минули автори й полемічних виступів Марії Загірньої та Василя Чайченка проти Олени Пчілки (Вірченко, Козлов, 2023, с. 144–145) та критичних зауважень про твори Б. Грінченка (Вірченко, Козлов, 2023, с. 136), увиразнюючи таким чином різні аспекти літературного процесу як живого організму – з дискусіями, суперечками, у яких народжувалися перспективні ідеї про шляхи розвитку літератури, національні риси творчості письменників. У всіх розділах монографії означена чітка позиція авторів про україноцентричність поглядів і чину Б. Грінченка.

Монографія «Непокірний. Грані долі Ботса Грінченка» Т. Вірченко й Р. Козлова – професорів Київського столичного університету імені Бориса Грінченка – посідає гідне місце серед численних грінченкознавчих студій. Авторам удалося відтворити грані життєтворчості Б. Грінченка, показати його різнобічний таланти і цілісність ідейних спрямувань. Книга знайшла свого читача, що засвідчують презентації у Києві, Львові, Луцьку. Дослідники зауважують і про перспективи популяризації життя і творчості Б. Грінченка, зокрема оцифрування відомої друкованої та рукописної спадщини Бориса Грінченка, завершення проєкту «Зібрання творів», підготовка літопису життя і творчості письменника, громадського діяча, педагога, вченого.

УДК 821.161.2-31.09:504.5

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-210-13>

**ОСОБЛИВОСТІ ЗОБРАЖЕННЯ ЧОРНОБИЛЬСЬКОЇ
КАТАСТРОФИ У ЛІТЕРАТУРІ НОН-ФІКШН
(НА МАТЕРІАЛІ КНИГИ К. МІХАЛІЦИНОЇ
ТА С. ДВОРНИЦЬКОГО «РЕАКТОРИ НЕ ВИБУХАЮТЬ.
КОРОТКА ІСТОРІЯ ЧОРНОБИЛЬСЬКОЇ КАТАСТРОФИ»)**

**FEATURES OF CHORNOBYL DISASTER PORTRAIT
IN NON-FICTION LITERATURE (BASED ON THE MATERIAL
OF THE BOOK BY K. MIKHALITSYNA AND S. DVORNYTSKYI
«REACTORS DO NOT EXPLODE. A BRIEF HISTORY
OF THE CHORNOBYL DISASTER»)**

Гостра К.В.,*orcid.org/0000-0002-2266-492X**доктор філософії,**доцент кафедри перекладу та слов'янської філології
Криворізького державного педагогічного університету***Дудніков М.О.,***orcid.org/0000-0003-0238-5285**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри перекладу та слов'янської філології
Криворізького державного педагогічного університету*

Екологічні катастрофи змусили людство замислитися, яким чином можна уникнути страшних природних та техногенних випробувань. Саме тому література на екологічну тематику відіграє важливу роль у житті суспільства, адже кожен мешканець планети повинен знати про небезпеку, яка криється в бажанні повністю підкорити природу задля власних потреб, не враховуючи її специфічних властивостей.

У статті проаналізована екологічна тематика, актуальність якої підсилюється аргументами щодо розуміння сутності Чорнобильської катастрофи. Важливим акцентом залишається розмова про прагнення авторів книги донести правдиву інформацію нащадкам про ту небезпеку, яка на кожному кроці чатує легковажне людство, що так недбало ставиться до природи та її законів.

Тому, ми не випадково звернулися саме до літератури нон-фікшн (non-fiction), оскільки вона випромінює ефект правдивості, її сюжетні лінії базуються на реальних подіях, які цураються будь-яких фантазувань, адже результати трагедії буквально розривають свідомість, фокусуючи в собі шалену психологічну та емоційну напругу.

Проаналізовано особливості зображення Чорнобильської катастрофи у книзі К. Міхаліциної та С. Дворницького «Реактори не вибухають. Коротка історія Чорнобильської катастрофи». Ми наголошуємо, що сюжет твору подається в хронологічній послідовності, концентруючи думки, аналіз яких передбачає порівняння, зіставлення явищ, подій та фактів.

Охарактеризовано специфічні риси книги, її спрямованість на підліткову та дорослу аудиторію породжує безліч ідей: приміром, інколи складається враження, що світ неможна повністю довірити дорослим, адже вони говорять правильні речі, але припускаються відвертих помилок, які можуть стати фатальними для нашої планети. Тому скерованість книги і на підліткову аудиторію можна вважати переконливим інформативним попередженням для молодого покоління, здатного взяти відповідальність за взаємостосунки людини з природою.

Ключові слова: Чорнобиль, чорнобильська тема, чорнобильський жанр, екологічна література, нон-фікшн.

Ecological disasters have forced humanity to think about how to avoid terrible natural and man-made challenges. That is why literature on ecological topics plays an important role in the life of society, because every inhabitant of the planet must be aware of the danger that lies in the desire to completely subjugate nature for one's own needs, without taking into account its specific properties.

The article analyzes nature-oriented topics, the relevance of which is reinforced by arguments regarding the understanding of the essence of the Chernobyl disaster. An important emphasis remains the conversation about the desire of the authors of the book to convey true information to their descendants about the danger that awaits frivolous humanity at every step, which treats nature and its laws so carelessly.

Therefore, it is not by chance that we turned to non-fiction literature, since it radiates the effect of truthfulness, its storylines are based on real events that avoid any fantasy, because the results of the tragedy literally tear the consciousness, focusing in itself a strong psychological and emotional stress.

The peculiarities of the depiction of the Chernobyl disaster in the book by K. Mikhalitsyna and S. Dvornitskyi «Reactors do not explode. A brief history of the Chernobyl disaster» was analyzed. We emphasize that the plot of the work is presented in chronological order, concentrating thoughts, the analysis of which involves comparison, juxtaposition of phenomena, events and facts.

The specific features of the book are characterized, its focus on a teenage and adult audience gives rise to many ideas: for example, sometimes one gets the impression that the world cannot be fully trusted by adults, because they say the right things, but make frank mistakes that can be fatal for our planet. Therefore, the book's focus on a teenage audience can be considered a convincing informative warning for the younger generation, capable of taking responsibility for the relationship between human and nature.

Key words: Chernobyl, Chernobyl theme, Chernobyl genre, ecological literature, non-fiction.

Постановка проблеми. Під час неабиякого розвитку технологій у багатьох сферах, а будь-який розвиток супроводжується помилками, які в глобальному сенсі впливають на суспільство навіть не окремих країн, а всього світу, на планету в цілому, постає питання дослідження таких помилок, результатом яких стали катастрофи планетарного масштабу. Особливо актуальним зараз є вирішення питань екологічного плану, винесення уроків із тих страшних подій, які вже сталися і які ми не маємо права повторити. У такому контексті особливо гостро відчувається необхідність для українського суспільства донести правду про страшну аварію на Чорнобильській атомній електростанції до підростаючого покоління, до наших нащадків, які повинні навчитися на чужих помилках, а не власних, адже кожна така аварія може стати крахом для частини, якщо не для всієї планети. Саме твори, які написані у жанрі нон-фікшн знайомлять читача не з вимислом, а ситуаціями з життя. Головною особливістю літератури нон-фікшн є те, що вона заснована на реальних подіях, саме цей жанр дозволяє не просто створити книгу, а відтворити певні події на сторінках. До цього жанру вдавалися Макіянін Прохасько «Мрія про Антарктиду», Олена Паренюк та Катерина Шванова «Страшне, прекрасне та потворне в Чорнобилі. Від катастрофи до лабораторії», його ж використали автори книги «Реактори не вибухають. Коротка історія Чорнобильської катастрофи» К. Міхаліцина та С. Дворницький. Очевидним є той факт, що питань стосовно Чорнобильської катастрофи є чимало, як і питань стосовно аналізу подій, що передували та призвели до цієї катастрофи та стратегій ознайомлення з цими матеріалами непідготовленою аудиторією: пересічними громадянами, підлітками. Зараз, як ніколи до цього, на часі осмислення та аналіз подій тієї страшної квітневої ночі, адже кожен повинен розуміти та усвідомлювати небезпеку від екологічних катастроф, причиною яких є людина.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Після Чорнобильської катастрофи пройшло вже майже сорок років, але і дотепер ця тема залишається актуальною як для письменників, які написали свої твори на чорнобильську тему, так і для науковців, які досліджують цю тему у філологічних колах. Велика кількість книг у різних жанрах, присвячених темі Чорнобиля, засвідчує неабиякий інтерес літераторів, документалістів до Чорнобильської теми. Наприклад, свою книгу «Страшне, прекрасне та потворне в Чорнобилі. Від катастрофи до лабораторії» у жанрі нон-фікшн написали Олена Паренюк та Катерина Шванова, запропонувавши аналіз подій. Альтернативну історію розвитку подій представив у своїй книзі «Київ – 86»

Маркіян Камиш. Одним із перших в літературних колах на тему Чорнобиля заговорив Іван Драч у своїй поемі «Чорнобильська Мадонна», а стосовно Чорнобиля від вибуху до повного закриття станції у 2000 році, виклав свою точку зору Сергій Плохій у книзі «Чорнобиль. Історія ядерної катастрофи», він же є автором англomовної книги «Chernobyl. History of a tragedy», на сторінках якої оживають ті страшні події, але вже англійською мовою, що дозволяє привернути увагу всього світу до трагічних подій на атомній електростанції в нашій країні. Історії очевидців та учасників ліквідації зібрали у своїй книзі «Чорнобильська хроніка. Люди» Алла Багірова та Ольга Купрієнко. Поєднання художнього тексту та інтерв'ю, малюнка та слова продемонстрував Еммануель Лепаж на сторінках своєї книги про Чорнобиль «Одна весна в Чорнобилі». Темі дітей у Чорнобилі, їх трагедії присвятив свою книгу «Діти Чорнобиля» Євген Гуцало.

Чорнобильська тема активно досліджувалась науковцями. Так, М. Варданян досліджувала різні аспекти Чорнобильської теми, зокрема, Чорнобиль як топос в постмодерній літературі [1], а також Чорнобильську тему в контексті культурної пам'яті українців [2].

М. Коваленко досліджувала образ Божої Матері у рецепції І. Драча (на матеріалі Чорнобильська мадонна) [3], екологічній проблематиці збірки Є. Гуцала «Діти Чорнобиля» присвятили свій науковий доробок М. Черноусова [4].

Мета дослідження. Проаналізувати особливості репрезентації Чорнобильської катастрофи у книзі «Реактори не вибухають. Коротка історія Чорнобильської катастрофи» К. Міхаліциної та С. Дворницького, окреслити основні аспекти розкриття літератури на екологічну тематику у жанрі нон-фікшн.

Виклад основного матеріалу. Разом із розвитком науки, техніки, комп'ютерних технологій задля підвищення свого комфорту людина все більше втручається в усталений, гармонійний та самодостатній світ природи, що не може не мати наслідків, адже постійно трапляються природні катаклізми та техногенні катастрофи, причиною яких є саме людина. У цьому контексті не можна недооцінювати екологічну літературу, яка є чудовим джерелом інформації про катастрофи та наслідки ними спричинені, дидактичний потенціал такої літератури надзвичайно великий, адже вони на прикладі демонструють наслідки страшних катастроф, а, отже, привертають увагу до екологічних проблем, допомагають в їх аналізі задля недопущення цього в майбутньому, загалом, є доречним матеріалом для формування відповідального ставлення до навколишнього світу.

Твори у жанрі нон-фікшн на екологічну тематику дозволяють максимально точно відтворити події, адже ці твори засновані на реальних подіях. Саме таким є твір «Реактори не вибухають. Коротка історія Чорнобильської катастрофи», в якому зображена не просто трагедія, а історичний, географічний, соціальний фон. У цій книзі Чорнобиль – не просто атомна електростанція: *«Чорнобиль як місто, як атомна електростанція, як Зона відчуження, як трагедія і як символ. Цю книжку створено, щоб пояснити катастрофу людям, які народилися вже далеко після неї, зацікавити їх темою і спонукати до глибших пошуків. Аби «Чорнобиль» був не просто словом, за яким упізнають Україну, а усвідомленим історичним досвідом. Його тут показано в кількох вимірах: технічному, емоційному, природничому, політичному»* [5]. Стосовно ідеї створення книги, то сама авторка зазначила: *«Досі ніхто не намагався без зайвого пафосу й нагнітання розказати дітям і підліткам про події, що сталися в ніч на 26 квітня 1986 року»* [6].

Книга «Реактори не вибухають. Коротка історія Чорнобильської катастрофи» розглядає Чорнобильську трагедію з декількох ракурсів, що вибудовує в когнітивному апараті реципієнта певну наче 3D-модель цієї катастрофи з її передісторією та післямовою. Одразу ж привертає до себе увагу оформлення книги: сіро-чорний фон та яскраві елементи на загальному фоні. М. Варданян називає цю книгу постмодерною документальною книгою-малюнком [1].

Першою особливістю книги є її назва «Реактори не вибухають» і уже в наступному реченні йде мова про катастрофу. Якщо реактори не вибухають, то чому ж мова йде про катастрофу?

Це перше питання, яке, можливо, виникне у читача, який ще нічого не знає про Чорнобильську аварію. Але така побудова назви одразу ж зацікавлює читача, виникає інтерес, захочеться дізнатися, чому така назва, про що книга.

Не менше назви одразу ж привертає увагу оформлення книги. М. Варданян вказала, що гібридність графіки та візуальне прочитання книги – це друга ознака постмодерної документальної книги-малюнка [1]. Незвичне поєднання гуаші, пастелі та колажу, тут поєднання малюнка та графіки – все це занурює в атмосферу, яка панує у зоні відчуження. На обкладинці книги зображено атомну станцію в чорно-білому оформленні, від якої йде червоно-жовте сяйво, а над станцією нависає щось схоже на хмари (теж чорно-білі) і єдина постать (чорно-біла з жовтим волоссям) пересувається по одній з цих хмар. Наприклад, промовиста обкладинка, яка одразу ж налаштовує на прочитання та підсилює інтерес до змісту книги.

Після вступу, тут цей розділ названо «замість вступу», одразу розміщена карта Чорнобильської зони відчуження, в цій книзі карт декілька і вони доповнюють розповідь, вони допомагають візуалізувати та фактизувати інформацію. Наприклад, після розділу «Між Чорнобилем і Прип'яттю», в якому якраз-таки йде мова про географічне розташування станції та опис навколишніх територій розміщена карта цієї місцини. Розміщення карт повністю відповідає літературі нон-фікшн, яка оперує фактами та має на меті поінформувати. Також у книзі є карта руху радіоактивної хмари та карта об'єктів зони відчуження. Розміщення карт значно підсилює увагу читача до книги, візуальний супровід допомагає не втомитися під час читання, а це дуже важливо особливо для сучасних дітей та й візуалам набагато легше сприймати інформацію через образи, в цьому випадку цю роль грають карти. Важливо також відмітити, що автори чітко пояснюють критерії відбору місця для забудови станції, дають інформацію читачеві про те, які були альтернативи, з яких міркувань було обрано саме цю місцину. Таким чином створено географічний контекст цієї страшної катастрофи.

У структурі тексту є інформація про аварії на інших атомних електростанціях, як-от на атомній електростанції в США. Надзвичайно важливою є рубрика у жовтій рамці, де розміщено інформацію про атом, радіоактивність, типи радіоактивного розпаду, ядерні реакції, ядерну зброю, принцип дії ядерної бомби та ін.

У книзі представлено багато аспектів, які стосувалися зведення міста та атомної електростанції:

- архітектурний аспект (про особливості забудови міста Прип'ять);
- історичний аспект (про найчисельнішу етнічну групу, яка населяла місто, про гонку озброєнь, обґрунтування необхідності використання атомної енергії взагалі, про відомі персоналії міста Прип'ять, які не відносяться до аварії, але є відомими);
- топонімічний аспект, адже в перших розділах зрозуміло та доступно представлено інформацію теорії походження назви «Чорнобиль».

Полотно тексту сприяє осягненню не просто вибуху, а відчувається трагедія в багатьох її аспектах, трагедія людей, які були вимушені виїхати, трагедія місцини, яка до вибуху була приречена на процвітання і розвиток.

Після відбудови загального контексту роботи станції та життя міста і прилеглих територій автори представили чітку хронологію подій 25 та 26 квітня 1986 року: події до аварії (хто працював, хто натискав кнопки, чого чекали та ін.), під час (хто зрозумів, що трапилося, як діяли та ін.) та після (про особливості та етапи ліквідації). Автори провокують читача на роздуми і ставлять питання «Хто винен?». Це проблемне питання одразу спонукає проаналізувати все, що викладено на сторінках раніше. Змушують читача критично осмислити інформацію стосовно основних технічних причин аварії.

Як визначають самі автори, не обійшли вони і політичний аспект, який виклали у розділі «Чорнобиль і Чорноміф». Саме в цьому розділі представлена ситуація на Чорнобильській АЕС в міжнародному просторі та позиція тогочасної влади.

Осмыслити всю інформацію, подану на сторінках книги дозволяє допоміжна ігрова картка, яка містить QR-код, невеличку історичну довідку, психологічний супровід (зокрема, пояснення, що саме читач знайде у книзі), а головне для засвоєння матеріалу із книги, в цій картці є запитання до тексту, які читач може собі поставити перед прочитанням і дати відповідь після нього. Також у книжці представлений гарний список основних джерел, серед яких не лише книжки, але і сайти, статті в інтернеті та відео на платформі YouTube.

Висновки. Потужний дидактичний потенціал книги сфокусований навіть на візуальному рівні: тільки її назва та обкладинка одразу провокують певні думки та викликають різноманітні асоціації. Важливу функцію виконує графічне оформлення. Так, географічні карти створюють географічне прочитання катастрофи, прив'язують читача не просто до аварії, а розглядають місцевість як цілісну систему, таким чином ця місцевість починає говорити з читачем.

Яскраві ілюстраційні засоби, спрямовані на зацікавлення літературним матеріалом підлітків та дорослих. Важливим акцентом книги є використання колористики (представлена блокова організація матеріалу з багатьох аспектів життя: певний кольоровий фон стосується окремої теми), вона активно впливає на емоційний стан людини.

Специфічний літературний жанр нон-фікшн завжди має стосунки з реальністю, якою б жорстокою вона не була. При тому ж, автори книги К. Міхаліцина та С. Дворницький «Реактори не вибухають. Коротка історія Чорнобильської катастрофи» не занурюють підлітків одразу в саму катастрофу, а проводять своєрідну екскурсію по чорнобильським місцям. Таким чином, письменники досягають максимальної правдивості й переконливості. Саме такою є психологічна атмосфера книги. Невипадково до формування книги, збору матеріалу були залучені люди, які безпосередньо брали участь у подоланні наслідків трагедії. Так, науковий редактор книги Олексій Бреус обіймав посаду старшого інженера четвертого енергоблоку й знаходився у той злочасний день на роботі.

Коли йдеться про такий важливий життєвий симбіоз, як людина і природа, то книги подібної тематики мають, як правило, інтегрований характер, адже вони охоплюють весь спектр причинно-наслідкових зв'язків, читач, по суті, поринає в складні природні взаємовідносини, які потребують знань в певних наукових галузях: фізика, географія, біологія, соціологія, історія, культурологія тощо.

Автори книги знайшли дієві прийоми для зацікавлення серйозною тематикою підлітків та їх батьків: використання яскравих ілюстрацій, розподіл аспектів життя в рамках чорнобильської катастрофи на кольорові гами, що акцентують увагу читача на певний тематичний спектр подій.

Книга враховує вікові особливості читача, навіть коментарі розподілені на дві частини, вони адресовані різній цільовій аудиторії: підліткам і дорослим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Варданян М. Reading the Chornobyl Catastrophe Within Ecofiction. *Children's Literature in Education*. 2022. 53. Pp. 1–17.
2. Варданян М. Літературна географія ілюстрованих дитячих книг (на матеріалі українських творів та перекладів ХХ-ХХІ століття). Географія і текст: літературний вимір. Колективна монографія. Харків. 2022. С. 17–40.
3. Коваленко М. Образ Божої матері у рецепції Т. Шевченка та І. Драча (на матеріалі поем поем «Марія» та «Чорнобильська мадонна»). *Літературознавчі студії*. Київ. Вип. 1. 2015. С. 235–244.
4. Черноусова М. Екологічна проблематика збірки Є. Гуцала «Діти Чорнобиля». *Українська література в просторі культури і цивілізації*. Запоріжжя. 2023. С. 140–143.
5. Міхаліцина К., Дворницький С. Реактори не вибухають. Коротка історія Чорнобильської катастрофи / ілюстрації студії «seri/graph». Київ: Портал, 2020. 136 с.
6. «Реактори не вибухають» Авторська онлайн-зустріч із Катериною Міхаліциною та Станіславом Дворницьким. 2021. URL: «Реактори не вибухають» Авторська онлайн-зустріч із Катериною Міхаліциною та Станіславом Дворницьким (kultura-poltava.gov.ua) (дата звернення: 20.10.2023).

УДК 811.161.2'28:39(=161.2)(092)

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-210-14>

СУБСТАНТИВНА ДІАЛЕКТНА ЛЕКСИКА В ТЕКСТАХ КОЛОМИЙОК У ЗАПИСАХ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА: ПОБУТОВИЗМИ

SUBSTANTIVE DIALECT VOCABULARY IN KOLOMYIKA TEXTS RECORDED BY VOLODYMYR HNATIUK: DOMESTICISMS

Грицевич Ю.В.,

orcid.org/0000-0002-2716-3235

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української мови та лінгводидактики

факультету філології та журналістики

Волинського національного університету імені Лесі Українки

Перспективне завдання сучасної діалектологічної науки – опис номінативних одиниць у межах однієї конкретної тематичної групи. Центральне місце в лексиці багатьох мов із погляду частиномовної ієрархії належить дієсловам та іменникам. Репертуарно багатого за наповненням і водночас однією з найдавніших в українській мові є тематична група іменників, об'єднаних спільною гіперсемою «Побутова лексика». У статті на матеріалі текстів коломийок, співвідносних із південно-західним наріччям українського діалектного континууму, які ретельно, зберігаючи найтонші нюанси вимови респондентів, записав корифей фольклористики й етнографії Володимир Гнатюк, простудійовано номени, вичленовані з аналізованих текстів методом суцільної вибірки і які є складниками вищевказаної групи побутовизмів і супроводжують повсякденну життєдіяльність людини.

Відповідно до логіко-понятійного принципу виділено такі лексико-семантичні підгрупи: «Назви посуду, кухонного приладдя», «Назви їжі, продуктів харчування, напоїв», «Номінації домашніх (городніх) і дикорослих (польових) рослин», «Назви хатнього начиння, речей домашнього вжитку, інструментів, знарядь сільськогосподарського призначення», «Найменування житлових і нежитлових приміщень, їх частин», «Назви предметів інтер'єру», «Назви географічних об'єктів» та ін. Наповнюваність лексико-семантичних об'єднань напряму залежить від критерію важливості й впливу того чи того сегмента на спосіб життя діалектоносіїв, їх потреб. Найстрокатіша за ступенем представлення лексична репрезентація характерна для лексико-семантичного поля «Назви одягу і взуття». Окрім локального семантичного наповнення, чимало аналізованих лінгвоодиниць фіксують типові ареальні тенденції на фонетичному й морфологічному мовних рівнях.

Зроблено висновок, що у зв'язку з невинною глобалізацією, а відповідно, й змінами традиційного побуту, ведення господарства, чимало лексем переходять до розряду архаїзмів, витісняються з ужитку новими словами, стираються з пам'яті носіїв говірок, зникаючи назавжди. Практичне значення запропонованої науковій спільноті статті полягає в тому, що її лексичний фактаж може бути використаний у процесі укладання зведеного словника українських говорів, на уроках української мови в закладах загальної середньої освіти, вивчаючи тему «Діалектні слова», під час викладання в закладах вищої освіти нормативного освітнього компонента «Українська діалектологія», спецкурсів та вибіркових дисциплін із українського говіркознавства.

Ключові слова: побутова лексика, лексико-семантична група, номен, фольклор, коломийки, Володимир Гнатюк.

The description of nominative units within one specific thematic group is a promising trend in modern dialectological science. Verbs and nouns occupy a central place in the lexicon of many languages from the point of view of the parts-of-speech hierarchy. The thematic group of nouns united by the common hypersema «Household vocabulary» is a repertoire rich in content and at the same time one of the most ancient in the Ukrainian language. Using the continuous sampling method, the article studies the lexemes selected from the analyzed texts of kolomyikas. They are the units belonging to the above-mentioned lexical group widely used by a person in everyday life. The texts represent the southwestern dialect of the Ukrainian language. Volodymyr Hnatiuk, a luminary of folkloristics and ethnography, recorded them carefully preserving the most subtle nuances of the respondents' pronunciation.

Following the logical-conceptual principle, the selected units are classified into the following lexical-semantic subgroups: «Names of dishes, kitchen utensils», «Names of food, foodstuffs, drinks», «Nominations of domestic

(garden) and wild (field) plants», «Names of household utensils, household items, tools, agricultural instruments», «Names of residential and non-residential premises, their parts», «Names of interior items», «Names of geographical objects», etc. The content of lexical-semantic associations directly depends on the criterion of importance and influence of this or that segment on the dialect-speakers' lifestyle and needs. The study findings argue that the lexical set of the semantic field «Names of clothes and shoes» is the most diverse by the degree of representation. In addition to local semantic content, many words reflect typical areal trends at the phonetic and morphological lingual levels.

Finally, under the influence of globalization and, accordingly, changes in the traditional way of life and management of the economy, many lexemes pass to the category of archaisms, are displaced from usage by new words, and, as a result, are erased from the memory of the speakers, disappearing forever. The practical value of the article is significant since the collected material can be utilized in the process of compiling a consolidated dictionary of Ukrainian dialects, at the Ukrainian language lessons in institutions of secondary education while studying the topic «Dialect words» and in the institutions of higher education when teaching the course of the «Ukrainian Dialectology», involving special courses or optional/elective subjects in Ukrainian dialectology.

Key words: household vocabulary, lexical-semantic group, nomen, folklore, kolomyika, Volodymyr Hnatiuk.

Актуальність проблеми. «Актуальність і необхідність дослідження діалектної лексики, особливо її окремих тематичних груп, не викликає сумнівів, – слушно зауважує Л. М. Шуст (Чирук), – адже народні говори великою мірою зберігають старі форми і відображають інноваційні процеси, зумовлені як внутрішніми законами цієї мови, так й екстралінгвальними факторами» [1, с. 4]. Усе частіше об'єктом зацікавлення діалектологів стають етнографічні й фольклорні матеріали, у яких із різною інтенсивністю упорядники відтворили релевантні мовно-територіальні ознаки.

Видатним документалістом кінця ХІХ століття й першорядним записувачем народної творчості, який добре усвідомлював цінність зібраного етнографічного матеріалу, був Володимир Гнатюк (1871–1926) багаторічний вчений секретар НТШ, голова Етнографічної комісії, автор понад 300 праць (у т. ч. монографій) із фольклористики й етнології, про якого Іван Франко відгукнувся так: «Він був феноменально щасливим збирачем усякого етнографічного матеріалу, якому з наших давніших збирачів, мабуть, не дорівняв ні один» [2]. Не менш відомий сучасник Володимира Гнатюка у плеяді корифеїв науки музикознавць-фольклорист Філарет Колесса (1871–1947), ознайомившись із фундаментальним шеститомником «Етнографічні матеріали з Угорської Русії», вказав, що «у зв'язку із збиранням творів усної словесності, Гнатюк присвячував пильну увагу також діалектологічним признакам і справам мови» [цит. за: 3, с. 10], відзначаючи далі, що «надто педантичне зазначування усіх, навіть зовсім дрібних фонетичних відтінків у текстах відбивається некорисно на їх прозорості; така транскрипція утруднює користування текстами. Для цілей фольклористики вистачило би списи діалектів, а для їх ілюстрацій взірці, подавані докладною транскрипцією у вступних статтях» [цит. за: 3, с. 11], з чим не можемо погодитися. Свої засади записування етнографічного матеріалу Володимир Гнатюк неодноразово подавав у різних працях, і щоразу обов'язковим незмінним критерієм була точність у передачі мовлення респондентів.

Мета статті – здійснити семантичний аналіз зафіксованих найменувань тематичної групи побутовизмів в текстах коломийок, записаних Володимиром Гнатюком. Для досягнення окресленої мети передбачено розв'язання таких завдань:

- 1) **виявити** шляхом суцільної вибірки діалектні назви, які вербалізують номінативне поле «Побутова лексика»;
- 2) **класифікувати** зафіксовані номени за лексико-семантичними групами;
- 3) **охарактеризувати** склад і семантику виявлених номінацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Опрацювання фольклорних текстів дало змогу виділити значну кількість субстантивних одиниць, які формують тематичну групу побутовизмів і які структуруємо за такими лексико-семантичними групами:

а) **назви страв і їх інгредієнтів, напоїв:** мандибурка «картопля», пор.: «Ой Гуцули, Гуцулику під лісом ти хата, штири корці **мандибурки**, жінка пелихата» [4, с. 50], «Ой у моїм городочку **мандибурка** сина, не буду сі віддавати, чекаю Максима» [4, с. 106], «Не йди, Юрку, не йди, Юрку, в нашу **мандибурку**, бо там дівки воли пасут та й здоймлят ярмурку» [4, с. 115], «Як же Сеньку не любити, коли Сенька гідна, бо у Сеньки **мандибурка** ще передтогідна» [4, с. 134], «Чому дівки не співають, голосу не мають? Наїли сьм **мандибурки**, ледви віддиhaють» [4, с. 196]; **пиріг** «вареник», пор.: «Чоловіче, кукуріче, твоя жінка Полька, наварила **пирогів**, заклікала Бойка» [4, с. 58], «Ішли дівки на вечірки, та й си говорили, та що котра на вечеру для себе варили. Одна каже: підбиванець, друга – **пирожата**. Оби ми ся не пльонтали у танци ніжсата» [4, с. 175]; «Ой Господи милосерний, духоньку небесний, зварилам ти два **пиріжки**, Федуню облесний» [4, с. 113], «Кукуріку, чоловіку, твоя жінка Феська, наварила **пирогів**, заклікала Греська» [4, с. 139], пор. літ. **пиріг** – «печений виріб із тіста з начинкою» [5, т. 6, с. 356]; **гусленка** «традиційний карпатський кисломолочний продукт, який роблять шляхом заквашування кип'яченого молока», пор.: «Посербаймо **гусленочки**, закурімо люльки, та скажемо небощикам заграти гуцулки» [4, с. 156]; **гарак** «ром», пор.: «Ой коби ми, пане брате, не пили **гараку**, ще би Жиди руску віру цюлювали в с...у» [4, с. 60]; **обарінок** «бублик», пор.: «Бо я маю миленького аж на Буковині, купує ми **обарінки** як малі дитині» [4, с. 66]; **бульба** «картопля», пор.: «Ой на горі на високій Ляхи **бульбу** печут» [4, с. 58], «А мій тато пнянченько продав **бульбу** з ями» [4, с. 60], «А в Івана **бульби** яма, а й тра по ню лісти» [4, с. 117]; **бараболя, барабуля** «картопля», пор.: «Ой пішов я Підгірє, та й на Підгірєчко, та й виніс я **барабулі** та й на насінечко, гей не їв я більше ні що, лише **барабулі**, та як вийшов я на весну, не вчув я зазулі» [4, с. 67], «Ой копала **бараболю**, сипала на купку: а я того хлопця люблю, що грає на дудку» [4, с. 154]; **ябко** «зах. яблуко», пор.: «Та най родит верба грушки, а калина **ябка**» [4, с. 84]; **стулень** «пиріг; випічка», пор.: «А Настуні пекла **стульні**, а коржі тоненькі, приходили до Настуні хлопці молоденькі. А Настуні пекла **стульні**, а мені не дала, бодай тоту Настунину хоруба напала» [4, с. 132]; **підбиванець** «рідка страва на борошні», пор.: «Ішли дівки на вечірки, та й си говорили, та що котра на вечеру для себе варили. Одна каже: **підбиванець**, друга – **пирожата**. Оби ми ся не пльонтали у танци ніжсата» [4, с. 175];

б) **назви кухонного (хатнього) начиння, предметів домашнього вжитку, господарського призначення:** гелетка «мала дерев'яна бочка», пор.: «Ой били си два Гуцули над **гелетков** масла, дали собі по разови, **гелетка** си найшла» [4, с. 47]; **нецки** «ночви», пор.: «Ой чи ви, парубочки, чи ни стриганецкі, ой голови як макітри, животи як **нецки**» [4, с. 89], «Я такого хлопці люблю: чоботи німецькі. Плащ синенький, портки білі, а живіт як **нецки**» [4, с. 211]; **баривка** «невелика дерев'яна посудина для зберігання продуктів», пор.: «Николаю, я вмираю, бігай по горівку, не бери си малу скленку, озми си **баривку**» [4, с. 110]; **рискаль** «заступ», пор.: «Ой дайти ми **рискаля**, дайти ми лопати, нехай дружку підкопаю, не вміє співати, нащо ж мені **рискаля**, нащо ж ми лопати, якбим хтіла заспівати, не треба казати» [4, с. 182];

в) **назви одягу і взуття (їх частин), аксесуарів, прикрас, сумок тощо:** **прошивка** «вишитий комір», пор.: «Він (Гуцул. – Ю. Г.) як хочи жінку бити, бука не питає, уфатит ї за **прошивку**, душа їй минає» [4, с. 50], «Ой коби я дочікала светої Покрови, купю шовку на **прошивку** своєму Петрови. Ой коби я дочікала светої неділі, купю шовку на **прошивку** свої заведії» [4, с. 111]; **лейбик** «чоловічий верхній одяг (звичайно без рукавів)», пор.: «Ой продала Жидівочка когута та й курку та й купила Жидикови **лейбик** та маймурку» [4, с. 60]; **бунда** «рід верхнього одягу», пор.: «Ой я собі полюбила хлопця з Орявчика, та ми казав що ми зише **бунду** з заячика» [4, с. 84]; **петичина** «короткий верхній одяг бойків із полотна», пор.: «У співака ні сірака, ані **петичини**, та кушулю вуши ззіли, лиш рубці лишили» [4, с. 177]; **кошуля, кушуля** «сорочка», пор.: «А вже мене тоті гульки вивели з **кошульки**» [4, с. 156], «У співака ні сірака, ані **петичини**, та **кушулю** вуши ззіли, лиш рубці лишили» [4, с. 177]; **шалинівка** «спідниця пошита з шерстяної хустки з квітами, зазвичай зеленого кольору», пор.: «Скидай, дівко, **шали-**

нівку, бо ти ни пасує» [4, с. 206]; **опинка** «плахта, фартух», пор.: «А я ж тоти кукурдзки та й пересушила, **опинками**, запасками у місто носила» [4, с. 211]; **припинда** «фартух», пор.: «Ти Михайло помругайло, я до тебе прийду, продаш старі холошницї, купиш ми **припинду**» [4, с. 211]; **кацабайка** «блуза, коротка до стегон; суконний або оксамитовий одяг з рукавами; виготовлявся з білого або чорного домотканого сукна», пор.: «В Самборі мі відобрали, в Перемішли стою, а я купив **кацабайку** на дівчину свою» [4, с. 250]; **сірак** «старовинний верхній довгополий одяг з грубого сукна; прикрашався чорним шнурком або червоною вишивкою; прикраси шнурками розміщувалися також на грудях та збоку при вишиванні клинів; застібався на гудзики з різнокольорових ниток», пор.: «У сьпівака **ні сірака**, ні руба сорочки, шкода тобі, сьпіваченьку, хорошої дочки» [4, с. 177], «У сьпівака **ні сірака**, ані петичини, та кушулю вуши ззіли, лиш рубці лишили» [4, с. 177], «Убрав Василь чорний **сірак**, чорні рукавиці, та й пішов сі вишкірети межі молодиці» [4, с. 208]; **гачі** «штани», пор.: «Ой Гуцуле, Гуцулику, Гуцуле сарачі, як ті їмо за чуприну, то напустиш **в гачі**» [4, с. 51]; **нагавиці, ногавиці** «штани», пор.: «А гуцульські **нагавиці**, сорочка тоненька, А дежесь ся забавила, Дівчино біленька?» [4, с. 54], «А на Юри здохло кури, а Юрчиха плачи. Юрко скинув **нагавиці**, та й по хаті скачи» [4, с. 145], «Ой чук, баранчук, шипка на кілочку, продав Чабан **ногавиці**, Романків сорочку» [4, с. 145], «Ой на тобі, цісароньку, срібні **нагавиці**» [4, с. 243]; **портки** «чоловічі полотняні штани», пор.: «Ой продала Домуніуні тай пів корця гречки, тай купила Ясунькови **портки** півперечні» [4, с. 144]; **колошні, холошні** «зимові суконні штани», пор.: «Ти, Марисю, прибири сі, я до тебе прийду, продам старі **колошні**, та й купю ти бинду» [4, с. 199], «Ти Михайло помругайло, я до тебе прийду, продаш старі **холошницї**, купиш ми **припинду**» [4, с. 211]; **ходаки** «постоли», пор.: «Ой Гуцулка, пане брате, ой Гуцулка пишна, як сі взула **в ходачита**, на улицю вийшла» [4, с. 52], «Смей Гуцули, Смей Гуцули, смей Гуцули, Бойки, казали си поробити **ходачки** легонькі» [4, с. 53], «Вбила ми ся, товаришу, Волощина в боки: дав **ходаки** за кулешу тай чорні волокни» [4, с. 66], «А чоботи до роботи, **ходаки** до танцю, до капусту солонини, а до каші смальцю» [4, с. 203]; **запєтка** «задник, закаблук (у взутті)», пор.: «Ой чоботи лигосенькі, **запєтки** високі, то будемо витинати щонеділі полькі» [4, с. 54]; **камаші** «теплі підколінки без підошов, які одягають на взуття», пор.: «Ой лишу ті шаравари та й старі **камаші**, сам сі піду подивити, що там роблят наші» [4, с. 240], «Ой цісарю, цісароньку, який же ти глупий, убрав єс мя у **камаші**, не заквив єс д...и!» [4, с. 241]; **пришва** «підощва», пор.: «Купю я і чиривички з жовтими **пришвами**. Най ни ходит по морозі білими ніжками» [4, с. 269]; **обцас** «каблук», пор.: «Чоботи сі попоролі, вонучі попріли, а миши подуріли, **обцаси** поїли» [4, с. 202]; **застівка** «шкіряна латка на взутті», пор.: «Поки була в свої неньки, чобітками троп, троп, а ек пішла я від неньки, **застівками** швор, швор» [4, с. 186]; **крисаня, кресаня** «капелюх», пор.: «Ой ти, Бойку, старий Бойку, **в великій крисани**, витягну ти віз на хату, на стодолу сани» [4, с. 57], «Ой піду я в Мараморош на Золоту Баню, купю жоні черевички, а собі **кресаню**» [4, с. 68], «Будут мої вівчарики білі вівці пасти, будут мої сьпіваночки **за крисаню** класти» [4, с. 186]; **маймурка** «шапка», пор.: «Ой продала Жидівочка когута та й курку та й купила Жидикови лейбик та **маймурку**» [4, с. 60]; **рантух** «головний убір заміжньої жінки в Галичині – біла, тонка хустка; покривало», пор.: «Ішов дядик до Сигота та на дві неділі, виніс виніс два **рантушки**, а оба-ді білі» [4, с. 87], «Гафієце, біле лице, жди-ко до суботи, куплю ж тобі файний **рантух** та й жовті чоботи» [4, с. 124], «Ой пас же я сірі воли в зеленій ліщині. Давав козак **на рантушок** нашої Катерині» [4, с. 126]; **клебаня** «зимова тепла шапка, переважно з хутра», пор.: «Ой вирву я галузочку, тую барвінкову, ой запну я **за клебаню**, та за Михайлову» [4, с. 106]; **пацьорки** «намисто», пор.: «**Пацьорчки**, блискавочки я їх полупала, ішло бідня до Сигота я не наказала» [4, с. 87], «Ей ходжу я понад воду **пацьорочки** силу, серце ми ся розпукає за тобов, Василю. Ой ходжу я понад воду, **пацьорочки** колю» [4, с. 115], «Ой на тобі **пацьорита**, на мині французькі, тебе люблять офіцири, мене хлопці руські» [4, с. 290]; **бинда** «стрічка», пор.: «В Солотвині на ярмарку мали воли кривду, продав легінь везку сіна, купив дівці **бинду**. А ти

будеш, песя віро, у **бинді** ходити, а я не міг сиві бички додому прибити» [4, с. 87]; **бомбон** «китиця, зазвичай куляста (на шапці)», пор.: «Ой веліла приходити молоденька Шуля, веліла си приносити **бомбони** від Сруля» [4, с. 144]; **кутас** «прикраса у вигляді китиці на одязі тощо», пор.: «А як мене відобрали із першої кляси, дали мені синій кабат, червоні **кутаси**» [4, с. 270], «Мого любка відобрали із першої кляси, дали йому синій кафтан, червоні **кутаси**» [4, с. 270]; **шпінка** «шпилька», пор.: «Ото ми сьї сподобала на дівчині **шпінка**» [4, с. 206]; **торністра** «ранець», пор.: «Ой цісари, цісаріку, цісари, міністри, скасував ит старі твери, скасує ще **торністри**» [4, с. 241], «Чириз плечі римінь білий, на плечох **торністра**. А **торністра** пакована та й кошуля біла» [4, с. 253]; **тобівка** «невелика чоловіча шкіряна сумка для дрібних речей, оздоблена мідними гудзиками або металевими таблицями, розетками», пор.: «Я Марічку у **тобівку** та пішов в мандрівку, відокрали ми Марічку, лишили **тобівку**» [4, с. 91]; **дзюбенька** «невелика сумка через плече, пошита з грубого домотканого полотна», пор.: «Ой де йдеш, що несеш, у новій **дзюбеньці**? Несу курку та й колач, та й своїй Оленьці» [4, с. 133]; **тайстра** «гуцульська торбина, яку носять через плече», пор.: «Ой у моім городечку гредка з бураками, чого єс си розспівала, **тайстро** з конєками?» [4, с. 176];

г) **назви домашніх (свійських) птахів і тварин: половок** «собака», пор.: «Ой ци тебе, доню, бити, ци тебе ганьбити? Нацос дала **половкови** молоко віпити?» [4, с. 54]; **когут, кугут** «півень», пор.: «Не журіт ся, **когутоньки**, не журіт ся, курки, нема ксьондза Вишотравки поїхав до Турки» [4, с. 89], «Ой заїли **когути** самі чорнокрилі, хотінецькі парубочки самі чорнобриві» [4, с. 90], «Ой Максимку, ой Максимку, добрий чоловічи, заріж-ко ми **кугутину**, най ни кукурічи. Заріж-ко ми **кугутину**, та надери сала, шо бих тибє розмастила та й поцудувала» [4, с. 107], «Я в Марисі **когут** піє, до Палагни чути, ой там би, Оленочко, невісточков бути» [4, с. 136], «**Кугут** піє, **кугут** піє, а качічка каче, ой богацка дівчиночка коло данцу плаче» [4, с. 163], «Піют кури, піют кури, піют **когутята**, підут тато на Майдан, куплят чоботята» [4, с. 201], «Ой піду я на ярмарок, купю **когутєтко**, та понесу до цісарі: верни солодєтко» [4, с. 240]; **огир** «жеребець», пор.: «Ой взели мі за жовнєра та за канонєра, казали ми пуцувати коника **вогєра**» [4, с. 270];

г) **назви декоративних, городніх рослин та інших фаунономів: гороховина** «горохове стебло», пор.: «Кажут люди, що я Бойко, бойкова дитина, а на мині кучарики, як **гороховина**» [4, с. 54]; **динька** «гарбуз», пор.: «Ей сапалам бараболі, висапалам **диньку**, чом до мене не говориши, вортаністий Гриньку» [4, с. 99], пор. літ. **диня** – «баштанна рослина з великими запашними плодами» [5, т. 2, с. 280]; **трепета, трепетина** «осика», пор.: «Ой кувала зазулечка, сидя на **трепету**, коло Гриця молодиця згубила верету» [4, с. 99], «Яке було сьміховинє, ходило в вереті, а тепер сї потрісає, як лист на **трепеті**» [4, с. 165], «Ішла любця на висіля, то ся потрясує, як у лісі **трепетина**, як вітер подує. Ой у полю **трепетина** сама собов трепле, чому ж ти ся та й не жениши, молоденький Петре?» [4, с. 112]; **шульок** «качан кукурудзи», пор.: «Несапана кукурудза, роди, Боже, **шульки**, нема мої миленької, були би ту гульки» [4, с. 158]; **шалата** «молоде листя салату», пор.: «А у моім городоньку купочки **шалати**, ото з тобов, дівчинонько, лигонько гуляти» [4, с. 160]; **бобовянка** «стебла бобу», пор.: «Я пожену товар пасти на ту **бобовянку**, мині мама замалює синю мальованку» [4, с. 200], «Ой кувала зазулейка та й на **бобовянці**, як ся пану сендзю яло в новій соломянці» [4, с. 207]; **фасулине** «бадилля бобів», пор.: «Ой зацвило **фасулине**, та й зацвило ресно, а ми собі з товаришков заспіваймо пишно. Ой зацвило **фасулине**, на пліт подало се, але ж бо нам з товаришков сьпівати яло се» [4, с. 179], «Та зацвило **фасулине**, по тім заріночку, декую ти, пане брате, за ту співаночку» [4, с. 189]; **бзина** «бузина», пор.: «Коло млина густа **бзина**» [4, с. 171];

д) **назви форм рельєфу, місцевості тощо: зарінок** «пологий берег річки, вкритий рінню», пор.: «Як же Бойка не любити, коли ладний дуже, ходит собі **по зарінку** та й паличку струже» [4, с. 56], «Ой ніхто так не засьпіват, як малі дівчята, як виженут на **зарінок** біленькі ягнята» [4, с. 56], «Ой забрала бистра ріка дзелені **зарінки**» [4, с. 211]; **плай** «стежка в горах», пор.:

«Ой чи я сі ни находив тими **плайочками**, чим сі бідки ни наглаїв та й співаночками» [4, с. 185], «Попід тоти Мараничі, попід тоти **плайі**, ніжки ми си притоптали ходєчі до неї» [4, с. 208]; **фоса** «канава, рів, рівчак», пор.: «А із Турад до Йвановиц викопана **фоса**» [4, с. 89], «Ой ходила Марусенька **по фосі, по фосі**, спізнавала миленького по тонкім голосі» [4, с. 89];

е) **назви житлових і господарських будівель або їх частин: варцаб** «підвіконня», пор.: «Ой положу **на варцаб** солодоньку дулю, за ким, за тим міні жєль, за тобов, Федуню» [4, с. 113]; **пєц** «піч», пор.: «А в Данила нима жнива, ни буду робити, лише буду молоденька **на пєцу** лижити» [4, с. 117]; **бєвка** «балка; колона», пор.: «Ой піду я до церкові та стану **за бєвку**, позираю раз на попа. А тричі на Євку» [4, с. 134]; **банти** «підвішені жердини в курнику, на які на ніч сідають кури», пор.: «Ой упала курка **з бантів** та побила яйці, бери мене, люблю, в танец, бо я кацабайці» [4, с. 170];

є) **лексика на позначення сільськогосподарських реалій: паренина** «земля, зорана на зиму», пор.: «Нігде коней не напасу **но на паренині**, Ніхто ми ся не подобав, но тая Марині» [4, с. 128]; **воловід** «налигач», пор.: «Ішов дід з Дубровід, баба з Дубровиці, найшов дід **воловід**, баба рукавиці. Найшов дід **воловід** бички запрягати найшла баба рукавиці горшки вітегати» [4, с. 76]; **ріще** «хмиз», пор.: «Ой, що чути, товаришу, що чути, що чути? Займило сі сухе **ріще**, вігоріли Кути» [4, с. 81]; **стежар** «місце, де ставлять стіжки; настил із гілок або іншого матеріалу під копицею сіна чи соломи», пор.: «Іду я геть на Ясіня, **стежар** городити, а чей прийде моя рибка личко солодити» [4, с. 91]; **струнка** «вузкий прохід у кошарі, через який пропускають (по одній) вівці для доїння», пор.: «На потоці та кладочка, на улиці **струнка**, нема ліпшої дівчини, як тота Настунька» [4, с. 132]; **студня** «криниця без зрубу», пор.: «Ой я копав кирниченьку **на студню, на студню**» [4, с. 132]; **слуп** «стовп», пор.: «Ой рихтує, ой рихтує, та як зачне грати, хоч який **слуп** закопаний, буде танцювати» [4, с. 144]; **околот** «вимолочений сніп непошкодженої соломи», пор.: «Ей як підеш, музиченьку, на весіле грати, будут твої **воколоти** свині розкидати» [4, с. 152]; **веренька** «в'язка дров», пор.: «Ой мав же я, каже, жінку, та була маленька, пішла каглу затикати – вбила ї **веренька**» [4, с. 153]; **катран** «ганчірка», пор.: «Пусти мене, моя мамко, на танец, на танец, поки міні не завєжут голову **в катранец**» [4, с. 166]; **шувар** «сінокосне поле зі старою нескошеною травою», пор.: «Ой **шуваром**, пане брате, **шуваром, шуваром**, тогди собі засьпіваю, як піду з товаром» [4, с. 173], «Сьпіваночки мої любі, де я вас подію? понесу вас в полонинку, **по ш'вару** посію!» [4, с. 186], «Мої любі сьпіваночки, де я вас подію? В полонині, **в шуварині**, там я вас посію!» [4, с. 187]; **стирта** «скирта», пор.: «Ой згоріла **стирта** сіна на білім пісочку, а хто ж тому козакови вишивав сорочку?» [4, с. 199].

Висновки. Отже, цілісне пізнання діалекту можливе лише шляхом комплексного дослідження й глибокого різноаспектного (етимологічного, словотвірного, ареального, лінгвогеографічного, семантичного) опису номенів однієї терміносистеми. Аналізована тематична група побутовизмів має системний характер, а кожен номен конкретне (предметне) значення. Наповнюваність лексико-семантичних об'єднань лексики залежить від ієрархії важливості того чи того сегмента на спосіб життя діалектоносіїв, їх потреб. Чимало аналізованих лексем архаїзувалися, через зникнення реалій, які вони позначають, унаслідок глобалізаційних процесів. Принагідно помічено, що структура лексем може засвідчувати фонетичні, словотвірні релевантні ознаки того діалектного простору, в якому побутують.

Перспектива подальших досліджень полягає в усеохопному студіюванні номенів народної номенклатури інших тематичних груп у текстах коломийок, які записав Володимир Гнатюк.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шуст Л. М. Ентомологічна лексика західнополіських говірок : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.01 – українська мова. Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2011. 20 с.

2. Етнографічно-меморіальний музей Володимира Гнатюка. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://muzei-gnatiuka.te.ua/hnatiuk/> (дата звернення: 22.07.2024)
3. Шеремета О. М. Володимир Гнатюк і українська етнографічна наука кінця ХІХ – початку ХХ століття : дис... канд. іст. наук: 07.00.05 – етнологія. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2003. 186 с.
4. Етнографічний збірник, видає етнографічна комісія Наукового Товариства імені Шевченка. Т. 17. Коломийки. Том І. Зібрав Володимир Гнатюк. У Львові, 1905. Накладом Товариства. З друкарні Наукового Товариства імені Шевченка під зарядом К. Беднарського. 302 с.
5. Словник української мови : в 11 т. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 1–11.

УДК 373.5:821.161.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-210-15>

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА ЯК ПРОЄКТ

UKRAINIAN LITERATURE AS A PROJECT

Гуцуляк С.І.,

orcid.org/0009-0000-6929-2572

кандидат філологічних наук,

асистент кафедри української літератури

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

У пошуках причин і шляхів розв'язання проблеми нечитання, як, природно, головної перепони для здобуття учнями літературної освіти, авторка статті підкреслює важливість технологічного підходу в освітній галузі, зосереджуючись на проєктній технології. Метод проєктів має американське походження і більш ніж сторічну історію, проте не в українській школі. Витіснений звідси в 30-х роках ХХ століття, він поступово повертається, і, що характерно, досі значиться серед найбільш перспективних та інноваційних технологій.

Проєктне навчання бездоганно вписується в концептуальне бачення нової української школи, з її моделями активного учня, партнерських стосунків між учасниками освітнього процесу (при цьому діапазон ролей учителя значно розширюється в порівнянні з традиційним форматом) і націленістю на зв'язок між теорією та практикою, на виконання реальних завдань. Наведено низку ідей проєктних робіт (із окремими роз'ясненнями чи акцентами) для втілення на уроках української літератури: створення презентації, ілюстрацій до прочитаного твору, «ментального довідника», тестів, коміксу, сценарію, карти з представленням життєвого шляху письменника чи мандрівок його персонажів, аудіокнижки, віртуального музею, буктрейлера, трейлера чи тизера фільму за твором або біографією автора, моделювання зустрічі-інтерв'ю з митцями, персонажами чи їх прототипами, написання дослідження, укладання антології, ведення читачького щоденника, словника літературознавчих термінів, цитатника, інтернет-ресурсу (літературний сайт, подкаст, сторінка з літературним контентом у соцмережах).

Особливу увагу приділено літературному календарю – метапроєкту, який може передбачати залучення інших, зокрема й названих вище, проєктів для відзначення пам'ятних дат.

Авторка вважає перспективним дослідження ефективності впровадження проєктної технології в роботі з учнями різних вікових груп.

Ключові слова: проєктна технологія, урок української літератури, літературний календар, НУШ.

Searching for the reasons and ways of solving the problem of nonreading, which, of course, is the main obstacle on the path of getting literary education, the author of the article emphasizes the importance of technological approach in education and currently focuses on project technology. The project method has an American origin and more than a century-long history, but not in Ukrainian school. Displaced from here in the 1930s, it is slowly returning, and, tellingly, is still among the most promising and innovative technologies.

Project-based learning fits perfectly into the conceptual vision of the new Ukrainian school, with its models of an active student, partnership relations between participants of educational process (at the same time, the range of the teacher's roles is significantly expanded compared to the traditional format) and a focus on the connection between theory and practice, that is on the preparing students to perform different tasks in real life. Several ideas for project works (with some explanations or accents) are given for implementation in Ukrainian literature classes: creating a presentation, illustrations for the book, a «mental guide», tests, a comic, a script, a map presenting the writer's life path or the journeys of his characters, audio book, virtual museum, book trailer, trailer or teaser of a film based on a work or biography of the author, simulating a meeting-interview with artists, characters or their prototypes, writing a study, compiling an anthology, keeping a reader's diary, a dictionary of literary terms, a quote book or Internet resource (literary website, podcast, page with literary content in social networks).

Special attention is paid to the literary calendar – a meta-project, which may involve other projects, including the ones mentioned above, to celebrate memorable dates.

The author considers it promising looking into the effectiveness of the implementation of project technology in working with students of different age groups.

Key words: project technology, Ukrainian literature lesson, literary calendar, NUS.

Постановка проблеми. Чому діти не читають? Чому не читають твір повністю? Чому не сприймають прочитане? Якою має бути шкільна програма з української літератури? Як зробити класику мангою для сучасних учнів? Як зробити літературу «трояндами й виноградом» у їхніх очах? Надію на розв'язання принаймні окремих проблем літературної освіти дає технологізація освітньої галузі, що, на відміну від традиційного навчання, передбачає, зокрема, ретельне планування результатів. Технологічний підхід в освіті простежується виразно й послідовно, починаючи від першої її ланки – дошкільної. Так, у вступі до програми «Впевнений старт», яка має підготувати дітей до умов нової української школи, зазначено, що «відмінним принципом побудови Програми є її зорієнтованість на освітній результат – вихователь планує власну діяльність, орієнтуючись на очікуваний результат («Що я хочу, щоб засвоїли діти?»), «Яким має бути кінцевий результат?»» [1, с. 5]. Називаючи пріоритетні види робіт, як-от складання карти активностей, розв'язання проблемної ситуації чи створення дитиною виставки-презентації своїх діяльнісних досягнень, автори програми засвідчують пріоритетність технології проєктного навчання, яка є провідною і в нинішній шкільній освіті.

О. Слижук відзначає, що «у традиційній дидактиці проєктне навчання здебільшого розглядалося як один із методів освіти учнів старших класів та студентів. У концепції Нової української школи проєктне навчання є складовою частиною освітнього процесу на всіх його рівнях» [2]. Використовуючи запам'ятовувану «рибну» метафорику, автори концепції НУШ наголошують на зв'язку навчання з практикою, тобто на важливості формування в учнів навичок виконувати реальні завдання, а отже – фактично декларують необхідність упроваджувати проєктну технологію, в основі якої – моделювання проблемної ситуації та пошук шляхів її розв'язання. Власне, в зазначеному документі термін «проєкт» вживається неодноразово, приміром, стверджується, що «будуть широко застосовуватися методи викладання, засновані на співпраці (ігри, проєкти – соціальні, дослідницькі, експерименти, групові завдання тощо)» [3, с. 15]. Це нині відображено в навчальних програмах та підручниках, зокрема і з української літератури. Приміром, п'ятикласникам пропонують створити трейлер (варіанти: відзняти відео або намалювати фрагмент) до майбутнього мультфільму чи фільму за казкою «Мавка Вербинка» Василя Короліва-Старого [4, с. 74], шестикласникам – власне продовження розповіді про жар-птицю з однойменного твору Ірини Жиленко за допомогою будь-якого засобу візуалізації [5, с. 75], а одинадцятикласникам (програма з української літератури для них також розроблена з опорою на концепцію НУШ, хоч і засвідчує перехідний етап) – підготувати мультимедійну презентацію за творчістю художників 20–30 років ХХ ст. [6, с. 9]. Поза сумнівами, такий тип завдань (завдяки творчому й пошуковому спрямуванню, залученню сучасних інформаційних технологій, можливості продемонструвати знання з інших галузей, проявити себе в ролі командного гравця тощо) здатний мотивувати учня до читання й аналізу прочитаного, тобто – сприяти формуванню читацької компетенції.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Попри позиціонування проєктної технології як однієї з перспективних, її місце серед інноваційних способів організації навчання умовне. Батьками так званого «project method» вважають американських педагогів Дж. Дьюї та В. Кілпатріка. В американському шкільництві метод проєктів, що спирається на філософію прагматизму, почав свій шлях у кінці ХІХ століття. В українській школі його активно застосовували в 20–30-х роках ХХ століття, аж до заборони 1931 року, за якою послідувала тривала перерва й, починаючи з 90-х, поступове повернення [7, с. 119].

Цінний вклад у вивчення методу проєктів зробив український педагог і науковець Г. Ващенко, присвятивши цьому питанню окремий розділ у підручнику «Загальні методи навчання» (1929). Особливості впровадження проєктної технології в навчальний процес стали предметом зацікавлення для таких сучасних дослідників, як Н. Богданець-Білоskalенко, Г. Бондаренко, Т. Вороненко, Л. Козак, О. Онопрієнко, О. Пехота, А. Цимбалару.

Актуальність і мета дослідження. Маючи на меті проаналізувати один із аспектів зазначеної проблеми – проєктне навчання на уроках української літератури, ми керуємося насамперед

його актуальністю (з огляду як на задекларовану траєкторію розвитку нової української школи, так і на потенціал технології, спостережений учителями: «Використання методу проєктів на уроках гуманітарного циклу – НЕВИЧЕРПНЕ. Ця методика допомагає успішно сформулювати ключові компетенції учнів» [8]; «Учителю української мови та літератури цей метод надає безмежні можливості для виконання навчальних завдань і розвитку творчих здібностей учнів» [9]) і водночас відкритістю до знахідок – як концептуальних, так і технічних.

Виклад основного матеріалу. За формулюванням О. Сухомлинської, «метод проєктів – це система навчання, за якою учні набувають знань, умінь та навичок у процесі планування і виконання практичних завдань-проєктів, що постійно ускладнюються. Під час роботи за методом проєктів на чільне місце ставляться самодіяльність учнів та їхня активність, ініціативність, захопленість» [за: 10, с. 3]. Окрім «методу проєктів», у педагогічній науці вживаються терміни «проєктна технологія», «проєктивна технологія», «проєктне навчання», однак не завжди паралельно (як у нашому випадку). Приміром, О. Слижук пояснює, що «у контексті діяльнісного підходу більш доцільно говорити про проєктне навчання, адже в основі виконання проєктів – самостійне виконання проєктних завдань з метою емпіричного здобуття знань та формування soft skills» [2]. Послідовне підкреслення суб'єктності учня дає підстави висновкувати, що йдеться про активну (чи інтерактивну) технологію навчання. Що це означає для вчителя? Аж ніяк не звуження ролі до «наглядацької», а, навпаки, можливість розширити діапазон ролей та бути вихователем, «вічним двигуном», гуманістом, демократом, консультантом, координатором, наставником, організатором, партнером, помічником, проєктувальником, професіоналом, психологом, фасилітатором тощо [11; 12].

Важко переоцінити важливість налагодження гармонійних, довірливих стосунків між учителем і учнем для провадження ефективної освітньої діяльності, зокрема і в сфері літературної освіти. Так, аналізуючи причини зниження інтересу учнів до читання української літератури, А. Лаврова, поміж іншого, пов'язує його із примусом, з авторитарним спілкуванням учителя з учнем [13, с. 50]. Рухаючись від зворотного, сформулюємо завдання, яке постає перед педагогом-інноватором: організувати все таким чином, аби на кожному етапі проєктної діяльності – від моделювання проблеми, планування до реалізації та презентації проєкту й оцінювання результатів – учень відчував, що його думку цінують, що вона впливає на хід роботи.

Понад те, варто почати з «нульового» етапу – обговорення самої технології. З'ясуйте етимологію терміну «проєкт», проаналізуйте кілька визначень, «зберіть» власне. Подивіться на проєкт із різних ракурсів: наприклад, окремий літературний твір – як проєкт (Ч. Мак-Меррі викоремлював п'ять категорій проєктів: «домашні», промислові й торговельні проєкти, проєкти прикладних наук, проєкти з історії та географії та, нарешті, «клясичні літературні твори, що вивчаються як проєкти», причому «кожен твір з цього погляду є проєкт, що його задумав та здійснив автор» [за: 10, с. 51]). Або ще: взаємодія учнів і вчителя на уроках української літератури – як проєкт (власне, на урок – менший, на півріччя або рік – більший, за весь час навчання – грандіозний), результати якого триватимуть як у короткій, так і в найбільш довгостроковій перспективі (від задоволення інформаційних та естетичних потреб у процесі читання й бесід, розширення світогляду, отримання визнання (оцінки), покращення комунікаційних навичок – до становлення почуття гідності, громадянської відповідальності, здатності чути думку іншого, вирішувати конфлікти, працюючи в колективі, займатися самоосвітою, радіти життю, а якщо «навести різкість» – здобути бажану роботу, виховувати щасливих дітей, будувати дружбу й подружні стосунки тощо). Тобто проєкт, над яким працюватимуть учні – це, по суті, рекурсія – проєкт у проєкті, що в проєкті.

Заглиблення в методичну сферу додасть учням упевненості та відчуття контролю. Вони можуть поміркувати (й зіставити власні думки з поглядами науковців) про переваги й недоліки методу проєктів: наприклад, співпраця, коли є надійне плече партнера, – однозначно «плюс», але що, як ви обоє не знаходите вирішення проблеми (пошук альтернативних шляхів), або на

певному етапі втратили ентузіазм? Це можливість для вчителя передбачити виклики, «розвідати» глибше, наскільки бажаними є індивідуальна робота, залучення батьків, учителів інших предметів, оприлюднення окремих частин або цілого проєкту. Ще однією такою можливістю є попереднє (на початку семестру) анкетування учнів на тему їхніх захоплень і досягнень, що дозволяє зреалізувати вимогу індивідуального підходу в навчанні, розглянути ідею інтегрованого проєкту. Актуальна інформація про рівень сформованості тих чи інших навичок школярів стане в нагоді для встановлення часових рамок, розподілу ролей, вибору форми діяльності тощо.

Відтак учитель буде готовий, з огляду на власне бачення, обговорені виклики й побажання, запропонувати класові конкретний вид проєкту. Або ж провести «мозковий штурм» із подальшим визначенням ідеї-переможця. Або ж, зробивши це додатковими навчанням і розвагою, залучити до продукування варіантів Chat GPT.

Показово, що, пропонуючи учням виконати проєкт, учитель апіорі не бере під сумнів саме прочитання тексту чи текстів і не погоджується на просто прочитання як програму максимум. Вимагаючи більшого – обдумування, інтерпретації, створення власного творчого продукту, презентації результатів, – він висловлює повагу й віру в інтелектуальний потенціал своїх вихованців.

На уроках української літератури можна втілити цілу низку різнотипних проєктів (пошукових, творчих, ігрових тощо), які, з накладанням додаткових умов, урізноманітненням змісту, умілим комбінуванням інформаційних технологій, щоразу сприйматимуться як нова захоплива пригода:

- *презентація* (важливо зацікавити учнів об'єктом вивчення, стимулювати їх до використання передових технічних засобів та, за можливості, продовжувати «життєвий цикл» презентацій: наприклад, створити презентацію-колаж із окремих, раніше продемонстрованих, на підсумкове заняття);

- *ілюстрації до прочитаного твору* (в різних техніках (графічні, акварельні, цифрова графіка) та стилях (кубізм, реалізм, поп-арт) на вибір, а також лаконічне усне обґрунтування вибору як частина «рекламування» своєї роботи);

- *читацький щоденник* (вітаються ментальні карти, асоціативні кущі, схеми, діаграми, кольорові експерименти з текстом, виписки на полях, малюнки, наліпки, аплікації);

- *словник літературознавчих термінів* (словник поступово, впродовж семестру чи навчального року, укладається з термінів, які розглядаються на уроці, з опорою на підручник і авторитетні словникові видання (за порадою вчителя) та з добром прикладів із прочитаних творів);

- *«ментальний довідник»* (конспектування біографій письменників у вигляді ментальних карт зробить процес навчання цікавішим і приємнішим та покращить запам'ятовування, а кінцевий продукт можна оформити у вигляді книжечки);

- *цитатник* (якщо вчителю вдасться знайти і підтримувати мотивацію учнів, цей проєкт, як і читацький щоденник, словник чи «ментальний довідник», може стати довоготривалим);

- *карта* (з представленням життєвого шляху письменника чи мандрівок його персонажів, позначенням місць народження всіх письменників, що вивчалися впродовж семестру);

- *зустріч-інтерв'ю* з письменником, прототипами персонажів, персонажами (інші ролі: модератор, читач, літературознавець, бібліотекар, журналіст, колега, кіносценарист, продюсер тощо);

- *дослідження* (варто приділити увагу обранню актуальної й достатньо широкої теми, яка б відгукувалася в учнів (приміром, проаналізувати образи представників «розстріляного відродження» в сучасному музичному, образотворчому, театральному й кіномистецтві) а результати її опрацювання зафіксувати на віртуальній дошці Padlet або, за згоди автора чи авторів, – опублікувати в соцмережах чи навіть місцевому ЗМІ, доповнивши досвід співпраці з виданням екскурсією в редакцію);

– *комікс* (чому б не створити свою «Українську літературу в коміксах», продемонструвавши розуміння архітектоники твору, вміння виокремлювати ключові сцени й образи, уважність до художніх деталей, відчуття стилю письменника);

– *сценарій* (таке «переписування» твору стане в нагоді при вивченні прози й ліро-епіки, відтак «напрошується» інсценізація, яку добре сприймають школярі будь-якого віку);

– *антологія* (укладаючи власну антологію, учні вивчатимуть її як явище, знаходять «свої» (улюблені) твори, «хрестоматійні», «закенселені», «недооцінені», виходять за межі програми й вивчатимуть контекст, щоб написати примітки й передмову);

– *аудіокнижка* (натхненням для запису аудіокнижки можуть стати проєкти «Укрліт», «Слухати серцем», «Книги, що говорять»);

– *буктрейлер, трейлер або тизер фільму* за твором, біографією письменника чи доби (вдячний проєкт для великих груп, у межах якого кожен знайде справу до душі: написання сценарію, режисування, акторська гра, операторська робота, монтування матеріалів тощо);

– *тести* (спільне створення на Google диску бази тестів із обраної теми та вибіркове (випадковий вибір чи на розсуд учителя) їх проходження, також спільне (зادля зниження рівня стресу чи налагодження командної роботи) або ж у форматі змагання в Kahoot!);

– *віртуальний музей письменника* (кожна група учнів облаштовує окрему музейну залу (учитель допомагає визначитись із критерієм поділу) та проводить екскурсію, експонати можна «оживити» в різний спосіб);

– *інтернет-ресурс* (спільне ведення літературного сайту, подкасту, ютубканалу, сторінки з літературним контентом у телеграм, інстаграм, фейсбук, тік-ток тощо).

– *літературний календар* – це метапроєкт, який (варіативно) передбачає залучення інших видів проєкту для відзначення пам'ятних дат. Він може бути реалізований як внутрішній, загальношкільний, міжшкільний чи навіть міжнародний проєкт, відкриваючи можливості для знайомства з культурним процесом інших країн. Простіша версія – помісячний календар, візуального типу, зі співвідношенням «один місяць – один письменник» (наприклад, січень – місяць В. Симоненка, лютий – Лесі Українки), із портретним фото, тематичним віршем, короткими біографічними відомостями, асоціативними зображеннями. Складніший варіант – поденний: якщо обмежуватися шкільною програмою, тоді вже не варто обмежуватися ювілейними (кратними 5 чи 10) роками, і навпаки – це «правило» полегшить пошук подій. У будь-якому випадку за основу можна взяти дати, які, згідно з відповідною Постановою Верховної Ради України, відзначатимуться на державному рівні. Як правило, коли йдеться про літературу, «призбирають» ювілеї письменників, літературознавців, перекладачів, видавців: наприклад, на січень 2025-го припадають 90-річчя В. Симоненка, 95-річчя В. Нестайка, 180-річчя Олени Пчілки. Але це також місяць, коли – свіжа рана – на фронті загинув поет Максим Кривцов, коли – рівно 100 років тому – М. Вороний створив поезію «Церкви і янголи», а Є. Маланюк – «Напис на книзі віршів», коли А. Міцкевич 1825 р. вирушив в Одесу для працевлаштування в Рішельєвському лицеві, а в 1895 р. Панас Мирний листовно зв'язався в любові до своєї сім'ї та в бажанні працювати для рідного краю. Цієї інформації немає в «державному» календарі (нехарактерні для «канонічного» жанру критерії відбору), але вона може бути у «шкільному», якщо укладачі визнають її значущість, якщо з її допомогою учитель планує відкрити для своїх вихованців нові імена чи свіжий погляд на давно знайомі, розширити контекст, простежити тяглість літературних традицій, історико-культурні паралелі, зацікавити до читання й аналізу, до подальшої самоосвіти, сприяти розвитку громадянської свідомості. Отже, пошук дат – окремий проєкт, їх відзначення – проєкт у проєкті, а саме – дотримання дрес-коду, перегляд відео, створення стіннівки чи настільної гри, влаштування ярмарку чи поетичного батлу, інсценізація уривку з твору, проходження квізу, вікторини тощо. Головне – аби живо, свіжо, уважно, вдячно – це «чотири простих «рецепти», як треба вшановувати наших великих з нагоди їхніх «круглих дат» [14] від Б. Тихолоза в статті із застережною назвою «Усі чекають, коли воно нарешті закінчиться, або Про ювілеї по-українськи».

Висновки і перспективи подальших досліджень. Студіюючи питання впровадження проєктної технології на уроках української мови та читання в початковій школі, Н. Богданець-Білокаленко та Ю. Шумейко пропонують, зокрема, поєднати вивчення української народної пісні «Ходить гарбуз по городу» з дослідницьким проєктом вирощування різних овочевих культур із насінин [15, с. 12]. Ми обрали цей зразок, аби продемонструвати метафоричний погляд на читання (як щось поза читанням, читання, що проростає в життя, як слово-насінину, яке (ста)е життям), що почасти пояснює природу проєктного навчання на уроках української літератури, його привабливість і освітню ефективність для учнів та студентів. Вважаємо перспективними подальші дослідження проблеми доцільності використання тих чи інших видів і форм проєктів у роботі зі здобувачами освіти різних вікових категорій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Освітня програма «Впевнений старт» для дітей старшого дошкільного віку / Н. В. Гавриш, Т. В. Панасюк, Т. О. Піроженко, О. С. Рогозянський, О. Ю. Хартман, А. С. Шевчук; за заг. наук. ред. Т. О. Піроженко. Київ: Українська академія дитинства, 2017. 80 с.
2. Слижук О. А. Проєктна діяльність учнів у процесі вивчення сучасної української літератури в 5-6 класах НУШ. *Digital Library NAES of Ukraine*. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/732884/1/%D0%A1%D0%BB%D0%B8%D0%B6%D1%83%D0%BA%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F.pdf> (дата звернення: 20.07.24).
3. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи / упоряд. Л. Гриневич, О. Елькін, С. Калашнікова та ін.; за заг. ред. М. Грищенка; Міністерство освіти і науки України. Київ, 2016. 40 с.
4. Заболотний В. В., Заболотний О. В., Слоньовська О. В., Ярмутьська І. В. Українська література: підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Літера ЛТД, 2024. 208 с.
5. Архипова В. П., Січкач С. І., Шило С. Б. Українська література: підручник для 6 класу закладів загальної середньої освіти. Чернівці: МПП «Букрек», 2023. 248 с.
6. Авраменко О. Українська література (рівень стандарту): підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Грамота, 2019. 256 с.
7. Грінченко В. Використання методу проєктів із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій у шкільному курсі історії. *Наукові записки. Серія: історичні науки*. Вип. 22. С. 118–124.
8. Воропай Л. М. Метод проєктів на уроках гуманітарного циклу. *КЗ «Сазоно-Баланівська гімназія»*. URL: <https://sazonobalanowka.e-schools.info/pages/metod-proktv-na-urokah-gumantarnogo-tsiklu> (дата звернення: 20.07.24).
9. Грובה Н. Проєктні технології на уроках української мови та літератури. URL: https://znayshov.com/FR/10693/Jerelo_1_2021-164-172.pdf (дата звернення: 20.07.24).
10. Метод проєктів в українській школі 1920 – 1930-х років / Педагогічний музей України; укладачі: В. О. Гайдей, О. П. Міхно. Вінниця: Видавець ФОП Кушнір Ю. В., 2019. Вип. 6. 192 с.
11. Кизименко О. Впровадження методу проєктів на уроках української літератури. *Центр Прогресивної освіти «Генезум»*. URL: <https://genezum.org/conference/mykolaiv-09062020> (дата звернення: 20.07.24).
12. Мірошник С. І. Теоретичні основи навчальної проєктної діяльності учнів. *Народна освіта*. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=2383 (дата звернення: 20.07.24).
13. Лаврова А. В. Метод проєктів на уроках української літератури в старших класах. *Молодий вечний*. 2021. № 4 (92). С. 50–53.
14. Тихолоз Б. Усі чекають, коли воно нарешті закінчиться, або Про ювілеї по-українськи. *Твоє місто*. URL: https://tvoemisto.tv/blogs/pro_yuvilei_poukrainsky_116720.html?fb_comment_id=3488188141229906_3488711021177618 (дата звернення: 20.07.24).
15. Богданець-Білокаленко Н., Шумейко Ю. Проєктна діяльність на уроках української мови та читання в початковій школі. *Digital Library NAES of Ukraine*. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/724008/1/%D0%91%D0%BE%D0%B3%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D1%86%D1%8C%2C%20%D0%A8%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%B9%D0%BA%D0%BE_%D0%9F%D1%80%D0%BE%D1%94%D0%BA%D1%82%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D1%96%D1%8F%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C_%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B5%D0%BC%D0%B0%20%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D1%96%D0%B2_%D0%9A%D1%80%D1%83%D0%B3%D0%BB%D0%B8%D0%B9%20%D1%81%D1%82%D1%96%D0%BB_2020_%D0%A2%D0%B5%D0%B7%D0%B8_%D0%A1.10-13.pdf (дата звернення: 20.07.24).

УДК 81'322.4

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-210-16>**ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ МАШИННОГО ПЕРЕКЛАДУ
ЗАСОБАМИ БАГАТОМОВНИХ ПАРАЛЕЛЬНИХ КОРПУСІВ****INVESTIGATING MACHINE TRANSLATION PROBLEMS BY
MEANS OF MULTILINGUAL PARALLEL CORPORA****Дужа-Задорожна М.П.,***orcid.org/0000-0003-4813-3294**кандидат педагогічних наук, доцент,**доцент кафедри прикладної лінгвістики**Національного університету «Львівська політехніка»***Качур Я.І.,***orcid.org/0009-0000-6164-9856**студентка II курсу магістратури кафедри прикладної лінгвістики**Національного університету «Львівська політехніка»*

Стаття присвячена виділенню та аналізу основних проблем, що виникають в результаті застосування машинного перекладу. Об'єктом дослідження стала система машинного перекладу eTranslation, що використовується на офіційному сайті Європейського Союзу. Головним інструментом проведеного дослідження є багатомовний паралельний корпус EU History, сформований нами з метою порівняння та аналізу текстів різними мовами. Він містить оригінальні статті про історію створення та розвиток Європейського Союзу англійською мовою та їхні переклади німецькою й українською мовами. Вказаний корпус дозволив виявити та проаналізувати помилки і неточності, допущені системою машинного перекладу eTranslation. У результаті дослідження було виділено кілька основних проблем машинного перекладу, серед яких неадекватне врахування полісемії та контекстних маркерів, оскільки система машинного перекладу часто не розпізнає багатозначність понять та не враховує контекст, в якому вони використовуються, що призводить до помилок у перекладі. Система машинного перекладу може також мати труднощі з перекладом складних граматичних конструкцій, аббревіатур та власних назв, що робить переклад неточним або незрозумілим. У процесі дослідження було виявлено проблему відсутності універсальних способів транскрибування з латиниці на кирилицю, що унеможливує адекватне відображення власних назв системою машинного перекладу. Згадана система не завжди дотримується правил узгодження в українській мові, що також негативно впливає на якість перекладу. Отримані результати свідчать про те, що машинний переклад на сучасному етапі ще не може повністю замінити людський переклад, особливо коли йдеться про складні тексти, що потребують глибокого розуміння контексту та знання тонкощів мови. Стаття розглядає також потенціал машинного перекладу в поєднанні з антропогенним перекладом для досягнення кращих результатів у міжмовній комунікації та доступі до інформації.

Ключові слова: машинний переклад (МП), система машинного перекладу (СМП), багатомовний паралельний корпус, контекстний маркер.

The article deals with the identification and analysis of the main problems that are caused by machine translation. The object of the research is the eTranslation machine translation system, which is used on the official website of the European Union. The main tool of the conducted research is the multilingual parallel corpus EU History, which we have created to compare and analyze texts in different languages. It contains original articles about the history of the creation and development of the European Union in English and their translations into German and Ukrainian. This corpus allowed us to identify and analyze errors and inaccuracies made by the eTranslation system. As a result of the study, several major machine translation problems were identified, including inadequate consideration of polysemy and contextual markers, as the machine translation system often fails to recognize the ambiguity of concepts and does not consider the context in which they are used, leading to translation errors. The machine translation system may also have difficulties translating complex grammatical constructions, abbreviations, and proper names, making the translation inaccurate or unclear. The research revealed the absence of universal methods for transcribing from Latin

to Cyrillic, which makes it impossible for the machine translation system to adequately render proper names. This system does not always adhere to the rules of agreement in the Ukrainian language, which also negatively affects the quality of translation. The results obtained indicate that machine translation at the current stage cannot fully replace human translation, especially when it comes to complex texts that require a deep understanding of context and knowledge of language nuances. The article also examines the potential of machine translation in combination with human translation to achieve better results in interlingual communication and access to information.

Key words: machine translation (MT), machine translation system (MTS), multilingual parallel corpus, contextual marker.

Постановка проблеми. Глобалізація, світова співпраця, відкриті кордони – все це веде до тісного зв'язку між людьми з різних країн та регіонів. Крім вказаних позитивних чинників, які спричиняють великі хвилі міграцій, на жаль, мусимо назвати також війни та природні катаклізми. У більшості випадків саме переклад є єдиним шляхом для вирішення проблем, що виникають під час міжнародної комунікації. Туристи, біженці, працівники великих корпорацій, волонтери, студенти потребують допомоги в різних ситуаціях від оформлення документів до короткої розмови біля каси, проте забезпечити кожного кваліфікованим перекладачем не можливо, а самостійне вивчення мови – дуже довгий і складний процес. Саме в таких випадках у гру вступає машинний переклад (МП). Передача інформації з однієї мови на іншу ще ніколи не була такою швидкою та легкою, але різні культурні традиції й менталітет, явище полісемії, відмінності граматичних мовних систем та інші аспекти стоять на заваді адекватності, ефективності та якості МП. На сучасному етапі розвитку комп'ютерні технології ще не готові представити інструмент, який був би здатний врахувати всі можливі варіанти та видати ідеальний результат перекладу.

Виходячи з вищесказаного, вважаємо, що виділення та аналіз основних проблем МП є надзвичайно важливими для розробки інноваційних рішень, які допоможуть вдосконалити процес перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відповідно до всебічного аналізу наукових джерел, можемо стверджувати, що на даний момент МП все ще залишається відносно новою сферою досліджень, хоча деякі її проблеми висвітлюють науковці як в Україні так і за кордоном. Зокрема українська лінгвістка Ю. Стахмич [1] акцентує свою увагу на поняттях еквівалентності та адекватності в межах комп'ютерної лінгвістики; мовознавиці Г. Веселовська та С. Радецька [2] розглядають можливі класифікації машинного перекладу, його переваги та недоліки, виокремлюють чітку типологію МП; науковець Л. Черноватий [3] фокусується на проблемах МП і розглядає його з точки зору способу навчання майбутніх перекладачів; дослідниця Л. Галій [4] працює з типовими помилками систем машинного перекладу (СМП); нігерійська лінгвістка М. Окпор [5] досліджує різні підходи до вивчення МП, а ірландські науковці М. Гірін та А. Вей [6] розглядають статистичний машинний переклад як домінуючий підхід у дослідженнях МП. Однак поза увагою дослідників залишився аналіз використання багатомовних паралельних корпусів як інструменту машинного перекладу.

Метою дослідження є виділення та аналіз основних проблем, що виникають в результаті застосування машинного перекладу з використанням паралельних корпусів. Головним інструментом проведеного дослідження є багатомовний паралельний корпус EU History, який ми створили спеціально для досягнення поставленої цілі. Матеріалом дослідження стали статті про історію Європейського Союзу англійською, німецькою та українською мовами з офіційного сайту ЄС.

Виклад основного матеріалу дослідження. Всебічне дослідження наукових джерел щодо аналізу машинного перекладу дозволило нам сформулювати дефініцію МП та визначити поняття еквівалентності змісту оригінального тексту та адекватності МП.

Під машинним перекладом більшість дослідників розуміють технологію автоматизованого перекладу текстів з однієї мови на іншу за допомогою комп'ютерної програми, яку можна

визначити як систему машинного перекладу (СМП). Спочатку згадана система аналізує вихідну мову та кодує семантичні й граматичні компоненти тексту. Далі отриманий результат перетворюється відповідно до правил функціонування цільової мови після чого генерується текст перекладу [7]. Сучасні СМП враховують дані на різних рівнях мови: морфологічному, семантичному, синтаксичному, але все ж частотність граматичних та лексичних помилок є досить високою, що в свою чергу піднімає питання їх класифікації [4].

На сучасному етапі не існує чітко прописаних стандартів, які б вказували єдино правильний шлях перекладу і відповідно до яких можна було б встановити точні критерії для його оцінки. Необхідно зважати також на те, що для сфери перекладу неможливо визначити універсальні правила, адже мови постійно змінюються та розвиваються і в найближчому майбутньому МП не зможе функціонувати без участі людини. Незважаючи на це, головною метою будь-якого перекладу залишається еквівалентність змісту оригінального тексту та його адекватність, проте трактування цих термінів науковцями є неоднозначним.

У нашому дослідженні ми послуговуємося визначенням вказаних понять українською лінгвісткою Ю. Стахмич, яка зазначає, що «під адекватністю машинного перекладу ми розуміємо забезпечення прагматичних засад перекладу відповідно до поставленої мети на максимально можливому рівні еквівалентності, зі збереженням форми оригіналу та якнайменшим порушенням норми мови перекладу» [1, с. 235]. А еквівалентність вона визначає як «семантичну та структурну відповідність одиниць основних рівнів мови (лексико-семантичного, морфологічного і синтаксичного) у текстах оригіналу та перекладу» [1, с. 236].

Варто зазначити, що МП все ще не може зрівнятися у якості з антропогенним перекладом, який також зі свого боку не може досягти абсолютної еквівалентності. Таке порівняння насправді не є доречним та їх протиставлення не є продуктивним підходом для розвитку галузі перекладу загалом. Натомість інтеграція цих двох видів перекладу в гіперантропогенний може бути ключем для покращення насамперед таких показників як швидкість та якість [3].

Для дослідження машинного перекладу доцільно використовувати багатомовні паралельні корпуси, які на сучасному етапі є одним з головних викликів у галузі лінгвістики та перекладознавства. Вони є цінними ресурсами та багатофункціональними інструментами для різноманітних застосувань в тому числі і для машинного перекладу. Англійська мовознавиця М. Бейкер виділяє 3 основні типи корпусів, які широко застосовують у сфері перекладу: порівняльний, паралельний та багатомовний [8]. Порівняльний корпус складається з колекції текстів однією мовою, які об'єднані спільною тематикою. Вони можуть бути корисними для виділення спільних та відмінних рис або ж для збору статистичних даних. Паралельний корпус — це збірка текстів, де один з них є оригіналом, а інші — версіями перекладу того самого оригінального тексту. Багатомовний корпус — набір двох або більше одномовних корпусів різними мовами. Загалом, з точки зору перекладознавства, дослідники мають справу з паралельними корпусами, які також можна визначити як багатомовні паралельні корпуси, оскільки вони завжди включають принаймні дві мови.

Для проведення нашого дослідження ми уклали багатомовний паралельний корпус EU History. Незважаючи на те, що паралельні корпуси мають свої відмінні риси, не існує конкретного способу їх створення. Цей процес залежить від різних факторів: мети, для якої формується корпус, сфери його застосування, типу корпусу тощо. Згідно з аналізом різноманітних наукових праць щодо побудови корпусів, зокрема паралельних [6; 9; 10; 11] ми виділили три основні етапи: 1) проектування корпусу; 2) збір та попередня обробка мовних даних; 3) побудова корпусу.

Враховуючи важливість та актуальність отримання інформації про історію ЄС для українців, ми запланували на першому етапі створення багатомовного паралельного корпусу англійською, німецькою та українською мовами, метою якого було б дослідження якості машинного перекладу та порівняння інформації, представленої різними мовами. Основні характеристики корпусу:

– Тип – багатомовний паралельний корпус, який включає англійську (як вихідну мову), німецьку (перша цільова мова; антропогенний переклад) та українську (друга цільова мова; машинний переклад).

- Джерело даних – офіційний сайт ЄС.
- Тематична спрямованість – історія Європейського Союзу.
- Розмір – обмежений наявністю відповідних паралельних текстів, представлених на сайті.
- Проблеми, які він може вирішити – оцінка якості машинного перекладу (МП).

Другий етап передбачав збір даних та попередню обробку текстів. Спочатку було перенесено необхідні текстові дані у таблицю в середовищі Excel. Щоб переконатися, що корпус працюватиме належним чином і уникнути додаткової роботи з форматами даних пізніше, найкращим рішенням є узгодження всіх текстів. Тому тексти було розбито на фрагменти: окремі речення або короткі абзаци не більше двох-трьох речень. Далі проведено перевірку, чи всі фрагменти знаходяться на одному рівні в таблиці для всіх мов. Таким чином на даному етапі ми вже отримали чорновий варіант корпусу.

На третьому етапі для побудови корпусу було використано сервіс ScetchEngine. Після реєстрації, обрання опції New corpus, введення імені для нашого корпусу та обрання його типу, а саме Multilingual corpus, сервіс запропонував нам завантажити файли з даними. Позначення *Aligned documents* означає, що користувачі попередньо узгодили тексти вручну та представляють їх у табличному форматі, де кожен сегмент тексту мовою оригіналу відповідає тому самому сегменту мовою перекладу. Якщо ж вказано *Non-aligned documents*, то система працює з форматами простого тексту та передбачає, що текст представлено в одному стовпці для кожної мови, а після завантаження даних сервіс ScetchEngine автоматично вирівняє тексти на рівні речень та перетворить їх у корпус. Цей процес не вимагає втручання користувача, але помилки такого узгодження неможливо виправити в SketchEngine. Тож, щоб уникнути помилок в разі некоректної роботи сервісу, ми завантажили попередньо узгоджені тексти. Після цього система ScetchEngine створила три окремі корпуси відповідно до кожної мови. Їх можна було досліджувати як окремі одномовні корпуси, проте щоб отримати паралельний корпус ми використали інструмент Parallel Concordance. Він одразу показує вирівняний та узгоджений текст, в якому зручно досліджувати фрагменти одночасно трьома мовами, крім того, дозволяє здійснити пошук необхідних елементів і також показує результат одночасно для всіх мов. Основною мовою офіційного сайту Європейського Союзу є англійська, проте більшість інформації, над укладанням якої працювали реальні люди, представлена мовами країн-членів ЄС, серед яких є й німецька. Українська мова відображається у розділі «інші мови», проте переклад здійснюється сервісом Європейської комісії eTranslation, який є передовою системою машинного перекладу.

В результаті ми отримали корпус текстів, які містять інформацію про засновників ЄС та його історію. В процесі проведеного дослідження ми визначили кілька найпоширеніших груп помилок, які виникали в результаті машинного перекладу. Варіант перекладу німецькою мовою використали для глибшого розуміння змісту текстів та отримання альтернативного погляду на можливий для української мови варіант перекладу.

Згідно з дослідженням нами було встановлено, що доволі часто виникають *проблеми перекладу явища полісемії, стилістичного та контекстуального маркерів* тощо. Наведемо приклади:

*Many of them worked to end the **horrors** of two world wars and to promote peace and solidarity* [12].

*Багато з них працювали над тим, щоб покласти край **жахам** двох світових воєн і сприяти миру і солідарності.*

Поняття *жах* є прямим відповідником до слова *horror*, але, якщо дослідити ширший контекст, а особливо новинний дискурс, можна помітити, що в схожих мовленнєвих ситуаціях

ми частіше зустрінемо слово *жахіття*, яке насправді є абсолютним синонімом до слова *жах*. Крім цього, всі члени речення є правильно узгоджені між собою, проте саме речення наслідує структуру англійського і тому звучить неприродно для української мови. Загалом переклад передає основний зміст, але форма недопрацьована.

Пропонуємо варіант адекватного перекладу: *Багато з них працювали над тим, щоб покласти край жахіттям, які виникли внаслідок світових воєн, а також, щоб сприяти розвитку миру та солідарності.*

Наступний приклад детальніше висвітлює проблему полісемії:

His leadership led to strong ties developing between Italy and the United States, no mean feat considering that Italy had one of the largest communist parties in Western Europe at the time [12].

Його керівництво призвело до міцних зв'язків між Італією і Сполученими Штатами, не маючи на увазі, що Італія мала одну з найбільших комуністичних партій в той час в Західній Європі.

У наведеному прикладі слово *керівництво* є еквівалентом до слова *leadership* і вони можуть означати керівництво як процес і як осіб керуючої ланки. В той же час використання прямого відповідника *лідерство* могло б усунути дану проблему, адже це слово вказує лише на процес.

Також слово *mean* має цілу низку значень і СМП переклала його як *мати на увазі*, що є одним з найпоширеніших значень. Прямим відповідником *mean* є *означати*, але, якщо поглянути на наступне слово *feat*, яке можна перекласти як *подвиг*, то стає зрозумілим, що в даному випадку *mean* не може бути дієсловом. Серед інших значень цього слова також є такі прикметники як *пересічний, середній, посередній*. Тож, на нашу думку, значення фрази *no mean feat* можна трактувати як *непересічний виклик*.

Якщо у випадку з *leadership* міг виникнути легкий дисонанс, який не кожен читач би помітив, то неправильне відтворення слова *mean* призвело до повного спотворення змісту.

Далі проаналізуємо німецький варіант наведеного прикладу:

Unter seiner Führung entwickelte sich eine enge Zusammenarbeit zwischen Italien und den Vereinigten Staaten. Das war keine leichte Aufgabe, wenn man bedenkt, dass es in Italien zu dieser Zeit eine der größten kommunistischen Parteien Westeuropas gab [12].

Ми бачимо, що перекладач в обох випадках успішно розв'язав проблему полісемії. Замість того, щоб буквально відтворити оригінал (*Seine Führung führte dazu*) перекладач вжив фразу *unter seiner Führung*, що означає *під його керівництвом/проводом* і чітко вказує саме на процес керівництва. Також, для того щоб уникнути нагромадження інформації, перекладач розділив одне речення на два повноцінних, а фразу *непересічний виклик* переклав як *keine leichte Aufgabe*, що буквально означає *нелегке завдання* і є хорошим еквівалентом, який відтворює суть оригінальної фрази.

Пропонуємо такі приклади адекватного перекладу згаданого речення:

1) *Під його керівництвом розвинувся тісний зв'язок між Італією і Сполученими Штатами, що було нелегким завданням/непересічним викликом, адже Італія мала одну з найбільших комуністичних партій на той час в Західній Європі.*

2) *Його лідерство призвело до міцних зв'язків між Італією і Сполученими Штатами, незважаючи на те, що Італія мала одну з найбільших комуністичних партій на той час в Західній Європі.*

Іншою групою помилок, які виникають при МП є *проблема перекладу власних назв та аббревіатур*. На жаль, на даний момент не існує цілісної системи правил передачі власних назв записаних латинкою засобами українського алфавіту. Головною умовою є якнайближче відтворення звукової оболонки слів шляхом транскрибування.

Наприклад, ім'я італійського діяча *Alcide De Gasperi* при кожній згадці було відтворене СМП по різному: *Альцид де Гаспері, Алькіде де Гаспері, Альчиде де Гаспері*. У перших двох випадках виникла проблема з відтворенням звука, який позначає латинська літера «с». В останньому

варіанті система правильно транскрибувала цей звук, оскільки ім'я походить з Італії і потрібно відтворювати саме італійську манеру звучання. Проте остаточний і єдино правильний варіант українською мовою визначити важко саме через відсутність системи передачі власних назв. Якщо орієнтуватися на звукову оболонку, то правильним є варіант *Альчиде де Гаспері*. Якщо враховувати правила функціонування звуків в українській мові, *Альчиде де Гаспері* також можливий варіант. А найчастіше на різноманітних ресурсах можна зустріти варіант *Альчиде де Гаспері*, оскільки літера «Г» лише нещодавно почала повертатися до активного вжитку і ще не вкорінилася в системі транскрибації.

Ще однією проблемою передачі власних імен є те, що вони можуть співпадати з звичайними широкоживаними словами, які мають значення, наприклад, французьке ім'я *Simone Veil*, яке вживалося як заголовок до біографії, тобто поза контекстом, СМП переклала як *Симона вуаль*. Пізніше в контексті речень ми зафіксували ще два варіанти: *Симоне Вейл* та *Симона Вейль*. Якщо брати особливості французької звукової системи, то правильним є варіант *Симон Вейль*, але знову ж таки, якщо дещо адаптувати ім'я під українську систему, то правильним може бути і *Симона Вейль*.

Щодо відтворення аббревіатур та назв спілок, то СМП в більшості випадків справляється добре. Наведемо приклади: *Christian Democratic Union (CDU)* – Християнсько-демократичний союз (ХДС); *Federal Republic of Germany* – ФРН, *NATO* – НАТО, *United Nations* – ООН; *EU* – ЄС; *European Economic Community (EEC)* – Європейське економічне співтовариство (ЄЕС). Проте з назвами, що не є загальновідомими та вживаються рідше все ж виникають неточності: *European Coal and Steel Community (ECSC)* – Європейське співтовариство вугілля і сталі (ЕСС), тоді як має бути *ЄСВС*. Хоча також тут варто зазначити, що часто в українських текстах автори чи перекладачі дозволяють собі використовувати англійський варіант аббревіатур, проте це може призвести до певних непорозумінь з боку читачів.

Наше дослідження показало, що доволі часто зустрічаються помилки при перекладі конструкцій, прийменників, порушення узгодження чи керування та інших граматичних аспектів. Найпоширенішою виявилася проблема порушення узгодження. Наведемо приклади:

He, along with other political prisoners, drew up the manifesto while incarcerated by the Italian fascist regime on the island of Ventotene [12].

Він разом з іншими політичними в'язнями склав маніфест під час ув'язнення італійського фашистського режиму на острові Венотене.

З даного речення зрозумілим є те, що хтось ув'язнив італійський фашистський режим, а не те, що представники даного режиму ув'язнили політика. В оригінальному тексті для того, щоб показати хто кого поневолив використовується пасив, який не притаманний українській мові. Крім того, сполучник *while* наголошує на часовому проміжку.

Німецький варіант: *Während seiner Inhaftierung auf der Insel Ventotene durch das italienische faschistische Regime schrieb er das Manifest zusammen mit anderen politischen Gefangenen* [12].

Тут використовується прийменник *durch*, який вказує на причину ув'язнення об'єкта, а також прийменник *während*, який вказує на конкретний часовий проміжок.

Український переклад можна представити просто шляхом узгодження всіх членів речення відповідно: *Він разом з іншими політичними в'язнями склав маніфест під час ув'язнення італійським фашистським режимом на острові Венотене*. Або для наголошення того коли саме відбувається дія та для легшого сприйняття речення ми можемо розширити його та змінити порядок слів: *Під час його ув'язнення представниками італійського фашистського режиму на острові Венотене, він разом з іншими політичними в'язнями склав маніфест*.

Переклад граматичних конструкцій з *-ing* також є викликом для перекладача. Наприклад:

He was the man behind Italy joining the American Marshall Plan and becoming part of NATO [12].

Він був людиною, яка стоїть за Італією, приєдналась до американського плану Маршалла і стала частиною НАТО.

З наведеного речення ми можемо зрозуміти, що людина стоїть, приєдналася і стала частиною, що не має сенсу. В англійській мові закінчення *-ing* класично використовується для утворення дієслів, але в деяких випадках і для позначення процесів. Таким чином тут слова *joining* та *becoming* вживаються в ролі іменників.

У німецькому варіанті перекладач вирішив побудувати складне речення, в якому слово *Italia* стало окремим підметом:

Er trug maßgeblich dazu bei, dass Italien am US-amerikanischen Marshallplan teilnahm und der NATO beitrug [12].

На нашу думку, адекватним варіантом перекладу може бути такий:

Він був відповідальний за приєднання Італії до американського плану Маршалла та вступ до НАТО.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, у процесі дослідження, проведеного на основі створеного нами паралельного корпусу *EU History*, що містить оригінальні тексти англійською мовою та їхні переклади німецькою й українською мовами, було виокремлено та проаналізовано основні проблеми машинного перекладу. Було встановлено, що серед помилок і неточностей, допущених системою МП доволі часто зустрічаються: неврахування явища полісемії, стилістичного та контекстуального маркерів; помилки під час перекладу різноманітних конструкцій та аббревіатур; порушення правил узгодження чи керування та інших граматичних аспектів. Під час дослідження було виявлено також проблему відсутності універсальних способів транскрибування з латиниці на кирилицю, що унеможлиблює адекватне відображення власних назв системами машинного перекладу.

Узагальнюючи вищенаведене, можемо стверджувати, що МП запропонований сервісом eTranslation можна використовувати лише для поверхневого ознайомлення з інформацією, він ще не може повністю замінити антропогенний переклад, особливо коли йдеться про складні тексти, що потребують глибокого розуміння контексту та знання тонкощів мови. Згідно з проведеним дослідженням, вважаємо, що паралельні корпуси є цінним знаряддям для роботи з перекладами, зокрема й з МП.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні впливу різних систем машинного перекладу на переклад текстів в інших галузях та виявлення інших проблем і труднощів при застосуванні МП.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Стахмич Ю. С. Адекватність та еквівалентність перекладу в контексті комп'ютерної лінгвістики. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2012. № 66. С. 235–238.
2. Веселовська Г., Радецька С. Машинний переклад: його типологія, переваги та недоліки. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип 35, том 7. С. 23–27.
3. Черноватий Л. Проблеми машинного перекладу та його застосування у навчанні майбутніх перекладачів. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2022. №202. С. 84–93.
4. Галій Л. Г., Шачковська, Т. Ю. Типові помилки систем машинного перекладу. 2017. С. 1–8.
5. Okpor M. D. Machine translation approaches: issues and challenges. *International Journal of Computer Science Issues (IJCSI)*. 2014. 159 p.
6. Hearne M., Way A. Statistical machine translation: a guide for linguists and translators. *Language and Linguistics Compass*. 2011. pp. 205–226.
7. Lifeng H., Jones G., Smeaton A. AlphaMWE: Construction of multilingual parallel corpora with MWE annotations. arXiv preprint arXiv. 2011.03783, 2020.
8. Baker M. Corpora in Translation Studies. *An Overview and Suggestions for Future Research*. 1995. pp. 223–243.
9. Choudhary N., Jha G. N. Creating multilingual parallel corpora in Indian languages. *Human Language Technology Challenges for Computer Science and Linguistics: 5th Language and Technology Conference, LTC 2011, Poznań, Poland, November 25–27, 2011, Revised Selected Papers 5*. Springer International Publishing, 2014.

10. Rosen A., Vavřín M. Building a multilingual parallel corpus for human users. *Proceedings of the Eighth International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC'12)*. 2012. 2447–2452 p.
11. Widdows D., Dorow B., Chan C-K. Using Parallel Corpora to enrich Multilingual Lexical Resources. *In Proceedings of the Third International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC'02)*. 2002. URL: <http://www.lrec-conf.org/proceedings/lrec2002/pdf/103.pdf> (дата звернення: 20.07.2024)
12. Website of the European Union. URL: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu_en (дата звернення: 20.07.2024)

УДК 811.161.2.81

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-210-17>

ДІАЛЕКТ ЯК ПРОСТІР РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ КУЛЬТУРИ МІКРОСОЦІУМУ

DIALECT AS A SPACE OF MICROSOCIETY CULTURE REPRESENTATION

Дячук В.Р.,

orcid.org/0000-0002-3982-335X

доктор філософії,

молодший науковий співробітник відділу діалектології

Інституту української мови НАН України

Стаття присвячена дослідженню культури в просторі говірки. Мета дослідження – на підставі аналізу вербалізаторів концепту *син* продемонструвати евристичну цінність говіркового мовлення як джерела дослідження соціокультурного життя носіїв середньонадніпрянських говірок.

Установлено, що засоби номінації концепту *син* корелюють із профанною та сакральною сферами, експлікують як повсякденні так і духовні уявлення говірконосіїв. З'ясовано, що концепт *син* відображає не лише конкретні соціальні ролі й функції прототипного образу в родині, громаді, але й втілює глибинні культурні уявлення про зв'язок між поколіннями, обов'язки та моральні цінності. Функціонування специфічних мовних одиниць для опису аналізованої когнітивної структури свідчить про важливість сина як носія родової спадковості та гаранта соціальної стабільності.

Виявлені вербалізатори концепту *син* відіграють важливу роль у збереженні й репрезентації культурних знань. Через діалектні засоби одержано інформацію про специфічні соціальні ідеї та цінності, етнокультурні риси, що дозволять простежити еволюцію культурних явищ і взаємовпливи різних соціальних процесів на мовну картину світу представників середньонадніпрянського ареалу. Проведене дослідження показало, що говіркове мовлення відображає процеси адаптації традиційних уявлень до сучасних умов, водночас зберігаючи автентичні елементи культурного спадку. Це підтверджує тезу про говірку як динамічний простір, у якому взаємодіють і розвиваються як давні, так і нові культурні елементи.

Діалект зберігає живий характер мови, що дає змогу більш глибоко зрозуміти повсякденне життя та ментальні уявлення діалектоносіїв. На відміну від фольклорно-етнографічних матеріалів, діалектні тексти дають унікальну можливість дослідити сучасну мову та культуру в її природному середовищі.

Ключові слова: концепт *син*, вербалізатори концепту, діалект, середньонадніпрянські говірки, фольклорно-етнографічні матеріали, культура мікросоціуму, мовна картина світу.

Dialect is a type of national language. It is not burdened by the requirements of literary language but at the same time it accumulates peculiarities of material and spiritual culture during all stages of nation development. Accompanying speakers at every stage of local progress or regression, dialects preserve the knowledge and experience of past generations, reflect every stage of cultural evolution. In this regard, the study of dialectal speech remains an important and urgent task for linguists.

The purpose of the article is to analyze ways of concept SON verbalization in the Middle-upper-Dnieper dialects and demonstrate the heuristic value of dialect for socio-cultural investigation.

The concept SON is represented by different linguistic units. They show important features of dialect speakers' socio-cultural life. The analysis of concept verbalizers establish that the perception of the prototypical image is based on biological, gender, legal, socio-economic and evaluative aspects related to the profane sphere. Simultaneously the correlation between the image of an earthly son and the Son of God indicates a close connection between the concept and the sacred world. The study stresses that the concept SON takes an important place of the family relations structure. It represents various aspects of interaction within family and society.

The concept SON has not been the object of research in the Middle-upper-Dnieper dialects yet, so the investigation of its ways of verbalization is the advances of this article.

The study concludes that dialectal speech serves as a vital resource for ethnolinguistic research, reflecting the intricate interplay between language and culture. Investigating dialects and their various forms of documentation

remains a crucial and relevant task for linguists. Such investigations aid in preserving cultural legacies and in understanding the developmental dynamics of languages within specific sociocultural contexts.

Key words: concept *SON*, concept's verbalizers, dialect, the Middle-upper-Dnieper dialects, folklore and ethnographic materials, micro-society culture, world-image.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку мовознавства проблема взаємозв'язку мови й культури не є новою. Теорія В. фон Гумбольдта про мову як засіб вираження духу народу, «ставлячи в центр лінгвістичної уваги суб'єкт як мовну особистість, що пізнає світ, мислить, оцінює, відчуває» [1, с. 117], активно розвивається, впливає на формування системи наукових поглядів у контексті тріади «мова – культура – світогляд».

Діалектна мова – один із типів загальнонаціональної мови, що «не затиснена і не трансформована вузькими берегами нормативних приписів і обмежень» [2, с. XV-XVI], накопичує словесні вияви матеріальної та духовної культури народу [3]. Супроводжуючи своїх носіїв на кожному етапі локального розвитку, говірки зберігають знання та досвід минулих поколінь, а тому дослідження діалектного мовлення (та різних способів його фіксації) залишається важливим й актуальним завданням мовознавців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Середньонаддніпряньський діалект був об'єктом уваги багатьох науковців. Так, П. С. Лисенко, охарактеризувавши фонетичні особливості говірок середньочеркаських районів, виявив риси, що відрізняють аналізовані мовно-територіальні утворення від української літературної мови [4]. Вивчення структури й характеру ізоглос, що репрезентують специфічні для середньонаддніпряньського простору фонетичні й фонологічні явища, дали підстави Г. І. Мартиновій виділити п'ять діалектних зон (центральної, північної, південної, західної та східної) у межах досліджуваного ареалу [5; 6], а регіональне картографування й рекартографування матеріалів Атласу української мови – комплексно дослідити генезу середньонаддніпряньського говору [7; 8]. На матеріалі пам'яток староукраїнської мови кінця XVII – початку XVIII ст. із території Середньонаддніпряньщини Н. О. Примушко провела зіставне дослідження форм минулого особового часу з такими ж формами давньоукраїнської мови та з сучасним діалектним матеріалом Середньої Наддніпряньщини, констатувавши переважання конструкцій зі скороченою часткою у формах минулого часу в актових книгах та висунувши припущення про причину занепаду цих форм в народному мовленні [9].

У контексті функційно-граматичного й ареального аспектів дослідження діалектів здійснено аналіз прийменникової системи середньонаддніпряньських говірок, унаслідок якого встановлено особливості функціонування прийменників у просторовій проекції [10].

У наукових розвідках із діалектної лексикології дослідники вивчали структурну організацію сільськогосподарської лексики, назв одягу, взуття та прикрас у говірках Наддніпряньщини (студії Т. М. Тищенко [11; 12], Т. В. Щербини [13], Т. Б. Бобер [14; 15]). Окремі студії присвячені дослідженню прізвищ, географічній термінології (праці Т. В. Щербини [16], І. В. Задорожньої [17; 18]).

Через призму діалектних текстів трьох парадигм мислення (господарчої, обрядово-релігійної та екзистенційної) Г. І. Мартинова представила риси менталітету середньонаддніпряньців [19], у фольклорно-етнографічних розвідках XIX – поч. XXI ст. [20; 21; 22; 23], зібраних на теренах досліджуваного ареалу, знаходимо розлогі відомості, про традиційну духовну культуру, проте не можемо стверджувати про вичерпне дослідження соціокультурного життя представників Наддніпряньщини, що зумовлює необхідність проведення студій, спрямованих на більш глибоке вивчення соціокультурного контексту Середнього Подніпров'я.

Мета дослідження – на підставі аналізу вербалізаторів концепту *син* продемонструвати евристичну цінність говіркового мовлення¹ як джерела дослідження соціокультурного життя носіїв середньонаддніпряньських говірок.

¹ Діалектні матеріали, що репрезентують середньонаддніпряньські говірки, представлені а) провокованими текстами (монологами, діалогами), зібраними авторкою впродовж 2020–2023 рр. за авторською програмою-питальником, що охоплює 244 запитання. Говіркове мовлення зафіксовано від інформантів, що народилися й мешкали в селах Сердегівка, Терешки Звенигородського району Черкаської області; б) діалектними текстами інших авторів, укладеними в першій чверті XXI ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Син – дитина стосовно чоловіка й жінки, її батька й матері. Сприйняття сина як кровно спорідненої дитини зі своїми батьками актуалізовано в мовленні діалектоносіїв

- термінами спорідненості першого, другого та третього ступенів (*син, онук, правнук*): у нас тут був *д'ад'ко / в'ін шив са'пожк'і / тапочк'і ... / вал'анки / Л'ах // був п'равил'ний / п'раве"дний і ба'гатий / сам із духо'венства // в'н'ого бу'ли два сини / в'ін їх пови'учував / і сам дер'жав пас'іку* (Срд); *мама ка'же / шо ти / сину / по'д'їй ко'рову / хоч со'б'ї к'варту на'д'її / і йа так на'учи'с'а до'їти ко'рову* [24, с. 183]; у мене *онук йак учивс'а в Пир'їасл'ов'і три го'ди / а то'д'ї по'шов у арм'їю / дак п'івто'ра го'да ше арм'її був* [25, с. 49]; в мене *п'яте"ро онук'ів [...] правнука йа іш'че ни бачила* [26, с. 405];

- синтаксичною конструкцією (у неї був син): *наш'і л'уди бачиш п'ішли в пер'ем'ішу / із йев'р'ейами / ну і о'це йак в нас ли'жала ци'ганка / одна а в неїй був син / М'іша / М'іша ро'в'есн'ік Тан'і* (Трш);

- пестливими номінаціями (*синок, синочок, дитиночка*): *а це вже то'д'ї у мене о'це синочок у'же ни то'го ха'з'айіна / це вже д'ругого ха'з'айіна це синок у мене / йа це з ними вже так і жи'ву* [25, с. 53]; *так д'войко д'їточок у мене бу'л'о / йа з тими д'їтками й жи'л'о / і так о'це той синочок убивс'а* [25, с. 53]; *А в'ін (син респондентки – В.Д.) же мален'кий та'кий / де / ка'жу / в'ін с'аде / то ти йак'шо / дитиночко / будиш во'до'ю йо'го б'ризкат'* [26, с. 307];

- складеними назвами спорідненості (*сестри син, дочкин син*): *ми будим іти п'р'амо на Хо'мовшчину / а там у неїй бу'л'а сист'ра і в сист'ри син / в'ін робив пир'иводчиком* [27, с. 67]; *о'це ж в'ін онук же ж мо'го брата / у'же ж дочкин син* [26, с. 259];

- присвійними словосполуками (*мій син, мій синочок, у неї син, моя дитина*): *о'дин Ал'оша по'їхав у Дон'бас / по'був у шахт'і / ко'л и там зава'л ил'ас'а с'омого с'ічн'а шахта / а мо'го сина уз'ал и в арм'їю / так йа то'д'ї пир'ихрис'тил'ас'а / шо вз'ал и в арм'їю* [26, с. 67]; *в'ін ми'не кидав / так Іванов'і / мо'їему синочков'і бу'л'о год і вос'ім м'іс'ац'ів / а мо'їй до'ц'і три м'іс'ац'і / в спов'іточку бу'л'а* [26, с. 167]; *у неїй син в Авган'іс'тан'і в'битий / так во'на / йак т'іки нап'їец'а / то тужит' та п'лач'є / хай й'її мо'рока* [27, с. 153]; *д'ругий з сво'їейу бри'гадо'ю вдвох / ни хо'т'іли л'уди / бо це го'ре / т'рет'їй тижде'н' ут'р'ох / а че'т'вертий учоти'р'ох / а п'ятый сам / знов / п'ішов / ка'жу / мо'їа дитино / нашо / ж ти се"бе / мо'їа дитино / в'гойів* [25, с. 128]. Зауважимо, що посесивні синтагми *мій син, мій синочок* у текстах голосінь функціонують у складі розширених конструкцій, до яких входять метафоричні номінації, як-от: *соловеечко, виноградик, князь, пастушок, панич, правда, страдальничок, билиночка (Мій сыночку, мій соловеечку! / Мій сыночку, мій виноградо'чку, / Мій сыночку, мій князе! / [...] Мій пастушо'к! ко'го ж'є я буду уста'вать. / Та рано будыть [...] [20, с. 212]; Сыну мій, панычу. / Сыну мій, правдо' моя! / Колы-ж'є до мене в' гостонькы будеш' прыбу'вать? [20, с. 215]; Сыну мій, страдальны'чку! / И куды-ж'є ты наряжа-еш'ся? / И куды ты вбираеш'ся? [...] [20, с. 216]);*

- описовою конструкцією *береминна сином*, що свідчить про фізіологічний аспект концепту *син*: *Ко'л и йа бу'л'а биремин'а сином / йа хо'т'іл'а зро'бит' о'борт / ну ни зро'бил'а / бо ни за'кон'о* [26, с. 72].

У фольклорних текстах, зокрема в соціально-побутових піснях, виявлено сталу описову конструкцію *хороший син*, що акумулює в собі сукупність позитивних характеристик, цінних у традиційній культурі: *Ой у лузі / Та ще й при березі / Червона калина, / Породила / Молода дівчина / Хорошого сина [...] [22, с. 595]; Закувала зозуленька / Та в вишневім садочку, / Обплакала ма... ой мати сина, / Шюочи сорочку. / Не так вона облакала, / Як обголосила: / Беруть, беруть у... ой у солдати / Хорошого сина [...] [22, с. 535].*

Аспект спорідненості в межах концепту *син* актуалізує також дихотомія «син-брат», що відображає складну мережу зв'язків і ролей у родині: якщо син виконує роль стосовно батьків,

демонструючи обов'язок і повагу, то як брат він може взаємодіяти з іншими дітьми в родині на різних рівнях співпраці, підтримки, суперництва. У мовленні вказаний фрагмент концепту представлено

- терміном спорідненості бічної лінії *брат* та його пестливою формою *братік*: У *бат*'ка був *один брат* *Г'імоф·ей* / *а то дв'і се"ст'ри* (Трш); *йак о'це* *зараз* *робиц'а* / *та'кого не було* / *у нас з пун'ка знало шо це йе* *баба* / *шо це йе* *бат'ко* / *мати* / *і брат* *і се"ст'ра* (Трш); У *сим'н'і* було *т'іки* *мати* / *да брат'ік* / *да йа* [25, с. 51]; *було нас у сим'її* *т'ройе* / *два брат'іки* *і йа* / *т'рет'а* [25, с. 119]. У фольклорно-етнографічних джерелах фіксуємо номінацію *братічок* із подвійним ступенем експресивності: [...] *Ще братічок не садився*, / *На конику похилився* [22, с. 219]. Окрім неї виявлено також апозитивні конструкції з орнітонімами, флорономами: [...] *Ой, братіку-соколоньку!* / *Та розваж мою головоньку.* / – *Ой, сестро моя, пирипілко!* / *Та ни одна ж ти в мене тілко!* [21, с. 427]; *Ой ну люли, люлечкы!* / *Шовковьи вервечкы,* / *Малеваны быльця.* / *Колыше сестрыця* / *Братця чернобровця* [20, с. 38];

- присвійними сполуками (*брат мій, брат її, в мене брат*): *а брат м·ій* *вичинив* *кожу* / *та чоботи* *т'реба* *було й ми'н'і шит'* [25, с. 109]; *та в·ін йї'її* *і по'в·ів ц'у* / *т'ітку* *та заст'релили йї'її* / *о'це то'бі* / *і брата йї'її* *забрали* [26, с. 305]; *в мене" брат* / *цей шо у'же був* *л'ікаром* / *вже йо'го ни'ма* / *вмер* [26, с. 108]. У фольклорних текстах також функціонують конструкції з метафорами- орнітонімами: [...] *Мои братикы, мои голубчыкы!* / *Тай не быймося, тай не лаймося* / *Зійдемося до купочки* / *Тай пораймося* / *Видкиль намъ матинкы выглядать?* [...] [20, с. 193]; *Брате мій, орле! брате мій, соколе!* / *Куды-жъ ты полынешъ и куды-жъ ты поплыветъ?* [...] [20, с. 220];

- синтагмами з атрибутивним конкретизатором, що вказують на ступінь спорідненості між дітьми (*рідний брат, двоюрідний брат*): у *н'ого* було у *того* *Сте'пана* *р'ідний брат* / *р'ідний брат* *Іван* / *і Іван* / *і йак же д'і...* / *і Мат'ф·ій* / *це було три брати* (Срд); *о'це йа на йїх* *пире"ни'сал·а* / *сво'їїх* *р'ідних* *обсол'утно ни'ма* *н'ікого* / *а та'к·іх* *дво'їур'ідних* *сестр'ів* / *брат'ів* / *то йес'т' д'іти* / *і ро'дайц'·а* / *ни цу'райц'·а* [25, с. 139];

- номінаціями, що стосуються вікових відношень між дітьми (*менший брат, старший брат, великий*): *а ми з меншим братом* *осталис'а* / *а с'тарша сист'ра* у *Тир'нопол'с'к·і* *област'і* *замуж* *вийшла* [25, с. 113]; *а тут брат* *був с'тарший* / *то шо ж брат* / *теж хо'т'ів* *ут'ік'ти на рад'госп* *на ро'боту* [25, с. 84]; *о'це ж пос'ідайм* / *а ми мени·і* / *а в·ін* (*брат – В.Д.*) *жи ви'ликий* *у'же ж* / *йак у'же* *в·ін та'кий* / *шо в'же на* *л'ікара* *вчивс'* / *то в'же в·ін* *із йїми* *с'ідав* [25, с. 108].

Син – особа чоловічої статі. На ознаку статевої приналежності, важливого аспекту концепту *син*, вказує

- лексеми *хлопець*, похідне від неї з пестливим значенням *хлопчик* та зросійщена форма *мальчик*: *а у мене ж бул·о* *два хл·опц'і* / *і д'івчина* [25, с. 43]; *йак* *вип'є* / *до та'ке ж* / *і б'є йї'її* / *і гонит'* / *і дво'є д'ітей* / *хл·опец'* *у де"в'їатий кл·ас* *ходить'* / *а д'івчина* *в д'ругий* [25, с. 38]; *о'це ж* *дочка* *там* у *Чир'касах* / *до во'на ж ходит'* / *дитинка* *ж мал·ен'ка* / *на'родиц'·а* *і во'на ж* *і мати* / *шо ж то за мати* / *шо ни по'йде* / *а у'нейї та'кий хл·опчик* / *дак во'на забрал·а* *до'дому* [25, с. 73]; *ран'ше жи'нилис'а* / *нарощ'дайц'·а* *д'евочка* / *в су'с'іда там* *чи в'кума* *нарощ'дайц'·а* *мал'чик* / *і йїх у'же зас'ватайут'* [26, с. 225];

- термін спорідненості *син* у зіставній конструкції *дочка й син*: *а в мене в'же* *д'іти ж* / *доч'ка й син* / *д'во'є ж* *т'іки бул·о* [25, с. 66].

У контексті народно-обрядової культури помічаємо, що ідентифікація статі є особливо важливою в передпологовий період. Згідно з етнографічними записами XIX ст. на народження хлопчика вказує

– самопочуття жінки: *Женищина, часто страдающая изжогой и ослабъвающая, родить мальчика* [20, с. 16];

– зовнішність вагітної: *Передь мальчикомъ животь у женицины круглый какъ тыква [...] Лицо ея покрывается желтоватыми пятнами, похожими на веснушки («жінка буде смаглявата»)* [20, с. 16];

– положення дитини в утробі матері: *Положеніе ребенка до родовъ въ утробѣ матери по народимъ представленіямъ таково: «якъ дытына ще ненародывши, то лежыть поперекъ: мовъ у колысци. Хлопецъ у правый бикъ головочкою, а дивчына – у ливый». Поэтому если женицина оцущаетъ въ первый разъ движеніе ребенка въ правомъ боку, то у нея будетъ сынъ* [20, с. 16];

– вчасність пологів: *Роды мальчика замедляются на недѣлю («хлопецъ перетяга»)* [...] [20, с. 16].

Взаємини між батьками й сином як їхньою дитиною ґрунтуються на емоційних зв'язках, взаєморозумінні, турботі, підтримці, благословенні. У мовленні середньонаддніпрянців про особливість таких стосунків свідчать

- усталені конструкції (*дати толк* 'ростити, виховуючи кого-небудь, допомагати комусь досягти певного становища в суспільстві'; *прийняти за сина* 'ставитися, як до рідної дитини; вважати рідним'; *взяти сина* 'прийняти в сім'ю дитину з наданням їй прав рідних дітей; усиновити'): *в ін даіе* |ц'ому |синов'і толк і цей син посту|пайе в медінсти|тут (Трш); *в ін до мене п ідходить та каже / низна|кома |женичина прий|майте ми|не за |сина / а йа вас за |мат'ір* [27, с. 55]; *а о там з|начит 'коло |його жи|л и |л'уди шч'е / так з|начит 'б ідн'і / зим|л'і у |їх ни бу|ло / так з|начит 'сво|їх три |сини / і вз'ав і чит|вертого |сина / у|з'ав* [27, с. 103];

- дієслівні сполуки *виряжати сина, випроводжати сина*, які демонструють значущість сімейних зв'язків та підтримки родини у важливі моменти життя дитини: *Да / ну і хл'іб / ос' йа вам пока|жу / йа|кий йа / о|це |сина вир'а|жал а / о|це пик|л а хл'іб / ой / т'іки шо / це ж в |мене |ноги же так бол'ат* [27, с. 30]; *|мати ви|водит 'ко|н'а за уз|дечку / а |свашки сп і|вайут' / «бе|ри / |мамо / коне|ченка за пово|ди / |свого |сина в до|р'іжен'ку |випроводи»* [27, с. 47];

- номінації, що стосуються хрестильної обрядовості (*хрищеннята, батькові хрещеники*): *у |матир'і т|риц'ат' п|ят' хриш|че'н'ат' і в |бат'ка / по вс'ому с|віт'і би|рут' у ку|ми* (Трш); *і по|том прий|шли хреш|ченики поси|пат' / |бат'ков'і |хреш|ченики вже |парубки здо|ров'і |мати пос|тавила |їх |б'іл'а |йа|линки / ст'іл угош|чат' / а |йа див|л'ус'а / |йак о|дин Г|риц'ко ви|т'агує |того |чайничка і в кар|ман / а |йа в сл'ози* (Трш);

- фраземи *мамин синок, мамин синочок* 'зніжений, розпещений чоловік', що відображають оцінку гіпертрофованого ставлення матері до дитини [28] (*так то |мамин синок / сам н'ічого не |може / з |мамоу жи|ве / не| жи|нивс'а / бо хто ж| за |н'ого п і|де* (Трш); *йак|шо чолов'ік ни |може до пу|т'а до|вести ха|з'айство / |йакшо в'ін посто|їан:о пи|тайец':а в |мами / то шо це за чолов'ік / це ж |мамин си|ночок / ну ти ска|жи / х'і|ба |йа ни пра|ва?* (Трш)).

Цікаво, що турбота батьків про дитину, зокрема сина, продовжується й після його переходу в потойбічний світ. В етнографічних записках фіксуємо обрядові обмеження, згідно з якими батькам, що втратили дитину, заборонялося вживати яблука до 19 серпня, аби вона на небесах у свято Яблучного Спаса отримала смачні ласощі: *В мене умер синок, мама, папа померли, мені до Спаса ніззя їсти* [23, VIII, с. 328].

Спільний життєвий досвід, виховання та генетична спорідненість зумовлюють тісний зв'язок батька із сином на фізичному, поведінковому, емоційному й соціальному рівнях. Ознака схожості представників чоловічої статі старшого та молодшого покоління у родині об'єктивована в

- зіставній конструкції: *йа|кий |бат'ко та|кий син* (Трш). В етнографічних джерелах фіксуємо метафоричний зворот *Яке коріньня, то таке і насіньня* [21, с. 12];

- дієслівних словосполук з термінами прямої низхідної лінії споріднення (*батько – син – внук*): *|ба'тко о|бично |вірив у |Бога / хо|див до |церкви і був |мудрий / пон'і|маєш / те|пер же ц'і|йейі |мудрост'і ни|має / те|пер |пйе |бат'ко / |пйе син / |пйе внук* (Трш); (- А для меду діжечка була?) – *Ай|акже / та й |зараз жи / у д'і|жич|ках / ну мени / |ка|жс'ят' у би|тонах / |йак*

та|ки [...] та все так во|но не^uре^uходе^u / бат'ко дир|жит' / то|д'і син / то|д'і о|нук / то во|ни це збир'і|гайт' [25, с. 165];

- фразеологічному звороті прийняти естафету ‘продовжити чийсь починання, традиції’: син |тоже хво|тографом був [...] йо|го син прий|н'ав еста|фету [26, с. 216]. В етнографічних записках виявлено фразеосполуку йти чиєюсь стежкою ‘займатися тією ж справою, що й інший, наслідувати когось’: син пішов по моїй стежці, щас роботає на катері [23, VII, с. 267].

Водночас помічаємо, що у фольклорних джерелах типовий вияв мають аксіологічні номінації (присвійні й описові словосполуки), у яких втілено, з одного боку, традиційне уявлення членів соціуму про дотримання родиною канонів щодо законності появи дитини у світ, з іншого, – про сина як пряме відображення свого батька: [...] Я ж любила / Ковальського сина, / Я ж думала, / Що буду щаслива [...] [22, с. 284]; [...] А я дочка попава / Та й на вулицю готова. / – А я тоже по|пів син, / На вулицю поспішив [...] [22, с. 377]; [...] Ледачий сынъ, ледачий сынъ, / Ледачого батька. / Тилькы ёго закрасыла / Сывенькая шапка. / Ледачий сынъ, ледачий сынъ / Ледачои ненькы. / Тилькы ёго закрасылы / Бривонькы чорненькы [20, с. 74].

Зафіксовані засоби вербалізації концепту син у мовленні наддніпрянців свідчать про ймовірний вплив патріархальних цінностей на розподіл ролей та очікування щодо дітей чоловічої статі в сім'ї, суспільстві. Так, наявність сина вивищувала статус його батьків у громаді, на що вказує

- зіставна конструкція з весільної обрядовості: та|ке було // йак о|це йшли с|ватац'а / то |мати |сина |каже йа с:во|йім соко|лом |с'аду за сто|лом / а |ж·інка йа|ка вже с|ватайт' / молод|ду |д'івчину / |ж·інц'і |каже / а ти с:во|йейу |гаво|у |с'адиш п·ід |лаво|у (Трш);

- описові синтагми зі зросійщеною формою синов'я: дл'а |бат'ка |престижн'іше йак|шо |синов'я (Трш); це було ун'і|з'ител'но / а|ле це була |гордин'а |бат'к·ів в |кого |синов'я (Трш).

Згідно зі свідченнями респондентів встановлюємо випадки гендерної нерівності в ставленні до дітей, зумовленої вищим статусом сина в сім'ї. Цей факт актуалізовано в

- зіставних конструкціях: він же ж С'т'опу н'і|куди од |себе не одк|дали / так во|ни йо|го л'у... / йе|диний син / бо ми д'ів|чатка / то так ото / нас мо|гли в |хат'і |зап|ерти і ми со|б·і |сид'іли й там ро|били / а в·ін |єдиний син (Трш); пройш|ло год два с|тал·и в ш|кол·у |ходит' т'і с|тарш·і і мо|ї ро|весники п·ішл·и в ш|колу / а йа хо|т'іла й со|б·і / а ме^uне |бат'ко ни пу|стив / бо в нас ма|лен'ка |дитина бул·а / т|реба бул·о гл'а|д'іт' // і |бат'ко |каже / во|но то|б·і ни |нужно / бо т|реба |п|р'асту / і с|таршу |сис|тру ни пу|стив / а брат п·і|шов [26, с. 318-319];

- словосполучі з власне-кількісним числівником син один, що підкреслює особливий статус сина серед інших дітей: цей чоло|в·ік мав п'я|теро д'ітей / п'я|теро / син о|дин / фран|цуз'ку н'і|мец'ку |мову знав до|ско|нало (Срд).

Принагідно додамо, що про давність і «живучість» стереотипу такого типу свідчить уривок із фольклорно-етнографічних записів В. П. Милорадовича: Родились двойни: д'ївочка, ока|завшаяся |жизнеспособной и мертв'ий мальчикъ. Отець |выразилъ при этомъ |случаѣ |древній |взглядъ на вещи, сказа|въ: «|доброта |погыбла, а |чорзнацо |осталось» [20, с. 13].

Цікаво, що в межах майнового права, зокрема передачі батьківського спадку наступному поколінню, спостерігаємо рівність прав дітей на отримання частки спадщини незалежно від їхньої статі. Цей факт вербалізовано конструкціями з розділовим сполучником чи: бат'ки да|вали йім у нас |л'ецтво ту |земл'у / і по|том |бат'ко / йак у|же |перед с|мерт'ію в·ін розд'іл'ав / а бу|вало та|ке шо й |ран'ше да|вав |синов·і |чи |дочц'і (Срд); Земл'а |пере|ходила в с|падок т'ім / ко|му |бат'ко зав·іш|чав / а йак|чо |бат'ко не зап|ов·ів / то полу|чайе |дул'у / |чи то син |чи то |дочка (Срд). Водночас реалізація спадкового права інколи зазнавала впливів традиційних уявлень про особливий статус найменшого сина в родині, імовірно мотивований, з одного боку, потребою більшої батьківської підтримки у зв'язку з відсутністю можливості самотійно себе

забезпечити, з іншого, – виконанням синівського обов'язку доглядати батьків у поважному віці: (- Як називали сина, який залишався доглядати господарство батьків?) – *Нази|вали син-на|сл'едн'ік // йак|шо в|бат'ка було п|ят' си|н'ів то тим|бат'ко помо|гав буду|вац'а / але з|разу жи|ли в|хат'і по три по чо|тири с'ім'ї і |мирили // так жи|ли |поки там од|ному почи|найут' ст|ройіт' / д|ругому / т|рет'ому / а на|бат'к'івшин'і оста|вав'а са|мий |менший а|бо був до|говор'н'ак |м'ежду|ними (Срд); |д'іти ма|лен'к'і // ну|вопич'ім / тут син у|мер |наче д|ругий у|же // а цей |мен'ший |коло |нейі [26, с. 392].*

У структурі концепту *син* важливою є ознака сімейного статусу. Функціонування різних номінацій на позначення сімейного стану вказує на поступовість переходу чоловіка-сина з одного стану в інший. Так, значення лексем *парубок* 'нежонатий чоловік' і *зять* 'чоловік дочки', корелюючи з протилежними поняттями («неодруження», «свобода» – «одруження», «залежність»), вказують на граничні стани зазначеної ознаки, натомість номінація *молодий* 'чоловік, який збирається одружуватися, наречений' репрезентує уявлення про своєрідну перехідну стадію, зміну соціального статусу: *т|реба йти так шоб му|жик / цей / |парубок / син / |парубок цей / моло|дий / |буде |пара // на|приклад йіх і|де п|ят' ду|ш а в'ін |шостий² (Трш); |мати бу|л'о |каже / |боже / дв'і ни|в'істки бу|л'о / дв'і доч|ки / |д'івки / йо|го |мати роз|казує / х|лопц'і си|ни / |парубки / |боже / чо|тир'нац'ят' ду|ш [25, с. 48]; |мати моло|дойі пе|ре|в'їзує |з'ат'а |гарним / у кв'іт|ках / пл'ат|ком [27, с. 48]; у нас|тупну не|д'іл':у з'ат' з доч|койі і |р'ідними при|їж: айут' до бат'к'ів у |гост'і на по|ка|лачини [27, с. 50]; при|ходить |моло|дий з сво|їми бат'ками / і при|нос'ат' хл'їб [26, с. 376].*

У контексті соціально-економічних міркувань сина сприймали як продовжувача роду, традицій сім'ї, оскільки після заміжжя дочка, фактично, не належала своїй родині, пор.: *бу|ли с'ім'ї і то|д'і так не було так шо от|ходить' / не|в'істка от|ходить' / син же|ни|в'а бе|ре не|в'істку до|себе в|хату / і було по дв'і по три не|в'істки жи|ли (Трш); Три |сини / і у т'їх тр'ох си|н'ів у |кажного по тр|оє д'їтей / і о|це ж во|ни три ни|в'істки / три |сини і т'і |д'іти за с|толиком / за сто|лом це т'іки |їли на ви|ликий |празник [26, с. 93].* Водночас не схвалювали випадки, якщо сину доводилося жити в родині дружини: *їа ро|била с|таршійу опера|ц'ійно|ю / секр|етар комсо|мол'с'койі орган'ї|зац'її і ми|н'і да|їут' квар|тиру / ме|н'і да|їут' о|д':ел'ний ход / о|д':ел'на |комната / кори|дор і са|рай / на т'ір'їтор'її бол'н'їци / з|начит' їа то|д'і до вас і ми пере|бралис' / то |бат'ко (свекор – В.Д.) с та|ки|м н'егодо|ван'їєм вис|казував'а / йак це / м'їй син п'їшов у су|с'їди (жити з дружиною та її батьками, які проживають по сусідству – В. Д.) / це счи|талос'а по|зором (Трш).*

Цікаво, що ставлення до дитини, зокрема сина, залежало від «правильності» стосунків між його батьком та матір'ю. Відмінне ставлення до позашлюбної дитини підтверджують номінації, що об'єктивують негативне або зневажливе значення. Такими є

- дериват з коренем *-бат-*: (- Як називали позашлюбного сина?) – *Без|бат|ченко* (Срд);

- лексема *байстрюк*: [...] *але т'і бай|стр'у|ки бу|ли вс'їгда шча|слив'і і бат'ки / йак|шо |мати нази|вала хто |бат'ко / до повно|л'їт'а пла|тив ел'їменти / |даже йак|шо во|ни ни бу|ли в шл'уб'і (Срд);*

- лексеми з виразно-оцінною семантикою (*падальшиний*, *нагуляний*): *тут бу|ла од|на |ж'інка в нас не|далеко / в нейі був син йе|д'інств'ен:ий / ну в'ін в нейі був |падал'шчний / на|гул'аний (Трш).*

Зауважимо, що в мовомисленні представників середньонадніпрянських говірок концепт *син* корелює також із сакральною сферою. Про релігійний аспект аналізованого концепту свідчать теонімні назви на позначення Ісуса Христа – Божого Сина, що не лише демонструють вірування мовців, а й підкреслюють значущу роль аналізованого концепту в їхньому світосприйнятті. Серед таких виокремлюємо

² У представленому уривку відображено народне уявлення про позитивну оцінку парності у весільній обрядовості.

- однослівну номінацію *Син*, традиційно вживану в клішованій заключній частині молитов, звертань до Бога: *Бог справедлив / В·ін не^у зр'їшний і просит' в^лБога благословен'а во ім'їа Отц'а і Сина це значит' ти зве^р'тайіс'а не до подруг'і чи со^л'ідки то'го шо вс'і во^ни по^р'очн'і / а Бог і Мат'ір^лБожа во^ни нипо^р'очн'і / до них можна звир'тац'а за допо^могою і по^р'адою (Трш); звер^т'алис'а на кол'інах / з^е по^вагою / благосло^ви по^жалуста Мати^лБожа Христо^ва // хто^л хоче шо дир^ж'ат' / їа кур^ч'ат би^р'у ка^ж'у Господ'і благосло^ви по^жалуста во ім'а Отц'а і Сина шоб у^л мене полу^ч'илас'а ц'а^л живност' в дво^р'і (Трш);*

- двокомпонентну номінацію з апозитивним зв'язком між її складниками (Бог Син): *і йак'шо на Воскре^с'ін'а були гробки то ше не^к'ли пасоч^к'и і кра^с'или крашан^к'и / н'ісл'а Воскр'ес'ен'їа^л ц'ього вже не було // а на Тройц'у це ж обичний п'разник / це Бог С'а^тий / Бог От'ец' / Бог Син / Бог Дух Св'а^тий (Трш);*

- присвійно-відносні конструкції, у яких прикметник утворений від імені першої особи Святої Трійці – Бога Отця (Син Божий, Господній Син): *Нипо^р'очна Д'іва / п'рийн'ала^л ангела і в'іс'т' п'рийн'ала шо на^р'одит' Сина^л Божого / була в св'атост'і (Трш); По вс'ому св'іт'і с'тала новіна / Д'іва Ма^р'і-їа Сина роділа / в їасла поло^ж'ила / с'інцем притру^с'ила Господ'ного Сина (Трш); ой їдемо ми на рож^д'ен'їа з божого сина шчо їїї дниц' поро^д'ила Д'іва Ма^р'їа [26, с. 449];*

- присвійну словосполуку, що вказує на материнський аспект образу Богородиці та земний – образу Сина Божого: *Во^на (Мати Божа – В.Д.) на н'єб'ісах / во^на просит' свого Сина / Ісуса Христа о захист'і дл'а про^с'ашчого (Трш).*

Висновки. Отже, у середньонадніпрянських говірках антропоконцепт *син* репрезентовано за допомогою різних мовних одиниць, які відображають важливі риси соціокультурного життя діалектоносіїв у структурі концептосфери сім'ї. Виявлені засоби ословлення аналізованої когнітивної одиниці, з одного боку, сконцентровані навколо біологічного (кровного), гендерного, правового, соціально-економічного та оцінного аспектів, що стосуються профанної сфери, з іншого, - демонструють тісний зв'язок концепту із сакральним світом через його кореляцію з образом Сина Божого. Проаналізований матеріал свідчить про багатогранність і складність концепту *син* у повсякденному контексті й відносну одноплановість у духовному просторі.

Говіркове мовлення є цінним джерелом дослідження культури мікросоціуму, оскільки на відміну від фольклорно-етнографічних матеріалів, у яких увагу часто сфокусовано на обрядовому, релігійному й художньому складниках культури, діалектні тексти відображають реальне соціокультурне середовище, таким чином дозволяючи виявити невидимі або малопомітні аспекти життя мікросоціуму. Діалект, конденсуючи в собі релікти історичних, соціальних і культурних змін, демонструє їхній вплив на світогляд говірконосіїв. Це джерело дає унікальну можливість дослідити взаємозв'язок між мовою й культурою на мікрорівні, розкриваючи глибинні шари народної свідомості й культурних цінностей.

Перспективу дальших досліджень вбачаємо в аналізі засобів вираження концепту *син* у гуцульських говірках для виявлення спільних та відмінних рис у концептуалізації прототипного образу в територіально віддалених мовно-культурних ареалах.

Список скорочень назв населених пунктів

Срд – с. Сердегівка Звенигородського району Черкаської області;
Трш – с. Терешки Звенигородського району Черкаської області.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Соломаха А. В. Взаємозв'язок світу, етносу та мови (до питання про мовну картину світу). *Науковий часопис імені М. П. Драгоманова. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство)*. 2005. Вип. 1. С. 117-120.

2. Гриценко П. Тексти як джерело дослідження українських говірок Румунії. Павлюк М., Робчук І. *Українські говори Румунії. Діалектні тексти*. Едмонтон; Львів; Нью-Йорк; Торонто. 2003. С. I-XVI.
3. Костів О. Сучасне діалектне мовлення з погляду динаміки. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2016. Вип. 63. С. 165–171.
4. Лисенко П. С. Фонетичні особливості деяких говірок правобережної середньої Черкащини. *Діалектологічний бюлетень*. Київ, 1962. Вип. V. С. 45-54.
5. Мартинова Г. І. Середньонаддніпряньський діалект. Фонологія і фонетика. Черкаси: Тясмин, 2003. 369 с.
6. Мартинова Г. Статичне й динамічне у фонетичній і фонологічній системах північних середньо-наддніпряньських говірок. *Волинь – Житомирщина*. 2010. № 22 (2). С. 201–209.
7. Мартинова Г. Генеза середньонаддніпряньського діалекту у світлі изоглос. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2011. Вип. 24. С. 128-131.
8. Мартинова Г. Про походження середньонаддніпряньського діалекту. *Глотогенез. Матеріали міжнародної наукової конференції*. 2015. Вип. 1. С. 129-143.
9. Примушко Н. Форми минулого часу в пам'ятках Середньої Наддніпрянщини. *Волинь – Житомирщина*. 2010. № 22 (1). С. 133-145.
10. Мартинова, Г. І., Щербина, Т. В. Прийменникова система середньонаддніпряньських говірок. *Українська мова*. 2022. № 1 (81). С. 86-102.
11. Тищенко Т. М. Назви картоплі в уманській говірці. *Лінгвогеографія Черкащини: збірник матеріалів міжвузівської наук.-практ. конф.*, м. Умань, 25-26 травня 2000 р. Київ, 2000. С.29-30.
12. Тищенко Т. М. Лексико-семантична група назв конопель у говірках подільсько-середньонаддніпряньського суміжжя. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2004. Вип. 14. С. 169-171.
13. Щербина Т. В. Назви сорочки та її елементів у говірках середньонаддніпряньсько-степового порубіжжя. *Вісник Черкаського університету: Серія: Філологічні науки*. Черкаси, 2002. Вип. 29. С. 84–89.
14. Бобер Т. Б. Лексико-семантична група назв плечового одягу в середньонаддніпряньських говірках. *Наукові записки: зб. наук. праць Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Вінниця, 2019. Вип. 29. С. 71–81.
15. Бобер Т. Б. Назви взуття в сучасних середньонаддніпряньських говірках. *Мовознавчий вісник*. Черкаси, 2021. Вип. 30. С. 101–111.
16. Щербина Т. В. Прізвищева система говірки с. Журавка Шполянського р-ну Черкаської обл. *Мовознавчий вісник*. Черкаси, 2016. Вип. 21. С. 53–60.
17. Пустовіт І. В. Номінація рельєфу в діалектних текстах Черкащини. *Література і культура Полісся*. 2017. Т. 89. Вип. 9. С. 100-108.
18. Задорожня І. В. Назви земельної ділянки в народній географічній термінології Лівобережної Черкащини. *Мовознавчий вісник*. Черкаси, 2020. Вип. 29. С. 57-63.
19. Мартинова Г. І. Вербалізація менталітету середньонаддніпрянців у діалектному тексті. *Діалекти в синхронії та діахронії: загальнослов'янський контекст*. Київ, 2014. С. 327-332.
20. Милорадович В. П. Народные обряды и песни Лубенского уезда Полтавской губернии, записанные в 1888-1895 г. / В. П. Милорадович. *Сборник Харьковского историко-филологического общества*. Харьков: Тип. Губерн. Правления. 1897. Т. 16. С. 1–223.
21. Кримський А. Звенигородщина. Шевченкова батьківщина з погляду етнографічного та діалектологічного. Відтворення авторського макету 1930 р. / авт. передмови А. Ю. Чабан. Черкаси: «Вертикаль», 2009. 438 с.
22. Народні пісні Полтавщини (з колекцій збирачів фольклору) / упоряд. Л. О. Єфремова; НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ: Логос, 2016. 752 с.
23. Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів / за ред. Г. Скрипник. Київ: ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2016-2020. Т. II–X.
24. Говірки історичної Уманщини та суміжних земель / ред. Т. М. Тищенко. Умань: РВЦ «Софія», 2008. С. 81-246.
25. Говірки Південної Київщини: збірник діалектних текстів / упоряд.: Г. Мартинова, З. Денисенко, Т. Щербина. Черкаси, 2008. 369 с.
26. Говірки Черкащини: збірник діалектних текстів / упоряд. Г. Мартинова. Черкаси, 2013. 881 с.
27. Говірки Західної Полтавщини. Збірник діалектних текстів / укл. Г. І. Мартинова. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю. А., 2012. 342 с.
28. Дячук В. Р. Вербалізація концепту *мати* в середньонаддніпряньських та гуцульських говірках: спроба зіставлення. *Мовознавчий вісник*. Черкаси, 2022. Вип. 32. С. 35–45.

УДК 821.162.1-21.09(092).»18/19»

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-210-18>

КОНЦЕПТ «ЛЮДИНА Й ДОЛЯ» В «АНТИЧНИХ» ДРАМАХ С. ВИСПЯНСЬКОГО

THE CONCEPT OF «MAN AND FATE» IN S. WYSPIANSKI'S «ANCIENT» DRAMAS

Зварич В.З.,

orcid.org/0000-0002-4634-5800

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри зарубіжної літератури та полоністики

*Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка*

У статті розглянуто концепт «людина й доля» в «античних» драмах польського письменника Станіслава Виспянського, зокрема «Мелеагр», «Протесілай і Лаодамія», «Ахіллеїда», «Повернення Одиссея». В трагедії «Мелеагр» одним з головних образів є час. Автор акцентує, що важливим є не так відношення людини до часу, як розкриття єдності людини і часу. Доля людини завжди мінлива і залежить не від неї самої, а від часу, який нею володарює.

Концепт «людина й доля» у драмі «Протесілай і Лаодамія» увиразнюється образом головної героїні – Лаодамії, яка втратила чоловіка, як це було передвіщено. Героїня не змиряється з долею і переносить свою любов на статую померлого чоловіка, відмовляється визнати його смерть. Свої вчинки Лаодамія пояснює не бажанням йти проти волі богів, а коханням до померлого чоловіка. Це почуття в авторському сприйнятті є не тільки засобом подолання «забороненого» для людини, але й засобом боротьби з фатальним плином часу.

У трагедії драмі «Ахіллеяда», як в інших «античних» драмах, наскрізною є ідея приречення, року. Її головний герой Ахілл кидає виклик фатуму. Помстившись за загибель улюбленого друга, він втрачає і власне життя. Символічним у драмі є те, що бачить Афіну, яку не помічають інші. Тобто боги все одно беруть верх у протистоянні з людиною. Однак у момент, що можна визначити поразкою героя, він бачить видіння, про яке шепотіли йому хвилі Скамандру, обіцяючи нове втілення, нового Ахілла. Поразка ніби передбачає перемену – реінкарнацію Ахілла. Сцена смерті головного героя не завершує драму.

Ідея повернення додому як пошук власної смерті і одночасно сенсу життя є визначальною у драмі «Повернення Одиссея». Вплив фатуму полягає у тому, що при поверненні на Ітаку Одиссей не знаходить там родини. Не зважаючи на свої довгі мандри, він знайшов свого щастя. Одиссей хоче піти всупереч волі богів, тепер його шлях пролягатиме у зворотному напрямку, у пошуках втраченого щастя.

Характерною рисою «античних» драм С.Виспянського є те, що вони являють собою доволі складне поєднання романтико-символічних, фантастичних та реалістичних планів, проте у них все ж автор не відступає від першоджерела – міфологічного сюжету.

Ключові слова: міф, С.Виспянський, концепт, античний сюжет, фатум.

The given article deals with the concept of «man and fate» in the «ancient» dramas by Polish writer Stanisław Wyspiński, in particular, «Meleager», «Protesilas and Laodamia», «Achilles», and «The Return of Odysseus». One of the main images in the tragedy «Meleager» is time. The author emphasises that the attitude of man to time it is not so much important as the disclosure of the unity of man and time. The fate of a person is always changeable and depends not on him or her, but on the time that rules over him or her.

The concept of «man and fate» in the drama «Protesilas and Laodamia» is expressed in the image of the protagonist, Laodamia, who lost her husband as it had been predicted. The heroine does not accept her fate and transfers her love to the statue of her deceased husband; she refuses to accept his death. Laodamia explains her actions not by her desire to go against the will of the gods, but by her love for her dead husband. This feeling, in the author's perception, is not only a means of overcoming the «forbidden» for a person, but also a means of fighting the fatal passage of time.

In the tragedy «Achilles», like in other «ancient» dramas, the idea of predestination, fate is a pervasive one. Its protagonist Achilles defies fate. Revenging the death of his beloved friend, he loses his own life. What is symbolic in the drama is that he sees Athena, whom others do not notice. That is, the gods still prevail in the confrontation

with man. However, at the moment that can be defined as the defeat of the hero, he sees a vision that the waves of Scamander whispered to him, promising a new incarnation, a new Achilles. The defeat seems to imply victory – the reincarnation of Achilles. The scene of the protagonist's death does not end the drama.

The idea of returning home as a search for one's own death and the sense of life simultaneously is crucial in the drama «The Return of Odysseus». The influence of fate is that when Odysseus returns to Ithaca, he does not find his family there. Despite his long journey, he has found his happiness. Odysseus wants to go against the will of the gods, and now his way will go in the reverse direction, in search of his lost happiness.

A characteristic feature of S. Wyspianski's «antique» dramas is that they are a rather complex combination of romantic and symbolic, fantastic and realistic plans, but in all of them the author does not deviate from the original source – the mythological plot.

Key words: myth, S. Wyspianski, concept, ancient plot, fate.

Актуальність проблеми. Творчість Станіслава Виспянського (1869–1907) є знаковим явищем не тільки польської, але й світової літератури. Самобутній митець, чільний представник «Молодої Польщі», він є новатором й реформатором у царині театрального мистецтва. Його «драма як одна хвилина, один день» (за словами самого письменника) засвідчує не тільки талант С. Виспянського як драматурга, але й зв'язок його творчості з традиціями світової драматургії, передусім античної. «Діалог із греками» є наскрізним у драмах польського письменника, передусім це підтверджують його «античні» драми. У них автор, розкодовуючи античний міф, по-новому прочитує одвічні проблеми людського буття: життя і смерть, любов і ненависть, війна і мир та ін. у координатах не тільки польської історії, культури, але й світової. У глобалізованому ХХІ ст. цінність людського життя нівелюється, доля людини є передбачено трагічною, але цей трагізм був закодований ще у міфах давніх греків і його проникливо розгледів й майстерно інтерпретував С.Висп'янський. У цьому контексті твори польського митця будуть завжди актуальними й повсякчас викликатимуть інтерес у літературознавців.

Аналіз останніх досліджень. В Україні перші студії, присвячені творчості Станіслава Висп'янського, з'явилися у 20–30 рр. ХХ ст. Вони належать П.Штокалку, Миколі Євшану, П.Карманському, М.Рудницькому, Я.Гординському, Д. Лукіяновичу. В новітніх українських дослідженнях творчість польського письменника розглядається передусім у компаративістичному вимірі. Так, М. Ільницький зіставляє візію національного «воскресіння» у творах С. Виспянського й В.Пачовського [2], Н.Поліщук [6] і М. Хороб [9] розглядають спільне/відмінне у трактуванні античних образів польським драматургом і Лесею Українкою, історико-типологічні паралелі в драмах І.Франка й С.Виспянського проводить у своїй студії М.Медицька [5]. Системним й ґрунтовним в українському виспянськознавстві є дисертаційне дослідження М.Медицької, в якому детально проаналізовано особливості рецепції та типології творчості польського письменника в координатах української літератури кінця ХІХ – початку ХХ століття [7]. У своїх виспянськознавчих студіях українські науковці лише принагідно, в окремих творах, розглядали своєрідність концепту «людина й доля» в «античних» драмах С.Виспянського.

Мета дослідження – конкретизувати авторське осмислення концепту «людина й доля» в «античних» драмах Станіслава Виспянського («Мелеагр», «Протесілай і Лаодамія», «Ахіллеїда», «Повернення Одиссея»),

Виклад основного матеріалу. Перша «антична» драма «Мелеагр» була написана польським драматургом 1898 р. і не викликала великого резонансу у літературних колах. В основі її сюжету п'єси античний міф про Мелеагра, сина царя Калідона Ойнея та Алфеї – сестри Леди. Після його народження Алфея отримала пророцтво, що її син помре, коли догорить поліно у вогнищі. Алфея швидко вихопила його і сховала у скриньку, щоб пророцтво не збулося. Беручи участь у Калідонському полюванні, Мелеагр добив пораненого мисливицею вепр і віддав її його Мелеагр добив звіра і подарував його голову та шкуру. Через подарунок Аталанти у Мелеагра почалися суперечки з куретами – братами його матері, які переросли у справжню війну. Курети взяли в облогу Калідон, а під час бою Мелеагр убив одного з братів Алфеї. Після цього

вчинку мати прокляла його, а сам Мелеагр покинув поле битви і лише на вимогу дружини – Клеопатри – повернувся на поле бою, Алфея не пробачила своєму синові те, що він вбив її брата. Вона сама вийняла із скриньки заповітне поліно та спалило його на вогнищі. Мелеагр помер, коли воно догоріло [15]. Так збулося пророцтво, дане богинями за багато років до цього.

Драматург підкреслює не тільки те, що суперництво з богами приречене на поразку. Фактично, воно видається взагалі неможливим. Людина вірить, що спроможна нарівні з божественним втручанням, керувати не лише власною долею, а й долями інших. Вчинки пророчиці позбавлені логіки: врятувавши життя сина, посперечавшись з богами, через десятки років вона самостійно штовхає його в лапи смерті.

Головні герої драми висловлюють не тільки різне ставлення один до одного. Ставлення матері до сина кардинально змінюється з плином часу. Батько Мелеагра Ойней – байдужий до всього, що безпосередньо його не стосується, навіть якщо йдеться про долю це сина. Ойней у своїй життєвій психології виступає на боці повільності, а от Алтея – раптовості. Вона приймає рішення, яке повністю змінить ситуацію її сина: «Я хочу сьогодні в серці вбити свого сина; викинуть з мого серця; нехай це сьогодні спалахне вогнище материнської любові, довго затаєне» [15].

Образ часу драмі є одним з головних. При цьому важливим є не стільки відношення людини до часу, скільки розкриття єдності людини і часу. Доля людини мінлива, і залежить не від неї самої, а від часу, який над нею володарює. У своїх спогадах С.Виспянський наголошував, що для нього «драма як одна мить, один день». Імовіріше за все, він мав на увазі не просто єдність людини та часу, а й те, що людська доля мінлива.

У героїв трагедії «Мелеагру» немає ні минулого, ні майбутнього. У них залишалось лише сьогоднішнє – тривожне, мінливе, що осяяло трагічним світлом недовге спільне життя цієї пари – Мелеагра й Аталанти. Для них час зупинився у короткі щасливі моменти, що вже тоді несли безліч тривог. «Час зупинився. Завтра належить до іншого часу, до вічності» [15].

Час Мелеагра зупинився, але це не означає, що він стоїть на місці, просто у момент сьогоднішнього минуле зустрічається з майбутнім. Минуле згорає без сліду у палаючому вогнищі. «Кожна мить приносить нову агонію, і кожна мить. Я відчуваю, що щось вмирає і вмирає» [15]. Аталанта зрозуміла, що сталося лихо з її Мелеагром. Коли горить поліно у вогнищі, чоловік звертається до коханої: «Цей вогонь твого життя горить!» [15]. Аталанта вже знає, що не лише у нього, а й у неї немає майбутнього, немає надії на завтра.

Конфлікт людини і фатуму також простежується у драмі С.Виспянського «Протесілай і Лаодамія». Згідно пророцтва облога Трої принесе успіх лише тоді, коли перший з ахейських воїнів, що ступив на троянську землю, загине від руки свого ворога. Протесілай, один із наречених троянської царівни Єлени, мріє про славу, тому він добровільно вирішує принести себе в жертву. Лаодамія – його дружина – таку жертву не визнає. Вона бачить у намірах чоловіка втручання злого року, що хоче зруйнувати їхню любов, щастя. Протесілай вбиває чотирьох троянців, але сам гине від руки Гектора. Боги змилосердилися над Лаодамією, і, щоб вони змогли побачитись, вивели чоловіка з Аїду. Спочатку жінка вирішила, що він повернувся з-під Трої, та дуже зраділа. Але після того, як боги повернули його в підземне царство, Лаодамія зрозуміла весь трагізм своєї втрати. Вона згадує про минуле і про своє занадто коротке щастя [17]. У її душі відбувається складна боротьба різних почуттів, яка приводить до несподіваного рішення. За наказом Лаодамії було створено статую покійного чоловіка, якій вона мала намір присвятити життя. Стурбований батько знищив цю статую, зрозумівши, що поведінка доньки протиприродна. Однак Лаодамія кинулася за статуєю у вогонь і загинула.

У драмі боротьба людини з фатумом має декілька етапів. Боги, що повернули ненадовго Протесілая з Аїду, дали Лаодамії хибну надію на те, що він повернувся із-під Трої, і пророцтво щодо його загибелі не здійснилось. Коли жінка розуміє, що чоловік назавжди йде від неї до царства мертвих, вона приймає рішення йти всупереч волі богів.

На відміну протистояння фатуму з боку Алтеї, бунт Лаодамії не має активного характеру. Вона не рятує свого чоловіка від смерті, але не мириться з волею богів, і переносить своє кохання на статую померлого чоловіка, відмовляється визнати його смерть. Жінка не кидає виклик провидінню, правді буття. Створивши статую померлого чоловіка, вона рятується у світі ілюзій.

Воля богів виявляється у вчинку батька жінки, який знищив статую померлого чоловіка, обурившись поведінкою Лаодамії [17]. Її життя втратило сенс ще тоді, коли вона дізналась про смерть чоловіка, але її свідомість відкинула прийняття цього факту. Не зважаючи на те, що Лаодамія проходить шлях боротьби серцем, а не розумом, її протистояння року яскраво виражене конфлікт «людина-доля».

У драмі «Ахіллеїда» виклик фатуму кидає головний герой – Ахілл. Він сміливий і відважний герой, не терпить брехню і лукавство. Помстившись за загибель улюбленого друга Патрокла, він гине і сам. Символічним у драмі є те, що він бачить богиню Афіну, яку не помічають інші [12]. Тобто боги все ж беруть верх у протистоянні з людиною. Особисте бурхливе життя героя позначене злим роком. Адже відправляючись у похід проти Трої, Ахілл добре усвідомлював, що не повернеться з війни живим. Така доля.

Герой драми «Повернення Одиссея» – Одиссей – має трагічну долю: війна, розлука з сином і дружиною, поневіряння, повернення додому. Його повернення з війни – це не просто історія повернення додому. Давні греки вважали, що в одну й ту саму річку не можна увійти двічі. Поневіряння героя, і навіть, його повернення додому, не давали надії, що він почне жити звичайним спокійним життям. Одиссей повертається не для того, щоб залишитися, але лише для того, щоб вирушити у нову мандрівку, яка можливо буде відбуватися зовсім не так і матиме не такий фінал, як він передбачав. Ідея повернення додому як пошук власної смерті і одночасно сенсу життя є визначальною у драмі.

Вплив фатуму полягає у тому, що при поверненні на Ітаку Одиссей не знаходить там родини [16]. Не зважаючи на свої довгі поневіряння, він прагнув дістатися до рідного краю. Одиссей хоче піти всупереч волі богів, тепер його шлях пролягатиме у зворотному напрямку, у пошуках втраченого щастя.

Висновки і перспективи. Герої «античних» драмах С. Виспянського, які отримали негативні пророцтва, а пізніше зіткнулися із злим роком, намагаються йому протистояти. Вони вступають у битву з богами, кожен у свій спосіб, але виявляється, що завжди приречені на поразку. Письменник акцентує, що важливим є не так відношення людини до часу, як розкриття єдності людини і часу. Доля людини завжди мінлива і залежить не від неї самої, а від часу, який над нею володарює. Перспективними, на нашу думку, є дослідження особливостей поетики, образності «античних» драм С. Виспянського в контексті української та західноєвропейської драматургії кінця ХІХ – першої половини ХХ ст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Виспянський С. Студії над «Гамлетом»: URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Wyspianski_Stanislaw.
2. Ільницький М. Візія національного «воскресіння»: «Wesele» Станіслава Виспянського і «Сон української ночі» Василя Пачовського. *Слово і час*. 2000. (6). С. 41–47.
3. Гординський Я. С. Виспянський і Україна. *Збірник НТШ*. Львів, 1935. С. 109–130.
4. Лозинський І. Поетичний театр С. Виспянського. Драматургічна творчість. *Жовтень*. 1970. №11. С. 122–126.
5. Медицька, М. Драматургія Івана Франка та Станіслава Виспянського: історико-типологічні паралелі. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Medytska_Myroslava/Dramaturhiia_Ivana_Franka_ta_Stanislava_Vyspianskoho_istoryko-typolohichni_paraleli_na.
6. Поліщук Н. Поразка перед фатумом: модерністична візія античності у «Кассандрі» Лесі Українки і «Мелеагрі» С. Виспянського. URL: <https://www.academia.edu/23273125>.

7. Медицька М. Творчість Станіслава Виспянського та українська література кінця XIX – початку XX століття: рецепція і типологія. URL: <https://mydisser.com/en/avtoref/view>.
8. Рудницький М. Станіслав Виспянський: У 25-ліття смерти . *Діло*. Львів, 1932. Ч. 273. 9 грудня.
9. Хороб М. Художня рецепція і трансформація античної “мойри” в драматургії Станіслава Виспянського та Лесі Українки. *Романтизм: між Україною та Польщею. Київські полоністичні студії*. Том V. Київ, 2003. С. 398–409.
10. Czabanowska-Wróbel A. Wyspiański i „absolutna terażniejszość”. URL: <https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item>.
11. Eustachiewicz L. Antyk Wyspiańskiego na tle porównawczym. URL: <https://bazhum.muzhp.pl/media/files>.
12. Wyspiański S. Achilleis. URL: <https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/wyspianski-achilleis.html>
13. Wyspiański S. Dzieła zebrane, red. L. Płoszewski, T. II, Kraków: Wyd. Literackie, 1958, S. 82–83.
14. Wyspiański S. Legenda. Dzieła zebrane, red. L. Płoszewski, T. VI, Kraków: Wyd. Literackie, 1958, S. 82–155. URL: <http://biblioteka.kijowski.pl/wyspianski%20stanislaw/boles%20aw%20%9Cmia%20B3y,%20legenda,ska%20B3ka-dramaty.pdf>
15. Wyspiański S. Meleager. Kraków. Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1902, 87 s. URL: <https://pl.wikisource.org/wiki/Meleager>.
16. Wyspiański. S. Powrót Odysa. Kraków. Drukarnia W. L. Anczyca, 1907. 124 s. URL: https://pl.wikisource.org/wiki/Powr%C3%B3t_Odysa
17. Wyspiański S. Protesilas i Laodamia. Dzieła zebrane, red. L. Płoszewski, T. 2, Kraków: Wyd. Literackie, 1958. веб-сайт. URL: https://pl.wikisource.org/wiki/Protesilas_i_Laodamia.

УДК 811.111'373.611:[811.111'42:004.738.5]

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-210-19>

ПРОДУКТИВНІ СЛОВОТВІРНІ МОДЕЛІ В АНГЛОМОВНОМУ ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРСІ

PRODUCTIVE WORD-BUILDING PATTERNS IN THE ENGLISH-LANGUAGE INTERNET DISCOURSE

Зоренко І.С.,*orcid.org/0000-0002-7628-2724**кандидат педагогічних наук, доцент,**завідувач кафедри англійської філології**Криворізького державного педагогічного університету***Каневська О.Б.,***orcid.org/0000-0003-1703-7929**кандидат педагогічних наук, доцент,**доцент кафедри перекладу та слов'янської філології**Криворізького державного педагогічного університету*

У статті визначено та схарактеризовано продуктивні словотвірні моделі, за якими утворюються нові слова, в англійському інтернет-дискурсі. Інновації в сучасній англійській мові відбивають розвиток і пристосування мови до нових умов її функціонування, що змінюються під впливом зовнішніх факторів. Вивчення словотвірних моделей, за якими утворюються ці нові слова, має певний науковий інтерес для дослідження нової лексики як засобу відбиття змін у сучасній лінгвокультурі, для складання та оновлення лексикографічних, двомовних, багатомовних словників та ін. Спостереження англійського інтернет-дискурсу свідчать, що в ньому поширені слова, утворені як афіксальним, так і безафіксним способами. Продуктивними, крім префіксів (cyber-, giga-, nano-, micro-) і суфіксів (-er, -ist, -ism, -ing), є словотвірні елементи – префіксоїди та суфіксоїди грецького та латинського походження (audio-, bio-, tele-), а також англійські елементи аббревіатурного типу (e-, i-). Значна кількість дериватів інтернету створена за допомогою афіксів й афіксоїдів (афіксальних елементів), словотвірне значення яких дотичне до інформаційно-комунікаційної царини: dot-/dot, e-, i-, -com, -net, cyber-, -ware та ін. Англійський інтернет-дискурс постійно поповнюється складними словами, аббревіатурами та словами, утвореними за допомогою бленду, телескопії, аналогії.

Для інтернет-дискурсу характерна специфічна лексика – особливий прошарок слів, які з'явилися під впливом комп'ютеризації та інтернетизації соціально-суспільного життя та увійшли до загальної системи англійської мови, своєрідно співвідносячись з наявними в ній елементами лексико-фразеологічного і граматичного рівнів. Передусім, це нові слова, утворені семантичним способом, внутрішні запозичення (наприклад, із сленгу комп'ютерників і програмістів), засвоєні загальною мовою терміни, які утворюють нові похідні.

Проаналізовані лексичні одиниці, утворені та розповсюджені в інтернет-дискурсі, свідчать про прагматичну обумовленість їх появи. Вивчення продуктивних словотвірних моделей дозволяє спрогнозувати тенденції у розвитку системи англійського словотвору, а також передбачати та розуміти значення нових слів.

Ключові слова: продуктивність, словотвір, продуктивна словотвірна модель, англійська мова, інтернет-дискурс, англійський інтернет-дискурс.

The paper defines and characterizes the productive word-building patterns after which new words in the English-language Internet discourse are formed. Innovations in modern English reflect the development and adaptation of the language to new functioning conditions, which change under the influence of external factors. The study of word-building patterns, after which these new words are formed, is of great interest for the study of new vocabulary as a means of reflecting changes in modern linguistic culture, for compiling and updating explanatory, bilingual, multilingual dictionaries, etc. The observation of the English-language Internet discourse shows that words both with affixes and without affixes are widely used in it. Productive, in addition to prefixes (cyber-, giga-, nano-, micro-) and suffixes (-er, -ist, -ism, -ing), are word-building elements – prefixoids and suffixoids of Greek and Latin

origin (audio-, bio-, tele-), as well as English elements of the abbreviation type (e-, i-). A significant number of derivatives of the Internet are created with the help of affixes and affixoids (affixal elements), the meaning of which is related to the information and communication field: dot-/ -dot, e-, i-, -com, -net, cyber-, -ware, etc. The English-language Internet discourse is constantly replenished with compound words, abbreviations, and words formed by blending, telescoping, and analogy.

Internet discourse is characterized by specific vocabulary units – a special layer of words that appeared under the influence of computerization and internetization of social and public life and entered the general system of the English language, correlating in a way with the elements of its lexico-phraseological and grammatical levels. First of all, these are semantic neologisms, internal borrowings (for example, from the slang of computer scientists and programmers); terms fixed in general use that serve the basis for new derivatives.

The analyzed lexical units, formed and distributed in Internet discourse, testify to the pragmatic conditioning of their appearance. The study of productive word-building patterns helps to predict trends in the development of the English word-building system, as well as to understand the meaning of new words.

Key words: productivity, word-building, productive word-building pattern, English language, Internet discourse, English-language Internet discourse.

Постановка проблеми. Протягом свого існування англійська мова, як і всі мови світу, постійно збагачується новими словами, що найчастіше стають відповіддю на запити соціально-суспільного життя, зумовлені національно-історичними, культурними, технологічними чинниками. У ХХІ ст., що характеризується загальними процесами глобалізації, демократизації, інформатизації та інтернетизації, спостерігаються суттєві зміни у лексико-фразеологічному складі англійської мови – з'явилися численні новотвори, які позначають поняття та реалії, викликані інформаційною революцією та пов'язані із царинами політики, екології, медицини, військової справи, мас-медіа, інтернету тощо. В інтернет-дискурсі віддзеркалюються усі глобальні процеси, що відбуваються в світі, тому саме там значно активізувалося створення нових слів, які поповнюють загальну англійську мову.

Інновації в сучасній англійській мові відбивають розвиток і пристосування мови до нових умов її функціонування, що змінюються під впливом зовнішніх факторів. Вивчення словотвірних моделей, за якими утворюються ці нові слова, має певний науковий інтерес для дослідження нової лексики як засобу відбиття змін у сучасній лінгвокультурі, для складання та оновлення лексикографічних, двомовних, багатомовних словників та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній лінгвістиці активно вивчаються проблеми словотвору англійської мови. Низку публікацій присвячено виявленню та опису словотвірних моделей, словотвірних засобів у різних лексико-граматичних полях і терміносистемах: Так, Л. Дмитрук схарактеризувала особливості історичного розвитку морфологічного словотворення в англійській мові як способу поповнення словникового запасу [1]; Т. Прчич – відмінні властивості англійських лексичних афіксів [2]; Н. Доміненко та М. Кіслухіна – функціональне словоскладання в термінології сучасної англійської мови [3]; І. Онищенко, А. Яновець – композити в сучасній англійській мові як складову семантичної конденсації лексики [4]. О. Панченко зосередила увагу на аналізі телескопічних неологізмів англійської мови та особливостях їх перекладу [5]. Н. Юрко, І. Стифанишин, У. Проценко, О. Романчук детально розглянули словотвірні характеристики англійської фахової термінології легкої атлетики [6]. У монографії Т. Врabelя «Словотворча прагматика у сучасній англійській мові» з комунікативно-прагматичного та словотвірного аспектів досліджено похідні утворення в межах іллокутивних дієслів [7].

У науковій літературі (Т. Врabelь [7], Г. Джексон та Е. Зе Амвела [8], Л. Дмитрук [1], Ю. Зацний та А. Янков [9], М. Квініон [10], О. Панченко [5], Т. Прчич [2] та ін.) підкреслюється необхідність системного аналізу факторів, етапів, механізмів появи нових слів і значень у плані як екстралінгвістичної (комунікативної, соціолінгвістичної, психолінгвістичної, функціонально-прагматичної) відповідності, так і власне лінгвістичної обумовленості продуктивних моделей, що переважають в англійській мові.

Однак, незважаючи на інтенсивні розвідки сучасних лінгвістів у царині англійського словотвору, до сьогодні багато питань залишаються відкритими. У зв'язку з цим актуальним є дослідження щодо визначення найбільш продуктивних словотвірних моделей новотворів, які поповнюють інтернет-дискурс.

Мета дослідження – виявити та схарактеризувати продуктивні словотвірні моделі, за якими утворюються нові слова, в англійському інтернет-дискурсі.

Матеріал для дослідження було вилучено методом суцільної вибірки із сучасних словників: Ю. Зацний, А. Янков «Інновації у словниковому складі англійської мови початку XXI століття: англо-український словник» [9], «Multilingual dictionary of new words» [11], М. Quinion «Ologies and Isms: A Dictionary of Word Beginnings and Endings» [10], а також із англійських інтернет-ресурсів.

Виклад основного матеріалу. Аналіз лексичних одиниць, розповсюджених в англійському інтернет-дискурсі за способами словотвору свідчить, що досить велика кількість із них утворена за допомогою афіксації.

Найбільш продуктивним є префікс *cyber-* (грец. *kybernētikē* – мистецтво керування; частина слова *cybernetics*): *cybersuit*, *cybersurfer*, *cyberterrorism*, *cyberthriller*, *cyberville*, *cyberweapons*, *cyberwarfare*. Префікс *cyber-* має два головних словотвірних значення, що актуалізуються в утворених словах: 1) «пов'язаний з комп'ютерною технікою»: *cyberculture*, *cyberethics*, *cyberpathic*, *cyberpunk*; 2) «пов'язаний з інтернетом, такий, що здійснюється через міжнародну інформаційну комп'ютерну мережу»: *cybercash*, *cybercommuter*, *cyberinvesting*, *cybersurf*. За допомогою дієслова *cyberrize* у мову вводиться поняття «кібернезувати, активно використовувати інтернет».

Продуктивність цього префіксу в англійському інтернет-дискурсі підтверджується численними новотворами у різних лексико-семантичних групах. Наприклад: «інтернет та освіта»: *cybereducation*, *cyberlearning*; «інтернетівська економіка»: *cyber-entrepreneur*, *cybercommerce*, *cybershopping*, *cybercash*, *cybermoney*, *cybercurrency*, *cybermall*, *cyberplaza*, *cybershop*; «інтернет, ЗМІ, мистецтво»: *technomedia*, *cyberjournalism*; *cyberthriller*; «інтернет, комп'ютер і людина»: *cyberaddict*, *cyberhead*, *cyberbuff*, *cyberjunkie* («великий аматор комп'ютерної техніки»); *cyberguru*, *cybernerd* («фахівець в галузі сучасної техніки»); *cybersavvy* («такий, що добре знає комп'ютерну техніку»); *cyber-citizen*, *cyber-surfer* («людина, яка активно користується інтернетом»); «інтернет, комп'ютерна техніка і злочинність»: *cybercrime*; *cybercriminal*, *cyberhacking*, *cyber-jihad*, *cyber-thug*, *cybervandal*; *cyberpolice*, *cybercop*, *cybervigilante*, *cybervigilantism* (*cyber-vigilantism*); *cyberterrorism*, *cyber-sabotage*; *cyberterrorist*, *cyberattack*, *cybersecurity*, *cyberdefence*, *cybersecrecy*, *cybervulnerability*, *cyberweapon*, *cyberwarfare*, *cybersecurity czar*; *cyberporn*, *cybersleaze*, *cybersex*; *cyberstalking*, *cyberstalkers*; «негативні наслідки комп'ютеризації та інтернетизації»: *cyber-inequality*, *cyberchondria*, *cyberchondriac* та ін.

Продуктивності набули словотвірні моделі з префіксами *e-* (від слова *electronic*), *i-* (від слова *information*), які за походженням є аббревіатурними скороченнями: *e-money*, *e-mall*, *e-education*, *e-learning*, *e-entrepreneur*, *e-retail*, *e-retailer*, *e-retailing*; *i-biology*, *i-community*, *i-science*, *i-jury*. За допомогою префікса *e-* створено велику кількість слів із інформаційно-комунікаційної галузі: «електронний бізнес» – *e-banking*, *e-cruitment*, *e-entrepreneur*, *e-envoy*, *e-tail*, *e-trading*, *e-shopping*, *e-cash*; «електронне виробництво» – *e-book*, *e-publishing*, *e-reading*, *e-title*; «комп'ютерна техніка та інтернет»: *e-cabinet*, *e-government*, *e-coup*, *e-file*, *e-help*, *e-revolution*, *e-voting*, *e-wallet*, *e-waste*.

У світі комп'ютерної техніки почав нове життя й префікс *giga-* (грец. *gigas* – мільярд), який надає похідним словам значення «велика кількість, гігантський»: *gigaburger*, *gigabuck*, *gigastore*, *gigaworld*, *gigadeath* (із значенням «повне знищення»).

Достатня кількість слів утворена за допомогою префіксу *nano-* у значенні «мікроскопічний» (грец. *nano* – карлик): *nanotechnology*, *nanoage*, *nanorevolution*, *nano-assembler*, *nanocomputer*, *nanofur*, *nanosatellite*, *nanotech suit*, *nanothermometer*.

До утворення нових слів залучаються також такі префікси, як-от: *micro-* (грец. *micros* – малий) – *microplay, microchannel, microcinema, micro-condo, micro-fiction; mega-* (грец. *megas* – великий) – *megagames; hyper-* (грец. *hyper* – над, понад) – *hyperpalatable; super-* (лат. *super* – понад; головний; вищий; розташований зверху) – *superdrug, super-cookie, superfood; tera-* (грец. *teras* – чудовисько) – *teraproject; un-* (зі значенням заперечення) – *unlock, unschooling, unsend; із часовим значенням pre- – prebottle, post- – postmateriality* та ін.

Продуктивністю відзначається суфіксальний спосіб словотворення. Здебільшого за допомогою суфіксів утворюються іменники, що позначають людину за сферою та ознаками її діяльності: *-er – Brexiter, Facebooker; -ie* (демінутив) – *backie, rashie, onesie* та ін. За допомогою суфіксів *-ism, -ing* із абстрактним значенням для позначення процесів або дій, що характеризуються певною поведінкою учасників, утворено низку слів, серед них: *adultism, singlism, Trumpism, motherism* («prejudice or lack of respect towards women who stay at home to look after their children and do not go out to work»); *vamping, pyjamming, rewilding* («a form of conservation which aims to return areas of land to their natural wild state, especially by reintroducing animal species previously found there»), *skinvertising* («a form of advertising in which someone is paid to have a tattoo which advertises a product or service»).

Афіксами почали вважати частини адреси інтернетівський підприємств і організацій (.com, .net), а також елементи типу *dot-com, dot-net* [9, с. 49]. На думку Ю. Зацного та А. Янкова, справжніми дериватами можна вважати лише такі формації, як: *dot-com economy, dot-com rage, dot-com world* [9, с. 50]. Однак, у зв'язку з появою нових адрес інтернетівських організацій (*dot-biz, dot-info, dot-name, dot-pro*) перша їх частина (*dot*) все більш починає виконувати функцію афікса (префікса або суфікса): *dotbat, dot bomb, dot snot, hotdot*. Наприклад: *dot bomb* означає збанкрутілу інтернетівську фірму, слово *dot snot* – самовпевнену людину, яка розбагатіла шляхом створення віртуальних компаній, *hotdot* – «круту» інтернетівську компанію, *dot-orging* – перехід на роботу з комерційної інтернетівської компанії в некомерційну.

Активно у словотвірному відношенні діє префіксоїд *web-* (*website*): *webpreneur, webinar, weblication, webographer, weblogist, Web rage, Webology, websitonomy, webspeak, webucation, web-zine*.

Продуктивним є суфіксоїд *-ware*, який виділився зі слова *software*. За його допомогою створено численні терміни, що позначають різновиди і типи комп'ютерних програм: *adware, courseware, crimeware, ransomware, spyware*; терміни: *hardware, middleware, missionware, slideware, retroware, merchantware*; одиниці загальнолітературної мови типу *humanware, geneware, treeware*. Так, *treeware* позначає друкарські видання (книги, газети) на відміну від електронних.

Досить часто застосовується суфіксоїд *-friendly* (виділився із комп'ютерного неологізму *user-friendly* – «зручний для користувача, простий»), який має різні словотвірні значеннями: «1) безпечний, такий, що не завдає шкоди»; 2) «зручний; готовий допомогти, посприяти»; 3) «такий, що ставиться із симпатією»: *climate-friendly, client-friendly, IT-friendly, forest-friendly*.

Високий рівень продуктивності має кінцевий елемент *-net* слова *internet*, що використовується і як суфіксоїд (*darknet, honeynet*), і як префіксоїд (*netco, netmeet, netwar, netroots, netspeak*).

Серед продуктивних словотвірних засобів виділяються інтернаціональні афіксоїди (словотвірні елементи латинського та грецького походження): *audio-* (*audioblog, audioblogging*), *bio-* (*bio-computer, bioinformatician, bioinformatics*), *geo-* (*geocacher, geocaching*), *-gram* (*nastygram*), *ego-* (*egosurf, egosurfing*), *photo-* (*photolurker, photolurking*), *techno-* (*techno-consumer, techno-creep, technolust, technomania, technomedia, technosexual, technostalgia, technotorium, technomatics*), *tele-* (*tele-fusion, telematics*), *video-* (*videocracy, videology, videophile*).

Численні в англomовному інтернет-дискурсі композити різних типів: 1) складні слова, компоненти яких з'єднуються між собою безпосередньо: *blog-book* (*blog book*), *dataveillance, hard-mail, podslurping* (*pod slurping*), *scalper-bot, smart-phone, spear-phisher, techno-migrant*;

2) композити, які утворилися шляхом об'єднання складових частин за допомогою сполучних прокладок: *blogosphere*, *fauxtography*, *post-and-pray*.

Продуктивні сполучення типу *data shadows*, *data spills*, *jihad site*, *packet sniffer*, *pocket communicator*, *pod sluper*, *print clone*, *puddle phishing*, *rain dance*, *screen sucking*, *smart mob*, *telecom hotel*; *to pod slurp*.

В інтернет-дискурсі надзвичайного поширення набув такий спосіб словотвору, як аббревіація, причому кількість аббревіатур постійно зростає. Наприклад, таким чином було утворено нові слова типу *CAPPS II* (*Computer Assisted Passenger Pre-screening System*) – система комп'ютеризованої попередньої перевірки пасажирів; *HPM* (*microwave bomb*) – мікрохвильова бомба, зброя, яка винищує або виводить з ладу сучасну техніку й устаткування; *AIQ* (*AI – artificial intelligence + IQ*) «вимірювання рівня знань у роботів із штучно створеним інтелектом».

Найбільшого поширення аббревіація набула в інтернетівському сленгу: *AFAIK* («as far as I know»); *AFAIR* («as far as I remember»); *AFK* («away from keyboard»); *ASAP* («as soon as possible»); *BB* («Bye-bye»); *BBS* («be back soon»); *BOFH* («Bastard Operator From Hell»); *BRB* («be right back»); *BSoD* («Blue Screen of Death»); *BTW* («by the way»); *FAQ* («frequently asked questions»); *FYI* («for your information»); *FTW* («for the win»); *GG* («good game»); *GL* («good luck»); *HF* або *GL&HF!* («have fun»); *IIRC* («if I remember correctly»); *IMHO* («in my humble opinion»); *IMO* («in my opinion»); *KISS* («keep it simple, stupid»); *LMAO* («laughing my ass off»); *LOL* («laughing out loud, lots of laughing»); *NSFW* («Not safe for work»); *OMG* («oh, my God»); *ROTF* («rolling on the floor»); *Scuzzy* – *SCSI* («Small Computer System Interface»); *WBR* («With Best Regards»).

Особливо інтенсивно створюються акроніми, тобто аббревіатури, що набули статусу слів: *Matrix* (*Multistate Anti-Terrorism Information Exchange*) – комп'ютерна система, яка забезпечує обмін інформацією в сфері безпеки між штатами; *SEVIS* (*Student and Exchange Visitor Information System*) – інформація про іноземних студентів і вчених у США (для комп'ютеризованої системи контролю за ними); *spim* (*spIM*) ← *spam* + *IM* (*instant messaging*) – небажанні послання і повідомлення, надіслані через системи негайного зв'язку; *UCE* (*unsolicited commercial email*) – електронна пошта рекламного характеру; *UMPC* (*ultra-mobile personal computer*) – мініатюрний комп'ютер, який виконує майже всі ті операції, що і звичайний комп'ютер.

Розвиток торгівлі через інтернет породив специфічний тип аббревіатур, у яких використовується цифра «2»: *B2B* (*business-to-business*) – електронна торгівля за схемою «від одного ділового підприємства до іншого»; *B2B2C* (*business-to-business-to-consumer*) – електронна торгівля за схемою «від одного ділового підприємства до іншого і до споживача»; *C2B2C* (*consumer-to-business-to-consumer*) – електронна торгівля за схемою «від одного споживача через ділове підприємство до іншого споживача»; *C2C* (*consumer-to-consumer*) – електронна торгівля за схемою «від одного споживача до іншого» тощо. Іноді використовується графо-фонетична аббревіатура слів, наприклад: *Generation D* – сучасне покоління людей, добре обізнаних з цифровими технологіями.

За цифро-фонетичною моделлю було утворено, наприклад, таке слово, як *C4IST* (*command, control, computers and communications, intelligence, surveillance and targeting*) – аббревіатурне позначення чинників, які відіграють вирішальну роль у сучасній «мережево-центричній війні».

В інтернет-дискурсі є чимало слів-скорочень, утворених за допомогою бленду різних типів: 1) аддитивний (додавальний) тип бленду: *computnerd* (*computer + nerd*), *deskfast* (*desk + breakfast*), *edress* (*e-mail + address*), *flog* (*fake + blog*), *gripesite* (*gripe + website*), *machinima* (*machine + cinema*), *p-book* (*paper book*), *poliblogger* (*politician + blogger*), *vidiot*, *webbepreneur* (*web + entrepreneur*); 2) рестриктивний (обмежувальний) тип бленду: *computicate* (*computer + communicate*), *emoticon* (*emotion + icon*), *interamous* (*internet + famous*), *marketecture*, *viewser* (*viewer + user*), *webinar* (*website + seminar*), *weblication* (*website + publication*).

Активно діє в інтернетівському дискурсі телескопія: *celeblogger* (*celeb blogger*); *cwebtrity* (*celebrity + web*); *Engnet* (*English + net*); *e-pal* (*e-mail + pen-pal*); *inteLnet* (*intellect + internet*);

netizen (*internet* + *citizen*); *netpreneur* (*internet* + *entrepreneur*); *netvailable* (*internet* + *available*); *smartoon* (*smart* + *cartoon*); *spit* (*spam* + *Internet Telephony*). Так, за допомогою телескопії утворено слова для позначення гібридів англійської мови: *teenglish* (*teen-ager* + *English*) – «варіант англійської мови, який використовується переважно підлітками в інтернеті»; *Weblish* – «вид англійської мови, який використовується в інтернеті». Для позначення людей, які занадто захоплюються інтернетом і комп'ютером, використовується елемент *-holic*: *netaholic* (*internet* + *alcoholic*) – особа, яка захоплюється пошуком інформації в інтернеті; *technoholic* – особа, яка захоплюється електронікою, особливо відеоіграми, комп'ютерами та мобільними телефонами; *hacktivist* (*hacker* + *activist*) – хакер, що проникає в чужі комп'ютери для пропаганди певних ідей), *kiddiot* (*kid* + *idiot*) – кримінальний хакер, який користується не своїми, а чужими програмами.

Підкреслимо, що саме телескопія створює умови «для появи нових словотвірних елементів шляхом виділення осколків (як правило, кінцевих), що входять до складу телескопізма» [9, с. 56]. Продуктивними суфіксоїдами є фрагменти слів, що функціонують в ролі суфіксів: *-bot* («робот») – *androbot*, *cobot*, *knowbot*, *microbot*, *mobot*, *nanobot*, *urbot*; *-nomics* («економічна політика; економічний аспект чого-небудь») – *bionomics*, *burgernomics*, *caponomics*, *cybernomics*.

Активною в словотвірному відношенні є конверсія: *audioblog* (інтернет-журнал, переповнений аудіоматеріалами) → *to audioblog* (створювати інтернет-журнал з аудіоматеріалами); *blog* (журнал або щоденник в інтернеті) → *to blog* (друкувати журнали в інтернеті); *friend* (друг) → *to friend* (вносити чиєсь ім'я до списку веб-приятелів).

Матеріал свідчить, що продуктивною словотвірною моделлю в інтернет-дискурсі є лексико-семантичний спосіб словотворення (семантична деривація): *green-bill*, *greenlash*, *to green*, *greenism*, *greenster*, *spin doctor*, *spin-meister*, *spinner*, *spin doctoring*, *spin-meistering*, *spin-control*, *spin-crew*, *spin journalism*, *spin row* тощо. Наприклад: *samurai* («японський воїн-шляхтич») – спеціально найнятий хакер для легального проникнення в корпоративні комп'ютерні системи для їх перевірки (термінологізація); *to black hole* («не дати можливість певній інформації дійти до певної адреси») – «змушувати що-небудь зникнути» (детермінологізація); *to morph* («змінювати графічне зображення за допомогою комп'ютера») – «змінюватися, перетворюватися на щось інше» (детермінологізація); *hygiene*, *infection* (*viral infection*) (медичні терміни, що стали термінами комп'ютерної сфери – транстермінологізація).

Слід підкреслити, що в інтернет-дискурсі наявні нові стійкі вислови: *acoustic snooping*, *computer tom*, *Cyber Monday*, *diet blog*, *e-mail bankruptcy*, *empty spam*, *face-to-face sales*, *genetically modified computer*, *information environmentalism*, *information environmentalist*, *Internet ghetto*, *Internet Jockey*, *Netroots Nation*, *networked car*, *new media*, *pink slip party*, *social media*, *stores with doors*, *touchdown center*, *Virtual Assistant*, *virtual visitation* (*virtual visit*).

Особливою активністю відзначається слово *digital*, за допомогою якого утворилися такі словосполучення, як: *digital disconnect*, *digital divide*, *digital dividends*, *digital entertainment*, *digital farm*, *digital generation*, *digital kitchen*, *digital learning*, *digital piracy*, *digital shoplifting*, *Digital Utopianism*, *digital warfare*.

Більшість лексичних одиниць інтернет-дискурсу виявляють свій словотвірний потенціал у тому, що стають твірними основами для утворення похідних різними словотвірними способами, найчастіше суфіксальним. Продуктивними суфіксами є, наприклад, *-er*, *-ing*, *-ian*, *ist*: *audioblog* → *audioblogger*, *audioblogging*; *blog* → *blogger*, *blogging*; *bot herd* → *bot herder*, *bot herding*; *celeblog* → *celeblogger*; *fauxtography* → *fauxtographer*; *flash mob* → *flash-mobber*; *pod slurp* → *pod slurper*, *podslurping*; *spear-plish* → *spear-plisher*; *spit* → *spitter*, *spitting*; *war blog* → *war-blogger*; *bioinformatics* → *bioinformatician*, *bioinformaticist*; *hackivism* → *hackivist*. Аббревіатури також досить часто слугують твірними основами для утворення похідних слів, наприклад: *WiFi* (*wireless fidelity*) – спеціальна система, що

уможливилоє приєднання електронного пристрою до інтернету, → *WiFier* – той, хто при допомозі спеціальної системи приєднується до інтернету; *A.I.-ism* (*artificial intelligence + ism*) – «теорія і практика створення роботів або інших подібних до людей істот із штучним інтелектом».

Саме в інтернеті виникли специфічні нові медіа – *blogosphere* (*blogosphere*) – численні веб-сайти у вигляді періодичних видань (журналів), присвячених певним темам. Спочатку такі сайти мали назву *weblogs*, але незабаром слово *weblog* почало функціонувати в скороченому варіанті – *blog*. Підкреслимо, що слово *blog* (*web + log*) було утворено за допомогою бленду та, в свою чергу, стало твірною основою для створення різних похідних: *blogger*, *blogging*, *blomaster*, *blogocrat*, *blogroll*, *blogosphere*, *blogging business*, *blog book* (*blog-book*), *blogebrity* (*blog-ebrity*), *blogspiracy*, *blogsploitation*, *blogpotting*, *blogswarm*. Таким чином, від твірного слова *blog* утворилися серії похідних слів як афіксальним, так і безафіксним способами словотворення: *blogger*, *blogging* (суфіксація); *blogebrity* (*blog-ebrity*) ← *blog + celebrity*, *blogspiracy* ← *blog + conspiracy*, *blogsploitation* ← *blog + exploitation*, *blogststitute* ← *blog + prostitute*, *blogswarm* ← *blog + swarm* (бленд); *flog*, *splog* (телескопія) *blogosphere*, *blog-book* (*blog book*) (складання). Наведені приклади доводять, що в англomовному інтернет-дискурсі спостерігається творче застосування словотвірних способів, властивих сучасній англійській мові.

Проаналізований нами матеріал показує, що значною мірою нові слова в інтернет-дискурсі створюються за аналогією, тобто за наявним зразком конкретної мовної одиниці, яка виступає в якості своєрідної словотвірної моделі, шляхом заміни в цій одиниці одних структурно-семантичних елементів іншими. Наприклад: слово *exfiltration* утворено за зразком слова *infiltration*; *d-commerce*, *m-commerce*, *t-commerce*, *v-commerce* (за зразком неологізму *e-commerce*); *chief content officer*, *chief hacking officer*, *chief knowledge officer*, *chief learning officer*, *chief privacy officer*, *chief risk officer* (за зразком словосполучення *chief executive officer*).

Висновки. Спостереження англomовного інтернет-дискурсу свідчать, що в ньому поширені слова, утворені як афіксальним, так і безафіксним способами. Продуктивними, крім префіксів (*cyber-*, *giga-*, *nano-*, *micro-*) і суфіксів (*-er*, *-ist*, *-ism*, *-ing*), є словотвірні елементи – префіксоїди та суфіксоїди грецького та латинського походження (*audio-*, *bio-*, *tele-*), а також англійські елементи аббревіатурного типу (*e-*, *i-*).

Значна кількість дериватів інтернету створена за допомогою афіксів й афіксоїдів (афіксальних елементів), словотвірне значення яких дотичне до інформаційно-комунікаційної царини: *dot-/ -dot*, *e-*, *i-*, *-com*, *-net*, *cyber-*, *-ware* та ін. Англomовний інтернет-дискурс постійно поповнюється складними словами, аббревіатурами та словами, утвореними за допомогою бленду, телескопії, аналогії.

Для інтернет-дискурсу характерна специфічна лексика – особливий прошарок слів, які з'явилися під впливом комп'ютеризації та інтернетизації соціально-суспільного життя та увійшли до загальної системи англійської мови, своєрідно співвідносячись з наявними в ній елементами лексико-фразеологічного і граматичного рівнів. Передусім, це нові слова, утворені семантичним способом, внутрішні запозичення (наприклад, із сленгу комп'ютерників і програмістів), засвоєні загальною мовою терміни, які утворюють нові похідні.

Проаналізовані лексичні одиниці, утворені та розповсюджені в інтернет-дискурсі, свідчать про прагматичну обумовленість їх появи. Вивчення продуктивних словотвірних моделей дозволяє спрогнозувати тенденції у розвитку системи англійського словотвору, а також передбачати та розуміти значення нових слів.

Перспективним напрямом вважаємо подальше дослідження англomовного інтернет-дискурсу загалом, а також у виявленні зовнішніх і внутрішніх факторів, що впливають на розвиток його мови, установлення соціокультурних і культурно-мовленнєвих наслідків процесу створення інновацій різних типів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дмитрук Л. А. Особливості морфологічного словотвору в англійській мові в різні історичні періоди. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика. 2022. Том 33 (72). № 2. Ч. 1. С. 127–135. <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2022.2-1/22>.
2. Prčić T. Distinctive Properties of English Lexical Affixes: An Overall View. *Belgrade English Language and Literature Studies*. Vol. 12 (2020). Article 5. P. 95–108. <https://doi.org/10.18485/bells.2020.12.5>.
3. Доміненко Н. В., Кіслухіна М. В. Функціональне словоскладання в термінології сучасної англійської мови. *Litera*. 2019. № 5. С. 93–104. URL: https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=30969
4. Онищенко І., Яновець А. Композити в сучасній англійській мові як складова семантичної конденсації лексики. *Нова педагогічна думка*. 2020. № 3 (103). С. 114–117.
5. Панченко О. І. Телескопічні неологізми та можливості їхнього перекладу. Лексико-граматичні інновації в сучасних слов'янських мовах: XI Міжнародна наукова конференція (м. Дніпро, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, 20–21 квітня 2023 р.): матеріали / укладання і загальна редакція О. К. Куварової. Дніпро: Ліра, 2023. С. 119–122.
6. Yurko N. A., Styfanyshyn I. M., Protsenko U. M., Romanchuk O. V. The characteristics of word formation in English track-and-field terminology. *Закарпатські філологічні студії: науковий журнал / голов. ред. І. М. Зимомря*. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2019. Т. 1. Вип. 9. С. 146–149. Бібліогр.: с. 149 (17 назв). URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/33270>.
7. Врабель Т. Словотворча прагматика у сучасній англійській мові: наукове видання (монографія) Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці ІІ. Берегове-Ужгород: ЗУІ ім. Ф. Ракоці ІІ – ТОВ «РІК-У», 2020. 236 с. (українською мовою).
8. Jackson H., Ze Amvela E. *Words, Meaning and Vocabulary: An Introduction to Modern English Lexicology*. Bloomsbury Publishing, 2007. 260 p.
9. Зацний Ю. А., Янков А. В. Інновації у словниковому складі англійської мови початку ХХІ століття: англо-український словник. Вінниця: Нова Книга, 2008. 360 с.
10. Quinion M. *Ologies and Isms: A Dictionary of Word Beginnings and Endings*. Oxford, England: Oxford University Press, 2002. URL: <https://www.biblio.com/book/ologies-isms-dictionary-word-beginnings-endings/d/-1474663891>.
11. *Multilingual dictionary of new words*. Sixth Edition. European Parliament. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2016. 258 p. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/36edcb0c-e393-11e6-ad7c-01aa75ed71a1>.

УДК 811.133.1'25(0,75.8)

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-210-20>

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ ІНФІНІТИВНИХ КОНСТРУКЦІЙ ФРАНКОМОВНИХ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ТЕКСТІВ

FEATURES OF TRANSLATION INTO UKRAINIAN OF INFINITIVE CONSTRUCTIONS OF FRENCH-SPEAKING SCIENTIFIC AND TECHNICAL TEXTS

Ібрагімова С.В.,

orcid.org/0000-0003-0638-8846

старший викладач кафедри теорії,

практики та перекладу французької мови факультету лінгвістики

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

У статті досліджуються загальні та особливі характеристики функціонування інфінітиву у франкомовних науково-технічних текстах, до яких відносяться патенти на винахід та інструкції до побутової техніки. Специфіка вживання інфінітиву у французькій мові впливає на попередній аналіз технічного тексту, його інтерпретацію та продукування мовою тексту перекладу. Арсенал інфінітивних конструкцій франкомовних патентів та інструкцій є важливим для перекладача технічних текстів наукового дискурсу адже специфіка вживання інфінітиву зумовлює використання перекладацьких трансформацій з урахуванням особливостей української мови.

Серед головних ознак синтаксичних характеристик науково-технічних текстів важливу роль відіграє синтаксична конденсація, яка виражається перш за все через використання інфінітиву та інфінітивних конструкцій.

Вивчення особливостей функціонування інфінітиву у франкомовних патентах на винахід та інструкціях, які впливають на вибір перекладацьких прийомів та трансформацій, пов'язаних із забезпеченням функціональної еквівалентності тексту в українському перекладі, є метою актуального дослідження. Проведено аналіз найбільш частотних перетворень, зроблених в процесі перекладу французького інфінітиву українською мовою.

Переклад інфінітивних конструкцій з французької українською мовою часто вимагає граматичних перетворень з метою адаптації до норм мови перекладу. З цією метою перекладач використовує функціональну заміну, перетворюючи французькі інфінітиви та конструкції з інфінітивом в українські підрядні речення або словосполучення з іменником, що дозволяє зберегти значення при зміні граматичної структури.

Також досить часто серед прийомів перекладу французьких інфінітивів застосовуються перетворення різних типів таких, як модуляція, додавання, опущення, експлікація та дослівний переклад.

Ключові слова: інфінітив, науково-технічний текст, перекладацькі трансформації.

The article examines the general and special characteristics of the functioning of the infinitive in French-language scientific and technical texts, which include patents for inventions and instructions for household appliances. The specificity of the use of the infinitive in French affects the preliminary analysis of the technical text, its interpretation and production in the language of the translated text. The arsenal of infinitive constructions of French-language patents and instructions is important for the translator of technical texts of scientific discourse because the specificity of the use of the infinitive determines the use of translation transformations taking into account the peculiarities of the Ukrainian language.

Among the main features of the syntactic characteristics of scientific and technical texts, an important role is played by syntactic condensation, which is expressed primarily through the use of the infinitive and infinitive constructions.

Studying the peculiarities of the functioning of the infinitive in French-language patents for inventions and instructions, which influence the choice of translation techniques and transformations related to ensuring the functional equivalence of the text in the Ukrainian translation, is the goal of current research. An analysis of

the most frequent transformations made in the process of translating the French infinitive into Ukrainian was carried out.

Translation of infinitive constructions from French into Ukrainian often requires grammatical transformations in order to adapt to the norms of the target language. For this purpose, the translator uses functional substitution, turning French infinitives and constructions with an infinitive into Ukrainian subordinate clauses or word combinations with a noun, which allows you to preserve the meaning when changing the grammatical structure.

Also, quite often among the methods of translation of French infinitives, transformations of various types are used, such as modulation, addition, omission, explication and literal translation.

Key words: infinitive, scientific and technical text, translation transformations.

Актуальність проблеми. На сучасному етапі розвитку перекладознавства проблема вибору перекладацьких стратегій та прийомів задля створення якісного та адекватного перекладу французьких науково-технічних текстів українською мовою є актуальною. Патенти на винахід та інструкції відносяться до наукового дискурсу адже є його формою письмової комунікації та характеризуються специфічним арсеналом елементів, який впливає на особливості їх функціонування та вживання у французькому тексті. Він впливає також на вибір перекладацьких перетворень під час обробки та продукування технічного тексту українською мовою.

Наші попередні дослідження якості перекладу текстів патентів та інструкцій в українському перекладі доводять, що ці особливості текстів патентів пов'язані перш за все з термінологічною системою та відмінностями у використанні термінів між мовою вихідного тексту та тексту перекладу. Аналіз продуктивних типів термінотворення французького науково-технічного тексту та перекладацьких прийомів, які спрямовані на подолання труднощів їх перекладу українською мовою, доводить також зростаючу необхідність детального аналізу загальних лінгвістичних характеристик цих типів текстів на лексичному, граматичному, синтаксичному, прагматичному рівнях.

Тексти патентної літератури вирізняються певними синтаксичними характеристиками. Під час попереднього дослідження було виявлено основні ознаки синтаксису технічного тексту: точність та лаконічність, які досягаються завдяки вживанню складних речень з декількома підрядними реченнями або іменникових конструкцій. Об'єктивність технічного тексту може відтворюватися за допомогою різних безособових конструкцій, пасивної форми дієслова. Синтаксична конденсація реалізується завдяки вживанню інфінітиву та конструкцій з інфінітивом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання функціонування інфінітиву в науково-технічних текстах французьких інструкцій та патентів на винахід є пріоритетним для формування фахової компетентності майбутнього перекладача науково-технічної літератури. Адже аналіз особливостей вживання французького інфінітиву, прийомів та технік його перекладу українською мовою допоможуть в виборі стратегії перекладу для забезпечення якісного адекватного відтворення тексту мовою перекладу.

Poission-Quinton S., Mimran R., Mahéo-Le Coadic M. [1, с. 160–163] відносять інфінітив до безособової категорії, адже він не позначає жодної конкретної особи, він не відмінюється на відміну від дієслова. Він має дві форми:

- просту:

Vider le récipient à pulpe et remonter l'ensemble ensuite sur l'appareil.

- складну:

Les fruits/légumes doivent être lavés s'ils sont mixés sans avoir été épluchés au préalable .

Використання складної форму французького інфінітиву «*sans avoir été épluché*»s вказує на завершену дію, що передує іншій дії. В українському варіанті перекладач вдається до трансформації функціональної заміни, де конструкція *прийменник sans + infinitif passé* передається українською конструкцією *прийменник + іменник «без очищення»*.

Косоуек R. [2] доводить, що інфінітив широко представлений в патентах та інструкціях завдяки його властивості деперсоналізації або знеособлення. При його використанні не вказу-

ється особа, тобто дія, що має першорядне значення в такому типі текстів науково дискурсу є пріоритетною[2].

Balmet та Henaо De Legge в «Pratique du français scientifique» [3] виділяють наступні особливості функціонування французького інфінітиву в науково-технічних текстах:

1. Після прийменника дієслово завжди вживається в інфінітиві (в простій або складній формі) : *afin de réaliser, pour démontrer*;

2. Прийменник «après» завжди супроводжується формою в infinitif passé : *après avoir analysé* ;

3. Коли два дієслова йдуть одне за одним, друге-завжди в інфінітиві: *le neurochirurgien doit intervenir* ;

4. Інфінітив може бути в пасивній або активній формі: *être mesuré, sans avoir été épluchés* ;

5. В текстах патентів та інструкцій з монтажу приладів інфінітив може замінювати наказовий спосіб : *Ne pas utiliser de lait sortant directement du réfrigérateur. – Не використовуйте молоко прямо з холодильника* [4].

Мета дослідження. Вивчення особливостей функціонування інфінітиву у франкомовних патентах на винахід, які впливають на вибір перекладацьких прийомів та трансформацій, пов'язаних із забезпеченням функціональної еквівалентності тексту в українському перекладі, є метою актуального дослідження.

Виклад основного матеріалу. Ця частина нашого дослідження присвячена аналізу типових перетворень, зроблених в процесі перекладу французького інфінітиву українською мовою.

«*La stéréotaxie est une technique de neurochirurgie qui utilise une méthode de repérage tridimensionnel des structure intracrâniennes assistée par l'imagerie médicale afin de déterminer avec précision, à partir d'un point situé à l'intérieur du cerveau, le volume et la localisation d'une région du cerveau ou d'une lésion sur laquelle le neurochirurgien doit intervenir*». – «Стереотаксія – це нейрохірургічна техніка, що використовує метод тривимірної локалізації внутрішньочерепних структур за допомогою медичної візуалізації для точного визначення, з певної точки всередині мозку, об'єму та розташування ділянки мозку або місця ураження, де необхідне втручання нейрохірурга».

У французькому реченні в інфінітивній конструкції «*afin de déterminer avec précision*» дієслово «*déterminer*» використовується з прийменником «*afin de*» для вираження мети, що має відповідником в українській мові «для точного визначення». Функціональна заміна використовується шляхом зміни граматичної категорії (перехід від дієслова «визначати» до іменника «визначення»), зберігаючи при цьому прагматичний намір – виразити мету.

Аналогічний випадок застосування функціональної заміни відбувається при перекладі конструкції «*sur laquelle le neurochirurgien doit intervenir*» – «де необхідне втручання нейрохірурга», що містить інфінітив «*intervenir*» – «втрутитися», який перекладається українською мовою іменником «втручання», отже шляхом використання функціональної заміни семантичне значення зберігається, але французький інфінітив змінюється українським іменником.

Проаналізуємо інші випадки перекладу інфінітива в наступному реченні «*Pour pallier ces imprécisions de ciblage, la chirurgie actuelle ne peut se passer d'enregistrements électrophysiologiques et de tests cliniques peropératoires afin de s'assurer que l'électrode est bien positionnée dans la cible*». – *Для компенсації цих похибок наведення сучасна хірургія не може обійтися без електрофізіологічних записів та інтраопераційних клінічних тестів, для того, аби переконатися, що електрод правильно розміщений в цільовій ділянці*».

У цьому реченні ми знаходимо три випадки використання інфінітива.

Для вираження мети у французькій мові типовою є конструкція інфінітиву, якому передують прийменник «*pour*». Отже, у перекладі українською мовою французької конструкції «*pour pallier*» використовується більш типова українська граматична конструкція мети, яка складається з прийменника мети+ іменник. Таким чином, для подолання не співпадіння грама-

тичних конструкцій двох мов, використовується функціональна заміна французького інфінітиву на український іменник з паралельним прийомом модуляції значення дієслова «*pallier*» = «*remédier provisoirement*», де «*тимчасово виправляти*» замінюється на «*компенсувати*», на базі якого утворено більш типову для українського перекладу іменникову конструкцію «*для компенсації*».

Другим характерним прикладом функціонування французького інфінітиву є типова конструкція *дієслово в особовій формі + інфінітив*: «*ne peut se passer de*» – «*не може обійтися без*». Українській варіант перекладу відтворює кожний елемент французького відповідника без змін шляхом дослівного перекладу.

Третя конструкція речення, що аналізується, «*afin de s'assurer*» складається з прийменника мети *afin de + інфінітив* та трансформується в українському перекладі на «*для того, аби переконатися щоб [...]*». Ми спостерігаємо зміну структури фрази завдяки функціональній заміні щоб передати логічно виведене значення інфінітива «*переконатися*». Загальний сенс у вихідній мові зберігається в українському перекладі завдяки цим граматичним перетворенням, які дозволяють адаптувати інфінітивні конструкції французької мови до норм мови перекладу.

«*Les structures cérébrales visées dans la stimulation cérébrale profonde varient en fonction des pathologies à traiter[...]*». – «*Структури мозку, на які спрямована глибока стимуляція, різняться залежно від патологій, на які спрямована терапія[...]*».

Інфінітив у французькому словосполученні *складний прийменник + іменник + à + infinitif* «*en fonction des pathologies à traiter*» трансформується в українському перекладі на *іменник + відносне підрядне речення* «*патології, на які спрямована терапія*». При цьому відбувається заміна синтаксичної структури фрази вихідного тексту з лексико-семантичним розвитком: «*des pathologies à traiter*» = «*патології для лікування*» не є узуальною в українській мові, тому вона перекладена на більш адаптований український варіант «*патології, на які спрямована терапія*».

«*[...] (ce qui peut être mesuré par la technique d'enregistrement électrophysiologique peropératoire décrite plus après), des erreurs de plus 5 mm pouvant se voir à l'échelle individuelle*». – «*[...] (що можна виміряти за допомогою методу інтраопераційної електрофізіологічної реєстрації описаної нижче), з похибками понад 5 мм, які можуть виникати в індивідуальному плані*».

В цьому прикладі французька конструкція з інфінітивом «*peut être mesuré*» = *може бути виміряна* не є типовою для української мови, тому перекладач вдається до функціональної заміни «*можна виміряти*», тобто заміни пасивної форми «*être mesuré*» на активну форму дієслова «*виміряти*».

У наступному прикладі використовується лексико-семантичне перетворення, тобто модуляцію, щоб підібрати значення, яке є логічно виведеним та доречним до інфінітива «*se voir*».

«*Une fois le noyau à stimuler identifié en fonction de la pathologie à traiter, on le repère dans l'atlas utilisé à l'aide des points de repérage identifiables par IRM*». – «*Після того, як ядро, що підлягає стимуляції, визначено відповідно до патології, що потребує лікування, його локалізують в атласі, використовуючи маркерні точки, які можна визначити за допомогою МРТ*».

Ще один приклад використання французького інфінітиву в якості означення іменника, до якого він відноситься: «*le noyau à stimuler*» перекладається відносним підрядним реченням, в якому інфінітив замінюється на відповідний іменник «*ядро, що підлягає стимуляції*».

Наступна фраза «*En outre, l'implantation de l'électrode définitive n'est pas toujours aisée à réaliser de manière précise*», яка має сенс «*остаточна імплантація електрода не завжди легка в точній реалізації*» та не відповідає узуальним нормам української мови, перетворена на безособову, більш типову для української мови фразу «*Крім того, не завжди легко точно імплантувати остаточний електрод*», при цьому французькій підмет «*імплантація*» та присудок «*не є легкою в реалізації*» замінено на безособову конструкцію «*не легко імплантувати електрод*» шляхом граматичних заміни, що ведуть до цілісної перебудови синтаксичної структури та типу речення.

« *Cela est mieux que de prendre l'hypothèse que la variabilité de la distance[...]* ». – «Це краще, ніж припущення, що коливання відстані[...]

Французька синтагма «prendre l'hypothèse» має значення «прийняти гіпотезу», але частіше перекладається більш типовим для української мови словосполученням «зробити припущення», яке в даному прикладі трансформується в іменник «припущення» з опущенням інфінітиву.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проаналізувавши тексти патентів на винахід та інструкцій до побутової техніки, що відносяться до текстів науково-технічного спрямування, які містять конструкції з інфінітивом, можемо зробити висновок, що найчастіше в перекладі використовуються такі перетворення, як граматичні заміни (функціональні заміни). Переклад інфінітивних конструкцій з французької українською мовою часто вимагає граматичних перетворень з метою адаптації до норм мови перекладу. З цією метою перекладач використовує функціональну заміну, перетворюючи французькі інфінітиви та конструкції з інфінітивом в українські підрядні речення або словосполучення з іменником. Це дозволяє зберегти значення при зміні граматичної структури.

Використання модуляції свідчить про те, що перекладачеві часто доводиться змінювати значення французького інфінітива, щоб знайти відповідник в українській мові. Адже модуляція як вид лексико-семантичного перетворення є достатньо частотним прийомом при перекладі патентів на винахід українською мовою.

Також досить часто з вищезгаданими техніками перекладу французьких науково-технічних текстів поєднуються перетворення різних типів таких, як додавання, опущення, експлікація та дослівний переклад.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Poission-Quinton S., Mimran R., Mahéo-Le Coadic M. Grammaire expliquée du français. CLE International, 2002. P. 430.
2. Kocourek R. La langue française de la technique et de la science : vers une linguistique de la langue savante. Ed. Brandstätter Verlag, Allemagne, 1991. P. 327.
3. Буць Ж. В., Ібрагімова С. В. Основи науково-технічного перекладу. Електронні текстові дані – Київ : НТУУ «КПІ», 2015. 223 с. URL: <https://ela.kpi.ua/handle/1 : 23456789/12010> (дата звернення: 03.11.23).
4. Balmes S. E., Hénao De Legge, M. Pratique du français scientifique. Ed. Hachette, France, 1993. 260 с.
5. Brevet d'invention FR3088535A1. URL : <https://worldwide.espacenet.com/patent/search/family/066641007/publication/FR3088535A1?q=pn%3DFR3088535A1> (дата звернення: 14.07.23).
6. Le Robert Dictionnaire en ligne. URL: <https://dictionnaire.lerobert.com/definition/terme> (дата звернення: 14.06.23).

УДК 811.161.2'42

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-210-21>

СИМВОЛИ-ДЕНДРОНИМИ В ТВОРАХ ПИСЬМЕННИКІВ БУКОВИНИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

DENDRONYMIC SYMBOLS IN THE WORKS OF BUKOVINIAN WRITERS OF THE LATE 19TH AND EARLY 20TH CENTURY

Івасюта М.І.,

orcid.org/0000-0003-3762-598X

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри історії та культури української мови

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

У статті проаналізовано особливості функціонування символів-дендронімів у творах письменників Буковини кінця ХІХ – початку ХХ століття (зокрема І. Бажанського, Г. Воробкевича, С. Воробкевича, Т. Галіпа, З. Канюк, Ю. Федьковича) з погляду взаємодії загальнонаціональних, регіональних та індивідуально-авторських виявів реалізації символічного значення. З'ясовано, що символи-дендроніми є яскравим пластом української символіки, які зберігають інформацію про світ і місце людини в ньому, доводять давність та автохтонність української культури, її тяглість у часі й просторі. Символокористування й символотворчість письменників Буковини окресленого періоду оприявнюють потреби історичної епохи й усвідомлення національної ідентичності, показують єдність українського етносу, незважаючи на тривалу територіальну відірваність Буковини від України, й окреслюють актуальність національного відродження та самоствердження. Традиційні українські символи-дендроніми у творах письменників Буковини кінця ХІХ – початку ХХ століття функціонують, як правило, у значеннях, зафіксованих лексикографічними працями етнокультурного та символознавчого характеру, відображаючи в поданих контекстах загальноукраїнські тенденції до осмислення міфопоетичної картини світу, довкілля, людини, її місця у світі та втілення їх у слові. Регіональні та індивідуально-авторські вияви символотворчості спричинені культурними й природними умовами життя мешканців Буковини, які зрозумілі не тільки у їхньому середовищі, але й з більшою чи меншою вірогідністю всім українцям. Подальше дослідження перспективне для сучасного українського символознавства з погляду теоретичного й практичного вивчення чинників формування символічного значення, що стало б важливим етапом у розв'язанні проблеми функціонування символів у національному й індивідуально-авторському контекстах.

Ключові слова: символ, дендронім, символічне значення, письменники Буковини, символознавство.

The article analyzes the peculiarities of the functioning of dendronymic symbols in the works of Bukovinian writers of the late 19th and early 20th centuries (in particular I. Bazhanskyi, H. Vorobkevych, S. Vorobkevych, T. Halip, Z. Kanyuk, Yu. Fedkovych) from the perspective of interaction of the national, regional and identical authorial ways to express and realize a symbolic meaning. It has been found out that dendronymic symbols are an expressive layer of Ukrainian symbolism, which preserve the information about the world and the position of a human being in it, and prove that Ukrainian culture has been autochthonous and durable in time and space. The use of symbols and symbols-making by Bukovinian writers of the researched period reveal the needs of the particular historical period in national identity and indicate the unity of the Ukrainian ethnic groups, despite the fact that Bukovina was separated for a long period of time from the rest of Ukraine. They also outline the relevance of Ukrainian restoration and self-affirmation. The traditional dendronymic symbols in the works of Bukovinian writers of the outlined period generally function in the meanings recorded by lexicographic works of ethnic and cultural symbolic character reflecting the general Ukrainian trends in the context of comprehension the mythopoetic pictures of the world, environment, human beings, their place in the world and lexical implementation. Regional and individual authorial manifestations of the use of the symbols were caused by cultural and natural life conditions of Bukovinians, which are comprehensible far beyond their environment and more less likely to all Ukrainians.

Further research has been a perspective for the modern Ukrainian symbology from the point of view of theoretical and practical study of the factors, affecting symbolic meaning formation which would become an important stage in solving the problem of symbols functioning in national and individual authorial contexts.

Key words: symbol, dendronyme, symbolic meaning, Bukovinian writers, symbology.

Постановка проблеми. У сучасних мовознавчих студіях актуальні дослідження, об'єктом вивчення яких є особливості вияву національної мовної ідентичності, самобутності української мови й культури, лінгвоментальні риси конкретного носія мови й етносу загалом. Національна символіка – багате джерело для аналізу засобів національного самоусвідомлення й етнічного самовираження, культурного розвитку народу і його націєтвірних особливостей. Цікавим у цьому аспекті є зосередження уваги на співмірності функціонування загальнонаціональної символіки та регіональних виявів як своєрідних маркерах діалогу «малої» та «великої» Батьківщини в художніх текстах, єднанні символічних образів регіонального світу із національним та наднаціональним. Вдячним матеріалом для таких досліджень слугує один із найархаїчніших пластів української символічної системи – символи-дендроніми (назви дерев і кущів), які зберігають багатомірові спостереження народу за довкіллям, відображають давні вірування й знання людини про світ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Традиційно символізацію дендронімів українські мовознавці здебільшого досліджують у контексті вивчення рослинної символіки, зокрема на фольклорному матеріалі (Е. Гаврилук [1]), у фразеології (І. Будз [2], І. Циганок [3], Д. Кочмар [2], М. Моторіна [4], Г. Філь [5; 6]), у творах письменників (Л. Голомб [7], Г. Гримашевич [8], І. Зелененька [9], Л. Колесникова [10], І. Коломієць [11], Н. Лисенко [12], Г. Микитів [13], І. Рогальська [14], Л. Сінна [12], А. Смерчко [2]). Семантика символів-дендронімів розкрита в монографії В. Кононенка «Символи української мови» [15], словниках – В. Жайворонка «Знаки української етнокультури» [16], «Словнику символів» (за редакцією О. Потапенка та М. Дмитренка) [17], «Енциклопедичного словника символів культури України» (за редакцією В. Коцура, О. Потапенка, В. Куйбіди) [18]. Науковці відзначають множинність значень рослинної символіки, національні особливості сприйняття [2, с. 196], а також належність символів до ментальної бази, яка визначає етнічну належність митця [12, с. 135]. Загалом символи-дендроніми, як стверджує Г. Гримашевич, «ґрунтуються на власне національних орієнтирах або загальноновизнаних універсалиях, відображаючи світогляд самого автора, передають його ставлення до зображуваного, розкривають внутрішньопочуттєвий стан персонажа, образно втілюють віковичну плинність буття, національно-історичні цінності, прояви людського життя, морально-етичні ідеали» [8, с. 166].

Мета дослідження – аналіз семантики символів-дендронімів у творах письменників Буковини кінця ХІХ – початку ХХ століття з погляду взаємодії загальнонаціональних, регіональних та індивідуально-авторських особливостей їх функціонування.

Виклад основного матеріалу. Художні тексти письменників Буковини кінця ХІХ – початку ХХ століття є виразними зразками авторської майстерності, адже саме в цей час українська художня проза й поезія набули загальнонародного характеру, виявили глибинні тенденції до розуміння українського національного духу. Символи-дендроніми гармонійно влітаються в мовно-поетичну структуру досліджуваних текстів і надають їм яскравого національного колориту.

Центральне місце в українській дендронімічній системі вірувань займає **дуб**. Слов'яни завжди обожнювали це дерево, приносили йому жертви. Обожнення дуба спричинено його довговічністю і міццю, адже він не гине навіть тоді, коли від нього залишиться тільки пеня – через якийсь час з нього виростуть нові паростки і стануть деревом. В українців побутує звичай садити дуб при народженні хлопчика з побажаннями мати такі ж властивості, як це дерево. Загалом дуб символізує «гордість і міць, силу, довговічність, здоров'я; цілісність; дужого гарного парубка» [17, с. 47], є чоловічим символом, що засвідчено і в текстах письменників Буковини: *Іван був парубок моторний, / здоровий і міцний, як дуб* (Т. Галіп) [22, с. 346]; часто в поезії **дуб** символізує найкращих синів України, а дубові ліси – рідну землю: *Зашуміла грізна буря, / дуби похилила – / в руській борі найстаршого / до землі звалила* (Г. Воробкевич) [21, с. 150].

Символом жінки і її життя в українців виступає **береза**. За народними переказами, коли Іуда хотів повіситися, то обрав для цього березу, але дерево не прийняло зрадника. В українській символіці береза, як правило, представляє дівочу чистоту, символізує жінку взагалі [16, с. 34]. Проте у творах письменників Буковини кінця XIX – початку XX століття фіксуємо інше загальноукраїнське символічне значення – тугу, смуток, горе, печаль [17, с. 34]: *Хто ж ми може зборонити / На підгірським краю, / Би хоть з ним не затужити, / Як береза в гаю?* (Ю. Федькович) [23, Т. I, с. 80]; *Схилилася березонька / З гори на долину; / Не питайся мене, друже, / Чому в'яну, гину...* (С. Воробкевич) [21, с. 32]. С. Воробкевич символічне значення берези увиразнює лексемою *жалібниця*: *Мов сестриця-жалібниця, / Березонька гнеся / Над могилов* (С. Воробкевич) [21, с. 118]; *Схилилася березонька, / В ріку заглядає; / Не журися, жалібнице, / Й моє серце має / Біль подібний до твогого...* (С. Воробкевич) [21, с. 33].

Споконвіків національним символом України, що уособлює красу і велич рідної землі, була верба. Нашим світоглядом, національною психологією зумовлено те, що верба – одне з найшанованіших дерев для українців. Слушно зазначають укладачі «Словника символів», що «вербовий сум гарний і гордий, як душа українця» [17, с. 21]. Особливого магічного значення надає вербі її невибагливість, здатність швидко рости, тому в народній свідомості це дерево дарує здоров'я. У поетичних творах письменників Буковини фіксуємо використання символу *плакуча верба* на позначення смутку і печалі: *Туди не йдуть веселі молодята, / щоб не зазнати там журби, – / туди йде той, кого сердешна втрата / шле в тінь плакучої верби...* (Т. Галіп) [22, с. 343]. Таке вживання, близьке до символічного значення верби, зумовлене тим, що дерево, як правило, росте біля розливу води, а отже, недалеко від горя, біди.

Народна творчість опоетизувала **тополю**. В українській символіці найчастіше представляє дівчину: *Де з журавлем криниця, / Стояла там вона, / Як та тополя в полі, / Нещасна сирота* (С. Воробкевич) [21, с. 58]. У народній уяві поширене перетворення дівчини в тополь, що засвідчено у творах Т. Шевченка. Схожий мотив простежуємо і в поезії Ю. Федьковича: *А Марусина могила / Зеленіє в полі, / Чорнобривцями укрита / Та білов лелієв, – / А тополя справля д горі, / Як вічна надія* (Ю. Федькович) [23, Т. I, с. 200].

Неодмінним «атрибутом» української народної творчості є **явір** – «рослина належить до найбільш оспіваних у народних піснях; вона супроводжує закоханих, символізує красу, стрункість, силу молодого хлопця, козака, парубка, коханого, символізує тугу, печаль дівчини, розлученої з милим» [16, с. 660]. У творі Ю. Федьковича «Люба-згуба» явір – вірний товариш зажуреного юнака, і саме вказівка на оспіваний народнопісенний образ дерева служить натяком на безталанне кохання хлопця: *А я свого Василька ледве відшукав по базарі, – стояв собі, сердешний, під явором та мнув ширинку (хустинку. – М.І.) у руках, аж тут я зирк на його, а він плаче!* (Ю. Федькович) [23, Т. II, с. 213]; іноді явір символізує самого юнака: *При потоці явір, / Явір зелененький, / а у вдови хлопець, / Хлопець молоденький. / Ой від бурі явір / Низько похилився, / Кучерявий хлопець / Тяжко зажурився* (С. Воробкевич) [21, с. 25]. Часто явір виступає посередником почуттів закоханих: *Нічо він не мовив, лиш в очі ми глянув, / Сердечне до мене стулився; / А пташка тужила, аж явір зів'янув, / А місяць під зорі укрився* (Ю. Федькович) [23, Т. I, с. 26].

Явір символізує красу української природи, оскільки є її невід'ємною частиною, а в поезії – нерідко і саму Україну, що фіксуємо і в досліджуваних текстах: *Оскресни, Боян, з руської могили, / Ци вна навіки вже тебе присіла? / А яворові лози в нас не цвіли, / А наша пташка в борі заніміла* (Ю. Федькович) [23, Т. I, с. 40–41].

Традиційно в українців **вишня** символізує життя; рідну землю; матір; дівчину-наречену [17, с. 23]. Серед мовознавців побутує думка, що назва вишня – прикметник від форми *вишній*, тобто божественний [17, с. 24]; отож вишня – дерево богів. Дендронім **вишня** є носієм національних смислів, своєрідним концентратом співвіднесення «матеріальне – духовне» [19, с. 183]. В українців білий цвіт вишні і червоні плоди, як і калина, стали символізувати дівчину-наре-

чену, кохання: ... *І самі не знали, / Як они се пізналися, / Як вни покохалися, / Як стояли щовечора / У садку під вишнею* (Ю. Федькович) [23, Т. I, с. 202]. Вишня – дерево життя, Матері, символізує батьківський дім, господу, родину [16, с. 89], тому вишневий садок обов'язково садили біля дому – він оберігав родину від нещастя: *Коло хати малий огорог каменистий з вишневим садком, а в полі одна нивка...* (І. Бажанський) [22, с. 318].

Серед назв кущів, що зазнали явища символізації, у творах письменників Буковини кінця XIX – початку XX ст. найбільш поширеним є образ **калини** – культової національної рослини. Флоролексема *калина* реалізує широкий спектр символічних значень: «символ вогню, сонця; неперервності життя, роду українців; України, батьківщини; дівочої чистоти й краси; вічної любові, кохання, вірності; гармонії життя та природи; материнства; плодючості; символ нескореності та стійкості; українського козацтва; незрадливої світлої пам'яті; єдності нації; потягу до своїх традицій, звичаїв» [17, с. 63].

Зважаючи на те, що в калини цвіт білий, а плоди червоні, у досліджуваних текстах найчастіше ця рослина символізує життя жінки: її дівочість, красу та кохання, радість і горе, родинні почуття [16, с. 269]: *Волос чорний, очі чорні, / А личко – калина, / Рученята білі, а стан... / От козир-дівчина* (С. Воробкевич) [21, с. 37]; ... *мало віку він нажився, / лишив дівча-сиротину, / мов у пущі ту калину* (Г. Воробкевич) [21, с. 151]; *У калині, в темнім гаю, – / Там хатина милесенька, / Там дівчина милесенька* (Ю. Федькович) [23, Т. I, с. 30]. Для українців калина – народний символ, який уособлює рідну землю, що відбито і у творах буковинських письменників: *Стане слава Буковина, / Як червоная калина. / Вона тогди вся зрадіє, / Зацвіте й зазеленіє* (З. Канюк) [22, с. 182].

Калина – «чи не найглибинніший, чи не найхарактерніший для української ментальності український символ, і досі несе до нас із прадавнини вісті про любов, молодість, животворчі сили» [19, с. 349]. Оскільки її садять біля хат, калина стала оберегом українців, символом українського роду: *Дармо по тобі руська слава плаче, / А ти їй, руський Бояне, не чуєш? / Калина наша більше вже не родить, / Барвінки наші в гаю усихають, / А ясна зоря все а все не сходить, / Бо наші зорі все тебе чекають* (Ю. Федькович) [23, Т. I, с. 40].

На могилах хлопців і дівчат часто висаджували калину, що символізувало тугу, сум через вічну розлуку, а також пам'ять про людину: *А як, браття, вже застину, / То загребть мя під калину* (Ю. Федькович) [23, Т. I, с. 102]; «*Ой як же я загину, / Де, мила, мя поховаєш?*» / «*Сховаю тя в калину, / Бо ти мене кохаєш*» (Ю. Федькович) [23, Т. I, с. 65] (у цьому контексті фіксуємо ще й кохання як компонент символічного значення); *Хто мя буде поминати, / Як марне загину? / Хто посадить у головах / Червону калину?* (Ю. Федькович) [23, Т. I, с. 125]. І хоча калина пов'язана з поховальними обрядодіями, вона в жодному разі не символізує смерть, а радше «єднання народу: живих із тими, що відійшли в потойбіччя, й тими, котрі чекають на своє народження» [19, с. 350].

Неоднозначне тлумачення в українців має відомий народний образ **терну**. У фольклорі та в художній літературі, у тому числі й у творах письменників Буковини, терен – об'єкт традиційного порівняння: *Бо хоть не вдалась була она ні очима та ні чівками у маму свою Сію, бо обі оці мала чорні, як терен, та із чорними бровами* (Ю. Федькович) [23, Т. II, с. 132]; *Красна, пишна, як та пава, – / То Марійка кучерява, / Наче терен, оченята, / Мов два луки, бровенята* (С. Воробкевич) [21, с. 63]. Зважаючи на те, що через тернові кущі тяжко пройти, рослина має й негативну конотацію і символізує непрохідність у просторі та часі: *Душа, як кажуть, рада б в рай, / Та терном заросли вже путі!..* (Ю. Федькович) [23, Т. I, с. 350].

Серед регіональних рослинних символів-назв дерев у досліджуваних текстах передусім варто назвати **смереку**. Смереки та ялини займають більшу частину карпатських лісів, домінують над усіма деревами. Смерека належить до могутніх і довговічних дерев. Увесь побут горян тісно пов'язаний з цим деревом: воно здавна було основним будівельним матеріалом, його використовували для виготовлення трембіт (причому найкращим вважали дерево, у котре вда-

рила блискавка, що, можливо, пов'язано з культом Перуна), із хвої смереки добувають корисні речовини, настоянки з цього дерева застосовують для загоєння ран.

Традиційно вважають, що *смерека* символізує смерть, оскільки з її деревини роблять труни [див. 16, с. 553]. Спорадично ми фіксуємо таке використання в аналізованих текстах: *А гарний дружба приобрів / Таки із тої смеречини, / Що деревце, то й домовину...* (Ю. Федькович) [23, Т. I, с. 189].

Смерека – найтипівіший представник гірської флори, її образ асоціюють із Буковиною: *У нашій Буковині, / Де Черемош тече, / Де сосна і смерека / Під хмари аж росте, – / Там видно при убочі / Високою скалу...* (С. Воробкевич) [21, с. 105]; *Чабан в горах, як той кріль. / Гей, гей, як той кріль! / Куди гляне він очима, / Всюди його полонина, / Піддані ялиці, – / Смереки, клениці, / Гей, гей!* (С. Воробкевич) [21, с. 402], тому частіше лексема *смерека* фігурує, передусім, на позначення рідного краю: *Зеленої смеречини / У німця не буде, / Бо в німецькім, брате, краю / Росте лиш ліщина* (Ю. Федькович) [23, Т. I, с. 129]. Красу і стрункість смереки нерідко асоціюють із дівчиною: *І я раз собі гнучка була, росла, як та смерічка, а рум'яна, як та маківка, ненькою випещена* (С. Воробкевич) [21, с. 424].

Частіше, ніж смерека, деревом смерті у творах письменників Буковини кінця ХІХ – початку ХХ ст. постає *кедрина* – «народна назва деяких видів сосни, що дають їстівне насіння – так звані кедрові горішки» [20, Т. 4, с. 138–139]. Із цього дерева найчастіше роблять труни: *Гуцулові домовина / Лиш з кедрини споконвіку!* (Ю. Федькович) [23, Т. I, с. 384]; *Ох, тож-то, нене, й домовину / Я утесав му, утесав / З саміської таки кедрини!..* (Ю. Федькович) [23, Т. I, с. 363], тому лексема *кедрина* має символічне значення «смерть»: *Треба, братя, товаришу / Кедрину тесать* (Ю. Федькович) [23, Т. I, с. 320].

Образ карпатського *кедра* (кедрової сосни) яскраво поєднаний у творах письменників Буковини із словом-символом *міст*. У народі відомий образ *калинового моста* – символ незворотного шляху прожитих років. С. Воробкевич у такому значенні використовує образ *кедрового моста*: *Коби знати де шукати / Літа молодості: / За горами, за морями, / На кедровім мості, Літа молодії?* (С. Воробкевич) [21, с. 390]; *Ах, вернися, молодосте, / Раз до мене в гості! Визирати тебе буду / На кедровім мості* (С. Воробкевич) [21, с. 54].

Українці Карпат широко застосовують у житті й побуті *тис*, який вирізняється тривалістю життя. Тис здебільшого поширений у Європі та Азії; в Україні тисові ліси збереглися лише на території Карпат. Через свою міцну та практично «вічну» деревину тис майже винищений. Переважно його використовують для будівництва, виготовлення меблів – за народними переказами, це дерево охороняє від нечистої сили, тому, можливо, люди намагалися оточити себе предметами, виготовленими з його деревини. У досліджуваних текстах активно функціонує прикметник *тисовий*: *А в світлиці – аж ялиться! / На тисовім столі / Стоїть хустка превелика, / Дорога, шовкова* (Ю. Федькович) [23, Т. I, с. 197]; *Гарненько-мирненько, як то в вас живеться, / де пречиста божа за столом сидить, / За тисовим столом із вами посполом* (Ю. Федькович) [23, Т. I, с. 126].

Висновки. Традиційні українські символи-дендроніми (*дуб, береза, верба, тополя, явір, вишня, калина, терен*) у творах письменників Буковини кінця ХІХ – початку ХХ століття функціонують, як правило, у значеннях, зафіксованих лексикографічними працями, відображаючи в поданих контекстах загальноукраїнські тенденції до осмислення міфопоетичної картини світу, довкілля, людини, її місця у світі та втілення їх у слові. Незважаючи на тривалу територіальну відірваність Буковини від України, досліджуваний матеріал переконливо підтверджує єдність символічної системи, а отже й духовного життя українського народу. Регіональні слова-символи (*смерека, кедрина, тис*) відбивають культурні, історичні та етнічні особливості мешканців Буковини, які зрозумілі не тільки у їхньому середовищі, але й з більшою чи меншою вірогідністю всьому народові. Індивідуально-авторські символи відображають народні уявлення, зумовлені особливостями національного мовного типу,

поєднують загальноукраїнські та регіональні тенденції функціонування мовних символів (наприклад, *кедровий міст* у значенні загальнонаціонального *калинового мосту*). Подальше дослідження перспективне для сучасного українського символознавства з погляду теоретичного й практичного вивчення чинників формування символічного значення, що стало б важливим етапом у розв'язанні проблеми функціонування символів у національному й індивідуально-авторському контекстах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гаврилук Е. Є. Рослинна символіка в контексті української календарної обрядовості: проблема семантико-функційного аспекту : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.01.07. Київ, 1999. 18 с.
2. Смерчко А. А., Будз І. Ф., Кочмар Д. А. Дендросимволіка і її реалізація в польській і українській фразеосистемах. *Закарпатські філологічні студії*. 2023. Вип. 29. Т. 2. С. 193–200. URL: http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/29/part_2/36.pdf
3. Циганок І. Б. Концептуалізація фітонімів в українській фразеології. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика. 2023. Т. 34 (73). № 2. Ч. 1. С. 40–44. <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.2.1/08>.
4. Моторіна М. С. Етносимволи у складі українських фразеологізмів з компонентами назвами рослин: семантичний аспект. *Культура народів Причорномор'я*. 2012. № 248. С. 173–175.
5. Філь Г. Компоненти-дендроніми в структурі фразеологічних одиниць української мови як етнокультурні маркери мовної картини світу. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. 2014. С. 86–92. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsev_2014_2014_14.
6. Філь Г. Фразеологічні одиниці української мови з рослинними компонентами-символами: етнонаціональний аспект. *Проблеми гуманітарних наук* Серія: Філологія. 2015. Вип. 36 С. 116–126. URL: <http://www.ir.dspu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/594/1/Філь%20Галина.pdf>.
7. Голомб Л. Символіка рослин у ліриці Миколи Вороного. *Південний архів* : зб. наук. праць. Вип. XXI. Херсон : Видавництво Херсонського університету, 2003. С. 133–138.
8. Гримашевич Г. Функціонування дендронімів у поетичних текстах Миколи Никончука. *Волинсько-Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем*. 2017. Вип. 28. С. 161–167. URL: https://library.zu.edu.ua/vz/28/vz_28_161-167.pdf.
9. Зелененька І. Метафоризована флористична символіка в дисидентській поезії Василя Стуса й Тараса Мельничука. *Філологічний дискурс*. 2019. Вип. 9. С. 83–90. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/fild_2019_9_9.
10. Колесникова Л. Із спостережень над семантичним потенціалом окультурених ботанічних символів (на матеріалі поетичної мови кінця ХХ століття). *Південний архів* : зб. наук. праць. Вип. XXI. Херсон : Видавництво Херсонського університету, 2003. С. 120–123.
11. Коломієць І. І. Флоролексеми в українській поезії II пол. ХХ ст.: функціонально-стилістичний аспект : автореф. дис. здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2003. 18 с.
12. Лисенко Н. О., Сінна Л. Ю. Фауноніми та флороніми в поетичній мові Тодося Осьмачки. *Мова. Література. Фольклор*, 2020. 1(1), С. 131–137. <https://doi.org/10.26661/2414-9594-2020-1-1-19>.
13. Микитів Г. В. Рослинна символіка як засіб творення жіночих образів у поезії Т. Г. Шевченка. *Вісник Запорізького державного університету*. Серія «Філологічні науки». № 1. Запоріжжя : ЗДУ, 1999. С. 1–4.
14. Рогальська І. І. Флористичні концепти української мовно-художньої картини світу (на матеріалі поетичного мовлення ХХ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Одеса, 2008. 18 с.
15. Кононенко В. І. Символи української мови. Івано-Франківськ : Плай, 1996. 272 с.
16. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
17. Словник символів / за заг. ред. О. І. Потапенка та М. К. Дмитренка. Київ : Редакція часопису «Народознавство», 1997. 156 с.
18. Енциклопедичний словник символів культури України / за заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, В. В. Куйбіди. 5-е вид. Корсунь-Шевченківський : ФОП Гавришенко В. М., 2015. 912 с.
19. Сто найвідоміших образів української міфології / [під заг. ред. д. філол. н. О. Таланчук]. Київ : Орфей, 2002. 448 с.
20. Словник української мови : в 11 тт. Київ, 1970 – 1980.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

21. Воробкевич С. І. Твори / упоряд., підгот. текстів, вступ. ст. та приміт. М. Г. Івасюка. Ужгород : Карпати, 1986. 562 с.
22. Письменники Буковини другої половини XIX – першої половини XX століття : хрестоматія. Частина I / упоряд. Б. І. Мельничук, М. І. Юрійчук. Чернівці : Прут, 2001. 800 с.
23. Федькович Ю. Твори : у 2-х т. / упорядкування, вступна стаття, коментарі М. Ф. Нечиталюка. Київ : ДВХЛ, 1960.

УДК 811.133.1'37

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-210-22>

ВИДО-ЧАСОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ФОРМ МАЙБУТНЬОГО ЧАСУ У ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ

ASPECT AND TENSE CHARACTERISTICS OF FORMS OF THE FUTURE TENSE IN THE FRENCH LANGUAGE

Кіркоська І.С.,

*orcid.org/0000-0001-7239-8773**Scopus-Author ID: 58601730700**доктор філологічних наук, доцент,**завідувач кафедри романо-германської філології**Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

Актуальність дослідження визначається особливістю темпоральної системи французької мови, яка передає категорію виду за рахунок семантики результативності стосовно минулого та майбутнього.

Метою статті є встановлення засобів вираження категорії аспектуальності в системі майбутніх часів французької мови. Поставлена мета передбачає вирішення наступних завдань: а) визначення типу зв'язку темпорально-аспектуальних відношень на рівні мовної системи форм майбутнього часу у французькій мові; б) встановлення модальних значень форм майбутнього часу у французькій мові; в) вивчення співвіднесення граматичного значення майбутнього часу з темпоральним, аспектуальним та модальним значеннями.

Універсальна мовна категорія майбутнього має широкі семантичні межі й цілу низку додаткових значень у сучасній французькій мові. Якщо модальні значення футуральності можна простежити, досліджуючи логіко-прагматичні та дистрибутивні засоби мови, то вищо-часові відношення є подекуди нерозривними. Вони можуть послаблюватися або посилюватися залежно від кількох причин: основного категорійного значення, контексту мовлення та комунікативного спрямування. Зважаючи на те, що французька мова, на відміну від української мови або тих мов, що мають тричленну часову когнітивну схему, не розрізняє на лексичному рівні тип дії згідно з критерієм доконаність / недоконаність, вона застосовує інший так званий «конвенційний ресурс» для позначення доконаності чи недоконаності дії в майбутньому. Зокрема, основне категорійне значення – спрямування дії в майбутнє – має темпоральну природу, а отже реалізовано в межах категорії темпоральності, контекст мовлення реалізує категорію виду залежно від ймовірної результативності цієї дії в майбутньому; комунікативне спрямування реалізує аспектуальну характеристику дії за рахунок дієслівних корелятивів (семантика дієслова, перформативність тощо) та має безпосереднє відношення до категорії модальності.

Ключові слова: майбутній час, аспектуальність, модальність, семантика, футуральність, результативність, граматичне значення.

The relevance of the study is determined by the peculiarity of the temporal system of the French language, which conveys the category of the species due to the semantics of effectiveness in relation to the past and future.

The aim of the article is to establish the means of expressing the aspectuality category in the future tense system of the French language. The set goal involves solving the following tasks: a) determining the type of connection of temporal-aspect relations at the level of the linguistic system of future tense forms in the French language; b) establishing the modal values of future tense forms in the French language; c) studying the correlation of the grammatical meaning of the future tense with temporal, aspectual and modal meanings.

The universal linguistic category of the future has wide semantic boundaries and a number of additional meanings in modern French. If the modal values of futurity can be traced by examining the logical-pragmatic and distributive means of language, then the species-temporal relations are sometimes inseparable. They can be weakened or strengthened depending on several reasons: the main categorical meaning, the context of speech and communicative direction. Considering the fact that the French language, unlike the Ukrainian language or those languages that have a three-member temporal cognitive scheme, does not distinguish at the lexical level the type of action according to the criterion of perfection / imperfection, it uses another so-called "conventional resource" to denote perfection or imperfect action in the future. In particular, the main categorical meaning – the direction of the action in the future – has a temporal nature, and therefore is realized within the category of temporality, the context of speech realizes

the category of species depending on the probable effectiveness of this action in the future; communicative direction realizes the aspectual characteristic of action due to verbal correlates (verb semantics, performativity, etc.) and is directly related to the category of modality.

Key words: future tense, aspectuality, modality, semantics, futurity, effectiveness, grammatical meaning.

Актуальність проблеми. Актуальність дослідження визначається особливістю темпоральної системи французької мови, яка передає категорію виду за рахунок семантики результативності стосовно минулого та майбутнього.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробкою вчення про засоби передавання категорії виду на матеріалі французької мови займалися Л. Беллазен [1], К. Вет [2], М. Вільме [3], Р. Мартін [4], М. Ріжель та Ж.-К. Пелла [5]. На думку цих науковців, як темпоральний та модальний аспект (*futur conjectural*, термін Л. Беллазен) вивчення *Futur* повинно ґрунтуватися на сприйнятті системи *futurum* як окремого способу, що має три основних значення: часового оператора (*Futur simple*, *Futur antérieur*), модального оператора (*Futur simple*, *Futur antérieur*) та майбутнього глобального або екстенсивного (усі часові форми, здатні передавати ідею майбутнього) [1, с. 259–260]. Адекватний аналіз семантики майбутнього полягає у виділенні мінімальних елементів форми, у визначенні їхніх значень і в з'ясуванні їхньої взаємозалежності у складі форми. Такий підхід є продовженням логічної теорії Рассела та Карнапа (екстенціонал та інтенціонал), яка ще потребує свого розроблення [6; 7; 8].

У зв'язку із цим, вважаємо доцільним проаналізувати функціонування *Futur simple* в кількох аспектах: а) часового значення, що передає відношення слідування; б) модального значення, що є еквівалентним / не еквівалентним іншим формам системи *futurum* за наявності / відсутності лексичних засобів суб'єктивної модальності; в) видо-часової характеристики; г) семантичної структури.

Мета дослідження. Метою статті є встановлення засобів вираження категорії аспектуальності в системі майбутніх часів французької мови. Поставлена мета передбачає вирішення наступних завдань: а) визначення типу зв'язку темпорально-аспектуальних відношень на рівні мовної системи форм майбутнього часу у французькій мові; б) встановлення модальних значень форм майбутнього часу у французькій мові; в) вивчення співвіднесення граматичного значення майбутнього часу з темпоральним, аспектуальним та модальним значеннями.

Виклад основного матеріалу дослідження. План майбутнього у французькій мові позбавлений граматичних засобів вираження аспектуальних значень, а єдиною релевантною аспектуальною характеристикою дії в майбутньому залишається значення граничності / неграничності, що передається дієслівною лексемою на рівні синтагматики під впливом різнорідних синтаксичних та лексичних засобів, наприклад:

(1) *Elle reviendra chez elle (demain).*

(2) *Elle achètera cette robe (demain, après-demain тощо).*

Речення (1), маючи граничне дієслово (*partir*), передає дію, що відбудеться «точково» в окремо взятий період часу, навіть якщо цей період точно не зазначений, а речення (2), що містить неграничне дієслово (*lire*), передає дію, яка триватиме певну кількість часу в майбутньому та тривалий, процесуальний аспект цієї дії, хоч її тривалість не зазначена також точно.

Аспектуальне значення одиничної конкретної дії в майбутньому (ситуації неповторюваної дії) може передаватися різними аспектуальними значеннями, у цьому разі конкретно-фактичне аспектуальне значення відповідає доконаному виду, аконкретно-процесному аспектуальному значенню відповідає форма недоконаного виду.

У французькій мові система видо-часових форм *futurum* представлена синтетичною формою *Futur simple* та аналітичною формою *Futur antérieur*, а також дієслівною перифразою *Futur immédiat* та, власне, формою *Présent de l'Indicatif*.

Futur simple. Форми *Futur simple* позначають одиничні, зрідка повторювані дії, які відбуються або відбуватимуться після моменту мовлення. Якщо форми теперішньо-майбутнього *Présent* виконують функцію інформування на мовленнєвому рівні, то форми *Futur simple* швидше функцію прогнозування так званого уявного майбутнього, наприклад:

(1) *Je vais à Londres* ; (2) *J'irai à Londres*.

Речення (1) передає швидше реальну змогу мовця виконати дію, що виражено *Présent* і передбачає наявність «запоруки» цієї дії в момент мовлення (= *voilà mes billets d'avion*), водночас речення (2) має характер запланованої дії, реальність якої не підтверджено жодним «свідченням» у момент мовлення.

На відміну від форми теперішньо-майбутнього *Présent*, що подекуди виражає майбутню дію, пов'язану з теперішнім, форма *Futur simple* є повністю відокремленою від теперішнього часу в системі мови, а більшу увагу приділено самій майбутній дії, а не результату, як у теперішньо-майбутнього часу.

Основними ж функціями форм так званого «простого» майбутнього в сучасній французькій мові є: 1) конкретно фактична дія, наприклад: *On ira au cinéma ce soir*; 2) конкретно-процесуальна дія, наприклад: *On ramassera des champignons en automne*; 3) узагальнено-фактична дія, наприклад: *On se réjouira après le travail tous ensemble*; 4) потенційна дія, наприклад: *On ira au cinéma ce soir?*; 5) позачасова дія, наприклад: *On sera adulte un jour*; 6) одинична дія, наприклад: *On visitera Paris la semaine suivante*; 7) раптова дія, наприклад: *On passera chez vous demain*; 8) повторювана тривала дія, наприклад: *On fera beaucoup de bêtises*; 9) прогнозована дія, наприклад: *On verra nos amis peut-être la semaine suivante*; 10) ірреальна дія, пов'язана з оцінкою ситуації, у якій вона відбувається.

Таке вживання *Futur simple* передає: а) побажання, наказ, наприклад: *Vous irez toute seule, Madame!*, б) зазначає сумнів мовця щодо її виконання, наприклад: *Vous n'aurez pas du succès, Madame!* В останньому прикладі простежуємо невизначену аспектуальність та темпорально-модальні відношення наказовості дії в майбутньому.

Якщо форми *Futur simple* та *Futur antérieur* вживаються для позначення віддаленішої дії в майбутньому, то форма *Futur immédiat*, на думку лінгвістів, вживається для позначення термінової дії. Проте така інтерпретація функціонування *Futur immédiat* не має підтвердження у фактах сучасної французької мови. Основною функцією близького майбутнього є зазначення безпосереднього, термінового характеру реалізації дії. Якщо в теперішньо-майбутньому часі такі модальні значення передають за допомогою лексичних конкретизаторів, прислівників *bientôt*, *immédiatement* та ін., то під час вживання *Futur immédiat* дієслово *aller* уже позначає семантику майбутнього близького часу, з'єднуючи сфери теперішнього (*aller* у *Présent*) та майбутнього, зазначаючи найближчий час дії. Одночасно відбувається взаємодія категорій темпоральності й модальності – *aller* разом зі змістовним дієсловом виражає майбутній час та містить ознаки модальності прогнозування та наміру, наприклад:

(1) *Nous allons nous baigner dans la mer* – намір, задалегідь запланована дія;

(2) *Nous nous baignerons dans la mer bientôt* – близька перспектива ймовірної дії в майбутньому;

(3) *Nous nous baignons dans la mer bientôt* – близька перспектива ймовірної дії в майбутньому;

(4) *Nous nous baignerons dans la mer dès que nous serions venu* – запланована дія в майбутньому, що відбудеться за умови іншої дії в майбутньому.

Семантика речень (1) та (4) є близькою щодо її попереднього планування, а отже *Futur immédiat* = *Futur antérieur* з модальним значенням наміру. Семантика речень (2) та (3) є тотожною щодо вірогідності майбутньої дії, а отже *Futur simple* = *Présent* з модальним значенням простого майбутнього за наявності обставини часу *bientôt* в *Présent*.

Futur antérieur. Аналітична конструкція *Futur antérieur* передає значення майбутнього попереднього часу й вживається для позначення дії, що завершиться в майбутньому, або раніше

початку іншої майбутньої дії, а також дії, наслідки якої сприяють здійсненню іншої майбутньої дії, наприклад: *Nous partirons pour Paris dès que nous aurions acheté des billets; Hélène n'aura pas d'autre amant que vous, dès qu'elle sera la femme de René* [9, с. 68].

Оскільки ця форма позначає наявний у майбутньому результат уже наявної дії, її можна тлумачити як перфектну форму майбутнього часу в сучасній французькій мові.

Семантика. Аналіз контекстного матеріалу підтверджує припущення про те, що серед модальних значень *Futur antérieur* можна знайти ті самі випадки, які були зафіксовано у *Futur simple*. Серед таких випадків – **повинність** зі значенням майбутньої або минулої дії, наприклад: *Savez-vous où j'aurai vu ce pauvre visage = Savez-vous où je verrai ce pauvre visage où j'ai vu*. Мовець майже впевнений у змісті свого повідомлення (тобто що *je* та *avoir vu* пов'язані між собою), а майбутньою формою він позначає час, коли невиразна згадка зміниться чітким знанням усіх обставин події в майбутньому чи минулому, про яку йдеться, оскільки кінцеве з'ясування зв'язку передбачено в майбутньому. Щоправда, таке вживання є майже відсутнім та належить до потенційних здатностей мовної системи, здебільшого воно передається формою *Conditionnel passé*, наприклад: *Peut-être que j'aurais mieux fait de ne pas devenir pécheur; songea-t-il. Mais qu'est-ce que j'aurais bien pu faire d'autre?* [10, с. 57]; *Qui pouvait venir à cette heure-ci? Dave aurait-il oublié quelque chose? Non, et dans ce cas-là, il aurait entendu le moteur de la voiture* [11, с. 12]; *J'aurais peut-être pris la fille. Le plus sûr, en tout cas, c'est que jamais je ne serais entré chez elle à titre d'inspecteur de police. Ça non! Et votre supposition est foutue au départ* [12, с. 102]; *En d'autres temps, j'aurais pu les recueillir dans le silence de cloître des nuits fermées sur elle-même* [13, с. 18].

На відміну від наведених прикладів контекст *Je ne serai plus là. Monsieur m'aura enterré avant* не дає змоги уналежнювати дію *avoir enterré* до минулого. Йдеться, вочевидь, про майбутню дію, що до зазначеного моменту буде вже виконаною. Як граматичний час зв'язку *Futur antérieur*, як і *Futur simple*, є формою майбутнього. Усі відмінності полягають у тому, що в простій формі *Futur simple* встановлено зв'язок з дією як такою, а в складній формі *Futur antérieur* – з дією, що припинилася, закінчилася. Дія, що припинилася до майбутнього моменту, може передувати іншій дії в майбутньому, але може й належати до моменту минулого, якщо в контексті той самий факт буде охарактеризовано як минулий, наприклад: *Qu'est devenu ta balle? Elle se sera aplatie sur le sanglier. Qu'est-ce qu'on entent? – C'est ma bouteille qui se sera reversée sur le feu; La paix, Andrea Riccardi et ses amis en défendront plus tard les objectifs sur le terrain diplomatique. Ils le feront avec d'autant plus de ténacité qu'ils auront apprise, au contact des plus pauvres, le prix de la patience et de l'attention...* [14, с. 183]. У наведеному прикладі дієслова *défendront* та *feront* є семантично та предикативно пов'язаними з формою *ils auront appris*.

Така сама інтерпретація форми *Futur antérieur* наявна в Л. Кледа: *J'aurai travaillé pour rien = on verra un jour* (тобто в майбутньому доведеться констатувати) *que j'ai travaillé pour rien* (що *je* пов'язано з *avoir travaillé pour rien*) [15].

Уважаючи, що форма часу може фіксувати час судження (термін Л. Кледа, який означає «час констатації зв'язку суб'єкта з дією») незалежно від часу самої дії, Л. Кледа впритул підходить до об'єктивнішого значення цієї форми, ніж А. Івон. Л. Кледа, обґрунтовуючи свою думку, спирався не стільки на аналіз складу форми, скільки на безпосереднє тлумачення прикладів [15].

Його інтерпретація граматичної форми часу як часу судження є певною мірою випадковою. Звертаючись в інших своїх статтях до форми *Futur simple* та *Imparfait*, Л. Кледа не вважає за потрібне говорити про час судження. *Futur simple* є для нього абсолютним часом дії, а *Imparfait* – засобом зазначення одночасності іншої дії в минулому, хоч за своїм складом ці форми схожі у вживанні. Трактуювання *futur* як «часу судження» постає у Л. Кледа всього лише як один з ймовірних засобів тлумачення різних контекстних уживань форми. Допоки не продемонстровано відповідність такого тлумачення самої граматичної форми, немає підстав вважати

погляд Л. Кледа об'єктивнішим, ніж погляд А. Івон. У будь-якому разі ті самі приклади, що повинні були підтвердити часову концепцію Л. Кледа, А. Івон успішно інтерпретує по-своєму, доводячи нечасовий характер відповідного вживання форми. У царині інтерпретації прикладів мають рацію обидві сторони [15; 16].

Аспектуальність. Потрібно зазначити, що аналізуючи форми французької мови, граматичний статус яких є ще не до кінця доведеним, А. Івон розділяє єдину форму на окремі «значення», які подекуди навіть не є омонімічними. Поява такого роду «омонімії» не має жодного стосунку до системи мови, а лише до його суб'єктивного сприйняття в межах позамовних понять та уявлень.

Форма *Futur antérieur* може означати як майбутню дію: а) *Je ne t'écouterai plus. Je t'aurai compris avant*, так і минуле б) *Comprenez-vous quand j'aurai compris cette triste vérité pour la dernière fois*, с) *Et alors, célèbre écrivain, qu'est devenu ta parole? – Elle se sera engloutie par la foule*. У двох останніх випадках форма *Futur antérieur* збігається за вираженням часу дії з формою *Passé composé*, наприклад: *Comprenez-vous quand j'ai compris* або *Elle s'est engloutie*. Відмінність між цими формами стосується не стільки часу дії, скільки різної категоричності, з якою йдеться про цю дію. Висловлення у формі *Futur antérieur* про минулу дію має характер повинності або припущення.

Семантика індетермінованості може передаватися за допомогою *Futur antérieur* щодо минулого. Пояснюємо це тим, що непевна дія щодо майбутнього є детермінованою лише в точці презенса. Цей рух може реалізовуватися в зворотному напрямі в бік минулого, зберігаючи в цьому разі форму *Futur antérieur*. Подекуди таке значення передають із залученням прислівників *probablement* та *peut-être*, наприклад:

(1) *Ils l'auront oublié probablement* ; (2) *Ils l'ont oublié probablement*.

Основним часовим тлом формування цього значення є теперішній час або трансформований у минуле теперішній момент (речення 1). У реченні (1) часовим значенням є минуле, а модальним – припущення щодо реалізації зв'язку, результат якого наявний у теперішньому моменті та передається за допомогою «*futur antérieur de probabilité*», а його реальним значенням є «*passé composé + probablement*». У реалізації значення цього «модального зсуву» не останню роль відіграє відношення антеріорності та доконаність дії, які, з одного боку, впливають на переклад обох речень – речення (1) «Вони, має бути, забули про це», речення (2) «Вони, ймовірно, про це забули»; а з іншого – наділяють семантикою некатегоричності речення (1) порівняно з реченням (2).

Це відзначив ще А. Тоблер, що стало приводом для жвавої дискусії між Л. Кледа та А. Івон. А. Івон зауважував: «Нам видалося цікавим досліджувати такі факти, які здаються непеєднуваними з нашим інстинктивним прагненням до логіки: дійсно, форма, що має назву «*futur*» (майбутнє), виявляється може вживатися для зазначення фактів минулого» [17]. Пояснення, що запропонував цей дослідник, виявилися зовсім протилежними. Дослідник визнав непеєднуваність вираження фактів минулого зі значенням майбутнього часу. У всіх схожих випадках форма *Futur antérieur* втрачає, на його думку, свій особливий часовий зміст і відрізняється від *Passé composé* лише особливою модальністю, як, наприклад, передбачуваний спосіб (*Conditionnel*). З опертям на праці Ж. Вандрієса, А. Івон стверджує, що модальність загалом складає характерну рису будь-яких форм майбутнього, чи то *Futur simple*, *Futur antérieur* або *Futur dans le passé* – (*Conditionnel*). В одній з останніх статей із цієї теми А. Івон поєднував усі форми на *-r* у складі особливого способу – *Suppositif* [17].

Водночас Л. Кледа, навпаки, намагався зберегти форму *Futur antérieur* у складі дійсного способу і стверджував, що це форма часу все з тим же значенням майбутнього. Останній зберігається і в тих випадках, коли *Futur antérieur* позначає минулу дію. Значення майбутнього часу, на думку Л. Кледа, зовсім не належить до дії. Майбутнім є лише час судження про дію, час констатації дії. Щодо самої дії, то у формі *Futur antérieur* (як і загалом у складних формах) він

отримує лише відносну характеристику, постаючи як дія, що передує майбутньому часу і може стосуватися майбутнього, а також до теперішнього і минулого. Загалом «форма *Futur antérieur* означає передування щодо того майбутнього часу, коли хто-небудь винесе кінцеве судження про відповідну минулу дію» [18].

J'aurai donc parlé pour rien = on verra un jour que j'ai parlé pour rien. Допустовість *Mode conjectural* є лише відтінком зазначеного значення: *il aura manqué le train = il se trouvera, je crois, qu'il a manqué le train.*

Неважко впевнитися в тому, що різна інтерпретація одного й того самого факту зумовлена різним підходом до граматичного часу або різними критеріями його виокремлення. Для А. Івон форма часу повинна обов'язково фіксувати час дії, вираженої дієсловом, інакше вона припиняє бути формою часу. У наведених прикладах *Futur antérieur* безумовно не може означати майбутньої дії, отже, значення майбутнього часу тут відсутнє. Це одне з тих уживань, де *Futur* виявляє свою модальну сутність. Л. Кледа ж уявляє часове значення форми інакше. Дослідник не вважає за потрібне уналежнювати його до дії дієслова: для нього форма *Futur* продовжує залишатися формою майбутнього часу також і тоді, коли майбутнім є не час самої дії, а лише судження про цю дію. А отже і майбутній момент, до якого в зазначеному випадку належить *Antérieur au futur*. *Antérieur au futur* – час, коли інші спостерігачі / слухачі будуть переповідати про це і зроблять підсумок цієї ситуації. У такому разі вже не можна стверджувати, що *Antérieur* не містить жодного натяку на майбутній факт [15; 16].

Висновки:

1. Вираження недоконаного та доконаного виду тривалих або повторюваних дій формами теперішньо-майбутнього *Présent*, «простого» майбутнього *Futur simple* та граматичної перифрази *Futur immédiat* зазначає зв'язок темпорально-аспектуальних відношень на рівні мовної системи. Нерозрізнюваність на рівні мовних форм французької мови майбутнього недоконаного та майбутнього доконаного не лише увиразнює мовлення, урізноманітнює його, а й несе певне стилістичне експресивно-сміслове навантаження.

2. Ірреальні дії, що передаються однією з форм майбутнього часу, пов'язані з оцінкою ситуації, у якій вони відбуваються, передають побажання, наказ, зазначають сумнів мовця щодо їх виконання тощо. Дієслова в одній із форм майбутнього часу із семантикою недоконаності можуть називати майбутню дію з відтінком повинності та майбутню дію, що передає значення погрози. Дієслова із семантикою доконаності можуть позначати майбутню дію з відтінком побажання її здійснити; модальність умови; модальність уявлення; майбутню дію з відтінком готовності її виконати; модальність категоричності твердження, впевненості; модальність погрози, попередження та модальність змоги / відсутності змоги.

3. Часова або модальна інтерпретація *Futur antérieur* залежить від того, що потрібно тлумачити під граматичним значенням часу. Чи є це час реальної дії або дещо інше, наприклад, час констатації дії. Саме це вихідне тлумачення і є основоположним принципом, який передбачає, що трактування граматичного значення форми відповідає самій формі. Основним темпоральним значенням *Futur antérieur* залишається **передування** майбутньої дії, аспектуальним – посилення довершеного характеру майбутньої дії, а модальним – значення гіпотетичної некатегоричної дії з відтінком сумніву, але подекуди збігається зі схожим значенням *Passé composé + probablement*.

Перспективи подальших досліджень. Вважаємо, що перспективним є вивчення аспектуальності всередині системи минулих часів французької мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Bellahsène L. L'expression de la conjecture: le cas du futur en français. *Représentation du sens linguistique*. Montréal, 2003. P. 253–275.
2. Vet C. Conditions d'emploi et interprétation des temps futurs français. *V. 4*. 1993. P. 71-84.

3. Wilmet M. Grammaire critique du français. Paris, 1997. 670 p.
4. Martin R. Le futur linguistique : temps linéaire ou temps ramifié ? (À propos du futur et du conditionnel en français). *Langages* 64. 1981. P. 81–92.
5. Riegel M., Pellat J.-C., Rioul R. Grammaire méthodique du français. Paris : Presse Universitaire de France, 2009. 629 p.
6. Carnap R. Space: A Contribution to the Theory of Science. *The Collected Works of Rudolf Carnap. Vol. 1: Early Writings*. 2019. pp. 21–208.
7. Попович М. М. Лінгвофілософські трактування темпорального значення французького прислівника «maintenant». *Науковий вісник Чернівецького університету. Романо-слов'янський дискурс*. 2015. Вип. 761. С. 52–59.
8. Russell B. *The Problems of Philosophy*. 1997 p.
9. Peyrefitte R. *Les Amours singulières*. Paris : Flammarion, 1970. 191 p.
10. Hemingway E. *Le vieil homme et la mer*. Paris : Gallimard, 1995. 149 p.
11. Klotz C. *Drôle de samedi soir!* Paris : Hachette, 1985. 160 p.
12. Gibeau Y. ... et la fête continue. Paris : Calmann-Lévy, 1950. 251 p.
13. Pancrazi J.-N. *Les quartiers d'hiver*. Paris : Gallimard, 1990. 189 p.
14. Grzybowski L. *Là où est ton trésor, 30 entretiens sur la prière*. Paris : Desclée de Brouwer, 1999. 251 p.
15. Clédat L. Encore le futur antérieur. *Romania*, t. LIII. Paris, 1927. P. 209–210.
16. Ivon H. A propos du futur antérieur. *Revue de philologie française*. T. 35. Paris, 1923. p. 15.
17. Ivon H. Indicatif futur antérieur ou Suppositif probable? *Le français moderne*. Paris, 1953. №3. P. 169–177.
18. Clédat L. *Revue de philologie française*. XX t. fasc. 4. Paris, 1906. P. 265–282.

УДК 811.1110146'373.7:070.1

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-210-23>

АНГЛІЙСЬКІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З КОМПОНЕНТАМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ: ФУНКЦІОНУВАННЯ У МАС-МЕДІЙНИХ ТЕКСТАХ

ENGLISH FOOD-RELATED IDIOMS: FUNCTIONING IN MASS MEDIA TEXTS

Коляда Е.К.,

orcid.org/0000-0002-5437-1320

кандидат філологічних наук, професор,
завідувач кафедри-професор кафедри практики англійської мови
Волинського національного університету імені Лесі Українки

Калиновська І.М.,

orcid.org/0000-0002-3406-1456

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри практики англійської мови
Волинського національного університету імені Лесі Українки

Статтю присвячено англійським фразеологізмам з компонентами на позначення харчових продуктів, що функціують в англійськомовних мас-медійних текстах. Фразеологізми розуміємо як стійкі, зв'язані єдністю не тотожного сумі значень складників змісту, постійно відтворювані в мовленні словосполучення або висловлення, які ґрунтуються на стереотипах етносвідомості, є репрезентантами культури народу й характеризуються образністю й експресивністю. Мета дослідження – розглянути семантико-граматичні розряди фразеологізмів з компонентами на позначення харчових продуктів. Харчовим продуктом вважаємо речовину або продукт (неперероблений, частково перероблений або перероблений), призначені для задоволення харчових потреб людини. Об'єктом дослідження слугують фразеологізми з компонентами на позначення харчових продуктів, що функціують у англійськомовних мас-медійних текстах. Досліджувані фразеологізми отримано методом суцільного добору з американського суспільно-політичного тижневика *Newsweek*.

Як засвідчує проведений аналіз ілюстративного матеріалу, фразеологізми з компонентами на позначення харчових продуктів є ефективним засобом передачі інформації, інструментом думки та постійним акумулятором культури. Вони виражають національно забарвлене ставлення до світу, системи цінностей й способу життя. Проведене дослідження дозволило ідентифікувати три основні семантико-граматичні групи фразеологізмів з компонентами на позначення харчових продуктів: іменникові, прикметникові та дієслівні. Результати аналізу свідчать про функціональну багатогранність таких фразеологізмів у мас-медійних текстах. Вони не лише збагачують мову публікацій, а й слугують ефективним інструментом для донесення інформації до широкого загалу читачів. Помічено, що у мас-медійних текстах використовуються як узуальні, так і модифіковані фразеологізми.

Ключові слова: фразеологізм, харчовий продукт, значення, модифікація, мас-медійний текст.

This article is dedicated to English food-related idioms functioning in the English-language mass media texts. We define idioms as stable, recurrent phrases or expressions whose meaning cannot be deduced from the individual components. Rooted in cultural stereotypes and reflecting national identity, idioms are characterized by their figurative and expressive nature. This research examines the semantic-grammatical classification types of food-related idioms. The food-related idioms incorporate a component denoting a food product. A food product is considered to be a substance or item (unprocessed, partially processed, or processed) intended for human consumption. The object of the research is food-related idioms used in the English-language mass media texts. The idioms under investigation were selected from the American news magazine *Newsweek* using continuous sampling.

As the analysis of illustrative material demonstrates, the food-related idioms are potent tools for communication, way of thinking, and preserving cultural heritage. They reflect a nation's unique worldview, values, and lifestyle. The conducted research made it possible to identify three main semantic-grammatical groups of food-related idioms:

nominal, adjectival, and verbal. The nominal idioms convey the concept of thingness and define things in their broadest sense. The adjectival idioms describe the intrinsic qualities of things. The verbal idioms depict actions or states of being as ongoing processes. The analysis results indicate the functional versatility of food-related idioms in mass media texts. They enrich the language of mass media and serve as practical tools for conveying information to the public. It has been observed that both standard and modified food-related idioms are used in mass media texts.

Key words: idiom, food product, meaning, modification, mass media text.

Постановка проблеми. Мова засобів масової інформації спрямована на широку читачську аудиторію і вирізняється своєрідним стилем, якому властиві чіткість, лаконічність та інформативність. Повідомлення про новини у сферах політики, науки, спорту й суспільного життя реалізуються за допомогою широкого спектру різнорівневих мовних засобів, з-поміж яких вагоме місце займають фразеологізми з притаманними їм яскравою образністю і високим ступенем експресивності. Важлива роль належить фразеологізмам і як засобу впливу на соціальну та індивідуальну поведінку людей, тобто як засобу досягнення бажаного прагматичного ефекту [10, с. 154–155].

Мета дослідження – розглянути семантико-граматичні розряди фразеологізмів з компонентами на позначення харчових продуктів. Харчовим продуктом вважаємо речовину або продукт (неперероблений, частково перероблений або перероблений), призначені для задоволення харчових потреб людини. Об'єктом дослідження слугують фразеологізми з компонентами на позначення харчових продуктів, що функціують у англійськомовних мас-медійних текстах. Досліджувані фразеологізми отримано методом суцільного добору з американського суспільно-політичного тижневика *Newsweek*. Хронологічні рамки дослідження охоплюють період з 2019 по 2024 рік.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Лексика на позначення харчових продуктів привертає увагу багатьох дослідників, які розглядають її з різних аспектів. Зокрема, С. В. Візнічак та О. В. Подвойська [3] вивчали специфіку перекладу гастрономічних лексичних одиниць з німецької мови українською. І. П. Брижіцька [2] досліджувала гастрономічну лексику у творах Григорія Сковороди. І. О. Крикніцька [4] схарактеризувала кулінарні фразеологізми як об'єкт етнофразеології. Г. Б. Мелех [6] аналізувала основні функції кулінарної лексики в системі художнього твору. Н. Шкляева та Т. Николук [11] присвятили своє дослідження лексиці на позначення кулінарних виробів у фольклорі Західного Полісся та західної частини Волині.

Виклад основного матеріалу. У нашому дослідженні ми послуговуємося терміном «фразеологізм». За визначенням О. О. Селіванової, фразеологізми – «у широкому розумінні стійкі, зв'язані єдністю не тотожного сумі значень складників змісту, постійно відтворювані в мовленні словосполучки або висловлення, які ґрунтуються на стереотипах етнотомості, є репрезентантами культури народу й характеризуються образністю й експресивністю» [8, с. 768]. Фразеологізми досить поширені у повсякденному мовленні, а відтак, відомі широкому загальному читачів, що дозволяє авторам мас-медійних текстів варіювати різні види модифікації фразеологічних одиниць. Як засвідчує проведений аналіз ілюстративного матеріалу, фразеологізми є не тільки ефективним засобом передачі інформації, але й інструментом думки та постійним акумулятором культури. З оперттям на семантико-граматичну класифікацію фразеологізмів виокремлюємо три види досліджуваних одиниць: іменникові, прикметникові та дієслівні. Частиномовна характеристика фразеологізмів визначається специфікою фразеологічного значення, їхньою синтаксичною функцією, а також морфологічними властивостями слів, із яких складається фразеологізм [5, с. 46].

1. **Іменникові фразеологізми**, що мають значення предметності і визначають предмет у найширшому розумінні слова:

Banana republic – a small country, especially in South and Central America, that is poor, corrupt, and badly ruled [12] (невелика країна, особливо в Південній або Центральній Америці, з висо-

ким рівнем бідності, корупції та неефективним управлінням (букв. бананова республіка): «*The most tendentious objection to Trump's various prosecutions is that they make America a «banana republic»*» [23].

Логічний наголос повідомлення падає на фразеологізм «*banana republic*» («бананова республіка»), за допомогою якого автор наголошує на негативних суспільно-політичних явищах в країні.

Banana skin – a sudden unexpected situation that makes a person appear silly or causes them difficulty [12] (раптова непередбачувана ситуація, яка виставляє людину в невідгідному світлі або створює їй труднощі (букв. бананова шкірка)): «*Newsweek looks into the potential banana skins that are already threatening to derail Trump's 2024 campaign just weeks after it officially began*» [32].

Для позначення потенційних непередбачуваних ситуацій, що загрожують зірвати виборчу кампанію Трампа 2024 року, використано модифікований фразеологізм «*banana skins*» (іменник *skin* має форму множини).

The icing on the cake – something that makes a good situation even better [12] (те, що робить хорошу ситуацію ще кращою (букв. глазур на торті)): «*His window net was down and his seat belts were off, not an ideal situation. You know, and it's the guy you're racing in the points, and then he goes on to win the race so it's like icing on the cake, right?*» [25].

Бубба Воллес, пілот у системі чемпіонатів NASCAR, розповідає про те, як його суперник Алекс Боумен виграв перегони з опущеною захисною сіткою та відстібнутими ремнями безпеки. Вживання фразеологізму «*icing on the cake*» свідчить про зосередження Воллеса на своїх емоціях та реакції на подію.

A piece/slice/share of the pie – part of the profit or benefit from something, or part of the amount of something that is available [12] (частина прибутку або вигоди від чогось, або частина доступної кількості чогось (букв. частка/шматок пирога)): «*Love L'Jarius Sneed locking receivers down in the secondary? Well, you'll have to allocate him a bigger piece of the pie*» [28].

Корнербек Л'Джаріус Снід, який демонструє чудову гру проти ресиверів, заслуговує на більшу винагороду. Завдяки розширенню компонентного складу за рахунок прикметника *bigger* модифікований фразеологізм «*a bigger piece of the pie*» набув значення «більша частка».

Pie in the sky – something that you hope will happen but is very unlikely to happen [12] (нездійсненна мрія (букв. пиріг на небі)): «*Pompeo's statements will not be echoed in Chinese society. Instead, they will reaffirm the Chinese public's belief that the Trump administration is hostile to China, and a friendly U.S. government to China is probably just pie in the sky*» [21].

Заяви Помпео ще раз підтвердять переконання китайської громадськості, що адміністрація Трампа вороже ставиться до Китаю, а дружній уряд США для Китаю – як заобрійна мрія. Фразеологізм «*pie in the sky*» вказує на малу ймовірність настання очікуваного стану справ.

У нижченаведеному прикладі фразеологізм «*pie in the sky*» зазнав модифікації, а саме: його компонентний склад розширився: «*Logic argued for a second referendum to ratify the real deal, as opposed to some shepherd's pie in the sky*» [34].

Йдеться про референдум щодо членства Великої Британії в ЄС. *Shepherd's pie* (вівчарський пиріг) – традиційна страва британської кухні, якій приписують ірландське або шотландське походження. Таким чином, можна припустити, що слово-компонент *shepherd's* символізує мрії шотландців та мешканців Північної Ірландії лишитися в складі ЄС.

Наступним прикладом іменникового фразеологізму є «**Swiss cheese**» (швейцарський сир): «*Oleksiy Goncharenko, a member of the Ukrainian delegation to the Parliamentary Assembly of the Council of Europe (PACE), which is separate to the EU, told Newsweek European sanctions «look like Swiss cheese, there are so many holes in them»*» [22].

Олексій Гончаренко, член української делегації в Парламентській асамблеї Ради Європи, порівняв європейські санкції з швейцарським сиром. Так він підкреслив їх неефективність і

те, як їх легко обійти. Фразеологізм «*Swiss cheese*» утворено шляхом усічення фразеологізму «*something has more holes than Swiss cheese*» [14]. Підрядне речення «*there are so many holes in them*» доповнює і розгортає попереднє. У словнику Dictionary of Idioms читаємо: «*If something has more holes than a Swiss cheese, it is incomplete, and lacks many parts*» [17] (Якщо щось має більше дірок, ніж швейцарський сир, то воно незавершене і йому бракує багатьох складників).

The whole enchilada – the whole situation; everything [12] (вся ситуація; все) (букв. *ціла енчилада*; енчилада – мексиканська страва): «*Essentially, it's a new season; every team starts at 0-0, and whatever you did in the regular season should be thrown out the window. However, there are some teams who are favorites over others, and as the playoffs begin, there is one clear favorite to win the whole enchilada*» [27].

Новий сезон кожна команда починає з рахунком 0 : 0, і все, що відбувалося в регулярному чемпіонаті, не має значення. Однак деякі команди мають великий шанс на успіх, і коли починається плей-офф, з'являється лідер, здатний перемогти всіх суперників. Вживання фразеологізму «*the whole enchilada*» надає висловлюванню образності і наближає його до живої розмовної мови.

2. **Прикметникові фразеологізми**, що виражають поняття ознаки предмета:

(As) **easy as pie** – very easy [12] (дуже легкий (букв. *легкий, як пиріг*)): «*For media and entertainment, Apple was not as easy as pie for global consumers*» [37].

У наведеному прикладі йдеться про назви відомих медіа та розважальних брендів, вимова яких часто викликає у споживачів труднощі. Першою у списку таких назв стоїть Apple.

As American as apple pie – very typical and normal in America [12] (типовий для Америки (букв. *американський, як яблучний пиріг*)): «*But there are many entrepreneurs, locals and workers who live here who are fiercely independent—they are not overly concerned with politics and whether they're woke or not. They are concerned with the welfare of society and whether their businesses, work and lifestyles succeed in that context. This is neither right nor left, but pragmatically forward. This agenda is as American as apple pie*» [31].

Багато підприємців, місцевих жителів та робітників мало хвилює політика. Їх турбує добробут суспільства, успіх їхнього бізнесу, робота і спосіб життя. Їхні погляди ні праві, ні ліві, а прагматично спрямовані вперед. Такі інтереси типові для Америки. Фразеологізм «*as American as apple pie*» використовується для характеристики всього, що є типовим і традиційним для американської культури. Прикладом модифікації цього фразеологізму є «*as American as cherry pie*» (букв. *американський, як вишневий пиріг*), утворений шляхом заміни компонента *apple* на *cherry*: «*As Dr. James Zogby, founder of the Arab American Institute and international pollster, pointed out in a recent social media post, «Political violence is as American as cherry pie»* [41].

Доктор Джеймс Зогбі, засновник Арабсько-американського інституту та експерт з міжнародних соціологічних досліджень, зауважив, що політичне насильство так само типове для Америки, як вишневий пиріг. Як відомо, вишневий пиріг, прикрашений ажурною решіткою з тіста, є однією з найвідоміших страв американської кулінарії. Отож цілком слушною є думка Г. А. Терзі про те, що «фразеологізми з національно специфічними продуктами передають культуру, свідомість та цінності нації» [9, с. 19].

(As) **nutty as a fruitcake** – (of a person) completely crazy [16] (зовсім божевільний (букв. *горіховий, як фруктовий кекс*)): «*Kennedy, who represents Louisiana, told reporters on Monday that Santos was «nutty as a fruitcake,» according to a report from CNN congressional correspondent Manu Raju*» [30].

Сенатор Джон Кеннеді, який представляє Луїзіану, заявив журналістам, що конгресмен Джордж Сантос зовсім не має здорового глузду.

Like two peas in a pod – very similar, especially in appearance (дуже схожі, особливо зовні (укр. *схожі, як дві краплі води* [7] (букв. *як дві горошини в стручку*)): «*So far on the series, Katie and Derek seem the most likely to survive the eight-week experiment that is Married at First Sight. Since the moment they first met (when Katie first walked down the aisle), the pair have basically been two peas in a pod*» [42].

До цього моменту на проєкті Кеті та Дерек виглядають парою з найбільшими шансами пережити восьмитижневий експеримент під назвою «Одружені з першого погляду». З того самого моменту, як вони вперше зустрілися, вони схожі, як дві краплі води. У фразеологізмі «*two peas in a pod*» відсутній компонент «*like*».

3. **Дієслівні фразеологізми**, що називають дію або стан предмета як процес:

Be in a (pretty) pickle – to be in a difficult situation [12] (бути у скрутному становищі (букв. *бути в розсолі*)): «*I took a little break for filming The Bachelorette, obviously, but now that I'm back, I'm in a bit of a pickle right now because I'm doing a lot of press events,*» she said in a TikTok video posted in mid-June» [40].

Зірка «Холостячки» поділилася у відео на TikTok, що вона повернулася після невеликої перерви, пов'язаної зі зйомками шоу, однак їй трохи непереливки через велику кількість прес-заходів, що звалилися на неї. У цьому прикладі спостерігаємо наявність компонента «*a bit of*» у складі фразеологізму. У результаті модифікований фразеологізм «*in a bit of a pickle*» має значення «бути у трохи скрутному становищі».

Bring home the bacon – to earn money for a family to live on [12] (заробляти на життя (букв. *принести додому бекон*)): «*AI can replace many of the white collar functions that have enabled non-geniuses with a bit of education to bring home the bacon*» [33].

Штучний інтелект може виконувати багато функцій замість працівників розумової праці і цим самим позбавити їх можливості заробляти на життя. Фразеологізм «*bring home the bacon*» використовується з метою пом'якшення враження від отриманої інформації.

Модифікований дієслівний фразеологізм «*to crack that Northern Ireland nut*» утворився у результаті перетворення синтаксичної структури іменникового фразеологізму «*a hard nut to crack*» (= a difficult problem to solve [13] (дуже складне, важке для виконання завдання (букв. *твердий горіх, який важко розколоти*))) і додавання до його складу двох компонентів – назви країни (*Northern Ireland*) й вказівного займенника *that*: «*Diarmaid Ferriter is a professor of modern Irish history at University College Dublin (UCD). .../ «It's good for the White House to be seen to be using that diplomatic heft it had to try to crack that Northern Ireland nut. It was such an intractable problem,*» he said» [35].

Діармайд Феррітер, професор сучасної історії Ірландії Дублінського університетського коледжу, високо оцінив зусилля Білого дому розв'язати ірландське питання, яке він назвав міцним горіхом, який важко розколоти, цим самим підкреслюючи усю його складність.

(Not) cut the mustard – (not) be as good as expected or required [16] ((не) підходить у всіх відношеннях, (не) відповідати призначенню [1] (букв. *(не) різати гірчицю*)): «*The new census figures show political power is moving into the heartland—the South and the West—and that Democrats are going to need to increasingly tailor their message to voters in places where «faculty lounge politics» simply won't cut the mustard*» [20].

Нові дані перепису населення показують, що політична вага зміщується в регіон, який є головною електоральною базою – на південь і захід. Фразеологізм «*won't cut the mustard*» вказує на те, що меседжі демократів, неадаптовані до інтересів і потреб виборців регіону, будуть недоречними.

Dangle a carrot in front of (one) – to try to entice one with the promise of a reward [18] (спробувати спокусити обіцянкою винагороди (букв. *повісити моркву перед кимось/ помахати морквиною перед кимось*)): «*The government provides false hope to borrowers by dangling the carrot of loan forgiveness; meanwhile, many Americans do not want to be on the hook for other people's debts*» [19].

Уряд дає позичальникам марну надію, спокушуючи їх обіцянкою прощення боргу, тоді як значна частина американців не бажає розраховуватися за чужі борги. У наведеному прикладі спостерігаємо редукацію компонентного складу фразеологізму «*dangle a carrot in front of (one)*».

Eat humble pie – to admit that one was wrong or accept that one has been defeated [15] (визнати свою неправоту або поразку (букв. *їсти скромний пиріг*)): «*Wilson is at a low point, so he should be eating some humble pie*» [29].

Рассел Вілсон переживає важкий період. Фразеологізм «*eat humble pie*», що зазнав модифікації через додавання компонента «*some*», характеризує психо-емоційний стан професійного гравця в американський футбол.

Have bigger fish to fry – to have something more important to do [12] (мати важливіші справи (букв. *мати більшу рибу, щоб засмажити*)): «*Because Trump has bigger fish to fry than to claim victory in the midterms, «the actual outcomes on 11/8 seem unlikely to alter his behavior toward announcing his 2024 candidacy,» Schier said*» [24].

Стівен Шиер вважає, що Трамп має важливіші справи, ніж претендувати на перемогу на проміжних виборах. Фразеологізм «*has bigger fish to fry*» слугує засобом характеристики кандидата у президенти і сприяє експресивності висловлювання.

Have your cake and eat it – to have or do two good things at the same time that are impossible to have or do at the same time [12] (робити дві взаємовиключні речі [1, с. 300] (букв. *мати свій торт і з'їсти його*)): «*Johnson famously joked that he wanted to both have his cake and eat it—meaning do Brexit and still preserve a strong economy; the Brits found instead that the cake was gone and was being eaten by someone else entirely. Britain's economy took a beating, and GDP is estimated to be at least 10 percent lower than it would have been without Brexit; and immigration actually rose—only now it's coming from the developing world instead of Eastern Europe*» [35].

Джонсон пожартував, що хотів і невинність не втратити, і капітал придбати: вивести країну з ЄС і зберегти сильну економіку. Натомість британська економіка погіршилася: ВВП став принаймні на 10 відсотків нижчим. Імміграція зросла – тільки зараз більшість іммігрантів приїжджають з країн, що розвиваються, а не зі Східної Європи. Фразеологізм «*have his cake and eat it*» передає суть інформації, економлячи зусилля.

Spill the beans – to tell people secret information [12] (повідомити секретну інформацію (букв. *розсипати бобу*): «*Trump also threatened to «spill the beans» about Heidi Cruz, wife of Republican Senator Ted Cruz of Texas, while he and the senator were facing each other in the 2016 GOP presidential primary*» [39].

Фразеологізм «*spill the beans*» в образній формі повідомляє про те, що Трамп погрожував видати таємницю Хайді Круз, дружини сенатора-республіканця від штату Техас Теда Круза, коли він змагався з ним під час праймеріз Республіканської партії в 2016 році.

Take something with a grain of salt – to not completely believe something that you are told, because you think it is unlikely to be true [12] (не довіряти повністю тому, що вам кажуть, тому що ви вважаєте це неправдоподібним (букв. *приймати щось із дрібкою солі*): «*With social media, you have to take it with a grain of salt. There is a risk factor in putting yourself out there for public display, to be judged, especially at a young age*» [38].

Американська актриса Кайлі Кантролл ділиться своїм досвідом і наголошує на ризиках, пов'язаних з публічним життям, особливо для молодих людей. Використовуючи фразеологізм «*take it with a grain of salt*», актриса застерігає від сліпої віри всьому, що публікується в соціальних мережах.

Walk on eggshells – to be very careful not to offend or upset someone [12] (бути дуже обережним, щоб не образити чи не засмутити когось (букв. *ходити по яєчній шкаралуні*): «*It's so unhealthy—and somewhat toxic—to have someone in your life whom you constantly need to walk on eggshells with*» [26].

Нездорово і навіть шкідливо мати у своєму житті людину, поруч з якою треба постійно поводитися делікатно, щоб її не образити чи не засмутити. Фразеологізм «*walk on eggshells*» характеризує поведінку людини, яка змушена докладати величезних зусиль, щоб своїми словами чи діями не завдати болю іншій людині.

Висновки. Проведений аналіз уможливив виділення трьох семантико-граматичних розрядів фразеологізмів з компонентами на позначення харчових продуктів: іменникові, прикметникові та дієслівні. Використання цих фразеологізмів дозволяє ЗМІ ефективно виконувати свою

інформативну функцію та чітко і зрозуміло доносити до читацької аудиторії важливі новини. Помічено, що у мас-медійних текстах досліджувані фразеологізми широко використовуються як у формі, у якій вони зафіксовані у словнику, так і у видозміненому вигляді.

Перспективним вбачаємо дослідження функціонування фразеологізмів на позначення погоди та погодних явищ у мас-медійних текстах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Англо-український фразеологічний словник / Уклад. К. Т. Баранцев. 2-ге вид., випр. Київ : Т-во "Знання", КОО, 2005. 1056 с.
2. Брижницька І. П. Гастрономічна лексика у творах Григорія Сковороди. *Нова філологія*. 2022. № 88. С. 12–17. <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2022-88-2>.
3. Візнічак Є. В., Подвойська О. В. Щодо проблеми перекладу гастрономічної термінологічної лексики (на матеріалі текстів німецькомовного гастрономічного дискурсу). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2019. Т. 5. № 43. С. 30–33. <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.5.8>.
4. Крикніцька І. О. Кулінарні фразеологізми як об'єкт етнофразеології (на матеріалі сучасної англійської мови). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2017. Т. 2. № 30. С. 24–26.
5. Лакомська І. В. Іменникові фразеологізми у медіазаголовках: семантико-граматичний аспект. *Записки з українського мовознавства : зб. наук. пр.* 2023. Вип. 30. С. 44–52.
6. Мелех Г. Б. Функційно-семантичні характеристики кулінарної лексики в художніх творах. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 35. Т. 7. С. 107–112. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/35-7-18>.
7. Перебийніс В. І. Англо-український, українсько-англійський словник для початківців: Довідкове видання. Вінниця : Нова Книга, 2007. 622 с.
8. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2011. 844 с.
9. Терзі Г. А. Семантичне поле «ІЖА» в українській фразеології. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2021. Т. 2. № 49. С. 17–20.
10. Фразеологія: знакові величини: навч. посібн. / Я. А. Баран, М. І. Зимомря, О. М. Білоус, І. М. Зимомря. Вінниця : Нова Книга, 2008. 256 с.
11. Шкляєва Н., Николок Т. Лексика на позначення кулінарних виробів у фольклорі Західного Полісся та західної частини Волині. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 60. Т. 5. С. 93–98.
12. Cambridge English Dictionary. Cambridge : Cambridge University Press & Assessment, 2024. URL: <https://dictionary.cambridge.org/> (дата звернення: 17.07.2024).
13. Cambridge Idioms Dictionary. Cambridge : Cambridge University Press, 2009. 505 p.
14. Collins English Dictionary. New York : HarperCollins Publishers LLC, 2024. URL: <https://www.collinsdictionary.com/> (дата звернення: 17.07.2024).
15. Merriam-Webster: America's Most Trusted Dictionary. Merriam-Webster, Inc., 2024. URL: <https://www.merriam-webster.com/> (дата звернення: 17.07.2024).
16. Oxford Idioms Dictionary for Learners of English. Oxford : Oxford University Press, 2003. 465 p.
17. Sharma Mahesh. Dictionary of Idioms. Delhi : Prabhat Prakashan Pvt. Ltd., 2020. 288 p.
18. The Free Dictionary: Dictionary, Encyclopedia and Thesaurus. Farlex, Inc., 2003–2024. URL: <https://www.thefreedictionary.com/> (дата звернення: 17.07.2024).

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

19. Arnold Neetu. A Legislative Agenda to Fix The Student Loan System. *Newsweek*. November, 22. 2022. URL: <https://www.newsweek.com/legislative-agenda-fix-student-loan-system-opinion-1760709> (дата звернення: 09.07.2024).
20. Baker-Jordan Skylar. Biden Is Teaching Democrats How to Talk to the Working Class Again. *Newsweek*. April, 29. 2021. URL: <https://www.newsweek.com/biden-teaching-democrats-how-talk-working-class-again-opinion-1587528> (дата звернення: 09.07.2024).
21. Brennan David. Tiananmen Square Anniversary: Trump Administration Is «Becoming the Top Hijacker of Chinese Human Rights,» Says State Media. *Newsweek*. June, 05. 2019. URL: <https://www.newsweek.com/tiananmen-square-anniversary-trump-administration-becoming-top-hijacker-chinese-human-rights-1442292> (дата звернення: 08.07.2024).
22. Cole Brendan. Putin Finds Loophole to Keep Selling Russian Gas. *Newsweek*. July, 02. 2024. URL: <https://www.newsweek.com/russia-gas-lng-shadow-putin-1920147> (дата звернення: 10.07.2024).

23. Faris David. Biden Must Keep Defending Democracy Against GOP Hysteria. *Newsweek*. January, 30. 2024. URL: <https://www.newsweek.com/biden-must-keep-defending-democracy-against-gop-hysteria-opinion-1865087> (дата звернення: 08.07.2024).
24. Fung Katherine. Trump's Midterm Failure Won't Hand DeSantis the 2024 Nomination. *Newsweek*. November, 09. 2022. URL: <https://www.newsweek.com/donald-trump-midterm-election-failure-ron-desantis-2024-nomination-1757472> (дата звернення: 08.07.2024).
25. Harrington Alex. NASCAR News: Bubba Wallace Finally Responds to Huge Penalty With Personal Admission – «I'm a Passionate Guy». *Newsweek*. July, 13. 2024. URL: <https://www.newsweek.com/sports/nascar-news-bubba-wallace-finally-responds-huge-penalty-personal-admission-im-passionate-1924832> (дата звернення: 15.07.2024).
26. Helm Leonie. «Call the Police:» Fury at Sister's Response After Family Items Go Missing. *Newsweek*. December, 19. 2022. URL: <https://www.newsweek.com/woman-supported-calling-out-sister-1768073> (дата звернення: 10.07.2024).
27. Klein Ricardo. NBA News: Boston Celtics Enter Playoffs as Heavy Favorites to Win Title. *Newsweek*. April, 20. 2024. URL: <https://www.newsweek.com/sports/nba/nba-news-boston-celtics-enter-playoffs-heavy-favorites-win-title-1892509> (дата звернення: 07.07.2024).
28. Kozlowski Joe. Tommy Townsend Shows the Overlooked Reality of Building a Champion. *Newsweek*. February, 23. 2024. URL: <https://www.newsweek.com/tommy-townsend-shows-overlooked-reality-building-champion-1872874> (дата звернення: 12.07.2024).
29. Kozlowski Joe. Russell Wilson's Super Bowl Comments Show Extra Challenge Facing Athletes. *Newsweek*. February, 26. 2024. URL: <https://www.newsweek.com/russell-wilson-super-bowl-comments-show-pr-challenge-1873484> (дата звернення: 12.07.2024).
30. Lewis Kaitlin. «Saddened» George Santos Decries Being Called a 'Bunny Boiler'. *Newsweek*. January, 24. 2023. URL: <https://www.newsweek.com/saddened-george-santos-decries-being-called-bunny-boiler-1776307> (дата звернення: 13.07.2024).
31. Newsweek Staff. Is America More United than You Think? What Readers Told Us. *Newsweek*. January, 10. 2024. URL: <https://www.newsweek.com/2024/01/19/america-more-united-you-think-what-readers-told-us-1858707.html> (дата звернення: 14.07.2024).
32. Palmer Ewan. Donald Trump's 2024 Campaign Completely Unraveled in Just a Few Days. *Newsweek*. December, 03. 2022. URL: <https://www.newsweek.com/trump-2024-campaign-lawsuits-kanye-west-1764372> (дата звернення: 14.07.2024).
33. Perry Dan. 2024 Is Another Year of Living Dangerously. *Newsweek*. December, 29. 2023. URL: <https://www.newsweek.com/2024-another-year-living-dangerously-opinion-1856664> (дата звернення: 11.07.2024).
34. Perry Dan. Immigration Fears on Both Sides of the Atlantic. *Newsweek*. April, 24. 2024. URL: <https://www.newsweek.com/immigration-fears-both-sides-atlantic-opinion-1893878> (дата звернення: 13.07.2024).
35. Perry Dan. What Elections in France and Britain Have in Common With the U.S. *Newsweek*. July, 05. 2024. URL: <https://www.newsweek.com/what-elections-france-britain-have-common-us-opinion-1921652> (дата звернення: 14.07.2024).
36. Roche Darragh. Why Ireland Loves Bill Clinton: «I Will Never Forget». *Newsweek*. April, 11. 2023. URL: <https://www.newsweek.com/why-ireland-loves-bill-clinton-i-will-never-forget-1792860> (дата звернення: 15.07.2024).
37. Sager Monica. These Are the Brand Names You're Pronouncing Wrong. *Newsweek*. May, 14. 2024. URL: <https://www.newsweek.com/brand-names-pronounce-wrong-data-1900554> (дата звернення: 15.07.2024).
38. Scott H. Alan. Kylie Cantrall on Loving Disney Nostalgia in «Descendants: The Rise of Red». *Newsweek*. July, 12. 2024. URL: <https://www.newsweek.com/2024/07/26/kylie-cantrall-loving-disney-nostalgia-descendants-rise-red-1924106.html> (дата звернення: 15.07.2024).
39. Slisco Aila. Trump's History of Threatening Rivals Started Long Before DeSantis. *Newsweek*. November, 08. 2022. URL: <https://www.newsweek.com/trumps-history-threatening-rivals-started-long-before-desantis-1758042> (дата звернення: 12.07.2024).
40. Smith Ryan. The Bachelorette's Big Problem. *Newsweek*. July, 15. 2024. URL: <https://www.newsweek.com/bachelorette-jenn-tran-abc-dating-reality-tv-1925259> (дата звернення: 16.07.2024).
41. Turner Nina. America Was Founded on Violence. We All Need to Fight It Every Day. *Newsweek*. July, 15. 2024. URL: <https://www.newsweek.com/america-was-founded-violence-we-all-need-fight-itevery-day-opinion-1925272> (дата звернення: 16.07.2024).
42. Williams Janice. «Married at First Sight» Season 10 Recap: Meka and Michael Make Up, While Taylor and Brandon's Marriage Implodes on Episode 6. *Newsweek*. February, 06. 2020. URL: <https://www.newsweek.com/married-first-sight-season-10-episode-6-1485697> (дата звернення: 07.07.2024).

УДК 372.882

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-210-24>

ТАРАС ШЕВЧЕНКО: РЕЦЕПЦІЯ В ШКОЛІ

TARAS SHEVCHENKO: RECEPTION AT SCHOOL

Кошова І.О.,

orcid.org/0009-0001-4304-5925

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української літератури та компаративістики

Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького,

учитель-методист

У статті подані методичні рекомендації щодо проведення уроку української літератури, присвяченого вивченню творчості Тараса Шевченка (на прикладі уроку в 5 класі). Проаналізовано модельні навчальні програми «Українська література. 5 – 6 класи» для закладів загальної середньої освіти, підручники з української літератури для 5 класу, що відповідають модельним навчальним програмам. Акцентовано на важливих моментах, які варто враховувати вчителям у своїй роботі. Зосереджено увагу на тому, що урок української літератури має бути не лише інформативним, але й цікавим. Вказано на основні методи, прийоми, форми роботи під час аналізу поетичних творів. Підкреслено важливість застосування біографічного методу, адже знання цікавих фактів біографії, особистого життя митця, які пов'язані з появою твору, привертають увагу учнів до тексту, роблять його зрозумілішим, виводять на глибший рівень інтерпретації. Наголошено, що на уроці літератури має бути створена особлива поетична атмосфера, аби відбулася зустріч учня/учениці з художнім текстом; учитель має переживати й читати текст так, аби учні відчули глибину поетичного слова, заразилися почуттями й емоціями, які переживав автор у момент творчості. Представлено зразок інтерпретації тексту поезії Тараса Шевченка «За сонцем хмаронька пливе...» Вказано на особливості засвоєння теоретико-літературних понять. Наголошено, що слід уникати непроілюстрованого засвоєння слів-термінів, які мають бути тісно пов'язані з аналізованим текстом, логічно вплітатися в загальну канву уроку, а не подаватися окремо. Запропоновано цікаві форми роботи на уроці української літератури, як-то: повільне читання вірша «під мікроскопом», словесне малювання, складання звуко-кольорової діаграми, складання партитури вірша, асоціативні малюнки, візуалізація поезії (артурок).

Ключові слова: школа, програма, біографічний метод, ліричний герой, лірика, візуалізація, колір, звук, образ, прозова мова, віршова мова, метафора, порівняння.

This article presents methodical recommendations concerning the conduction of Ukrainian literature lessons devoted to the study of Taras Shevchenko's work (on the example of lessons in the 5th grade). Model educational programs "Ukrainian literature. 5th - 6th grades" are analysed for institutions of general secondary education, textbooks of Ukrainian literature for the 5th grade that correspond to model curriculum. Emphasis is focused on the essential points that teachers should consider in their work. Attention is concentrated on the fact that lessons of Ukrainian literature should be not only informative, but also interesting. The main methods, techniques, forms of work during the analysis of poetic works are indicated. The importance of using the biographical method is emphasized, because the knowledge of interesting facts of biography and personal life of the artist, which are connected with the advent of the work and to draw the attention of students to the text, make it more understandable, and lead to a deeper level of interpretation. It is highlighted that a special poetic atmosphere should be created in the literature lesson to create a meeting of a student with an artistic text; the teacher must experience and read the text in such a way that the students feel the depth of the poetic word, become infected with the feelings and emotions that the author experienced at the time of creation. A sample of the interpretation of the text of Taras Shevchenko's poetry "A little cloud floats behind the sun..." is presented. The peculiarities of learning theoretical and literary concepts are indicated. It is emphasized that unillustrated learning of word-terms should be avoided, which should be closely related to the analyzed text, logically woven into the general canvas of the lesson, and cannot be presented separately. Interesting forms of work are proposed in the lesson of Ukrainian literature, such as: slow reading of a poem "under a microscope", verbal drawing, creating a sound-color diagram or making a score for a poem, associative drawings, visualization of poetry (arturok).

Key words: school, program, biographical method, lyrical hero, lyrics, visualization, color, sound, image, prose language, poetic language, metaphor, comparison.

Постановка проблеми. З постаттю Тараса Шевченка наші учні починають знайомитися ще в початковій школі. Поглиблено ж вивчають у 9 класі, а в 11-ому дізнаються чимало нового, читаючи твір Ю.Андруховича «Shevchenko is ok». Проте помічаємо, що, прийшовши й на перший курс університету, творчість Тараса Шевченка мало знають і не надто глибоко розуміють.

Аналіз джерел. У 5 класі автори модельної навчальної програми «Українська література. 5 – 6 класи» для закладів загальної середньої освіти (Архипова В.П., Січкара С.І., Шило С.Б.) [1] пропонують для обов'язкового вивчення твори Тараса Шевченка «За сонцем хмаронька пливе...», «Садок вишневий коло хати...», «Над Дніпровою сагою» (2 твори на вибір учителя). «Учітесь, читайте...» (уривок із поеми «Послання») і «Зоре моя вечірняя...» (уривок з поеми «Княжна») пропонують для обов'язкового вивчення автори модельної навчальної програми Яценко Т.О., Пахаренко В.І., Слижук О.А та ін. [2] «За сонцем хмаронька пливе» і «Садок вишневий коло хати» передбачені для вивчення в програмі Чумарної М.І. й Пастушенко Н. М. [3] Усі тексти Шевченкових поезій визначені авторами дуже слушно, всі вони глибокі й високохудожні.

Серед очікуваних результатів навчання, які можуть досягти учні й на яких має акцентувати вчитель, названо уміння декламувати, відчувати поезію й виокремлювати образ ліричного героя, характеризувати особливості віршованої форми, розрізняти тексти різних стилів, типів та жанрів, розпізнавати основні виражальні засоби, висловлювати власні почуття, враження, викликані прочитаним, своє ставлення до зображених у поезії явищ, характеризувати вплив інтонації та засобів виразного читання на сприйняття змісту тексту, пояснювати вплив прочитаного тексту на формування власного естетичного смаку, читацьких інтересів і т.д. [1]. Як же досягти цього? Які методи й прийоми, які форми роботи має обрати вчитель, щоб отримати якнайкращі результати? Пошук відповідей на ці **актуальні питання** й стане **метою** цієї студії.

Виклад основного матеріалу. Мені здається, що завдання вчителя полягає не лише в тому, щоб навчити, а й у тому, щоб зацікавити, викликати непідробний інтерес, щоб урок літератури був не «нудною укрліт», а «моїм улюбленим уроком». Цю мету я ставлю перед собою і перед студентами, майбутніми вчителями. Для прикладу я обрала урок на тему: «**Лірика. Види лірики (про природу, про рідний край). Картини довколишнього світу, природи в поезіях Тараса Шевченка «За сонцем хмаронька пливе...» (5 клас).** На цьому уроці учні мають дізнатися про ліричний твір, його особливості, про види лірики, про те, хто такий ліричний герой, відкрити для себе художні засоби (метафору, персоніфікацію).

Крім того, діти мають познайомитися з віршем Т.Шевченка «За сонцем хмаронька пливе...», відчутти глибину поетичного слова, зрозуміти поезію, відчитати разом з учителем її глибинні сенси; учитель має сприяти розвиткові чуття поетичного слова, формувати глибокий внутрішній світ дитини. Для реалізації цих завдань на уроці має бути створена особлива поетична атмосфера. Хочу наголосити, що вчитель має переживати й передавати текст щоразу як уперше, скільки б разів не доводилося його читати, адже для учнів він справді звучить уперше. І від першого натхненного прочитання його учителем залежить їхнє враження, сподобається він їм чи ні, захочуть вони його вивчити чи ні. Своїм учням (і в 5 класі, і у 8-ому, і в 10-ому, й в 11-ому) я завжди пропоную слухати поезію із заплющеними очима. Після прочитання робимо паузу, розплющуємо очі й ділимося враженнями, що побачили, які картини малювалися перед їхнім внутрішнім зором, що відчували, які пережили емоції, які кольори постали в уяві.

На початку уроку варто з'ясувати, як діти розуміють різницю між прозовою і віршованою мовою, у підручнику для цього є чудовий хитрик [4, 126]. Далі констатуємо, що поезію «За сонцем хмаронька пливе...» написав Т.Шевченко. З'ясуємо, що діти знають про цього письменника. (А знають вони чимало: і що він був кріпаком, а це, як вони пояснюють, те саме, що раб, що він геній і що він наш земляк, що називається він Кобзар, бо така назва його книжки, що в них удома є «Кобзар» і багато іншого). Після цих прекрасних відповідей, які учитель заохочує, схвалює і жодного разу не каже, що це неправильно, а, похваливши, скориговує, підправляє, розповідаємо дітям цікаве про Тараса Шевченка.

Я, як прихильниця біографічного методу, завжди пов'язую життєпис із творчістю автора. Переконана, що знання цікавих фактів біографії, особистого життя, які пов'язані з появою того чи того твору, привертають увагу до тексту, роблять його зрозумілішим, виводять на глибший рівень інтерпретації, зацікавлюють і п'ятикласника, й одинадцятикласника, і студента. Кількість дат – мінімальна. Більше цікавинок.

Отож кажемо, що життя Тараса Шевченка (9 березня 1814 – 10 березня 1861) було сповнене випробувань, боротьби, але обов'язково підкреслюємо, що це не був шлях бідного, нещасного, упослідженого, а шлях успішного українця й переможця. Він не мав жодних «стартових» умов, а досягнув вершини слави. Кажемо про великі два таланти Тараса Шевченка – талант письменника й художника. Народився він у селі Моринці, а його дитинство пройшло в селі Керелівка на Черкащині (акцентуємо дітям на правильній назві, адже й досі в різних джерелах читаємо «Кирилівка»). Батьки Тараса Шевченка були добрими й працьовитими, совісними, порядними людьми. Але російська імперія, яка загарбала тоді Україну, забрала в них волю, зробила їх кріпаками, власністю поміщика, якою він міг розпоряджатися, як і будь-якою річчю (продати, обміняти тощо). Дітей ці моменти особливо вражають, тут зазвичай починається жваве обговорення й багато емоцій.

Тарас Шевченко залишився круглим сиротою, бо батьки його рано померли. Він наймитував, був служкою в панському маєтку. Тарас Шевченко був безправним кріпаком і сиротою, але мав неймовірну мрію – стати художником. Варто розповісти учням, що в Петербурзі, куди переїхав пан зі своєю прислугою, Тараса Шевченка часто можна було побачити в Літньому саду, де він робив свої замальовки. І талант його помітили небайдужі люди, його викупили з кріпацтва, і він здобув освіту художника в Петербурзькій академії мистецтв. А незабаром написав геніальну поетичну збірку «Кобзар». Для російської влади Тарас Шевченко був небезпечний, а тому його було заарештовано й заслано в далекі безлюдні казахські степи солдатом на цілих десять років, заборонено писати й малювати. Можемо уявити, як йому хотілося додому, в Україну. Тарас Шевченко і в засланні не здався, він продовжував таємно писати й малювати (див. [5, с. 109–111]). І от поезія «За сонцем хмаронька пливе...» була написана в 1849 році, коли поет перебував на засланні. Сумуючи за волею, за своїм краєм, спостерігаючи за природою, Тарас Шевченко пише цю поезію.

Тепер виразно читаємо поезію. Ще раз наголошую, що перше виразне читання творів учителем має бути натхненним, має полонити уяву дітей, прозвучати так, щоб учні відчули/почули музичність і живописність поетичного слова, побачили кольорові картини, намальовані митцем. Учні слухають із заплещеними очима.

За сонцем хмаронька пливе...

За сонцем <u>хмаронька</u> пливе,/	2о, 3а, 2е, 1и
Червоні <u>поли</u> розстилає/	3о, 1а, 2е, 2и, 1і
І <u>сонце</u> спатоньки зове/	3о, 1а, 2е, 1и, 1і
У синє <u>море</u> : / <u>покриває</u> /	2о, 1а, 3е, 2и, 1у
Рожевою <u>пеленою</u> ,/	3о, 3е, 2у
Мов <u>мати</u> дитину./	1о, 1а, 3и, 1у
<u>Очам</u> любо. / <u>Годиночку</u> ,/	4о, 1а, 1и, 2у
Малую <u>годину</u> /	1о, 1а, 1и, 3у
Ніби <u>серце</u> одпочине,/	2о, 3е, 2и, 1і
З <u>богом</u> заговорить.../	4о, 1а, 1и
А <u>туман</u> , /неначе <u>ворог</u> ,/	2о, 3а, 2е, 1у
<u>Закриває</u> море/	1о, 2а, 1е, 1и
І <u>хмароньку</u> рожевую,/	2о, 1а, 3у, 1і
І <u>тьму</u> за собою/	2о, 1а, 1и, 2у
Розстилає <u>туман</u> сивий,/	1о, 2а, 1е, 3и, 1у
І <u>тьмою</u> німою/	2о, 2і, 2у

Оповис тобі <u>душу</u> ,/	3о, 1е, 1и, 1і, 2у
Й <u>не знаєш</u> , де дітись,/	1а, 3е, 1и, 1і
І <u>ждеш</u> його, /того <u>світу</u> ,/	4о, 1е, 2і, 1у
Мов матері <u>діти</u> ./	1о, 1а, 1е, 1и, 2і

Після читання робимо паузу. Далі – рефлексія (що відчули, побачили, уявили, які кольори й картини з’явилися в уяві). Кажемо дітям, що це пейзажна лірика, але водночас вона передає почуття, переживання ліричного героя.

Запитання до учнів:

– А хто ж це такий ліричний герой? (*Учні відповідають і разом з учителем формулюють визначення, учитель доповнює, узагальнює*). **Ліричний герой – це персонаж лірики;** це образ, що виникає в уяві читача під враженнями від твору. Ліричний герой не обов’язково тотожний з автором. Через нього автор може передавати власні почуття й переживання.

Наголошую, що визначення має бути «вплетене» в загальну роботу з текстом, впливати з нього, бути тісно пов’язаним, а не подаватися окремо, без зв’язку з аналізованим твором.

Далі – спільна робота з текстом (*діти отримують роздавальний матеріал – текст поезії*), повільно, рядок за рядком відчитуємо закодовані смисли твору, пояснюємо значення символічних образів, аналізуємо звуковий малюнок вірша, складаємо звукові діаграми поезії, пояснюємо значення кольорів, малюємо партитуру тексту, вчимося виразно читати вірш. Наголошую, що під час аналізу поезію слід читати повільно, розгортати її, як сувій дорогої матерії; ми ніби дивимося в мікроскоп і так намагаємося побачити кожен рядочок і кожне слово. Майбутніх учителів застерігаю не починати аналіз поезії з пошуку епітетів, порівнянь і метафор, з визначення теми й ідеї, яких там нема, але вони вперто їх визначають, забуваючи, що в поезії визначаємо мотив. Наголошую, що не треба просити дітей переказати поезію, адже в такий спосіб ми перетворюємо її на прозу, на скелет, ми руйнуємо емоцію, настрій, мелодію поезії, зникає увесь її чар, який так важко й натхненно створював поет.

Отже, читання поезії по одному рядку, візуалізація образів.

«*За сонцем хмаронька пливе...*» Що бачимо? Сонце, що асоціюється з червоним кольором, і білу хмару. «*Червоні поли розстилає...*» Що означає слово «поли»? Діти не знають його, треба пояснити. Поли червоні, бо хмару підсвічує сонце, яке ховається за горизонт. «*І сонце спатоньки зове...*» Хмара і сонце оживають, хмара, як мати дитину, кличе сонце спатоньки. Оцей художній засіб називається метафора, це коли ознаки одного явища переносять на інше за подібністю між ними (пояснюємо дітям простими, зрозумілими словами). Отже, знову йдемо від тексту до визначення теоретичного поняття. Звертаємо увагу учнів на те, як ніжно, лагідно каже Тарас Шевченко не «хмара», а «хмаронька», не «спати», а «спатоньки». «*У синє море: покриває Рожевою пеленою...*» Яку картину бачимо? На морі заходить сонце, йде спатоньки в море. Отже, з’являється ще один колір – синій, колір моря. Звертаємо увагу учнів на обов’язкову паузу після слова «море», прочитуємо правильно, пропонуємо учням прочитати кілька разів ці рядки. До речі, тут теж важливий момент: поезія має на уроці прозвучати так багато разів (у виконанні вчителя, під час аналізу при повільному читанні, під час складання партитури вірша, у виконанні учнів, які захочуть повправлятися в читанні за партитурою тощо), щоб до кінця уроку діти її майже знали напам’ять, адже тоді їм буде легше її вивчити вдома. «*...покриває Рожевою пеленою...*» Який колір з’явився? Рожевий. Як він утворюється? Змішуванням червоного й білого кольорів (червоне сонце, червоні поли, біла хмара). Що таке пелена? (Учні пояснюють). Допомагаємо їм уявити легкий, невагомий покрив, який застилає, обволікає. «*Мов мати дитину...*» На початку вірша поет говорив так ніжно, що образ мами, яка вкладає дитину спатоньки, з’являвся в нашій уяві сам собою, а в цьому рядку їх називає автор, порівнює з матір’ю і дитиною. Отже, маємо ще один художній засіб – порівняння. Разом з учнями даємо визначення й записуємо в зошити. «*Очам люблю. Годиночку...*» Як ви це розумієте? Приємно, мило, хочеться дивитися, дивишся й відпочиваєш, милуєшся. Обов’язкова пауза

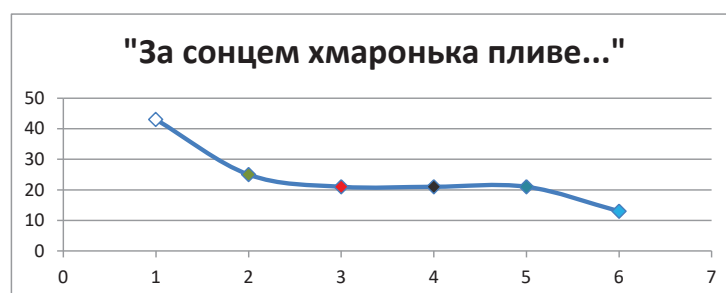

після «любо». «...*Годиночку, Малую годину...*» Ця прекрасна картина триває зовсім недовго, поет дуже ніжно повторює «годиночку», «малую». «*Ніби серце одпочине...*» Що це означає? Як ви це розумієте? Учні пояснюють, що ліричний герой відпочиває душею, споглядаючи побачене диво природи. І на душі стає так добре, спокійно, затишно, мирно, що, здається, душа говорить з Богом («*З богом заговорить...*»). Звернімо увагу на крапки в кінці цього віршорядка, тут робимо довгу паузу, тут змінюється манера читання, лагідність, умиротвореність зникають, бо з'являється туман-ворог («*А туман, неначе ворог...*»). Знову маємо порівняння, туман поводить себе як ворог, руйнує, псує мирну картину («*Закриває море І хмароньку рожевую...*»). «*І тьму за собою Розстилає туман сивий...*» Які кольори з'явилися? Чорний – колір тьми, сивий – колір туману. Тобто з'являється темрява, яка закриває усю прекрасну картину. «*І тьмою німою...*» Чому тьма названа «німою», як думаєте? Як у темряві нічого не видно, так і в душі стає темно, німо, безголосо, у тій тьмі душа вже не говорить з Богом, як це було на початку поезії. «*І тьмою німою Оповис тобі душу...*» Тьма проникає в душу ліричного героя, несе смуток («*Й не знаєш, де дітись...*» – каже поет). «*І ждеш його, того світу, Мов матері діти*». Як ви це розумієте? Ліричний герой чекає світання, коли знову з'явиться сонце, світло. І той світанок такий бажаний, він жде його так сильно, як тільки діти можуть чекати маму. І знову маємо порівняння з мамою і дітьми, цими образами завершує митець свою поезію. До речі, як думаєте, чому образи матері й дитини виникали в уяві письменника, коли він писав цю поезію? Мабуть, тому що біля мами дитина почувається найбільш захищеною, в безпеці, біля мами вона вдома, а поет, як ми знаємо з його біографії, був на чужині, в засланні, а тому в душі йому дуже хотілося того затишку, захисту, домашнього (маминого) тепла.

Далі працюємо над **партитурою тексту**. Учитель виразно читає. Разом з учнями позначаємо скісними рисками паузи, підкреслюємо наголошені слова, на яких треба зробити при читанні акцент.

Виразне читання за партитурою. Охочі учні за партитурою читають виразно.

Робота зі **звуко-кольоровою картиною тексту**. Розподіляємо учнів, хто і які голосні рахує в тексті поезії. Ця робота проходить дуже жваво. Разом (на дошці і в зошитах) малюємо діаграму голосних звуків. Розповідаємо дітям також, що звуки асоціюються з певними кольорами (можна, до речі, голосно крикнути «А-а-а!» і запитати, який колір виник в їхній уяві, будьте певні, що всі назвуть червоний). Отже, звук О повторюється 43 рази (білий колір), звук Е – 25 разів (зелений), звук А – 21 (червоний), И – також 21 раз (темно-коричневий, чорний), У – 21 (синій, синьо-зелений), звук І – 13 (блакитний, синій).

Отже, на словесному образному рівні маємо такі кольори: хмара, туман (**білий колір**), сонце (**червоний**), синій, рожевий, тьма (**чорний**), сивий. І на звуковому рівні такі ж кольори: **біло-синьо-зелено-червоно-чорний**.

Перша строфа поезії світла, любовна, **біло-рожево-блакитна** (домінують лагідні сонорні звуки), а в **другій** з'являється **туман-ворог**, що закриває темрявою сонце, з'являється очікування світла, **колір темряви**. Бачимо це й на звуковому рівні.

Цікавим видом роботи є **асоціативні малюнки**: пропонуємо дітям намалювати цю поезію в зошитах чи на окремих аркушах, намалювати свої асоціації, все, що спадає на думку, коли ти слухаєш поезію. Діти будь-якого віку роблять це залюбки, малюють і дівчата, і хлопці. Представляємо малюнки, якою діти побачили цю поезію в кольорі, аналізуємо, чи збігається кольорова гама малюнків з точним підрахунком у діаграмі. Якщо на цьому уроці не встигаємо провести ще й такий вид роботи, можна перенести його на наступний урок, про що скажу далі.

Узагальнювальна бесіда.

- Що нового ви відкрили для себе на цьому уроці?
- Чи побачили ви Тараса Шевченка якимось по-іншому?
- Чи сподобалася вам поезія?
- Які враження залишилися у вашій душі після такого аналізу вірша?
- Чи легко вам буде вивчити його напам'ять?

Отож, підсумовуючи, скажу, що час невладний над Шевченковим словом. Тарас Шевченко був, є і буде найбільшим моральним авторитетом для нашого народу. А його тексти ми знову й знову відкриваємо/відчитуємо по-новому.

На наступний урок учні мають вивчити напам'ять вірш Тараса Шевченка «За сонцем хмаронька пливе...» Дітям буде дуже цікаво, якщо ви проведете артурок, на який вони принесуть кольорові олівці, кольоровий папір, ножиці, клей. Парти краще поставити колом, увімкнути легку музику, учні по черзі розказують поезію напам'ять, а всі інші її малюють чи створюють аплікацію. Завершується такий урок виставкою малюнків і аплікацій, обміном думками й враженнями. Такі артуроки я проводжу часто з учнями різних класів, це значно цікавіше, ніж просто вставати з-за парти й за списком розказувати вірш напам'ять.

Висновок. Таким чином, це лише одна з можливих форм проведення уроку. Кожен учитель може провести його цікавіше й креативніше, аби діти отримали і знання, і радість відкриття, і позитивні емоції, щоб урок літератури був улюбленим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Модельна навчальна програма «Українська література. 5 – 6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Архипова В.П., Січкач С.І., Шило С.Б.) URL: <https://drive.google.com/file/d/1mZUOTNruXmNJXck7fmtL5bPReQvXwgFR/view>.
2. Модельна навчальна програма «Українська література. 5 – 6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Яценко Т.О., Пахаренко В.І., Слижук О.А та ін.). URL: https://drive.google.com/file/d/1NJyC96_f3hglHcWCTP6Q2ixXJv3ehlx/view.
3. Модельна навчальна програма «Українська література. 5 – 6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори Чумарна М.І., Пастушенко Н.М.). URL: https://drive.google.com/file/d/1MRfi5sRENH_yVuxtZ_Lh0IyYvHPKekP9/view.
4. Архипова В., Січкач С., Шило С. Українська література: підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Чернівці: Букрек, 2022. 240 с. URL: https://pidruchnyk.com.ua/1682-5_ukrlit_arhupova.html.
5. Яценко Т., Пахаренко В., Слижук О. Українська література: підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Чернівці: Букрек, 2022. 240 с. URL: https://pidruchnyk.com.ua/1678-5_ukrlit_yacenko.html.

УДК 811.161.2'276.6: 005.1

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-210-25>

ЗАПОЗИЧЕННЯ ТА ЇХНІ ТИПИ В УКРАЇНСЬКІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ МЕНЕДЖМЕНТУ

LOANWORDS AND THEIR TYPES IN THE UKRAINIAN TERMINOLOGY OF MANAGEMENT

Краснопольська Н.Л.,
orcid.org/0000-0003-3524-1704

кандидат філологічних наук, доцент,
 доцент кафедри бізнес-лінгвістики

Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

У статті розглянуто основні види лексичних запозичень в українській термінології менеджменту: інтернаціоналізм, екзотизм, іншомовні вкраплення, варваризм, кальку. Установлено, що інтернаціоналізми становлять значний прошарок у термінології менеджменту. З'ясовано, що від автохтонних українських термінів, що позначають відповідні поняття означеної галузі, їх відрізняє більша точність, конкретність, однозначність та висока словотвірна активність, що збагачує досліджувану терміносистему й розширює її функційні можливості. Виявлено, що інтернаціональні терміни здатні до семантичної модифікації. Розглянуто поняття «варваризм» та характерні ознаки цього мовного явища, виокремлено з-поміж них англоамериканізми, названо основні причини їхнього проникнення в економічну комунікацію та активного вживання в субмові менеджменту. Проаналізовано професійні імена-варваризми та гібридні утворення, у яких лише одна з частин належить до варваризму. Зроблено висновок, що невинуваті запозичення, не маючи належних вагомих підстав для свого закріплення в українській мові, перешкоджають гармонійному розвитку галузевих терміносистем. Розкрито поняття екзотизму, розглянуто характерні ознаки цього мовного явища та основні причини його проникнення у фахову комунікацію. Розглянуто іншомовні вкраплення, наявність яких у науковій літературі з економіки свідчить про когнітивні лакуни в українській термінології менеджменту. Досліджено процес калькування як один із продуктивних способів формування термінології менеджменту сучасної української мови. Звернено увагу на те, що калькування – більш осмислений спосіб збагачення термінології, ніж сліпе запозичення. Виокремлено словотвірні, семантичні та фразеологічні кальки. У статті проілюстровані інтернаціоналізми, варваризми, екзотизми, іншомовні вкраплення та кальки на прикладах лексем метамови менеджменту.

Ключові слова: термін, термінологія менеджменту, інтернаціоналізм, варваризм, екзотизм, калька.

The article examines the main types of lexical loanwords in the Ukrainian terminology of management: internationalism, exoticism, foreign language inclusions, barbarism, calque. It has been established that internationalisms constitute a significant layer in the terminology of management. It has been found out that from autochthonous Ukrainian terms denoting the relevant concepts of the specified field, they are distinguished by greater accuracy, specificity, ambiguity and high word-forming activity, which enriches the terminological system under study and expands its functional capabilities. It has been revealed that international terms are capable of semantic modification. The concept of «barbarism» and the characteristic features of this linguistic phenomenon have been studied, Anglo-Americanisms have been singled out from among them, the main reasons for their pervasion into economic communication and their active use in the sublanguage of management have been named. Professional names-barbarisms and hybrid formations, in which only one of the parts belongs to barbarism, have been analyzed. It has been concluded that unjustified loanwords, not having proper valid reasons for their consolidation in the Ukrainian language, hinder the harmonious development of industry terminology systems. The concept of exoticism is revealed, the characteristic features of this linguistic phenomenon and the main reasons for its pervasion into professional communication are considered. Foreign language interspersions, the presence of which in the scientific literature on economics indicate cognitive gaps in the Ukrainian terminology of management, are considered. The calquing process is studied as one of the productive ways of forming the terminology of management in the modern Ukrainian language. Attention is drawn to the fact that calquing is a more meaningful way of enriching terminology than blind borrowing. Word-forming, semantic and phraseological calques have been singled out. The article illustrates internationalisms, barbarisms, exoticisms, foreign language inclusions and calques on the examples of lexemes of the management metalanguage.

Key words: term, terminology of management, internationalism, barbarism, exoticism, calque.

Постановка проблеми. Визначальними рисами сучасної цивілізації є всесвітня економічна, культурна інтеграція та міжкультурна комунікація, що супроводжуються інтенсивними процесами мовних запозичень. В умовах глобалізаційних процесів використання іншомовної лексики стає чинником, що, з одного боку, сприяє встановленню міжмовних контактів та зближенню з реаліями й культурними світами інших етнічних спільнот, а з іншого – допомагає усвідомленню та культивуванню власної національної ідентичності [1, с. 4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Водночас зі зростанням кількості запозичень збільшується й науковий інтерес до їхнього вивчення. Іншомовні лексеми в різноманітних терміносистемах, зокрема економічній, викликають неабияке зацікавлення лінгвістів. Англіцизми в українській мікроекономічній термінології досліджує А. Олійник [2]; О. Ковальчук, Д. Романчук аналізують процес формування іншомовних запозичень в українській економічній лексиці [3]; С. Стецюк розглядає англійські запозичення у фінансово-економічній термінології [4]; О.С. Дьолог, І.М. Ходарева простежують місце і роль запозичень у сучасній українській економічній термінології [5]; Л.М. Архипенко й П.В. Мельник студіюють іншомовну неолоксику в економічному дискурсі [6]. Однак інтенсивне поповнення лексики економічної сфери української мови, зокрема метамови менеджменту, новітніми запозиченнями потребує постійного дослідження, що й зумовлює актуальність нашої розвідки.

Мета статті полягає в дослідженні запозичень та їхніх типів в українській термінології менеджменту.

Виклад основного матеріалу. Наприкінці ХХ – на поч. ХХІ ст. в українській термінології менеджменту з'явилося чимало іншомовних лексем. Це «наслідок колосальних темпів запозичення українською мовою слів здебільшого з англійської мови – власних назв (компаній, організацій, закладів), термінів на позначення економічних, суспільно-політичних процесів, слів зі сфери комп'ютерних технологій тощо» [7, с. 124]. Виникає низка проблем для функціонування подібних мовних знаків: трансформація власними мовними ресурсами, адаптація, кодифікація, вимова.

У сучасному мовознавстві немає єдиної класифікації запозичень. Залежно від характеру запозичень у термінології менеджменту розрізняємо **інтернаціоналізми, варваризми, іншомовні вкраплення, екзотизми й кальки**. Розглянемо кожне з наведених понять.

Значну частину лексем у терміносистемі менеджменту становлять інтернаціоналізми. Від звичайних запозичень інтернаціоналізми відрізняє насамперед те, що запозичується не тільки зовнішня, а й внутрішня форма. Інтернаціоналізація терміносистем, за спостереженнями І. Кочан, особливо чітко простежується в молодих наукових галузях. «Описуючи сучасний стан будь-якої галузі знань, досліджуючи терміносистеми чи групи термінів, науковці, зазвичай, звертаються до історії науки, до слів грецької, латинської мов, оскільки будь-яка, у тому числі найсучасніша, теорія ґрунтується на багатовікових традиціях» [8, с. 12]. Крім того, «греко-латинські морфеми, які лежать в основі міжнародних терміноелементів, – зазначає далі дослідниця, – відповідають вимогам точності, короткості й однозначності терміна» [8, с. 13].

В українську мову латинські й грецькі терміни проникали різними шляхами: 1) безпосередньо з класичних мов; 2) за посередництвом романо-германських мов; 3) за посередництвом слов'янських (польської чи російської). Більшість терміноодиниць менеджменту греко-латинського походження потрапила до української мови через романо-германські мови: *директор* (фр. directeur від лат. dirigo), *директива* (фр. directive від с.-лат. directives), *патерналізм* (фр. paternalisme від лат. paternus).

Як засвідчують термінологічні джерела, усі міжнародні лексеми менеджменту можна поділити на дві групи: ті, які увійшли в нашу мову без особливих змін (лише в українській транслітерації) (*директор, компетенція, політика, президент*), і такі, що пристосувалися в нашій мові, отримали національну афіксацію (*адміністрування, директивний*).

Запозичена лексема, закріпившись у терміносистемі, зазвичай під її впливом набуває більшої здатності до семантичної модифікації, ніж питома. Учені пояснюють це явище «незрозумілістю внутрішньої форми, а звідси – відсутністю маркованості та певних натяків чи асоціацій у більшості іншомовних лексем, переважно їхньою однозначністю і термінологічністю, що дає змогу семантично і стилістично модифікувати їхній зміст» [9, с. 337].

Аналіз різноманітних внутрішніх змін міжнародних лексем сфери менеджменту уможливорює висновок про їхню здатність еволюціонувати під час функціонування. У XV–XVIII ст. лексема *інстанція* (лат. *instantia* – безпосередня близькість) уживалася лише на позначення ‘запрошення до суду’ (ТМ, т. I, с. 350), у сучасному українському словнику вона позначає ‘кожну з послідовних ланок у системі підпорядкованих один одному органів управління’ (СІС, с. 473).

На відміну від питомих українських термінів на позначення відповідних понять менеджменту, міжнародним лексемам більшою мірою властиві такі характерні ознаки, як точність, конкретність, однозначність, при цьому вони виявляють і високу словотвірну активність. На основі багатьох запозичень у досліджуваній термінології формуються термінотворчі гнізда. Напр., термін *адміністратор* є основою творення похідних: *адміністраторський*, *адміністративний*, *адміністративно*, *адміністрація*, *адмініструвати*, *адміністрування*. Міжнародні термінологічні назви менеджменту стають базовими у творенні аналітичних конструкцій, напр.: *директор* – *д. генеральний*, *д. виконавчий*, *д. комерційний*, *д. фінансовий*, *д. з персоналу*, *д. департаменту*. Тобто ці слова стають родовими термінами для низки видових. Наведені приклади засвідчують досить високу словотвірну активність міжнародних термінів [10].

У сучасних мовознавчих студіях, присвячених аналізу лексичних запозичень, термін «варваризм» загалом трактують однаково. Так, варваризм – це «новозапозичені терміни, що їх мовці сприймають як чужинні елементи з різних причин: або вони суперечать орфоепічним особливостям української мови, або не підпорядковуються граматичним нормам літературної мови, або не мають належних вагомих підстав для свого закріплення в мові-реципієнті, або ж через нетривалий період існування в українській мові ще не стали звичними» [11, с. 56]. Ознаками варваризму є: 1) незасвоєність (графічна, граматична); 2) позасистемність; 3) іншомовна графіка; 4) семантична несамостійність; 5) відсутність у словниках; 6) низька частотність вживання [12, с. 57].

У сучасних умовах проблема адаптації варваризмів постає особливо гостро через інтенсивне проникнення в літературну українську мову численних англоамериканізмів. «Галуззю, на частку якої припадає найбільша кількість англіцизмів, звичайно ж, стає економіка й пов’язана з нею економічна комунікація. Це зумовлено розвитком міжнародних економічних зв’язків, глобалізацією економіки, запозиченням західних передових технологій і підвищенням ролі англійської мови як засобу міжнаціонального спілкування» [6, с. 16]. Однак дуже часто «деякі вчені, чи то хизуючись своїм знанням англійської мови, чи то не бажаючи докласти певних зусиль для пошуку придатної власномовної лексеми, використовують англійські варваризми, посилаючись на відсутність в українському словнику слова з аналогічним значенням» [11, с. 57], напр.: *хендз он* – ‘відхід від пасивного управління і безконтрольного надання коштів до активної участі в управлінні’ (ЕЕ, т. III, с. 869); *секондмент* – ‘тимчасове переведення співробітника в інший відділ організації або в іншу організацію’ (НСЗ, с. 226). Та проблема, звісно ж, не у бракові словотвірних можливостей української мови. Засилля англізмів в українській мові спричинили найбільшою мірою психолого-ментальні особливості сучасного українського суспільства, низький рівень мовно-екологічної культури українців [11, с. 57]. Подібною думки дотримується П. Селігей: «Якщо раніше своєрідності української наукової мови найбільше вадили політичні перешкоди й заборони, то сьогодні на заваді стоїть якась упереджена, зашкарубла невіра мовної спільноти в її творчі можливості» [13, с. 27].

Серед таких запозичених одиниць багато складних гібридних утворень, у яких лише одна з частин належить до варваризму: *SWOT-аналіз*, *матриця SWOT-аналізу* (від перших літер англійських слів *strengths* – сильні сторони, *weakness* – слабкі сторони, *opportunities* – можли-

вості, threats – загрози), *PEST-аналіз*, *ABC-аналіз*, *RFID-технології*. В основному це різноманітні аббревіатури.

З-поміж англоамериканізмів у термінології менеджменту виокремлюємо професійні імена-варваризми: *бренд-менеджер*, *лідменеджер*, *офіс-менеджер*, *піар-менеджер*, *топменеджер*, *ейчарменеджер* та подібні. Погоджуючись з думкою О.С. Дьолог й І.М. Ходаревою, зазначимо, що «тенденція до утворення таких «штучних» термінів-назв пов'язана з модою та естетичними смаками людей, що послуговуються цією групою лексики, оскільки засоби масової інформації, комп'ютерні технології користуються цими термінами, не розраховуючи на високу мовну культуру споживачів (більшість бізнесменів – це люди віком від 25 до 40)» [5, с. 292]. Цей процес упродовж останніх десятиліть має стійку тенденцію до прискорення. Однак варто пам'ятати, що невинуваті запозичення, порушуючи також вимогу органічності, згубно впливають на розвиток національної мови, у тому числі і в межах термінологічної лексики [14, с. 107].

Менш поширеними в українській термінології менеджменту є **іншомовні вкраплення**, які побутують у мові як різнобарвна мозаїка мовлення чи, інколи, як «заблукалий чужинець» [15, с. 117]. Іншомовні вкраплення – це слова або висловлювання на чужій для оригінального тексту мові, в іншомовному їх написанні, або транскрибовані без морфологічних або синтаксичних змін [16, с. 62]. Зазвичай у спеціальній літературі їх передають засобами мовиджерела: *R&D*, *grape vine*, *country manager*, *engagemens*. Наприклад: *Ризики, що виникають у процесі реалізації стратегії M&A, пов'язані з неотриманням потенційних вигод від злиття внаслідок допущених адміністративних прорахунків*. *Заможним клієнтам також можуть надати послугу lifestyle-менеджмент* (з інтернету). Наявність іншомовних вкраплень у науковій літературі з менеджменту свідчить перш за все про когнітивні лакуни в українській термінології менеджменту, коли запозиченому поняттю немає смислової відповідності й, відповідно, терміна.

В українській терміносистемі менеджменту засвідчуємо **екзотизми**. Так, екзотизм – слово або вислів, запозичені з маловідомої, найчастіше несвропейської мови і вживані для надання мові особливого колориту. Потрапляючи до мови-реципієнта, вони зазвичай засвоюються граматично, фонетично і графічно, але зберігають національні мовні риси і функціонують як позначення унікальних явищ [1, с. 170].

На думку дослідників, основними мовними рисами екзотизмів є: 1) вузька сфера вживання: екзотична лексика використовується у перекладній літературі, у перекладних текстах, в книжкових стилях, і майже не вживається у розмовній мові; 2) слабка, практично нульова словотворча продуктивність, відсутність дериватів у переважній більшості екзотичних слів; 3) нездатність екзотичного слова до семантичного варіювання, тобто до розвитку полісемії, відтінків значення лексичної одиниці, появи у слова лексико-семантичних варіантів; 4) низька сполучуваність, тобто обмежені синтагматичні зв'язки, а також послаблені парадигматичні зв'язки, про що свідчить відсутність у слів-екзотизмів синонімів та антонімів [1, с. 51–52].

Ілюстрацією вживання екзотизмів у досліджуваній терміносистемі є терміни на позначення реалій японського менеджменту, модель якого вивчають і впроваджують в економічно розвинених країнах, зокрема й в Україні. Такі номінації зазвичай супроводжуються коментарями, що вказують на їхнє походження. Наприклад, *На підприємстві керівників висувають зі складу “канрися” після того, як працівники набувають досвіду оперативного управління... Норми “он” регулюють відносини по вертикалі... Японці сприймають соціальний світ, поділений на чіткі структури: “семпай” (старші), “кохай” (молоді) і “дорьо” (колеги), люди рівні за рангом... На японських підприємствах культивується принцип “ва” – гармонії в усьому...* (ЕЕ, т. II, с. 316).

Окремі поняття японського менеджменту вийшли за межі Японії і стали вживатися в багатьох країнах світу, внаслідок чого терміни на їхнє графічне позначення перестали бути екзотизмами. Такі терміни зафіксовані в тлумачних словниках як матеріальні запозичення або скальковані.

Творення нових термінів на основі **калькування** є одним із найпродуктивніших способів. Калькування – більш осмислений спосіб збагачення термінології, ніж сліпе запозичення. «Кальки точніше передають сенс оригіналу, а головне – краще вписуються в лексичний і словотвірний рівні мови» [13, с. 27]. Практика калькування іншомовної лексики, зокрема термінології, за використання питомих словотвірних моделей, властива багатьом мовам світу в різні періоди їхнього розвитку. Сьогодні, в умовах глобалізації, калькування є засобом протидії англомовному тиску. За наявності власних лексичних ресурсів нове поняття чи термін залишається новим за змістом, але звичним за формою [17, с. 236].

О. Селіванова виокремлює словотвірні, семантичні, словотвірно-синтаксичні, синтаксичні, фразеологічні кальки. Якщо калькування часткове, тобто одна з частин слова залишається у вигляді елемента мови, з якої відбувається запозичення, то такі новотвори, як відомо, називаються напівкальками [18, с. 219]. А. Загнітко виділяє лексичні (структурно-семантичні, словотвірні, семантичні), фразеологічні та синтаксичні кальки [19, т. 2, с. 10]. Однак більшість мовознавців виокремлює три види калькування: 1) словотвірне, за якого запозичується структура іншомовної одиниці, на ґрунті якої будується слово з відповідних елементів мови-реципієнта, наприклад: терміни *х-неефективність/ікс-неефективність* (*x-inefficiency*); *самоуправління / самоменеджмент /самоврядування/аутогенний менеджмент* (*self-management*); 2) семантичне (сислове), за якого в національного слова з'являється значення, яке має відповідне іншомовне слово. Семантичні кальки – це найчастіше метафори, причому метафоричне перенесення назви загальноживаної мови на спеціальне поняття на основі схожості диференційних ознак цих понять відбувається в іншій мові, в іншій термінологічній підсистемі: *білі комірці* – англ. *white-collar workers*, *сині комірці* – англ. *blue-collar workers*, «*ведмежі обійми*» – англ. *bear hug*; 3) фразеологічне, за якого відбувається послівний переклад іншомовних стійких словосполучень, наприклад: *скляна стеля* (*glass ceiling*) – ‘система поглядів у суспільстві, згідно з якою жінки не повинні допускатися до вищих керівних посад’ [20].

Висновки. Отже, основними видами лексичних запозичень у сучасній українській термінології менеджменту є інтернаціоналізм, варваризм, екзотизм і калька. Інтернаціональну лексику відрізняє більша точність, конкретність, однозначність та досить висока словотвірна активність, що, безумовно, збагачує досліджувану терміносистему й розширює її функційні можливості. Варваризми, не маючи належних вагомих підстав для свого закріплення в українській мові, перешкоджають гармонійному розвитку галузевих терміносистем. Калькування є досить продуктивним способом словотвору в сучасній українській мові й відіграє значну роль у формуванні нових термінів у термінології менеджменту. Зважаючи на динаміку інновацій, перспективним для себе вбачаємо випрацювання пропозицій щодо адаптації новітніх запозичень в субмові менеджменту, пошук розумного балансу між національним та інтернаціональним для ефективної галузевої комунікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Головач Т.М. Екзотизми як маркери міжкультурної комунікації (на матеріалі сучасних англомовних медіатекстів). дис... канд. філол. наук.: 10.02.04. Львів, 2016. С. 239.
2. Олійник А. Роль запозичень-англіцизмів у розвитку сучасної української мікроекономічної термінології : автореф. дис. канд. філол. наук. Київ, 2002. 20 с.
3. Ковальчук О., Романчук Д. Розвиток іншомовних запозичень в українській економічній лексиці. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологія». 2013. Вип. 37. С. 149–151.
4. Стецюк С. Англомовні запозичення в українській фінансово-економічній термінології. *Проблеми української термінології* : збірник наукових праць учасників XII Міжнародної наукової конференції «Проблеми української термінології СловоСвіт 2012», Львів, 27–29 вересня 2012 р. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2012. С. 52–54.

5. Дьолог О. С., Ходарева І.М. Місце і роль запозичень у сучасній українській економічній термінології. *Економічний розвиток і спадщина Семена Кузнеця: матеріали V науково-практ. конф.*, 26-27 лист. 2020 р. : тези допов. Одеса: Вид. дім «Гельветика», 2020. С. 290–292.
6. Архипенко Л.М., Мельник П.В. Іншомовна неолексика в економічному дискурсі. *Scientifik developments of European countries the area of philological researches: collective monograph. Part 1.* Wloclawek, Poland. 2020. С. 15–32.
7. Чемеркін С. Чи потрібні нам латинські літери? *Культура слова*. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, Вип. 74, 2011. С. 121–124.
8. Кочан І.М. Українська наукова лексика: міжнародні компоненти в термінології: навч. посіб. Київ: Знання, 2013. 294 с.
9. Стишов О. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі засобів масової інформації). Київ : КНЛУ, 2003. 388 с.
10. Козловська Л.С., Краснопольська Н.Л. Інтернаціоналізми в українській термінології менеджменту. *Культура слова* : зб. наук. пр./ Нац. акад. наук України. Київ, 2020. Вип. 92. С. 216–229.
11. Куньч З. Питоме й запозичене в термінології: проблема балансу. *Теорія терміна: конкретизація лексико-семантичних парадигм* [Текст] : монографія / [Куньч З. Й. та ін.] ; Нац. ун-т «Львів. Політехніка». Львів. 2018. С. 38–66.
12. Гуменюк Т.І. Запозичення та їхні типи в сучасній українській телевізійній фаховій мові. *Наукові записки НаУКМА. Філол. науки*. 2014. Т. 164. С. 55–59.
13. Селігей П. Питоме і чуже в термінології: гармонія чи конфлікт? *Вісник Національної академії наук України*. 2007. № 9. С. 20–28.
14. Вакуленко М.О. Синтез дескриптивного та прескриптивного підходів у сучасній кодифікації українського наукового термінолексикону: дис... докт. філол. наук: 10.02.02. К., 2020. 432 с.
15. Ткачівська М.Р. Іншомовні вкраплення та їх відтворення в німецькомовних перекладах. *Одеський лінгвістичний вісник*. № 9, том 3. 2017. С. 117–123.
16. Гринько О. С. Іншомовні вкраплення: до проблеми функціонування та перекладу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10 (78). С. 62–65.
17. Клименко Н.Ф., Карпіловська Є.А., Кислюк Л.П. Динамічні процеси в сучасному лексиконі: монографія. К.: Видавн. дім Дмитра Бураго, 2008. 336 с.
18. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 718 с.
19. Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни: у 4 т. / А. П. Загнітко. Донецьк: ДонНУ, 2012. Т. 1. 402 с.; Т. 2. 350 с.; Т. 3. 426 с.; Т. 4. 388 с.
20. Краснопольська Н. Запозичення в українській термінології менеджменту [Електронний ресурс] / *Лінгвосвіт сучасної фахової комунікації*: монографія / Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана; [Колеснікова І., Краснопольська Н., Малевич Л. [та ін.] ; упоряд. Л. Козловська]. Київ : КНЕУ, 2022. С. 38–68.

Список умовних скорочень:

- ЕЕ – Економічна енциклопедія : У 3 т. / Ред. кол. С.В. Мочерний та ін. Київ: Вид. центр «Академія», 2000.
- НСЗ – Нові слова та значення : словник / Ін-т укр. мови НАН України; укл. : Л. В.Туровська, Л. М. Василькова. К. : Довіра, 2008. 271 с.
- СІС – Словник іншомовних слів / Уклад. Л. О. Пустовіт та ін. К. : Довіра, 2000. 1018 с.
- ТМ – Тимченко Є. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст. : У 2 кн. / Упор.: В. В. Німчук, Г. І. Лиса. НАН України, Українська вільна академія наук у США. Київ–Нью-Йорк, 2002.

УДК 81'36-112

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-210-26>

З НИЗИН ДО ВЕРШИН: СПІЛЬНОСЛОВ'ЯНСЬКІ ТА САМОБУТНІ РИСИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (3)

FROM THE BOTTOMS TO THE TOPS: COMMON SLAVIC AND INDIVIDUAL FEATURES OF THE UKRAINIAN LANGUAGE (3)

Крижанівська О.І.,

orcid.org/0009-0006-7210-998X

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української філології та журналістики

Центральноукраїнського державного університету

імені Володимира Винниченка

Ця стаття є продовженням розгляду складного питання про гармонійність поєднання праслов'янських і власне українських мовних рис у сучасному фонемно-фонетичному ладі нашої мови, яке знайшло своє відбиття у публікаціях, вміщених у попередніх числах цього ж часопису – Наукові записки. Серія: Філологічні науки Випуск 1 (208) та Випуск 2 (209).

У цій розвідці продовжуємо описувати становлення сучасної української підсистеми приголосних фонем, яка має своїм опертям спільнослов'янську консонантну основу, яка стала базою для витворення своєрідних фонетичних підвалин й інших споріднених мов; розглядаємо тільки ті приголосні фонemi, яких не було у праслов'янській мові або ж вона втратила подібні до наявних у сучасній українській мові. Йдеться про фонemi /г/, /ф/, /дз/ та /дз'/. Оскільки і їхнє походження, й особливості вимови, і передача на письмі багато в чому мають особливості, то власне фонетико-фонологічні описи доповнюємо орфографічними та ортографічними.

У сучасних навчально-методичних працях з фонетики української мови, у підручниках та посібниках для здобувачів освіти фонemi /г/, /ф/, /дз/ та /дз'/ вивчають разом з іншими, визначаючи їхнє місце в класифікаційних системах і не порушуючи питання їхнього походження, особливостей їхнього закріплення в системі консонантизму, специфіки вимови та передачі на письмі. Хіба що в старшій профільній школі (профіль: українська філологія) є згадка про появу фонemi /г/ та її зв'язок з /Г/, а на рівні базової школи йдеться про розрізнення звукосполуки [д]+[з] та звука мови і мовлення [дз]. На заняттях з історичної граматики у ЗВО студенти знайомляться з історією появи фонем /г/ та /ф/, хоч про час і причини виникнення /дз/ та /дз'/, про їхнє поширення в літературному і діалектному варіантах, проблема диграфічного їхнього позначення згадується хіба що принагідно.

За таких дидактичних підходів важко сподіватися на те, що випускник школи чи вишу може усвідомлювати самобутність нашої мови на фонетичному рівні, що він буде цікавитись подальшим розвитком своєї мови, що матиме необхідні знаннєві підвалини, щоб виявляти власні комунікативні компетенції на високому рівні, чого вимагає сьгоднішнє життя суспільства, а відтак і НУШ.

Заплановано продовження розгляду самобутніх рис української мови на прикладі одиниць інших рівнів мовної системи.

Ключові слова: споріднені мови, самобутні мовні риси, фонemi /г/, /ф/, /дз/, /дз'/.

This article continues studying the complex issue of the harmony of the combination of Proto-Slavic and Ukrainian language features in the modern phonemic-phonetic order of our language, which was reflected in the articles included in the previous issues of the same journal – Scientific Notes. Series: Philological Sciences Issue 1 (208) and Issue 2 (209).

In this investigation, we continue to describe the modern Ukrainian subsystem of consonant phonemes formation, which has as its support the common Slavic consonant base, which became the basis for peculiar phonetic foundations creation for other related languages as well; we consider only those consonant phonemes that did not exist in the Proto-Slavic language or that it lost similar to those in the modern Ukrainian language. These are the phonemes /г/, /ф/, /дз/, and /дз'/. Since their origin, pronunciation features, and written transmission in many respects have peculiarities, we supplement the actual phonetic-phonological descriptions with orthographic and orthographic ones.

In modern educational and methodological works on the Ukrainian language phonetics, in textbooks and manuals for students, the phonemes /г/, /ф/, /дз/ and /дз'/ are studied together with others, determining their

place in classification systems and not raising questions about their origin, features of their consolidation in the system of consonantism, specifics of pronunciation and transmission in writing. However, in the senior school (profile: Ukrainian philology) the appearance of the phoneme /г/ and its connection with /Г/ is mentioned, and at the basic school the sound combination [д]+[з] is distinguished from the sound [дз]. In historical grammar classes at universities, students get acquainted with the history of the phonemes /г/ and /ф/ appearance, although the time and reasons for the appearance of /дз/ and /дз', their distribution in literary and dialectal versions, and the problems of their digraphic notation are rarely mentioned.

With such didactic approaches, it is difficult to hope that a school or university graduate will be able to realize the uniqueness of our language at the phonetic level, that he or she will be interested in the further development of their language and will have the necessary knowledge base to demonstrate their communicative competence at a high level, which is required by today's the life of society, and hence the NUS.

We will continue studying the distinctive features of the Ukrainian language on the example of units of other levels of the language system.

Key words: related languages, distinctive language features, phonemes /г/, /ф/, /дз/, /дз'/.

Постановка проблеми. Умотивований перехід мовців на спілкування українською мовою, усвідомлення її не декларативної, а реальної державної пріоритетності в Україні повинні породжувати й інтерес до вивчення значно ширшого кола питань про мову/мовлення/культуру, ніж це навіть зараз пропонує шкільна програма, орієнтована на практичний результат – сформувати грамотного мовця. Ми ж переконані, що мовна освіта сьогодні – це своєрідна толока виховання свідомого громадянина, який мововибір і мововживання вважає одним із своїх громадянських обов'язків.

Рідномовні обов'язки тільки тоді є необтяжливими, коли мовець знає, чому його мова є такою, якою він її чує; чому в українській мові до сьогодні не все глибоко досліджено; чому виникла проблема її функціонування; чому варто, вивчаючи чужі мови, не нехтувати своєю.

Своєрідність рідної мови повинна бути усвідомленою. Оскільки вона виявляється на всіх рівнях мовної системи, то й фонетична специфіка нашої мови повинна бути доступно описана й донесена до всіх охочих.

Не тільки учні, а й студенти, ті, хто закінчив навчання, не завжди можуть зрозуміти, а тим більше переконливо комусь пояснити, у чому специфіка вимови звуків [ф] і [х]+[в], коли треба вимовляти [дз], а коли [д]+[з], чому «гекання» – це не смішно, а особливо, примітно по-українському. Тому метою пропонованої розвідки є привернення уваги всіх зацікавлених пошанувачів рідної мови до місця у фонетичній системі нашої мови не праслов'янських за походженням звуків, але наявних і в деяких інших споріднених мовах звуків [г], [ф], [дз], [дз']. Продовжуємо відстоювати думку, що самотність будь-якої мови виявляється не тільки в тому, що її звукосклад містить такі одиниці, яких не знають інші мови, а й у гармонійному поєднанні цього нового, нашого зі спільним слов'янським, збереженим від найдавніших часів.

Стан дослідження та актуальність. Українська фонологія і фонетика мають доволі праць, у яких описано фонетико-фонологічні особливості нашої мови і в синхронії, і в діахронії. Для нас важливими є роботи Н.І. Тоцької [1] та фонологічні погляди Ю.О. Карпенка, викладені в роботі «Фонетика і фонологія сучасної української літературної мови» [2]. Нам близький підхід до інтерпретації питання про постання фонем /г/ Г. Півторака [3], а потрактування ортоепічної норми, розуміння її становлення поділяємо з М.Л. Дружинець [4].

Але кожна з цих робіт мала свій об'єкт і предмет дослідження, розгортала наукову думку в заявленій автором тематиці, не ставлячи проблему історичного становлення фонетико-фонологічної особливості української мови в центр опису. Спробуємо на прикладі чотирьох фонем сучасної української мови розглянути їхню історію з'яви, місця в системі приголосних літературної і почасти діалектної мови, особливості звукової реалізації і передачі на письмі.

Виклад основного матеріалу. На час розпаду спільнослов'янського мовного континіуму близько V–VI ст. н.е. праслов'янська **система консонантизму**, найімовірніше, мала такий вигляд:

губні : б, п, в, м;
 передньоязикові: з, с, ц, дз, д, т, р, л, н, ж, ч, ш, дж;
 середньоязиковий: й;
 задньоязикові : Ґ, К, Х.

Доведеною є думка, що збагачення консонантизму мови-основи відбулося за рахунок фрикативних приголосних і африкат. Як же і якими фонемами поповнювалась система консонантизму української мови? Беззаперечним є факт появи м'яких приголосних фонем у результаті палатальних процесів, спричинених занепадом редукованого Ь та витворенням фонем /i/ (див. докладніше про це в статті в попередньому числі). Але, окрім цього, сучасна українська мова збагачена приголосними, невідомими праслов'янській мові, тобто посталими після її розпаду на окремі мови. Це фонем /ф/ та /г/. Фонема /дз/ теж невідома в спільнослов'янські часи, тоді як фонема /дз'/ з'явилася на місці задньоязикової / Ґ / за наслідками другої та третьої палаталізацій, тобто незадовго до розпаду спільної мови. Правда, вона не закріпилася в цій позиції, поступившись місцем /з'/. Розглянемо їхнє місце у системі приголосних нашої мови та історію виникнення, формування вимови й позначення на письмі.

Сумніви щодо фонематичності африкат /дз/ та /дз'/ час від часу виникають через те, що не всі необхідні протиставлення за диференційними ознаками їм властиві. Ми ж пристаємо до думки Н.І.Тоцької [1], що оскільки в мові є випадки, де заміна їх іншими звуками чи один одним призводить до руйнації слова, то /дз/ та /дз'/ є самостійними окремими фонемами, але надзвичайно обмеженого вживання. Справді, слів із ними небагато, серед них немало звуконаслідувань та похідних від них: *дзень – дзенькати, дзенькання, дзенькіт; дзюр – дзюрчати, дзюрчання, дзюркіт, дзав – дзавкати, дзавкіт, дзавкітливий, дзавкання*. Електронний тлумачний он-лайн словник української мови «УКРЛІТ. ОРГ» фіксує понад 200 слів-апелятивів із початковими /дз/ та /дз'/, але, зрозуміло, що в мові їх більше, бо такі звуки є і в абсолютному кінці слова, і в його середині, трапляються вони й у власних назвах. Не забуваймо й про старе чергування / Ґ / - /дз'/ у давальному відмінку однини іменників сучасної першої відміни (давні основи *-а- довге), на поверненні до якого наполягають нині лінгвісти (наприклад, відомий мовознавець О.Пономарів) у власних прізвищевих назвах на зразок: *Герета – Герездзі, Гарнета – Гарнедзі, Галамата – Галамадзі, Герата – Герадзі, Галомета – Галомедзі, Дейнета – Дейнедзі, Джевата – Джевадзі, Дзига – Дзидзі, Ладига – Ладидзі, Ломата – Ломадзі, Рета – Редзі, Ремата – Ремидзі, Салига – Салидзі, Садига – Садидзі, Сарамата – Сарамадзі, Тамата – Тамидзі, Фурдига – Фурдидзі, Шмига – Шмидзі, Штемата – Штемідзі, Юрдига – Юрдидзі, Ярига – Яридзі* тощо. Насправді таких власних назв немало. Інша справа, що при відсутності довгий час в абетці літери Ґе і заміна її на Ге призвели до того, що за орфографічним баченням у багатьох мовців змінилася й ортоепія таких слів: вони стали вимовлятися зі звуком [ґ], який у давальному відмінку перед закінченням –і чергується із [з']. Саме тому і в усному мовленні, і в канцелярській практиці утвердилися форми типу *Герета – Герезі, Салига – Сализі*. Хоч в просторічному мовленні жителів степових говірок Кропивниччини нами зафіксовано одиничні приклади живих чергувань г // дз'. Наприклад, у селі Цибулевому Кропивницького району є прізвище *Хорендженко* – прізвисько від нього *Хореньга* – давальний відмінок однини *Хореньдзі*, місцевий відмінок однини на *Хорендзі*; прізвисько Аґо – місцевий відмінок однини (на) *Адзі*.

Ще більше слів зі звуком [дз], що виникає внаслідок асиміляції на місці [ч], [д], [т] перед свистячими. М.Л. Дружинець [4] наводить такі приклади вимови [дз] та [дз:] як алофонів інших фонем: на стикові слів [ч]+[з] → [дз з]: *хоч зараз*, [т]+[з] → [дз з]: *от зараз*, [т]+[дз] → [дз:] : *от дзвінок*; у середині слова [д]+[с] → [дз с]: *відступ*, [д]+[з] → [дз з]: *відзнака*, [д]+[ц] → [дз ц]: *відцентровий*, [д]+[дз] → [дз:] : *відзеркалення*.

Історія появи фонем /дз/ та /дз'/ хоч і не має такого багатого опису як, наприклад, /г/, але вона є. Уважається, що африката /дз'/ з'явилася в мові-основі за наслідками другої палата-

лізації, коли фонема /г/ перед голосними переднього ряду Й та ять змінився на /дз'/. Але вона не збережена нашою мовою: на її місці маємо фонему /з'/: *нозі, повазі, відвазі, ярузі, подрузі, смузі*.

Разом з тим, фонема /дз/ як і м'яка /дз'/ є в системі українського консонантизму. Цією ознакою вона поєднується з нижньолужицькою, польською, полабською мовами; у білоруській є м'яка фонема /дз'/, але вона має іншу природу, а дзекання є однією з примітних фонетичних рис цієї мови. В українській описувані фонемі мають низьку активність: спостереження показують, що тверда із них належить до тих, що мають активність нижчу за 0,1%, а м'яка взагалі малоактивна. Але своя історія їм властива, хоч до сьогодні вона не завжди вповні розкрилася науковцям.

Переконливою є думка про те, що [дз] розвинувся внаслідок дисиміляції початкового [з] повнозначного слова з прийменником з: з *звоном* → з *дзвоном*, з *зеркалом* → з *дзеркалом*. Оскільки прийменник з є досить пізнім утворенням у такому фонетичному вигляді (він склався десь до XIV–XV ст. після злиття двох давніх прийменників: *изь*, що вживався з родовим відмінком, означаючи рух із середини чогось або ж час початку дії, та *сьн*, який характерний для родового відмінка та орудного зі значенням сукупності, віддалення, початкового місця руху і початкового часу), то й про утворення фонемі /дз/ можна говорити від цього часу.

Окрім того, /дз/, /дз'/ досить часто трапляються в звуконаслідуваннях на зразок: *дз-з-з, дзюр-дзюр, дзвяк-дзвяк, дзень-дзень, дзелень-дзелень* тощо. Є вони і в небагатьох запозичених словах, наприклад, *дзбан*.

Але повний опис історії появи цих фонем, утвердження їх в фонологічній системі української мови ще попереду. І в цих дослідженнях не варто оминати й гіпотезу про природну фонологічну причину їхнього виникнення. Тут найбільш авторитетною є думка Ю.Шевельова [6], який наголошував, що африката /дз/ є питомою в українській мові, оскільки доволі симетрична система приголосних за ознакою дзвінкості/глухості мала лакуну: не було дзвінкого відповідника до фонемі /ц/.

Наразі певною мірою досліджено вияв африкат у говорах української мови і помічено, що він не збігається з їхнім функціонуванням у літературному варіанті. Так, у північному наріччі вони трапляється зрідка. Ретельний дослідник історії поліських говорів В.М. Мойсієнко, аналізуючи їхню фонетичну систему за пам'ятками XVI–XVII ст., не виявив жодного намагання поліських писарів відобразити африкату /дз/ і висловив припущення: «Вочевидь, ...її поширеність на Поліссі на час написання пам'яток була мізерною, якщо була взагалі» [7, с. 333–334].

У південно-західних наддністрянських, бойківських, покутських, волинських, частково подільських мовних масивах спостережено послідовне функціонування [дз] у типових позиціях, а також надмірне початкове дзекання в деяких словах на зразок *дзолото – золото, дзерно – зерно, дзеленіти – зеленіти*.

Час від часу виникає й дискусія про можливість заміни диграфного позначення на письмі африкатів, про які йдеться. Вона теж має свою історію. Правда, поява африкат у пам'ятках засвідчується доволі пізно і вже в диграфній формі: одиничні слова з дз на позначення однієї фонемі фіксуються з XVI–XVII ст. Дослідники називають обмежене коло таких лексем: гудзики, дзвонити, дзвінок, дзвін, Гандзя тощо. Тому й проблема передачі їх на письмі постала не так давно.

Заміна двокомпонентного позначення африкат однією літерою стала предметом дискусії в Правописній комісії, яка мала завдання реформувати український правопис у другій половині 20-х років минулого століття. Вона виявилася у беззаперечних твердженнях на зразок: одному звукові повинна відповідати одна буква (П.Савицький); у пропозиціях наркома освіти М.О. Скрипника передавати /дз/ латинською S тощо. Правда, на тлі інших правописних проблем того часу передача /дз/ на письмі була далеко не першою. Як тут не згадати засторогу Ю.О. Карпенка про те, що «графічні засоби не можуть розвиватися спонтанно, стихійно, як

звуки. Письмо змінюється шляхом свідомих, спеціальних реформ, на які суспільство завжди погоджується неохоче» [8, с. 177].

Зараз розглянемо історію виникнення фонемі /г/, яка цікавила багатьох мовознавців, а тому має багату бібліографію. Праслов'янська мова такого звука не мала. На його місці в українських словах послідовно вживався задньоязиковий проривний /г /, але в абсолютній більшості слів проривний задньоязиковий перейшов у новий звук /Г/: *голова, мого, городити, міг, берег*. До сьогодні не утвердилася в мовознавстві єдина думка щодо причин виникнення цього звука, часу його появи й утвердження в українській мові як окремої і єдиної фарингальної фрикативної фонемі.

Найбільш поширеною є теорія, сформульована ще в 60-х роках минулого століття, яка пояснює появу Г впливом антського/скито-сарматського субстрату. Не бачать внутрішньомовних причин його появи більшість дослідників типології слов'янських мов, а шукають їх в тюркських мовах-сусідах, які близько XVI ст. жили поруч з прото- й українцями. До цієї думки пристають українські мовознавці О.Царук, О.Ткаченко, Г.Півторак та ін.

Але не можна беззаперечно відкидати й фонологічну гіпотезу появи /г/. Суть її в тому, що мовознавцями помічено протиставлення за ознакою «проривність/фрикативність» серед задньоязикових (к – х), але фонема г – залишалась поза такою парою, бо серед дзвінких не було парної їй фрикативної. У протоукраїнських говорах відчутною була тенденція до симетрії фонологічної системи, а тому це могло стати причиною витворення нового звука, який і склав пару фонемі /г/

Шлях перетворення проривного задньоязикового в глотковий щілинний був, ймовірно, таким: праслов'янський проривний задньоязиковий – фрикативний задньоязиковий – український фрикативний фарингальний.

Донедавна появу українського звука Г датували давньоруським періодом. Але останніми роками все більше дослідників (наприклад, 9) схиляються до думки, що це сталося значно раніше: пізньопраслов'янський період VI ст. н.е. – поч. VII ст. (перший етап, тобто поява фрикативного задньоязикового), а до XI ст. вже був фарингальний, оскільки в писемних пам'ятках на місці праслов'янського звука писали літеру Х замість Г (глаголь). Саме кирилична Гг (глаголь) закріпилася за новим звуком і зараз побутує в українській мові.

За цією ознакою українська мова близька до верхньолужицької, чеської, словацької, білоруської мов. О.Царук уважає, що поява фрикативного [г] є найхарактернішою пізньопраслов'янською особливістю мов антської підгрупи, а в час великого слов'янського переселення цей звук був поширений на всьому етнолінгвістичному антському анклаві, окрім архаїчного малопольського регіону. З часом його втратили в силу різних причин польська, хорватська мови, а в українській він утвердився як єдиний глотковий фрикативний. Пізніше в нашій мові з'явився приставний г на початку слова перед голосними: *горіх, гарба, гострий, гозеро, горати, Гумань, гаптека*. Як бачимо, це явище частково закріплене літературною нормою. Г.Півторак припускає, що протеза, можливо, з'явилася ще в племінних діалектах волинян і деревлян [2, с. 46].

У післяпраслов'янський період з виникненням писемності в давньоруській книжній мові утвердилася й нова фонема /ф/: *фарисей, філософія, Феодосій*. Як бачимо, вона трапляється винятково в запозичених словах, а тому й не була властива живій мові русичів. До сьогодні в просторічному мовленні фіксуємо в багатьох словах його заміну типовими українськими звуками х, хв, п, т, в: *форма – хворма, факт – хвакт, графоман – грахвоман*. Вимова з українськими звуками подекуди закріпилася як літературна: *кафедра – катедра, ефір – етер, Фома – Хома, Євстафій – Остап* тощо. У системі власних назв інколи це стало причиною «роздвоєння» одного імені на два або й три: *Фекла – Текля – Векла, Марфа – Марта, Стефан – Степан, Фадей – Тадей, Фома – Хома – Том*. У словниковому складі української мови досить багато слів з фонемою /ф/, але всі вони є чужомовними. Як губно-губна глуха фонема, вона

ніколи в нашій мові не наближається до сонорного В, а тому й вимова цього останнього звука як Ф (*любоф, кроф*) є грубою ортоепічною помилкою.

Висновки. Як бачимо, фонетична система сучасної української мови у своїй основі є праслов'янською, але за століття самостійного формування вона втратила деякі риси давніх фонем, а інколи і їх самих. Частина спільнослов'янських вимовних рис заступилася новими українськими, що нині відділяє нашу мову від інших споріднених. Разом з тим, унаслідок пізніших змін у ній утвердилися нові фонemi, які надали українській мові інакшості, своєрідності. Залишаючись слов'янською, українська мова має у ній власне місце, рівноправне й примітне.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Сучасна українська літературна мова: підручник /А.П.Грищенко та ін. К.: Вища шк., 2002, 439 с.
2. Карпенко Ю. Фонетика і фонологія сучасної української літературної мови. Одеса: Чорномор'я, 1996. 144 с.
3. Півторак Г.П. Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов. Міфи і правда про трьох братів слов'янських зі «спільної колиски». Київ: Видавничий центр «Академія». 2001. 152 с.
4. Дружинець М.Л. Українське усне мовлення: психо- та соціофонетичний аспекти. Одеса: Видавництво Одеського національного університету імені П.Мечникова. 2019. 580 с.
5. Тищенко К.М. Долітописна мовна історія українців. Київ-Дрогобич: «Посвіт». 2016. 756 с.
6. Шевельов Ю.В. Історична фонологія української мови. Харків: Акта. 2002. 1054 с.
7. Мойсієнко В.М. Фонетична система українських поліських говорів у ХУІ - ХУІІ ст. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка. 2006. 448 с.
8. Карпенко Ю.О. Вступ до мовознавства. Київ: Видавничий центр «Академія». 2010. 334 с.
9. Царук О. Українська мова серед інших слов'янських: етнологічні та граматичні параметри. Дніпропетровськ: «Наука і освіта». 1998. 324 с.

УДК 821.161.2.09 Багрянний (045)

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-210-27>

ЕКСКУРС ЧАСОПИСАМИ «УЖ» ТА «ЧЕРВОНИЙ КЛИЧ» (1928–1929 РР.): ПРОБЛЕМА ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНИХ ПОШУКІВ

AN EXCURSION THROUGH THE MAGAZINES «UZH» AND «CHERVONYI KLYCH» (1928–1929): THE PROBLEM OF ARTISTIC AND AESTHETIC SEARCHES

Михида І.С.,

orcid.org/0009-0006-5498-3155

*аспірант кафедри української філології та журналістики
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка*

У статті зроблено спробу окреслити особливості становлення молодшої генерації українських письменників, які репрезентували нову якість літератури в умовах зародження тоталітаризму. На матеріалі публікацій в журналах «УЖ» (Універсальний Журнал), «Червоний клич» (1928–1929 рр.) представлено художні пошуки й знахідки І. Багряного, В. Вражливого, Майка Йогансена, О. Слісаренка, М. Куліша, Остапа Вишні, М. Хвильового, В. Сосюри, Ю. Яновського.

Архівні фонди стали надійним джерелом для заповнення білих плям в біографіях майстрів слова, а вивчення документів, рукописів, робочих матеріалів, чернеток дозволило простежити шлях творчого становлення плеяди українських письменників 20–30 рр. ХХ століття.

Зазначається, що попри тиск на майстрів слова, який набував характеру заперечення й остракізму, письменники, продовжуючи традиції українського модернізму, демонстрували високі художні результати, представляли нові жанрові форми, наповнювали свої тексти умовно-асоціативними образами нового рівня. В умовах толерування агіткових інтенцій, робили акцент на змалюванні тонкощів характерів своїх героїв і наростаючу динаміку їх внутрішніх переживань.

Виокремлено художній феномен мешканців та гостей Харківського будинку «Слово» з орієнтацією на взаємини і взаємозв'язки між письменниками та їхню художню рефлексію в пізніших творах Івана Багряного, спогадах Юрія Смолича тощо. Оприаявлено художні родзинки М. Хвильового, В. Вражливого, М. Йогансена, М. Куліша та інших митців слова, виявлено вектори перспективних досліджень у царині багрянознавства на тлі бурхливих змін у суспільному житті.

Ключові слова: тоталітаризм, І. Багрянний, письменники 20–30-х років ХХ ст., «Розстріляне відродження», періодика, архівні документи, жанрові шукання, літературне становлення, будинок «Слово».

The article attempts to outline the peculiarities of the formation of the young generation of Ukrainian writers who represented a new quality of literature in the conditions of the emergence of totalitarianism. Based on publications in the magazines «UZH» (Universal Journal) and «Chervonyi Klych» (1928–1929), the article presents the artistic searches and findings of I. Bahrianyi, V. Vrazhlyvy, Mike Johansen, O. Slisarenko, M. Kulish, Ostap Vyshnia, M. Khvyliovyi, V. Sosiura, Y. Yanovskyi.

The archival funds have become a reliable source for filling in the gaps in the biographies of the masters of words, and the study of documents, manuscripts, working materials, and drafts has made it possible to trace the path of creative formation of the group of Ukrainian writers of the 20-30s of the twentieth century.

It is noted that despite the pressure on the masters of words, which took on the character of denial and ostracism, the writers, continuing the traditions of Ukrainian modernism, demonstrated high artistic results, presented new genre forms, and filled their texts with conditionally associative images of a new level. In the context of tolerating propagandistic intentions, they emphasized the depiction of the nuances of their characters and the growing dynamics of their inner experiences.

The article highlights the artistic phenomenon of the residents and guests of the «Slovo» house in Kharkiv, focusing on the relationships and interconnections between the writers and their artistic reflection in Ivan Bahrianyi's later works, Yuriy Smolych's memoirs, etc. The article describes the artistic features of M. Khvyliovyi,

V. Vrazhlyvyi, M. Johansen, M. Kulish and other artists of the word, identifies vectors of promising research in the field of Bahriani studies in the context of rapid changes in public life.

Key words: totalitarianism, I. Bahrianyi, writers of the 20–30s of the twentieth century, «Executed Renaissance», periodicals, archival documents, genre searches, literary formation, the «Slovo» house.

Постановка проблеми. Осмислення історії української літератури 20–30-х років ХХ століття як доби «Розстріляного відродження» – політично-естетичного феномену, який визначає сутність ставлення й реакції радянської тоталітарної системи на «попутництво», принципову суперечність засадам ідеологем радянської системи, не вичерпує її багатогранності й художньої багатовимірності. Натомість потребує якнайглибшого занурення в деталі, пошук відповідей на питання розкриття секретів художності, жанрового розмаїття, оновлення художніх засобів і прийомів.

Архівні матеріали стають для цього в пригоді й дозволяють побачити процес становлення тих, хто стане знищеною, або кинutoю в небуття режимою зіркою української літератури, літописцем подій, чи, скоріше, настроїв, емоцій, внутрішніх конфліктів людини, яка щиро повірила в ідеї справедливості, але не може змиритися з нелюдськими способами їхнього втілення.

Журнали «УЖ» (Універсальний журнал) та «Червоний клич» за 1928–1929 рр. дають таку можливість. Упорядкування калейдоскопу імен і текстів, визначення домінуювальних мотивів та жанрового розмаїття публікацій і стали **метою цієї розвідки**.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Духовно-естетичний потенціал творчого доробку письменників 20–30-х років ХХ століття, номінований Ю. Лавріненком «Розстріляним відродженням», викликає серйозний науковий інтерес в сучасному літературознавстві. Неоднозначність трактування такого узагальнення, багатоманіття доль митців і їхнього літературного доробку породив серйозний пласт фундаментальних і локальних розвідок цього феномену. Зокрема, пошуки й становлення молодих українських письменників (І. Багряного, В. Вразливого, Майка Йогансена, М. Куліша, Олекси Слісаренка, М. Хвильового, Ю. Яновського та інших) розглядалися у працях М. Жулинського, Г. Клочека, Ю. Коваліва, І. Констанкевич, М. Наєнка, В. Панченка, Я. Цимбал та багатьох інших дослідників. Високоілюстративною, в сенсі поставлених у статті завдань, є, на наш погляд, думка В. Дончика, котрий розставив акценти щодо міри художності й внеску в розвиток української літератури генерації митців, яким довелося творити в умовах наростання тоталітарного тиску: «...не всі твори мали велику ідейно-естетичну вагу, проте це аж ніяк не означає, що слід заплющувати очі [...] на деякі безперспективні пошуки форм, жанрів, стилів, навпаки – відкривати очі на їхні “плюси” і “мінуси”, а не відвертатися з погордою. Це література нашого народу, і її слід вивчати такою, якою вона була» [1, с. 35].

Виклад основного матеріалу. Сьогодні, отримавши доступ до архівних фондів, ми не тільки маємо змогу заповнити білі плями в біографіях майстрів слова, а й простежити шлях їх творчого становлення. Ознайомившись із підшивками українських періодичних видань 20–30 рр. ХХ століття, ми використали унікальну можливість читати й аналізувати «проби пера» цілого ряду відомих письменників, які опинились у молосі політичного режиму, спрямованого на досягнення цілковитого контролю держави над всіма сферами суспільного та приватного життя. Цілком логічно, що тоталітарний маховик мав неабиякий вплив на прозові твори Івана Багряного, Миколи Хвильового, Василя Вразливого, Майка Йогансена, Олекси Слісаренка, Миколи Куліша, Остапа Вишні; поезії Володимира Сосюри і Юрія Яновського, що відобразилося у спогадах В. Лазорського про Василя Еллана-Блакитного, Костя Котка (Миколи Любченка) «Зневажений мечет». Увесь цей скарб ми знайшли і мали можливість перечитати, взявши до рук підшивку журналу «УЖ» (Універсальний Журнал) за 1928–29 рр.

Трохи згодом більшість імен авторів, що друкувалися на сторінках журналів «УЖ» та «Червоний клич», увійдуть до антології української літератури як письменники Розстріляного Від-

родження. А на час публікації поняття «відродження й становлення» є основним в етичній моделі героїв постреволуційної епохи та початку побудови «світлого майбутнього в країні рад».

Усі вище зазначені молоді автори, як і їхні попередники початку ХХ століття, культивують малу прозову форму, демонструють при цьому досить широкий спектр стильових та жанрових форм. М. Хвильовий, скажімо, на тлі широковідомих текстів із виразно імпресіоністичною поетикою, публікує «Мисливські оповідання для Степчука» (УЖ № 5 (7), 1929) [2]. На відміну від «Мисливських усмішок» Остапа Вишні [3], тут немає любування природою, закликів до збереження усього живого, немає фантастично-містичних сюжетів про чудесний порятунок дичини. Натомість, перед читачем розкриваються «муки совісті ката-невдахи» який декілька разів намагається добити поранену качку і кожна спроба виявляється провальною. Врешті герой поринає у філософські роздуми й душевні терзання, які, у прямому сенсі, майже вбивають його самого.

Наприкінці 20-х рр. ХХ ст. у молодого письменника ще жевріла надія на проростання чогось живого у скам'янілій душі будівничих тоталітарної системи. Але пройде якихось чотири роки й у травні 1933 року М. Хвильовий сам винесе собі вирок і приведе його у виконання, щоб не втрапити до рук «катів-філософів» та не наражати на небезпеку дорогих йому людей. Автор уже був знайомий із методами «впливу і переконання» представників влади, коли побував 1932 року на Холодній горі (тюрма НКВС у Харкові – пояснення наше – І. М.). Пізніше, цей трагічний сюжет біографії М. Хвильового знайшов свій відбиток у його колеги по перу І. Багряного в романі «Сад Гетсиманський»: «...Андрій аж зупинився від блискавичного відруху пам'яти... 1932 рік... [...] на наступній «ставці» раптом побачив свого в ч и т е л я й н а т х н е н н и к а! [...] Це був Микола Х в и л ь о в и й. Бог, на якого Андрій молився...» [4, с. 167] (розрядка – І. Б.). Адже, як зазначав сам автор, це була, – «Книга про перше сидіння в тюрмі, за часів ГПУ. Камера самотнього ув'язнення в слідчій тюрмі ОГПУ» [5, арк. 27].

Оповідання «Молодість» (1929) авторства В. Вражливого нагадує щоденник-сповідь студента у якому він оприявнює «фотографію» свого буття. Оповідання неоромантичне за своєю стилістикою, позначене якоюсь майже дитячою ширістю. Головні персонажі – Вакула, Монька і оповідач таємно закохані у свою приятельку Наташу. Напівголодні студентські будні, відсутність можливості вирішити матеріальні проблеми у найближчий час, все ж не позбавляють хлопців бажання любити, вдаватися до авантюричних вчинків і з гумором та оптимізмом дивитись у завтрашній день. Текст оповідання умістив в собі розлогий сюжет, що вартує масштабної прози [6]. Зауважимо, що пізніше, з-під пера В. Вражливого вийде збірка оповідань під такою ж назвою – «Молодість» (1930), яка увійшла до антології любовної прози 1920-х років.

Нині, після низки наукових досліджень, а надто після документальної – «Будинок "Слово"» (2017) та художньої – «Будинок „Слово“: Нескінчений роман» (2024) версій історії кооперативного будинку у Харкові за адресою провулок Барачний, 9 (згодом – провулок Покровського, 9) та його мешканців – «слов'ян», інтерес до цього феномену загострився. Як відомо, із 66 квартир, 60 отримали українські письменники. Для нашого дослідження важливим є не сам факт буття того чи того письменника у цій локації, а й гостьові історії. Зокрема, до частих гостей «Слова» належав й І. Багрянний. Молодий талановитий письменник увірвався до літератури стрімко та бурхливо. Вже 1926 року він друкується в журналах «Глобус» та «Життя і Революція». За три роки він видає три книги. Разом з патріотично налаштованими українськими митцями – В. Підмогильним, Б. Тенетою, Д. Фальківським, Б. Антоненком-Давидовичем, Г. Косинкою, Є. Плужником, Т. Осьмачкою приступає до роботи в літературній організації «Ланка», пізніше «Марс» (Майстерня революційного слова). При цьому підтримує стосунки з Остапом Вишнею, М. Кулішем, О. Досвітнім, М. Хвильовим, М. Яловим та іншими авторами досліджуваних нами журналів. Доля більшості вищезгаданих митців склалася трагічно.

О. Шугай, оперуючи спогадами Ю. Смолича, зауважує: «Багрянний [...] появився з Охтирки [...] на хвилі другого покоління пожовтневої літератури. Був він з літературної богеми, до того ж у Харкові бездомний і якийсь час проживав у Вражливого – двома поверхами нижче підмною у будинку «Слово». [...] Щовечора заходили Підмогильний, Ковтун, Сухомлин, ще хтось. Багрянний рідко бував «вдома» – був непосидючий, мав якісь побічні знайомства й приятелювання. З'являвся він несподівано – бушував, лаяв весь світ і облягався спати на письмовому столі» [цит. за: 7, с. 254]. Там само знаходимо згадки І. Багряного: «Я мешкав у Вражливого, Сухомлин часто там бував, столувались разом з Вражливим, зустрічаючись там, я й познайомився з ним поближче» [цит. за: 7, с. 351]. І далі: «Одного разу, в присутності Н. Сухомлина, який раз повідав про заслання розкуркулених, змальовуючи сентиментальні епізоди, – я запропонував В. Вражливому написати на такому матеріалі надкласову психологічну річ [...] **Вражливий злякано відмахнувся** (виділення – І. Б.) Зі свого боку я висловив охоту взятися і використати цю тему [...]» [цит. за: 7, с. 388–389].

Отож, пропонуючи В. Вражливому матеріал для написання прозового твору, мабуть, і гадки не мав, що через десять років ця оповідь послугує основою змалювання сцени зустрічі Григорія Многогрішного (головний герой роману «Тигролови») із доньками репресованих «куркулів»: «*Дівчата говорили українською мовою!* (курсив – І. Б.) І так ніби хто вривав батогом по серці, ніби обухом по карку. Та це ж вони!!! – дочки розкуркулених батьків, розкиданих по Сибірах! Це ж вони, втікаючи, рятуються! Рятуються від голоду й холоду, від безправ'я і смерті, – рятують життя ціною краси і молодості, ціною честі і материнського щастя...» [цит. за: 7, с. 190].

На нашу думку, спілкування молодих і енергійних літераторів сприяло й народженню повісті «Ниточка-двійник» І. Багряного. Текст вперше було надруковано у часописі «Червоний клич» (1929 р., № 44–47) [8]. Це детективна історія із напруженим, динамічним сюжетом, що завершується логічним фіналом – справедливість тріумфує. Думається, саме тут закладалися основи всепроникаючої сили духу й оптимізму персонажів і ситуацій, яку спостерігатимемо в романістиці митця. Адже наскрізною перевагою романів «Тигролови», «Сад Гетсиманський», «Людина біжить над прірвою» є потужна енергія головного героя, спроможність протистояти обставинам, здатність перемагати.

Серед постійних кореспондентів часопису «УЖ» був і Майк Йогансен. Його сатиричні фейлетони із серії «Обличчя буржуазної преси»: «Уошінгтон пост», «Дейлі Ньюз», «Тан», «Таймс», написані й візуалізуються на сторінках журналу «УЖ» за газетною стилістикою (колонками). Із медійним азартом автор представляє «пригоди» емігрантів із колишньої російської імперії в Західній Європі. Але передусім, з притаманною йому сатиричністю, М. Йогансен змальовує життя країни рад – відверто й без оздоб [9; 10; 11; 12]. Дещо випадає із ряду публіцистично-журналістських оглядів нарис «NOMINA-OMINA» (Латинська рима) [13], який автор номінує філософським, осмислюючи перебування двох знакових українських митців різних епох: Тараса Шевченка і Михайля Семенка у Петербурзі/Петрограді.

Новела О. Снісаренка «Драма в темному коридорі», яка також була надрукована на сторінках часопису «УЖ», представляє авторські рефлексії пробудження природи, любові, ну, і, звичайно, революції [14]. Одразу зауважимо, що без революційної риторики, революційного запалу, революційності персонажів, драматичних результатів революційних гасел, драми людини, яка сповідує революційні ідеали не обходиться майже жодна сторінка аналізованих видань.

При цьому вражає багатогранність представлених тестів та їхніх авторів. Політематичність полівидової та поліжанрової палітри журналів засвідчує високий потенціал молоді генерції митців, своєрідну конкуренцію, а, враховуючи високий рівень орієнтирів, і поступ учасників літературного процесу.

Скажімо, сторінки «Універсального Журналу» відкривали читачеві фрагменти п'єси «Мина Мазайло» Миколи Куліша та його ж «рекламні проспекти» вистав на сцені «Березолу» Леся Курбаса [15].

Поезія представлялася під рубрикою «Мій перший твір», у межах якої знаходимо вірші В. Сосюри. Наукову цікавість до цих публікацій збільшують авторські коментарі [16].

Серед приємних знахідок – поема Ю. Яновського «Наваха із Толедо» [17] – митець випробує себе у великій ліричній формі. Зауважимо, що дослідники більше говорять про перехід митця до віршування українською мовою у збірці «Прекрасна Ут», яка вийшла того ж 1928 року. А перед цим, як відомо, уже були книги новел «Мамутові бивні», «Кров землі». Про майстра великої прози, романіста, читачі дізнаються зовсім скоро.

Уже поверховий огляд публікацій дає підстави стверджувати про розвій стильового новаторства митців. Так, Майк Йогансен у повісті «Подорож ученого доктора Леонардо та його майбутньої коханки прекрасної Альчести в Слобожанську Швейцарію» (1928) дивував читача напруженням сюжету, екзотикою зображеного світу й персонажів, які випадали із загального контексту тогочасної літератури.

Думається журнальна практика, стильові пошуки у царині форми сприяли також інтеграції літератури й мистецтва, що поставало й підкорювало вчорашніх читачів – кіно. Як наслідок – необхідність сценаристики та режисури, до якої залучаються молоді, здатні до експериментів і трансформації митці Ю. Яновський, М. Йогансен, і, звичайно, поява кіноповістярства О. Довженка. Разом із безцінними для української й світової культури «Землею», «Звенигорою», де збіглися здобутки національного мистецтва слова в інтеграції з монтажем картин, епічною широтою зображення, необхідних для фільмування, блискучу гру акторів у недалекій перспективі побачимо вбивчий вплив тоталітарної ідеології на майстра й поставання «Арсеналу», «Мічуріна», «Аерограду».

Висновки. Екскурс журналами «УЖ» (Універсальний Журнал), «Червоний клич» (1928–1929 рр.), архівними матеріалами кінця 20-х років ХХ століття, художня рефлексія взаємин між письменниками, які мешкали й гостювали в харківському будинку «Слово», мемуарними версіями подій та окремих постатей буремного десятиліття дає безцінний матеріал для наукової рецепції та трансформації уявлення про митців «Розстріляного відродження», сприяє корекції оцінок, а надто: дає уявлення про їхній творчий поступ, пошуки і знахідки нових художніх орієнтирів, жанрового розмаїття, оновлення художньо-виражальних засобів та прийомів. Тиск тоталітарної машини з одного боку, й прагнення до свободи та самовираження, з іншого, сприяли літературному поступу попри все. Продовження й увиразнення тенденцій модерної літератури початку ХХ століття не перестає дивувати своєю унікальністю й безумовно потребує поглиблення уявлень про феномен літератури 20–30-х років ХХ століття, сприяє увиразненню векторів вивчення явища в цілому й життя і творчості окремих письменників зокрема.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дончик В. Г. Доля української літератури – доля України: монологі й полілогі. Київ : Грамота, 2011. 640 с.
2. Хвильовий М. Мисливські оповідання для Степчука. *УЖ*. 1929. № 5(7). С. 42–59.
3. Вишня Остап. Мій перший твір. *УЖ*. 1928. № 2 (грудень). С. 33.
4. Багряний І. Сад Гетсиманський: Роман [Передмова О. Гаврильченка, А. Коваленка]. Київ : Дніпро, 1992. 528 с.
5. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України Фонд 1186. Опис 1. Справа 6. Арк. 27–29.
6. Вражливий В. Молодість. *УЖ*. 1928. № 1(листопад). С. 3–11.
7. Шугай О. Іван Багряний або Через терни Гетсиманського Саду : роман-дослідження. Київ : Рада, 1996. 480 с.
8. Багряний І. Повість «Ниточка-двійник». *Червоний клич*. 1929. № 45. С. 12–19.
9. Йогансен Майк. Дейлі Ньюз. *УЖ*. 1929. № 2(4) лютий. С. 46–49.
10. Йогансен Майк. Таймс. *УЖ*. 1929. № 2(4). С. 14–20.
11. Йогансен Майк. Тан. *УЖ*. 1929. № 1(5). С. 73–77.

12. Йогансен Майк. Уошінгтон Пост (З серії «Обличчя буржуазної преси»). *УЖ*. 1929. № 6. С. 60–67.
13. Йогансен Майк. NOMINA-OMINA (Латинська рима). *УЖ*. 1929. № 7. С. 126–129.
14. Снісаренко О. Драма у темному коридорі. *УЖ*. 1928. № 2. С. 10–23.
15. Куліш Микола. Мина Мазайло. *УЖ*. 1929. № 2(4). С. 40–44.
16. Сосюра В. Мій перший твір. *УЖ*. 1928. № 2 (грудень). С. 32.
17. Яновський Ю. Наваха із Толедо. *УЖ*. 192. № 2 (4) лютий.

УДК 821.161.2:Підмогильний

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-210-28>

ПСИХОАВТОБІОГРАФІЗМ МАЛОЇ ПРОЗИ ВАЛЕР'ЯНА ПІДМОГИЛЬНОГО

PSYCHOAUTOBIOGRAPHISM OF VALERIAN PIDMOHYLNYI'S SHORT PROSE

Михида С.П.,

orcid.org/0000-0002-0921-0819

Scopus-Author ID: 57215592630

*доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української філології та журналістики
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка*

Гонтар А.І.,

*студентка II курсу другого магістерського рівня
факультету філології та журналістики
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка*

У статті досліджено специфіку психоавтобіографізму Валер'яна Підмогильного в малій прозі. Це дозволяє наблизитися до розуміння психопортрету митця в авторській рефлексії за допомогою синтезу літературно-рознавчого осмислення художніх прийомів і засобів з елементами психологічного аналізу.

Методологічно дослідження вписано в психопоетикальну парадигму, що визначає теоретичну основу та прикладний інструментарій. Для визначення чіткого вектору розвідки опрацьовано літературно-критичні знахідки щодо поетики та філософії В. Підмогильного. Окреслено поточний стан психопоетикального осмислення письменника та перспективи подальших досліджень, які передбачають детальну роботу з текстом «під мікроскопом» із метою виокремлення психологічних деталей, які забезпечують психоавтобіографізм художньої прози митця.

У практичній частині дослідження на матеріалі двох оповідань («Важке питання» і «Військовий літун») проілюстровано динаміку психофізіологічного розвитку особистості та становлення світогляду В. Підмогильного й визначено авторський інструментарій, який уможливує такі спостереження. Для цього виокремлено повторювані психічні феномени й проаналізовано, яким чином це відображає штрихи до авторського психосвіту. Зокрема, виявлено тенденції до змалювання колізії між мораллю та природою, яку символізує конфлікт головного героя оповідання «Важке питання» Андрія та його товариша Миколи як персоналізованого Ід із мекістофелівським началом. Це розщеплення повторюється також у творі «Військовий літун». На текстуальному матеріалі оповідань окреслено особливості застосування художніх прийомів та засобів (композиційної доміанти, групування персонажів, внутрішнього конфлікту) в інтелектуальній прозі В. Підмогильного для оприявлення персональних переживань самого автора. Крім цього помічено використання біографічних елементів, як от навчання в церковно-приходській школі, юнацькі душевні перипетії тощо.

Ключові слова: мала проза, В. Підмогильний, психоавтобіографізм, психопоетика, психологізм, тілесність, особистість, композиція, групування персонажів, внутрішній конфлікт.

The article examines the specifics of Valerian Pidmohylnyi's psychoautobiography in short fiction. This allows us to come closer to understanding the psychoportrait of the artist in the author's reflection through the synthesis of literary comprehension of artistic techniques and means with elements of psychological analysis.

Methodologically, the study is based on the psychopoetical paradigm, which determines the theoretical basis and applied tools. In order to define a distinct vector of the research, the literary and critical findings on the poetics and philosophy of V. Pidmohylnyi are processed. The current state of the writer's psychopoetical comprehension and prospects for further research, which involve detailed work with the text "under a microscope" in order to highlight the psychological details that provide psychoautobiographical prose of the artist, are outlined.

In the practical part of the study, on the basis of two stories (“A Hard Question” and “The Military Flyer”), the author illustrates the dynamics of psychophysiological development of the personality and the formation of V. Pidmohylnyi's worldview and identifies the author's tools that make such observations possible. To this purpose, recurring mental phenomena are singled out and analyzed how they reflect the author's touches on the psychological world. In particular, the author reveals a tendency to depict the conflict between morality and nature, symbolized by the conflict between the protagonist of the story “A Hard Question” Andriy and his friend Mykola as a personalized Id with a Mephistophelean beginning. This split is also repeated in “The Military Flyer”. On the basis of the textual material of the stories, the article outlines the peculiarities of the use of artistic techniques and means (compositional dominance, grouping of characters, internal conflict) in V. Pidmohylnyi's intellectual prose to reveal the author's personal experiences. In addition, the use of biographical elements, such as studying in a parochial school, youthful emotional turmoil, etc. is noticed.

Key words: short story, V. Pidmohylnyi, psychoautobiography, psychopoetics, psychologism, physicality, personality, composition, grouping of characters, internal conflict.

Постановка проблеми. На обкладинці одного з найновіших видань прози Валер'яна Підмогильного процитовано Юрія Шереха: «Серед свого покоління Підмогильний вирізнявся особливою нещадністю й тверезістю бачення. Менше за всіх інших він упадав у лірику... був одним, може, єдиним справді великим українським прозаїком» [1]. Це твердження вирізняє письменника з-поміж інших, підкреслює його неординарність і, зважаючи на високу оцінку прози в літературно-критичних розвідках, не викликає сумнівів у правдивості щодо величини творчої постаті. Однак постають питання: чи справді «лірика» не була притаманна В. Підмогильному? Яким саме бачимо «нещадного» прозаїка крізь призму його текстів і що дає цьому підстави? Відповіді на них шукаємо через осмислення одного з понять психопоетикальної методології – психоавтобіографізму та визначення художніх прийомів і засобів, які оприявнюють цю рису в малій прозі письменника-інтелектуала й дають ключі до осягнення його психосвіту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчу постать Валер'яна Підмогильного не оминали увагою його сучасники та дослідники майбутнього. Біографічну довідку та передумови написання роману «Невеличка драма» окреслює О. Галета в «альтернативному путівнику творчості» В. Підмогильного «Досвід кохання і критика чистого розуму» [1]. У цьому ж виданні знайомимося з рефлексією доробку митця Ю. Бойком, В. Мельником, В. Шевчуком. В. Шевчук не так категорично схвально, як Ю. Шерех у згадуваній цитаті, оцінює початки літературної праці В. Підмогильного: «почасти схематичні образи, ще невправні діалоги, власне не так невправні, як штучні» [1, с. 354], але, поза тим, називає збірку «Твори. Том 1» «новим словом в творчості письменника» і «класичними зразками екзистенціалізму», основним для якого є «поняття існування, яке ототожнюється з індивідуальним переживанням людини» [1, с. 354].

На інтелектуальність прози автора, його спільні й відмінні риси з В. Петровим (Домонтовичем), а також роль Еросу в художньому слові звертає увагу С. Павличко в контексті осмислення дискурсу модернізму в українській літературі. На її думку, саме В. Підмогильний «остаточно зруйнував стереотип цієї (української) прози, де на місці тіла й сексуальності стояв пропуск». Однак рівноваги в цьому питанні митець так і не досягнув упродовж своєї, на жаль, нетривалої літературної діяльності. «Відтак сексуальність у Підмогильного виключає любов і полягає в насолоді для тіла», а «високе почуття, за яким женуться герої, так ніколи й не стає їхнім еротичним досвідом» [2, с. 224].

Розширимо уявлення про досліджуване явище, використовуючи здобутки психопоетики, що «передбачає реконструкцію психоструктури письменника, спираючись на вияви особистості митця, репрезентовані у його художніх текстах, щоденниках, мемуарах, у спогадах та листах тих, хто його знав особисто» [3, с. 89]. І разом з власне обраними за об'єкт студії творами розширимо мегатекст Підмогильного спогадами Ю. Шереха (Шевельова) [4], які дозволяють забезпечити об'єктивність тих чи тих спостережень та проливають світло на особистість письменника на тлі доби.

При цьому скористаємося аналітичним надбанням сучасного підмогильнознавства, зокрема ґрунтовною студією І. Скляр [5] з корекцією на матеріал – малу прозу. У межах нашої розвідки

не прагнемо до «перевідкриття» вже знайденого чи реферування наявних праць про психологічний портрет Валер'яна Підмогильного, а спрямовуємо увагу на специфіку відображення психофізіологічних особливостей в малій прозі автора, не відкидаючи можливості потенційного доповнення уявлень про митця.

Мета дослідження полягає в аналізі відображених у прозі В. Підмогильного психічних феноменів, які потенційно втілюють «особисте» митця, зокрема психофізіологічні особливості та штрихи до світоглядної парадигми, і визначення письменницького інструментарію, який це забезпечує.

Досягнення мети передбачає окреслення актуального стану дослідження особистості й поезики В. Підмогильного в українському літературознавстві, аналіз виявів психоавтобіографізму в оповіданнях «Важке питання» і «Військовий літун», формування уявлення про динаміку поставання психопортрету митця.

Об'єктом при цьому є мала проза В. Підмогильного, зокрема оповідання зі збірки малої прози «Сонце сходить» (2024) «Важке питання» та «Військовий літун», на матеріалі яких і сфокусовано наукові пошуки. **Предметом** літературознавчої розвідки визначаємо особливості психоавтобіографізму малої прози В. Підмогильного та художні прийоми й засоби, які сприяють відображенню особистісного в його творчості.

Виклад основного матеріалу. Мала проза Валер'яна Підмогильного вирізняється лаконічністю та високою щільністю художнього тексту – тут справді без «лірики», як і зазначав Ю. Шерех. Не менш лаконічним є й обсяг мегатексту, обраний задля вдумливого й уважного прочитання, що зумовлено обсягом статті. Тож спробуємо на матеріалі обраних оповідань завдяки вдумливого й спостережливого читання «під мікроскопом» (Г. Ключек), виокремити окремі риси особистості письменника. Цілковитим усвідомлюємо при цьому, що поодинокі знахідки самі собою не претендуватимуть на об'єктивність, адже можуть відображати певний задум укладачів того чи того видання, або ж індивідуальні проєкції читача, який звертатиме увагу на найбільш цікаві епізоди.

Це спонукає до пошуку істини на перетині *різних джерел*, адже «кожен із виявів внутрішнього світу митця, засвідчений в одному з джерел мегатексту, об'єктивізується лише за умови узгодження його з іншими, в тому числі й художнім текстом, який має психоавтобіографічний характер» [3, с. 89]. У межах цієї статті виокремлено два оповідання, у яких можна простежити певні повторювані тенденції, які знаходять продовження й у великій прозі митця, чим ілюструють узгодження психоавтобіографічних текстів між собою або ж динаміку трансформації.

Психоавтобіографічність визначено як «як здатність до художньої самоідентифікації, можливість відтворити рух рефлексій» [3, с. 22], тобто потенціал до втілення сфер «свідомого суспільного буття» суб'єкта дослідження й несвідомого «в усіх його виявах» [3, с. 22]. Відповідно, **психоавтобіографізм** розуміємо як якісну характеристику художнього тексту, яка цю здатність забезпечує (за аналогією до психологізму [6]).

Основний принцип роботи полягає в залученні «надзвичайної уваги до психологічної деталі на рівні художнього тексту і подробиці, на мемуарному рівні – до штриха». Це спонукає до ретельного читання ««під мікроскопом» із чіткою фіксацією та систематизацією кожного з проявів авторської Психеї» [3, с. 84].

Для формування основ розуміння психоавтобіографізму обраного суб'єкта дослідження пропонуємо звернутися до творів, які є своєрідною точкою формування тих чи тих психічних феноменів. Сучасне видання прози В. Підмогильного «Сонце сходить» побудовано з оповідань та повістей у хронологічній послідовності, що потенційно ілюструє *динаміку психофізіологічного розвитку особистості й становлення її світогляду*. У статті зосереджуємося саме на ранніх зразках авторського письма, щоб визначити тригерні елементи психосвіту митця, які повторюватимуться й трансформуватимуться в його подальшому доробку, та особливостях їхнього художнього втілення, які вказуватимуть на здатність тексту відображати психічне.

Відкриває збірку перше «підписане уже власним іменем» оповідання письменника «Важке питання» (1917), видане друком під час навчання в Катеринославському реальному училищі (1910–1918). Персонажі твору постають також учнями (гімназистами), одного віку з автором на момент написання, про що відомо з непрямого відтворення внутрішнього монологу одного з персонажів – Андрія: «Він вважав себе за дорослого, бо мав сімнадцять років» [7, с. 12].

Досить точно й глибоко відображено внутрішній світ юнаків, які саме переживають сплеск сексуальної активності: «потреба в жінчині вже почувалася... Андрій ... мучився, довго не міг увечері заснути під впливом непроханих, а іноді й проханих, малюнків... ранком же він прокидався з важкою головою й навіть іноді не ходив до класу» [7, с. 12]. Це вказує на актуальність порушених питань і для самого автора, тобто втілення психоавтобіографічних деталей на рівні сюжету, а також у моделюванні персонажів. У ранній малій прозі письменника помітно застосування прийому *композиційної домінантності*: в центрі оповіді опиняється «одна людська постать» [1, с. 12], чії внутрішні колізії стають основним об'єктом авторської уваги, що ілюструє прагнення психіки пізнати саму себе.

Микола й Андрій в оповіданні «Важке питання» зображені досить схематично. Утім, Андрій як *центральна постать* має більше індивідуальних рис, автор відображає його переживання, страхи, бажання. Миколу ж читач сприймає досить умовно й лише як антипода до менш упевненого в собі товариша. При цьому В. Підмогильний не відділяє Миколу від Андрія: «Річ у тому, що Микола мав більший за його досвід у справах кохання, і самолюбство Андрія від цього часом дуже страждало. Сьогодні він хотів дати реванш...» [7, с. 11], що спонукає вбачати в Миколі не окрему особистість, а радше втілення витіснених бажань Андрія, його *персоналізоване Ід (Воно)* за З. Фройдом [8].

Основним *несвідомим рушієм* юнака стає саме сексуальне бажання, тому Микола штовхає його якомога швидше реалізувати цю *обсесію*, слугує містком до неї, адже втілює цей новий недосяжний світ, який прагне пізнати Андрій: «Розкажи мені про тих, про вуличних, – зовсім принижено, з ніяковістю попрохав він... І що більше він слухав цих оповідань, то менше бруду бачив він у купівлі, а самі повії починали здаватись йому якимись веселими й безжурними німфами, до котрих всі мусять звертатись за справжньою втіхою» [7, с. 13].

Схожу модель *розщеплення психіки* на різні її складові та своєрідне *дистанціювання Ід* бачимо і в оповіданні «Військовий літун» (1923), де другорядні персонажі втілюють витіснені бажання головного героя Сергія Данченка, який понад усе прагнув «Кохання! Його ніхто не кохав»; «Він мріяв про кохання так, як написано в старій книзі» [7, с. 67]. Утім, найбільше Сергій прагне саме до реалізації тілесного поклику, який уже почав переростати в агресію й бажання влади через тривале його стримування й комплекс неповноцінності, спровокований недосконалою зовнішністю: «хотів бути паном над нею» [7, с. 67]. Більш успішні в цьому товариші Василь і Тимошівський викликають у нього заздрощі, а образ Василя ще й утілює подібне до Миколи *мефістофелівське начало*, підбурюючи Сергія до безчесної поведінки з Галею: «– Вночі, коли твоя цяцька спить, піди й ляж коло неї, – так казав Василь. Може й краще було б так зробити. Сили вистачило б. Але він хотів зв'язати її з собою назавсіді» [7, с. 66].

Однак крім цих досить очевидних спостережень за художнім відображенням психосексуального розвитку чоловіка, у зазначених оповіданнях стикаємося з іншим важливим психічним феноменом, який пронизує майже всі твори добірки – *внутрішній конфлікт між природою та мораллю*. О. Галета звертає увагу на те, що В. Підмогильний намагається виокремити й дослідити в образі головного героя «чистий розум», на який впливають різні виклики, а особливо – «любобна хвороба» [1, с. 17].

Андрій з оповідання «Важке питання» перебуває між двох «огнів»: сексуального потягу й духовних настанов «Святого Письма» та «натяків матері про фізичну чистоту» [7, с. 12]. У творі це «важке питання» вирішується за допомогою обставин (повія виявляється тимчасово зайнята), але відкритий фінал натякає на можливу перемогу інстинкту над «гадкою

про чистоту й мораль» [7, с. 18], адже уособлення інстинкту – Микола – лишається чекати, доки Андрій здасться й повернеться до незавершеної справи. Така зосередженість героя саме на біблійній моралі спрямовує до ще одного епізоду з життя В. Підмогильного – навчання в церковно-приходській школі, чим створює точку перетину тексту з реальним життям [9].

Сергій Данченко з оповідання «Військовий літун» також перебуває в сумнівах, як і Андрій, але щодо іншого – способу заволодіння Галею, як розглянуто вище. Це займає всі його думки, поки не з'ясується, що чоловік спізнився, а з Галею вже кохається його більш сміливий і привабливий товариш Тимошівський – персоніфіковане лібідо персонажа, яке досягає бажаного окремо від Его, тобто головного героя, обтяженого страхами й комплексами.

Ця **розщепленість чоловічих образів** у ранній малій прозі закладає тенденції й до **розщеплення категорії жіночого** на **високе** (прекрасне й духовне) й **низьке** (порочне і хтиве), які пізніше знайшли відображення в «Повісті без назви», де найповніше втілено цей невловимий образ омріяної, але далекої жінки, який В. Шевчук називає «типовим образом-символом», який «мимохідь справляє велике враження», але є тим птахом, якого герой Підмогильного «ніколи не піймає» [1, с. 362].

У першому оповіданні таке протиставлення бачимо в образах Галі з «Важкого питання» – «ідеальна дівчина» [7, с. 11], «симпатична і вдача у неї гарна» [7, с. 14], та повії, яка «дуже зручна: по-перше, сімдесят п'ять відсотків, що не заразишся, а по-друге – недорого бере» [7, с. 12]. Як і чоловіки, жінки в прозі Підмогильного втілюють контекстуально протилежні цінності: духовність та тілесність, що вказує на актуальність цього конфлікту для ранньої творчості письменника, а повторюваність цих деталей, яка простежується потім у «Повісті без назви», романі «Місто» та ін. вказує на їхню **психоавтобіографічність**. У художньому тексті її втілено на сюжетно-фабульному (зовнішні події та внутрішні колізії) та композиційному рівнях (групування персонажів та визначення композиційної домінанти).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, психоавтобіографізм прози В. Підмогильного передбачає оприявлення в його художніх текстах психосвіту автора. Підставами для об'єктивного визначення особистісних рис письменника є повторюваність тих чи тих психічних феноменів і патернів у різних творах, що належать до його мегатексту. На матеріалі ранніх оповідань В. Підмогильного «Важке питання» і «Військовий літун» проілюстровано високий потенціал його прози до відображення специфіки психосексуального розвитку психіки, внутрішніх колізій між Его та Ід (Воно), формування світоглядних цінностей. У цих творах також виявлено тенденції до розщеплення чоловічої психіки внаслідок боротьби між духовністю та тілесністю, що спричиняє повторюване протиставлення жіночих образів як високих (ідеальних, духовних) і низьких (порочних, гріховних). Поглиблене психолого-спрямоване дослідження цих та інших зразків прози В. Підмогильного становить перспективи подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Досвід кохання і критика чистого розуму: Валер'ян Підмогильний: тексти та конфлікт інтерпретацій / упоряд. О. Галета. Київ : Факт, 2003. 432 с.
2. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі : монографія. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Либідь, 1999. 447 с.
3. Михида С. Психопоетика українського модерну : Проблема реконструкції особистості письменника. Кіровоград : «Поліграф – Терція», 2012. 357 с.
4. Шерех Ю. Пороги і запоріжжя. Література. Мистецтво. Ідеології. Харків, 1998. Т. 1. С. 434–442.
5. Скляр І. Психопоетика сумарно-атрибутивної форми зображення в романній прозі Валер'яна Підмогильного. *Наукові записки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Літературознавство*. 2014, Том 1, № 1–77. С. 152–162. URL : <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/literature/article/view/1161> (дата звернення 09.07.2024)

6. Івашина О. Психологізм у творчості Марії Магіос: теоретичні та прикладні аспекти. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2023. Т. 1, вип. 29. С. 269–274. URL : http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/29/part_1/50.pdf (дата звернення 09.09.2024)
7. Підмогильний В. Сонце сходить. Вибрані твори. Київ : ВГ «Ще одну сторінку», 2024. 288 с.
8. Фройд З. Вступ до психоаналізу. Нові висновки. Пер. П. Тарашук. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2021. 552 с.
9. Підмогильний В. Вибрані твори. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 216 с.

УДК 81`33

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-210-29>

ВИДИ КОПІРАЙТЕРСЬКИХ ТЕКСТІВ

TYPES OF COPYWRITING TEXTS

Мороз В.В.,

orcid.org/0000-0001-5740-5840

студент СО «Магістр»

Донецького національного університету імені Василя Стуса

Гарбера І.В.,

orcid.org/0000-0001-5365-054X

кандидат філологічних наук, доцент

Донецького національного університету імені Василя Стуса

У статті розглянуто різні види копірайтерських текстів, їхні особливості та застосування у сучасному маркетингу та рекламі. Протягом останніх двадцяти років копірайтинг набув великої популярності на території слов'янських країн, ставши невід'ємною частиною рекламних і PR-стратегій. Визначено, що копірайтерські тексти можуть бути як вербальними, так і вербально-візуальними, поширюватися через ЗМІ, інтернет-розсилки, корпоративні канали та інші платформи. Копірайтерські тексти виконують два основні завдання: пасивне приваблювання аудиторії з пошукових систем за допомогою пошукової оптимізації та LSI-адаптації, а також спонукання аудиторії до цільової дії, такої як купівля продукту або послуги. Копірайтерські тексти можуть донести до споживача нову інформацію про продукт чи послугу, посприяти просуванню в пошукових системах, презентувати нову продукцію, зміцнити імідж компанії та розв'язати невправильні уявлення про продукт чи послугу.

Найбільш загальною класифікацією сучасних копірайтерських текстів є запропонована Олександром Назайкіним. Вона включає рекламні тексти, продавчі тексти, іміджеві тексти, презентаційні тексти, інформуючі тексти, веб-орієнтовані тексти, SEO-тексти, SMM-тексти, комерційні пропозиції, скрипти продажів, тексти для електронних розсилок, рекламні оголошення, сценарії для аудіо- й відеороликів, тексти для друкованої реклами, білі книги, тексти для користувацьких інтерфейсів, тексти для виступів та тексти для соціальних мереж. Кожен вид тексту виконує специфічні завдання, такі як привернення уваги, утримання інтересу, спонукання до дії, підвищення іміджу та інформування аудиторії.

Особлива увага у статті приділяється методам створення ефективних копірайтерських текстів, враховуючи психологічні та маркетингові аспекти. Для кожного виду тексту розглянуто особливості структури, підходи до написання та приклади успішного застосування. Наприклад, рекламні тексти зосереджуються на приверненні уваги та створенні позитивного образу продукту чи послуги, тоді як SEO-тексти оптимізуються для пошукових систем, щоб забезпечити високі позиції у результатах пошуку.

У статті також досліджено вплив копірайтерських текстів на цільову аудиторію та їхню ефективність у досягненні комерційних цілей. Оцінено переваги та недоліки різних видів текстів, що дозволяє зробити висновки про їхню доцільність у різних маркетингових стратегіях. Зокрема, SMM-тексти виявилися особливо ефективними у соціальних мережах завдяки можливості швидкого реагування на зміни у поведінці споживачів та персоналізації контенту.

Проведений аналіз показує, що копірайтинг є потужним інструментом у сучасному маркетингу, здатним значно підвищити ефективність рекламних кампаній і сприяти досягненню бізнес-цілей. Інвестиції у створення якісних копірайтерських текстів окупаються завдяки підвищенню конверсії та залученості аудиторії. Врахування динамічних змін у поведінці споживачів та адаптація текстів під сучасні тенденції ринку дозволяє копірайтерам створювати тексти, які максимально ефективно впливають на цільову аудиторію.

Ключові слова: копірайтинг, види копірайтерських текстів, маркетинг, реклама, комерційні тексти, SMM, SEO.

The article examines various types of copywriting texts, their features, and applications in modern marketing and advertising. Over the past twenty years, copywriting has gained significant popularity in Slavic countries, becoming an integral part of advertising and PR strategies. It is established that copywriting texts can be both verbal and verbal-visual, distributed through media, email newsletters, corporate channels, and other platforms. Copywriting texts perform two main tasks: passive attraction of the audience from search engines through search optimization and LSI adaptation, as well as prompting the audience to take targeted actions, such as purchasing a product or service. Copywriting texts can inform the consumer about a new product or service, aid in search engine promotion, present new products, strengthen the company's image, and dispel misconceptions about the product or service.

The most general classification of modern copywriting texts is proposed by Oleksandr Nazaykin. It includes advertising texts, sales texts, image texts, presentation texts, informative texts, web-oriented texts, SEO texts, SMM texts, commercial proposals, sales scripts, texts for email newsletters, advertising announcements, scripts for audio and video commercials, texts for print advertising, white papers, texts for user interfaces, texts for speeches, and texts for social networks. Each type of text performs specific tasks such as attracting attention, maintaining interest, prompting action, enhancing the image, and informing the audience.

The article pays special attention to methods of creating effective copywriting texts, considering psychological and marketing aspects. For each type of text, the features of structure, writing approaches, and examples of successful applications are discussed. For instance, advertising texts focus on attracting attention and creating a positive image of the product or service, while SEO texts are optimized for search engines to ensure high positions in search results.

The article also explores the impact of copywriting texts on the target audience and their effectiveness in achieving commercial goals. The advantages and disadvantages of various types of texts are assessed, allowing conclusions to be drawn about their appropriateness in different marketing strategies. Specifically, SMM texts have proven to be particularly effective on social networks due to their ability to quickly respond to changes in consumer behavior and personalize content.

The conducted analysis shows that copywriting is a powerful tool in modern marketing, capable of significantly increasing the effectiveness of advertising campaigns and helping achieve business goals. Investments in creating quality copywriting texts pay off by increasing conversion and audience engagement. Considering the dynamic changes in consumer behavior and adapting texts to current market trends enables copywriters to create texts that most effectively influence the target audience.

Key words: copywriting, types of copywriting texts, marketing, advertising, commercial texts, SMM, SEO.

Постановка проблеми. Останні двадцять років свідчать про значне розширення діяльності, пов'язаної з написанням текстів для комерційних цілей, відомої як «копірайтинг», на території слов'янських країн. На початкових етапах ця діяльність здебільшого здійснювалася фрілансерами та спеціалізованими PR і рекламними агентствами. Сьогодні ж посада «копірайтер» офіційно включається у штатний розклад багатьох організацій та фірм. Якщо піарник створює піар-об'єкти, а рекламист – рекламні продукти, то копірайтер займається написанням текстів, які спрямовані на виконання комерційних цілей, таких як продаж, презентація продукту чи послуги, а також створення або просування іміджу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сфері копірайтингу дослідження та публікації показують значне розширення видів копірайтерських текстів, що використовуються для досягнення різних маркетингових цілей. Сучасні дослідження підтверджують ефективність різних видів текстів, таких як рекламні, продавчі, іміджеві, презентаційні, інформаційні, веб-орієнтовані, SEO, SMM-тексти та інші. Дослідження, проведені такими вченими як Олександр Назайкін та Лариса Ухова, свідчать про важливість використання різних типів копірайтерських текстів для досягнення максимальної ефективності у комунікації з цільовою аудиторією. Аналіз свідчить, що кожен тип тексту має свої особливості та підходи до написання, що дозволяє оптимально впливати на споживачів та досягати маркетингових цілей. Особлива увага приділяється веб-орієнтованим та SEO-текстам, які сприяють підвищенню видимості сайтів у пошукових системах, а також текстам для соціальних мереж, що забезпечують високий рівень взаємодії з аудиторією.

Метою даної статті є дослідження різноманітних видів копірайтерських текстів та їх застосування у створенні ефективних комерційних матеріалів. Завдання статті включають деталь-

ний аналіз кожного типу копірайтерського тексту, таких як рекламні, продавчі, іміджеві, презентаційні, інформаційні, веб-орієнтовані, SEO-тексти та тексти для соціальних мереж. Окрім цього, стаття порівнює різні види текстів за їх ефективністю у досягненні маркетингових цілей та надає рекомендації для копірайтерів щодо оптимального використання кожного типу тексту в залежності від конкретної ситуації. Аналізуються сучасні дослідження та публікації, що підтверджують ефективність різних видів копірайтерських текстів, а також розглядаються конкретні приклади їх успішного застосування.

Виклад основного матеріалу. Текст копірайтера має кілька важливих завдань, спрямованих на виконання цілей замовника та надання послуг споживачам. Основне завдання тексту копірайтера полягає у створенні матеріалів, які спрямовують аудиторію до бажання витратити гроші на рекламований продукт. Для досягнення цього важливу роль відіграють знання психології та маркетингу. Ці знання допомагають копірайтеру розуміти, як працює свідомість і поведінка споживачів, що дозволяє створювати тексти, які ефективно впливають на цільову аудиторію [1; 2; 3].

Аналітичний склад розуму допомагає копірайтеру працювати з даними, розуміти ринок, аналізувати поведінку споживачів та ефективно планувати контент-стратегії, що підвищує якість та ефективність текстів. Текст копірайтера є лише інструментом, який дозволяє виконати завдання й спрямувати аудиторію до бажання витратити гроші на те, що рекламується. Головним мотиватором у копірайтерських текстах є цінність, яка створюється у читача завдяки тексту і спонукає його до бажання здійснити покупку чи іншу цільову дію [4; 5; 6].

Копірайтерські тексти виконують два основні завдання: пасивне приваблювання аудиторії з пошукових систем та спонукання аудиторії до здійснення цільової дії, такої як покупка рекламowanego продукту. Пасивне приваблювання аудиторії з пошукових систем досягається за допомогою пошукової оптимізації тексту (SEO) та LSI-адаптації. LSI-адаптація (Latent Semantic Indexing) включає використання синонімів та пов'язаних термінів у тексті для покращення його релевантності та видимості у пошукових системах. Це підвищує ефективність текстів, роблячи їх більш зрозумілими та релевантними для пошукових алгоритмів [7; 8; 9].

Крім того, копірайтерські тексти спонукають аудиторію до купівлі рекламowanego продукту через використання переконливих аргументів, створення цінності, залучення емоцій та застосування психологічних тригерів. Це дозволяє мотивувати аудиторію до виконання конкретної дії. У контексті копірайтингу "закрити аудиторію на цільову дію" означає спонукати читача до виконання конкретної дії, такої як покупка продукту, підписка на розсилку, заповнення форми тощо, використовуючи переконливі та мотиваційні елементи тексту [10; 11; 12].

Можна виділити декілька видів текстів пройдемося по кожному з них більш детально і визначим головну мету і суть тексту та продемонструємо приклади використання.

Текст №1. Рекламні тексти

Такий рекламний текст ефективно привертає увагу, чітко зазначає переваги товару та містить заклик до дії, що спонукає потенційних клієнтів здійснити покупку.

Мета: Просування товару або послуги.

Опис: Ці тексти створюються з метою привернення уваги потенційних клієнтів та спонукання їх до дії. Вони включають яскраві заголовки, короткі та запам'ятовувані слогани, а також основний текст, що пояснює переваги продукту або послуги [13].

Приклад: Реклама чохлів для смартфонів, яка акцентує увагу на різноманітності моделей та швидкій доставці.

«Купуйте зараз і отримайте 20% знижки на всі товари!» – такий заголовок привертає увагу та заохочує до негайної дії.

Чохол повністю імітуємо 15 pro max 📱

Матові чохла із закритою камерою!
Силіконова основа та скляна задня частина

- 11 11 Pro 11 Pro Max
- 12 12 Pro 12 Pro Max
- 13 13 Pro 13 Pro Max
- 14 14 Pro 14 Pro Max
- 15 15 Pro 15 Pro Max

Для замовлення пишть в директ ✅
Сьогодні замовили - завтра отримали 📦

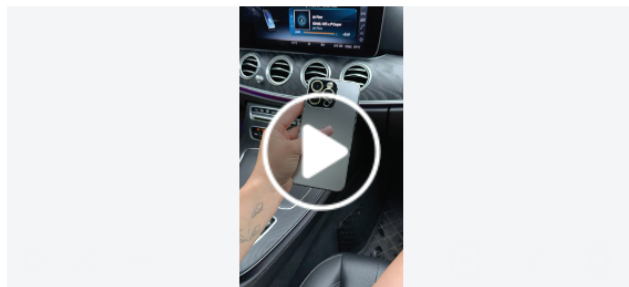

Рис. 1. Рекламний креатив з мережі Meta.com

Текст №2. Продажні тексти

Мета: Перекопати читача зробити конкретну покупку.

Опис: Продажні тексти створюються з метою безпосередньої конверсії читача в покупця. Вони часто містять детальні характеристики продукту, відгуки клієнтів, порівняння з конкурентами та конкретні переваги, що роблять продукт унікальним. Продавчі тексти також включають заклик до дії, що спонукає до негайної покупки [14].

Приклад:

Товар електричний самокат на сайті:

<https://allo.ua/ua/jelektrosamokaty/jelektrosamokat-xiaomi-mi-electric-scooter-4-ultra.html>

Текст №3. Іміджеві тексти

Мета: Формування позитивного іміджу компанії або продукту.

Опис: Іміджеві тексти спрямовані на створення та підтримку позитивного образу компанії або продукту в очах споживачів. Вони включають історії успіху, відгуки клієнтів, інформацію про досягнення компанії та її соціальну відповідальність. Такі тексти підкреслюють цінності та місію компанії, допомагаючи встановити емоційний зв'язок з аудиторією [15].

Приклад: Іміджевий текст для Monobank: <https://monobank.marieclaire.ua/>

Текст №4. Презентаційні тексти

Мета: Анонс нових продуктів або послуг.

Опис: Презентаційні тексти використовуються для прес-релізів, презентацій та на різних заходах. Їх головна мета – представити новинку на ринку та викликати інтерес до неї. Ці тексти зазвичай містять інформацію про характеристики та переваги нового продукту або послуги, а також можливості його використання. Вони створюють перше враження і мають спонукати потенційних клієнтів дізнатися більше [13].

Приклад: Прес-реліз про запуск нової лінійки екологічних продуктів:

Рис. 2. Слайд з презентації компанії Apple.inc

Текст №5. Інформаційні тексти

Мета: Надання важливої інформації.

Опис: Інформаційні тексти включають статті, новини, анонси та прес-релізи, які інформують про діяльність компанії або новини в галузі. Вони часто публікуються на сайтах компаній або у спеціалізованих ЗМІ. Основна мета таких текстів – донести до аудиторії актуальну та корисну інформацію, підвищити обізнаність про компанію та її продукти, а також зміцнити її позиції на ринку [12].

Приклад: <https://1plus1.ua/>

10:50 | 25.07.2024

Легкість і сяйво: візажистка 1+1 розповіла про найгарячіші тренди макіяжу

[#ексклюзив](#)

Рис. 3. Приклад новини

Текст №6. Веб-орієнтовані та SEO-тексти

Мета: Створення контенту для сайтів та оптимізація під пошукові запити.

Опис: Веб-орієнтовані тексти включають інформаційні сторінки, блог-пости, статті, та описи продуктів. Їх головна мета – залучення трафіку на сайт та підвищення його рейтингу в пошукових системах. SEO-тексти створюються спеціально для підвищення видимості сайту в пошукових системах, включаючи ключові слова та фрази, які відповідають пошуковим запи-

там користувачів. Поєднання цих двох типів текстів дозволяє забезпечити не лише інформативність та корисність контенту, але й його оптимізацію для досягнення високих позицій у пошукових результатах [11].

Приклад: Блог-пост про використання продукту у повсякденному житті, з оптимізованими ключовими словами для підвищення його видимості в пошукових системах: <https://uauto.life/polomki/slabki-misczya-ta-nedoliky-audi-a4-pershogo-pokolinnya/>

На що звернути увагу при купівлі Audi A4 (B5) - LIFE auto -
23 дек. 2022 г. — Слабкі місця Audi A4 B5. корозія днища;; турбіна;; кульові опори ... Слабкі місця, переваги та недоліки Geely Emgrand EC7 · VIPER. Від ...

Рис. 4. Приклад органічної видачі по ключу «переваги Ауді А4»

Текст №7. SMM-тексти

Мета: Взаємодія з аудиторією в соціальних мережах.

Опис: SMM-тексти (тексти для соціальних медіа) створюються для публікації в соціальних мережах, таких як Facebook, Instagram, Twitter та інших платформах. Їх основна мета – залучення підписників, підвищення їхньої активності, створення взаємодії з брендом та формування спільноти навколо продукту або послуги. Ці тексти часто включають заклики до дії, опитування, конкурси та інші інтерактивні елементи, які сприяють активній участі аудиторії з контентом, продуктом і бізнесом [10].

Приклад: Пост у Facebook з цікавим контекстом який створений в розважливій формі і підігріває інтерес або нагадує про свій продукт підписникам:

не варто забувати
заради чого ми працюємо

Рис. 5. Пост у Facebook кав'ярні

Висновки. Проведене дослідження виявило важливість та різноманітність видів копірайтерських текстів у сучасному маркетингу та рекламі. За останні двадцять років копірайтинг став невід'ємною частиною рекламних і PR-стратегій, що свідчить про його значну роль у досягненні комерційних цілей. Копірайтерські тексти можуть бути як вербальними, так і вербально-візуальними, та поширюватися через різні канали, включаючи ЗМІ, інтернет-розсилки та корпоративні платформи.

Копірайтерські тексти виконують дві основні функції: пасивне приваблювання аудиторії через пошукові системи та спонукання до цільової дії. Вони допомагають інформувати споживачів про нові продукти чи послуги, сприяють просуванню у пошукових системах, презентують новинки ринку та зміцнюють імідж компаній.

Аналіз останніх досліджень показує, що кожен вид копірайтерського тексту має свої особливості та завдання. Найбільш загальну класифікацію видів копірайтерських текстів запропонував Олександр Назайкін, включаючи рекламні, продавчі, іміджеві, презентаційні, інформаційні, веб-орієнтовані, SEO-тексти, SMM-тексти, комерційні пропозиції, скрипти продажів, тексти для електронних розсилок, рекламні оголошення, сценарії для аудіо- й відеороликів, тексти для друкованої реклами, білі книги, тексти для користувацьких інтерфейсів, тексти для виступів та тексти для соціальних мереж.

Особливу увагу приділено методам створення ефективних копірайтерських текстів, враховуючи психологічні та маркетингові аспекти. Для кожного виду тексту розглянуто особливості структури, підходи до написання та приклади успішного застосування. Наприклад, рекламні тексти зосереджуються на приверненні уваги та створенні позитивного образу продукту чи послуги, тоді як SEO-тексти оптимізуються для пошукових систем, щоб забезпечити високі позиції у результатах пошуку.

Проведений аналіз показує, що копірайтинг є потужним інструментом у сучасному маркетингу, здатним значно підвищити ефективність рекламних кампаній і сприяти досягненню бізнес-цілей. Інвестиції у створення якісних копірайтерських текстів окупаються завдяки підвищенню конверсії та залученості аудиторії. Врахування динамічних змін у поведінці споживачів та адаптація текстів під сучасні тенденції ринку дозволяє копірайтерам створювати тексти, які максимально ефективно впливають на цільову аудиторію.

Таким чином, копірайтерські тексти є незамінним інструментом у арсеналі маркетолога, які забезпечують досягнення високих результатів у просуванні продуктів і послуг, підвищують рівень залученості та довіри аудиторії, що в кінцевому рахунку сприяє успішній реалізації бізнес-стратегій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ухова Л. П. Копірайтинг: мистецтво створення текстів, що продають. Харків: Видавництво «Ранок», 2020. 312 с.
2. Жиліна А. М. Вербально-візуальні тексти: структура та функції. Львів: Видавництво «Світ», 2021. 198 с.
3. Назайкін О. О. Практика копірайтингу: основні принципи та методи. Одеса: Видавництво «Астропринт», 2022. 274 с.
4. Smith J. The Evolution of Copywriting Models in Digital Marketing. J. Smith, L. Williams. *Journal of Digital Marketing*. 2020. № 8(4). P. 110–125.
5. Williams L. Effective Copywriting Techniques for Social Media Marketing. L. Williams, J. Smith. *Social Media Marketing Journal*. 2021. № 12(2). P. 98–113.
6. Jones M. SEO and Copywriting: How to Optimize Content for Search Engines. New York: McGraw-Hill, 2021. 220 p.
7. Brown E. Copywriting for the Modern Marketer: Techniques and Best Practices. London: HarperCollins, 2019. 330 p.
8. Johnson K. Persuasive Writing: Copywriting Strategies for Business Success. Boston: Houghton Mifflin, 2020. 290 p.
9. White T. The Power of Words: Crafting Copy that Sells. San Francisco: Jossey-Bass, 2022. 310 p.
10. Green M. Mastering Copywriting: A Guide to Writing High-Converting Sales Copy. Chicago: University of Chicago Press, 2021. 270 p.
11. Tuten T. Advanced Social Media Marketing Strategies. Los Angeles: SAGE Publications, 2020. 350 p.
12. Strauss J. Digital Marketing Essentials: Creating Value in the Digital World / J. Strauss, R. Frost. New York: Routledge, 2021. 400 p.
13. Clow K. Integrated Advertising, Promotion, and Marketing Communications / K. Clow, D. Baack. Boston: Pearson Education, 2020. 520 p.
14. Chaffey D. Digital Marketing: Strategy, Implementation, and Practice / D. Chaffey, F. Ellis-Chadwick. London: Pearson Education, 2019. 450 p.
15. Кривоносов О. В. Теорія та практика копірайтингу: навчальний посібник. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2019. 256 с.

УДК 81`25

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-210-30>

ЕДИТОЛОГІЧНА КОНЦЕПЦІЯ ПЕРЕКЛАДУ ЮРІЯ ЛУЦЬКОГО ЯК ПРОПОЗИЦІЯ ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКИХ СТУДІЙ

GEORGE LUCKYJ'S EDITORIAL CONCEPT OF TRANSLATION AS A PROPOSAL FOR ADVANCING UKRAINIAN STUDIES GLOBALLY

Одрехівська І.М.,

*orcid.org/0000-0002-2568-8775**Scopus-Author ID: 57193123179**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики**імені Григорія Кочура**Львівського національного університету імені Івана Франка;**наукова співробітниця та лектор української і східноєвропейської культури,**Школа славістичних та східноєвропейських студій**Лондонського університету*

У цій статті проаналізовано підходи Юрія Луцького (George Luckyj) до перекладу та представлення українських творів для англомовної аудиторії, зокрема принципи їхнього редагування, упорядкування і соціокультурного позиціонування, що демонструє потенціал його едитологічної концепції для принципового переформатування сфери україністики на міжнародному рівні сьогодні. У розвідці доведено, що розширення інтерпретаційних рамок та нарощення інтелектуального символічного капіталу було засадничою метою едитологічної концепції Юрія Луцького – візія, яка не втрачає актуальності й досі. Спираючись на проведений аналіз, можна виокремити чотири ключові компоненти його едитологічної концепції перекладних видань: історико-діалогічний підхід (ширша контекстуалізація), тематична вибірковість, ґрунтовний паратекстуальний супровід та релевантний переклад. Стрижнем концепції є деколонізація знання: Юрій Луцький прагне представити українську літературу як рівноправну складову світового культурного дискурсу, виходячи за межі колоніальних наративів. Це доводять підготовлені ним англомовні видання творів Миколи Хвильового, прози модерністів 1920-х рр. та загальновідомої читанки «Modern Ukrainian Short Stories», окрім низки інших ініціатив. Його віховим видавничим проектом позиціонуємо антологію документів-першоджерел української інтелектуальної історії в англомовних перекладах «Towards an Intellectual History of Ukraine: An Anthology of Ukrainian Thought from 1710 to 1995», який було реалізовано 1996 року у Торонто в співпраці з Ральфом Ліндгаймом. У цьому контексті, стаття теж актуалізує едитологію перекладу як важливий міждисциплінарний напрям перекладознавства, що дає змогу всеохопно поглянути на історіософію рецепції української культури в іншомовному просторі та комплексно проблематизувати інтерпретаційні зсуви.

Ключові слова: редактор перекладу, упорядник, переклад, українські студії, едитологія перекладу, перекладознавство.

The present article analyzes George Luckyj's approaches to translating and presenting Ukrainian cultural works to an English-language audience, focusing on the principles of editing, arrangement, and sociopolitical positioning. The study demonstrates the potential of his editorial concept for fundamentally reshaping the field of Ukrainian studies at the international level today. The article argues that expanding interpretive frameworks and increasing intellectual symbolic capital was a fundamental goal of George Luckyj's editorial concept – a vision that remains relevant today. Based on the analysis, four key components of his editorial framework for translated publications can be identified: a historical-dialogical approach (broader contextualization), thematic selectivity, comprehensive paratextual accompaniment, and relevant translation. The core of the concept is the decolonization of knowledge: Luckyj sought to present Ukrainian literature as an equal component of the global cultural discourse, going beyond colonial narratives. This is evidenced by his English-language editions of Mykola Khvylovy's works, the prose of the 1920s modernists, and the well-known anthology «Modern Ukrainian Short Stories», among other initiatives. His landmark publishing project is positioned as the anthology of documents

and primary sources of Ukrainian intellectual history in English translations, «Towards an Intellectual History of Ukraine: An Anthology of Ukrainian Thought from 1710 to 1995», which was implemented in 1996 in Toronto in collaboration with Ralph Lindheim. In this context, the article also actualizes editorial studies of translation as an important interdisciplinary area of translation studies, which allows for a comprehensive view of the historiography of the reception of Ukrainian culture in the foreign language space and a complex problematization of the ensuing interpretive shifts.

Key words: translation editor, compiler, translator, Ukrainian studies, editorial studies of translation, translation studies.

Актуальність проблеми. У сучасному перекладознавчому дискурсі виокремлюється напрям едитології перекладу, що ретельно досліджує багатоаспектний процес підготовки перекладних текстів до публікації та їхню структуру, висвітлюючи складну взаємодію між редакторами, перекладачами та іншими зацікавленими сторонами у створенні високоякісного кінцевого продукту [1; 2; 3]. Відповідно, ця стаття продовжує низку досліджень авторки, присвячених цьому напрямку [4; 5; 6]. Ураховуючи новітні акценти щодо важливості розробки методології аналізу редакторсько-видавничих практик перекладу, а також з огляду на потребу вийти за рамки виключно теоретичних міркувань й поглибити історіософські та метакритичні перспективи едитологічного аналізу перекладних видань, варто поглянути на авторські концепції представлення та поширення перекладної літератури, зокрема української літератури в англомовному світі.

У цьому контексті перекладацько-видавнича діяльність Юрія Луцького (George Luckyj), відомого літературознавця та перекладача, одного з фундаторів українознавчих студій на північноамериканському континенті, професора й довголітнього завідувача кафедри славістики Торонтського університету, заслуговує особливої уваги. Її унікальність полягає у тому, що Юрій Луцький зумів «жити у двох світах» (за однойменною назвою збірки його праць [7]): досліджувати та писати про українську культуру для англомовного читача й активно долучатися до українського наукового поля, коли це стало можливо (1980–1990-ті рр.). Невипадково Юрій Шевельов назвав Луцького «провідником українських студій на чужині» [3, с. 5], адже комплексна студія 1975 р. «Ukrainian Studies in the West: Problems and Prospects» авторства Юрія Луцького формувала тогочасний порядок денний для низки ініціатив в україністиці [8]. Сам професор скромно розумів, що світ знає про Україну дуже мало, і це підказало йому відповідну роль у майбутній кар'єрі – «роль популяризатора», щоб розповісти північноамериканським англомовним читачам про українську літературу так, аби вони могли сприйняти цю інформацію не як пропаганду, а як стимул для подальшого вивчення [9].

Окрім низки монографічних праць, видавничі проекти Юрія Луцького – двомовна (англо-українська) хрестоматія української літератури «Modern Ukrainian Short Stories» (1973; доповнене перевидання 1995), англомовний посібник «Ukrainian Literature in the Twentieth Century: A Reader's Guide» (1992) та візіонерські антології «Stories from the Ukraine by Mykola Khvylovy» (1960), «Discordant Voices: The Non-Russian Soviet Literatures» (1975), «Before the Storm: Soviet Ukrainian Fiction of the 1920s» (1986), «Towards an Intellectual History of Ukraine: An Anthology of Ukrainian Thought from 1710 to 1995» (1996), а також ініційовані масштабні видання, зокрема англійський переклад трьох тематичних томів «Енциклопедії українознавства», які були написані й видані (1949–1952) під керівництвом Володимира Кубійовича і Зенона Кузеля в осідку НТШ в містечку Сарсель біля Парижу, кидали потужний виклик домінуванню русистики та колоніальній перспективі у західному академічному знанні про Україну й центрально-східну Європу. Саме в такій оптиці – з фокусом на глобальний запит на розвиток українських студій через повномасштабну російсько-українську війну – вкрай важливо сьогодні проаналізувати вже опубліковані раніше праці та успішні практики «експлікації» українського нарративу, щоб формувати якісну пропозицію надалі. Отож, едитологічна концепція перекладу Юрія Луцького постає релевантним вихідним пунктом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найповніше концептуальне висвітлення внеску Юрія Луцького в українські студії у глобальному вимірі бачимо у статті Ольги Лучук 2010 р. «Юрій Луцький: між Україною і Заходом. Нотатки про наукову сесію до 90-річчя від дня народження вченого» [10], де окреслено магістральні вектори його творчості на основі виголошених доповідей у рамках окремої сесії на його присвяту в межах міжнародної наукової конференції «Україна і світ: прагнення змін», яку проводило Фулбрайтівське товариство у Києві. Біографічні огляди пропонують статті Романа Корогородського [7, с. 10–46], а також Олега Ільницького [11] та Марка Роберта Стеха [12]. Надія Колошук опублікувала розвідку-інтерпретацію щоденника Юрія Луцького в дуальному ракурсі «українське» vs «чуже» [13]. Запропонована тут студія – це новий виток у вивченні концепції Юрія Луцького, тому що в епіцентрі постає едитологічна траєкторія його діяльності як перекладача, редактора та упорядника англomовних видань української літератури, що загалом проливає світло на історіософію представлення української культури в північноамериканському просторі.

Виходячи з цього, **мета дослідження** – проаналізувати підходи Юрія Луцького до перекладу українських творів для англomовної аудиторії, принципів їхнього редагування, упорядкування і позиціонування, що демонструє потенціал його едитологічної концепції для принципового розширення сфери україністики на міжнародному рівні.

Виклад основного матеріалу дослідження. В одній зі статей, опублікованих одразу після здобуття Україною незалежності, Юрій Луцький формулює таку світоглядну позицію: «Досягнути своїх коренів, розвалити віковичне імперське гальмо, утвердити себе в народі і в державі – всього цього ще може бути мало, щоб вивести українську культуру в широкий, насамперед західний світ. Чому? Тому, що вихід на світову арену не такий простий. Для того, щоб вийти в світ, треба *зберегти віддаль від себе*» (курсив – І.О.) [14, с. 139]. Власне, дослідник вважав надважливим вміти змінювати дистанцію та втримувати відстань для того, щоб охопити цілісну картину культурного простору, адже це відкриває ширший спектр поглядів і приховані закономірності й дає змогу краще оцінити композицію. Роман Корогородський вдало окреслив: «Автор [Юрій Луцький] категорично відмовляється розглядати українську реальність виключно як самодостатню категорію – «саму-в-собі». Для Юрія Луцького така вузькість означена словом «гетто». Він послідовно наполягає на контекстуальності самого поняття «Україна» як невіддільної частини світового культурно-історичного простору» [7, с. 14].

В автобіографічному етюді Юрій Луцький теж писав: «Уже студентом-аспірантом я відчув, що українську наукову працю на чужині треба робити не з погляду рідного загумінку, а з об'єктивної наукової перспективи, яка панує на Заході. Не вузьколобою пропагандою, а справжньою науковою роботою зарекомендуємо Україну найкраще світові» [7, с. 47]. Сьогодні цю думку продовжує Рорі Фіннін, який акцентує на двох крайнощах в світових українських студіях – з одного боку, провінціалізації української культури, а з іншого – її політизації; на його погляд, це – практики, які зводять дуже яскраві, проте складні культурні постаті «або до нуля, або до героїв», і така біфуркація мислення може придушити концептуальну інноваційність у представленні українського наративу [15]. З тактом, добре обґрунтованим апаратом та діалогічністю до ширшого контексту – саме у такому ключі вбачав Юрій Луцький ефективне вписування чи т.зв. «перевідкриття» української літератури, культури й історії у світовому обширі, що і стало фундаментальною позицією його едитологічної концепції.

Для прикладу, Франк Сисин у рецензії на справді епохальне видання «Towards an Intellectual History of Ukraine: An Anthology of Ukrainian Thought from 1710 to 1995» за редакцією і в перекладі Юрія Луцького та його колеги Ральфа Ліндгайма, яке вперше подає англійські переклади 42 документів української інтелектуальної історії за чотири століття, зазначає таке: «На щастя, добре написаний вступ поміщає тексти в ширший інтелектуальний контекст і згадує авторів, яких не вдалося включити до збірки [...] Упорядники мудро не обмежують свій вибір текстів

лише тими, що є важливими для української політичної культури. Включення Прокоповича дає уявлення про український вплив на сучасну російську політичну думку [...] Вони наслідували аналогічну схему для XIX століття, включивши, окрім вибраних творів Костомарова, Шевченка, Куліша, Драгоманова, Качали, Нечуя-Левицького та Грінченка, листи Гоголя про його українську ідентичність, текст відомого мовознавця Потебні про мовну денаціоналізацію, а також приклади з праць українського філософа Юркевича» (переклад – І.О.) [16, с. 128]. Працюючи у такому діалогічному та ширшому форматі, Юрій Луцький послідовно стверджував про необхідність «переосмислення рідних коренів» [7, с. 45] для «покінчення з віковою ізоляцією» [7, с. 44], щоб «відзискати віру у себе та черпати з неї» [7, с. 227]. Вагомість цієї праці влучно підкреслили упорядники у передмові: «Без документів сама історія залишається непідтвердженою розповіддю» [17, с. 3]),

У контексті включення листів Гоголя у вищезгадане видання, важливо додати, що саме Юрій Луцький став першим, хто поглянув на його творчість у рамках української інтелектуальної історії початку 19 століття в монографії 1971 р. «Between Gogol and Shevchenko: Polarity in the Literary Ukraine, 1798-1847», вказуючи, що тоді інтелігенція опинилася перед складним вибором: змиритися з маргінальним становищем України в складі Російської імперії та спостерігати за поступовою втратою української культури, або розпочати національно-визвольний рух для забезпечення незалежного розвитку України. Луцький вважає Гоголя та Шевченка емблематичними фігурами цієї епохи, трактуючи Гоголя як “консервативного малороса”, а Шевченка – з духом “нової людини” [18].

Розширення інтерпретаційних рамок та нарощення інтелектуального потенціалу – це засаднича мета едитологічної концепції Юрія Луцького. Коли у 1960 р. він публікує у Нью-Йорку англійські переклади творів Миколи Хвильового, одразу в назву кидає читачеві «якір» – «Stories for the Ukraine», у підназву подає «Five short stories by the leading Soviet Ukrainian writer who committed suicide in 1933» («П'ять оповідань провідного радянського українського письменника, який покінчив життя самогубством у 1933 році») зі конденсованим поясненням під титульною назвою: «In 1925, Khvylovy was a rising star of Soviet Ukrainian literature, but when in the early 1930s, the Party instituted a campaign of terror against [...] Ukrainian culture and literature, Mykola Khvylovy shot himself» («У 1925 році Хвильовий був висхідною зіркою, але коли на початку 1930-х років партія розпочала кампанію терору проти української культури та літератури, він застрелився») [19]. Далі слідує – розгорнута передмова, яка вводить англійського читача у контекст життя автора, проте Луцький «фоново» розставляє потрібні акценти, зокрема: «The revolution of 1917 had a different character in Ukraine that it had in Russia. In Ukraine it was fought primarily as a war of national liberation» («Револуція 1917 року в Україні мала інший характер, ніж у Росії. В Україні вона відбувалася передусім як національно-визвольна війна») [19, с. 2], де згодом також цитує тези з памфлету Хвильового «Україна чи Малоросія». Наприкінці збірки, тобто власне після перекладів «Puss in the Boots», «My Self (Romantica)», «A Sentimental Tale», «The Inspector-General» та «Ivan Ivanovich», Луцький додає фрагментарний переклад статті-спогадів Аркадія Любченка під назвою «His Secret (Reminiscences)», що гармонійно підсумовує наратив про Хвильового.

Проте Луцький цим не завершує: на зворотній обкладинці він відкрито показує цинічність радянської системи й додає англійський переклад цитат з критики Йосифом Сталіним 1926 заклику Хвильового «Геть від Москви!» («At a time when Western European proletarians look with enthusiasm to the flag flies over Moscow, this Ukrainian communist Khvylovy has nothing to say in favor of Moscow, except to call on Ukrainian leaders to run away from Moscow as fast as possible» / «У той час, коли західноєвропейські пролетарі із захопленням дивляться на прапор, що майорить над Москвою, цей український комуніст Хвильовий не має більше нічого сказати на користь Москви, окрім заклику до українських лідерів якнайшвидше тікати від Москви»)

та з московської «Литературной газеты» про літературознавчу інтерпретацію Луцьким стилем Хвильового («To say, as Luckyj does, that Khvylovy's works represent a Ukrainian literary renaissance is a mockery...»). Іншими словами, Луцький публікує вдало відібрані твори в естетично довершених перекладах з добре підготовленим інтерпретаційним апаратом (передмова, прикінцева стаття Любченка та додаткові виноски-тлумачення в перекладних текстах) та водночас формує опозицію титульної і зворотньої обкладинки (наголошую, що це – 1960 р.), викриваючи усю абсурдність радянського механізму.

Через 13 років за редакцією Луцького виходить двомовна читанка українських оповідань «Modern Ukrainian Short Stories» у серії «Ukrainian Academic Press», яка презентує загалом 15 текстів 11 українських авторів, серед яких – і Микола Хвильовий. Якщо у виданні 1960 року Ю. Луцький включив програмний текст «Я (Романтика)» у перекладі Костянтина-Генрі Андрусишина, то у цьому виданні подано новий переклад Юрія Тарнавського. Керуючися методичною спрямованістю публікації, а саме – її націленістю для студентів, які поглиблено вивчають українську мову, Луцький у редакторській передмові окреслює, що перекладачі співпрацювали, щоб забезпечити адекватні паралельні тексти, і було прийнято рішення не нагромаджувати пояснень до тексту у виносках чи в самих фрагментах. Для прикладу, візьмімо перше речення оповідання: «З далекого туману, з тихих озір загірної комуни шелестить шелест: то йде Марія». І порівняємо дві інтерпретації, які включив Луцький у видання 1960 р. та 1973 р. відповідно: 1) «From distant misty regions, from the calm lakes of the intangible Commune¹ there rustles a whisper: Maria is coming» (пер. К.Г. Андрусишина) з виноскою наприкінці сторінки: «Khvylovy often uses the image of Intangible Commune, Distant Commune, or Commune beyond her hills, to convey his dream of an ideal communist state» [19, с. 31]; 2) «Out of the distant mist, out of the quiet lakes of untouchable communism, a rustling sound is heard: the Virgin Mary is walking» (пер. Ю. Тарнавського) [20, с. 116]. Як бачимо, перший переклад надто буквальний і зосереджується через виноску на ідейній складовій у світогляді Хвильового-автора, тобто його вірі в ідеальний комунізм, де панує справедливість та повага до людських прав, тоді як другий переклад ставить акцент на естетиці та релігійному символізмі Хвильового, відкриваючи ширший простір для читацьких інтерпретацій. Уникнення складних або архаїчних мовних засобів та використання простіших образів «distant mist» та «quiet lakes» налаштовує на безпосередніший зв'язок з читачем у другому перекладі, що важливо з огляду на сучасну студентську аудиторію. З цього можемо прослідкувати логіку Юрія Луцького. Загалом, проєкт відбувся за підтримки грантової програми з гуманітаристики у Торонтському університеті, та читанку було перевидано 1995 року, враховуючи її популярність. Вона досі широко використовується в курсах з української літератури за кордоном.

У передмові до читанки Луцький досить побіжно подав: «During the 1920s Ukrainian literature enjoyed a brief renaissance which was cut short by the onset of Stalinism. It is in this period that writers like Khvylovy, Pidmohylny, Kosynka and Yanovsky wrote their best works» [20, с. 8]. Окрім вже згаданого Хвильового, антологія включала оповідання Григорія Косинки «Black Night» (пер. А. Сейведж) та «In the Grainfields» (пер. Р. Багрій-Пікулик) й «A Boat in the Sea» Юрія Яновського (пер. А. Сейведж). Це був перший крок до більшого проєкту Юрія Луцького про українську прозу 1920-х рр., який вилився у видання 1986 р. антології «Before the Storm: Soviet Ukrainian Fiction of the 1920s» за редакцією Юрія Луцького (окремі твори – в перекладі Юрія Ткача). Назвавши цю епоху «золотим десятиліттям сучасної української літератури» [21, с. 7] у вступі до книги, Луцький упорядкував тексти 17 українських авторів, більшість з яких були проскрибовані в Радянському союзі та фактично дебютували в англійському перекладі – Гео Шкурупій, Майк Йогансен та ін.

У передмові Луцький далі вказує: «For the record, nine of the contributors to this volume perished in the GULAG or were shot (Kosynka), one committed suicide (Khvylovy), and the remaining

seven were either kept under prolonged arrest or police surveillance. Yet in their works, published here and elsewhere, nothing remotely counter-revolutionary can be found. How is one to contradict, then, the suspicion common among Ukrainian readers that these writers might have been hounded and destroyed precisely because they succeeded in making Ukrainian literature less provincial and attempted “to bring it,” as Khvylovy wrote, “onto the world stage”? The concern of the Kremlin, then and now, was that the world arena should be open to Russian art and literature, not to that of its Republics [...] Cultural imperialism is a legitimate explanation» («Для довідки: дев’ятеро з авторів цієї збірки загинули в ГУЛАГу або були розстріляні (Косинка), один покінчив життя самогубством (Хвильовий), а решта семеро перебували під тривалим арештом або під наглядом поліції. Проте в їхніх творах, опублікованих тут та деінде, не можна знайти нічого навіть віддалено контрреволюційного. Як тоді заперечити поширену серед українських читачів підозру, що цих письменників могли переслідувати і знищили саме за те, що їм вдалося зробити українську літературу менш провінційною і спробувати, як писав Хвильовий, “вивести її на світову арену”? Занепокоєння Кремля – і тоді, і зараз – полягало в тому, щоб світова арена була відкрита для російського мистецтва та літератури, а не для її республік [...] Культурний імперіалізм – тут легітимне пояснення») [21, с. 8]. Через введення такого паратекстуального обрамлення, Юрій Луцький чітко актуалізує гуманізаційний вектор видання (через емпатію та повагу до текстів авторів), оскаржує радянський наратив (через представлення переслідувань як придушення українського авангардного самовираження), тим самим посилюючи значущість перекладених творів як виклик загальній провінційності. Зробивши прямий акцент на культурному імперіалізмі та колоніальному приписуванню світових здобутків лише російській літературі, упорядник відкрито розриває конвенційну практику рецепції т. зв. радянської літератури.

На основі такого оглядового аналізу редакторської, упорядницької та перекладацької творчості Юрія Луцького варто підсумувати його едитологічну концепцію перекладу й видання української літератури в англomовному світі. Тут можна одразу виокремити чотири ключові компоненти, які за Луцьким вважаємо магістральними для подання: (1) **історично-діалогічна перспектива** представлення творів (контекстуалізація, ширше тло і творення паралелей); (2) **тематична вибіркoвiть** і формування специфіки подання саме обраних текстів; (3) **паратекстуальний супровід** та (4) якісний і **релеватний** для цільової читацької аудиторії **переклад**. Стрижневим у його концепції є подання текстів не лише як ізольованих артефактів, а як частини більшого світового наративу (культурного й історичного). Це вказує на деколоніальний вектор концепції Луцького, коли першочерговим завданням стає відмежування від колоніальної матриці й насадженого алгоритму подання інформації. Істотним в його концепції є вписування українського твору в ширше світове тло, що вважається визначальним для «перевідкриття» тексту в іншомовній інтерпретації.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Працюючи на стику літературознавства, історії, культурології та перекладознавства, Юрій Луцький пропонує комплексний підхід до перекладу та видання української літератури, який включає не лише пропозицію адекватного перекладу, а і його контекстуалізацію через паратекстовий супровід та формування тематичного акценту. Сьогодні цей підхід імplementовано також в практиці Марка Андричика, який за останні роки підготував дві важливі збірки – «The White Chalk of Days: The Contemporary Ukrainian Literature Series Anthology» (2017 р.) та її перевидання «Writing from Ukraine: Fiction, Poetry and Essays since 1965» (2022 р.). Ці публікації за хронологічним добром текстів продовжують траєкторію, розпочату Юрієм Луцьким. У цьому контексті, підсумована едитологічна концепція може стати основою для розробки стратегій популяризації української літератури в англomовному світі та має різновекторні перспективи для подальшого розвитку. Цілком раціональним кроком стала б навіть розробка методичних рекомендацій для видавців, редакторів та упорядників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Mossop B. *Revising and editing for translators*. Routledge, 2020.
2. Nergaard S. The (In)visible Publisher in Translations: The Publisher's Multiple Translational Voices. *Authorial and Editorial Voices in Translation 2 – Editorial and Publishing Practices*. Montréal: Éditions québécoises de l'œuvre, collection Vita Traductiva, 2013.
3. Pokorn N. K. Who are the real guardians of translated texts? Translators, editors and others. *Hieronymus*. 2018. Vol. 5. P. 1–25.
4. Одрехівська І. Від соціології до едитології перекладу: метатеоретичний вимір. *Південний архів (філологічні науки)*. 2024. № 97. С. 54–60.
5. Одрехівська І. Едитологія перекладу як напрям перекладознавчих досліджень. *Studia Methodologica*. 2024. № 57. С.165–173.
6. Odrekhivska I. Translation editology: conceptualising the interdisciplinary area of Translation Studies. *Respectus Philologicus*. 2017. Vol. 31. P. 92–100.
7. Луцький Ю. *З двох світів: Публіцистика. Естетика. Історіософія*. Уп. Романа Корогодського. Київ: Гелікон, 2002. 400 с.
8. Luckyj G. Ukrainian Studies in the West: Problems and Prospects. *Ukraine in the Seventies*. Ed. by P. Potichnyj. Oakville, 1975.
9. Луцький Ю. *На сторожі: Друга частина споминів*. Ред. М.Рябчук. Київ: Критика, 2000. 111 с.
10. Лучук О. Юрій Луцький: між Україною і Заходом. Нотатки про наукову сесію до 90-річчя від дня народження вченого. *Слово і час*. 2010. № 9. С.117–119.
11. Pnytzkyi, O. S. George Stephen Nestor Luckyj (1919-2001). In memoriam. *Canadian Slavonic Papers / Revue Canadienne des Slavistes*. 2001. Vol. 43. № 4.
12. Stech M.R. One of the Galician Cohort of 1919: George Luckyj's Contribution to Ukrainian Studies in North America. *Ab Imperio*. 2020. Vol. 1. P. 253–276.
13. Колошук Н. «Ми бідні і страшенно гупі, але ми не «мізерні азіяти»...»: українське і чуже у щоденнику Юрія Луцького. *Слово і час*. 2014. № 7. С. 26–34.
14. Луцький Ю. Про віддаль від себе. *Сучасність*. 1992. № 5. С. 138–141.
15. Finnin R. Ukrainian studies today: war, ethics, and the importance of the humanities. *Proceedings of the CIUS Fortieth Anniversary Conference (14–15 October 2016)*. 2016. URL: <https://cius40.artsrn.ualberta.ca/8-2/round-table-ii-new-challenges-ukrainian-studies/rory-finnin-ukrainian-studies-today-war-ethics-importance-humanities/>
16. Sysyn F. Review of *Towards an Intellectual History of Ukraine: An Anthology of Ukrainian Thought from 1710 to 1995*, ed. by G. Luckyj and R. Lindheim. *University of Toronto Quarterly*. 1997. Vol. 67. № 1. P. 128–129.
17. *Towards an Intellectual History of Ukraine: An Anthology of Ukrainian Thought from 1710 to 1995*. Ed. G. Luckyj and R. Lindheim. University of Toronto Press, 1996. 432 p.
18. Luckyj G. *Between Gogol' and Ševčenko: Polarity in the Literary Ukraine, 1798–1847*. Munich, 1971.
19. Khvylovy M. *Stories from the Ukraine*. Transl. and ed. George Luckyj. New York: Philosophical Library, 1960. 234 p.
20. *Modern Ukrainian Short Stories*. Ed. by G. Luckyj. Englewood: Ukrainian Academic Press, 1995. 230 p.
21. *Before the Storm: Soviet Ukrainian Fiction of the 1920s*. Ed. by G. Luckyj. Michigan: Ardis Publishers. 1986. 267 p.

УДК 81'3.161.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-210-31>

ЛІНГВІСТИЧНИЙ КОРПУС ЯК ІНСТРУМЕНТ СЕМАНТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

LINGUISTIC CORPUS AS A TOOL OF SEMANTIC RESEARCH

Олександрук І.В.,
orcid.org/0000-0003-2701-1714

доктор філософії,
 молодший науковий співробітник відділу загального мовознавства
 Інституту мовознавства імені О.О. Потебні НАН України

У статті розглянуто застосування лінгвістичного корпусу для аналізу лексичної сполучуваності відносних прикметників з іменниками у межах розроблення мовно-інформаційного інструментарію багатопараметричного опису лексичної семантики відносних прикметників української мови в електронному тлумачному словнику.

Мета дослідження: продемонструвати можливість та доцільність застосування корпусу українських текстів у сучасних семантичних дослідженнях, зокрема для аналізу лексичної сполучуваності відносних прикметників з іменниками.

Здійснено аналіз лексичної сполучуваності відносних прикметників з іменниками на матеріалі Українського національного лінгвістичного корпусу. За результатами аналізу виділено типи семантичних класів іменників, синтаксично пов'язаних із відносними прикметниками як інструмент введення ознаки семантичної валентності для опису лексичного значення відносних прикметників, тлумачення яких передано за відсильними неекспліцитними формулами тлумачення «Прикм. до...» та «Стос. до...» в електронній формі тлумачного Словника української мови у 20 томах.

На основі сполучуваності відносних прикметників з іменниками виділено типи найширше представлених та найчастотніших семантичних класів: «людина», «тварина», «рослина», «будівля/заклад/установа/споруда», «речовини та матеріали», «результат творчої/наукової діяльності», «час», «простір», «дія», «транспорт», «меблі», «обладнання/устаткування/прилад/пристрій», «одяг/взуття», «різні матеріальні предмети», «тканина», «посуд», «прикраса», «природні явища», «їжа/напої», «термін».

Результати аналізу входять до лінгвістичної бази даних «Семантика відносних прикметників», розробленої для розв'язання проблеми експліцитного представлення інформації в електронних тлумачних словниках, що сприятиме дальшому впровадженню комп'ютерних технологій у дослідження з лексичної семантики, орієнтованих на створення систем опрацювання природної мови.

Ключові слова: електронний тлумачний словник, корпус текстів української мови, лексикографія, лексична семантика, семантичний клас.

The article examines the use of a linguistic corpus for the analysis of the lexical conjugation of relative adjectives with nouns within the framework of the development of a linguistic and informational toolkit for a multi-parameter description of the lexical semantics of relative adjectives of the Ukrainian language in an electronic explanatory dictionary.

The aim of the study: to demonstrate the possibility and expediency of using the corpus of Ukrainian texts in modern semantic research, in particular for the analysis of the lexical compatibility of relative adjectives with nouns.

An analysis of the lexical compatibility of relative adjectives with nouns was carried out on the material of the Ukrainian National Linguistic Corpus. Based on the results of the analysis, the types of semantic classes of nouns syntactically related to relative adjectives were identified as a tool for introducing the sign of semantic valence to describe the lexical meaning of relative adjectives, the interpretation of which was given according to the strong non-explicit interpretation formulas «Adjective to ...» and «In relation to ...» in the electronic version of the explanatory dictionary of the Ukrainian language in 20 volumes.

On the basis of the compatibility of relative adjectives with nouns, the types of semantic classes are distinguished, the broadest of which are: «man», «animal», «plant», «building/facility/institution/structure», «substances and materials», «result of creative/scientific activity», «time», «space», «action», «transport», «furniture», «equipment/equipment/appliance/device», «clothing/shoes», «miscellaneous material items», «fabric», «dishes», «decoration», «natural phenomena», «food/drinks», «term».

The results of the analysis are included in the linguistic database «Semantics of relative adjectives», developed to solve the problem of explicit presentation of information in electronic explanatory dictionaries, which will contribute to the further implementation of computer technologies in research on lexical semantics, focused on the creation of natural language processing systems.

Key words: electronic explanatory dictionary, corpus texts of the Ukrainian language, lexicography, lexical semantics, semantic class.

Постановка проблеми. У сучасному мовознавстві електронні (цифрові) корпуси текстів слугують як інструментом, так і матеріалом для різних досліджень, зокрема семантичних. Корпуси текстів є потужними мовно-інформаційними системами, що активно використовують для розв'язання широкого кола дослідницьких завдань майже в усіх галузях мовознавства: лексикографії, граматиці, лексикології та семасіології, стилістиці, перекладацьких студіях, прагматиці, соціолінгвістиці, психолінгвістиці, дискурсології, когнітивній лінгвістиці, лінгвістичній варіантології, навчанні та вивченні мови (рідної та / або іноземної), літературознавчих дослідженнях та інших [1, с. 114].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Корпусна лінгвістика перебуває у колі уваги багатьох науковців. Учені аналізують як теоретичні питання корпусної лінгвістики, так і застосування корпусів текстів для розв'язання мовознавчих проблем. Н. П. Дарчук звертає увагу на можливості семантичної розмітки корпусу української мови [2], В. В. Жуковська розглядає лінгвістичний корпус як новітній інформаційно-дослідницький інструментарій сучасного мовознавства, описує проблеми застосування корпусних технологій у навчанні та вивченні іноземної мови [3; 1 та ін.], у працях М. О. Шведової представлено низку досліджень, здійснюваних за допомогою Генерального регіонально анотованого корпусу української мови [4; 5 та ін.]. Застосування Українського національного корпусу для розв'язання різних мовознавчих проблем розглянуто у працях співробітників Українського мовно-інформаційного фонду НАН України, зокрема в монографіях [6; 7] та ін.

Актуальність дослідження зумовлено інтересом до корпусної лінгвістики та застосування лінгвістичних корпусів для досліджень у сучасному мовознавстві. Як зазначає В. В. Жуковська, лінгвістичний корпус – це не просто джерело ілюстративних прикладів, а потужний інструмент, багатофункціональна лінгво-інформаційна система для проведення різнопланових мовознавчих досліджень [1, с. 117].

Мета дослідження – продемонструвати можливість та доцільність застосування лінгвістичного корпусу для аналізу лексичної сполучуваності відносних прикметників з іменниками у межах розроблення мовно-інформаційного інструментарію багатопараметричного опису лексичної семантики відносних прикметників української мови в електронному тлумачному словнику.

Виклад основного матеріалу дослідження. З-поміж основних переваг, які надає лінгвістичний корпус досліднику – обсяги мовного матеріалу, залучені до мовознавчого дослідження, комплексність, оперативність опрацювання, а також можливість прямого доступу до великої кількості лінгвістичних фактів. Лінгвістичний корпус виконує такі основні функції: 1) репрезентації (представлення) даних; 2) маркування (тегування, анотування; розмічання) текстів; 3) експлікації даних [7, с. 89].

Найважливішим поняттям, яке відмежовує корпуси текстів від зібрання електронних текстів, є поняття розмітки. Воно полягає в тому, що текстам корпусу, а також їхнім компонентам призначаються спеціальні мітки (індикатори) різних типів: зовнішні (описують елементи бібліографічного опису: видання, рік, автор тощо); структурні (описують структуру тексту: розділ, абзац, речення тощо); лінгвістичні (описують лексикографічні, граматичні, семантичні, синтаксичні та інші характеристики) [6, с. 13].

Лінгвістичний корпус дає змогу здійснювати дослідження не на окремих прикладах, а на репрезентативному матеріалі. У нашому дослідженні для аналізу лексичної сполучуваності

конструкцій «відносний прикметник + іменник» обрано Український національний лінгвістичний корпус (УНЛК) [8], обсягом понад 200 млн слововживань. УНЛК, розроблений в Українському мовно-інформаційному фонді НАН України, застосовують для мовознавчих досліджень та укладання сучасних словників, насамперед Словника української мови у 20 томах.

На основі аналізу лексичної сполучуваності виділено типи семантичних класів іменників, синтаксично пов'язаних із відносними прикметниками як інструмент введення ознаки семантичної валентності для опису лексичного значення відносних прикметників, тлумачення яких передано неекспліцитними формулами в електронній формі тлумачного Словника української мови у 20 томах, наприклад: «Прикм. до...» та «Стос. до...» (**БАНАНОВИЙ**, а, е. 1. Прикм. до банан; **ЖУРНАЛЬНИЙ**, а, е. Стос. до журналу) [9]. Результати дослідження входять до лінгвістичної бази даних «Семантика відносних прикметників» [10, с. 123–129], розробленої для розв'язання проблеми експліцитного представлення інформації в електронних словниках, що є однією з основних умов для використання електронного тлумачного словника як ефективного інструментарію семантичних досліджень із застосуванням комп'ютерних технологій.

Експліцитне представлення для електронного тлумачного словника інтерпретується як реалізація формулою тлумачення такої форми представлення в словниковій статті інформації про лексичне значення, яка б давала змогу за допомогою комп'ютерних програм встановлювати семантичні характеристики текстової словоформи та слова зі словника, будувати в автоматизованому режимі різні семантичні класифікації слів, екстрагувати та передавати семантичну інформацію на вхід інших модулів лінгвістичних аналізаторів та ін. Дотримання вимоги експліцитного представлення інформації в електронному тлумачному словнику сприятиме застосуванню комп'ютерних технологій у дослідженнях з лексичної семантики, а також забезпечуватиме виконання словником функції бути автоматизованою інформаційною системою, розрахованою на широке коло користувачів.

Одним із етапів на шляху до розроблення мовно-інформаційного інструментарію багатопараметричного опису лексичної семантики відносних прикметників української мови в електронному тлумачному словнику було дослідження лексичної сполучуваності відносних прикметників з іменниками. Процес встановлення лексичної сполучуваності є надзвичайно складний. У нашому дослідженні, в межах Інтегрованої лексикографічної системи, компонентом якої є Український національний лінгвістичний корпус, вибір контекстів здійснювався автоматично із залученням програми автоматичного морфологічного аналізу тексту та програми лематизації. Застосування УНЛК дало змогу залучити тексти різних стилів для аналізу лексичної сполучуваності відносних прикметників з іменниками, а також отримати статистичні дані на основі великих масивів мовної інформації, що забезпечує достовірність результатів дослідження.

У мовознавчій літературі встановлення лексичної сполучуваності вчені розглядають як надійний метод представлення значення слова. На думку М. П. Кочергана, наведення типових контекстів у тлумачних словниках має важливіше значення, ніж саме тлумачення слова. Як зазначає вчений: «Опис сполучуваності слів для кожного із значень якраз і має кінцевою метою дати перелік слів, що сполучаються з аналізованими лексико-семантичними варіантами слова. Однак простий перелік слів є неекономним, незручним і в багатьох випадках (коли їх список незакритий чи надто об'ємний) нездійснений. Тому доречнішою була б їх класифікація на основі десигнатів (тематична чи семантична класифікація), тобто перелік тільки груп (класів), виділених на основі семантичної спільності» [11, с. 53].

У дослідженні лексичні одиниці з подібними значеннями об'єднано в семантичні класи, де кожен семантичний клас представляє певне лексичне значення слова. Такий принцип для синтезу найбільш загальної форми семантичних станів одиниць лексичного рівня представлено в монографії «Граматичні системи. Феноменологічний підхід»: «...теоретично для експлікації повного комплексу значень конкретного слова необхідно зібрати всі – у певному сенсі – його

контексти, де воно функціонує, розподілити їх за однорідними у певному (семантичному) відношенні групами, кожна з яких і є репрезентантом певного лексичного значення. Далі, вивчаючи ці групи контекстів, лексикограф виводить із кожної такої групи окреме лексичне значення аналізованої лексеми і кваліфікує відповідні граматичні значення» [12, с. 38–39].

Класифікація семантичних класів є відкритою. Ілюстрації подано з індексом та номером значення для багатозначних слів з електронного тлумачного Словника української мови у 20-ти томах. З-поміж виділених семантичних класів у дослідженні найчастіше траплялися такі:

Людина (чоловік, жінка, дитина, дівчина, хлопець та ін.); група людей (гурток, колектив, товариство та ін.); народи/племена/етнографічні групи (англійці, гуцули, українці та ін.); спільноти людей (етнос, народ, плем'я 1 та ін.); члени родини (батько 1, мати 1, дочка 1 та ін.); зовнішня характеристика людини (врода 1, 2, 3, зріст 2, статура та ін.); частина тіла людини (вухо 1, плече та ін.); риси характеру людини (чемність, чуйність, щирість та ін.); емоції/почуття (веселість, радість та ін.); рід діяльності/професія/посада (вчитель 1, водій 1, директор та ін.); інтелектуальна характеристика людини (розум 1, тямущість, уміння та ін.); властивість людини (сміх, гідність, голос та ін.);

Тварина. Хижак (вовк 1, лис 1, лев 1 та ін.); свійська тварина (кіт, кінь 1, собака 1 та ін.); комаха (бджола, джміль, жук 1 та ін.); птах (ластівка¹ 1, лелека, соловей 1 та ін.); риба (карась, кілька, щука та ін.); гризун (білка 1, бобр 1, шиншила 1 та ін.); група тварин (зграя 1, отара 1, табун 1 та ін.); частина тіла тварини (дзьоб 1, лапа, хвіст 1 та ін.).

Рослина. Дерево (каштан 1, клен, яблуня та ін.); кущ (калина 1, малина 1, смородина 1 та ін.); квітка (півонія 2, ромашка, троянда 2 та ін.); трава (спориш, лаванда, чебрець та ін.); плід рослини (лимон 2, диня 2, кавун 2 та ін.); частина рослини (гілка 1, кора 1, листок¹ та ін.); рослини, засаджені на одній площі (бір¹, ліс 1, сад та ін.); виріб, зроблений з рослин (кошик 1, букет 1, стілець та ін.); лікарська рослина (звіробій², кропива, шавлія та ін.); овочі (буряк, картопля, морква та ін.); фрукти (вишня 2, малина 2, персик 2, черешня 2 та ін.).

Будівля/заклад/установа/споруда. Заклад культури (бібліотека 1, кінотеатр, театр, музей 1 та ін.); навчальний заклад (гімназія, коледж, університет та ін.); підприємство (завод¹ 1, комбінат 1, фабрика 1); заклад громадського харчування (їдальня 2, кафе, буфет 2 та ін.); лікувальний заклад (лікарня, профілакторій 1, санаторій та ін.); торговельна установа (бутик, крамниця, універмаг та ін.); частина установи/підрозділ (відділ 2, бухгалтерія 2, дирекція та ін.); житлова будівля (будинок 1, дача², хата 1 та ін.); релігійний заклад (храм 1, монастир 2 та ін.); частина будівлі (вікно 1, дах, кімната 1 та ін.).

Простір. Ділянка землі (клумба, сад, двір¹ 1 та ін.); водойма (басейн 1, 2, море 1, 2, ставок та ін.); повітряний простір (небо 1, небокрай та ін.); населений пункт/його частина (квартал 2, село 1, вулиця та ін.); адміністративно-територіальна одиниця (область, округ, район та ін.); місце, лінія, що поділяє простір на частини (кордон 1, лінія 2, рубіж 1 та ін.); місце, з певними кліматичними умовами (пояс 4, край¹ 5, місцевість 2 та ін.).

Час. День тижня (понеділок, вівторок, неділя та ін.); місяць (січень, лютий, березень та ін.); пора року (зима, весна, літо, осінь); частина доби (вечір 1, ніч, світанок 1 та ін.); відрізок/проміжок часу (доба, місяць, рік та ін.).

Речовини та матеріали. Горюче (бензин, гас, керосин та ін.); рідина (дьоготь, смола, спирт, фарба 1 та ін.); будівельні матеріали (бетон, скло, цемент, шифер 2 та ін.); коштовне каміння (алмаз 2, діамант 1, рубін та ін.); корисні копалини (вугілля, золото, руда, нафта та ін.); мінеральні утворення (кремій, камінь 1 та ін.); тверда речовина (мінерал, сплав¹ та ін.); хімічна речовина (азот, кислота 2, натрій та ін.).

Результат творчої/наукової діяльності. Літературний твір (вірш 1, казка 1, роман 1 та ін.); музичне мистецтво (пісня 1, симфонія 1, соната та ін.); театральне мистецтво (балет 1, вистава¹ 1, танець 1 та ін.); кіномистецтво (кіно, фільм 1, кінофільм та ін.); наукова праця (дисертація, монографія, стаття 1 та ін.).

Транспорт. Автомобільний (*автобус, автомобіль* та ін.); морський (*корабель 1, лайнер 1, човен* та ін.); повітряний (*лайнер 2, літак, вертоліт* та ін.); залізничний (*поїзд, електричка* та ін.); частина транспортного засобу (*бампер, кермо, колесо 1, 3* та ін.).

Меблі (*стіл, крісло 1, комод, диван¹, шафа 1, стелаж* та ін.).

Обладнання/устаткування/прилад/пристрій (*дзвінок, ліхтар, світильник, вентилятор, антена, апарат, детектор, далекомір, диктофон* та ін.).

Одяг/взуття (*сукня, сорочка, штани* та ін.); верхній одяг (*шуба, плащ* та ін.); головний убір (*брить, капелюх 1, шапка* та ін.); взуття (*кеди, кросівки, туфлі* та ін.); частина одягу/взуття (*каблук, кишеня 1, рукав, комір* та ін.).

Дія (*біг, крок 1, стрибок 1* та ін.); процес (*дослідження 1, виробництво 2, будівництво 1*); змагання (*конкурс, бій 3, 4, перегони* та ін.); спортивна гра (*баскетбол, волейбол, футбол* та ін.); поїздка з певною метою (*екскурсія 1, подорож 1, експедиція 4* та ін.).

Різні матеріальні предмети (*блокнот, клавіша, відро, сідло* та ін.).

Тканина (*батист, бавовна 2, шифон, кашемір, трикотаж* та ін.).

Термін (*косинус, індекс 1, кліше 2* та ін.).

Посуд (*бокал 1, 2, глечик, ложка, склянка 1, кухоль, тарілка, таця* та ін.).

Прикраса (*браслет 1, кольє, перстень, кулон, сережки, намисто* та ін.).

Природні явища (*дощ 1, злива 1, сніг, туман, веселка, блискавка* та ін.);

Їжа/напої (*борщ, бекон, лікер, печиво, хліб, варення, джем* та ін.).

За результатами аналізу простежуємо, що найширше представленими та найчастотнішими виявилися семантичні класи «Людина» (12%), «Рослина» (11%), «Тварина» (8%), «Будівля/заклад/установа/споруда» (9%), «Речовини та матеріали» (8%), «Простір» (7%), «Час» (6%), дещо меншими «Транспорт» (5%), «Дія» (5%), «Результат творчої/наукової діяльності» (4%), «Їжа/напої» (3%), «Термін» (2%) і т. д.

Висновки. Результати дослідження дають змогу зробити висновок, що лінгвістичний корпус доцільно застосовувати для широкого кола мовознавчих проблем, зокрема для аналізу лексичної сполучуваності відносних прикметників з іменниками, оскільки корпус текстів – це не просто джерело ілюстрацій, а сучасний інструмент мовознавчих досліджень. Корпусне опрацювання дає змогу здійснити аналіз не лише на окремих прикладах, а на репрезентативному матеріалі, надати відомості про статистичні дані. Дослідження лексичної сполучуваності відносних прикметників з іменниками є одним із важливих завдань на етапі розроблення мовно-інформаційного інструментарію для багатопараметричного опису семантики відносних прикметників в електронному тлумачному словнику.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Жуковська В. В. Лінгвістичний корпус як новітній інформаційно-дослідницький інструментарій сучасного мовознавства. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. Том 31 (70). № 3. Ч. 1. 2020. С. 113–119.
2. Дарчук Н. П. Можливості семантичної розмітки корпусу української мови (КУМ). *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 9: Сучасні тенденції розвитку мов* : зб. наук. пр. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. Вип. 15. С. 18–28.
3. Жуковська В. В. Застосування корпусних технологій у навчанні та вивченні іноземної мови. *Актуальні проблеми сучасної лінгвістики та методики викладання мови і літератури (за матеріалами онлайн конференції, проведеної кафедрою міжкультурної комунікації та прикладної лінгвістики Навчально-наукового інституту іноземної філології)*. 2018. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка. С. 39–59.
4. Шведова М. О. Генеральний регіонально анотований корпус української мови (ГРАК) як інструмент дослідження лексико-граматичної варіативності. *Людина. Комп'ютер. Комунікація* : зб. наук. пр. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2019. С. 145–148.
5. Шведова М. О. Граматичне освоєння запозичених іменників із кінцевим -о в українській мові: корпусне дослідження. *Українська мова*. 2020. № 2 (74). С. 13–30.

6. Корпусна лінгвістика : монографія / В.А. Широков та ін. Український мовно-інформаційний фонд НАН України. Київ : Довіра, 2005. 472 с.
7. Лінгвістично-інформаційні студії : праці Українського мовно-інформаційного фонду НАН України : у 5 т. / В. А. Широков та ін. Т. 4 : Корпусна та когнітивна лінгвістика. Київ. Український мовно-інформаційний фонд НАН України. 2018. 246 с.
8. УНЛК: Український національний лінгвістичний корпус. URL: https://svc.ulif.org.ua/UNLC/virt_unlc_4.5/
9. Словник української мови onlinec. Томи 1-11 (А-ОБМІЛЬ). URL: <https://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=25129&page=835> (дата звернення 17.06.2024).
10. Олександрук І.В. Моделювання семантики одиниць лексичного рівня в лексикографічній системі тлумачного типу (на матеріалі Словника української мови у 20 томах) : Доктор філософії : спец.. 035 – Філологія. Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні Національної академії наук України. Київ. 220 с.
11. Кочерган М. П. Слово і контекст (Лексична сполучуваність і значення слова). Львів : Вища школа, 1980. 184 с.
12. Граматичні системи: феноменологічний підхід / В. А. Широков, Т. П. Любченко, І. В. Шевченко, К. В. Широков. Київ : Наукова думка, 2018. 310 с.

УДК 81'25:811.111=81.161.1'2

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-210-32>

ЗАСТОСУВАННЯ ГРАМАТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ ОПОВІДАННЯ «ГОЛУБИЙ КАРБУНКУЛ» А.К. ДОЙЛА

GRAMMATICAL TRANSFORMATIONS APPLICATION IN THE UKRAINIAN TRANSLATION OF "THE ADVENTURE OF THE BLUE CARBUNCLE" BY A.C. DOYLE

Остапенко С.А.,

orcid.org/0000-0002-3915-4854

*кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри іноземної філології,*

*українознавства та соціально-правових дисциплін
Донецького національного університету економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського*

Герасименко О.Ю.,

orcid.org/0000-0002-0539-1165

*доктор філософії, асистент кафедри іноземної філології,
українознавства та соціально-правових дисциплін*

*Донецького національного університету економіки та торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського*

Запропонована наукова стаття має на меті здійснити компаративний аналіз оповідання Артура Конан Дойла «Голубий карбункул» англійською та українською мовами та проаналізувати застосування граматичних перекладацьких трансформацій як засобу досягнення адекватності перекладу художнього твору. Задля досягнення поставленої мети автори застосовують наступні методи дослідження: аналізу та узагальнення наукової літератури з проблем перекладацьких трансформацій; теоретичного узагальнення, контекстуального та зіставного аналізу; порівняльний, описовий та аналітичний методи.

Аналізу показав, що в більшості випадків трансформації, використані М. Дмитренком у процесі перекладу «Голубого карбункула» Артура Конан Дойла, виправдані. Перекладач застосовує всі види граматичних трансформацій: найбільш вживана граматична трансформація поділу використовувалась при перекладі складних речень, неособових форм дієслова, іменникових конструкцій задля полегшення сприйняття інформації; зміну порядку слів застосовано при перекладі пасивних конструкцій, питальних речень, конструкцій з прямою мовою, щоб наблизити переклад до правил синтаксису та узусу української мови; до інтеграції М. Дмитренко вдається задля спрощення висловів, щоб зробити їх більш лаконічними; найменш вживаною граматичною трансформацією синтаксичного рівня була компенсація, за допомогою якої втрата значення в одній частині речення компенсувалася в іншій його частині; транспозиція частин мови представлена в перекладі оповідання «Голубий карбункул» усіма різновидами: субстантивацією, вербалізацією, ад'ективацією, адвербалізацією та прономіналізацією; при перекладі словосполучень із іменником у присвійному відмінку та іменникових сполучень було застосовано пермутацію. Але здебільшого трансформації носили комплексний характер: задля досягнення адекватності – головної мети перекладу – перекладач застосовував декілька трансформацій одночасно і, як було зазначено, – синтаксичного і морфологічного рівня.

Ключові слова: трансформація, поділ, інтеграція, компенсація, транспозиція, пермутація, зміна порядку слів.

The scientific article aims to carry out a comparative analysis of Arthur Conan Doyle's story "The Adventure of the Blue Carbuncle" in English and Ukrainian and to analyze the grammatical transformations application as a means of achieving the adequacy of fiction translation To achieve the goal, the authors apply the following research methods: analysis and generalization of scientific literature on the problems of translation transformations; theoretical generalization, contextual and comparative analysis; comparative, descriptive and analytical methods.

The analysis shows that in most cases the transformations applied by M. Dmytrenko in the process of translating "The Adventure of the Blue Carbuncle" are justified. The translator uses all types of grammatical transformations: the most used transformation of partitioning is used when translating complex sentences, non-finite verb forms, noun constructions to facilitate the perception of information; replacement is applied when translating passive constructions, interrogative sentences, constructions with reported speech in order to bring the translation closer to the rules of syntax and norms of the Ukrainian language; M. Dmytrenko resorts to integration in order to simplify expressions to make them more concise; the least used grammatical transformation of the syntactic level is compensation, by means of which the loss of meaning in one part of the sentence is compensated for in another part of it; transposition is presented in the translation of the story in all its types: substantivation, verbalization, adjectivation, adverbialization, and pronominalization; when translating nouns in the possessive case and noun combinations, permutation is applied. But for the most part, the transformations are of a complex nature: in order to achieve adequacy – the main goal of translation – the translator applies several transformations at the same time both at the syntactic and morphological level.

Key words: transformation, partitioning, integration, compensation, transposition, permutation, replacement.

Постановка проблеми. Переклад художньої літератури – творчий процес. Оскільки форма та зміст художнього твору перебувають у нерозривній діалектичній єдності, найважливішим завданням художнього перекладу є збереження цієї єдності. [1] Перекладач повинен не тільки правильно відтворити ідеї автора оригіналу, а й відобразити спосіб художнього втілення цих ідей, передати образність оригіналу з не меншою силою, ніж це зробив автор. Звідси пильна увага перекладача художнього твору до його семантики та стилістики.

У перекладознавстві зазначають, що об'єктом перекладу є конкретний твір, на основі якого створюється інший твір іншою мовою (цільовий текст). Досягнення «адекватності перекладу» вимагає від перекладача виконання численних і якісних міжмовних змін – так званих перекладацьких трансформацій – для того, щоб текст перекладу міг передавати всю інформацію, що міститься в оригінальному тексті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтерес до проблеми перекладацьких трансформацій з боку лінгвістів та їхнє всебічне вивчення є у курсі теорії і практики перекладу вже традиційними. Такі лінгвісти, як А. Гудманян, В. Карабан, О. Кондратьєва, Л. Науменко та А. Гордєєва, О. Приймачок, Н. Проценко, О. Селіванова, І. Сіняговська, Н. Ставчук, Д. Щипачова та багато інших, присвятили свої численні статті та монографії дослідженню теоретичних та практичних аспектів перекладацьких трансформацій. Вивченню окремих трансформацій (граматичних зокрема) присвячено наукові здобутки Г. Висоцької, А. Кузьменко, В. Миклащук, О. Крицького, К. Недбайло, С. Остапенко, Ю. Турчина та А. Уманець, М. Шемуди.

Творчість Артура Конан Дойла була об'єктом багатьох досліджень з літературознавчої точки зору. Проте, його твори загалом та «Голубий карбункул» зокрема не знаходились в полі зору науковців з точки зору особливостей їх перекладу українською мовою.

Отже, проблема застосування трансформацій в перекладі оповідання «Голубий карбункул» залишається актуальною, оскільки трансформації будь-якого рівня є невід'ємною частиною перекладацької діяльності, а будь-який професійно виконаний художній переклад включає певні види трансформацій, які використовуються для підвищення рівня перекладацької діяльності.

Мета дослідження – здійснити компаративний аналіз оповідання Артура Конан Дойла «Голубий карбункул» англійською та українською мовами та проаналізувати застосування граматичних перекладацьких трансформацій як засобу досягнення адекватності перекладу художнього твору.

Виклад основного матеріалу. Від самого початку метою перекладу вважається встановлення максимально можливої смислової тотожності між текстом оригіналу та текстом перекладу (між складовими висловлюваннями текстів). Досягнення цієї мети здійснюється різними шляхами за допомогою різних прийомів.

Розбіжності мови оригіналу і мови перекладу на рівні узусу є одним із чинників застосування перекладацьких трансформацій.

Багато перекладознавців вважають, що більшість трансформацій використовуються інтуїтивно, оскільки тривалі міркування щодо того, чим обумовлена кожна модифікація, уповільнює процес реалізації перекладу. На наш погляд, при невеликій кількості трансформацій існує можливість пояснити їх мотиви, проте при численних комплексних перетвореннях обґрунтування мотивів є надзвичайно складним завданням.

У загальному розумінні та за визначенням, поданим у «Словнику української мови», трансформація це – «зміна, перетворення виду, форми, істотних властивостей» [2].

З точки зору І. Корунця, перекладацька трансформація є одним із фундаментальних понять, що «описують процес перекладу, який передбачає міжмовні трансформації, реконструкцію елементів вихідного тексту, операцію "повторного вираження" змісту або перефразування до досягати перекладного відповідника» [3].

Для досягнення адекватності перекладу перекладач використовує трансформації, щоб текст перекладу з максимально можливою повнотою передав всю інформацію, що міститься в вихідному тексті, суворо дотримуючись норм мови перекладу.

Переклад з однієї мови на іншу неможливий без граматичних трансформацій.

До граматичних перекладацьких трансформацій на думку Л. Науменко та А. Гордєєвої належать усі способи перекладу речень та синтаксичних структур, враховуючи видозміни у їхній формі і значенні у порівнянні з мовою оригіналу [4, с. 25], а саме: внутрішній поділ, зовнішній поділ, внутрішня інтеграція, зовнішня інтеграція, зміна порядку слів та компенсація.

В. Миклашук зазначає, що коли в мові оригіналу певне граматичне явище не може бути стовідсотково відображене в мові перекладу і його функціональні характеристики різняться, перекладач вдається до граматичних трансформацій [2].

Коли йдеться про граматичні перекладацькі трансформації, їхня сутність у наукових доробках В. Карабана трактується як зміна граматичних характеристик певної одиниці – слова, словосполучення або речення – у перекладі [5].

М. Шемуда констатує наступне: «переклад з однієї мови на іншу неможливий без граматичних трансформацій. Граматичні трансформації – це в першу чергу перебудова речення (зміна його структури) і всілякі заміни – як синтаксичного, так і морфологічного порядку» [6].

В процесі перекладу оповідання А. К. Дойла «Голубий карбункул» українською мовою, виконаного М. Дмитренком, нами було опрацьовано більше 900 граматичних трансформацій. Найбільш вживаною граматичною трансформацією був поділ (partitioning).

Внутрішній поділ (inner (partitioning)) – перетворення простого речення в мові оригіналу на складносурядне або складнопідрядне речення в мові перекладу [4, с. 28] – демонструють наступні приклади з оповідання:

Then, what clue could you have as to his identity? [7] – *То як ви можете дізнатися, хто це?* [8]

Оригінальне просте речення біло відтворено в перекладі складнопідрядним, що відповідає українському синтаксису.

Розглянемо наступний приклад:

*John Horner, a plumber, was accused of **having abstracted it** from the lady's jewel-case.* [7] – *Джона Хорнера, паяльщика, звинувачено в тому, **що він його вкрав.*** [8]

Дане просте речення ускладнене неособовою формою дієслова – герундієм. У зв'язку з відсутністю даної частини мови в українській морфології існують різні способи її перекладу: іменником, дієсловом, підрядною частиною складного речення і т.д. М. Дмитренко обрав останній, оскільки він найкраще відповідає українському синтаксису.

Наступне речення

He was lounging upon the sofa in a purple dressing-gown, a pipe-rack within his reach upon the right, and a pile of crumpled morning papers, evidently newly studied, near at hand. [7] – *Він сидів у своєму червоному халаті на канапі у вільній позі, праворуч від нього, але так, щоб можна*

було дістати, височіла підставка для люльок, поряд – купа зім'ятих ранкових газет, які він, очевидно, проглядав. [8]

ускладнене абсолютною дієприкметниковою конструкцією, для перекладу якого також застосовувалось складнопідрядне речення, а отже і внутрішній поділ.

Для перекладу англійського інфінітива та інфінітивних конструкцій також рекомендуються складнопідрядні речення (а це означає внутрішній поділ), що демонструють наступні приклади:

since he went out of his way to take this precaution against the wind [7] – *адже він дбав про те, щоб капелюха не зірвав вітер*. [8]

The question for us now to solve is the sequence of events leading from a rifled jewel-case at one end to the crop of a goose in Tottenham Court Road at the other. [7] – *Проблема, яку ми повинні тепер розв'язати, полягає в тому, щоб визначити послідовність подій, унаслідок яких камінь опинився у волі гуски на Тоттенхем-Корт-роуд*. [8]

В останньому реченні можна спостерігати два внутрішніх поділи, які застосували при перекладі двох неособових форм дієслова – інфінітива (а точніше прийменникової інфінітивної конструкції) та дієприкметника.

Доволі часто прийменникові іменники також не мають прямих відповідників в українській мові і відтворюються підрядною частиною складнопідрядного речення:

Its finder has carried it off [7] – *Хто її приніс, той і забрав* [8]

In spite of its youth, it has already a sinister history. [27] – *Хоч він ще дуже молодий, проте історія його вже страхітлива*. [8]

Отже, як свідчать наведені вище приклади, внутрішній поділ застосовується найчастіше при перекладі неособових форм дієслова, введених конструкцій та іменників з прийменниками.

Задля спрощення сприйняття громіздкого вислову, перекладачі часто вдаються до трансформації зовнішнього поділу.

Зовнішній поділ (outer partitioning) передбачає поділ складного речення в мові оригіналу на кілька простих речень, помічених на письмі крапками в мові перекладу [4, с. 28].

Продемонструємо це прикладами з оповідання «Голубий карбункул»:

The facts are these: about four o'clock on Christmas morning, Peterson, who, as you know, is a very honest fellow, was returning from some small jollification and was making his way homeward down Tottenham Court Road. [7] – *А факти такі. Близько четвертої години ранку, на Різдво, Петерсон – ви знаєте, він дуже чесний чоловік, – повертався додому з гулянки по Тоттенхем-Корт-роуд*. [8]

Аналізуючи наведений приклад, можна зауважити, що англійське речення є синтаксично складним. М. Дмитренко переклав його одним простим та одним складним реченням і тим самим полегшив сприйняття інформації.

I think, much more likely that Henry Baker is an absolutely innocent man, who had no idea that the bird which he was carrying was of considerably more value than if it were made of solid gold. [7] – *Як на мене, то Генрі Бейкер абсолютно ні в чому не завинив. Він навіть і не підозрював, що гуска, яку він несе, багато дорожча від золотої*. [8]

В процесі відтворення наведеного речення автор перекладу застосував не тільки зовнішній поділ, а й внутрішню інтеграцію (об'єднав дві частини складнопідрядного речення в одну), що надало вислову компактності і позбавило громіздкості.

Також типовою для застосування в процесі перекладу твору «Голубий карбункул» українською мовою є трансформація зміни порядку слів.

Зміна порядку слів (Replacement) – це трансформація, за допомогою якої у перекладеному реченні змінюється порядок слів у порівнянні з реченням оригіналу відповідно до норм синтаксису мови, якою відбувається переклад [4, с. 27].

Необхідно зауважити, що у більшості випадків трансформація зміни порядку слів відбувається через той факт, що англійським реченням (різного типу) притаманний певний порядок

слів [1]. В перекладах можна спостерігати варіанти, що відповідають нормам українського синтаксису.

Так, англійському синтаксису притаманно вживання прислівника після дієслова, який він модифікує. Водночас, в українській мові прислівники знаходяться перед дієсловом:

said Holmes carelessly [7] – *недбало мовив Холмс* [8]

He rushed fiercely forward. [7] – *Брекінрідж люто кинувся вперед.* [8]

The salesman chuckled grimly. [7] – *Торговець зловтішно усміхнувся.* [8]

В українських перекладах спостерігаємо, що присудок стоїть перед підметом (в словах автора), що є типовим для перекладу речень з прямою мовою:

he remarked – *зауважив він*, *he continued* – *провадив Холмс*, *he gasped* – *вигукнув він*, *I ejaculated* – *вигукнув я*, *I remarked* – *зауважив я* [7; 8]

Наступні приклади демонструють, що перекладач поставив обставину часу на початок речення, зробивши тим самим акцент на події, а не на часовій дії.

I was speaking only half an hour ago to Mr Henry Baker. [7] – *Півгодини тому я розмовляв з містером Генрі Бейкером.* [8]

Horner was arrested the same evening. [7] – *Того ж вечора Хорнера заарештували.* [8]

В останньому прикладі можна побачити, що при перекладі пасивної конструкції дієслово стоїть перед підметом, що відповідає нормам українського синтаксису. Це можна спостерігати і в наступних прикладах з пасивними конструкціями:

every possible combination of events may be expected [7] – *можна чекати якої завгодно комбінації подій* [8]

Found at the corner of Goodge Street, a goose and a black felt hat. [7] – *На розі Гудж-стріт знайдено гуску й чорний фетровий капелюх.* [8]

Трансформацією, зворотною поділу, є інтеграція, яка також доволі часто застосовується при перекладі оповідання українською мовою.

Внутрішня інтеграція (Inner integration) – це «спосіб перекладу складнопідрядного чи складносурядного речення простим реченням» [4, с. 30]:

"The matter is a perfectly trivial one" – he jerked his thumb in the direction of the old hat – "but there are points in connection with it which are not entirely devoid of interest and even of instruction." [7] – *Справа вельми незначна, але, – він тицьнув пальцем у старий капелюх, – з оцим пов'язано деякі події, не позбавлені інтересу і навіть повчальності.* [8]

При відтворенні даного речення українською мовою автор перекладу застосував внутрішню інтеграцію, переклавши підрядну частину дієприкметниковим зворотом, що краще відповідає українському синтаксису.

При перекладі наступного речення підрядна частина була відтворена за допомогою іншої неособової форми дієслова – інфінітива:

I beg that you will look upon it not as a battered billycock but as an intellectual problem. [7] – *Прошу вас дивитись на цей капелюх не як на старе дрантя, а як на інтелектуальну проблему.* [8]

Наступні приклади демонструють застосування внутрішньої інтеграції при перекладі підрядної частини прийменниковими іменниковими конструкціями, що відповідає узусу української мови:

It laid an egg after it was dead. [7] – *Вона знесла яйце після своєї смерті.* [8]

... and yet there are a few inferences which are very distinct, and a few others which represent at least a strong balance of probability. [7] – *... проте деякі висновки можна зробити напевне, а ще кілька – із значним ступенем імовірності.* [8]

Зовнішня інтеграція (Outer integration) – це спосіб перекладу, під час якого два чи більше простих речень об'єднуються в одне складне [4, с. 30]:

Not at all. I am glad to have a friend with whom I can discuss my results. [7] – *Навпаки, вчасно, – відказав Холмс, – я радий, що маю друга, з яким можна обговорити підсумки своїх спостережень.* [8]

У наведених прикладах пряма мова і слова автора представлені в оригіналі окремими реченнями. В перекладі маємо складнопідрядні речення, що відповідає конструкції прямої мови в українському синтаксисі.

Найменш вживаною в перекладі оповідання є трансформація компенсації.

Компенсація (Compensation) – це спосіб перекладу, за допомогою якого втрата значення в одній частині речення або тексту компенсується в іншій його частині [4, с. 26]:

You fail, however, to reason from what you see. [7] – **Проте** ви не робите висновків з того, що бачите. [8]

He has, however, retained some degree of self-respect ... [7] – **Проте** він спромігся якоюсь мірою зберегти свою гідність. [8]

Як бачимо, М. Дмитренко шляхом застосування компенсації (слово *however* – *проте* було переставлено на початок при перекладі) наблизив порядок слів до норм української мови.

Аналогічне можна прослідкувати і при відтворення слів *surely* та *perhaps* в перекладі:

Which surely he restored to their owner? [7] – **Яку Петерсон, безперечно, повернув її власникові?** [8]

It is perhaps less suggestive than it might have been. [7] – **Можливо, цей капелюх мені промовистий, ніж міг би бути.** [8]

Як зазначалося раніше, граматичні трансформації можуть мати морфологічний характер. Найпоширенішими морфологічними трансформаціями, застосованими М. Дмитренком, є транспозиція та пермутація.

Транспозиція частин мови – це «перехід слова з одного лексико-граматичного класу або категорії в інший у процесі перекладу» [9] і використовується для досягнення адекватності перекладу.

Залежно від того, до якого розряду або функції якого переходить слово (його основа), К. Недбайло [10] відзначає специфічні процеси переходу: субстантивацію (тобто перехід до класу іменників); ад'єктивацію (перехід до розряду прикметників); вербалізацію (перехід до дієслівного класу); адвербіалізацію (перехід до класу прислівників); прономіналізацію (перехід до класу займенників).

У процесі роботи над перекладом оповідання «Голубий карбункул», зробленого М. Дмитренком українською мовою, нами було вилучено всі різновиди транспозиції:

- **ад'єктивацію** (переклад прикметником) – *morning papers* – *ранкових газет, a swarm of humanity* – *людському вуликові, his Christmas dinner* – *свій святковий харч, of red silk* – *шовкова, maker's name* – *фабричної марки, has less foresight* – *не такий передбачливий, clay pipe* – *глиняну люльку, evening papers* – *вечірні газети, ways of thieves* – *зłodийські звичаї, of solid gold* – *золотої* [7; 8].

Як свідчать наведені приклади, найчастіше ад'єктивація застосовується при перекладі іменникових сполучень, а також прислівників та іменників з прийменниками, що відповідає узусу української мови.

- **субстантивацію** (переклад іменником) – *to protect* – *на допомогу, it arrived* – *капелюх прибув, as we can deduce* – *шляхом умовиводів, spotted* – *із плямами, you fail to reason* – *ви не робите висновків, by his heavy breathing* – *тяжким зітханням, by the measured tapping* – *розміреним постукуванням, to be obstinate* – *за впертість* [7; 8].

Наведені приклади свідчать, що субстантивація здебільшого застосовується при перекладі неособових форм дієслова та прийменників (зادля конкретизації значення та запобігання тавтології).

- **вербалізацію** (переклад дієслівною формою) – *with the intention of wishing him the compliments* – *привітати його зі святом, within his reach* – *так, щоб можна було дістати, in*

connection with – з оцим пов'язано, *at the appearance* – побачивши, *of interest to me* – цікавлять навіть, *hungry* – хочете їсти, *be so warm* – гарячкуєте, *innocent* – не завинив, *by a bet* – побившись об заклад [7; 8].

- **адвербалізацію** (переклад прислівником) – *a good fat goose* – добряче вгодованої гуски, *for the rest* – взагалі, *ingenious* – дотечно, *with impunity* – безкарно, *with frightened eyes* – злякано, *in a crackling voice* – хрипко, *with care* – старанно, *with a sigh of relief* – зітхнувши полегшено [7; 8].

Наведені приклади свідчать, що частіше за все прикметники та іменники з прийменниками, які вживаються у функції обставини, перекладаються із застосуванням адвербалізації, адже в українській мові найчастіше прислівники виконують в реченні функцію обставини [11].

- **прономіналізацію** (переклад займенником) – *your wife's affection* – її прихильність [7; 8], яка частіше за все використовується для запобігання тавтології.

В силу розбіжностей англійської та української мов на граматичному рівні та з урахуванням узусу обох мов для адекватного перекладу значної кількості словосполучень перекладач застосував трансформацію **пермутації** – заміну місць лексем у словосполученні або елементів у фраземі [4, с. 19]. Як показує порівняльний аналіз твору, пермутація як правило застосовується при перекладі словосполучень із іменником у присвійному відмінку:

man's excited face – схвильоване Петерсонове обличчя, *the Countess of Morcar's blue carbuncle!* – голубий карбункул графині *doctors' quarter* – кварталом лікарів, *her ladyship's waiting-maid* – покоївка її ясновельможності, *in my lady's room* – в кімнаті моєї графині, *my companion's knees* – коліна мого друга [7; 8].

Також можна спостерігати застосування пермутації при відтворенні іменникових словосполучень:

a pipe-rack – підставка для люльок, *a swarm of humanity* – людському вуликові, *on Christmas morning* – У перший день Різдва, *advertising agency* – бюро оголошень, *Atouy River* – річки Амої, *a man of learning and letters* – інтелігентної людини, *Jewel Robbery* – крадіжка коштовностей, *egg and poultry supplier* – постачальниця свійської птиці та яєць *ways of thieves* – злодійські звичаї [7; 8].

В усіх наведених прикладах трансформація пермутації є виправданою, оскільки її застосування вимагають норми української мови. Але в деяких прикладах поряд із пермутацією застосовувалась транспозиція (ад'єктивізація), що свідчить про необхідність комплексного застосування різного виду трансформацій задля досягнення точності передачі інформації, що закладена в оригіналі.

В перекладі оповідання «Голубий карбункул» українською мовою здебільшого трансформації носили комплексний характер: задля досягнення адекватності – головної мети перекладу – перекладач застосовувала декілька трансформацій одночасно, як синтаксичного, так і морфологічного характеру.

Розглянемо наступні приклади:

That the man was highly intellectual is of course obvious upon the face of it, and also that he was fairly well-to-do within the last three years, although he has now fallen upon evil days. [7] – Власник капелюха, безперечно, людина дуже розумна; три роки тому він був при грошах, але зараз для нього настали скрутні часи. [8]

В процесі перекладу даного речення М. Дмитренко застосував внутрішню інтеграцію (переклавши підметове складно-підрядне речення простим), компенсацію при відтворенні слова *obvious*, зміну порядку слів в третій та четвертій частинах речення (поставивши обставину часу на початок речення та застосувавши інверсію), що відповідає правилам синтаксису української мови. На морфологічному рівні спостерігаємо субстантивізацію при відтворенні складного слова *well-to-do* іменником з прийменником *при грошах*.

Nay, he was bringing home the goose as a peace-offering to his wife; remember the card upon the bird's leg. [7] – *Ні, він ніс гуску додому, щоб піддобритися до дружини. Згадайте картку на гусячій лапці.* [8]

Оригінальне речення є складним з різними видами підрядності. В перекладі спостерігаємо два речення, що свідчить про застосування зовнішнього поділу для легшого сприйняття інформації. Водночас, першу частину оригінального речення автор перекладу відтворив складнопідрядним реченням (іменник з прийменником відтворений інфінітивною конструкцією цілі), що свідчить про внутрішній поділ. Також в першій частині спостерігаємо зміну порядку слів (прямий додаток *гуску* стоїть після дієслова, що є притаманним українському синтаксису); застосовано дві транспозиції – ад’ективацію при перекладі іменника у присвійному відмінку *bird's leg – гусячій лапці* та вербалізацію *a peace-offering – щоб піддобритися* відповідно до узусу української мови.

Наступний приклад:

In that case I shall continue my professional round. But I shall come back in the evening at the hour you have mentioned, for I should like to see the solution of so tangled a business. [7] – *Тоді я поїду до своїх хворих, але повернусь сюди ввечері о пів на сьому, бо мені хотілось би знати, чим закінчиться ця заплутана історія.* [8]

В процесі перекладу даного речення М. Дмитренко застосував наступні трансформації: зовнішню інтеграцію (два речення відтворено одним); внутрішню інтеграцію (друга і третя частина об’єднані в одну в перекладі); внутрішній поділ (конструкція з *of* оригінального речення відтворена підрядною частиною в перекладі).

There was a rush, a clatter upon the stairs, the bang of a door, and the crisp rattle of running footfalls from the street. [7] – *Райдер кинувся з кімнати, на сходах залунали його кроки, внизу грюкнули двері, і з вулиці долинув тупім – чоловік біг.* [8]

Англійське речення є простим з однорідними предикативами. В перекладі спостерігаємо складносурядне речення із безсполучниковим зв’язком (застосовано п’ять разів внутрішній поділ). В кожній частині спостерігаємо зміну порядку слів (інверсію), що є характерним для українського синтаксису. Вербалізацію застосовано при перекладі іменників *a rush – кинувся, a clatter – залунали, the bang – грюкнули, the crisp rattle – долинув*.

Отже, проведений аналіз доводить необхідність комплексного застосування перекладацьких трансформацій різних видів як засобу досягнення адекватності перекладу та прагматики твору.

Висновки. Жоден переклад не може бути абсолютно точним, оскільки сама мовна система літератури-реципієнта за своїми об’єктивними даними не може досконало передати зміст оригіналу, що неминуче призводить до часткової втрати інформації. А для компенсації цих втрат застосовуються різні перекладацькі трансформації.

Підводячи підсумки аналізу, можна зробити висновок, що в більшості випадків трансформації, використані М. Дмитренком у процесі перекладу «Голубого карбункула» Артура Конан Дойла, виправдані. Перекладач застосовує всі види граматичних трансформацій: найбільш вживана граматична трансформація поділу використовувалась при перекладі складних речень, неособових форм дієслова, іменникових конструкцій задля полегшення сприйняття інформації; зміну порядку слів застосовано при перекладі пасивних конструкцій, питальних речень, конструкцій з прямою мовою, щоб наблизити переклад до правил синтаксису та узусу української мови; до інтеграції М. Дмитренко вдається задля спрощення висловів, щоб зробити їх більш лаконічними; найменш вживаною граматичною трансформацією синтаксичного рівня була компенсація, за допомогою якої втрата значення в одній частині речення компенсувалася в іншій його частині; транспозиція частин мови представлена в перекладі оповідання «Голубий карбункул» усіма різновидами: субстантивацією, вербалізацією, ад’ективацією, адвербалізацією та прономіналізацією; при перекладі словосполучень із іменником у присвійному відмінку та іменникових сполучень було застосовано пермутацію.

Але здебільшого трансформації носили комплексний характер: задля досягнення адекватності – головної мети перекладу – перекладач застосовував декілька трансформацій одночасно і, як було зазначено, – синтаксичного і морфологічного рівня.

Отже, проблема застосування перекладацьких трансформацій залишається актуальною, оскільки трансформації будь-якого рівня є невід’ємною частиною перекладацької діяльності, а будь-який професійно виконаний художній переклад включає певні види трансформацій, які використовуються для підвищення рівня перекладацької діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Особливості художнього перекладу: граматичний аспект : монографія / С. Ревуцька, Т. Жужгіна-Аллахвердян, В. Введенська, С. Остапенко, Г. Удовіченко; ДонНУЕТ. Кривий Ріг : Вид. Р. А. Козлов, 2018. 116 с.
2. Миклашук В. П. Лексичні та граматичні трансформації в процесі перекладу художніх творів з англійської на українську мову (на матеріалі трилогії Сюзанни Коллінз «Голодні ігри»). Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр». Суми, 2020. 76 с. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/81158/1/Myklashchuk_Lexical.pdf;jsessionid=B170C3708F6E994E0AB835580C4D2A77
3. Корунець І. В. Вступ до перекладознавства. Підручник. Вінниця: Нова Книга, 2008. 512 с.
4. Науменко Л. П., Гордєєва А. Й. Практичний курс перекладу з англійської мови на українську: навч. посібник. Вінниця : Нова Книга, 2011. 136 с.
5. Карабан В. І., Мейс Дж. Переклад з української мови на англійську мову. Для студентів вищих закладів освіти. Вінниця: Нова книга, 2003. 608 с.
6. Шемуда М. Г. Граматичні трансформації при перекладі англійськомовного художнього роману Дж. Селінджера «Над прірвою у житті» на українську мову. *Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]*. Сер. : Філологічна. 2013. Вип. 39. С. 116–118.
7. Doyle, A. C. The Adventure of the Blue Carbuncle. URL: https://bakerstreet.fandom.com/wiki/Story_Text:_The_Adventure_of_the_Blue_Carbuncle
8. Дойл, А. К. Блакитний карбункул / пер. М. Дмитренка. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=231>
9. Приймачок О. І. Перекладацькі трансформації як спосіб досягнення адекватності художнього перекладу. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. №10. 2008. С. 115–121
10. Недбайло К. М. Транспозиції частин мови в перекладі з англійської мови на українську : (на матеріалі художніх текстів) : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд. філ. наук : 10.02.16. Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. URL: https://otherreferats.allbest.ru/languages/00600610_0.html/
11. Остапенко С., Горобей А. Порівняльний аналіз застосування граматичних трансформацій в процесі перекладу художнього твору. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Серія: Філологічні науки (мовознавство). Дрогобич, 2021. № 15. С. 131–135.

УДК 811=111=581]255.4

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-210-33>

ЗАСОБИ ПЕРЕКЛАДУ ГРИ СЛІВ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ КИТАЙСЬКОЮ

WAYS OF TRANSLATING PUNS FROM ENGLISH INTO CHINESE

Панченко В.А.,
orcid.org/0009-0007-9179-1176
кандидат філологічних наук,
директор
Туристичної агенції «Тревеллаб»

Художній переклад є складовою частиною духовної культури. Метод перекладу має вирішальне значення для майбутнього життя художнього твору в новому для нього мовному та культурному середовищі. В лінгвістичній літературі описано цілу низку засобів перекладу гри слів. Деякими вченими були зроблені спроби систематизувати їх, як, наприклад, зробили О. Білоус, О. Ємець, О. Огуй та ін. Основними є гра слів → гра слів, гра слів → не гра слів; гра слів → подібний риторичний засіб; гра слів → відсутність перекладу; не гра слів → гра слів; відсутність гри слів → гра слів; редакторська техніка. Метою статті є аналіз відтворення гри слів, що вимагає відповідної підготовки та знання основних типів перекладознавчих методик з англійської мови китайською. На відміну від перекладу звичайного тексту, при якому його зміст (у тому числі образи, конотації, фон, авторський стиль) треба влити в нову мовну форму, під час перекладу каламбуру, перевиразу підлягає і сама форма оригіналу – фонетична і/або графічна. У разі неможливості використання навіть одного з елементів ядра каламбуру іноземної мови прийом мови перекладу може створюватися на повністю змінній семантичній основі. У статті розглянуто різні варіанти перекладів гри слів з творів Льюїса Керролла та Дж.Ролінг про Гаррі Поттера з англійської мови китайською. Переклад гри слів традиційно є серйозною перекладацькою проблемою. Ситуація особливо ускладнюється під час перекладу з англійської мови китайською, оскільки, по-перше, ці мови є різними на всіх мовних рівнях, по-друге, в китайському перекладознавстві порівняно недавно відбувся перехід від прагнення до точного, майже дослівного перекладу, до теорії скопос. І саме переклад гри слів різними за часом перекладачами є ілюстрацією до актуальних процесів у теорії та практиці перекладів художніх творів китайською мовою.

Ключові слова: переклад, гра слів, каламбур, компенсація, дослівний переклад.

Artistic translation is an integral part of spiritual culture. The method of translation is crucial for the future life of an artistic work in a new language and cultural environment. Linguistic literature describes a number of means of translating word plays. Some scientists made attempts to systematize them, as, for example, O. Bilous, O. Yemets, O. Oguay and others did. The main ones are wordplay → wordplay, wordplay → not wordplay; word play → a similar rhetorical device; word play → lack of translation; not a pun → a pun; no wordplay → wordplay; editorial technique. The purpose of the article is to analyze the play of words, which requires appropriate preparation and knowledge of the main types of translation methods from English to Chinese. Unlike the translation of an ordinary text, in which its content (including images, connotations, background, author's style) must be poured into a new language form, during the translation of a pun, the original form itself - phonetic and/or graphic - is subject to reinterpretation. In the case of impossibility of using even one of the core elements of a foreign language pun, the reception of the translation language can be created on a completely changed semantic basis. The article examines various variants of translations of the word game from the works of Lewis Carroll and J. Rowling about Harry Potter from English to Chinese. The translation of puns is traditionally a serious translation problem. The situation is especially complicated when translating from English to Chinese, because, firstly, these languages are different at all linguistic levels, and secondly, in Chinese translation studies there has been a relatively recent transition from striving for exact, almost verbatim translation, to theoretical skopos. And it is precisely the translation of the play of words by different translators over time that is an illustration of actual processes in the theory and practice of translations of works of art into the Chinese language.

Key words: translation, word play, pun, compensation, word-for-word translation.

Постановка проблеми. Художній переклад є складовою частиною духовної культури. Метод перекладу має вирішальне значення для майбутнього життя художнього твору в новому

для нього мовному та культурному середовищі. Під час перекладу гри слів при нагоді повинна стати перекладацька точка зору Л. Венуті [1], який пропонує два типи перекладацької стратегії: доместикація і форенизація. Ці перекладацькі стратегії мають велике значення для створення адекватного художнього перекладу гри слів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В лінгвістичній літературі описано цілу низку засобів перекладу гри слів. Деякими вченими були зроблені спроби систематизувати їх, як, наприклад, зробили О. Білоус, О. Ємець, О. Огуй [2; 3; 4] та ін. Основними є такі:

(1) *гра слів* → *гра слів*, тобто, гра слів у тексті мовою оригіналу (МО) перекладається грою слів мови мети (ММ), яка може певною мірою відрізнятися від гри слів МО за формою, семантикою, текстуальним впливом тощо;

(2) *гра слів* → *не гра слів*: коли гра слів перекладається виразом, у якому відсутні елементи гри слів, але цей вираз зберігає обидва значення гри слів завдяки безігровому сполученню, або ж коли одним із двох значень гри слів жертвують;

(3) *гра слів* → *подібний риторичний засіб*: коли гра слів перекладається подібним гри слів риторичним засобом; повтор; алітерація – стилістичний прийом, що полягає в симетричному, періодичному повторі однорідних приголосних звуків у віршованому рядку, фразі чи строфі для підвищення їхньої звукової чи інтонаційної виразності; рима; референційна невизначеність – розпливчатість, неточність; іронія – 1 тонке приховане глузування; 2 у *стилістиці* – особливість стилю, що полягає в невідповідності між прямим змістом висловлювання і його прихованим значенням, яке легко вгадується; поетична метафора; парадокс –1 думка, яка суттєво не збігається із загальноновизнаними теоріями, принципами або суперечить (часом тільки на перший погляд) здоровому глузду 2 несподіване явище, яке не відповідає звичним уявленням.

Завдяки вищеназваним риторичним засобам перекладачі намагаються зберегти ефект гри слів МО.

(4) *гра слів* → *відсутність перекладу*: текстовий фрагмент з грою слів опускається.

(5) *гра слів МО* → *гра слів ММ*: перекладач відтворює в оригінальній формі гру слів МО і за можливістю безпосередній контекст, у якому вона вжита в МО, тобто неадекватний переклад.

(6) *не гра слів* → *гра слів*: перекладач компенсує втрату гри слів в тексті перекладу /ТП/, де переклад був неможливий, грою слів в іншому місці ТП, де гра слів у тексті оригіналу /ТО/ відсутня.

(7) *відсутність гри слів* → *гра слів*: перекладач додає повністю новий фрагмент тексту, який містить гру слів, яка в ТО ледве помітна і є компенсацією за попередню втрату.

(8) *редакторська техніка*: перекладач використовує примітки/зноски, пояснення за допомогою різноманітних додаткових рішень проблем МО тощо.

Метою цієї статті є аналіз відтворення гри слів, що вимагає відповідної підготовки та знання основних типів перекладознавчих методик з англійської мови китайською.

Виклад основного матеріалу. Повна еквівалентність передбачає повну передачу усіх комунікативних параметрів тексту оригінала. Важливу роль серед методів дослідження у процесі відображення еквівалентності відіграє порівняльний аналіз, тобто аналіз форми та змісту тексту перекладу у порівнянні з формою та змістом оригіналу. В процесі перекладу встановлюються конкретні відношення між двома текстами різними мовами (текстом оригіналу та текстом перекладу). Порівнюючи такі тексти, можна відкрити внутрішній механізм перекладу, знайти еквівалентні одиниці, а також помітити зміну форми та змісту, що відбувається під час заміни одиниці оригіналу еквівалентною їй одиницею тексту перекладу. При цьому також можливим є порівняння двох (або декількох) перекладів одного й того ж тексту-оригіналу.

Для правильного перекладу гри слів необхідно ретельно проаналізувати такі чинники:

- значимість гри слів з погляду тематики, риторики;
- сферу використання слів, які сприяють адекватному визначенню семантики гри;

– наявні норми перекладу;
 – умови праці перекладача (обмеженість у часі, фінансова привабливість, можлива колективна робота), які дають йому або не дають змогу виконати, по-можливості, усі вимоги, які потребують великих затрат у часі.

На відміну від перекладу звичайного тексту, при якому його зміст (у тому числі образи, конотації, фон, авторський стиль) треба влити в нову мовну форму, під час перекладу каламбуру, перевиразу підлягає і сама форма оригіналу – фонетична і/або графічна. Більше того, нерідко доводиться навіть міняти зміст на новий, якщо неможливо зберегти старий, оскільки план вираження може виявитися важливішим за план змісту.

Як вважає П. Ньюмарк, «Puns with more emphasis on the sense rather than the witticism, e.g. a slip of the tongue or spoonerism, have to be explicated in both senses in the TL» [5].

У разі неможливості використання навіть одного з елементів ядра каламбуру іноземної мови прийом мови перекладу може створюватися на повністю зміненій семантичній основі. Це відбувається в тих випадках, коли функційна інформація домінує над конкретним предметно-логічним змістом. При цьому пошук ведеться передусім серед лексики, що знаходиться у видо-родових стосунках з елементами ядра.

Так, широко відомий каламбур Льюїса Керролла «We called him Tortoise because he taught us»

Є цікаві варіанти перекладу згаданого каламбуру китайською мовою.

– 我们的先生是一个老甲鱼 – 我们总叫他老忘。||

阿丽思问道, – 他是个什么王, 你们会叫他老王呢? ||

那素甲鱼怒道, – 我们管这老甲鱼叫老忘, 因为他老忘记了教我们的工(功)课。你怎么这么笨? ||

(translated by Zhao Yuanren)

– 老师是一只老海龟 – 我们总叫他乌龟 … ||

– 它不是乌龟, 你们为什么这样叫呢? || 爱丽丝问。

– 我们叫它乌龟是因为它教我们。|| 素甲鱼生气地说, – 你真笨! ||

(translated by Shi Xinying)

我们的老师是一只老甲鱼, 我们都叫他胶鱼。||

– 既然他不是胶鱼, 为什么要那么叫呢? || 爱丽丝问。

– 我们叫他胶鱼, 因为他教我们呀。|| 素甲鱼生气地说, – 你真笨! ||

(translated by Guan Shaochun)

校长是一只老海龟 – 我们总叫他陆龟 – ||

– 既然他不是陆龟, 你们为什么还这样叫他? || 爱丽斯问。

– 我们叫他陆龟是因为他给我们上课, || 假海龟生气地说, – 你真是不开窍 ! || (trans-

lated by Zhang Xiaolu)

Shi та Zhang переклали текст дослівно. Zhao використав – 老王 (忘) (Mr. Wang/ Mr. Forgetful) та – 忘记教我们功课 (forget to teach us), щоб передати гумористичний ефект каламбуру, але це викривлює зміст тексту. Гарним варіантом можна вважати варіант с, де замість черепахи йдеться про рибу (glue fish) (胶鱼), оскільки – 胶 (glue) є омофоном до слова – 教 (teach), тобто каламбур тут передано якнайкраще.

У тих випадках, коли предметно-логічний зміст домінує над функційною інформацією каламбуру або неможливо створити каламбур частково або повністю зміненій основі, зміст прийому передається в некаламбурній формі. Трапляється значна кількість типових перекладацьких помилок, пов'язаних з буквальною передачею семантики обох елементів ядра іноземної мови, що приводить не лише до порушення норм іноземної мови, але і до створення безглузлого контексту на місці втраченого прийому.

В арсеналі перекладача є прийом компенсації, один із способів досягнення еквівалентності перекладу на рівні усього тексту. Незважаючи на тривале використання цього прийому

в перекладацькій практиці, системні розробки в теорії перекладу він ще не отримав. На наш погляд, компенсація є заміною непереданого елемента оригіналу аналогічним або іншим елементом, що заповнює втрату інформації і здатен створити аналогічний вплив на читача.

Вибір засобів і місця компенсації диктується передусім, особливостями ідейно-художнього характеру оригіналу, а потім вже умовами тексту перекладу. Аналіз випадків використання різних випадків компенсації призводить до висновку про необхідність встановити обмеження під час використання каламбурів:

Нерідко компенсація застосовується на місці контексту каламбурного оригіналу, де простий за структурою прийом замінюється або ланцюжком каламбурів, або каламбуром складнішої структури.

Як часткову компенсацію перекладачі використовують стилістичні засоби звукової організації висловлювання (риму, алітерацію, звукову схожість) і графічне виділення. Цей вид компенсації використовується на місці переданого і непереданого прийому.

У першому випадку він посилює сприйняття каламбуру, а в другому компенсує втрати частково, привертаючи увагу до переданого в некаламбурній формі змісту.

Для посилення компенсуючих або створених на зміненій семантичній основі каламбурів перекладачі використовують два різновиди графічних засобів:

- а) шрифтові виділення;
- б) заголовні букви.

За допомогою цього прийому елементи ядра каламбуру виділяються на тлі іншого тексту, що привертає увагу читачів до змісту прийому і полегшує його декодування. Найчастіше графічне посилення використовується в творах для дітей.

У тих випадках, коли перекладачам надається свобода творчості (створення каламбурів на зміненій основі і використання прийому компенсації), ця свобода завжди формально обмежена і обмежена особливостями оригіналу. Їх ігнорування нерідко призводить до грубих помилок з боку перекладачів. Найнаочніше це положення можна проілюструвати прикладами «негативного» матеріалу з перекладів для дітей.

Помилки, допущені під час передачі каламбурів, зазвичай пов'язані з невдалим вибором елементів їх ядра. Вони можуть бути підрозділені на такі різновиди:

- ядром каламбуру є лексика, що означає поняття, що знаходяться поза реальністю читача;
- стилістичне забарвлення елементів ядра каламбуру не відповідає особливостям мови художнього твору і знижує дидактичну цінність його змісту;
- використовується лексика, що спотворює хронологічну і фонову інформацію оригіналу.

Запозичення окремих каламбурів спостерігаються у перекладачів, які перекладають певні твори спорідненими мовами. Проблема запозичень зачіпає і етичну сторону, оскільки в теорії перекладу досі не відповіли на питання, чи можливо і в якому ступені користуватися знахідками попередніх перекладачів. Одні перекладачі легко запозичують варіанти попередників, інші відмовляються від своїх власних, якщо він чимось нагадують попередні переклади.

В зв'язку з цим слід зауважити, що для цілої низки творів складається певна традиція і порушувати її можна лише у тому випадку, коли перекладач пропонує інше, оригінальніше і повноцінніше рішення, а не прагне шляхом введення нового варіанту продемонструвати свою незалежність від досвіду попередників.

Мета кожного подальшого перекладу – не самоствердження його автора, а максимально можливе наближення перекладу до оригіналу шляхом його якісних характеристик на основі творчого використання позитивного досвіду попередніх перекладачів.

Повноцінний переклад гри слів, що відповідає авторському задуму, – велика удача і велике досягнення перекладача. Оригінальна знахідка по праву повинна належати йому. Тому слідує, очевидно, у випадках запозичень вказувати в примітці їх джерело.

Важливим питанням є можливість перекладу мовної гри у мовах, які мають різний склад, зокрема англійській та китайській. Деякі вчені вважають такий переклад неможливим: «English, as an alphabetic language, makes full use of its own phonological, semantic and syntactic features in producing linguistic humor that are practically impossible to be duplicated in Chinese, which is an ideographical language» [6].

Протягом багатьох сторіч у китайській перекладацькій теорії та практиці панувала думка про переважну роль вірності та точності перекладу. «People use “accuracy” to evaluate a translation and to judge the extent to which the translation matches its original. But the fact is not every word in one language has an exact equivalent in another and not all concepts that are expressed through the words of one language are identical to the ones that are expressed through the words of another. Traditional criteria are usually aware of the intra-linguistic factors such as semantic, lexical, grammatical features but attach little importance to extra-linguistic factors like situation, subject field and receiver» [6].

Але теорія Скопос або теорія релевантності орієнтуються на функційний або соціокультурний аспекти перекладу. «The significance of Skopos theory in linguistic humor translation is that it sets it free from the restriction of the conventional idea that translations must be faithful to the source texts in linguistic form, for it redefines equivalence as the same communicative function or functions as the source text» [6].

Сучасні перекладацькі стратегії надають можливість перекладачам у різних країнах успішно перекладати нові і старі тексти, демонструючи нові знахідки у перекладі гри слів.

Як приклад мовної гри розглянемо далі уривок з роману Дж.Ролінг про Гаррі Поттера, де описується, як Гаррі та Гегрід пересуваються у переходах під банком Гринготтс. Гаррі бачить підземне озеро, де зі стелі та з підлоги виростають величезні сталактити та сталагміти. Гаррі ставить вічне питання усіх школярів:

'What's the difference between a stalagmite and a stalactite?'

Ця проблема виникає через подібність двох слів завдяки їх вимові та значенню. Різниця полягає в тому, що один звисає зі стелі, а інший росте з підлоги. Гегрід не бажає обговорювати тонкощі мови та науки, тому він просто відповідає::

'Stalagmite's got an "m" in it. An' don' ask me questions just now, I think I'm gonna be sick.'

Багато мов, в тому числі українська, мають ту саму проблему зі сталактитами та сталагмітами, але не китайська. Слово, що позначає сталактит, 钟乳石 zhōngrǔ-shí 'hanging-bell nipple rock' у китайській мові походить від слова, що позначало давній китайський музичний інструмент, дзвоник, що висить, який має виступи, інколи дуже довгі, які позначаються як 'nipples' (乳 rǔ). Сталагміт – 石笋 shí-sǔn 'rock bamboo-shoot'. Гра слів у цьому випадку також не збережена.

Український варіант має таку форму:

– Я ніколи не знав, – гукнув Гаррі Гегрідові, перекрикуючи гуркіт, – яка різниця між сталагмітами і сталактитами?

– У слові "сталагміт" є літера "м", – відповів Гегрід. – І не питай більше нічого, бо мене нудит.

Розглянемо приклад гри слів, пов'язаної з вимовою. В англійській мові наявні різноманітні слова, що позначають групи тварин (a herd of cattle, a flock of sheep, a school of fish, a gaggle of geese, etc.). 'A peck of owls' виступає як обмовка з боку дядька Вернона, коли він каже:

'... a peck, I mean, pack of owls shooting in and out of my house. I won't have it, boy, I won't -'

Слово 'peck' позначає «a unit for measuring the volume of grain -- a quarter of a bushel or approx. 8.8 - 9 litres, depending if you come from England or America – and can be used to mean 'lots of'».

Поняття, пов'язані з рахуванням, притаманні китайській мові, де вони є особливою частиною мови. Але ця частина мови має чіткі граматичні функції і не може стати у пригоді під час перекладу лексичної гри слів. До того ж виникає проблема зі словами 'peck' та 'pack', які мають подібну вимову та відповідне значення.

Китайський перекладач пропонує такий варіант:

.....一堆, 我的意思是, 一群猫头鹰在我的家里飞出飞进。我不允许, 小子我不—

... ..yīdūi, wǒ de yìsī shì, yīqún māotóuyīng zài wǒ de jiā-li fēi chū fēi jìn. Wǒ bù yǔnxǔ, xiǎozǐ wǒ bù --

..... a heap, my meaning is, a group/flock of owls flying in flying out in my house. I don't allow it, boy I don't--

У цьому перекладі дядько Вернон починає зі слова, що означає а 'pile/heap' of owls (купа, охалка), яке він виправляє на 'flock' (стая, зграя). Слово 堆 yīdūi, що означає 'a heap' або 'a pile' часто вживається у розмовній китайській на позначення 'a lot of', так само, як 'heap' та 'pile' в англійській мові.

Отже, у цьому перекладі перекладач для гри слів використовує спершу розмовний вираз, а потім виправляє його на більш стандартизовану форму.

Висновки. Переклад гри слів традиційно є серйозною перекладацькою проблемою. Ситуація особливо ускладнюється під час перекладу з англійської мови китайською, оскільки, по-перше, ці мови є різними на всіх мовних рівнях, по-друге, в китайському перекладознавстві порівняно недавно відбувся перехід від прагнення до точного, майже дослівного перекладу, до теорії скопос. І саме переклад гри слів різними за часом перекладачами є ілюстрацією до актуальних процесів у теорії та практиці перекладів художніх творів китайською мовою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Venuti Lawrence. *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. London, 1995. 319 p.
2. Білоус О. Гра слів як перекладацька проблема. Електронний ресурс : режим доступу www.essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/.../18.d...
3. Ємець О.В. Лімерик у стилістичному та перекладознавчому аспектах. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/2449/1/08yeovpa.pdf>.
4. Огуй О. Гра слів чи каламбури (проблеми цілісного перекладу). *Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство): У 5 ч.* Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2007. Випуск 75(5). С. 19–22.
5. Newmark P. *A Textbook of Translation*. Hertfordshire: Prentice Hall International Ltd., 1988. 311 p.
6. Huang Zhonglian. *Translation Variation Theory*. China Translation & Publishing Corporation. *Transcultural*, vol.1,3 (2010), p. 19–30. URL: <http://ejournals.library.ualberta.ca/index.php/TC> 19.

УДК 821.161.2-94.09[929 Шевч:929.52 Герн](045)

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-210-34>

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ВЗАЄМИН ТАРАСА ШЕВЧЕНКА З РОДИНОЮ ГЕРНІВ У ШЕВЧЕНКІАНИ

INTERPRETATION OF TARAS SHEVCHENKO'S RELATIONSHIP WITH THE HERN FAMILY IN SHEVCHENKIANA

Поліщук В.Т.,

orcid.org/0000-0002-9090-8324

доктор філологічних наук, професор,

завідувач кафедри української літератури та компаративістики
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Стаття присвячена одному з доволі суперечливих епізодів у житті Тараса Шевченка на засланні – стосункам із Карлом Герном і його дружиною Софією. Зауважено, що в шевченкознавстві та шевченкіані спостерігається достатньо широкий спектр інтерпретацій і тлумачень цієї теми, зокрема і як елемент шевченкофобії. Проаналізовано відносно невелику спогадову основу епізоду, а також різні його коментування в Шевченкових біографіях (М. Чалого, О. Кониського, академічній, І. Дзюби та ін.). Відзначено очевидну провокативність і упередженість окремих тлумачень аналізованої теми у працях Б. Сушинського та С. Росовецького, а також іще ширший спектр її інтерпретацій у різножанровій життєписній шевченкіані, вплив суспільно-історичних обставин того часу, коли були написані твори (аспект творчої свободи і цензури). Спостережено, що в шевченківській романістиці 1960–1980-х (твори О. Іваненко, Б. Вадецького, З. Тулуб, Вас. Шевчука), попри суперечливість історії, домінує «виправдальна» тенденція у творенні Шевченкової позиції в ній: «Шевченко вболівав за честь друга». Вказано на практику й роль домислово-вимислових операцій передусім у частині образотворення, на прийоми сюжетних контекстів задля додаткового акцентування бажаної тенденції. Мовлено, що в шевченківській біографії останнього тридцятиріччя аналізована тема знайшла інакші інтерпретації, зокрема в «драматичній повісті» «Сердитий Бог» М. Братана та романі «Шевченко між світами» С. Росовецького. У статті детально проаналізовано творче втілення аналізованої теми в обох текстах, вказано на присутні відмінності її трактування авторами.

Ключові слова: шевченкіана, Шевченко і Герни, інтерпретація, романи, образи, домисел і вимисел.

The article focuses on a rather controversial episode in Taras Shevchenko's life in exile – his relationship with Karl Hern and his wife Sofia. It is noted that there is a fairly wide range of interpretations of this topic, in particular as an element of Shevchenkophobia in Shevchenko Studies and Shevchenkiana. The relatively small memory base of the episode is analyzed, as well as various commentaries on it in Shevchenko's biographies (by M. Chaly, O. Konysky, I. Dzyuba etc.). The obvious provocativeness and bias of certain interpretations of the depicted theme in the works of B. Sushynsky and S. Rosovetsky, as well as an even wider range of its interpretation in the multi-genre biographical Shevchenkiana, the influence of the socio-historical circumstances of the time when the works were written (aspect of creative freedom and censorship), are noted. It is observed that in Shevchenkiana novels of the 1960s–1980s (by O. Ivanenko, B. Vadetsky, Z. Tulub, Vas. Shevchuk), despite the contradictions of history, the 'revealing' tendency dominates in the creation of Shevchenko's position in it, "Shevchenko hunted for the honour of his friend". The practice and role of fictional operations, primarily in the part of image creation, and the techniques of plot contexts for additional accentuation of the desired trend are considered. It should be noted that in the biography of Shevchenko of the last thirty years, the analyzed theme found different interpretations, in particular in the 'dramatic story' of "Angry Bug" by M. Bratan and the novel of "Shevchenko between the worlds" by S. Rosovetsky. The article analyzes in detail the creative embodiment of the analyzed topic in both texts, stresses the differences in its interpretation by the authors.

Key words: Shevchenkiana, Shevchenko and the HERNs, interpretation, novels, images, fiction.

Постановка проблеми. Певно, це один із найсуперечливіших епізодів Шевченкового життя, навколо якого «схрестилися шаблі» дослідників і життєписців. До того ж цей епізод присутньо вплинув на буття поета-художника в солдатчині, значно його, те буття, ускладнивши і драматизувавши.

У найновіший за часом біографічній праці – «Шевченко. Сучасна біографія» (2020) Станіслава Росовецького – її автор загалом слушно розпочинає міркування про цікаву тут нам тему, зауваживши, що «найближчим свідком» цієї «великодньої катастрофи» був Шевченків друг Федір Лазаревський, і далі мовивши: «Набагато надійнішими були б свідчення самого Шевченка, прапорщика Ісаєва, Герна або його дружини Софії Миколаївни, але вони своїх версій не залишили» [1, с. 239]. Так справді було, і, певно, така ситуація зумовила значно ширший діапазон інтерпретацій аналізованої історії, ніж він міг бути, якби з'явилися й інші версії її безпосередніх учасників. Але, з іншого боку, історія була настільки особливою чи й пікантною, а може, й очевидною, що чекати згаданих версій було б годі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ця тема означена тільки в біографічних матеріалах про Шевченка (книгах, статтях) і, як правило, без ніяких порівняльних моментів та з авторськими її трактуваннями. Про художньо-документальні інтерпретації зазначеної теми в шевченківській життєписній літературі теж досі не йшлося, принаймні публікацій такої семантики не виявлено. Природно, що аналіз заявленої теми має наукову **новизну** й **актуальність** цієї студії, а дослідницьке її осмислення, виявлення особливостей і характерних тенденцій відтворення історії в шевченківській біографії становить **мету**.

Виклад основного матеріалу. Конспективно цей аналізований епізод Шевченкового життя мав таку семантику: 1850 року, будучи на засланні й живши в Оренбурзі, Тарас Григорович мешкав у будинку свого щирого приятеля, штабс-капітана Карла Герна та його дружини Софії Миколаївни, матері трьох дітей. У якийсь момент Шевченко побачив, що до господині за відсутності господаря вчащає молодий прапорщик Ісаєв. Ця «амурна» історія дуже обурила поета, й він, попри застереження згаданого вище іншого приятеля, Ф. Лазаревського, але бажаючи припинити таке глумління над добрим ім'ям К. Герна, в пікантний момент привів Карла Івановича до покоїв його ж дружини. Оскандалений Ісаєв наступного ж дня написав лист-донос на Шевченка про невідповідне царському розпорядженню («під суворий нагляд із заборонаю писати й малювати») його життя на засланні. Далі були обшуки, арешт Шевченка й переведення до Орської фортеці, в зовсім інші умови буття.

Певно, тут не варто широко переповідати чи цитувати згаданий спогад Ф. Лазаревського про цей епізод, бо в різних документальних джерелах він неодноразово згаданий або цитований, та й весь текст спогадів цього Шевченкового друга легко знайти [див., напр.: 2, с. 176–185]. Зауважимо лише на тому, що Ф. Лазаревський, як видно з тексту, настійно і мотивовано застерігав Шевченка від наміру «розкрити злочин». Однак ж... «Але Тарас мій не вгамовувався. Він почав стежити за дружиною NN (тобто – К. Герна – В. П.) і щовечора приносив мені все нові відомості про свої спостереження і відкриття. У п'ятницю на страсному тижні він прибіг до мене з тріумфуючою фізіономією. – Накрив! Довів!...» [2, с. 182]. Оцей уривок варто тут зацитувати, бо саме на тлі його інформативної семантики чіткіше проявляються інтерпретаційні версії події в різних джерелах і життєписних творах. Так само варто зацитувати з того ж джерела мотивування Шевченком тих своїх дій: «– Доведу ж я цій к...! не дам їй безкарно ганьбити чесне ім'я шанованої людини (тобто К. Герна – В. П.)» [там само]. Теза важлива, особливо з огляду на відому Шевченкову емоційність при баченні якоїсь несправедливості у ставленні до людини. Як і з огляду на його майже легендарну впертість і небажання прислухатися до порад і застережень, які йшли врозріз із його розумінням подій чи ситуацій.

Як бачимо з цитованих спогадів, суперечливість історії містилася навіть у намірах і діях Шевченка та застереженнях Ф. Лазаревського. Збереглася вона і в подальших багатьох біографічних і творчих інтерпретаціях події, хіба що тільки автори біографій чи творів брали на себе місію пом'якшити чи, навпаки, загострити згадану суперечливість, звісно, передовсім у вчинку Шевченка. Треба відзначити, що практично всі біографи більш чи менш виразно означували небездоганність Шевченкових дій у цій історії, або ж зовсім її оминали, як це бачимо, скажімо, в статті про Карла Герна з «Шевченківській енциклопедії» [див.: 3, с. 65–66]. Схожі картини

ми спостерігаємо і в інших біографічних джерелах, скажімо, в одній із перших Шевченкових біографій авторства Михайла Чалого. Можливо, цей біограф і не володів відповідною конкретнішою інформацією, бо дуже скупо мовив про донос на Шевченка і тільки здогадливо за його причини: «На думку загалу, автором цього доносу був прапорщик І[саєв], обурений на Шевченка за те, що той перешкодив йому в якихось зальотах» [4, с. 60]. Причиною такої дуже узагальненої інформації, неназивання чи позначення криптонімами персонажів аналізованої історії могло бути й те, що на момент виходу книги М. Чалого (1882 р.) ті люди були ще живими, й біограф не вважав за потрібне згадувати їх у видимо дражливій історії.

Певно, першим (звісно, крім Ф. Лазаревського), хто ширше виписав аналізовану історію, заклавши в неї видимі оціночні акценти, був дуже сумлінний Шевченків біограф і палкий та послідовний його прихильник Олександр Кониський. Зауваживши на щирості приятелювання Тараса з Карлом Герном, «людиною освіченою, гуманною, без краю доброю», «що вельми багацько зробила задля Шевченка доброго і лишилася вірною йому довіку» [5, с. 296], назвавши Гернову дружину «молодою жінкою-красунею» (на момент згаданої історії Софія Герн мала 26 років і троє дітей – В. П.), до якої «лицявся офіцер Ісаєв», О. Кониський доволі розлого випишує власне розуміння Шевченкових почуттів від споглядання пікантної інтимної ситуації, названої біографом «занадто лоскитливою». Із цитованого нижче доволі ясно чується бажання не тільки зрозуміти й пояснити мотиви Тарасового вчинку, але й виправдати його Шевченковими ж рисами вдачі й характеру: «Трудно, навіть неможливо було Тарасові витерпіти таку наругу над своїм другом; глибоковдячливе серце його обурювалося; він довгий час не тямив, що діяти: чи відкрити своєму другові очі, чи байдуже збочити і не втручатися до цієї інтимної і занадто лоскотливої справи? Мовчати совість не давала йому; та таки ж чи чесно б було дивитися мовчки і не остерегти свого друга, бачучи, що під його стріху підкладають вихоть з вогнем» [там само]. З огляду на деякі пізніші інтерпретації цієї історії, не зайве зауважити на тій тезі О. Кониського, за якою, мовляв, «поголоски» про стосунки Ісаєва та Софії Герн були відомі в гарнізоні, й тільки добрий Карл цього не помічав. Власне, про такі чутки згадував і Ф. Лазаревський.

Дещо стисліше, але сутнісно схоже поцінував ситуацію й Павло Зайцев, зауваживши, що Шевченком тут «керувало... шляхетне почуття людини, щиро ображеної за моральну кривду своєму другові» [6, с. 257]. Зовсім скупо означена ця історія в академічній Шевченковій «Біографії» [див.: 7, с. 253] та в біографії І. Дзюби [див.: 8, с. 457], але в обох названих джерелах учинок Шевченка названий захистом честі його приятеля К. Герна.

У тлумаченні й оцінках цієї «лоскитливої» історії вочевидь кожен нюанс важливий. У вищевказаних джерелах, та і в усіх інших наступних, майже всі оціночні судження лежать у площині моральності, але з доволі широкою амплітудою думок: від того, чи морально втручатися в чужі сімейні стосунки (мовляв, «чужа сім'я – сутінки»), до того, про що вище мовлено в біографіях: чи морально байдуже відвернутись і не захистити честь щирого друга... Та і в цій амплітуді є варіації. Скажімо, та, що Шевченко, свідомо чи в «азарті» розкрити гріховні дії коханців, проігнорував небезпеку для самого себе, про яку його попереджав Ф. Лазаревський: про цілком імовірну помсту зганьбленого Ісаєва як вищого за чином і не тільки. Цитований П. Зайцев потрактував це як свідоме ігнорування («... але Шевченко не хотів нічого слухати» [6, с. 257]), натомість І. Дзюба допускав і можливі запізнілі Тарасові сумніви, зважаючи на ту ж «лоскитливість» ситуації: «Можна по-різному розцінювати таку форму втручання в чужі стосунки, – нотував біограф, – але Шевченкові, мабуть, невдовзі довелося пошкодувати...» [8, с. 457]. Десь у таких смислових координатах реалізовано інтерпретації і в більшості інших біографічно-дослідницьких джерелах, а також, як побачимо далі, і в більшості життєписних творів про Шевченка.

Однак в окремих студіях чи есеїстичних текстах маємо помітно інші, й не без доволі очевидних провокативних підтекстів, варіації теми. Полишивши обіч писання сумнозвісного

О. Бузини, окремо назвемо роман-есе Богдана Сушинського «Тарас Шевченко: геній – в самотності» (2006). Власне, і цей текст знайшов цілком адекватне поцінування у відомій статті І. Дзюби «Шевченкофобія в сучасній Україні», де зокрема мовлено і про цікаву нам тему: «В численних біографічних дослідженнях говорилося про прикру необачність Шевченка, який зберігав листи в себе, що мало сумні наслідки для декого із його друзів. Про це, як і про недоречне втручання Шевченка в родинні справи Гернів, Сушинський пише різкіше, ніж інші автори, але тут він має підстави, хоч і переходить міру у своїх висловлюваннях» [9, с. 21]. Зауважимо, що в цій статті її автор чіткіше, ніж у цитованій вище біографії, оцінив учинок Шевченка щодо аналізованої історії, назвавши його «недоречним».

У статті І. Дзюба цілком обґрунтовано й доречно вдається до іронії чи й сарказму, аналізуючи численні домисли Б. Сушинського, котрий справді переніс «прийоми белетристичної романістики на біографічну есеїстку» [9, с. 19], вибірково використовує джерела під власні домислові версії, особливо в епізодах із «моральністю», коли романіст видимо охоче протиставляє «плебея» Шевченка «моральним» носіям «блакитної крові», дворянам, аристократам, офіцерам, як це особливо рельєфно показано в аналізованій тут історії. Б. Сушинський, позірно «праведно» апелюючи до читачів, барвисто виписує уявлені ним же картини, як Шевченко, «подібно нищому лакею» [13, с. 298], вистежує коханців, відповідно мовить про душевні муки Герна, його дружини, навіть Ісаєва, який, виявляється, «змушений були або вбити Шевченка (на дуелі – В.П.), або... написати доноса...» [10, с. 299]. «А як йому (К. Герну – В. П.) поводитись, коли раптом якийсь «доброзичливець» (курсив Б. Сушинського – В.П.) ставить його перед фактом: у спальні твоєї дружини – коханець!? І полковник (насправді – штабс-капітан – В. П.), проклинаючи цього донощика і все на світі», знаючи, скільки ганьби він набереється через це плебейство рядового Шевченка, плентається додому викривати свою дружину і прапорщика Ісаєва» [10, с. 298]. Романіст багато пише про правила дворянської честі, щедро наділяючи цією рисою всіх трьох «постраждалих» від учинку Шевченка – Ісаєва, Герна і його дружину. При цьому доволі специфічно згадану «дворянську честь» трактуючи. Скажімо, Б. Сушинський так творить уявлений ним же стан Софії Герн: «Що повинна була робити вона, знаючи, що всі три чоловіки (тобто Герн, Ісаєв і Шевченко, але не вона сама – В.П.), які причетні до цієї історії, передовсім повинні була дбати про її честь? Але один із них поставив її в ідіотське становище перед усім містом, усім дворянством імперії? Якби тепер до спальні жінки, – далі домислює Б. Сушинський, – під час таємного побачення, хтось привів її власного чоловіка, вона принаймні вилаяла б цього «доброзичливця». Але Софія була дворянкою і, звичайно ж, не зробила цього» [10, с. 299]. За Б. Сушинським, «пляма аморальності» лежить тільки на Шевченкові, хоч у відомих цьому романістові джерелах, у спогадах того ж Ф. Лазаревського, зауважено, що про амурні взаємини Ісаєва та Софії Герн «містом пішли чутки» ще до Шевченкового «викриття» і що ті чутки немалою мірою спонукали Шевченка вчинити так, як він учинив, попри всю «лоскїтливість» моменту. Ігнорує Б. Сушинський і той відомий факт, що взаємини між Герном і Шевченком не погіршилися після згаданої історії, тож іще питання, чи «проклинав цього донощика», тобто рядового Шевченка, штабс-капітан Герн і чи «плентався» він викривати зраду дружини, чи, навпаки, поспішав... Але в романі-есе Б. Сушинського аналізовану історію інтерпретовано саме так, по-шевченкофобськи, попри всю можливу її смислову неоднозначність.

Помітним чином «осучаснив» аналізовану історію в найновішій за часом виходу Шевченковій біографії С. Росовецький. Гостра полеміка в соцмережах із приводу «сучасної біографії» була зумовлена й інтерпретацією цього Шевченкового вчинку. Майже дослівно переповівши «від себе» відповідний епізод зі спогадів Ф. Лазаревського, С. Росовецький, подібно до Б. Сушинського, але не впадаючи в тему «плебейства-дворянства», переводить розмову в «площину моральності» Шевченка, з небезперечною категоричністю мовлячи, що «Поет (тобто Шевченко – В. П.) ніколи в житті не був моралістом і в тверезому вигляді утримував при собі

негативні думки про інших людей. Він не раз закохувався в заміжніх жінок, аж ніяк не переймаючись сумнівами про своє право на таке почуття» [1, с. 240]. Із цитованим судженням можна (і треба!) полемізувати принаймні в кількох смислах, не тільки з приводу категоричності, але, скажімо, і про різні смисли поняття «закоханості». У Шевченкових взаєминах із жінками до епізоду з Герном в Оренбурзі, більш-менш відома одна закоханість у заміжню жінку – Ганну Закревську, але ж та історія зовсім не схожа на історію «оренбурзьку»...

Між тим С. Росовецький пропонує зовсім нову інтерпретацію аналізованих подій в Оренбурзі. Можна сказати – сенсаційну. Поставивши перед собою і всіма читачами «сучасної біографії» питання, «З чого б це він (Шевченко – В. П.), завжди замкнутий (фаховий шевченкознавець С. Росовецький цілком очевидно знав, що Шевченко бував різним, далеко не «завжди замкнутим» – В. П.), раптом почав вистежувати коханців?» [там само], біограф пропонує власну версію: «Пояснення тут одне. Шевченко жорстоко ревнував. Але кого саме? Софію Миколаївну? Навряд чи він став би волочитися за дружиною свого кращого друга...» [там само]. Узявши за аргумент натхненно виконаний Шевченком акварельний портрет того ж Ісаєва, С. Росовецький приходить до висновку, що «Шевченко був платонічно, тобто в певному сенсі невинно, закоханий у прапорщика з Полтави, земляка... Ну, не знайшлося тоді в Оренбурзі гарної української дівчини, щоб на ній відпочити погляду художника, зголоднілому на жіночу красу...» [там само]. Дуже прозоре, зокрема і в сенсі своєї провокативної сумнівності, судження, що його не «рятує» і згадана «платонічність». Як побачимо далі, С. Росовецький, але вже в романі «Шевченко між світами», ще радикальніше витворить цю історію.

Усе мовлене вище стосується спогадових і біографічних текстів про Шевченка. Цілком природно, що і в життєписній шевченкіані, передовсім, звісно, в романістиці, згаданий епізод життя Шевченка знайшов свої варіації інтерпретацій, оцінок чи тлумачень, у яких немалою мірою відбилися ті ж сумніви чи суперечності, які означені в джерельних чи дослідницьких текстах. Звісно, художня біографія має свої жанрові риси, зокрема у сфері домислів/вимислів, які в таких творах не тільки можливі, а й потрібні чи бажані. Автор життєписних творів «вільніший» у сюжетобудові й образотворенні, в організації хронотопу тощо. Власне, названі особливості художньо-біографічного жанру знайшли реалізацію і в романно-повістевій шевченкіані, в т. ч. і при творенні цікавої нам тут історії.

У першій половині 1960-х, «двічі ювілейних» для Шевченка, з'явилися три романи з цікавими інтерпретаціями аналізованої події: «Акын Терези. Шевченко в ссылке» (1961) російського прозаїка Бориса Вадецького, «Тарасові шляхи» (1961) Оксани Іваненко та «В степу безкраїм за Уралом» Зінаїди Тулуб (1964). Кожен із авторів названих романів по-своєму описав відповідну історію, цікаву й сюжетними колізіями, і твореними в ній образами, адже до сюжетних контекстів більш чи менш характеристично були введені й виписані всі персонажі – не тільки Шевченко й Герн, але й Софія та Ісаєв. При цьому кожен зі згаданих романістів, особливо ж Б. Вадецький і З. Тулуб, достатньо широко скористався можливостями художнього домислу передовсім у творенні образів, але і в колізіях сюжету теж. У «Тарасових шляхах» О. Іваненко аналізована історія відтворена дуже стримано. Цілком імовірно, це було зумовлене й адресованістю роману читачам «середнього і старшого шкільного віку». Свого часу відомий літературознавець і письменник Микола Сиротюк у написаному ним літературно-критичному нарисі «Зінаїда Тулуб» звернув увагу на відтворення аналізованої історії в усіх трьох названих вище романах. Щодо роману О. Іваненко він зауважив, що письменниця «цілком і повністю пішла за свідченнями Лазаревського (згадуваними спогадами Ф. Лазаревського – В.П.), може, навіть занадто довірилася їм – перенесла до свого твору не тільки їх зміст, але й букву» [11, с. 182]. Слушність у такому судженні є, хіба що варто зауважити на особливому акцентуванні письменницею Шевченкового бажання відстояти честь щирого друга і нехтування можливою помстою від ницого Ісаєва, названого тут «жевжиком», «оренбурзьким Дон-Жуаном». Романний Тарас мовить на застереження Лазаревського: «Я не розумію тебе,

Федоре. Адже справа стосується на мене, а людини, яку я люблю і поважаю і від якої я зазнав стільки добра і уваги. Виходить, я мушу бути свинею через свою обережність?..» [12, с. 324].

У романах же Б. Вадецького та З. Тулуб цікава нам історія вписана в значно ширші контексти, з доволі розлогими й виразистими характеристиками всіх задіяних у ній персонажів, покликаних, як розуміється, переконливіше й «виправдально» мотивувати вчинок Шевченка, «перерозподілити» можливий негативований сенс події між усіма її учасниками тощо. У цьому зв'язку, скажімо, Б. Вадецький, описуючи відповідні епізоди, практично основну увагу приділив творенню винятково негативного образу Ісаєва, негативного і зовні (хоча зберігся його портрет роботи Шевченка), і душевно. «... Ісаєв був галасливим і до неприємності жвавим; голова здалеку схожа на куш: вуса, хвацько загнуті, доходили майже до вух, зливаючись із бакенами; волосся стирчало. Низенький, волохатий і крикливо-хвацький, він тримався так, боячись здатися зовсім непомітним серед людей. <...> Книжки, очевидно, робили його злим і мстивим, не лишаючи в душі доброго сліду... <...> В гарнізоні прозивали прапорщика «Ісайкой», пояснюючи це прізвисько не стільки його прізвищем, скільки схожістю з лягавою, що належала одному з офіцерів» [13, с. 181–182]. І под. У романному образі Карла Герна явно переважали позитивні людські риси, хоча й не без певних критичних ноток, мовляв, «добродушний, легко сходився з людьми, знав справжню ціну своїм гарнізонним приятелям», але й «жив безпутно й вітряно, задовольнившись товариством своєї козачки і двох-трьох однополчан» [13, с. 182]. «Козачкою» тут, звісно, романіст називає дружину Герна. Показово, що Б. Вадецький у романі зовсім не пише про причину доносу «Ісайки» на Шевченка, не згадує «амурної» історії, а Гернова «козачка» у фіналі підрозділу про арешт і перенаправлення Шевченка виявляє співчутливі емоції: «Дома (у Герна, де квартирував Шевченко – В.П.) зло плакала козачка, звинувачуючи всіх у долі постояльця, готувала йому вузлики із провізією, розкидала по кімнаті його книги, потім збирала їх, зв'язувала і завмирала в оцепенінні» [13, с. 192]. М. Сиротюк у згаданій вище праці не без критицизму висловився про таку версію події від Б. Вадецького, «котрий чи не найзаповзятіше силкувався позбавити постать Кобзаря різних негативних моментів» [11, с. 177]. Зрозуміло, отже, що й роль Шевченка в аналізованій історії дослідник бачив небездоганною.

Повернувшись до проблеми творення романних образів і їх семантики, зазначимо, що образ прапорщика Ісаєва в них практично скрізь виразно негативний, і такі характеристики зіперті на відповідні штрихи зі спогадів, того ж Ф. Лазаревського, наприклад. Хіба що письменники-життєписці творять свої сюжетні ситуації чи картини з утіленням відповідних рис того чи того образу. Що ж до Софії Герн, то фактично відсутня якась документальна «біографічна» база, окрім відомостей про її вік і вроду. Тож письменники й мусять / можуть творити різні домисли «біографічного» плану, маючи на меті певний (запрограмований!) смисловий ефект у контексті всієї цікавої нам історії. Якщо в Б. Вадецького Софія – «козачка», то в романі О. Іваненко «це був зразок типової військової дами! Правда, з Тарасом вона була завжди люб'язна, як і належить господині <...> До того ж дружина Герна не вабила ані розумом, ані душею» [12, с. 323–324]. Натомість у романі З. Тулуб, де про Софію домислено чи не найбільше, про неї мовлено як про польку і з виразними характеристиками: «Софія Іванівна Герн любила товариство. Крім її земляків, польських засланців, до Гернів вчащало багато знайомих, від старих відставних генералів до молоденьких прапорщиків... Також любила вона, щоб її вважали знавцем і цінителем мистецтва, хоч насправді не дуже тямила в цьому...» [14, с. 420]. У такому ж дусі, не без смислової викривальності, про Гернову дружину мовлено й інше, чим письменниця ніби «готувала» читача до розуміння природи Софійного «падіння». Схожими творчими прийомами, зокрема й діалогами, тонко розставлено акценти в образі Ісаєва.

Водночас зауважуємо, що й до відомих Шевченкових дій у цій історії З. Тулуб ставилася критично. Знову звернемось до цитованої праці М. Сиротюка, в якій він говорить і про дуже уважне ставлення З. Тулуб до фактології, і про творче освоєння нею документальних

джерел, одними із яких були вже цитовані спогади Ф. Лазаревського про Шевченка в Оренбурзі, в т.ч. до відомої історії з Ісаєвим і Герном. «Щоб яскравіше підкреслити, – нотує М. Сиротюк, – що Шевченко став жертвою жорстоких чвар між лібералами-обручовцями та консерваторами-перовцями, а мстивий і бездарний боягуз Ісаєв – гидкою зброєю в руках останніх, Зінаїда Тулуб і далі не поспішає. Вона уважно простежує поведінку прапорщика після зазваної ним від Герна «кривди» (тобто вигнання зі спальні Софії – В. П.): показує, як за порадою генерала-перовця Толмачова Ісаєв силкується зварганити донос на Герна та генерала Обручова...» [11, с. 184] і т.д. Цитований дослідник, власне, прагнув сприйняти і спопуляризувати запропоновану в романі Зінаїдою Тулуб версію аналізованої історії та Шевченкового вчинку в ній, якою, пряміше кажучи, письменниця спробувала довести, що не «викриття» Шевченком банальної амурної справи стало основною причиною доносу Ісаєва, а обставини значно складніші й не такі вже приватні. М. Сиротюк уміщує також дуже цікавий лист З. Тулуб до одного з рецензентів її роману, в якому викладає й інші мотиви власної версії сумної оренбурзької пригоди: «... фактично, – писала в листі романістка, – незважаючи на всі умовляння Лазаревського, Шевченко вистежив, коли Ісаєв був у своєї коханки пані Герн, побіг до штабу й привів Герна додому, виявивши велику нетактовність і навіть нечуйність до Герна (тут і далі курсив наш – В.П.), а Ісаєв розлютив, що зганьбив його солдат – людина підлегла і безправна. Так було. А я, щоб не копрометувати мого героя (тобто Шевченка – В. П.) перед читачем, почала шалено шукати інших причин (далі називає багато опрацьованих видань)... і натрапила на ворожнечу між прихильниками Перовського та прихильниками Обручова, і помилка Шевченка принесла перемогу перовцям...» [11, с. 185].

Природно, цю свою версію історії З. Тулуб відтворила в романі, широко виписавши різні епізоди з Ісаєвим і Софеєю, в яких спостережливий романний Шевченко вловлював для себе якісь дивні нюанси їхньої поведінки (скажімо, коли Ісаєв у помешканні Гернів: «І пішов вперед, як людина, що знає тут кожен куток» [145, с. 426] і под.), відкривав для себе дрібноту їхніх душ, а зрозумівши, в чому суть, страждав і сумнівався: як бути? як учинити? Зрештою, за сюжетом цього роману, Шевченко не вистежував коханців, не бігав за Герном і не приводив до спальні дружини, навіть стримував Карла, який нібито сам зрозумів, у чому річ і розправився з нахабним кривдником [див.: 14, с. 489–491]. У підрозділі «Крах» письменниця широко описує «зварганя» доносу... Ясна річ, за канонами жанру З. Тулуб мала право на власну інтерпретацію, в якій, певно, не обійшлося без домислів.

Василь Шевчук у своїй талановитій диалогії «Син волі» (1984) і «Терновий світ» (1986), подібно до розглянутого вище роману З. Тулуб, вписав цікаву нам історію в доволі широкий контекст і так само, як ця ж письменниця, спробував знайти й відтворити певні «пом'якшувальні» обставини для суперечливого Шевченкового вчинку. Варто зауважити на виразно психологізованій творчій стилістиці диалогії, яка дозволила майстерно показати глибокі внутрішні переживання героя, його сумніви й емоції в романі взагалі і в аналізованій конкретній ситуації зокрема.

Своєрідною зав'язкою до інтерпретованої в диалогії події став діалог друзів-офіцерів, які збиралися розходитися з вечірки:

«– Час і мені додому, – схопився Герн. – Дружина жде.

– Красуня вона у вас, штабс-капітане... – заздро зітхнув Поспелов.

– Правда, – всміхнувся Герн. – Вона мені осяює цей хмурий край...

Як Бутаков і Герн пішли, Поспелов кинув не без лукавства:

– Кажуть, ваш землячок Ісаєв туди взяв курс...

– Оцей Адоніс-прапорщик? – спитав Хома.

– Панове! – різко сказав Тарас. – Дружина друга нашого, як і дружина Цезаря, поза підозрою. Чи личить нам повторювати чийсь плітки?...» [15, с. 459].

Але закинута думка стривожила романного Шевченка, він зрештою переконується, що для пліток є підстави. Далі романіст домислює-моделює картину, коли Тарас малює портрет Іса-

ева й веде з ним характеристичну розмову на тему шляхетності, благородства, збереження честі друга, роблячи цим прозорий натяк прапорщиків. За версією романіста треба розуміти, що Шевченко, мовляв, дуже прозоро намагався попередити й застерегти «юного Адоніса». Сухістю і холодом своїх відповідей Ісаєв засвідчує розуміння натяку, але й далі візитує до Софії...

Фінальний епізод виписаний діалогом між Лазаревським і Шевченком, у якому Тарас показаний гнівним, обуреним, нестримним. «А Герн, гадаєш, буде тобі безмірно вдячний за розкриття?»

– Принаймні я не буду ховати від нього очі, – не міг Тарас угамуватись. Він весь кипів обуренням і вболіванням за друга, що так близько до серця взяв його неволю. – Краще нехай гірка, та правда, ніж солоденька, сліпа брехня!» [15, с. 467–468]. Сама розв'язка моменту виписана так, що нібито Шевченко запобіг кривавій розплаті («Якби Тарас не вирвав зброю в штабс-капітана, то був би труп...») [15, с. 468]. Повторимося, зауваживши на виразній «шевченківській» інтерпретаційній моделі суперечливої події. Правда, тут можна вести й дещо ширшу розмову. Річ у тім, що і для дослідників, і для белетристів-життєписців єдиним джерелом інформації про аналізовану подію є згадуваний епізод зі спогадів Ф. Лазаревського. Його практично всі цитують-інтерпретують, не ставлячи під будь-який сумнів. Мабуть, і логічно, зважаючи на вельми щирі дружні взаємини Шевченка і з Федором, й зі всіма братами Лазаревськими. Але хто може бути абсолютно певним у тому, що Ф. Лазаревський у спогаді про цікаву історію передав усі нюанси її перебігу, чи не упустив чогось важливого, зокрема з поля емоцій, яким Шевченко був таки ж підвладний. Мовиться це хоча б для того, щоб певним чином пояснити різні домисли, зокрема в романах тих же З. Тулуб і Вас. Шевчука.

Шевченкіана останнього тридцятиріччя, зокрема романістика, позначена помітними новими рисами, передовсім у творенні рельєфного, повнокровного, різнобічного образу Тараса Шевченка і як генія, національного пророка, і як живої, земної людини з вельми непростою долею. Скажімо, в романах «Любов на порозі вічності» Володимира Кепича, «Тарасові страсті» Зіновія Легкого, «Зоре моя вечірня, або Пророк і Марія» Галини Тарасюк, популярній трилогії Антонії Цвід про жінок у житті Шевченка, в низці інших «шевченківських» творів багато уваги приділено показові особистого життя поета-художника, ролі жінок у його бутті тощо. Автор цих рядків недавно опублікував монографію за такою проблематикою в шевченкіані [16]. Аналізована в цій розвідці тема доволі щільно торкається тих же проблем Шевченкової долі. За умов творчої свободи й відсутності цензури письменники значно більше уваги стали приділяти раніше майже «апокрифічним» аспектами приватної сфери в шевченкіані.

Тема, яка нас тут цікавить, у згадане 30-річчя знайшла реалізацію принаймні у двох творах – драматичній повісті Миколи Братана «Сердитий Бог» [17] і найновішому за часом виходу на сьогодні біографо-фантастичному романі Станіслава Росовецького «Шевченко між світами» [18].

Окрему увагу звернемо на авторські жанрові найменування творів, особливо роману С. Росовецького, а в ньому зокрема – на означення «фантастичний». Твір М. Братана логічніше б, на наш погляд, назвати драматичною поемою, зважаючи на віршову мову тексту.

У «повісті» М. Братана відтворено оренбурзькі події 1849–1850 років, виведено образи реальних історичних осіб і домислених персонажів, виписано цікаву версію взаємин Шевченка з татаркою Забаржадою. Цілком логічно, що тут не обійдені увагою взаємини поета з Герном та Ісаєвим. Аби ширше розкрити характери кожного з персонажів, письменник домислює і творить цілу низку картини-епізодів із участю Шевченка, Ісаєва, Софії Герн, «вмонтовує» їх до контексту інших подій, але з виразними характеристичними штрихами-«сигналами», котрі відповідним чином «підсвічують» кожен із образів, «програмують» майбутні конфліктні колізії.

У розмові друзів-офіцерів Карл Герн напівжартома ображається, що Шевченко йде відпочивати до Лазаревського, а не до їхнього флігеля, на що Тарас схожим тоном каже про щирі поваги

до Гернів («Для мене, Карле Йвановичу, Ви / Й Софія Миколаївна – мов рідні...» [17, с. 21]), – штрих до зав'язки історії. У кабінеті генерал-губернатора Обручова відбувається знайомство Шевченка з Ісаєвим, тут же з дружиною Обручова входить Софія Герн – обоє хочуть подивитися мальовані Шевченком портрети, Софія знайомиться з Ісаєвим і покликається знайти йому помешкання в місті, – наступний крок у сюжеті. «Повістевий» Шевченко одразу холоднуватого й колюче діалогізує з Ісаєвим, полтавцем родом, який заявляє, що він «Великорос. Ніскільки не хохол» [1, с. 27], що має успіхи у жінок («Була одна... Була і друга – третя...» [1, с. 34]), Шевченко ж попереджає Герна:

А тільки Ви не дуже довіряйтесь

Царевому тезкові-вертієві...

Я, каже, з Малоросії. Байстрюк! [17, с. 32].

Епізод за епізодом повістяр доводить сюжет цієї любовної історії до моментів не без еротичних відтінків, широко відтворює картину палкої зустрічі коханців у віддаленій хижці [див.: 1, сс. 36, 38–41]

Ісаєв: Софієчко, я ждав цієї миті

С.Герн: І я...

Ісаєв: Так в чому ж справа?

С.Герн: Зачекай, нехай стемніє.

Ісаєв: Я помру до ночі.

С.Герн: Стидаюсь я...

Ісаєв: Забудемо про сором!

Ми вдвох у парі, ми – Адам і Єва... [17, с. 39]

У цьому пристрасному шалі коханці, звісно, пером повістяра, згадують і цитують еротичний епізод зустрічі Яреми й Оксани з Шевченкових «Гайдамаків» (С. Герн: «Тепер цілуй, цілуй мене до болю! / Отак, як в «Гайдамаках» у Шевченка [17, с. 40]). Але в цей момент їх застають у хижці Герн і Шевченко, яких нібито навів по сліду Гернів пес Сірко... Знову звучить гострий діалог поета і прапорщика, за яким донос і арешт...

Характеризуючи інтерпретацію історії М. Братаном, відзначаємо, що й цей автор, як і раніше З. Тулуб чи Вас. Шевчук, так сутнісно моделював сюжетні колізії, аби показати нібито *вимушеність* або й *випадковість* Шевченкових дій щодо викриття коханців. При цьому повістяр немало уваги приділив характеристичним, власне – самовикривавчим діям повістєвих Ісаєва та Софії, зокрема і через змалювання любовно-еротичних картин-епізодів, достатньо властивих для новітньої романної шевченкіани, звичайно ж, домислених.

Ще радикальнішим шляхом пішов С. Росовецький, причому не тільки в зображенні цікавої нам історії, але і великої частини Шевченкового життя. Звичайно, згаданий «радикалізм» був мотивований авторським вибором жанру твору як роману «біографо-фантастичного», де особлива увага падає на друге означення. Мовимо про роман «Шевченко між світами».

Дуже узагальнено скажемо про сюжет роману. На його початку показано останні дні життя Шевченка, його смерть і перенесення, певно ж, душі й нечуттєвого тіла до Чистця як варіанту католицького Чистилища, де вони мають перебути митарства перед Страшним Судом. У Чистці Шевченко зустрічає святого старця, а ним виявився Дмитрій Ростовський (він же Данило Туптало, письменник і релігійний діяч), котрий розповів Тарасові багато дивного й містичного (власне, фантастичного). Зокрема сказав, що Шевченку, який помер доволі рано як для умовного середнього людського віку в 65 років, надається додатково 18 років, протягом яких він може на свій розсуд здійснити три подорожі в минуле своє життя і спробувати виправити допущені ним помилки, аби з меншою вагою «гріхів» прийти до останнього Суду.

Не розкриваємо більше дивовижних подій у романі, аби заохотити зацікавлених до його прочитання. Зазначимо тільки, що для другої, в романі найзначнішої семантикою та найбільшої обсягом, мандрівки в минуле романний Шевченко обрав Оренбург 1850 року, «приземлив-

шись» у флігелі біля будинку Карла Герна та його дружини. Узагальнено в цій мандрівці поет нібито ж запрагнув інакше «тягти лямку», тобто служити службу, аби здобути офіцерський чин і суттєво полегшити своє засланче життя. Означуючи цей сюжетний «контур» роману, заважимо на, звісно ж, нафантазованих цікавих, інколи – дискусійно-провокативних, колізіях твору, адже С. Росовецький «переніс» у роман і немало неоднозначних суджень із опублікованої роком раніше книги «Тарас Шевченко. Сучасна біографія». Саме на цю другу фантастичну подорож у минуле припадає й аналізована в розвідці історія з Гернами та Ісаєвим. У ній теж є суперечливі інтерпретації, але викладені «по-сучасному», не без постмодерністської стилістики.

На одному з дражливих, дискусійно-провокативних моментів твореної С. Росовецьким актуальної тут історії вище вже зауважено. Тут відзначаємо, що цей відомий дослідник і письменник зі своєї «сучасної біографії» переніс і в сюжет роману версію про нібито платонічну «естетичну» закоханість Шевченка в юного та красивого Ісаєва [18, с. 120–121], а тому нібито «жорстоко ревнував» його до Софії Герн, наслідком же було відоме «викриття». Версія, зауважимо, аж надто нафантазована, суб'єктивована і дражлива. Мотивування С. Росовецьким саме таких Шевченкових почуттів щодо Ісаєва і в біографії, і в романі надумане й непереконливе. Власне, оцей «революційний» штрих від С. Росовецького до аналізованої реальної історії тільки й можна долучити, відповідно його оцінивши. Бо практично все інше, що в романі витворено про Шевченка, Гернів та Ісаєва, є цілком нафантазованою, такою собі «альтернативною» версією до історії реальної.

Майже в усьому романі «Шевченко між світами» його головний герой постає посутньо «інакшим» у порівнянні із самим собою «історичним». Так само «інакшими» постають у творі й інші персонажі, зокрема Карл і Софія Герни. Штабс-капітан тут – «законспірований начальник таємної служби», до нього в цій же службі долучено і старанного на службі романного Шевченка. Тарас у романі веде з Герном розлогі діалоги про його дружину й Ісаєва, вони «філософствують» на теми взаємин чоловіків і жінок, Герн навіть бачить Шевченка коханцем Софії, в романі, зрештою, вони ними і стають. Тут немало любовних діалогів і сцен, інколи не без еротики. Старанний на службі романний Шевченко всі ці перипетії переживає «без наслідків»...

Увесь роман, витворені в ньому «альтернативні» колізії, картини й образи читаються з цікавістю й розумінням суто літературної фантазійності, доволі далекої від реальностей буття конкретної людини – Шевченка. Зрештою, у фіналі твору, волею прозаїка, звісно, романний Шевченко усвідомлює, що саме реальне його буття на білому світі було правильним, безальтернативним, а в найвищому Суді все це стверджено. Тож і виписана в романі версія про взаємини Шевченка і Гернів є суто літературною, нафантазованою, такою, котру, певно, й не варто долучати до кола відповідних інтерпретацій у шевченкіані. Вона цілком окремішня.

Висновки. Натомість, узагальнюючи розглянуті вище «реалістичні», сказати б, інтерпретації суперечливої події, можемо виснувати, що, по-перше, майже в усіх творах і дослідженнях їх автори, відчуваючи «лоскітливості» історії, намагалися пом'якшити певні її «мінусові» нюансування у вчинку Шевченка; по-друге, життєписці шукали, як, скажімо, З. Тулуб у своєму романі, певні інші мотивування події; по-третє, й це, вочевидь, цілком виправдано, автори творів через ширше і рельєфніше творення образів інших учасників історії, насамперед Ісаєва та Софії, певним чином «розподіляли» між ними шлейф негативу, а в іншому напрямку послідовно утверджували думку про те, що й тодішнє палке Шевченкове бажання захистити честь друга ігнорувати не можна. Чи переконливо все це вдалося реалізувати і дослідникам, і письменникам-життєписцям, хтозна. Щодо аналізованої історії Шевченкового буття, певно, кожен складає і складатиме власну думку.

Про видимо шевченкофобські варіації тут мову не ведемо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Росовецький С. Шевченко. Сучасна біографія. Київ: ДУХ і ЛІТЕРА, 2020. 472 с.
2. Спогади про Тараса Шевченка / Упоряд. і приміт. В.С. Бородіна і М.М. Павлюка. Київ: Дніпро, 1982. 547 с.
3. Шевченківська енциклопедія: в 6 т. Т. 5: Пе – С. НАН України, Інститут літератури ім. Т.Г.Шевченка; редкол.: М.Г.Жулинський (голова) [та ін.]. Київ, 2015. 1040 с.
4. Чалий М. Життя і твори Тараса Шевченка (Звід матеріалів до його біографії) / перекл. з рос. В. Смілянської. Київ: Веселка, 2011. 263 с.
5. Кониський О.Я. Тарас Шевченко-Грушівський: хроніка його життя. Київ: ТОВ «Видавництво «Кліо», 2014. 672 с.
6. Зайцев П. Життя Тараса Шевченка. Київ: АТ «Обереги», 1994. 456 с.
7. Т.Г.Шевченко. Біографія / за ред. Є.П.Кирилюка. Київ: Наукова думка, 1984. 560 с.
8. Дзюба І. Тарас Шевченко. Київ: Видавн. дім «Академія», 2005. 704 с.
9. Дзюба І. Шевченкофобія в сучасній Україні. *Київ*. 2007. №3. с. 2–23.
10. Сушинський Б.І. Тарас Шевченко: геній – в самотині. Роман-есе. Одеса: Вид. дім «ЯВФ», вид-во «Друк», 2006. 464 с.
11. Сиротюк М. Зінаїда Тулуб: Літературно-критичний нарис. Київ: Радянський письменник, 1968. 229 с.
12. Іваненко О. Тарасові шляхи. Роман. Київ: Веселка, 1974. 448 с.
13. Вадецький Б. Акын Терези. Шевченко в ссылке. Роман. Москва: ГИХЛ, 1961. 304 с.
14. Тулуб З. В степу безкраїм за Уралом. Роман. Київ: «Дніпро», 1984. 509 с.
15. Шевчук Вас. Син волі: Роман у двох книгах. Київ: Дніпро, 1989. 715 с.
16. Поліщук В. Музи Тараса Шевченка. Інтимно-любовні дискурси української літературної шевченкіани: монографія. Київ: Вид-во Ліра-К, 2023, 338 с.
17. Братан М. Сердитий Бог. Драматична повість. *Степ*: Літературно-художній альманах творчих спілок Херсонщини. Херсон: «Джерела», 1997. С. 6–50.
18. Росовецький С. Шевченко між світами. Біографо-фантастичний роман. Київ: ДУХ і ЛІТЕРА, 2022. 328 с.

УДК 811.111'34

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-210-35>

СПЕЦИФІКА ПОСТАНОВКИ ЗВУКІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ УКРАЇНСЬКИМ СТУДЕНТАМ

SPECIFIC FEATURES OF TEACHING ENGLISH PRONUNCIATION TO UKRAINIAN STUDENTS

Полякова О.В.,

orcid.org/0000-0002-8757-3412

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології і перекладу
факультету лінгвістики та соціальних комунікацій
Національного авіаційного університету*

Дольник І.М.,

orcid.org/0000-0002-5537-0338

*старший викладач кафедри англійської філології і перекладу
факультету лінгвістики та соціальних комунікацій
Національного авіаційного університету*

Щербина А.В.,

orcid.org/0000-0001-7500-2324

*старший викладач кафедри англійської філології і перекладу
факультету лінгвістики та соціальних комунікацій
Національного авіаційного університету*

Маючи багаторічний досвід викладання курсу «Практична фонетика англійської мови» у ЗВО, можемо з впевненістю сказати, що постановка англійської вимови українським студентам є складним завданням для викладачів фонетики, оскільки англійська фонетика зазвичай не викладається у формі окремого уроку в українських школах, а тому українські школярі мають зазвичай лише базові знання про англійську фонетику, через що викладачам практичного курсу англійської фонетики ЗВО доводиться пояснювати багато специфічних моментів артикуляції англійських звуків українським студентам, щоб навчити їх правильної англійської вимови, або фактично перенавчати україномовних студентів правильної артикуляції англійських звуків з нуля. Проблематика постановки англійських звуків українським студентам обґрунтовується також тим, що англійська фонетика має свої унікальні особливості, які значно відрізняються від інших мов, зокрема української, що є головною проблемою постановки звуків україномовним студентів. Загальний підхід до постановки звуків англійської мови включає вивчення теорії фонетики, знань артикуляційних характеристик усіх англійських звуків; знань правил транскрипції, які представлені у Міжнародному фонетичному алфавіті; виконання практичних фонетичних вправ, спрямованих на постановку звуків англійської мови, фразового наголосу, різних типів інтонації та аспірації англійської мови; виконання вправ на самоконтроль, а саме аудіо запис власної дикції на диктофон чи використання функції голосового введення даних, з метою виявлення та усунення помилок у мовленні; використання мобільних додатків на постановку англійської вимови, а також прослуховання безкоштовних аудіоуроків в мережі YouTube, де навчають правилам англійської вимови. Виконання вищезначених фонетичних вправ допоможе українським студентам покращити англійську вимову і зробить мовлення більш природним і зрозумілим для співрозмовника.

Ключові слова: фонетика, вимова, артикуляція, органи мовлення, дзеркало.

Having been teaching English Phonetics to Ukrainian students at the university for many years, we found out that teaching correct articulation of English sounds to Ukrainian students is a very difficult task, because English Phonetics is not being taught at Ukrainian schools, that is why Ukrainian students have only basic pronunciation skills in English, so Ukrainian lecturers of Practical English Phonetics at universities need to teach English pronunciations from the very beginning or even to reteach incorrect English pronunciation of the Ukrainian students. Teaching

English pronunciation to Ukrainian students is also difficult because English and Ukrainian Phonetics have lots of different features, because of what Ukrainian students use Ukrainian pronunciation while speaking English. The main principles of teaching English pronunciation to Ukrainian students are to study the theory of Phonetics; to learn the rules of articulation of each English sound; to know the generally accepted transcription rules, which are presented in the International Phonetic Alphabet; to do practical phonetic tasks, which will help to acquire perfect English pronunciation, including correct articulation of English sounds, phrasal stress, aspiration, intonation; to do the tasks for self-control, for example, to record your own pronunciation using the mobile recorder or to use the function of voice texting in order to find out possible mistakes in your own pronunciation while speaking English; to use mobile applications or to listen to different free lessons on YouTube, which teach English pronunciation. Systematic performing of the above mentioned principles of English pronunciation will improve the English pronunciation of Ukrainian students, they will make the pronunciation more natural and more similar to the pronunciation of native speakers.

Key words: phonetics, pronunciation, articulation, organs of speech, mirror.

Постановка проблеми. Постановка звуків – це процес правильної роботи активних та пасивних органів мовлення для артикуляції певного звука. Маючи багаторічний досвід викладання курсу «Практична фонетика англійської мови» у ЗВО, можемо з впевненістю сказати, що постановка англійської вимови українським студентам є складним завданням для викладачів фонетики, оскільки англійська фонетика зазвичай не викладається у формі окремого уроку в українським школах, а тому українські школярі мають зазвичай лише базові знання про англійську фонетику, через що викладачам ЗВО доводиться пояснювати багато специфічних моментів артикуляції англійських звуків українським студентам, щоб навчити їх правильної англійської вимови, або фактично перенавчати україномовних студентів правильної артикуляції англійських звуків. Проблематика постановки англійських звуків українським студентам обґрунтовується також тим, що англійська фонетика має свої унікальні особливості, які значно відрізняються від інших мов, зокрема української, що є головною проблемою постановки звуків україномовним студентам. Так, наприклад, англійській фонетиці притаманні наступні характерні особливості:

1. Різне співвідношення кількості букв і звуків: англійська мова має більше звуків (фонем) ніж літер, що часто призводить до різних варіантів читання однієї і тієї самої букви. Так, в англійській мові налічується 5 голосних букв і 20 голосних звуків, 20 приголосних букв і 24 прилосні звуки.

2. Різні типи акцентів: англійська мова має різні акценти (британський, американський, австралійський, шотландський, австралійський і т. п.), які відрізняються специфічною вимовою певних звуків, різним словесним наголосом та правилами лінкування слів у реченні, відмінним фразовим наголосом.

3. Різний словесний наголос в межах одного слова: в англійській мові наголос може змінювати значення слова. Наприклад, в слові "*present*" наголос на першому складі робить його іменником ("подарунок"), а наголос на другому складі — прикметником ("присутній").

4. Різні звуки на позначення однієї літери: деякі літери в англійській мові можуть мати декілька різних варіантів читання, залежності від їх місця в слові або від сусідніх літер. Наприклад, буква "*a*" у словах "*cat*", "*car*" і "*father*" читається по-різному.

5. Специфічні комбінації звуків: в англійській мові часто використовуються сполучення звуків, які можуть мати власні вимовні правила. Наприклад, сполучення "*th*" має два різних варіанти читання залежно його від місця розташування в слові та від сусідніх звуків: глухий /θ/ (як у слові "*think*") і голосний /ð/ (як у слові "*this*"),

6. Необхідність знань правил транскрипції: англійські слова зазвичай читаються по іншому, ніж пишуться. Наприклад, "*knight*" вимовляється як [naɪt], а не [knɪt], оскільки містить німий приголосний звук *k*.

7. Притаманні лише англійській мові звуки: для носіїв інших мов, зокрема україномовних студентів, фонетика англійської мови важка для опанування через відсутність деяких англій-

ських звуків у рідній мові. Наприклад, звук "w" відсутній в українській мові, а тому студенти часто замінюють у вимові звук англійський звук "w" звуком "v".

8. Фонетична система української та англійської мов значно відрізняються як за кількістю звуків (в українській мові 38 звуків: 6 голосних та 32 прилосних звуки; в англійській мові 44 звуки: 20 голосних та 24 приголосних звуки), так і за специфікою їх артикуляції [1, с. 60].

Аналіз останніх досліджень. Враховуючи вищезазначені специфічні риси англійської фонетики та англійської вимови, можна з впевненістю стверджувати, що англійська вимова є важкою для опанування для українських студентів. Проте проблематика постановки англійських звуків українським студентам не є популярним філологічним напрямком досліджень. Серед українських вчених, які присвятили свої наукові роботи питанню постановки англійської вимови україномовним школярам та студентам, виокремлюємо наукові роботи Задільської Г., Люшнівська Л.М., Чистіліна О.М., Козлітілін Д.О.

Мета дослідження. Зважаючи на відсутність ґрунтовних наукових робіт практичного характеру, які б розкривали проблематику постановки англійських звуків україномовним студентів, мета статті полягає в систематизації та описі практичних фонетичних вправ на постановку звуків англійської вимови українським студентів з метою полегшення роботи українських викладачів та вчителів англійської фонетики під час постановки звуків україномовним учням та студентам.

Виклад основного матеріалу дослідження. Постановка звуків є важливим аспектом для досягнення чіткої і правильної англійської вимови. Пропонуємо основні кроки і поради щодо постановки англійських звуків україномовним студентам:

1. Вивчення правил транскрипції:

1.1. Розрізнення понять «звук» / «фонема» / «алофон» для розуміння правил реалізації букв у зв'язному мовленні.

1.2. Вивчення правил Міжнародного фонетичного алфавіту (ІРА), що дозволить правильно читати англійську транскрипцію. Міжнародний фонетичний алфавіт (англ. *international phonetic alphabet, IPA*) – система знаків для запису транскрипції — фонетичне відображення особливостей творення звуків з усіх мов світу на основі латинського алфавіту. МФА розробила й координує Міжнародна фонетична асоціація. МФА вживають викладачі іноземних мов і студенти, лінгвісти, логопеди, співаки, актори, словникарі та перекладачі [2].

2. Артикуляція звуків:

2.1. Знання позицій та роботи (екскурсія / витримка / рекурсія) активних органів мовлення під час артикуляції звука (язик, верхня і нижня губи, нижня щелепа, м'яке піднебіння) для правильної артикуляції кожного англійського звука.

2.2. Розуміння позицій пасивних органів мовлення під час артикуляції звука (зуби, альвеоли, тверде піднебіння), які допомагають правильно артикулювати кожний англійський звук.

3. Виконання фонетичних вправ:

3.1. Вимова звуків в ізольованій позиції, тобто практикування правильної екскурсії, витримки і рекурсії звука. Для кожного звука важливо знати, які активні органи мовлення мають бути використані і яка їх позиція. Для цього потрібно використовувати дзеркало для контролю правильності артикуляції та аспірації. Використання дзеркала для постановки звуків важливо для корекції вимови і покращення артикуляції. Дзеркало є важливим інструментом у вивченні і вдосконаленні вимови звуків у будь-якій мові, включаючи англійську. Воно дозволяє студенту наочно бачити і контролювати артикуляційні рухи активних органів мовлення, що є критичним для досягнення чіткої і правильної англійської вимови вимови.

3.2. Вправа на розрізнення схожих звуків, наприклад, порівняти схожі за артикуляцією глухі та дзвінкі звуки /s/ і /z/, щоб відчутти і зрозуміти різницю в їхній артикуляції і звучанні.

3.3. Можна використовувати також пари слів для практикування артикуляції окремого звуку, наприклад:

ship / sheep
bat / bet
fan / van

3.4. Вправи на артикуляцію звуку, що вивчається, в межах слів, але в різній позиції (початкова, кінцева, всередині слова), наприклад:

pencil / repeat / stop
take / bottle / put
cat / basket / smoke

3.5. Вправи на артикуляцію звуку, що вивчається, на прикладі словосполучень, наприклад:

warm water
very warm
wet weather

3.6. Вправи на артикуляцію звуку, що вивчається, на прикладі речень. Наприклад, у реченні “*Sam saw six small birds in this small nest*” відбувається практикування поставки англійського звуку *s*.

3.7. Текстові вправи: читання текстів з великою кількістю слів, які містять звук, що вивчається, та практикувати його артикуляцію безпосередньо в контексті. Наприклад, “*three thousand three hundred and thirty three thoughts rushed through her thoughtful head*”.

3.8. Відпрацьовувати правила лінування слів у зв’язному мовленні. Наприклад, у речення “*We should eat less sugar*” словосполучення *less sugar* вимовляється скорочено за рахунок випадіння останньої літери *s* в першому слові *less*, оскільки друге слово у словосполученні починається з аналогічної приголосної літери *s*. Таким чином, словосполучення *less sugar* читається з одним приголосним звуком *s* на початку другого слова у словосполученні.

Часто з метою лінування слів в англійському реченні вживається приголосний звук *R*, який вимовляється навіть в британському варіанті англійської мови, наприклад: “*The door R is open*”, “*My brother R is young*”.

3.9. Відпрацьовувати фразовий наголос у реченнях. Фразовий наголос

– наголошення неоднакової сили, яке мають слова та мовні відрізки в межах фрази. Фразовий наголос виявляється тільки в реченні. Виступаючи компонентами речення, окремі слова дістають наголос неоднакової сили, що залежить від місця слова в реченні, кількості складів у ньому та смислового навантаження. Фразовий наголос утворює ритм англійського речення, що схожий на частоту серцебиття. Графічно фразовий наголос має представлений наступними схемами:

1   2   3   4
1 and 2 and 3 and 4
1 and a 2 and a 3 and a 4
1   and then a 2   and then a 3   and then a 4

В поданих схемах кожна цифра означає наголошене слово в англійському реченні, а всі слова, які розташовані між цифрами вважаються ненаголошеними, вони вимовляються тихіше, менш чітко, з меншою амплітудою артикуляційної роботи органів мовлення. Фразовий наголос передбачає, що цифри, тобто всі наголошені слова в реченні, вимовляються голосніше і чіткіше, з більшою амплітудою артикуляційної роботи органів мовлення; відстань між цифрами у зв’язному мовленні повинна бути однаковою з метою дотримання ритму англійського речення.

На практиці ця схема виглядає наступним чином:

1   and 2   and 3   and 4
he SOLD the HOUSE and MOVED to SPAIN

В реченні слова *sold, house, moved, Spain* – це наголошені слова у реченні, які вимовляються чітко і голосно, оскільки саме ці слова несуть головний зміст у реченні, в той час як слова *he, the, and, to* є другорядними словами у реченні, без них речення все рівно є зрозумілим читачеві/слухачеві.

3.10. Відпрацювання вправ на навчання різних типів інтонації на прикладі речень. Наприклад, висхідну інтонацію практикуємо на загальних питальних реченнях: “*Did you hear / that?*”, в той час як нисхідну інтонацію практикуємо на спеціальних питальних реченнях: “*Where did he \ go?*”

3.11. Завчати на пам’ять англійські скоромовки, наприклад:

*Whether the weather be fine,
Or whether the weather be not,
Whether the weather be cold,
Or whether the weather be hot,
we'll weather the weather,
Whatever the weather we like it or not.*

або:

*Peter Piper picked a peck of pickled peppers.
A peck of pickled peppers Peter Piper picked.
If Peter Piper picked a peck of pickled peppers,
Where's the peck of pickled peppers Peter Piper picked?*

3.12. Відтворення реальних розмовних ситуацій: під час спілкування з носіями мови або в імітаційних ситуаціях (рольові ігри, діалоги між студентами) намагайтеся вживати правильні звуки.

4. Використання аудіо матеріалів:

4.1. Прослуховування аудіо матеріалів необхідне для ознайомлення та унаслідування вимови носіїв англійської мови. Використовуйте записи звуків або аудіофайли з прикладами носіїв англійської мови, які демонструють правильну вимову англійських звуків. Повторюйте приклади за носіями мови, процес повторювання потрібно повторювати доки, доки не досягнете вимоги, схожої на вимову носія мови, який начитує приклади.

4.2. Самоконтроль, що передбачає запис власної вимови студента на диктофон та прослуховування власного запису з метою самооцінки власної вимови та виявлення помилок, а також отримання відгуку від викладача/друзів про власну вимову та наявність чи відсутність в ній фонетичних помилок.

4.3. Використання функції голосового введення запиту замість друкування тексту запиту допоможе перевірити правильність вимови. Так, за допомогою голосового вводу можна зрозуміти чи правильно вимовляє людина міжзубний звук у слові *think* чи неправильно артикулює його, заміняючи на слово *sink*.

4.4. Використання мовних додатків: в мережі інтернет існують додатки для смартфонів, які спеціалізуються на вправах для вимови, такі як “*Sounds: The Pronunciation App*” або “*Elsa Speak*”. Ці додатки допомагають практикувати правильну англійську вимову в будь який час та в будь якому місці, що дозволяє систематично займатись постановкою англійських звуків.

4.5. Використання онлайн-ресурсів і відеоуроки: використовуйте відеоуроки на YouTube від носіїв мови, професійних викладачів фонетики або відвідайте онлайн-курси з фонетики англійської мови для додаткової практики.

5. Систематичність виконання вправ:

5.1. Регулярність практичних вправ: вивчення фонетики англійської мови вимагає систематичної практики і терпіння для досягнення відчуття впевненості і майстерності. Правильна постановка звуків допомагає покращити зрозумілість мовлення. Важливо постійно відслідковувати прогрес і впевнено використовувати отримані знання в реальних ситуаціях для зміцнення навичок.

Висновки. Загальний підхід до постановки звуків англійської мови включає вивчення теорії фонетики, знань артикуляційних характеристик усіх англійських звуків; знань правил транскрипції, які представлені у Міжнародному фонетичному алфавіті; виконання практичних фонетичних вправ, спрямованих на постановку звуків англійської мови, фразового наголосу, різних типів інтонації та аспірації англійської мови; виконання вправ на самоконтроль, а саме аудіо запис власної дикції на диктофон чи використання функції голосового введення даних, з метою виявлення та усунення помилок у мовленні; використання мобільних додатків на постановку англійської вимови, а також прослуховання безкоштовних аудіоуроків в мережі YouTube, де навчають правилам англійської вимови. Виконання вищезначених фонетичних вправ допоможе українським студентам покращити англійську вимову і зробити мовлення більш природнім і зрозумілим для співрозмовника. Систематичне виконання артикуляційних вправ допоможе досягти чіткості і правильності англійської вимови україномовних студентів. Для виконання фонетичних вправ рекомендуємо на кожному практичному занятті використовувати дзеркало для того, щоб студенти бачили та наочно контролювали роботу активних органів мовлення під час артикуляції англійського звука.

Правильна постановка англійських звуків допомагає покращити чіткість і зрозумілість мовлення. Важливо постійно відслідковувати прогрес, виправляти допущені помилки, і впевнено використовувати отримані знання в реальних розмовних ситуаціях для покращення фонетичних навичок та вмінь англійської мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Полякова О.В. Фонетико-фонематичні вправи на постановку аспірації англійських приголосних р, t, k українським студентам. Modern methods of teaching philological disciplines in higher education institutions: proceedings of the Scientific and Pedagogical internship (Wloclawek, May 29 – July 9, 2023). Wloclawek (Poland), 2023. P. 60–65.

2. Міжнародний фонетичний алфавіт URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%84%D0%BE%D0%BD%D0%B5%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%B0%D0%BB-%D1%84%D0%B0%D0%B2%D1%96%D1%82 (дата звернення: 1.07.2024).

УДК 82.09

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-210-36>

АВТОБІОГРАФІЧНИЙ ВИМІР АРХІТЕКТОНІКИ ПОЕТИЧНОГО ЦИКЛУ «НЕЧЕСТИВЕ КОХАННЯ» ЗІ ЗБІРКИ «ПАЛЬМОВЕ ГІЛЛЯ» АГАТАНГЕЛА КРИМСЬКОГО

AUTOBIOGRAPHICAL DIMENSION OF THE ARCHITECTONICS OF THE POETIC CYCLE «UNHOLY LOVE» FROM THE COLLECTION «PALM BRANCH» BY AGATANGEL KRYMSKYI

Присташ А.А.,

orcid.org/0000-0001-6146-4181

старший викладач кафедри східних мов
Національної академії Служби безпеки України

Лірика відомого українського орієнталіста Агатангела Юхимовича Кримського впродовж тривалого часу не отримувала належної уваги від вітчизняних літературознавців і критиків, згодом, уже в 2-й половині ХХ століття популярною стала її інтерпретація крізь призму психологізму, модернізму та літературних канонів епохи *fin de siècle*. Втім, багатогранність особистості Агатангела Кримського породила потребу у всебічному дослідженні його творчості, що і спричинило появу представленої розвідки, об'єктом наукових пошуків якої є ліричний цикл «Нечестиве кохання» із поетичної збірки «Пальмове гілля». Приватний епістолярій Агатангела Кримського впродовж наукового відрядження орієнталіста до Бейрута (1896–1898 роки) слугує джерелом автобіографічних відомостей, на основі яких вдається сформулювати уявлення про життєвий шлях митця та синхронно простежити кореляцію між його епістолярним та ліричним щоденником.

Архітектонічна будова поетичного циклу «Нечестиве кохання» безпосередньо пов'язана з біографією Агатангела Кримського. Сам поет визначив літературну форму циклу як «уривки з ліричного роману одного бідолашного дегенерата», що змушує реципієнта комплексно студіювати поезію циклу у різних площинах: досліджувати сюжетну лінію, визначати стан ліричного героя, вивчати образну систему віршованого циклу, а також аналізувати авторські інтенції, психологізм і сенси, які письменник вкладав у свої ліричні твори. У трьох книжках циклу «Нечестиве кохання» в образі професора – ліричного героя – вдається розгледіти самого автора, який розкрив перед читачами власну душу та духовний всесвіт. Від першої до останньої поезії циклу Агатангел Кримський розмірковує про кохання, прагне його усвідомити та вчиться його приймати в усіх найрізноманітніших проявах. Особливістю архітектоніки поетичного циклу є також включення до нього не лише першотворів, а й перекладів ліричних перлин європейських митців.

Комплексне прочитання поезій «Нечестивого кохання» крізь призму біографії автора дало змогу додати новий штрих до літературного портрета Агатангела Кримського, а також дозволило стверджувати, що саме автобіографізм мав безпосередній та вагомий вплив на архітектоніку циклу.

Ключові слова: Агатангел Кримський, «Нечестиве кохання», «Пальмове гілля», автобіографізм, архітектоніка, приватний епістолярій.

For a long time, lyric poetry by Agatangel Yukhimovych Krymskyi who is famous Ukrainian orientalist did not receive due attention from domestic literary experts and critics. Later on, already in the second half of the 20th century interpretation of his lyric poetry through the prism of psychologism, modernism and the literary canons of the *fin de siècle* era became popular. However, Agatangel Krymskyi's multifaceted personality gave rise to the need for a comprehensive study of his lyrics, which led to the creation of the given work. The object of this scientific research is the lyrical cycle «Unholy Love» from the poetry collection «Palm Branch». Agatangel Krymskyi's private epistolary during his scientific trip to Beirut (1896–1898) serves as a source of autobiographical information that makes setting an idea of his lifepath and synchronous trace of the correlation between his epistolary and lyrical diary possible.

The architectonic structure of the poetic cycle «Unholy Love» is directly related to the biography of Agatangel Krymskyi. The poet himself classified the literary form of the cycle as «excerpts from the lyrical novel of one poor degenerate», which makes the recipient to study the poetry of the cycle comprehensively in different aspects: to investigate the plot line, to determine the state of the lyrical hero, to study the figurative

system of the poetic cycle as well as to analyze of the intentions, psychologism and meanings that the author invested in his lyrical works. It is possible to discover the author himself in the image of a professor (a lyrical hero of the cycle) throughout all the three books of the «Unholy Love» as the author revealed his own soul and universe of his spirit to his readers. From the first to the last poetry of the cycle Agatangel Krymskyi reflects on love, intends to realize it and learns to accept it in all its various manifestations. One of the specific features of the architectonic structure of the poetic cycle is inclusion both original works and translations of European artists' lyrical gems.

A comprehensive reading of «Unholy Love» cycle through the prism of the author's biography made it possible to add a new touch to the literary portrait of Agatangel Krymskyi as well as to assert that his autobiography had a direct and significant influence on the architectonic structure of the cycle.

Key words: Agatangel Krymskyi, «Unholy Love», «Palm Branch», autobiography, architectonics, private epistolary.

Постановка проблеми. Широкому загальному Агатангел Юхимович Кримський відомий як український вчений-сходознавець зі світовим ім'ям. Його лірика та проза є менш чисельними і менш відомими, ніж наукові праці, проте заслуговують ретельної дослідницької уваги. Лірика А. Кримського представлена єдиною поетичною збіркою «Пальмове гілля» – яскравим доказом того, як щиро орієнталіст любив Близький Схід. Крім того, цикл «Нечестиве кохання» зі згаданої збірки спростовує твердження окремих освітян, які вважають, що життя Агатангела Кримського було присвячено лише науці. З огляду на сказане, цикл «Нечестиве кохання» демонструє зовсім іншого митця: закоханого, розгубленого, знервованого, мудрого аскета, який відшуковує душевний спокій у ліванських горах.

Хоча цикл «Нечестиве кохання» завершується приміткою про те, що його укладання закінчено у Ставрополі (Кавказ) у квітні 1900 року, у вступній частині А. Кримський чітко окреслює перед своїми майбутніми читачами хронотоп літературного твору: «*Не раз було: у Сирії далекій*». Водночас ліричне обрамлення (пролог) циклу з присвятою Вс. Міллерові одразу дає «шифр» для декодування неврастенічної тональності поезій, а також дозволяє реципієнтові осягнути творчий замисел митця крізь призму його приватного епістолярію: «*Здобуду я твій лист, – і серце задрижить, / Затуманію весь, мов турок коло Мекки, / І нервная рука конверт розтерebить*» [1, с. 21].

Аналіз приватного епістолярію Агатангела Кримського бейрутського періоду (йдеться передусім про його листи до брата Сіми, батька Юхима Степановича та сестри Марії) проливає світло на біографію письменника та науковця, оскільки, за його власним визначенням, листування він вів у формі щоденників. Листи орієнталіста слугують дороговказом для розгадки суті «нечестивого кохання», засобом розуміння стану ліричного героя та підказкою, що частково розкриває особистість ліричної героїні. Останнє, з огляду на багатогранність, таємничість та аскетизм особистості Агатангела Кримського, є джерелом постійної полеміки серед дослідників його життя та творчості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Позиції вітчизняних науковців щодо цього питання є досить неоднозначними. Літературознавиця Соломія Павличко у праці «Націоналізм. Сексуалізм. Орієнталізм. Складний світ Агатангела Кримського» припускає, що об'єктом кохання «професора» (ліричного героя циклу) цілком може виявитися чоловік, що, на її думку, пояснює «звідки взяли самозвинувачення поета в аморальності, протиприродності, психопатії, *дегенератстві*, звідки абсолютна неможливість розв'язати своє почуття за винятком одного – сублімувати його, перетворити на творчу енергію, поезію, наукові тексти» [2, с. 74]. М. Візир, упорядник бейрутського епістолярію митця, стверджує, що елегічні поезії періоду перебування у Бейруті описують душевну боротьбу А. Кримського з почуттями до М. О. Каменської, водночас він зазначає, що «нечестивим» слід вважати захоплення сходознавця дружиною свого рідного брата Марією [3, с. 79]. Таку ж думку поділяє і письменник В. Шкляр, припускаючи, що у власній ліричній творчості та приватному епістолярії «Агатангел Юхимович, уті-

каючи від марнот цього світу, знаючи його нездорову цікавість до особистого життя відомих людей, свідомо розставив у своєму архіві оманливі прапорці» [4, с. 19].

Згодом, за декілька років після першої публікації циклу «Нечестиве кохання», А. Кримський у листі до Б. Грінченка визнав, що «нечестивим» він вважав кохання до дружини брата Юхима – Марії Орчинської [5, с. 355]. Втім для вивчення особливостей архітектонічної будови циклу звернемося до епістолярію письменника, що дозволяє синхронно дослідити біографію письменника саме у тій формі, в якій він пропонував її вивчати, та первинних інтенцій автора, оскільки саме вони мали безпосередній вплив на загальний настрій циклу, його образну систему, особливості поетики тощо.

У приватному епістолярії Агатангела Кримського періоду наукового відрядження вченого на Схід значно переважають його листи саме до брата Сіми. Якщо листи, призначені сестрі Марії та батькові Юхиму Степановичу носять більш формальний (подекуди – організаційний характер), у кореспонденціях до Юхима Кримського адресант широко ділився найдрібнішими деталями свого повсякденного життя, емоціями, переживаннями та думками.

Брат Сіма – єдиний з родини сходознавця, хто у листуванні мав нагоду познайомитись із Марією Каменською. Це знайомство Агатангел Кримський намагався перенести й у реальну площину, коли просив М. О. Каменську відвідати брата у Москві, а Юхима – прийняти жінку. В. Шкляр стверджує, що ті листи до брата, які містять епізоди, пов'язані з Каменською, скидаються на відволікальні маневри [4, с. 20]. Однак, за волею Агатангела Кримського, вони стали частиною його біографії і саме вони є наскрізним елементом побудови циклу «Нечестиве кохання».

За визначенням А. Волкова, архітектонікою слід вважати естетичний план побудови художнього твору: взаєморозташування його частин, їх ритм, взаємозалежність, взаємозумовленість, взаємозв'язок, супідрядність, що засадничо спричиняє єдність твору як цілого [6, с. 47]. «Нечестиве кохання» Агатангела Кримського є новаторською збіркою з яскраво вираженими рисами літератури помезжів'я XIX–XX століть, але непритаманними їй образами та специфічною архітектонічною будовою.

Оглядово архітектоніку циклу «Нечестиве кохання» проаналізувала Соломія Павличко, зазначаючи, що збірка «"Пальмове гілля", особливо цикл "Нечестиве кохання", не видається еkleктичним з погляду стилю. Цілісності йому надає надзвичайна єдність настрою й самого поетичного наративу» [2, с. 72]. Більш детально на специфіці ритмічних форм в поезіях «Нечестивого кохання» зосередила свою увагу Олена Кицан, яка висловила припущення, що А. Кримський експериментує з метрикою, строфікою, римуванням та довжиною рядка [7, с. 87]. Втім, на нашу думку, набагато глибшого аналізу потребують творчі та естетичні інтенції, а також сенси, які поет вкладав у свою лірику, що і зумовлює мету розвідки – проаналізувати вплив автобіографізму (як елементів автобіографії, так і елементів біографії) Агатангела Кримського на архітектонічну будову поетичного циклу «Нечестиве кохання».

Виклад основного матеріалу. Агатангел Кримський визначає літературну форму циклу «Нечестиве кохання» як «уривки з ліричного роману одного бідолашного дегенерата», і в цьому визначенні вже закодовано декілька розгадок замислу літературного твору та розуміння принципу його архітектонічної побудови. «Нечестивому коханню» як епічному твору притаманна біографічна сюжетна лінія з ліричним вираженням.

Цикл складається із трьох книг, що містять в собі як оригінальні поезії, так і перекладні. Кожна із книг є філософським роздумом Агатангела Кримського щодо категорії «нечестивого кохання», а крізь ліричну призму поетові вдається усвідомити та подолати всі стадії його прийняття. Віршовані твори циклу об'єднані позасюжетним елементом – присвятою другу Всеволодові Міллеру, – в якій сходознавець запропонував ключ до розуміння всього циклу, який вдається осмислити лише після знайомства з усіма поезіями, а також підсумовує результати своїх душевних страждань та поневірянь: найголовнішою для нього залишається віра у правду та науку [1, с. 21].

У книжці першій (поезії I–XIII) історія нечестивого кохання реалізується в епічному та ліричному проявах. За фабулою, стосунки між закоханим професором і жінкою (наполягаємо на саме такому трактуванні), любов до якої суперечить нормам людської моралі, і, якоюсь мірою, законам природи, проходять складний шлях. Ліричний герой має сильні почуття, безпосередньо на це вказує сам автор в поезії-присвяті, адже лист, з моменту отримання якого ми стаємо свідками шаленого нечестивого нерозділеного кохання, і у фізичному, і в емоційному проявах стає каталізатором, що в експресивній формі дає поштовх прихованим бажанням вийти із забуття.

Далі історія цього кохання розвивається непропорційно: ліричний герой упродовж I–XI поезій першої книжки плекає своє похливе спочатку і всеохоплююче, болюче згодом почуття, аналізує всі його втілення, встановлює і знищує кордони його існування, а лірична героїня лиш у XII частині розуміє справжню природу нечестивого кохання професора, до якого відчувала лиш шанобу. XIII вірш – це розв'язка любовної сюжетної лінії – на палке освідчення жінка відповіла «мовчазливою зневагою» і відходом. Тож реального, фізичного прояву це кохання не мало, воно існувало в думках та уяві ліричного героя і втілювалося в розмовах, внутрішніх монологах, сповіді, самоаналізі, а також контрастувало з розмовами, де не присутній об'єкт пристрасті.

Книжка перша з ліричного роману «Нечестиве кохання» відображає автобіографічні деталі, підтвердження яким розсипані на сторінках приватних кореспонденцій Агатангела Кримського. Майже одразу по прибутті до Бейрута орієнталіст повідомляє, що познайомився з декількома вчительками дівочого училища «Бакурет ель-іхсан», серед них, безумовно, була і М. О. Каменська. Неодноразово компанію в піших прогулянках містом сходознавцю складали викладачки училища, тому об'єктом полеміки й частих розмов Агатангела Кримського та Марії Каменської став сам Бейрут. Адресант констатував, що за естетичні враження, які йому приносить Бейрут, він готовий пробачити місту і ревматизм, і погану їжу, і навіть огидних бейрутинців [3, с. 44]. Марія Олексіївна ж ненавиділа місто, не отримувала насолоди від його пейзажів, сварилася на пальми через їхню непрактичність та називала Сирію країною «пальм, кактуса та хубзу» [3, с. 47]. Можливо, саме діаметральна протилежність поглядів Кримського та Каменської викликає у автора логічне бажання боротися з почуттями, оскільки герої ліричного роману, як і їх прототипи, мислять абсолютно різними категоріями. Втім, у реальному житті факт освідчення, точніше пропозиції шлюбу таки відбувся: під третій сигнал пароплаву, коли він уже практично відчалював, Агатангел Кримський все ж вирішив поцікавитися у Каменської, чи не хоче вона стати його дружиною. Марія Олексіївна «стояла на палубі пароплаву та дивилася» (тут і далі цитування епістолярію подається в авторському перекладі) [3, с. 69]. Саме цей епізод біографії письменника став розв'язкою першої книжки «Нечестивого кохання»: «Не забуду я ніколи / Довгий жах, / Що у тебе засвітився / Ув очах. / Не забуду благородний / Гордий вид. Мовчазливую зневагу / І одхід» [1, с. 27]. В рядках поезії VIII також чітко простежуються образи реальних знайомих Агатангела Кримського та життєвий епізод, детально описаний ним у одному із листів до брата Сіми у грудні 1896 року – автор поезії розсварився зі своїми друзями князем і княгинею Гагарініми саме через те, що почав вступатися перед ними за М. О. Каменську [3, с. 68]. Княгиня Гагаріна в той вечір розмовляла з ним французькою мовою, звідки у вірші з'явилися наступні рядки: «Я пішов до тих знайомих... / Не застав тебе я там – / І здивився в розмовах / З паном дому і з *madame*» [1, с. 24]. Детальне зіставлення поезії XI з епістолярним щоденником автора наштовхує на думку, що певні елементи побуту Агатангела Кримського перетворилися у метафори його лірики. У рядках «Притулив я лоб до шибки, / Задивився в темний шлях. / Хлюпав дощ, а тихе світло / Меркотіло в ліхтарях. / То життя мого *каганчик!* / Догорає, мабуть, вік. / Гасне розум, гаснуть сили, / Гасне цілий чоловік...» [1, с. 26] чітко простежується паралель із листом до Юхима Кримського від 24 грудня 1896 року, де адресант скаржить, що дощ іде без перестанку вже п'ять днів, а через 35 днів та ночей настане всес-

вітній потоп; зі стелі у його кімнаті тече вода і він вимушений рятувати її, підставляючи під воду різні посудини [3, с. 84]. Ліричний герой спустошений від безсилля перед стихією, таким же безсилим він відчувається і від свого кохання.

Отже, паралельне прочитання першої книжки «Нечестивого кохання» та приватної кореспонденції Агатангела Кримського розставляє на свої місця художній замисел побудови першої частини циклу : він повністю віддзеркалює всю палітру та драматизм відчуттів ліричного героя, містить сюжетні та позасюжетні елементи, властиві ліро-епічному твору. Драматизм поетичного циклу простежується відразу в двох площинах: історії романтичних стосунків, що має реальних прототипів, та внутрішній трагедії нерозділеного кохання головного героя. Архітектоніка першої книжки логічно епізод за епізодом фіксує ключові орієнтири динамічного розвитку почуттів ліричного героя, зберігаючи при цьому інтригу таємничого образу ліричної героїні.

У другій книжці (поезії XVI–XXV) наратор емоційно рефлексує з приводу пережитої любовної трагедії. XIV вірш (початок цього поетичного блоку) має чітку вказівку на необхідний для усвідомлення й прийняття особистої драми час – пів року. Закоханий персонаж циклу приречений таїти свій розпач глибоко в душі, свідомо відгородившись від соціуму, обравши роль самотника, бо люди «чистую любов, що дух заповонила, / Огидною розпустою назвуть» [1, с. 27]. Тут і вирішується найвагоміше питання самооцінки: «Чи я дегенерат, чи просто чоловік?». Ні розум, ні наука не можуть дати відповіді закоханому, бо потреба добитися взаємності стає нав'язливою, герой вдовольняється найменшими проявами симпатії – «слухати тиху розмовоньку», але все ж мріє почути заповітне слово «люблю».

Друга книжка вражає значною кількістю стильових прийомів: алюзії на гучні й полемічні ліричні твори («Зів'яле листя» Іван Франка, лірика Генріха Гейне тощо), використання арабських фольклорних традицій, переспіви мотивів, що відгукуються у зболеній душі героя, збагачують палітру емоційного впливу на читача. Але найцікавішим видається використання численних пісень, бо всі вони про любов, хоч і вкладені в уста настільки різних персонажів (дівчина, гірняк, соловейко тощо), що думки про кохання узагальнюються, філософськи переосмислюються, долають кордони та соціальні обмеження. І скрізь автор знаходить відгук на головне своє бачення «нечестивого кохання» – чим глибша безнадійність, тим міцніша й хворобливіша любов.

Поезії другої книжки є здебільшого саморефлексіями Агатангела Кримського у період, коли він, рятуючись від літньої спеки в Бейруті, виїхав до ліванського гірського поселення Шуейр. В одному із листів до сестри Марії (від 16 жовтня 1897 року) автор констатував, що йому просто вिति хочеться від того, що замість товариства жителів гір, йому знову доведеться мати справу із лицемірними бейрутянами-торговцями [3, с. 246]. Саме тому пісню, що линула з уст гірняка у поезії XVII, лірик наповнив тугою та нудьгою, переосмисленням кохання до далекої царівни крізь призму елементів арабського фольклору – її образ репрезентується зоонімом «газелька» (символ найбільшої краси в арабських країнах). Оповідач сам підводить підсумок такій формі поетичної рефлексії – це навіть графічно відображено у книжці – розмірковувати та озвучувати його власні думки дозволено лише гірнякові, сам автор, якби «своє кохання щиро вилив із душі, / То б почув: “Дегенерате! Замовчи і не гріши!”» [1, с. 30].

У поезіях XVIII та XIX митець розмірковує про кохання в цілому. Центр уваги цих двох віршів зміщується на втілення кохання ідеального і далекого, а також реального, приземленого, та водночас надійного. У поезії XVIII дівчина описує ідеальний образ свого *милого парня*, прекрасного, але недосяжного, а, можливо, і неіснуючого. Вже у наступному вірші ця ж дівчина, за визначенням самого поета, уже співає веселу пісню, в якій перед нею постає реальний герой – парубок, що цілком реально та фізично готовий про неї турбуватися. На такому контрасті простежуються вагання й душевні поневіряння автора. Саме у гірському Шуейрі Агатангел Кримський написав декілька листів особисто Марії Фернандинівні Кримській (Орчинській), хоча

зазвичай він обмежувався привітаннями через брата. Тому видається ймовірним, що поезії XVIII та XIX віддзеркалюють роздуми адресанта над тим, як прийняти власне кохання, та допомагають йому провести чітку межу між високою любов'ю до ідеалу – Марії Орчинської та приземленим, але практичним вибором Марії Каменської як супутниці по життю.

Друга книжка складається здебільшого з оригінальних поезій автора, втім вірш XXIV – «Надвечір» є перекладом «Пісні подорожнього» німецького поета Ф. Рюккерта. Попри те, що ця поезія сприймається більше як позасюжетний елемент книжки, автор органічно вводить її до архітектонічної побудови твору завдяки заголовку. Загалом, поява цього перекладу у другій книжці видається більш ніж логічною, оскільки словами Рюккерта в перекладі Кримського говорить сам Кримський: «Вранці подорожжя – / То одна з утіх. / Та надвечір – краще / Вдома, у своїх» [1, с. 35]. Приватне листування А. Кримського яскраво відтворює бурхливе бейрутське життя адресанта, але найбільший спокій та душевну рівновагу він знаходить у можливості розділити свої спогади зі своєю родиною. Досить часто, задивляючись навіть на доволі екзотичні речі, сходознавець згадує дім: Бейрут нагадує йому Одесу, Ліван – Україну тощо.

Поезії XVI–XXV перегукуються із приватним епістолярієм, а відтак автобіографією Агатангела Кримського і в частині, що стосується образів-символів та художнього сприйняття навколишнього світу. У листі до Юхима Кримського від 27 грудня 1896 року письменник зазначає: «На мене місцева природа справляє таке привабливе враження, що я одразу забуваю тисячі неприємностей» [3, с. 70]. Саме тому однією з найбільш очевидних рис книжки є ототожнення стану ліричного героя з природою навколо, тож стильовий прийом паралелізму є пріоритетним для поезій другої книжки циклу «Нечестиве кохання». З епістолярію довідуємося про причину цього явища, оскільки часто у вихідні від занять арабською мовою дні (це завжди була неділя) Агатангел Кримський вирушав милуватися бустанами Бейруту, підіймався на пагорби та насолоджувався пейзажами, що відкривали йому панораму на море та Ліванські гори. З переїздом у Шуейр насолоджуватися ліванською природою поету стало ще легше, оскільки для цього йому навіть не потрібно було далеко йти – він підіймався на дахи будинків і звідти вже розкривався неймовірний ландшафт.

Особливо цікавим видається дослідити зміну мотивів кохання та стану ліричного героя на фоні природних циклічних часових рамок. Так, поезія XVI є вступною частиною до другої книжки, вона чітко окреслює проблематику подальших ліричних роздумів митця. XV–XXV вірші ідентифікують переливи настрою ліричного героя під впливом сонця чи місяця, і реципієнт чітко спостерігає розвиток палітри його почуттів паралельно зі зміною часу впродовж доби: XV – опівночі, XVI – «глуха ніч», XVII – переддосвітня година, XVIII – світанок, XIX – ранок, XX – день, XXI – вечір, XXII – «заколисна пора», XXIII – «солов'їна ніч», XXIV – надвечір, XXV – ніч.

Якщо в поезіях другої книжки проаналізувати частоту появи темного періоду доби, можна побачити, що ніч і вечір чисельно переважають (XV, XVI, XVII, XXI, XXII, XXIII, XXIV, XXV), що є теж певним свідченням біографізму. Скажімо, у листі до батька від 17 січня 1897 року А. Кримський зазначив: «Ніч – дуже тепла, я віддаю перевагу їй, а не дню. Троянди, фіалки, жасміни, кущі-лампозвіти (датури) і т. п. квіти, якими тут сповнені сади, наповнюють запахом все повітря» [1, с. 95] Особливо місячні ночі зачаровували митця у Шуейрі, споглядати на гори при сяйві місяця адресант відправлявся регулярно [3, с. 200].

Крім цього, в автобіографії Агатангела Кримського знаходимо «золотий ключ» до розуміння циклічності побудови книжки, адже простежується відповідна паралель: ніч – день – ніч II Бейрут – Шуейр – Бейрут. У листі до брата Юхима від 25 листопада 1896 року Агатангел Кримський пише: «Я працюю дуже багато. Але ніколи я від своєї роботи не втомлююся так, як тепер втомився від цих місцевих інтриг. “Інтриг” – слово справжнє, оскільки всі останні події по суті є інтригами. Важкість на душі наступила гнітюча. Хочеться куди-небудь вирватися із Бейрута подалі: в гори, в Ліван, в Сахару, на решті quand t'ête» [3, с. 59]. Так посту-

пово бейрутська ніч переміщується в Шуейр та синхронізується зі світанками, ранками та денним сонячним сяйвом невеликого гірського поселення. Поезії XI, XII, XIII, XIV, XV, що завершують книжку, сповнені символами, які розгортаються на нічному полотні. Водночас вони поступово втрачають натяки на гірську природу Шуейру, акцент знову зміщується на депресивні та невротичні настрої наратора. У листі до сестри Марії від 16 жовтня 1897 року Кримський зауважив, що *«тогано в селі і по тій причині, що сонце почало рано заходити»* [3, с. 246]. Отже, зв'язок настрою ліричного героя та стану природи й періоду доби, що його віддзеркалюють поезії циклу, справді має місце.

Третя книжка «Нечестивого кохання» є найменшою, вона складається з п'яти поезій, лише дві з яких є авторськими. На нашу думку, така кількісна зміна у структурі книжки пов'язана передусім з тим, що змінюється її ідейне наповнення. Якщо перші дві книжки поезій були саморефлексією автора, зображали його поневіряння та пошук істини, то третя книжка є узагальненням, результатом цього пошуку.

Ліричний герой врешті решт розуміє, що він готовий прийняти своє кохання таким, яким воно є. У третій книзі відсутні рефлексія на тему нечестивості, роздуми про свою сутність та необхідність щось робити із власними почуттями. Натомість вона нагадує таке собі *intermezzo* поета, який в улюблених ліванських горах нарешті досягає внутрішньої гармонії. Надарма у листі до брата Юхима від 19/31 грудня 1896 року Агатангел Кримський зазначив: *«Я не можу тобі пояснити те почуття, яке постійно захоплює мене при виді природи, але скажу тільки, що це почуття неймовірне. ... Природа ця не наводить на мене мрійливість, а навпаки, породжує таку незвичайну душевну рівновагу, таку безпристрасність, що для мрійливості і місця не лишається»* [3, с. 78].

Під час перебування в горах він не спілкується із надокучливими людьми, займається близькими його серцю справами, відшуковує душевний спокій, який дозволяє йому пізнати себе та свої істинні бажання. Оригінальні XXVI та XXVII поезії автора узагальнюють його рішучість прийняти своє кохання у будь-якій його формі: *«Така – моя любов : горить собі тихенько / І, не палаючи, пропалює всю грудь»* [1, с. 37].

Певним маніфестом позиції Агатангела Кримського є поезія XXVIII – його переклад вірша «Der Asra» Генріха Гейне. «Озрієць» не дарма включений до третьої книжки, адже ця поезія оспівує кохання заради кохання. Сам сходознавець у примітці до перекладу зауважив, що плем'я бану-озра уславлене саме завдяки своєму щирому кохання. Інший орієталіст українського походження – Я. Стеткевич – підкреслив, що образ озрійського *причинного* (передусім йдеться про близькосхідного Ромео – Меджнуна), безумовно, є одним із джерел натхнення Агатангела Юхимовича для написання всього циклу «Нечестиве кохання» [2, с. 72].

Водночас, поезія «Озрієць» є першою з перекладних віршів третьої книжки, в якій з'являється образ далекої царівни. Далі цей образ підхоплює XXX переспів Ростана, в якому пояснюється і суть, і причини, що спонукають поета бути закоханим у образ далекої царівни: *«Не можу я й зрити, а буду любити / Царівну далеку. / Бо се – щось високе, бо се – щось глибоке: / Любить, хоч не люблять вас рівно, – Над всякую міру кохаю я щиро / Далекую царівну»* [1, с. 38].

Таким чином, у своїх оригінальних поезіях Агатангел Кримський маніфестує готовність прийняти свою любов. Перекладні поезії, подані у третій книжці, резонують з думками поета й перекладача. Він підсумовує цикл «Нечестиве кохання» словами Ростана: *«Любить без надії... Ховати лиш мрії... / Самісінькі мрії... чи легко? / Не мріяти ж – не жити! Не кину любити / Царівну далеку»* [1, с. 38].

Лише з прочитанням останнього рядка «Нечестивого кохання» зрозумілими стають віра поета в правду та науку, а також один із підзаголовків, який Агатангел Кримський дав циклу: «Сірійські згадки». Його бейрутські пригоди завершуються у травні 1898 року, далі сходознавець повертається до батьківської хати, а після – до роботи на ниві сходознавства у москві. Повсякденна рутинна швидко змусила спогади про страждання та поневіряння відступити на

другий, а то й на третій, план. Натомість в автора збірки «Пальмове гілля» зберігаються приємні згадки про Сирію, її природу та абстрактну любов до далекої і прекрасної царівни, що продовжує жевріти в його серці, надихаючи митця на нові творчі й наукові здобутки.

Висновки. Окрушини біографізму, зокрема автобіографізму, мали вагомий вплив на архітектонічну конструкцію циклу «Нечестиве кохання» зі збірки «Пальмове гілля» Агатангела Кримського. Автобіографія поета, джерелом якої став його приватний епістолярій бейрутського періоду, слугувала головною композиційною складовою сюжетних перипетій ліричного циклу, пропонувала «золотий ключ» до розуміння авторських інтенцій та розкриття потаємних смислів.

Прочитання поезій циклу суміжно з епістолярієм адресанта дає змогу краще зрозуміти принцип побудови «Нечестивого кохання», простежити його циклічність і пояснити зміну настроїв – alter ego митця. У першій книжці А. Кримський розмірковує про нечестивість кохання, поезії цієї частини пронизані душевними переживаннями ліричного героя, його ваганнями та поневіряннями. Вони поетапно відтворюють ту частину біографії, якою письменник ділився із своїм братом Юхимом. Книжка перша є найбільшою з огляду на чисельність віршів, оскільки у ній ліричний герой поезій – професор – виливає свою душу та веде численні монологи й розмови, в яких вирішує, що робити зі своїми почуттями. Архітектонічною особливістю першої книжки є те, що вона складається лише з оригінальних віршів Агатангела Кримського. У цій частині митець максимально оголив перед своїми реципієнтами власну душу та особистий духовний всесвіт. Ключовою темою другої книжки є дегенератство та роздуми про те, ким же насправді є ліричний герой: природною людиною чи дегенератом? Письменник прагнув розібратися в собі та у своїх почуттях. Головною особливістю цієї частини є поява ліричних відступів (перекладів, пісень), а також проведення паралелей між станом головного героя та станом природи, періодом доби, місцем перебування. Третя книжка є узагальненням досвіду митця, за кількістю поезій вона є набагато скромнішою, ніж дві попередні, і складається як з оригінальних віршів, так і перекладів орієнталіста. Ліричні тексти третьої книжки (першотвори та переклади) є маніфестом кохання заради кохання – без умов, страждань і мети. Ліричний герой приходить до висновку, що він має прийняти своє кохання, якої б форми воно не набувало. У циклі «Нечестиве кохання» є вступний вірш, який не увійшов до жодної з книжок. Саме ця поезія є ключовою до розуміння всього циклу і, хоча за авторським задумом вона є прологом, по-справжньому осягнути її суть вдається лише після прочитання останнього рядка «Нечестивого кохання».

Таким чином, рецепція циклу «Нечестиве кохання» зі збірки «Пальмове гілля» А. Кримського крізь призму автобіографічного виміру адресанта дає змогу стверджувати, що саме автобіографізм мав найвагоміший вплив на архітектонічну будову ланцюга поезій, об'єднаних естетично, ідейно, тематично, версифікаційно, ефонічно, зрештою, спільним задумом автора. Крім цього, аналіз біографії та автобіографії Агатангела Кримського у науково-популярній літературі та його приватному епістолярії дав змогу по-новому поглянути на постать письменника, оскільки його ліричний герой постає людиною тонкої душевної організації, митцем, який ставить перед собою власні вічні питання і, врешті рещт, відшуковує на них відповіді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримський А. Ю. Пальмове гілля : екзотичні поезії / редактор Г. Т. Сингаївська. Київ : «Дніпро», 1971. 371 с.
2. Павличко С. Д. Націоналізм. Сексуалізм. Орієнталізм. Складний світ Агатангела Кримського. Київ : Вид-во Соломії Павличко, 2000. 328 с.
3. Кримський А. Ю. Твори в п'яти томах ; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1973. Т. 5. Кн. 2 : Листи з Сирії та Лівану (1896–1898). 335 с.

4. Шкляр В. М. Треба спитати у Бога : новели, есеї, спогади. Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного дозвілля», 2019. 320 с.
5. Кримський А. Ю. Пальмове гілля : екзотичні поезії / редактор Г. Т. Сингаївська. Київ : «Дніпро», 1971. 371 с.
6. Кримський А. Ю. Епістолярна спадщина Агатангела Кримського (1890-1941). Т. I. (1890–1917). Київ : Інститут сходознавства ім. А. Кримського Національної академії наук України, 2005. 499 с.
7. Волков А. Р. Лексикон загального та порівняльного літературознавства. Чернівці : Золоті литаври, 2001. 634 с.
8. Кицан О. В. Ліричний цикл А. Кримського «Нечестиве кохання» в контексті модерної поетики. *Волинь філологічна: текст і контекст*, № 33. 2022. С. 75–89.

УДК 821.161.2.09Матіос(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-210-37>

АРХЕТИПНІ ВИМІРИ ЗЛА В РОМАНІ МАРІЇ МАТІОС «ЧЕРЕВИЧКИ БОЖОЇ МАТЕРІ»

ARCHETYPAL DIMENSIONS OF EVIL IN THE NOVEL BY MARIA MATIOS «THE SHOES OF THE MOTHER OF GOD»

Райбедюк Г.Б.,

*orcid.org/0000-0001-8984-5496**кандидат філологічних наук, професор,**професор кафедри української мови і літератури**Ізмаїльського державного гуманітарного університету*

У статті запропоновано аналіз втілення концепту зла на матеріалі роману Марії Матіос «Черевички Божої Матері» та означено основні його виміри. Зло є невіддільним від психіки особистості, що окреслено в психологічних напрацюваннях Ф. Зімбардо та К. Г. Юнга. Його також розглядаємо як невід'ємну частину дихотомії людського буття, тож різнопланова вербалізація концепту зла притаманна для словесної творчості протягом усього еволюційного поступу людської цивілізації. В усній народній та літературній творчості зло постає в певних образах. Модерна та постмодерна література репрезентує неоднозначне ставлення до зла та його багатовимірну інтерпретацію. Це дає підстави для виокремлення різних вимірів зла в романі Марії Матіос «Черевички Божої Матері», представленого на рівнях індивідуального та колективного несвідомого, а також у національному контексті, визначеного історичними перипетіями конкретного топосу – Буковини.

Методологічний підхід розвідки передбачає виокремлення образів, які потенційно слугують уособленням зла в романі. Ці образи у свою чергу можуть утілювати особистісні та загальнолюдські архетипи, а також тригерні національні концепти, які виявляють особливо чутливі теми для української літератури й для Марії Матіос зокрема. Це дозволяє наблизитися до розуміння світогляду письменниці стосовно проблеми добра й зла, що є складовою її психологічного портрета в психопоетичній парадигмі досліджень.

У романі «Черевички Божої Матері» зло розглядаємо через рецепцію головної героїні Іванки Борсук. Його представлено в трьох вимірах: міфічному, особистісному та соціальному/історичному. Міфічний вимір зла окреслюємо через сприйняття та інтерпретацію Іванкою народних вірувань, які здобувають своєрідну візуалізацію завдяки уяві дівчинки. Особистісний вимір представлено за допомогою психологізму оповіді, який дозволяє читачеві осягнути психосвіт Іванки та процес її індивідуалізації, важливою складовою якого є інтеграція Тіні. Ці виміри Марія Матіос розглядає як неоднозначні або ж неуникні, зумовлені зовнішніми або інтрапсихічними чинниками. Натомість абсолютне зло представлено в соціальному/історичному вимірі через градацію проявів від побутової дискримінації за національними ознаками до жорстокої розправи німецьких загарбників над євреями. Історичне зло повною мірою втілено в образах радянських (красних) та німецьких (чорних) солдат. Марія Матіос розкриває своє безкомпромісне ставлення до жорстокості завойовників, але образ «красного комісара» є певним застереженням, що зло може набувати привабливих форм та уособлювати неоднозначний архетип Трикстера.

Ключові слова: аналітична психологія, архетип, зло, Марія Матіос, психологізм, психопоетика.

The article analyzes the embodiment of the concept of evil in the novel *The Shoes of the Mother of God* by Maria Matios and outlines its main dimensions. Evil is inseparable from the psyche of the individual, as outlined in the psychological works of F. Zimbardo and C. G. Jung. It is also seen as an integral part of the dichotomy of human existence, so the diverse verbalization of the concept of evil is inherent in verbal creativity throughout the evolutionary progress of human civilization. In oral folk and literary works, evil appears in certain images. Modern and postmodern literature represents an ambiguous attitude to evil and its multidimensional interpretation. This gives grounds for identifying different dimensions of evil in Maria Matios's novel *The Shoes of the Mother of God*, where it is presented at the levels of the individual and collective unconscious, as well as in the national context, which is determined by the historical vicissitudes of a particular topos – Bukovyna.

The methodological approach of the study involves the identification of images that potentially serve as the personification of evil in the novel. These images, in turn, can embody personal and universal archetypes, as well as trigger national concepts that reveal particularly sensitive themes for Ukrainian literature and for Maria Matios, in

particular. This allows us to come closer to understanding the writer's worldview on the problem of good and evil, which is part of her psychological portrait in the psycho-poetic paradigm of research.

In the novel "The Shoes of the Mother of God", evil is considered through the reception of the protagonist Ivanka Borsuk. It is presented in three dimensions: mythical, personal, and social/historical. The mythical dimension of evil is outlined through Ivanka's perception and interpretation of folk beliefs, which are visualized through the girl's imagination. The personal dimension is presented through the narrative's psychologism, which allows the reader to comprehend Ivanka's psychological world and the process of her individuation, an important component of which is the integration of the Shadow. Maria Matios considers these dimensions as ambiguous or unavoidable, caused by external or intrapsychic factors. Instead, absolute evil is presented in the social/historical dimension through a gradation of manifestations from everyday discrimination on ethnic grounds to the brutal massacre of Jews by the German invaders. The historical evil is fully embodied in the images of Soviet (red) and German (black) soldiers. Maria Matios reveals her uncompromising attitude to the cruelty of the conquerors, but the image of the "Red Commissar" is a kind of warning that evil can take on attractive forms and personify the ambiguous archetype of the Trickster.

Key words: analytical psychology, archetype, evil, Maria Matios, unconscious, psychology, psychopoetics.

Постановка проблеми. Драматичне сьогодення України відчутно актуалізувало гуманістичний дискурс у творчості сучасних письменників. Тож поживавлення інтересу науковців до морально-етичної проблематики в художній літературі є фактом сподіваним і закономірним. Дослідники виявляють особливу увагу тих художніх творів, котрі акумулюють у собі потужний гуманістичний потенціал, виводять на перший план смисложиттєві проблеми граничних підстав буття, засвідчують «інтуїтивне прагнення вийти з-під темної і гнітючої влади Зла» [1, с. 300]. Глибинні смисли подібних творів проявляються на різних рівнях (соціально-історичному, філософському, психологічному тощо), проте в кожному разі текстово забезпечуються архетипною антиномією Добро/Зло.

У художній літературі зло як універсальне поняття й етична категорія може набувати різних форм функціонування. У казках воно зазвичай є абсолютним та очевидним. Так, скажімо, споглядання лихого відьми чи кровожерливого дракона дає чітке й непомильне уявлення, що перед нами темні сили. Натомість література, зокрема модерна й постмодерна, здебільшого не пропонує однозначних трактувань смислового наповнення концепту зла. Його сутність проявляється в певних образах, які тією чи тією мірою асоціюються з архетипами колективного несвідомого.

У прозі Марії Матіос спостерігаємо різнобічну структуру зла, втіленого на рівнях індивідуального та колективного несвідомого, а також у контексті загальнонаціонального та локального (буковинського) буття. Водночас образи, через які в художньому наративі письменниці вербалізовано концепт зла, оприявнюють архетипи в юнгіанському баченні (Великої Матері, Мудрого Старого, Божественної Дитини, Трикстера тощо), а також текстуалізують певні ідеї (концепти), котрі розглядаємо як потенційно національні архетипи. Означений вектор інтерпретації дозволяє глибше зрозуміти, в який спосіб колективне несвідоме корелює з індивідуальним несвідомим авторки, дає можливість достеменніше осягнути особливості її погляду на проблеми добра й зла, розглянути специфіку їх трактування, конкретизувати модус творчої репрезентації національних тригерних концептів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У контексті вивчення психологічних аспектів природи *зла* однією з підставових дотепер залишається праця «Ефект Люцифера. Чому хороші люди чинять зло» професора Стенфордського університету (США) Ф. Зімбардо. Дослідник пов'язує зло із впливом колективної ідентичності, розглядає різні причини зла (сформовані чи ситуативні) як негативної, деструктивної дії, спрямованої на заподіяння шкоди іншим людям, їх приниження, насильство чи знищення [2]. Юнгіанська психологія не визначає зло як щось цілковито однозначне. У структурі кожної особистості присутня Тінь, явна чи прихована, і вона є необхідною для проживання повноти життя. На рівні міфу зло так само необхідне для оприявлення добра. К. Г. Юнг у відомій праці «Архетипи і колективне несвідоме» зазначає,

що для індивідуального й колективного несвідомого зло допомагає встановити баланс, явити фігуру спасителя [3, с. 351].

Зло в літературі має певні відмінності від його психологічного сприйняття. За концепцією А. Козлова зло необхідне для пізнання добра й духовності, тому людство протягом усього свого шляху прагнуло до його усвідомлення через міфологію та літературу [4]. Т. Гребенюк, досліджуючи есхатологічні мотиви української літератури 1990-х рр., із цього приводу зазначає: «Основною рисою сили Зла у творах масової літератури є її абстрактність, невизначеність» [5 с. 31]. У кожного автора художнє втілення проблеми зла має інтегральні й, водночас, типодиференційні характеристики, дослідження яких вимагає відповідних рівнів інтерпретації.

Проза відомої сучасної української письменниці Марії Матіос оприявнює в художньому дискурсі останніх десятиліть індивідуально актуалізовану архетипну антиномію Добро/Зло, що забезпечує гуманістичний потенціал її творчості назагал. Філософсько-естетичне переосмислення історичних реалій, що визначають тематичні доміанти повістей і романів письменниці, набувають у просторі художньої реальності її авторського тексту вищого понадбуттєвого сенсу. При цьому фундаментально незмінною в кожному разі залишається апологія морального начала, переведеного в естетичну площину. Тож закономірно, що художню адаптацію проблеми зла у прозі Марії Матіос дослідники найчастіше пов'язують зі сферою сакрального, про що свідчать публікації Г. Жуковської [6] та Г. Павлишин [7], які зосереджуються на символах божественного в її художньому світі. Утім, поруч із божественним, дихотомію буття оприявнює диявольське, на що звертають увагу і К. І. Юнг, і Ф. Зімбардо. Означений ракурс визначив предметний інтерес досліджень Л. Баранської [8] та М. Крупки [9]. Обидві авторки розглядають прояви грішного в прозі Марії Матіос, типологізуючи поняття «зло» із християнським уявленням про гріховність людини як негативну сутність буття назагал. Н. Горбач і Ю. Мірошниченко акцентують увагу на характеристиці «конфлікту добра і зла, любові й страху, “своїх” і “чужих”» [10] в аспекті символічного коду твору «Черевички Божої Матері». У статті молоді дослідниці Л. Солодкої вміщено принагідні зауваги щодо художнього втілення концепту *зла* в цьому романі крізь призму мілітарного тексту [11]. У названих та деяких інших публікаціях лише започатковано розв'язання порушеної у статті проблеми осягнення зла в прозі Марії Матіос. Означений ракурс інтерпретації актуалізує цей аспект декодування авторського тексту письменниці, недостатньо прописаний у сучасному літературознавстві.

Зло постає в певних образах, які є складовою системи літературного твору. Тож цілком логічним видається з'ясування їхнього художнього значення та психопоетикального (С. Михида) потенціалу в контексті репрезентації внутрішнього світу письменника [12]. До такої методологічної парадигми дослідження спонукають архетипні за характером образності повісті та романи Марії Матіос. Іманентну ознаку творчого самовираження письменниці, вочевидь, визначає «енергетичне перевантаження» того типу, що його Н. Зборовська потрактувала як «зниження психічної енергії в полі свідомого», внаслідок чого «активізуються глибинні енергетичні потоки неусвідомленого» [13, с. 12]. Вважаємо, що саме техніка психоаналізу уможливило розгляд творчості письменниці з гранично об'єктивних позицій. На особливий статус у цьому сенсі претендує теорія архетипів колективного та індивідуального несвідомого, яка й визначила методологічне підґрунтя запропонованого вектора інтерпретації роману «Черевички Божої Матері».

Мета дослідження – виокремити й типологізувати виміри зла, втіленого в романі Марії Матіос «Черевички Божої Матері». Досягнення мети передбачає виконання таких основних завдань: виявити епізоди твору, в яких потенційно присутній елемент зла на особистісному чи суспільному рівні; визначити художньо імплементовані в образах чи діях персонажів основні архетипи/концепти, придатні для інтерпретації як негативні; диференціювати рівні тексту, на яких тією чи тією мірою проявляється зло; конкретизувати смислоємність архетипної при-

роди зла в межах особистого світогляду та індивідуальної естетики письменниці; обґрунтувати напрями подальших інтерпретаційних стратегій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проза Марії Матіос різнопланова за тематикою, образною системою, специфікою нарративу, іншими структурно-функціональними рівнями тексту. Воднораз більшість творів письменниці об'єднує спільна стильова домінанта. Її іманентні абрис окреслює Т. Федюк, міркуючи про романи «Солодка Даруся» та «Майже ніколи не навпаки». Він, зокрема, зауважує, що це «доволі серйозна спроба осмислити історію і трагедію рідної Буковини та й України загалом, при тім осмислити глибоко художньо, не збиваючись ані на голий документалізм, ані заперечуючи саме життя буйною та невмотивованою авторською фантазією» [14]. Роман Марії Матіос «Черевички Божої Матері», що визначив об'єкт пропонованого дослідження, прирощує характерну для сюжетів прозопису письменниці історичну канву. Бо ж ідеться про реальні трагедії української історії ХХ століття: жажливі дні німецько-румунської окупації Буковини, масові вбивства євреїв («ще живих, але вже мертвих»), антилюдські невігластва влади «красних», для яких «нема Бога» і кривавий «месіанізм» яких перейняв на себе, за словами Є. Маланюка, апокаліптичну «місію Абсолютного Зла. І то – в мірилі світовому» [15, с. 174].

Попри історичну достовірність художнього буття як невід'ємну ознаку палітри тексту, в авторській картині світу Марії Матіос плідно «представлено численні прояви психологізму та широке коло прийомів і засобів, які використовує письменниця на сюжетно-фабульному й мовленнєвому рівні» [16, с. 274]. Ідеться й про сам предмет художнього психологізму, що його свого часу В. Фащенко означив як «відображення внутрішньої єдності психічних процесів, станів, властивостей і дій, настроїв і поведінки людини, а також соціальних груп і класів. <...> Завдяки психологізму з'являється багатогранність образів, переконливість реальних колізій, мотивів поведінки дійових осіб і правдивість діалектики людської душі» [17, с. 49]. Роман «Черевички Божої Матері» яскраво ілюструє слушні наукові сентенції авторитетного літературознавця. Адже всі події, зображені у творі, передаються крізь призму психології головної героїні – хворої на епілепсію, вельми чутливої до всього доброго й лихого дванадцятирічної дівчинки Іванки Борсук, яка мріяла «досягти неба» й «вилікувати» світ від зла з допомогою віднайдених міфічних Черевичків Божої Матері. З метою поглиблення психологічного виміру тексту Марія Матіос естетично доцільно використовує відомий із багатьох її творів («Солодка Даруся», «Майже ніколи не навпаки», «Москалиця») прийом, у яких «головні героїні наділялися особливим психологічним станом унаслідок трагічних випробувань у своєму житті» [10].

Композиційно-образну палітру твору, його сюжетні колізії підпорядковано протистоянню двох протилежних сил, на яких споконвіку тримається світ. Роман «Черевички Божої Матері» репрезентує і міжособистісні, й соціальні конфлікти, котрі вказують на те, що зло може бути оприявлене на різних рівнях. Аналіз цієї репрезентації в тексті (й підтексті) твору дозволяє упритул наблизитися до розуміння світоглядних пріоритетів авторки в контексті розуміння добра й зла у вимірах усезагальних та особистісних. До подібної думки спонукає й сама письменниця, про що свідчить одне зі знакових її інтерв'ю щодо глибинних смислів роману: «Це ще одна моя мандрівка в українські історичні пекла. Нещадна мандрівка. Без ретуші і без лукавства. Вона жорстока. Така, як бувають одні люди до інших людей. Навіщо я так? Для того, щоб люди замислювалися над тим, ЩО роблять з іншими людьми. Але, на жаль, у мене як у письменника і як у людини немає відповіді, ЧОМУ люди так робили в тому часі, про який пишу. Так само, як немає відповіді, чому люди взагалі чинять смертельне зло іншим людям» [18].

А. Козлов у монографії «Духовність як літературознавча категорія», апелюючи до відомих ідей Ф. Ніцше, констатує, що зло уособлює все те, що сприяє «руйнації блага та вже сформованих загальнолюдських цінностей» [4, с. 17]. Відтак у творах художньої літератури ця морально-етична категорія зазвичай позбавлена абстрактності, як, власне, й категорія *добра*. Ці бінарні концепти матеріалізуються у романі «Черевички Божої Матері» відповідно в позитивних/нега-

тивних образах (описах, епізодах, портретних характеристиках, поведінці персонажів, їхніх розмовах, роздумах, спогадах тощо). Зрештою, одне з утілень повномірної реалізації архетипу Великої Матері – бабця головної героїні – зазначає, «що все між людьми минає – лишається тільки добро і зло» [19, с. 27], а перед дівчинкою постає завдання, що його варто сприймати як ідейно-філософський тезаурус твору. Іванка в кожній ситуації зіткнення з темними силами намагається з'ясувати, «що воно добро, а що воно зло?» [19, с. 27]. Художня палітра тексту роману розгортається як грандіозне тло змагу двох протилежних світів – Божого та його антипода, що в архетипному плані текстуально імплементують одвічну опозицію Добро/Зло (Космос/Хаос). При цьому концепт *зло* оприявлено кількома вимірами:

– **міфічний** – на рівні вірувань головної героїні Іванки Борсук, здобутих у процесі виховання сім'єю та оточенням;

– **особистісний** або ж **інтрапсихічний** – на рівні індивідуальних переживань дівчинки в процесі її психофізіологічного розвитку;

– **соціальний/історичний** – на рівні глобальних подій, що розгортаються у сюжеті твору.

Перший вимір представлено рецепцією Іванки **міфічних** уявлень про світ, які вона отримала в результаті свого дорослішання. Ці уявлення сформувались як синтез християнських та язичницьких вірувань і традицій її предків, родини, оточення. Відповідно, й розуміння природи зла у свідомості дівчинки забезпечується синкретичним світорозумінням, характерним для національного світогляду українців. Уже на початку твору авторка розгортає перед реципієнтом архетипну стрижневу біблійну антитезу Добро/Зло, що постає перед зором Іванки відомою зі Святого Письма картиною місяця, на якому за легендою «два рідні брати <...> готові розпороти один одному животи» [19, с. 9]. Її багата фантазія, генетично налаштована виключно на добростворення, вимальовує ситуацію, в якій хочеться «будь-що розборонити розлючених братів» [19, с. 10]. Вірна своєму світоглядному й естетичному чуттю, Марія Матіос із перших сторінок роману передає архетипну суть зла – повсюдного й вічного, як, власне й добра, що протистоїть злу і в житті, й у самій людині. З цією метою письменниця органічно корелює біблійні ремінісценції з фольклорно-міфологічним тлом. Відтак жвава й багата уява дівчинки дозволяє їй створити яскраву картину протистояння споконвіку ворогуючих Авеля й Каїна як перманентно усталений символ абсолютного зла. Відкрита до всього нового й позбавлена страху, Іванка сприймає «майже добре» [19, с. 12] зловісних міфічних персонажів у нічному лісі («діда Хая», «заздрісну Бісицю»), на відміну від «лякливої історії братовбивства» [19, с. 9], яку розповіла їй бабця. Тут бачимо, що розуміння зла значною мірою сформоване зовнішніми чинниками (вірогідність канонічного джерела, думка авторитетної особи). Архетипна структура подібних образів у романі вельми різнопланова й визначається радше національними архетипами та їх вільним тлумаченням. Тож маркери зла, втілені в концептах *братовбивства*, *обману*, *спокуси*, варто розглядати як такі, що оприявнюються в страхах самої героїні твору.

Другий вимір текстуалізації концепту *зла* в романі «Черевички Божої Матері – **інтрапсихічний** – тісно переплетений із першим, оскільки магічний світогляд визначив невід'ємну складову психосвіту Іванки. Дівчинка прагне жити в гармонії з навколишнім світом, намагається дотримуватися настанов дорослих, чинити лише добро. Однак моральний переступ (зазначимо, що він може проявлятися різною мірою, тож не автоматично вказує на абсолютне зло) є необхідною частиною індивідуалізації. Відомий американський фахівець у галузі міфології Дж. Кемпбелл із цього приводу писав, що герой повинен виявити непослух задля початку власного шляху [20, с. 91]. Проте подібні вчинки можуть мати й реальні негативні наслідки як потенційний вияв зла. Наприклад, Іванка чинить явний непослух, коли повертається з Дідькової Ями й у раптовому замилюванні місяцем «стає маком – задирає голову догори й повільно, крок за кроком, рушає назадьма» [19, с. 7]. При цьому вона чітко пам'ятає повчання духовної наставниці, москалиці Северини, про те, що «дитині, в якій є мама, назадьма йти не можна», бо «мама може дочасу спокійнитися» [19, с. 7]. Все ж для допитливої дівчинки спокуси пізнати

світ і проявити самостійність вчинків штовхає її до непослуху. З одного боку, можна трактувати ці дії Іванки як прояв зла. Дівчинка несвідомо прагне позбутися опіки. Але ж сепарація, за народними уявленнями та фольклорно-міфологічними канонами категорично заперечується, допоки жива мати, тому й сприймається як гріх. Таємнича невідомість, символічно маркована топонімом «Дідькова Яма», скеровує психіку героїні до прийняття Тіні як інтеграції особистих витіснених рис, котрі зазвичай вважаються злом. На текстуальному рівні це розкривається в прагненні дівчинки «побачити свою тінь від місяця», але він її «піймати <...> не дає. О-о-о, як то недобре...» [19, с. 8].

Інтерпретаційні ресурси аналітичної психології уможливають виявлення у подібних сюжетних епізодах архетипи індивідуального несвідомого. Йдеться, зокрема, про архетипи Тіні та Персони як вияви індивідуалізації, що в юнгіанській психології співвідносяться з вирізненням індивідуального з колективного і «наймогутніше впливають на Его» [13, с. 135]. Іванка, незважаючи на свій вік, є сильною індивідуальністю, про що свідчить її прагнення «стати супроти великого зла, знищивши його, як хотіла зупинити братовбивство Каїна та Авеля, тому то вона і шукала цвіт папороті, а згодом – черевички Божої Матері, аби стати сильнішою, витривалішою» [11]. Добростверджувальні аспекти психопортрета героїні ілюструють і її вчинки, й інтенції, оприявлені в тексті численними внутрішніми монологами на кшталт: «Бо ж хіба би дозволила Матір Божа одним людям чинити з іншими людьми те, що вони вчинили в Іванчиному селі? Іванка тоді хотіла стати впоперек зла, та вона замаленька супроти зла і в неї замало сили...» [19, с. 212].

Соціальний/історичний виміри зла можна умовно ототожнити, проте в романі «Черевички Божої Матері» їх представлено в певній динаміці, що дає підстави для диференціації. Усі зображені у творі перипетії на рівні соціуму продиктовані «колесом історії». Тож є сенс припустити, що соціальне зло (наприклад, дискримінація за національними ознаками, яка посилюється з приходом радянської влади й нашествям фашистської навали) логічно віднести до історичних маркерів темпорального коду тексту. Однак письменниця, вочевидь, структурує градацію – від зображення побутових конфліктів і втрат (як статус, майно) до апогею зла, зокрема, жорстокого вбивства німцями персонажів, котрі втілюють найважливіші для авторки архетипи – Великої Матері й Божественної Дитини (Хаї Рендигевич та її новонародженого дитяти).

Одним із негативних аспектів буковинського суспільства початку ХХ століття як реальних проявів зла, що знайшли особливе оскарження з боку письменниці, постали в романі історично зафіксовані жорстокі свідчення антисемітизму – і то не тільки з боку чужинців, але й односельців Іванки. Авторка показує, що євреїв інтегровано до соціуму, вони посідають поважні посади, але навіть у деталях відчутне упереджене ставлення до них. Ці тональності вчуваються у висловлюваннях типу «як?! панотець хоче завести жидівку в церкву?» [19, с. 139]. Іванка, на відміну від байдужих до людського горя односельців, чи не єдина співчуває приреченим на страту євреям. Промовистою гіперболою («умерла разом з усіма»; «осліпла і оглухла») авторка передає силу потрясіння, з яким тонка психіка дитини не спроможна впоратись. Однак ніщо не здатне вбити в душі дівчинки незгасну віру в перемогу над злом. Про це свідчить чимало епізодів у романі, скажімо, намагання відшукати в лісі маленького єврейського хлопчика Елі Шерфа, якому дивом вдалось уникнути трагічної долі кривих родичів. А в піклуванні про вагітну іудейку Хаю, котра знаходить порятунок у православному храмі, виявляється повна емпатія дівчинки, зумовлена глибинним відчуття впливу архетипу Матері, що нівелює установлені суспільні норми.

Наступний аспект зла – «**красні комісари**» – оприявнює в романі узагальнений образ темної сили, що сягає архетипної біблійної антиномії Добро/Зло: «Нема Бога, Августина! – майже мирно відповів вуйні офіцер <...> Комуністи не визнають вашого бога» [19, с. 149]. Письменниця виокремлює одного з них, **красного комісара** – без імені (традиційний стилістичний засіб узагальнення), проте з виразно деталізованим портретом: «Такого красного чоловіка – роз-

правленого і дуже рівного в плечах і в цілій поставі – в їхньому селі ще не було. Іванка відчула, як швидко, несамовито забилося в ній серце» [19, с. 126]. Ошатні зовнішні форми зла нерідко зваблюють і воно видається не таким уже й темним, що актуалізує *архетип Трикстера* (колективної тіньової фігури за К. Г. Юнгом [3, с. 349]). Цей архетип не притаманний менталітету українців, тому декому з них інколи помилково він видається принадним своєю загадковістю й незвідністю. Саме таким постає у творі архетип Трикстера, втілений у негативному образі «красного комісара», що первісно викликав неабияке зачарування Іванки, навіть закоханість: «Дитині здалося, що саме цієї миті небачено красний чоловік дуже приязно усміхається тільки їй ледь-ледь відкритими устами – і вона зачервонілася» [19, с. 126]. Проте спершу привабливе *Червоне зло* поступово набуває ознак грандіозної апокаліптичної містерії, поданої в химерному сплетінні реального й містичного: «солдати з гвинтівками» на «грузовіках» асоціюються із «двома звірами на колесах, що блимають яскравими жовтими очима серед нічної темряви» [19, с. 134]. Зло виявляє свою істинну подобу і стає безжальним навіть до своїх прихильників, що неймовірно жахає дівчинку: «І раптом Іванці захотілося закричати на все горло <...> зараз, коли красний комісар запакував у грузовік навіть вуйну Августину з вуйком Дмитром і всю їх фамілію <...> а вони так увихалися коло тих комісарів...» [19, с. 149].

Не менш яскраво оприявлене зло у збірному образі німецьких загарбників, які проявляють особливу ненависть до євреїв, не порівнювану з жодною дискримінацією, свідком якої неодноразово ставала Іванка. Тепер уже не *красні*, а *чорні*, вони «темні проти сонця, <...> повільно <...> впливають з верха вуличної гірки...» [19, с. 177]. Образ «*чорного сонця*» як символу антилюдської сутності фашизму й уособлення абсолютного зла, набуває потужної катарсисної сили, котра буквально вражає свідомість дівчинки: «Вона ніколи не бачила *чорного сонця*. А тепер розпечена пательня сонця гострими голками штрикає їй очі і падає усім своїм круглим чорним тілом на Іванку» [19, с. 191]. *Історичне зло* з його насильницьким вростанням у буковинський топос у психосвіті героїні постає як вселенське зло. З метою увиразнення його потворного начала письменниця вдається до експресіоністських форм вираження, натуралістичної достовірності в зображенні жорсткості «чужих режимів» і «своїх» катів. Для потвердження варто навести один із багатьох можливих фрагментів тексту: «Дитячі кісточки нечутно хруснули під недавно вичищеним об убрання Хунди Шерф блискучим чоботом німця» [19, с. 199]. Черевичок Хаї Рендигевич «із плямами бурої крові», знайдений Іванкою, переростає межі символу окремої трагедії й набуває всезагального сенсу, сягаючи архетипного рівня образу України на трагічних перехрестях історії. Вкладена в уста героїні молитва, якою закінчується роман, «вирваним із самого серця голосом» апелює до читача й, водночас, конкретизує психопортрет самої авторки твору, сакралізує її прагнення зупинити зло в усіх його вимірах.

Висновки і перспективи дослідження. З'ясування специфіки художньої трансформації морально-етичної проблеми зла в романі «Черевички Божої Матері» Марії Матіос дає підстави для загального висновку щодо його архетипної генези. Синтез різних кодів функціонування концепту *зла* в художньому тексті фокусується в парадигмі юнгіанської психології, в якій зло не сприймається одноплослинно, оскільки певною мірою є необхідним для гармонійного психічного розвитку й усвідомлення добра як рівнозначної складової дихотомії буття. Зло в літературі виступає важливим концептом як спосіб повномірного сприйняття й відтворення особистісних інтенцій і соціальних явищ, виявлення рис психопортрета автора, втіленого в індивідуальних моделях репрезентації зла в мегатексті.

В аналізованому романі зло представлене на рівнях індивідуального та колективного несвідомого й творчо реалізоване у трьох вимірах: міфічному, інтрапсихічному та соціальному/історичному. Перший вимір постає крізь призму психосвіту головної героїні Іванки Борсук у контексті народних вірувань щодо ототожнення зла як демонічної сили. Інтрапсихічний вимір репрезентації зла оприявлено у внутрішніх конфліктах дівчинки, яка про-

живає активний етап індивідуації та інтеграції архетипів індивідуального несвідомого, зокрема архетипу Тіні. Її прагнення робити добро й водночас несвідомо вчинені, почасти неунікні негативні поступки ілюструють, як і в першому випадку, неоднозначний погляд письменниці на проблеми добра й зла назагал. Натомість абсолютне зло Марія Матіос однозначно потрактує на історичному вимірі, з максимальною вірогідністю й повнотою розкривши його сутність у зображенні жорстоких злодіянь радянських і німецьких завоювальників. При цьому вона застерігає від оманливого сприйняття привабливої подоби абсолютного зла. Його уособленням у романі виступає архетип Трикстера, художньо втілений в образі «красного комісара».

Багаторівневість сенсів художнього світу прози Марії Матіос значною мірою структурована образами, архетипними за походженням та семантичним спектром. Ця типодиференційна ознака психоаналітичного наративу, що є іманентною для більшості її творів, найновіших у тім числі («Мамі», «Нація: серце навпіл»), перебуває поки на початкових стадіях наукового осмислення, незважаючи на поважний корпус праць. Тож запропонований у статті вектор студіювання можна вважати магістральним і перспективним, оскільки його інтерпретаційні ресурси скеровані на виявлення множинних кодів мегатексту письменниці та з'ясування прикмет її психопортрета. Істотно також, що психопоетикальна парадигма дослідження загалом і теорія архетипів зосібна здатні доповнити об'єктивне уявлення про психологічні спонуки звернення Марії Матіос до тем творчості, особливо чутливих для неї самої й архіважливих для всієї сучасної української літератури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ключек Г. Енергія художнього слова : збірник статей. Кіровоград : Редакційно-видавничий відділ Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, 2007. 448 с.
2. Зімбардо Ф. Ефект Люцифера. Чому хороші люди чинять зло ; пер. з англ. Любомира Шерстюка. Київ : Yakaboo Publishing, 2022. 592 с.
3. Юнг К. Г. Архетипи і колективне несвідоме / пер. з нім. К. Котюк ; наук. ред. О. Фешовець ; 2-ге опрац. вид. Львів : Астролябія, 2018. 608 с.
4. Козлов А. Духовність як літературознавча категорія : монографія. Київ : Акцент, 2005. 272 с.
5. Гребенюк Т. Ситуація есхатологічного напруження в українській масовій літературі 1990-х рр. *Наукові праці : науково-методологічний журнал*. 2013. Вип. 212. Т. 224. С. 28–34.
6. Жуковська Г. Сфера *sacrum* у художньому дискурсі Марії Матіос. *Studia Ucrainica Varsoviensia*. 2019. № 7. С. 185–200.
7. Павлишин Г. Міфопоетична інтерпретація символів у прозі Марії Матіос. *Питання літературознавства*. 2011. Вип. 82. С. 28–34.
8. Баранська Л. Вербалізація концепту гріх у малій прозі Марії Матіос. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. 2015. С. 5–14.
9. Крупка М. Жертва чи грішниця: жінка у художньому світі Марії Матіос (на матеріалі повісті «Майже ніколи не навпаки»). *Національна ідентичність в мові і культурі* : збірник наукових праць / за заг. ред. А. Г. Гудманяна, О. Г. Шостак. Київ : Талком, 2019. С. 65–69.
10. Горбач Н., Міщенко С. Семантика символу черевичків у повісті М. Матіос «Черевички Божої Матері». URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/2451/2436> (дата звернення: 13. 08. 24).
11. Солодка Л. Мілітарна проблематика у художньому полотні М. Матіос «Черевички Божої Матері». URL: http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/27/part_3/33.pdf (дата звернення: 11. 08. 24).
12. Михида С. Психопоетика українського модерну : Проблема реконструкції особистості письменника : монографія. Кіровоград : Поліграф – Терція, 2012. 357 с.
13. Зборовська Н. Психоаналіз і літературознавство : посібник. Київ : Академвидав, 2003. 392 с.
14. Федюк Т. Спроба осмислити історію: рецензія на книгу Марії Матіос. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/entertainment/2013/10/131022_book_2013_review_matios_fedyuk (дата звернення: 17. 07. 24).
15. Маланюк Є. До проблеми большевизму. Книга спостережень : Фрагменти. Київ : Атіка. 1995. С. 142–201.

16. Івашина О. Психологізм у творчості Марії Матіос: теоретичні та прикладні аспекти. *Закарпатські філологічні студії*. 2023. Вип. 29. Т. 1. С. 269–274.
17. Фащенко В. У глибинах людського буття : Етюди про психологізм літератури. Київ : Дніпро, 1981. 279 с.
18. Марія Матіос: Новий роман – ще одна моя мандрівка в українські історичні пекла. URL: <https://rozmova.wordpress.com/2013/09/18/mariya-matios/> (дата звернення: 08. 07. 24).
19. Матіос М. Черевички Божої Матері. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛІА-МА-ГА, 2022, вид. 2-ге. 224 с.
20. Кемпбелл Дж. Тисячоликий герой ; пер. з англ. О. Мокровольського. Львів : Terra Incognita, 2022. 416 с.

УДК 81`25

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-210-38>

СЛІПІЙ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ: КРИЗЬ ТЕРНИ ДО ЯКОСТІ

BLIND TRANSLATOR EXPERIMENT: PER ASPERA AD QUALITY

Сайко К.О.,

orcid.org/0009-0004-6984-9157

аспірантка,

Навчально-науковий інститут філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Сайко М.А.,

orcid.org/0000-0001-8098-0595

доктор філософії,

Навчально-науковий інститут філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті представлено критичний погляд на дескриптивно-квантитативні та деякі парадигмальні підходи до перекладознавчих розвідок. Описано та обґрунтовано новий методологічний підхід до провадження досліджень – *сліпий перекладацький експеримент*. Він спрямований на об'єктивне оцінення індустріальної якості перекладу, за якого надавачі перекладових послуг не знають, що переклад аналізуватимуть крізь перекладознавчу, а не замовницьку чи споживацьку оптику.

Запропонована модель експериментально-емпіричного та, з огляду на передбачені прескриптивні висновки, застосовного дослідження складається з чотирьох послідовних фаз: *проектування, збирання, оцінювання та завершення*. Кожна фаза докладно описана з акцентом на ключових операціях та їхніх особливостях. Увесь дослідний процес передбачає виконання 15-ти операцій. Наголошено на необхідності мислити нелінійно та за потреби відмовитися від надмірної алгоритмізації деяких кроків.

Новаторським аспектом дослідження є фокус на колективних надавачах перекладових послуг, зокрема агенціях, роботи яких (приміром, неопублічні тексти, а надто галузеві тексти з високим ступенем фаховомовності) часто лишаються поза увагою академічних досліджень. Понад то, учасниками експерименту можуть бути індивідуальні надавачі перекладових послуг, а також додаткові виконавці (викладачі перекладу, студенти та знавці відповідної мовної пари). Склад учасників експерименту (колективних/індивідуальних), їхня кількість і характеристики, а також перекладове замовлення залежать від евристичних гіпотез дослідника.

Проведення сліпого перекладацького експерименту та оприлюднення його результатів, посеред того й надання публічного доступу до емпіричної бази, передбачає взяття до уваги етичних аспектів, пов'язаних з усіма учасниками експерименту та іншими причетними особами.

Методологічний підхід сприятиме виявленню універсальї перекладу та проблемних явищ у підготовці перекладачів, а тому уможливить удосконалення практичної перекладацької діяльності. Автори переконані, що підхід має потенціал стати сполучною ланкою між стратегічним запіллям (теорією) та фронтом (практикою).

Ключові слова: методологія перекладознавчих досліджень, експериментальне перекладознавство, модель перекладознавчого дослідження, індустрійна якість перекладу, оцінення якості перекладу.

The article presents a critical view of descriptive-quantitative and some paradigmatic approaches in translation studies research. It describes and justifies a new methodological approach to conducting research – the *blind translator experiment*. The method aims to objectively evaluate the industrial translation quality without translation service providers knowing that their work will be analyzed through a translation studies lens rather than a client or consumer perspective.

The proposed experimental-empirical research model, crafted to yield applicable prescriptive conclusions, comprises four phases: *design, collection, evaluation, and completion*. Each phase is described in detail, focusing on key operations and their features. The entire research process involves 15 operations. The authors emphasize the importance of non-linear thinking and avoiding over-algorithmization in certain stages.

An innovative aspect of the research is its focus on collective translation service providers, particularly agencies whose work (e.g., non-public texts, especially highly specialized texts) often remains outside the scope of academic research. Moreover, individual translation service providers and additional performers (translation teachers, students, and bilingual domain experts) can participate in the experiment. The composition of experiment participants (collective/individual), their number and characteristics, as well as the translation order depend on the researcher's heuristic hypotheses.

Conducting a blind translator experiment and publishing its results, including providing public access to the empirical base, requires consideration of ethical issues related to all experiment participants and other involved individuals.

The methodological approach will contribute to identifying translation universals and problematic phenomena in translator training, thus enabling the improvement of practical translation activities. The authors believe that this approach has the potential to bridge the gap between the rear (theory) and the front (practice).

Key words: translation studies methodology, experimental translation studies, translation studies research model, industrial translation quality, translation quality evaluation, translation quality assessment.

Постановка проблеми. Упродовж останнього десятиліття на перекладознавчій площині відбувся значний поступ. Позитивні зміни можна спостерегти передусім у закладанні конститутивної основи для методології перекладознавчих досліджень. Увагою в цьому контексті є, наприклад, праця М. Дорофеевої «*Методологія перекладознавчих досліджень*» [1]. Треба також зауважити, що дедалі більше перекладознавців відмовляються від використання *способово-трансформаційного спектрометра* під час провадження досліджень. А увага зі *способу перекладацької дії* змістилася на *якість перекладового висліду (трансляту)*. Дійсно, наукові висновки штибу «*є багато трансформацій, але найчастіше в конкретному тексті перекладач послуговується такими-то трансформаціями*» [2] є маргінальними й незастосовними. Хоч, річ певна, часом і тепер можна натрапити на праці, що мають подібні висновки.

Окрім того, можна спостерегти зміщення дослідницької уваги з художніх текстів на галузеві. Під поняттям *галузеві тексти* розуміємо спеціальні тексти, тобто такі, що стоять в опозиції до художніх. За пробні матеріали більшості перекладознавчих розвідок правлять найчастіше *публічні* або *експериментальні студентські переклади*. Вивчаючи останні, перекладознавці концентруються головно або на помилках напівпрофесійних учасників, або на поодиноких (часто неповторюваних) перекладацьких рішеннях. Щодо публічних перекладів, то тут найчастіше йдеться про авторизовані (здійснені за згодою автора) переклади. Звісно, є й такі, що не мають статусу авторизованих (напр., філософські тексти тощо). На умовній публічності, тобто фактичній доступності, наголошуємо не випадково. Зауважмо, що домінантною функцією досліджуваних текстів найчастіше є *інформативна* або *зобов'язальна*. Без належної перекладознавчої уваги лишаються однак *непублічні тексти, декларативна функція* яких переважає над іншими. До таких текстів зараховуємо афідевіти, свідоцтва, посвідки, документи про освіту, деякі рішення суду (посеред інших, наприклад, і рішення суду про розірвання шлюбу) тощо.

Науковий інтерес до подібних текстів зумовлений, по-перше, їхнім індустрічним характером, адже йдеться про типові (масові) перекладові замовлення на ринку, а по-друге, практичною значущістю результатів відповідних емпіричних розвідок. А тому констатуємо потребу в напрацюванні методологічних підходів до вивчення перекладів непублічних текстів. *Непублічним текстом* вважатимемо первотвір, перекладу якого не оприлюднюють, не поширюють та не передають/продають непричетним особам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічною вадою низки перекладознавчих праць українських науковців, як уже констатовано, є дотримання лінгвістичної (або ж *способово-трансформаційної*) парадигми. Виправданий відступ від неї спричинився до взорування на інші тенденційні методологічні підходи, посеред яких чільне місце посідають *deskriptивно-квантитативні* розсліди, здійснені за допомогою перекладових корпусів. Останні вважаємо винятково інструментом, однак не методом провадження перекладознавчих

досліджень. Так, корпусним розслідам присвячено масу науково-методологічної літератури [3; 4; 5; 6]. Попри те, що вони претендують на застосовний характер, перекладознавцям, що їх здійснюють, часом бракує усвідомлення важливості правильного дослідницького питання. Автори, наприклад, не поділяють думки щодо перекладознавчої релевантності «корпусного аналізу базової [вихідної] мови» в інфологічній моделі «корпусно-прикладного перекладознавства» [7, с. 54–55]. Зважаючи на те, що, як зауважував Ф. Шляєрмахер, навіть найліпший переклад не подолає ірраціональності мови [8, с. 24], констатуємо також хибність надання корпусам пріоритетної значущості в контексті вормування мови (як, напр., у [9]).

Безсумнівно, однією з найвідоміших праць з методології перекладознавчих досліджень є «*Research Methodologies in Translation Studies*» (Г. Салдана, Ш. О'Браєн). Цілком слушною є класифікація макрооб'єктів, згідно з якою дослідження можуть бути орієнтовані на *продукт, процес, учасників та контекст* [10]. У Г. Турі знаходимо, приміром, орієнтацію на *продукт, процес та функцію* [11, с. 222]. Так, особливий подив може викликати необхідність присвячувати перекладознавчі дослідження функціям. Звісно, якщо критично поглянути на першу працю, зокрема, напропоновані в Розділі 3 [10, с. 50–108] продуктоорієнтовані методи, то можна виявити деякі вади. По-перше, деякі методи не мають чіткої назви: поряд із *critical discourse analysis* автори подають *corpus linguistics* та *translation quality assessment*. Найпоследовніше описано, річ певна, згаданий вище корпусний підхід. Іншим же двом бракує конкретних алгоритмів перекладознавчого розсліду, таких, як-от, наприклад, знаходимо в праці М. Дорофеевої [12, с. 328–334]. А по-друге, автори наполегливо радять невідступно триматися *deskриптивно-квантитативного* (у праці *descriptive/explanatory*) підходу. Лексема *prescriptивний* трапляється лише раз – із заперечним приростком («*there is a need for non-prescriptive research*» [10, с. 5]). Далі автори імпліцитно рекомендують уникати *квалітативного* підходу, оскільки він пов'язаний з поглядами перекладознавця (посеред інших і політичними) [там само, с. 22], невідтворюваністю результатів більшості подібних досліджень [там само, с. 57], суб'єктивними критеріями оцінювання [там само, с. 95]. Навіть більше, автори стверджують, що типовий розслід, присвячений оціненню якості перекладу, має бути «*quantitative, with perhaps some qualitative aspects too*» [там само, с. 107].

Окремо треба згадати про підходи до досліджень, що орієнтовані на учасників перекладового процесу (Розділ 5). До них, як стверджують автори, належать *перекладачі, викладачі, студенти, замовники, ініціатори/адресати замовлення*. А досліджувати їх можна за допомогою таких трьох методів: *опитування, інтерв'ю та фокус-група* [там само, с. 152]. Наше *перше дослідницьке питання*: чи є інші вагомі учасники перекладового процесу? *Друге дослідницьке питання*: якщо так, тоді як їх краще досліджувати, окрім як за допомогою згаданих методів? Друге питання ставимо з двох причин. По-перше, згадані методи належать головно соціальним наукам, а тому, якщо до них вдаватися, то ліпше в разі колективного наукового проєкту, зокрема в співпраці з відповідними дослідниками. В іншому ж разі такі дослідження можуть мати поверховий або профанаційний характер. По-друге, будь-яке опитування є бездоганною формою симуляції, тактичною галюцинацією, набором контрастових реакцій на узалежену від опитувача, зокрема і його евристичних гіпотез, суму стимулів.

Виклад основного матеріалу. Загалом розслід релевантної літератури, навіть найновішої [13; 14], посвідчив необхідність і надалі напрацьовувати методологічні підходи до провадження перекладознавчих досліджень.

Мета статті полягає у висвітленні авторського експериментального підходу до досліджень, орієнтованих на учасників перекладового процесу та водночас на якість перекладового висліду. **Об'єктом** методологічної статті є експериментально-емпіричне перекладознавче дослідження, в основі якого лежить *сліпий перекладацький експеримент* (термін наш), а за **предмет** правлять особливості, доцільність та ефективність такого експерименту, а також алгоритми його застосування.

Отже, *сліпий перекладацький експеримент* – це методологічний підхід до провадження перекладознавчих досліджень, спрямований на об'єктивне оцінення індустрійної якості перекладу, за якого надавачі перекладових послуг не знають, що переклад аналізуватимуть крізь перекладознавчу, а не замовницьку/споживацьку оптику. Під поняттям *індустрійна* (або ж *ринкова*) *якість перекладу* розуміємо водночас якість перекладу та якість перекладової послуги. *Надавачів перекладових послуг* поділяємо на *колективні* та *індивідуальні суб'єкти* перекладацької діяльності. До перших належать, наприклад, перекладові агенції, а до других – фізичні особи-підприємці або ж вільнонайманці. *Перекладознавча оптика* перебуває в опозиції до *замовницької* та *споживацької* через відмінність інтенційності спостерігача: перекладознавця цікавить головню якість перекладу, інших же – якість перекладової послуги (нехай навіть вони й послуговуються сполуками *хороша/погана якість перекладу, якісний переклад, нормальний переклад* тощо). Мовиться про те, що якісний переклад в очах замовника/споживача не означає якісний переклад в очах перекладознавця.

Попри те, що назва містить лексему *перекладацький* (утворену від *перекладач*), сам же підхід застосовний насамперед для тестування якості робіт (передусім непублічних текстів) не окремих перекладачів, а перекладових агенцій. Їхні справжні виконавці перекладу найчастіше лишаються безіменними та в затінку від оцінки перекладознавців, якщо, приміром, порівняти з літературними або ж навіть галузевими перекладачами, у роботах яких зазначено автора перекладу. Навіть попри те, що переклад може містити свідчення *«паперового перекладача»* щодо належного знання робочих мов та наявності диплома перекладача, на практиці справжнім виконавцем перекладу часто є третя особа. А тому учасником сліпого експерименту вважаємо не зазначеного на папері перекладача, а перекладову агенцію, себто юридичного надавача перекладових послуг. З іншого ж боку, лексему *перекладацький* у назві методологічного підходу обґрунтовуємо ще й тим, що учасниками експерименту можуть бути *професійні, напівпрофесійні* (наприклад, студенти) та *непрофесійні* індивідуальні суб'єкти. Учасники непрофесійних виконавців у сліпому перекладацькому експерименті не виключаємо з огляду на потенційне післяредагування перекладового виводу (анг. *translation output*) *«малого штучного інтелекту»* та програм машинного перекладу, що працюють на основі штучних невронних мереж. Річ певна, що вибір учасників та їхня кількість зумовлена передусім конкретним дослідницьким питанням та евристичними гіпотезами.

Експериментально-емпіричне перекладознавче дослідження, в основі якого лежить сліпий перекладацький експеримент, передбачає послідовне проходження чотирьох фаз дослідного процесу, зокрема *проєктування, збирання, оцінювання та завершення* (див. Табл. 1.). Одразу зауважимо, що виокремлені фази мають загальнонауковий характер, тоді як пропонувані операції (конкретні кроки відповідних фаз) мають безпосередню причетність до методики провадження сліпого перекладацького експерименту.

Розгляньмо особливості кожної фази.

ФАЗА I – Проєктування є початковим етапом дослідного процесу, що спрямований на концептуалізацію та моделювання дослідження. Від успішності проєктування залежать теоретична та практична значущість результатів дослідження. Саме тут перекладознавець має загадуватися над такими питаннями: *що, чому, як та (потенційно) для чого* досліджувати?

Заувага щодо *вивчення літератури* (п. 2). У пропонованій моделі *вивчення літератури* згадано лише раз, передусім у контексті пошуку наукової суперечності та потенційного формулювання евристичних гіпотез. Безперечно, що розслід релевантних для дослідження джерел є наскрізним, тобто таким, що потрібен на кожній фазі.

Заувага щодо *добору перекладового замовлення* (п. 3). Безумовно, що наукову зацікавленість у контексті сліпого перекладацького експерименту викликають галузеві тексти з високим ступенем фаховомовності (ступенем оприявленості ознак фахової мови). Окрім того, доцільними замовленнями вважаємо непублічні тексти, посеред того й такі, що виконують декла-

Таблиця 1

Модель експериментально-емпіричного перекладознавчого дослідження

ДОСЛІДНИЙ ПРОЦЕС	
ФАЗА I – Проектування	
1. Орієнтовне дослідницьке питання	
2. Вивчення літератури	
3. Добір перекладового замовлення	
4. Формулювання/моделювання евристичних гіпотез	
5. Виконання перекладового замовлення	
-----	
6. Уточнення дослідницького питання та гіпотез	
ФАЗА II – Збирання	
7. Визначення кількості та характеристик учасників експерименту	
8. Взаємодія з учасниками	
9. Формування емпіричної бази	
ФАЗА III – Оцінювання	
10. Порівняльний розслід множинних перекладів	
11. Критичний опис перекладацьких рішень	
12. Кількісна параметризація результатів	
ФАЗА IV – Завершення	
13. Систематизація нового наукового знання та прескриптивне узагальнення	
14. Коригування висновків	
15. Остаточне оформлення та оприлюднення результатів	

ративну (або ж декларативно-бюрократичну) функцію, оскільки замовники мають найменшу чутливість до якості їхнього перекладу. Річ певна, що за замовлення може правити будь-який тип та вид тексту залежно від гіпотез перекладознавця.

Заувага щодо *формулювання/моделювання евристичної гіпотез* (п. 4). Евристичні гіпотези можуть стосуватися як до якості перекладової послуги та якості перекладу загалом, так і до окремих одиниць перекладу. Понад то, йтися може про оцінювання та рейтингування перекладових агенцій (приміром, у контексті таких опозицій: нова vs. розрекламована агенція, столиця vs. периферія, внутрішній ринок vs. закордон, колективні vs. індивідуальні суб'єкти перекладацької діяльності, агенція vs. машина тощо).

Заувага щодо *виконання перекладового замовлення* (п. 5). Пропонована модель експериментально-емпіричного дослідження передбачає, що перекладознавець самостійно здійснює переклад замовлення. Операція створення *tertium comparationis* необхідна для: а) кращого розуміння первотвору та конкретних перекладацьких труднощів; б) формування релевантних критеріїв оцінювання якості перекладу; в) *уточнення дослідницького питання та гіпотез* (п. 6).

Важливо розуміти, що пропонована послідовність операцій є радше орієнтовною та узагальненою, аніж вичерпною чи суворо регламентованою. Надмірна алгоритмізація процесу проектування обернула б творчо-науковий пошук на механічне виконання інструкцій, що, як нам відомо, ще ніколи не спричинялося до наукових відкриттів. Навіть більше, занадто покрокова інструкція перешкождала б виникненню когнітивного вав-ефекту. А тому під час проектування науковцю необхідно мати щонайбільшу свободу мислити недискретно, наприклад, інтуїтивно та креативно. Обидва типи мислення характеризуються нелінійністю та певною нелогічністю в класичному розумінні логіки, а тому допускають право на помилку.

Непрескриптивна послідовність притаманна першим п'ятьом операціям. Так, евристичні гіпотези можуть виникнути, приміром, під час виконання реального замовлення, якщо, наприклад, перекладознавець є перекладачем-практиком. До того ж гіпотези можуть виникати безпричетно до дослідного процесу, себто поза ним. Зауважмо однак, що *ФАЗА I – Проектування* має закінчуватися *уточненням дослідницького питання та гіпотез* (п. 6).

Заувага щодо *уточнення дослідницького питання та гіпотез* (п. 6). Остання операція першої фази є своєрідною кристалізацією дослідницького фокуса та передбачає кінцеве визна-

чення теми, об'єкта, предмета й мети дослідження, а також остаточне формулювання кількох евристичних гіпотез. Власне множинні гіпотези уможливають уникнення підтверджувальної упередженості дослідника.

Отже, *ФАЗА I – Проектування* є критично важливим етапом дослідного процесу, що охоплює низку взаємопов'язаних операцій, спрямованих на концептуалізацію та моделювання дослідження. Попри те, що запропонована послідовність операцій є орієнтовною, вона не має обмежувати інтуїтивного та креативного мислення дослідника. Неодмінним завершенням цієї фази є уточнення дослідницького питання та евристичних гіпотез, що забезпечує об'єктивніший підхід до дослідження емпіричного матеріалу.

ФАЗА II – Збирання передбачає визначення кількості та характеристик учасників експерименту (п. 7), взаємодію з учасниками (п. 8) та формування емпіричної бази (п. 9). Кількість та характеристики учасників (колективних та індивідуальних) залежать від евристичних гіпотез. До характеристик перекладових агенцій належать, наприклад, їхнє розташування, тривалість діяльності на ринку, розрекламованість у всемережжі тощо. Серед індивідуальних учасників можуть бути не лише індивідуальні надавачі перекладових послуг, однак і додаткові виконавці (напр., викладачі, студенти, аматори). До характеристик індивідуальних учасників зараховуємо, приміром, статус, вік, стать, країну походження, місце здобуття освіти. Річ певна, що перелік може бути доповнений іншими характеристиками, релевантними для евристичних гіпотез.

Взаємодія з учасниками (п. 8) передбачає встановлення контакту з потенційними надавачами перекладових послуг (надсилання вихідного тексту), узгодження умов виконання замовлення (терміни та вартість), передоплату та оплату. Взаємодіяти з учасниками сліпого експерименту треба в стилі типового замовника, а тому не можна надавати жодної інформації, що могла б викрити експериментальне призначення перекладового замовлення. *Формування емпіричної бази* (п. 9) передбачає збір та систематизацію всіх експериментальних перекладів для дальшого порівняльного розсліду. Окрім того, йтися може про створення архіву комунікації з кожним учасником.

ФАЗА III – Оцінювання є ключовим аналітично-критичним етапом сліпого перекладацького експерименту, що спрямований на розбір та критику якості зібраних перекладів. Ця фаза складається з трьох операцій, зокрема *порівняльного розсліду множинних перекладів* (п. 10), *критичного опису перекладацьких рішень* (п. 11) та *кількісної параметризації результатів* (п. 12).

Під поняттям *порівняльний розсліду* розуміємо перекладознавчу методу, що передбачає системне та різноаспектне порівняння перекладів із первотвором та між собою. Зауважмо, що замість лексеми *порівняльний* у перекладознавчих працях можна знайти такі означення: *перекладознавчий*, *контрастивний*, *порівняльно-перекладацький*, *порівняльно-перекладознавчий*, *контрастивно-перекладацький*, *контрастивно-перекладознавчий* і таке інше, що засвідчує потребу систематизувати методологічну термінологію перекладознавства. Уваговартною вважаємо синергетично-інформаційну методіку провадження порівняльного розсліду, що її напрацювала М. Дорофєєва [1, с. 125–132]. Одразу констатуємо, що згадана методіка охоплює п. 11 та п. 13 нашої моделі експериментально-емпіричного дослідження.

Критичний опис перекладацьких рішень (п. 11) пропонуємо розглядати окремо від *порівняльного розсліду* (п. 10). Останній спрямований на виявлення загальних тенденцій та відмінностей, натомість критичний опис ґрунтується на результатах порівняльного розсліду, але й водночас виходить за його межі, адже передбачає інтерпретацію перекладацьких рішень та надання їм якісної оцінки. Їхнім спільним знаменником є одна перекладознавча парадигма (наприклад, діяльнісна, когнітивна, синергетична, симуляційна тощо).

Кількісна параметризація результатів (п. 12) є завершальною операцією третьої фази, що забезпечує об'єктивність та відтворюваність результатів дослідження. Результати кількісної параметризації можуть бути унаочнені за допомогою таблиць та графіків.

ФАЗА IV – Завершення охоплює три основні операції, зокрема *систематизацію нового наукового знання та прескриптивне узагальнення* (п. 13), *коригування висновків* (п. 14), а також *остаточне оформлення та оприлюднення результатів* (п. 15).

Систематизація нового наукового знання та прескриптивне узагальнення (п. 13) передбачає оцінення та звірення гіпотези, формування результатів дослідження та їхню інтерпретацію. Ця операція є критично важливою для трансформації емпіричних даних у теоретично значущі висновки та практичні рекомендації для перекладачів. У контексті прескриптивних підходів до перекладознавчих розвідок цікаво згадати розмиті погляди Е. Честермана. У спільній праці з Дж. Вілліямс (2002 рік) читаємо про *застосовні дослідження* (анг. *applied research*), які орієнтуються на практику перекладу, а тому відповідно можуть мати приписний характер [15, с. 67–68]. У спільній праці з Е. Вагнер (теж 2002 рік) перекладознавець потверджує вже, що теоретики мають лише описувати діяльність перекладачів, однак у жодному разі не розповідати їм, як працювати (*«not stipulate what they ought to do»*) [16, с. 2]. Так, ми провадимо до того, що низка перекладознавців критично ставиться до прескриптивних підходів. Вони, часто вдаючись до спекуляцій, вбачають свою просвітницьку місію винятково в описі фактів. Ми ж вважаємо, що *«лише принципи та закони, виявлені завдяки емпіричній верифікації, однак не факти, є основою для суджень та висновків»* [17, с. 62].

Коригування висновків (п. 14) спрямоване на уточнення та вдосконалення результатів дослідження. Окрім рефлексії результатів ця операція передбачає ще й залучення експертної думки для виявлення потенційних упереджень. Понад то, важливо окреслити перспективи дальших розвідок для вивчення нових спостережених аспектів. *Остаточне оформлення та оприлюднення результатів* (п. 15) є завершальною операцією, що націлена на представлення результатів дослідження науковій спільноті та практикам у галузі перекладу.

Отже, розглянута модель провадження експериментально-емпіричного перекладознавчого дослідження, зокрема сліпого перекладацького експерименту, складається з чотирьох фаз, кожна з яких має свої особливості. Вважаємо, що запропонований методологічний підхід сприятиме виявленню проблемних явищ у підготовці перекладачів, а тому уможливить удосконалення практичної перекладацької діяльності. Навіть більше, такий підхід має потенціал стати сполучною ланкою між стратегічним заплануванням (теорією) та фронтом (практикою).

Етичні аспекти сліпого перекладацького експерименту.

Провадження сліпого перекладацького експерименту та оприлюднення його результатів, посеред того й надання публічного доступу до емпіричної бази, передбачає взяття до уваги етичних аспектів, пов'язаних з усіма причетними особами та надавачами перекладових послуг.

Доступ до емпіричної бази. Вважаємо, що публічний доступ до спробних матеріалів (первотвору та перекладів) свідчитиме про можливість перевірити достотність результатів експерименту або й зважити на інші місця в перекладах, що лишилися без уваги авторів. Зауважмо однак, що *жоден инший дослідник не має етичного права користатися з доступу до емпіричної бази для своїх дослідницьких цілей без згоди авторів емпіричної бази*, окрім як для верифікації результатів експериментально-емпіричного дослідження.

Автор/власник первотвору, замовник. Безперечно, до уваги треба брати права та інтереси власника первотвору, замовника та інших осіб, причетних до перекладового замовлення, посеред того й самого тексту замовлення. Важливо забезпечити конфіденційність/анонімність усіх персональних даних. Понад то, *дослідник має гарантувати наявність дозволу власника надавати публічний доступ до первотвору та його перекладів без будь-яких персональних даних*. Так, відповідний дозвіл потрібен також на використання (перво)творів, що їх захищає авторське право.

Надавачі перекладових послуг. Особливу увагу варто надавати етичним аспектам взаємодії з перекладачами та перекладовими агенціями, які є головними учасниками (однак не об'єктами!) експерименту. З одного боку, перекладові агенції є юридичними особами, що нада-

ють послуги на комерційній основі, а тому *переклади можуть правити за об'єкт дослідження без додаткових етичних застерег*. З іншого ж боку, *важливо забезпечити, щоб результати експерименту не могли бути використані для дискримінації перекладачів чи агенцій*, а сприяли поліпшенню якості перекладу та розвитку перекладознавства. Окрім того, потенційне викриття імен перекладачів та назв перекладових агенцій може свідчити про замовний характер дослідження. Провадимо до того, що анонімність уможливила б фокус винятково на досліджуваному об'єкті та результатах експерименту, а не на конкретних учасниках.

Додаткові виконавці. Звісно, до так званих сліпих надавачів перекладових послуг (колективних та індивідуальних) можна долучити інших виконавців, приміром, викладачів перекладу, студентів та непрофесійних індивідуальних суб'єктів (аматорів/знавців відповідної мовної пари). У контексті умовної опозиції *якість перекладової послуги vs. якість перекладу* особливо перспективним та новаторським видається нам порівняльний розслід множинних перекладів агенцій та викладачів перекладу. Якщо до останніх треба було б звертатися з клопотанням щодо участі в експерименті, то анонімізовані переклади студентів, виконані в межах відповідних академічних дисциплін, часто стають спробним матеріалом без їхньої згоди. На наше переконання, *автори експерименту зобов'язані дістати дозвіл кожного додаткового виконавця на оприлюднення його перекладу*.

Насамкінець констатуємо, що етичні підходи до сліпого перекладацького експерименту мають відповідати національним та міжнародним рекомендаціям щодо провадження досліджень, до яких залучені люди (передусім додаткові виконавці). Надмірною однак означимо вимогу наукових журналів подавати разом із рукописами схвалення етичних комісій відповідних університетів.

Висновки та перспективи дальших досліджень. Отже, описаний сліпий перекладацький експеримент вважаємо методологічним підходом, що спрямований на об'єктивне оцінення індустріальної якості перекладу, за якого надавачі перекладових послуг не знають, що переклад аналізуватимуть крізь перекладознавчу, а не замовницьку чи споживацьку оптику. Основним гравцем експерименту є колективний надавач перекладових послуг, адже саме його роботи, передусім переклади неpubлічних текстів, найчастіше лишаяться в затінку від оцінки перекладознавців. Склад учасників експерименту (колективних/індивідуальних), їхня кількість і характеристики, а також перекладове замовлення залежать від евристичних гіпотез дослідника. Авторська модель експериментально-емпіричного перекладознавчого дослідження, яка складається з чотирьох фаз (*проектування, збирання, оцінювання, завершення*), уможливорює методично виважене провадження сліпого перекладацького експерименту, що має потенціал стати сполучною ланкою між теорією та практикою перекладу. Річ певна, що здійснення пропонованого експериментального дослідження та оприлюднення його результатів, посеред того й надання публічного доступу до емпіричної бази, передбачає взяття до уваги етичних аспектів, пов'язаних з усіма учасниками експерименту та іншими причетними особами.

Перспективи дальших досліджень є багатонадійні, однак першим кроком має стати апробація запропонованого методологічного підходу на різних мовних парах та типах текстів для підтвердження або спростування його універсальності та ефективності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дорофеева М. Методология перекладознавчих досліджень. Навчально-методичний посібник для студентів-магістрів. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2020. 156 с.
2. Сайко М. А. Відтворювання і стандартизація медичної термінології в німецько-українських лексикографічних джерелах : дис. ... доктора філософії. : 035. Київ, 2021. 276 с.
3. Oakes M. P., Ji M. Quantitative Methods in Corpus-Based Translation Studies. A Practical Guide to Descriptive Translation Research. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing, 2012. 361 p.

4. Fantinuoli C., Zanettin F. *New Directions in Corpus-based Translation Studies*. Berlin: Language Science Press, 2015. 167 p.
5. Wang V. X., Lim L., Li D. *New Perspectives on Corpus Translation Studies*. Singapore: Springer Nature, 2021. 318 p.
6. Li D., Corbett J. *The Routledge Handbook of Corpus Translation Studies*. London: Taylor & Francis Limited, 2024. 650 p.
7. Дем'янчук Ю. І. Корпусно-прикладне перекладознавство як галузь прикладної лінгвістики: гносеологічний ракурс. *Львівський філологічний часопис*. 2023. № 13. С. 51–58.
8. Hermans Th. Schleiermacher. In Rawling P., Wilson Ph. (Ed.) *The Routledge Handbook of Translation and Philosophy*. 2019. Pp. 17–33.
9. Xia Y. *Normalization in Translation: Corpus-based Diachronic Research into Twentieth-century English–Chinese Fictional Translation*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2014. 181 p.
10. Saldanha G., O'Brien Sh. *Research Methodologies in Translation Studies*. London/New York: Routledge, 2014. 277 p.
11. Toury H. *Descriptive Translation Studies – and beyond*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins B.V., 1995. 311 p.
12. Дорофеєва М. С. Синергетика перекладу спеціальних текстів (німецько-український напрям). К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 520 с.
13. *The Routledge Handbook of Translation and Methodology*. Zanettin F., Rundle Ch. (Ed.) London/New York: Routledge, 2022. 510 p.
14. Dolmaya J. McD. *Digital Research Methods for Translation Studies*. London/New York: Routledge, 2023. 276 p.
15. Williams J., Chesterman A. *The Map – A Beginner's Guide to Doing Research in Translation Studies*. Manchester: St. Jerome Publishing, 2002. 149 p.
16. Chesterman A., Wagner E. *Can Theory Help Translators? A Dialogue between the Ivory Tower and the Wordface*. Manchester/Northampton: St. Jerome Publishing, 2002. 148 p.
17. Сайко М. А. Перекладове термінознавство в Україні: становлення, основи та перспективи. *Мовні і концептуальні картини світу*. 74 (2). Київ, 2023. С. 57–71. <https://doi.org/10.17721/2520-6397.2023.2.04>.

УДК 004.9:81(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-210-39>

ЗМІНА СТАВЛЕННЯ ДО МОВНИХ НОРМ У ВІРТУАЛЬНІЙ КОМУНІКАЦІЇ ТА ЇЇ ПРИЧИНИ

CHANGE OF ATTITUDE TO LANGUAGE NORMS IN VIRTUAL COMMUNICATION AND ITS CAUSES

Середницька А.Я.,

*orcid.org/0000-0003-0883-3229**Scopus-Author ID 57815602100**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри української мови**Національного університету «Львівська політехніка»*

Останнім часом сфера вжитку мови розширилася: активно розвивається мова інтернет-спілкування, що не отримала ще однозначного визначення як лінгвістичне явище. Мовознавці дискутують, чи можна вважати віртуальну комунікацію окремим мовним різновидом, соціолектом чи мовним стилем.

Спілкування за допомогою месенджерів, соцмереж, чатів, форумів не тільки суттєво спростило життя людей, але й спричинило значні зміни у функціонуванні мови. Мова, яку використовують у віртуальній комунікації, має надзвичайно своєрідні риси. Основними її характеристиками є порушення мовних норм, особливо орфографічних правил і лексичних норм.

Мовознавці досліджують особливості мови інтернет-спілкування і намагаються з'ясувати психологічні й лінгвістичні причини радикальних змін, що відбулися на різних її рівнях. З погляду психології, розкутість і недотримання норм виникає через неформальну атмосферу інтернет-спілкування. На мовну поведінку користувачів мережі може також впливати те, що під час віртуального спілкування в них виникає ілюзія анонімності, конфіденційності. Інтернет стає місцем, де можна виявити протест проти унормованості. Важливою причиною порушення мовних норм може бути мовна гра. Вона поширюється не тільки на орфографію, а й на лексичний, граматичний, словотвірний, лексичний рівні мови. Нерідко мовці утворюють нестандартні форми з метою самовираження, щоб продемонструвати креативність, оригінальність, виділитися, привернути увагу за допомогою комічності або недоречності дописів. Оскільки безпосередній контакт неможливий, комуніканти утворюють нестандартні словоформи і порушують правила, щоб передати емоції.

Однак найбільш ймовірною причиною недбалого ставлення до мовних норм є те, що неформальне інтернет-спілкування є писемною формою розмовного стилю і тому набуває усіх відповідних цьому стилю особливостей: помилок, використання сленгу, суржику, девіантної лексики, обмеженості лексичного запасу.

Ключові слова: віртуальна комунікація, мова віртуального спілкування, мовні норми, орфографічні помилки, мовна гра, розмовний стиль.

Recently, the sphere of use of the language has expanded: the language of Internet communication, which has not yet received an unambiguous definition as a linguistic phenomenon, is actively developing. Linguists debate whether virtual communication can be considered a separate linguistic variety, sociolect or linguistic style.

Communication through messengers, social networks, chats, forums not only simplified people's lives, but also caused significant changes in the functioning of the language. The language used in virtual communication has extremely peculiar features. The main characteristics of this language are violations of generally accepted linguistic norms, especially spelling rules and lexical norms.

Linguists explore the peculiarities of the language of Internet communication and attempt to determine the psychological and linguistic causes of radical changes that have occurred at its various levels. From the point of view of psychology, non-compliance with norms in the language of the Internet arises from the informal atmosphere of Internet communication. The speech behavior of network users can also be influenced by the fact that during virtual communication they have the illusion of anonymity, confidentiality. The Internet is becoming a place where a speaker can protest against normalization. A language game can be an important cause of violation of language norms as well. It can extend not only to spelling, but also to lexical, grammatical, word-forming, lexical levels of speech. Speakers often form non-standard forms for the purpose of self-expression in order to demonstrate creativity,

stand out, attract attention with the help of comical or inappropriate posts. Since direct contact is impossible, communicators form non-standard word forms and break the rules to convey emotions.

The most likely reason for the careless attitude to language norms is that informal Internet communication is a written form of the colloquial style and therefore acquires all the features corresponding to this style: the appearance of errors, the use of slang, surzhik, deviant or limited vocabulary.

Key words: virtual communication, virtual communication language, language norms, spelling errors, language game, colloquial style.

Постановка проблеми. Останнім часом розвиток технічних засобів посилив тенденцію до переходу комунікації в письмовий онлайн-формат. Сучасні мовці спілкуються за допомогою месенджерів, соцмереж, чатів, форумів, пишуть коментарі, надсилають листи електронною поштою. Унаслідок радикальних суспільних та технічних змін стає щораз актуальнішою проблема вивчення особливостей функціонування мови як засобу віртуальної комунікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мова інтернет-спілкування має настільки своєрідні риси, що А. Абу Саалік, Л. Велла, Н. Волошина, С. Гріс, Д. Кристал, М. Міслін, Л. Стрельбицька вважають її окремим різновидом мови. Мовознавці С. Бак, А. Джонсон, А. Джеонг, П. Джарен, П. Кім, Х. Лі, А. Пан, А. Пікард, А. Шентон відзначають порівняну стабільність ділового інтернет-спілкування. У той же час науковці різних країн, зокрема, К. Ашвіні, К. Бедійс, М. Брундха, Г. Гузалия, Г. Гульназ, В. Преджіта, У. Фроліх визнають масове порушення орфографічних та інших мовних норм у неформальному інтернет-спілкуванні. Це явище є універсальним для всіх мов. Ч. Акбійік, Б. Барбоза, Л. Верхейєн, Н. Волошина, С. Геррінг, Д. Дені, З. Ізасі, А. Карадуз, І. Ковальчук, Г. Клярська, О. Коневщинська, Ю. Маковецька-Гудзь, М. Нето, С. Сефероглу, С. Тальямонте, Т. Тенгку-Сепора, Е. Харгіттай, Й. Швелх, Т. Шерман не тільки констатують цей факт, але й намагаються виявити психологічні й лінгвістичні причини радикальних мовних змін.

Мета дослідження. У нашому дослідженні ми поставили за мету охарактеризувати особливості мови інтернет-спілкування та встановити причини зміни ставлення мовців до мовних норм у віртуальній комунікації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дотримання мовних норм є однією з визначальних ознак літературної мови. Однак ставлення до правил може різко змінюватися залежно від того, яким стилем спілкуються мовці і в якій комунікативній ситуації вони перебувають. Останнім часом сфера вжитку української мови розширилася: активно розвивається мова інтернет-спілкування, яка ще не отримала однозначного визначення як лінгвістичне явище. Мовознавці надають їй статусу мовного різновиду, соціолекту чи окремого стилю.

Інтернет-спілкування можна поділити на два різновиди: ділове та неформальне. Ділове інтернет-спілкування практично не зазнало змін. Суворі відповідності мовним нормам залишається невід'ємною ознакою ділового стилю. Якщо в неформальному спілкуванні помилки можуть бути визнані за своєрідний засіб мовної гри, то в його діловому різновиді вони справляють гнітюче враження. У діловому стилі орфографічні помилки, що трапилися через неуважність, поспіх, некомпетентність, можуть серйозно зашкодити іміджу працівника. Помилки знижують рівень довіри до людини, погіршують оцінку, яку дають її інтелекту й освіченості. Крім того, помилки в діловому спілкуванні можуть призвести до непорозумінь і фінансових збитків, а також знизити надійність документів [1]. Клієнти не довіряють сайтам, що рясніють помилками, оскільки вважають їх шахрайськими. Шукаючи роботу, потенційні працівники передусім звертають увагу на пропозиції фірм, сайти яких не містять помилок [2]. Інформація з мережі повинна бути вільною від орфографічних та інших мовних помилок, вважають учасники опитування, описаного в публікаціях [3; 4]. На думку респондентів опитувань, орфографічні й граматичні помилки занижують рівень компетентності мовця й вірогідності поширеної ним інформації. Аргументи, наведені студентами, що роблять багато помилок, відхиляють з вищою ймовірністю, ніж аргументи, наведені студентами, що не роблять помилок [4]. Праців-

ники, що написали грамотне резюме, мають більше шансів знайти роботу. Суспільство вимагає професіоналів, що вміють вживати мову коректно у будь-якому контексті, незалежно від способу комунікації [5]. Через це в письмовому діловому мовленні, навіть вираженому засобами інтернет-комунікації, мовці і далі намагаються уникати помилок.

Основні зміни відбулися в мові письмового неформального інтернет-спілкування, у якому ставлення до орфографічних помилок і мовних норм загалом є радикально іншим. Письмове неформальне спілкування практично перестало бути рукописним, оскільки перейшло у сферу інтернету й відбувається за допомогою соцмереж і месенджерів. «Протягом двох десятиліть американці перестали бути нацією мовців і перетворилися в націю, що набирає текст» [6, с. 138].

Чимало авторів намагаються відповісти на питання, яким чином перехід неформального спілкування в електронну сферу вплинув на дотримання мовних норм. Більшість мовознавців стверджує, що різка зміна способу спілкування суттєво вплинула на ставлення комунікантів до мови. Як стверджує Д. Кристал, мова інтернету “фундаментально відрізняється від різновидів мови, які вживають в інших семіотичних ситуаціях” [7, с. 5]. Дехто з науковців стверджує, що революційні зміни в електронній комунікації можуть спричинити виникнення нової моделі комунікації [8; 9]. Н. Волошина зауважує, що електронне спілкування набуло настільки специфічних рис, що його можна вважати окремим мовним стилем, чи соціолектом, або його типом – жаргоном. Поняття соціолекту дослідниця розуміє як мову особи, що містить риси, властиві для певної етнічної групи, соціального класу, осіб певного віку, статі, темпераменту тощо [10, с. 70–71]. У деяких випадках мережевий соціолект може набувати настільки екстремальних рис, що стає деструктивним щодо мови. Прикладом цього може бути соціолект «падонкаф», або так звана албанська мова, у якій мовці свідомо спеціально використовують масу граматичних та орфографічних помилок. Орфографічні помилки переважно утворюються внаслідок написання слів за вимовою: *фтему, зачот, падонак, аццкий* (замість *в тему, зачёт, подонок, адский*) [11]. Постійні мовні експерименти роблять інтернет своєрідним полігоном для випробування слів [12, с. 34].

Те, що мова електронного спілкування має свої власні риси і графологію, підтверджує також Л. Велла [13]. Для мови віртуального спілкування характерні скорочення, заміна слова буквою, вирізання фрагментів слів і поєднання фрагментів різних слів в одне, а також нетрадиційний правопис [8]. Схожі результати отримали дослідники, аналізуючи іспанську мову. Орфографія іспанської мови інтернету відрізняється від стандартної редукцією, трансформацією слів і редуплікацією [9].

Деякі науковці вважають, що інтернет-комунікація призводить до неграмотності мовців. Проблема епохи цифрових технологій полягає в тому, що добра мова і коректний правопис стають більше бажаними, ніж обов’язковими [14]. Вживання месенджерів, чатів та інших форм електронного спілкування збільшує кількість орфографічних помилок. Користувачі інтернету відчують байдужість до правописних норм, оскільки вони постійно бачать слова з помилками і звикають ідентифікувати їх у спотвореному вигляді [15]. Мовознавці настільки акцентують на впливі інтернет-комунікації на орфографію, що пропонують називати альтернативний правопис комп’ютерного спілкування неорграфією [16; 17].

Причини недотримання мовних норм у неформальному інтернет-спілкуванні можуть бути як лінгвістичними, так і психологічними.

Так, Г. Клярська стверджує, що інколи навіть ті користувачі, які правильно пишуть, в інтернеті насолоджуються неформальністю, відсутністю правил, від чого передусім страждають орфографічні норми (особливо написання великої літери) [18, с. 51], а також пунктуація. І. Ковальчук доповнює це міркування, називаючи першопричиною мовних помилок протест проти унормованості [19].

На поведінку користувачів мережі також може впливати те, що під час віртуального спілкування в них виникає ілюзія анонімності, конфіденційності, відчуття безпеки, унаслідок чого

людина нерідко починає задовольняти свої деструктивні девіантні потреби, у тому числі мовні. Анонімність викликає розкутість, унаслідок чого користувачі інтернету часто виливають негативні емоції та задовольняють негативні потреби – часто шляхом образи інших [10].

Важливою причиною вживання некоректних орфографічних норм може бути мовна гра. Вона поширюється не тільки на орфографію, а й на інші рівні мови. Зокрема, крім некоректного правопису, комунікація в твіттері часто містить сленг [20]. Ю. Маковецька-Гудзь пояснює вживання в інтернет-спілкуванні русизмів, помилкових форм, суржику, нецензурної лексики психологічними причинами, вважаючи їх елементами мовної гри. Аналогічні процеси, стверджує вона, відбуваються в сучасному російському мережевому жаргоні, де використовується «навмисно спотворена орфографія і специфічна лексика» [21, с. 659]. Про схожі особливості інтернет-спілкування згадують канадські вчені. Вони вважають наявність друкарських огріхів, неправильного написання слів, неформальних висловів, сленгу, численних слововживань заниженого стилістичного характеру типовими характеристиками інтернет-спілкування [22].

С. Геррінг стверджує, що дописувачі утворюють нестандартні форми з метою самовираження, щоб продемонструвати грайливість і креативність [23]. Суттєвою причиною численних порушень може бути бажання привернути увагу за допомогою комічності або недоречності дописів. Численні відхилення привертають увагу, оскільки вони викликають двозначні комічні інтерпретації або вражають читачів своєю недоречністю [24]. Свідоме й цілеспрямоване вживання мовних помилок допомагає створити експресивний іронічний вислів. В. Бочелюк, М. Панов пояснюють особливості віртуального спілкування тим, що в процесі мережевої комунікації важко передати емоції, оскільки відсутній безпосередній контакт. «Онлайн-комунікація, будучи концептуально усною, реалізується в письмовій формі, в результаті чого виникає новий тип дискурсу – усно-писемний максимально неформальний, лаконічний та емоційно-насичений. В умовах відсутності невербальної стимуляції, користувачі вигадують оригінальні способи посилення значущості власного тексту: ЗБІЛЬШЕННЯ РЕПІСТРУ, що розцінюється читачем як посилення інтонації, навіть крик; свідоме нехтування правилами синтаксису та пунктуації; використання емотиконів як спосіб передачі емоційного стану; широке використання ненормативної і нецензурної лексики» [25, с. 86]. Крім того, мовні й орфографічні помилки в деяких випадках можуть бути потрібними для вираження змісту висловлювання [26].

Психологічний фактор появи помилок, заснований на грайливості, підтверджує дослідження, згідно з яким підхід до мови й правопису залежить від віку мовця. Найбільш неконтрольований вплив мовна мережева субкультура має на підлітків [25, с. 87], а також молодих дорослих [27].

Не можна також цілковито відкидати фактор поспіху. В. Чемеркін вважає помилки наслідком технічних умов спілкування: поспіху, виконання багатьох завдань відразу, а недотримання правил вживання великої букви – необхідністю одночасної роботи на клавіатурі комп'ютера обома руками [28].

Пояснюючи причини появи помилок, деякі дослідники дотримуються традиційних поглядів, згідно з якими ймовірність помилки передусім залежить від рівня освіченості мовця. Значний вплив на поведінку в мережі має соціальна нерівність [29].

Визначальним лінгвістичним фактором спотворення мовних норм є те, що значна частина користувачів в неформальному інтернет-спілкуванні використовує розмовний стиль [18]. Отже, помилки в онлайн-спілкуванні можуть бути просто стилістичною ознакою. Аналогічні висновки формулюють дослідники, аналізуючи тексти різних мов. Мова, яку вживають студенти в чатах, має спільні риси з розмовною, і через це має різні відхилення від літературної, особливо в правописі, де студенти порушують практично всі правила [30]. Такої ж думки дотримується О. Коневщинська: оскільки електронне спілкування набуває ознак усного мовлення, що проходить у письмовій формі, йому притаманні спонтанність, стилістична, орфографічна, син-

таксично-пунктуаційна безграмотність, обмеженість лексичного запасу [31]. Отже, порушення мовних норм виникають унаслідок специфіки атмосфери в мережі й комунікативних завдань, які користувачі ставлять перед собою, а також тому, що мова інтернету є новою формою побутування розмовного стилю.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Поява інтернету викликала появу такого явища, як віртуальна комунікація. Мова, яку використовують користувачі мережі, зазнала настільки суттєвих змін, що мовознавці дискутують про її статус як мовного різновиду, окремого соціолекту чи мовного стилю. Основними ознаками мови інтернет-спілкування є недбале ставлення до орфографії, вживання навмисно спотворених слів, сленгу, суржику, нехтування граматичними і синтаксичними нормами.

З погляду психології, мова міняється, бо стає засобом розваги, самоствердження користувача інтернету, демонстрації його оригінальності і гумору, креативності, небажання підкорятися нормам. За допомогою мовної гри мовці привертають увагу співрозмовників і передають емоції. Визначальним лінгвістичним фактором спотворення мовних норм є те, що мову інтернет-спілкування можна трактувати як новий спосіб функціонування розмовного стилю. Таким чином, помилки в онлайн-спілкуванні можуть бути просто стилістичною ознакою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Bak S., Kim P. Korean spelling error correction using a Hangul similarity algorithm. *Advances on broad-band wireless computing, communication and applications* 2 (2017) p. 223–229. doi:10.1007/978-3-319-49106-6_21.
2. Cooper A. E., Diab D. L., Beeson K. M. Why Spelling Errors Matter: Online Company Reviews and Organizational Attraction. *Corporate reputation review* 23 (3) (2020) p. 160–169. doi:10.1057/s41299-019-00075-z.
3. Pickard A., Shenton A., Johnson A. Young people and the evaluation of information on the World Wide Web: principles, practice and beliefs. *Journal of librarianship and information science*, 46 (1), (2014) p. 3–20. doi:10.1177/0961000612467813.
4. Jeong A., Li H., Pan A. A sequential analysis of responses in online debates to postings of students exhibiting high versus low grammar and spelling errors. *Etr&d-educational technology research and development* 65 (5) (2017) p. 1175–1194.
5. Vazquez-Cano E., Holgueras G., Ana I., Saez-Lopez J. An analysis of the orthographic errors found in university students' asynchronous digital writing. *Journal of computing in higher education* 31 (1) (2019) p. 1–20. doi:10.1007/s12528-018-9189-x.
6. Baron N. S. Do mobile technologies reshape speaking, writing, or reading? *Mobile Media& Communication* 1 (1) (2013) p. 134–140. doi:10.1177/2050157912459739.
7. Crystal D. *Language and the Internet*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2006. 318 p.
8. AbuSa'aleek A. O. Internet linguistics: a linguistic analysis of electronic discourse as a new variety of language. *International journal of English linguistics* 1 (2015) p. 135–145, DOI 10.5539/ijel.v5n1p135
9. Myslin M., Gries St. K. dixez? A corpus study of Spanish Internet orthography, *Literary and linguistic computing* 25 (1) (2010) 85–104. doi:10.1093/litc/fqp037.
10. Волошина Н. В., Полежаєв Ю. Г. Мережеве мовлення юнаків і дівчат. *Психолінгвістика*. 2013. Вип. 14. С. 66–74. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psling_2013_14_7 Дата звернення: 20.07.2024.
11. Вострецова В. О. Мова віртуального спілкування підлітків. *Соціальні комунікації сучасного світу: науково-теоретичний збірник*. 2009. С. 236–238.
12. Стрельбицька Л. Інтернет як полігон розвитку природної мови. *Вісник національного університету "Львівська політехніка"*. 2005. Вип. 538. С. 33–38.
13. Vella L. Language used in Internet chatting and its effect on spelling. *Perspectives on Maltese linguistics* 14 (2014) p. 319-340. WOS:000345686800013
14. Ashwini K., Brundha M. P., Preejitha V. B. A Survey on increasing spelling errors due to increase use of digital Technology Among Students, *Bioscience biotechnology research communications*, 2020, 13(7), p. 247–250, DOI 10.21786/bbrc/13.7/41.
15. Guzalia G. A., Gulnaz G. S. Orthographic Mistakes In The Internet And Their Influence On The Literacy Of Tatar Students. *Modern journal of language teaching methods*, 2017, 7(9), p. 580–586.

16. K. Bedijs. Neography in the computer-mediated Spanish Communication. Alternative spellings in the chat network www.irc-hispano.es. *Romanische forschungen*, 2018, 130(3), p. 418–421.
17. Frohlich U. Neography in computer-mediated Communication of Spanish. For alternative spellings in the Chat Network. *Zeitschrift fur romanische philology*, 2017, 133(4), p.1155. doi:10.1515/zrp-2017-0062.
18. Клярська Г.Ю. «Особливості мови інтернет-спілкування (на прикладі україномовних користувачів)» *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер: Філологія. 2018. № 32. Вип. 32 (3). С. 49–52.
19. Ковальчук І. А. Мовна специфіка спілкування в Інтернеті. *Магістеріум*. 2009. Вип. 37: Мовознавчі студії. С. 45–48.
20. Izazi Z. Z., Tengku-Sepora T. M. Slangs on Social Media: Variations among Malay Language Users on Twitter. *Pertanika journal of social science and humanities*, 2020, 28(1), p. 17–34. WOS:000520865200003.
21. Маковецька-Гудзь Ю. Українська мова у соціальних мережах. *Мовні і концептуальні картини світу*. Збірник наукових праць. Випуск 47. Ч. 1. К.: 2014. С. 658–663. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?
22. Tagliamonte S. A., Denis D. Linguistic ruin? LOL! Instant messaging and teen language, *American Speech*, 2008, 83(1), p. 3–34. doi:10.1215/00031283-2008-001.
23. Herring S. C. Grammar and electronic communication. In C. Chapelle (Ed.). *The concise encyclopedia of applied linguistics*. Hoboken, NJ: Wiley-Blackwell, 2019. URL: <http://ella.ils.indiana.edu/~herring/CEAL.pdf>.
24. Sherman T., Švelch J. “Grammar Nazis never sleep”: Facebook humor and the management of standard written language. *Language Policy*, 2015, 14, p. 315–334. doi:10.1007/s10993-014-9344-9
25. Бочелюк В., Панов М. Проблемне поле психолінгвістичних досліджень дискурсу соціальних онлайн-мереж. *Психолінгвістика*. 2018. Вип. 24 (1). С. 79–96.
26. Barbosa V., Neto M. Heterogeneity of writing: proposed «Spelling errors» in digital social Networks and a sense construction, *Revista de letras norte@mentos*, 2019, 12(29), p. 158–176, WOS:000474261700010
27. Verheijen L. Orthographic principles in computer-mediated communication The SUPER-functions of textisms and their interaction with age and medium. *Written language and literacy*, 2018, 21(1), p. 111–145. doi:10.1075/wll.00012.ver.
28. Чемеркін С. Українська мова в інтернеті: позамовні та внутрішньоструктурні процеси. Київ, 2009. 240 с.
29. Hargittai E. Hurdles to information seeking: spelling and typographical mistakes during users’ online behavior, *Journal of the association for information systems*, 2006, 7(1), p. 52–67. DOI 10.17705/1jais.00076
30. Akbiyik C., Karaduz A., Seferoglu S. A study of students’ use of written language in online chatting. *Bilig*, 2013, 64, p. 1–22 WOS:000317906100001.
31. Коневщинська Ольга Еммануїлівна. Проблема інтернет-мовлення старшокласників в електронних соціальних мережах. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 2017. Том 60. № 4. С. 77–86.

УДК 811.161.2'373.7

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-210-40>

ПРИЙОМИ МОВНОЇ ГРИ В НЕЙМІНГУ УКРАЇНСЬКИХ ПОДКАСТІВ

LANGUAGE GAME TECHNIQUES IN NAMING UKRAINIAN PODCASTS

Тараненко К.В.,*orcid.org/0000-0001-6518-0426**кандидат філологічних наук, доцент,**завідувач кафедри філології та мовної комунікації**Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»*

Дослідження присвячене мовній грі як специфічному різновидові мовотворчої діяльності автора та прийому посилення виражальності неймінгу сучасного українського подкастингу. На сьогодні феномен мовної гри не є остаточно дослідженим, а засоби та прийоми досягнення маркетингових цілей не описані повністю, тому лінгвістичні дослідження феномену мовної гри є актуальними та дозволять збільшити ефективність маркетингових комунікацій. Явище мовної гри, яке є частиною сучасної масової культури та медіапростору, визначено як сукупність спеціальних прийомів, які реалізують визначену комунікативну мету. Мовна гра потрактована як різновид прагматичної діяльності, один з прийомів сутестії та маніпулювання, метод поліпшення організації рекламної інформації, а саме – неймінгу. Описано найефективніші способи називання сучасних українських подкастів: найменування за прізвищем чи іменем власника, засновника або знаменитої особи, описові найменування, які передають сутність продукту чи послуги, асоціативні назви, назви, що містять звукові повтори, неологізми; виокремлено та проаналізовано їхні структурні та семантичні особливості. Визначено конкретні прийоми мовної гри, які сприяють приверненню уваги слухачів, кращому запам'ятовуванню, назву роблять незвичною, вирізняють серед інших, позбавляють її автоматизму сприйняття. Докладно проаналізовано механізми вдалого неймінгу українських подкастів, що ґрунтуються на явищі мовної гри, серед них – трансформація фразеологізмів, творення окаяніалізмів, поєднання різних граматичних форм, графічний метод, парантезис, риторичні запитання, уживання оксиморонів, антитез та інших стилістичних фігур. Доведено, що використання мовної гри в неймінгу українських подкастів демонструє випробування нових засобів створення образності, пошук зручних та оригінальних форм реалізації авторських намірів та розкриває глибокий виражальний потенціал мовної системи.

Ключові слова: мовна гра, неймінг, подкаст, назва, комунікації, мовна творчість.

The study is devoted to the language game as a specific type of the author's speech-making activity and the reception of increasing the expressiveness of the naming of modern Ukrainian podcasting. To date, the language game phenomenon has not been fully researched, and the means and techniques for achieving marketing goals have not been fully described, therefore linguistic studies of the language game phenomenon are relevant and will allow to increase the effectiveness of marketing communications. The phenomenon of the language game, which is part of modern mass culture and media space, is defined as a set of special techniques that realize a defined communicative goal. The language game is interpreted as a kind of pragmatic activity, one of the methods of suggestion and manipulation, a method of improving the organization of advertising information, namely naming. The most effective ways of naming modern Ukrainian podcasts are described: naming by the surname or name of the owner, founder or famous person, descriptive names that convey the essence of the product or service, associative names, names containing sound repetitions, neologisms; their structural and semantic features are singled out and analyzed. Specific language game techniques have been identified that contribute to attracting listeners' attention, better memorization, make the name unusual, distinguish it from others, and deprive it of the automaticity of perception. The mechanisms of successful naming of Ukrainian podcasts based on the phenomenon of language play are analyzed in detail, among them are the transformation of idioms, the creation of occasionalisms, the combination of different grammatical forms, the graphic method, parenthesis, rhetorical questions, the use of oxymorons, antitheses and other stylistic figures. It has been proven that the use of a language game in the naming of Ukrainian podcasts demonstrates the testing of new means of creating imagery, the search for convenient and original forms of realizing the author's intentions, and reveals the deep expressive potential of the language system.

Key words: language game, naming, podcast, name, communications, language creativity.

Постановка проблеми. Сучасний інформаційно-культурний простір толерує соціальну свободу мовної поведінки, що спричиняє збільшення кількості та різноманітності ігрових компонентів у масовій культурі. Гра – універсальний елемент лінгвокультури, а мовна гра – це сукупність спеціальних прийомів, що реалізують конкретну комунікативну мету, найчастіше – привернення уваги адресата. Особливого значення прийоми мовної гри набувають у процесі неймінгу, адже його основним завданням є пошук чи створення унікального комерційного імені, підпорядкованого цілям і завданням позиціонування бренду; разом з логотипом, слоганом та іншими складниками назва вирізняє бренд з-поміж великої кількості компаній, повідомляє споживачам про його місію. Засоби мовної гри в неймінгу створюють особливу формальну й змістову структуру всього продукту, визначають його експресивно-оцінну тональність, натякають на зміст, вирізняють серед інших та сприяють сприйняттю й запам'ятовуванню. На сьогодні феномен мовної гри не є остаточно дослідженим, а засоби та прийоми досягнення маркетингових цілей не описані повністю, оскільки мова, як і соціум, постійно розвивається та швидко змінюється. Уважаємо, що лінгвістичні дослідження феномену мовної гри є актуальними та дозволять збільшити ефективність маркетингових комунікацій. Мовна гра як функціонально-стилістичне явище неймінгу потребує глибокого й докладного вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Уперше в гуманітаристиці поняття «мовна гра» з'явилося у «Філософських дослідженнях» Л. Вітгенштейна та тлумачилося як один з різновидів прагматичної діяльності. Учений до різновиду гри зараховує і саме користування мовою: термін мовна гра покликаний підкреслити, що говорити мовою є компонент діяльності або форма життя [1, с. 90]. Подальший науковий інтерес до феномену мовної гри не вщухав: виникають різноманітні дослідження цього поняття у зіставленні з масовою культурою. Нідерландський історик та теоретик культури Йоган Гейзинга наголошує, що гра є добровільною дією або заняттям, яке здійснюється всередині встановлених меж місця і часу за добровільно прийнятими, але абсолютно обов'язковими правилами з метою, яка полягає в ній самій, що супроводжується почуттям напруги і радості, а також розумінням іншого буття» [2, с. 14]. Саме «інакшість» і визначає гру, тобто розмежовує реальність та віртуальність.

Перші систематизовані описи явища мовної гри в українській філології наявні в дослідженнях В. Агеевої, Ф. Бацевича, Г. Грабовича, Т. Космеди, О. Маленко, Д. Наливайка, Г. Сюті та інших. Оскільки явище має мовне втілення, подальші наукові розвідки мовної гри відбувалися в царині лінгвістики, а саме під час опису процесів в полісемії чи омонімії.

Лазаренко С. В., Назаренко О. М. подають два підходи до розуміння явища мовної гри: широке та вузьке. Вузьке розуміння ототожнює мовну гру з каламбуром та є застарілим й обмеженим. Широке розуміння окреслює мовну гру як різні прояви нестандартного, творчого, ігрового використання мовних засобів [3]. Більшість сучасних учених визначають, що мовна гра моделюється за принципом невмисного використання відхилених від норм й усвідомлених на тлі системи і норми мови [4; 5; 6]. Сучасний мовець прагне сприймати гумор, сатиру, іронію й сарказм, його приваблюють тексти, густо насичені образними засобами, системою художніх засобів та стилістичних фігур, що аплікуються, накладаються один на одного, виражаючи різні аксіологічні параметри, емоційність і експресивність, відповідні оригінальні асоціації, непередбачувані мовні загадки, okazіональні форми, мотивоване порушення норми, розмаїття інтертекстуальних породжень і под. У сучасному мовленні культивується мисленнєво-мовленнєве розкріпачення адресата, розвиток його мовної творчості [5, с. 5].

Українські мовознавці Т. Ковалевська та Н. Непийвода уналежнюють мовну гру до прийомів сугестії та лінгвістичного маніпулювання [7; 8]. Н. Кутуза вказує на ефективність прийомів мовної гри як актуалізаторів привертання уваги та запам'ятовування, що є методами поліпшення організації рекламної інформації та одним із завдань неймінгу [9, с. 157].

Мета дослідження полягає в докладному аналізі явища мовної гри, виділенні конкретних прийомів та засобів мовної гри, що сприяють досягненню маркетингових цілей у наймінгу сучасних українських подкастів.

Виклад основного матеріалу. Подкаст – це усний жанр журналістики – розповідь, інтерв'ю, бесіда чи музична добірка. Особливість подкастів у тому, що аудиторія не слухає ці програми в прямому етері, а може сама обирати що і коли слухати. Цей спосіб поширення аудіо та відео через мережу Інтернет дозволяє створювати матеріали кожному охочому. Подкастинг можна не лише створити будь-кому, але й надати його для перегляду чи прослуховування кожному, хто зацікавиться. Саме тому у сучасному величезному просторі подкастів, де тисячі авторів змагаються за увагу слухачів, назви стають важливим фактором у визначенні його впізнаваності й популярності, відіграють ключову роль у формуванні бажання прослуховувати контент.

Широко використовуваний у PR-теорії термін «наймінг» означає професійну діяльність, пов'язану зі створенням яскравої, оригінальної та легкої для запам'ятовування назви компанії або товару [10]. Отже, наймінг – це процес, в результаті якого з'являється комерційна назва.

Основне завдання наймінгу – знайти чи створити таке слово чи словосполучення, яке не тільки б відображало ідею й характер нового бренду, але також були б простим, яскравими і незабутніми, пояснювали спосіб позиціонування бренду на ринку, сприяючи формуванню та підтриманню його довгострокового потенціалу. Мета наймінгу полягає в створенні такого імені, яке дозволить фірмі вирізнитися серед конкурентів і донести інформацію про свою продукцію чи послуги до потенційних споживачів швидко і точно. О. Телетов та С. Телетова вважають, що семантичне сприйняття бренду є концентрованим уявленням про вироблюваний продукт, його сутнісні відмінності від інших аналогічних товарів, фірму-виробника, переваги, які вона пропонує, об'єктивні та суб'єктивні вигоди, що отримує покупець від придбання та використання цього продукту тощо [11, с. 622]. Серед основних критеріїв вдалого наймінгу вони виділяють такі:

- маркетинговий критерій, тобто відповідність назви сутності бренду, його ціннісним орієнтирам, змістовим характеристикам тощо;
- фоностилістичний – дотримання правил милозвучності, простота вимови, легкість для запам'ятовування;
- лінгвокультурний – відповідність певним асоціаціям, емоціям, оцінним конотаціям;
- правовий – узгодженість з нормативно-законодавчою базою [11, с. 623].

Способи наймінгу сучасних українських подкастів доволі різноманітні. Найпоширенішими серед них є:

1) найменування за прізвищем чи іменем власника, засновника або знаменитої особи, наприклад: «*Вулиця Степана Бандери*», «*Ярослав Грицак. Відповідь про війну*», «*До попкорну з Анною Паленчук*», «*Подкаст Льоши і Юлі*», «*Борис Мікеланджело*», «*ПостГрушевський*», «*ЗА ГППОКРАТОМ*»;

2) асоціативні назви: «*Стоп! Знято!*» (подкаст про кіно), «*Перефарбований лис*» (подкаст про літературу та психологію), «*Багатий внутрішній світ*» (подкаст про психологію); «*Де ти там робиш?*» (подкаст про роботу фрілансерів, розвиток сучасних технологій, нові професії та проекти);

3) неологізми, зазвичай утворенні складанням слів або основ: «*Антропоцешо*» (назва проєкту походить від терміну «антропоцен», що вживається для позначення епохи, в якій людська активність відіграє істотну роль в екосистемі Землі), «*Судкаст*» (подкаст про суди, законопроєкти, судові реформи);

4) описові найменування, які передають сутність продукту чи послуги: «*Як продати картину*», «*Літмузей про музей*», «*Вона почитала жахиття*», «*Про юридичне простою мовою*», «*Дітям для дітей*»;

5) назви, які містять звукові повтори, наприклад: «*Музичне бубубу*», «*Бла-бла подкаст*».

Приваблива назва подкасту передає тематику та суть змісту, водночас залучаючи потенційних слухачів. Вона діє як гачок, привертаючи увагу та викликаючи зацікавленість. Коротка, але описова назва може ефективно передати тему, жанр або унікальність, даючи слухачам чітке уявлення про те, чого слід очікувати, наприклад: «Комік + історик», «GIRL TALK», «Що за бренд?».

Формулювання назви може значно вплинути на впізнаваність. Фрази, слогани чи гра слів зроблять її запам'ятовуваною для слухачів, і вони з вірогідно повернуться: «Мої думки – це капець», «Леся, Шева і Франко», «Асиметрія». Заголовки, які викликають емоції або змушують задуматися викликають більшу реакцію, тим самим сприяючи зміцненню зв'язку між контентом та аудиторією, наприклад: «Перший раз», «Як ми кохалися?», «Наразі без назви», «Shit I Know Live», «Хто вбив Кеннеді?».

У час, коли алгоритми соціальних мереж стимулюють споживання контенту, неймінг відіграє найважливішу роль у полегшенні пошуку. Додавання ключових слів, популярних тем, імен або фраз збільшить видимість подкасту на різних платформах, залучаючи нових слухачів, які шукають відповідний контент: «Чому вони вбивають?», «Татова Касета», «Формула Волошина».

Для ефектного сучасного неймінгу автори українських подкастів вдало використовують прийом мовної гри, що дає змогу посилити виражальність тексту та є специфічним різновидом мовотворчої діяльності [4, с. 165]. Для привернення уваги слухачів назву роблять незвичною, позбавляють її автоматизму сприйняття. Мовна гра – це усвідомлене порушення стереотипів, яке адресат має дешифрувати. Можна виділити такі найпоширеніші прийоми в неймінгу сучасних українських подкастів:

1. Трансформація відомих і впізнаваних висловів. Одним з найдієвіших засобів створення мовної гри є структурна трансформація фразеологізмів – надслівних, семантично цілісних, відносно стійких (з допущенням варіантності), відтворюваних й переважно експресивних одиниць, які виконують характеризувально-номінативну функцію [12, с. 26]. Ж. Колоїз зазначає, що фразеологічні одиниці є оптимальним засобом впливу, послуговуючись яким адресант кодує певну інформацію не лише з метою донесення її до адресата, а й з метою актуалізації, привернення його уваги, а згодом – і запам'ятовування [13, с. 34]. Така видозміна стійкого словосполучення, уможливує досягнення комунікативно мети. Наприклад: «Слова невинні», «Сміх та гріх», «Ріж віршовку», «Без оголошення війни», «Теорія неймовірності». Прийом трансформації фразеологізмів вельми поширений, що зумовлено сугестивними властивостями фразеології, тому в неймінгу такі модифікації є цілком умотивованими, оскільки дають змогу досягти додаткової експресії, актуалізувати глибинний смисл та здатність до запам'ятовування.

2. Творення okazionalizmів (авторських неологізмів), які зазвичай утворюються складанням слів або основ та мають яскраво виражене експресивне забарвлення, змішування лексем, характерних для різних функційних стилів. Наприклад, назва подкастів «Апрошотам?», «Сорітелінг». Як зазначає Н. Непийвода, творення неологізмів можливе і шляхом семантично неприпустимого, парадоксального сполучення морфем [8, с. 22].

3. Графічна гра. В. Стехіна серед прийомів реалізації мовної гри також називає порушення графічного образу й порушення семантичної сполучуваності слова, при якому створюється ефект парадоксу, що тлумачиться як певна словесна композиція, твердження, що здається абсурдним, характеризується високим рівнем непередбачуваності та є носієм образності, виразності, широкого діапазону емоційних відтінків [14, с. 337]. Суть графічного прийому мовної гри полягає у зміні кегля, нахилу, насиченості, ширини, ілюміновки шрифту, кольору, пунктуаційних знаків, які актуалізують закладений автором назви задум. Графічні метаморфози створюють можливість подвійного прочитання назви, де в одному слові поєднуються два різних, але пов'язаних між собою смисли [10, с. 81]. «Шит ай ноу Лайв». Поширеним прийомом мовної гри в неймінгу подкастів є парантезис – гра з дужками, що вносить у зміст

слова інше значення (наприклад: «Розлу(ю)чена») або надає протилежного значення («(Не)звичайні»). Парантезис зазвичай використовують для надання вислову іншого (протилежного) значення, створення інтриги.

4. Стилїстичні фігури. Яскравими прикладами мовної гри в назвах можуть ставити тропи чи стилїстичні фігури. Наприклад, оксиморони – поєднання протилежних за змістом, контрастних понять, які створюють нову смислову якість, несподіваний експресивний ефект. («Хороший Поганий Злий Подкаст»).

Мовна гра покликана викликати ефект несподіванки й зумовлюється усвідомленим порушенням певних норм і стереотипів, знімається табу на сполучуваність слів, відбувається пошук свіжих, незвичайних номінацій. Указані прийоми мовної гри надають експресивності назвам українських подкастів, часто створюють гумористичний ефект.

Прийоми мовної гри доповнюють процеси сучасної мовотворчості авторів українських подкастів, надають назвам гнучкості, виразності й унікальності, створюють широкий і багатий спектр стилєвих реєстрів української мови. Використання елементів мовної гри потребує від авторів певної кваліфікації та так званого чуття мови, оскільки в гонитві за унікальністю назви можна втратити можливість досягти комунікативної мети та відрізнити мовну гру від банальної неграмотності.

Висновки. Процес називання (неймінг) є важливим складником у мовотворчій діяльності автора (чи то літературного твору, чи то торгової марки, чи медіапродукту, чи подкасту), він впливає на сприйняття та позиціонування серед подібних. Створити назву – це спробувати передати ідею та зміст твору, зробити його унікальним. Для ефектного сучасного неймінгу автори українських подкастів вдало використовують прийом мовної гри, що дає змогу посилити виражальність та унікальність назви. Для привернення уваги слухачів назву роблять незвичною, позбавляють її автоматизму сприйняття, застосовуючи прийоми мовної гри: трансформують фразеологізми, створюють нові слова (оказіоналізми), вдаються до графічних метаморфоз, залучають парантезис, використовують різноманітні стилїстичні фігури та тропи. Автор зазвичай свідомо вдається до мовної гри, йдуть на порушення мовної норми, розраховуючи, що адресат розшифрує та оцінить це відхилення. Створення унікальної назви подкасту надає відчуття ідентичності, що допомагає згодом створити лояльну аудиторію. Виразна назва інтригує, діє як запрошення, спонукаючи ознайомитися зі змістом. Використання прийомів мовної гри демонструє низку тенденцій: розкріпачення неймінгу, його перетворення на полігон для випробування нових засобів створення образності, пошук зручних та оригінальних форм реалізації авторських намірів, один із способів розкриття глибокого виражального потенціалу мовної системи. Перспективу подальшого наукового пошуку вбачаємо в дослідженні інших механізмів творення унікальних назв.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вітгенштайн Л. Філософські дослідження. Київ : Основи, 1995. 259 с.
2. Гейзінга Й. *Nomo ludens*. Київ : Основи, 1994. 250 с.
3. Лазаренко С. В., Назаренко О. М. Мовна гра в сучасному газетному тексті: особливості реалізації та функціональне навантаження. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика. Том 32 (71). № 1. Ч. 1. 2021. С. 49–54. <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.1-1/09>
4. Колоїз Ж. В. Мовна гра як вияв креативності в сучасній афористиці. *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. Вип. 15. 2016. С. 163–185. <https://doi.org/10.31812/filstd.v15i0.175>
5. Космеда Т. А. Мовна гра в парадигмі інтерпретативної лінгвістики. Граматика оцінки. Граматична ігрека (теоретичне осмислення дискурсивної практики). Дрогобич : Коло, 2013. 228 с.
6. Мартакова А. В. Мовна гра в контексті постмодерної поетики й стилїстики. Лінгвістичні дослідження: *Зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди*. 2015. Вип. 39. С. 153–158.

7. Ковалевська Т. Ю. Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування. Одеса : Астропринт, 2008. 324 с.
8. Непийвода Н. Ф. Мовні ігри та гумор у рекламному тексті. *Урок української*. 2001. № 10. С. 20–24.
9. Кутуза Н. В. Комунікативна сугестія в рекламному дискурсі: психолінгвістичний аспект. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018. 736 с.
10. Ковалевська Т.Ю., Кондратенко Н.В., Кутуза Н.В. Реклама та PR у масовоінформаційному просторі. Одеса : Астропринт, 2009. 400 с.
11. Телетов О. С., Телетова С. Г. Наймінг у системі управління комунікаціями: маркетинговий і лінгвістичний аспекти. *European scientific discussions. Abstracts of the 5th International scientific and practical conference. Potere della ragione Editore. Rome, Italy, 2021. P. 620–627.*
12. Ужченко В.Д. Фразеологія сучасної української мови: Київ: Знання, 2007. 494 с.
13. Колоїз Ж. В. Порушення фразеологічних норм як один із способів інтенсифікації виразності у мові ЗМІ. *Мандрівець*. 2004. № 2. С. 34–39.
14. Стехіна В. К. Парадокси як мовна гра в сучасних медіа текстах. *Теле- та радіожурналістика*. 2010. Вип. 9. С. 336–341.

УДК 811.111'37

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-210-41>

АНГЛОМОВНІ ТЕРМІНИ-АБРЕВІАТУРИ У ГАЛУЗІ ФОТОГРАФІЇ

ENGLISH TERMS-ABBREVIATIONS IN THE FIELD OF PHOTOGRAPHY

Теглівець Ю.В.,*orcid.org/0000-0002-7221-7554***Scopus Author ID: 58191207200***кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови**Національного університету «Львівська політехніка»*

У статті розглянуто лексико-семантичні особливості англomовних термінів-абревіатур у галузі фотографії та визначено способи їх творення. Відсутність комплексного лінгвістичного дослідження процесів творення термінів фотографії загалом і англomовних термінів-абревіатур зокрема зумовили **актуальність** розвідки. У дослідженні подано визначення поняття «абревіатура», окреслено коло основних проблем, що стосуються явища абревіації. Теоретичне підґрунтя розвідки складають праці науковців, які здійснювали дослідження абревіатур у різних сферах діяльності. Зазначено, що особливістю англomовних термінів-абревіатур у сфері фотографії є те, що більшість із них є варіантами термінних словосполучень (*SLR* (Single-Lens Reflex), *HDR* (High Dynamic Range)), поодинокі англomовні терміни-абревіатури утворено з окремих слів (*HSB* (Hue, Saturation, Brightness), *HSL* (Hue, Saturation, Lightness) або є скороченням з одного слова (*BKT* (Bracketing)). Усього описано 54 англomовні терміни-абревіатури галузі фотографії. Аналіз дозволив виявити такі структурні типи англomовних термінів-абревіатур у галузі фотографії: акроніми, літерні (алфавітизми) та комбіновані абревіатури. Дослідження засвідчило, що в терміносистемі фотографії переважають алфавітизми (27). За будовою виявлено абревіатури однолітерні (*P*, *L*), дволітерні (*SD*, *TV*), трилітерні (*MLU*, *HCD*), чотирилітерні (*OLED*, *PASM*) і одну семилітерну абревіатуру (*AI-SERVO*). Виокремлено 13 лексико-семантичних груп. Встановлено, що найчисельнішими з лексико-семантичних груп є такі: «службові режими» (*M*, *AP*, *AV*), «колірні моделі» (*RGB*, *CMYK*), «формати зображень» (*JPEG*, *TIFF*, *MRAW*), «параметри фотокамер» (*AF*, *AF-C*). Зазначено, що для термінології фотографії характерним є використання англomовних термінів-абревіатур паралельно із повними термінами. Зауважено, що залучення до словотвірних процесів чужомовних абревіатур є прикметною рисою термінології фотографії. Підсумовано, що абревіація як мовний феномен є невід'ємним компонентом сучасної термінології фотографії. Цінність абревіації полягає в тому, що вона значною мірою розширює дериваційні можливості термінів. Перспективу подальших розвідок вбачаємо у дослідженні продуктивних способів словотвору термінів фотографії.

Ключові слова: термінологія, термін-абревіатура, фотографія, абревіація, лексико-семантична група.

The article deals with the structural and semantic features of English-language terms-abbreviations in the field of photography and identifies the ways of their creation. The absence of a comprehensive linguistic study of the processes of creation of photography terms in general and English-language abbreviations in particular has led to the relevance of the research. The study defines the concept of 'abbreviation' and outlines the range of main problems related to the phenomenon of abbreviation. The theoretical basis of the study is formed by the works of scholars who have studied abbreviations in various fields of activity. It is noted that the peculiarity of English-language terms-abbreviations in the field of photography is that most of them are variants of term phrases (*SLR* (Single-Lens Reflex), *HDR* (High Dynamic Range)), some English-language terms-abbreviations are formed from separate words (*HSB* (Hue, Saturation, Brightness), *HSL* (Hue, Saturation, Lightness) or are abbreviations of one word (*BKT* (Bracketing)). A total of 54 English-language photography abbreviations were described. The analysis has revealed the following structural types of English-language abbreviations in the field of photography: acronyms, alphabets and combined abbreviations. The study has shown that alphabets prevail in the photography terminology (27). By construction, the abbreviations are identified as one-letter (*P*, *L*), two-letter (*SD*, *TV*), three-letter (*MLU*, *HCD*), four-letter (*OLED*, *PASM*) and one seven-letter abbreviation (*AI-SERVO*.) 13 lexical and semantic groups are

distinguished. It is established that the most numerous of the lexical and semantic groups are the following: ‘service modes’ (*M, AP, AV*), ‘colour models’ (*RGB, CMYK*), ‘image formats’ (*JPEG, TIFF, MRAW*), ‘camera parameters’ (*AF, AF-C*). It is noted that the terminology of photography is characterised by the use of English-language abbreviations in parallel with full terms. It is noted that the involvement of foreign language abbreviations in the word-formation processes is a distinctive feature of photography terminology. It is concluded that the abbreviation as a linguistic phenomenon is an integral component of the modern terminology of photography. The value of an abbreviation is that it greatly expands the derivational possibilities of terms. We see the prospect of further research in the study of productive ways of word formation of photography terms.

Key words: terminology, term-abbreviation, photography, abbreviation, lexical and semantic group.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток науково-технічного прогресу зумовлює появу нових термінів у різних галузях. Завдяки лаконічності та стислості окрему роль у науковій літературі відведено абрєвіатурам. Явище абрєвіації до сьогодні привертає увагу дослідників й водночас викликає багато суперечностей. Розбіжності в поглядах здебільшого стосуються визначення мовної природи явища абрєвіації, встановлення класифікаційних ознак, причин виникнення абрєвіатур тощо. Абрєвіатури представляють значну частину словникового складу сучасної української літературної мови. Процес абрєвіації розглядають як особливий спосіб словотворення, спрямований на оптимізацію мовного повідомлення.

Термінологія фотографії на сьогодні проникла у всі сфери життя суспільства і відома не лише вузьким фахівцям цієї галузі. Однак дотепер не сформовано єдиної терміносистеми, не розглянуто питання творення термінів галузі фотографії загалом і англomовних термінів-абрєвіатур зокрема. Відсутність комплексних досліджень із питань фотолексики зумовили **актуальність** нашої розвідки. Окремі аспекти будови термінів із компонентом фото- описували у своїх працях І. Фецько та І. Кочан.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним підґрунтям розвідки стали праці таких науковців, як Л. Гастинщикова, А. Головня, Г. Єнчева, І. Карамішева, І. Кочан, Г. Мацюк, Т. Панько, Т. Семигінівська, Е. Скороходько, О. Стишов, Л. Халіновська А. Щербина та ін.

У лінгвістиці на сьогодні немає єдиного погляду на абрєвіацію як один із способів словотворення. Найбільше дискусій виникає з приводу того, чи вважати абрєвіатуру новим словом. На думку Л. Халіновської, інтенсивне входження в ужиток абрєвіатур зумовлене передусім позамовними чинниками, зокрема активізацією міжнародних зв'язків. Однією з характерних рис термінологічної абрєвіації науковиця вважає те, що вона найчастіше використовується як паралельний варіант багатоконпонетних термінів, які, зазнаючи компресії, утворюють нові слова, не змінюючи значення вихідного терміна [1].

І. Карамішева зазначає [2], що тенденція до економії мовних засобів присутня на усіх рівнях мовної системи (фонетичному, морфологічному, лексико-семантичному, синтаксичному) та позначається на функціюванні різних мовних одиниць – речень, словосполучень, слів, морфем, фонем.

Серед лінгвістичних чинників, які сприяли появі скорочених лексичних одиниць, науковці називають номінативну доцільність утворення абрєвіатур, тобто необхідність давати назву новим явищам та реаліям об'єктивної дійсності. Широке вживання абрєвіатур у професійній комунікації фахівців – підтвердження пріоритету спеціального поняття над мовною формою його вираження, постійне прагнення до компресії мовних форм у галузевих термінологіях віддзеркалює здатність людини мислити, абстрагуючись від повних і чітких словесних відповідей понять [3].

Н. Нікуліна називає абрєвіатури підвидом морфолого-синтаксичних синонімів. Такі паралельні назви активно функціують у наукових комп'ютерних текстах. Найчастіше за першого вживання подають повну назву та абрєвіатуру, а потім уживають лише абрєвіатуру [4, с. 112]. Тобто абрєвіатури слід вважати радше варіантами повного терміна, аніж його синонімами, бо це особливий вид паралельних назв, утворений для зручності та економії мовних засобів.

Дехто з науковців зазначає [5], що складність семантики абревіатур обумовлена, з одного боку, набором семантичних диференційних ознак, співвіднесених з різноманітними якостями і властивостями об'єкта, що відтворюється. З іншого боку, план змісту слова формується під впливом лінгвістичних та нелінгвістичних чинників.

О. Стишов вважає [6], що поява значної кількості складних синтаксичних структур на позначення певних понять дещо перевантажує мову, робить її менш гнучкою, незручною для спілкування. До того ж, деякі номінації настільки громіздкі, що ними послуговуватися дуже важко. У зв'язку із цим у сучасній мові й діють інтралінгвальні чинники, найважливішими з яких є закон економії мовної енергії, мовних засобів.

Мета статті – здійснити дослідження англійських термінів-абревіатур у галузі фотографії. Відповідно до поставленої мети необхідно виконати такі **завдання**: 1) визначити структурні особливості термінів-абревіатур у галузі фотографії; 2) подати лексико-семантичну класифікацію термінів-абревіатур; 3) з'ясувати найбільш продуктивні способи абревіації у термінології фотографії. Для виконання поставлених завдань у дослідженні використовувалися такі методи дослідження, як метод суцільної вибірки, метод словникових дефініцій, метод кількісних підрахунків.

Об'єктом дослідження є англійські терміни-абревіатури у галузі фотографії. **Предметом** дослідження є абревіація як спосіб словотворення у сучасній українській літературній мові.

Матеріалом дослідження слугували англійські терміни-абревіатури в галузі фотографії, які були відібрані методом суцільної вибірки із спеціалізованої літератури (словників, спеціалізованого сайтів, що стосуються сфери фотографії). Усього проаналізовано 54 англійські терміни-абревіатури в галузі фотографії.

Виклад основного матеріалу. Абревіатура – це одиниця письмового чи усного мовлення, яка створена з окремих елементів графічної чи звукової оболонки вихідної (початкової) повної форми (слова чи словосполучення), з якою ця одиниця перебуває в певному лексико-семантичному зв'язку [7]. До лінгвістичних чинників, які сприяли появі скорочених лексичних одиниць, як правило, зараховують тенденцію до мовної економії. Поряд із цими чинниками головною є номінативна доцільність утворення абревіатур, тобто необхідність давати назву новим явищам та реаліям об'єктивної дійсності. Отже, визнається здатність абревіації бути засобом категоризації спеціальних понять на рівні з іншими способами словотвору [3].

Е. Скороходько зазначає [8], що на структуру термінів-абревіатур впливають певні обмежувальні чинники: 1) фонетичний (оскільки для утворення абревіатур використовуються такі елементи початкового словосполучення, які легко і зручно вимовляти); 2) морфологічний (структура абревіатури визначається морфологічною структурою початкової одиниці); 3) семантичний (абревіатура повинна викликати асоціативні зв'язки, а також уникати небажаних асоціацій).

Аналіз дозволив виявити такі структурні типи англійських термінів-абревіатур у галузі фотографії:

а) акроніми (вимовляються за початковими звуками термінного словосполучення як повноцінне слово) (17). За будовою серед акронімів виділяємо такі англійські терміни-абревіатури:

– дволітерні (2) – *AV* (Aperture Value), *EV* (Exposure Value);

– трілітерні (6) – *AEL* (Auto Exposure Lock), *ASA* (American Standards Association), *DIN* (Deutsche Industrial Norm), *DAF* (Phase Detection Autofocus), *DOF* (Depth of Field), *GIF* (Graphics Interchange Format);

– чотирилітерні (9) – *CMOS* (Complementary Metal-Oxide Semiconductor), *CMYK* (Cyan, Magenta, Yellow, Key color), *DPOF* (digital print order format), *HEIF* (High Efficiency Image File Format), *JBIG* (Joint Bi-level Image Experts Group), *JPEG* (Joint Photographic Experts Group), *PASM* (Program, Aperture Priority, Shutter Priority, Manual), *OLED* (Organic Light-Emitting Diode), *SOOC* (Straight Out Of Camera), *TIFF* (Tag Image File Format або Tagged Image File Format);

б) літерні (або алфавітизми), які утворюються з початкових літер слів термінних словосполучень чи окремих термінів (27). За будовою серед літерних виділяємо такі англomовні терміни-аббревіатури:

- однолітерні (4) – *A* (Aperture Priority), *M* (Manual), *P* (Programmed), *S* (Shutter Priority);
- дволітерні (7) – *AF* (Auto Focus), *AP* (Aperture Priority), *AV* (Aperture value), *MF* (Manual Focus), *SD* (Secure Digital Memory Card), *TV* (Time value), *WB* (White Balance);
- трилітерні (14) – *AEB* (Auto Exposure Bracketing), *BKT* (Bracketing), *CCD* (Charge-Coupled Device); *CPC* (Cartesian Perceptual Compression), *HDR* (High Dynamic Range), *HSB* (Hue, Saturation, Brightness), *HSL* (Hue, Saturation, Lightness), *HSV* (Hue, Saturation, Value), *LCD* (Liquid Crystal Display), *MLU* (Mirror Lock-Up), *PMS* (Pantone Color Matching System), *PNG* (Portable Network Graphics), *RGB* (Red, Green, Blue), *SLR* (Single-Lens Reflex);
- чотирілітерні (2) – *APNG* (Animated Portable Network Graphics), *DSLR* (Digital Single-Lens Reflex);

в) комбіновані (аббревіатури змішаного типу), які утворюються поєднанням слова чи його частини з літерами, звуками чи цифрами (10). За будовою серед комбінованих виявлено такі англomовні терміни-аббревіатури:

- дволітерні (1) – *P&S* (Point and Shoot);
- трилітерні (3) – *BMP* (device independent bitmap), *AF-C* (Continuous Autofocus), *Lab* (Lightness, a, b);
- чотирілітерні (5) – *AE-FV* (Auto Exposure Lock, Focus Value), *APS-C* (Advanced Photo System Type-C), *E-TTL* (Evaluative Through The Lens), *MRAW* (Medium RAW), *PDAF* (Phase Detection Autofocus);
- семилітерні (1) – *AI-SERVO* (Autofocus Servo).

Дослідження англomовних термінів-аббревіатур у галузі фотографії дало можливість поділити їх за семантичним критерієм і виокремити такі лексико-семантичні групи:

1. Службові режими:

а) ручний режим: *AI-SERVO* – сервіс автофокусу; *M* – режим, у якому фотограф вручну встановлює необхідні витримку та діафрагму; *MF* – режим, у якому фотограф самостійно встановлює фокус об'єктива; *PASM* – режим автофокусу, який активує неперервний автофокус для слідкування за рухом об'єкта;

б) автоматичний режим: *A* (*AP* або *AV*) – автоматичний режим, при якому фотограф вручну задає потрібну діафрагму, а камера за результатами виміру експозиції автоматично підбирає відповідну для правильного експонування кадру витримку або повідомляє про неможливість застосування такої; *P* – автоматичний режим, при якому камера автоматично, на основі закладеної логіки (програмної лінії) та результатів експозаміру, встановлює відповідні для правильного експонування кадру витримку та діафрагму; *S*, *TV* – автоматичний режим, при якому фотограф задає необхідну витримку, а камера за результатами виміру експозиції підбирає відповідну для правильного експонування кадру діафрагму або повідомляє про неможливість застосування такої; *SV* – режим пріоритету чутливості, при якому фотограф встановлює необхідну для нього чутливість фотоматеріалу.

2. Колірні моделі: *HSL* – колірна модель, в якій будь-який колір визначається трьома характеристиками: кольоровим тоном (Hue), насиченістю (Saturation), «світністю», тобто близькістю до білого кольору (Lightness); *HSV* (також *HSB*) – колірна модель, заснована на трьох характеристиках кольору: колірному тоні (Hue), насиченості (Saturation) і значенні кольору (Value), який також називають яскравістю (Brightness); *CMYK* – субтрактивна колірна модель, яку використовують поліграфії; *RGB* – колірна модель, що описує спосіб синтезу кольору, за якою червоне, зелене та синє світло накладаються разом, змішуючись у різноманітні кольори; *PMS* – розповсюджена система для визначення та підбору кольорів; *Lab* – система задання кольорів, що має три параметри для опису кольору: світлосила

(*Lightness*), a – співвідношення зеленої і червоної складової кольору, b – співвідношення синьої та жовтої складової.

3. **Одиниці чутливості матеріалів:** *ASA*, *DIN* – одиниці світлочутливості.

4. **Формати зображень:**

а) растрові формати: *APNG* – такий формат передбачає можливість зберігання анімації аналогічно до тієї, котра використовується в форматі *GIF*; *BMP* (*Bitmap*) – формат файлу зображень растрової графіки, де зображення зберігається у вигляді двовимірного масиву з пікселів, кожен піксель має власний колір; *CPC* – формат файлу зображення, запропонований фірмою *Cartesian Products, Inc.*, для високої компресії чорно-білих растрових зображень документів для архівного сканування; *GIF* – 8-бітний растровий графічний формат, що використовує до 256 чітких кольорів із 24-бітного діапазону *RGB*; *HEIF* – формат використовується для окремих зображень і послідовностей зображень; *JBIG* – це стандарт стискання зображень без втрат; *JPEG* – поширений формат цифрових зображень, що використовує стиснення з втратою якості; *PNG* – растровий формат збереження графічної інформації, що використовує стиснення без втрат; *TIFF* – один із базових універсальних форматів представлення високоякісних зображень, які використовують у поліграфічній галузі;

б) формат *RAW*: *MRAW* – менший за повний *RAW*-формат для зберігання високоякісних зображень з меншим обсягом даних.

5. **Види фотографії:** *SOOC* – фотографія, яка не була оброблена або редагована після зйомки.

6. **Параметри передачі зображення:** *DOF* – глибина різкості; відстань між найближчими та найвіддаленішими точками, які виглядають гострими на фотографії; *EV* – (значення експозиції); міра, яка відображає рівень світла на знімку; *WB* – баланс білого; налаштування, яке визначає, як камера відтворює кольори в різних умовах освітлення.

7. **Формат фотокамери:** *APS-C* – формат фотокамери та фотосенсора, який є меншим за повнокадровий, але більший за формат *Micro Four Thirds*.

8. **Типи дисплеїв:** *LCD* – рідкокристалічний дисплей, принцип дії якого ґрунтується на явищі електричного переходу Фредерікса в рідких кристалах; *OLED* – тип дисплея, який використовується для відображення зображень в деяких фотокамерах.

9. **Техніки знімання:** *AEB* – техніка зйомки декількох знімків з різними значеннями експозиції для подальшого об'єднання; *HDR* – великий динамічний діапазон; техніка фотозйомки для об'єднання декількох знімків з різними експозиціями; *EV* – міра, яка відображає рівень світла на знімку; *BKT* – техніка зйомки декількох знімків з різними параметрами для подальшого об'єднання.

10. **Параметри та функції фотокамери:** *AF* – автофокус; *AF-C* – режим автофокусу, який слідкує за рухом об'єкта та автоматично підлаштовує фокус; *AE-FV* – функція, яка дозволяє блокувати експозицію та фокус на певному об'єкті перед зйомкою; *AEL* – функція запам'ятовування експозиції; *AV* – відносна величина діафрагми об'єктива; *CMOS* – світлочутлива матриця, яка уловлює фотони світла і перетворює в електричний заряд; *DPOF* – дозволяє вибирати зображення, призначені для виводу на друк, використовуючи інтерфейс фотокамери; *EV* – міра, яка відображає рівень світла на знімку; *E-TTL* – система визначення експозиції при зйомці зі спалахом; *MLU* – функція, яка дозволяє підняти дзеркало фотокамери перед витримкою для уникнення вібрацій; *PDAF* – технологія автофокусу, яка використовує фазову інформацію для швидкого та точного фокусування.

11. **Типи фотоапаратів:** *DSLR* – цифрова однооб'єктивна дзеркальна камера); *P&S* – це компактна фотокамера, яка не вимагає складних налаштувань; *SLR* – тип фотокамери, де використовується один об'єктив та дзеркало для перегляду зображення в видошукачі.

12. **Деталі фотокамери:** *CCD* – тип фотосенсора, який використовується в деяких фотокамерах.

13. **Типи карт пам'яті:** *SD* – портативна флеш-карта пам'яті, використовується в цифрових фотоапаратах, мобільних телефонах, плеєрах тощо.

Висновки. Аббревіація як мовний феномен є невід'ємним компонентом сучасної термінології фотографії, який чітко підкреслює прагнення термінології до стислості назв та економії термінних засобів. Цінність аббревіації полягає в тому, що вона виконує специфічні і характерні лише для неї завдання – значною мірою розширює дериваційні можливості термінів. Для термінології фотографії характерним є використання англійських термінів-аббревіатур паралельно з повними термінами. У досліджуваній терміносистемі переважають літерні англійські терміни-аббревіатури, які у своїй структурі містять алфавітизм або акронім та слово. Особливістю англійських термінів-аббревіатур у сфері фотографії є те, що більшість із них є варіантами термінних словосполучень. Однак трапляються поодинокі терміни-аббревіатури, утворені з окремих слів, і терміни-аббревіатури, що є скороченням з одного слова. Класифікація англійських термінів-аббревіатур у галузі фотографії демонструє, що скорочення термінів відбувається відповідно до загальних принципів сучасної української літературної мови. Причиною зростання дериваційної активності запозичених аббревіатур є прагнення до більш детального опису того чи того поняття або намагання подати вужчий за значенням термін, а також тенденція до економії мовних ресурсів. Перспективу подальших розвідок вбачаємо у дослідженні продуктивних способів словотвору термінів фотографії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Халіновська Л. Особливості аббревіації в українській авіаційній термінології. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». 2010. № 675. С. 50–53.
2. Карамішева І. Структурна та функційна характеристика аббревіатур. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип 31. Т. 2. С. 29–34.
3. Єнчева Г.Г., Семигінівська Т.Г. Переклад нормативних документів Всесвітньої організації охорони здоров'я: термінологічні аббревіатури та акроніми. *Науковий вісник Міжнародного Гуманітарного університету*. Серія «Філологія». 2021. № 47. С. 115–119.
4. Нікуліна Н. Термінознавство: лінгвістичний опис української термінологічної системи автомобілебудування. Навч. посібник. Харків: ХНАДУ, 2006. 144 с.
5. Головня А., Щербина А., Гастинщикова Л. Аббревіатури в сучасній англійській авіаційній терміносистемі: шляхи утворення та особливості функціонування. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип 36. Т. 1. С. 132–139.
6. Стишов О.А. Українська лексика кінця ХХ ст. (на матеріалі мови засобів масової інформації): монографія. К.: Видавничий центр КНЛУ, 2003. 388 с.
7. Панько Т.І., Кочан І.М., Мацюк Г.П. Українське термінознавство: підруч. для студ. гуманітар. спец. вищ. навч. закл. Львів: Світ, 1994. 214 с.
8. Скороходько Е.Ф. Термін у науковому тексті (до створення терміноцентричної теорії наукового дискурсу). Київ : Логос, 2006. 98 с.

УДК 811.161.2'42

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-210-42>

ДИНАМІЧНІ ПРОЦЕСИ МЕТАФОРИЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ «ГНІВ» В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ МЕДІАДИСКУРСІ

DYNAMIC PROCESSES OF METAPHORISATION OF THE CONCEPT «ANGER» IN MODERN UKRAINIAN MEDIA DISCOURSE

Устименко Т.А.,

*orcid.org/0009-0001-9632-7117**студентка кафедри прикладної лінгвістики**Національного університету «Львівська політехніка»*

Карамішева І.Д.,

*orcid.org/0000-0001-8683-2040**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри прикладної лінгвістики**Національного університету «Львівська політехніка»*

Стаття присвячена дослідженню процесів метафоризації концепту ГНІВ в сучасних українських медіатекстах. Актуальність статті визначається в контексті сучасної соціокультурної динаміки та мовної репрезентації емоцій у медійному просторі. Зростання впливу медіа та соціальних мереж на формування громадської думки підкреслює важливість розуміння того, як саме концепти втілюються через мову та відображають настрої в суспільстві. Метою статті є аналіз метафоричного вираження концепту ГНІВ та його особливостей сприйняття та інтерпретації в українськомовному медіадискурсі, охоплюючи два часові періоди: два роки до та після початку повномасштабного вторгнення в Україну (2020–2021, 2022–2023 рр.).

Дослідження враховує теоретичні аспекти вивчення метафори як лінгвістичного явища та концептуальної метафори. У статті розглядаються когнітивні механізми творення метафоричних моделей для вербалізації емоції гніву. Аналізуються процеси метафоризації в медіатекстах та їхні функції.

Здійснено практичне дослідження метафоричних моделей концепту ГНІВ в сучасних українських медіатекстах. Робота з текстовими даними проводилась у корпусі ГРАК [1], де було сформовано два підкорпуси медіатекстів (УКР МЕДІА 2020–2021 та УКР МЕДІА 2022–2023) для аналізу динамічних процесів вербалізації концепту ГНІВ за два роки до та після початку повномасштабної війни в Україні. Вибір корпусу був зумовлений можливістю аналізу різного типу текстів та різних часових періодів.

У висновках до статті запропоновано перспективи подальших досліджень з метою вивчення динамічних процесів метафоризації та аналізу статистичних результатів для концептів на позначення інших емоцій, зокрема і в інших типах дискурсу.

Ключові слова: концепт, процеси метафоризації, концептуальна метафора, сучасний українськомовний медіадискурс, емоційна концептосфера, корпус масмедійних текстів.

The research focuses on metaphorisation processes of the concept «ANGER» in contemporary Ukrainian media texts. The topicality of the article is determined by the context of contemporary sociocultural dynamics and linguistic representation of emotions in the media space. The growing influence of the media and social media on the formation of public opinion underlines the importance of understanding how concepts are embodied through language and reflect public sentiment. The article is aimed at analysing the metaphorical expressions of the concept «ANGER» and its peculiarities of perception and interpretation in the Ukrainian-language media discourse, covering two time periods: two years before and after the start of the full-scale invasion of Ukraine.

The study is based on theoretical aspects of metaphor both as a linguistic phenomenon and conceptual metaphor. The article examines the cognitive mechanisms of creating metaphorical models for verbalising the emotion of anger as well as provides an analysis of the processes of metaphorisation in media texts and their functions.

The practical study of the metaphorical models of the concept «ANGER» in modern Ukrainian media texts has been conducted. The work with textual data was carried out in the corpus GRAC (ГРАК) [1], where two sub-corpora of media texts were formed (UKR MEDIA 2020–2021 and UKR MEDIA 2022–2023) for analysing the dynamic

processes of verbalisation of the concept «ANGER» two years before and after the beginning of the full-scale war in Ukraine. The choice of this corpus was justified by the possibility of analysing different types of texts and different time periods.

In conclusion the article suggests the perspectives for further research to study the dynamic processes of metaphorisation and analyse the statistical results for other concepts denoting emotions, including other types of discourse.

Key words: concept, metaphorisation processes, conceptual metaphor, modern Ukrainian-language media discourse, emotional conceptual sphere, corpus of media texts.

Постановка проблеми. Метафоризація емоцій є одним із важливих аспектів мовленнєвої практики, що відображає соціальні, культурні та навіть психологічні реалії суспільства. У сучасному світі, де медіа відіграють ключову роль у формуванні суспільної думки, дослідження мовних засобів вираження емоцій набуває особливої актуальності. У медіатекстах концептуальні метафори використовуються для досягнення різноманітних ефектів, зокрема для емоційного залучення та здійснення впливу на аудиторію, аби пробудити в неї певні наміри чи спонукати до дій.

У сучасних українських медіатекстах концепт ГНІВ виступає як один з ключових емоційних концептів, що відображає суспільну напруженість, реакцію на політичні конфлікти чи інші соціальні проблеми. У зв'язку з початком повномасштабного вторгнення в Україну, роль гніву як емоційної реакції значно посилилася, що знайшло своє відображення і в медіадискурсі. Проте, на жаль, зазначені проблеми, пов'язані зокрема з тим, як саме метафоризується цей концепт в сучасних українських медіатекстах і як це впливає на формування громадської думки та національної ідентичності, досі залишаються недостатньо дослідженими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення метафори в лінгвістиці має давню традицію. У світі мови метафора виступає як важливе лінгвістичне явище, що перетворює звичайні слова на потужні інструменти для вираження складних концептів та емоцій. Метафора – це не лише троп або механізм мови, який використовується для порівняння об'єктів різних класів, але й ширше поняття, що включає в себе різноманітні образні засоби, такі як перефрази, метонімія, фразеологізми тощо [2, с. 109]. Якщо ж розглядати метафору з точки зору когнітивної лінгвістики, метафора є засобом вербалізації, що відображає соціальну реальність та часто використовує усталені вирази замість прямих висловлювань [3; 4, с. 201].

Концептуальна метафора виникає тоді, коли структури знань однієї концептосфери використовуються для опису структур знань іншої концептосфери [5, с. 30–31]. Цей підхід до розуміння метафори дозволяє краще осмислити та аналізувати, як одні концепти або ідеї можуть бути виражені за допомогою інших, використовуючи їхні структури знань.

Згідно з Оленою Селівановою, концепт кваліфікується як інформаційна структура свідомості, різносубстратна, певним чином організована одиниця пам'яті, яка містить сукупність знань про об'єкт пізнання, вербальних і невербальних, набутих шляхом взаємодії п'яти психічних функцій свідомості й позасвідомого [6, с. 112]. Враховуючи, що метафора відображає не лише лексичне значення слів, але й глибокі концептуальні структури, цей підхід виявляється надзвичайно корисним для аналізу мовленнєвих конструкцій та розуміння їхнього впливу на аудиторію.

Американські дослідники Джордж Лакофф та Марк Джонсон, які є засновниками теорії концептуальної метафори, заклали основи сучасного підходу до аналізу метафори і розглядали її не просто як художній засіб, а як основну ментальну операцію та спосіб пізнання та категоризації світу. У своїй праці «Metaphors We Live By» вони висували тезу про те, що «наша буденна понятійна система, в межах якої ми думаємо та діємо, в сутності своїй метафорична» [4].

За Лакоффом та Джонсоном, концептуальна метафора базується на двох концептуальних сферах – *сфері джерела* (source domain, донорська зона) та *сфері цілі* (target domain, реципієнтна

зона). Сфера джерела представляє собою концептуальну область, яка відома з безпосереднього досвіду і використовується для опису концептуальної сфери цілі. Сфера цілі, у свою чергу, представляє собою ту концептуальну область, яку потрібно описати за допомогою метафори.

Золтан Ковещич підкреслює, що метафори відіграють ключову роль у розумінні та вираженні емоцій. Досліджуючи взаємозв'язок між метафорою, емоціями, мовою та культурою, він доводить, що метафори не лише відображають, але й формують наше розуміння емоцій [7; 8].

Якщо ж говорити про процеси метафоризації в медіатекстах, то вони є ключовими для розуміння концептуальної системи суспільства [9, с. 462]. Оскільки медіадискурс зосереджений на соціально значущих подіях та часто має відкриту світоглядну позицію, метафори в медіатекстах дають змогу поширювати певні ідеї, а також впливати на аудиторію. Це може підсвідомо впливати на сприйняття та інтерпретацію інформації, сприяючи формуванню певної концептуальної картини світу у суспільстві [2, с. 110].

Тетяна Єщенко пояснює процес метафоризації у медіатекстах через потребу у формуванні нових способів представлення ідеї чи поняття, які ще не отримали свого лексичного вираження або не сприймаються широкою аудиторією відразу. Дослідниця підкреслює, що метафори виникають разом з бажанням мовців представити певні концепти або ідеї у новому світлі, оригінально та експресивно [10, с. 277].

Наприклад, метафоричне вживання слова «бавовна» для позначення вибухів виникло саме в ході російсько-української війни. Таким чином, метафоризація в медіатекстах – це процес, який здійснюється через вибір яскравих аналогій, перенесення знань та емпіричного досвіду з однієї сфери на іншу, а також породження нових смислів через взаємодію ідей.

Отже, вивчення концептуальних метафор є ключовим для розуміння того, яким чином ми концептуалізуємо світ навколо нас. Проте, незважаючи на значний внесок згаданих вище досліджень, питання динамічних процесів метафоризації концепту ГНІВ в сучасному українськомовному медіадискурсі залишається недостатньо вивченим, особливо у контексті політичних та соціальних змін у зв'язку з початком повномасштабної війни в Україні.

Мета статті полягає у вивченні та аналізі динамічних процесів метафоризації концепту ГНІВ в сучасних українських медіатекстах з метою розкриття особливостей його сприйняття та інтерпретації в медіадискурсі, охопивши 2 часових періоди (2 роки до та після початку повномасштабного вторгнення). Конкретні цілі статті охоплюють розгляд процесів метафоризації в медіатекстах, визначення їхніх функцій та впливу на аудиторію; формування фактологічної бази дослідження та обґрунтування вибору матеріалів; проведення концептуального аналізу емоції гніву; виявлення основних метафоричних моделей та статистичних особливостей функціонування концепту ГНІВ за два досліджувані часові періоди; аналіз динаміки змін у використанні цих метафоричних моделей та оцінку впливу на це соціально-політичного контексту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження базується на аналізі медіатекстів у корпусі ГРАК [1]. Вибір корпусу обумовлений його структурованістю та можливістю розбудови на його базі власних підкорпусів. Аналіз текстів був здійснений на базі останньої доступної версії корпусу, а саме ГРАК-17. Було відібрано медіатексти з різних джерел, включаючи 5 основних категорій, що відображені в корпусі, а саме газети, журнали, онлайн-ЗМІ, телеканали та інше. Для аналізу всіх можливих контекстів, на основі доступних в корпусі матеріалів було створено два підкорпуси медіатекстів, а саме:

- УКР МЕДІА 2020–2021 (куди увійшли всі типи медіатекстів за 2 роки до початку повноштабного вторгнення);
- УКР МЕДІА 2022–2023 (куди увійшли всі типи медіатекстів за 2 роки після початку повноштабного вторгнення).

Відповідно, для ідентифікації потенційних метафор було використано функцію Concordance, а для більш детального пошуку по підкорпусах були сформовані наведені нижче CQL-запити

різних типів. Перший тип запитів призначений для пошуку атрибутів концепту, 2 та 3 – для предикативних моделей, а 4 та 5 – для номінативних.

1. [tag="adj.*"][lemma="гнів"] та [lemma="гнів"][tag="adj.*"]
2. [lemma="гнів"][tag="verb.*"] та [tag="verb.*"][lemma="гнів"]
3. [tag="verb.*"][tag="prep.*"][lemma="гнів"]
4. [tag="noun.*"][lemma="гнів"]
5. [lemma="гнів"][][word="це|як"]

У результаті застосування CQL-запитів з підкорпусів УКР МЕДІА 2020–2021 та УКР МЕДІА 2022–2023 було вилучено 309 та 133 потенційні метафори відповідно, кожна з яких було вручну окремо проаналізовано для подальшого виявлення метафоричних моделей концепту ГНІВ.

Після проведеного аналізу отриманих з корпусу контекстів було виведено метафоричні моделі концепту ГНІВ та способи їхньої вербалізації в українському медіадискурсі за 2 досліджувані часові періоди:

1. ГНІВ – ЦЕ ОБ'ЄКТ

– 2020–2021: **скинути гнів** (...її мета — *скинути на вас весь свій гнів*. [ГРАК, журнал «НВ»]), **притиснення гніву** (*Це ефективна стратегія для притиснення гніву*. [ГРАК, «Українська правда»]);

– 2022–2023: **скинути гнів** (...політичне керівництво Росії буде намагатися "*скинути народний гнів і повісити всіх собак*" на військове керівництво... [ГРАК, «UNIAN.NET»]), **непідробний гнів** (...Сміливі питання студентки викликали *непідробний гнів* Захарової. [ГРАК, «UNIAN.NET»]).

– У розрізі цієї моделі лише у текстах другого часового періоду було виявлено підмодель ГНІВ – ЦЕ ЧАС: **нетривалий гнів** (*Те, як нетривалий гнів впливає на взаємини, залежить від частоти й інтенсивності його проявів*. [ГРАК, журнал «НВ»]), **швидкоплинний гнів** (*Різновид цілеспрямованого і швидкоплинного гніву часто-густо набуває форми нападу люті*. [ГРАК, журнал «НВ»]).

2. ГНІВ – ЦЕ ІСТОТА

– 2020–2021: **породити гнів** (*«Я думаю, це породжує жахливий гнів»*, — додав він. [ГРАК, журнал «НВ»]), **гнів пройшов** (*Зеленський сказав, що його гнів вже пройшов....* [ГРАК, журнал «НВ»]).

– У розрізі цієї моделі лише у текстах першого часового періоду було виявлено підмодель ГНІВ – ЦЕ ГОЛОС: **відголос гніву** (...страх перед розпробою — *є відголосом суспільного гніву та невдоволення....* [ГРАК, журнал «НВ»]).

– 2022–2023: **здоровий гнів** (*Потрібно вивільнити здоровий гнів, який мотивує, а не руйнує*. [ГРАК, журнал «НВ»]), **безсилий гнів** (...скаженіють і вибухають *безсилим гнівом та ракетами російські фашисти*. [ГРАК, «Zaxid.net»]).

3. ГНІВ – ЦЕ ВІЙНА, БОРОТЬБА, ЗБРОЯ

– 2020–2021: **громадський гнів** (*Жахливим нагадуванням про громадський гнів, що зростає, стало трагічне самоспалення Ірини Славіної...* [ГРАК, журнал «НВ»]), **суспільний гнів** («...пандемія коронавірусу...це більше розпалила *суспільний гнів* у бік Пекіна.... [ГРАК, журнал «НВ»]);

– 2022–2023: **революція гніву** (...вона анонімно видає журнал, який викликає *революцію гніву* серед її однокурсників. [ГРАК, журнал «НВ»]), **народний гнів** (*Він закликав нардепів з колишньої ОПЗЖ не зволікати й не чекати на народний гнів*. [ГРАК, «UNIAN.NET»]), **мотивовані гнівом** (*Деякі доповідачі мотивовані гнівом на Росію через зростання цін на такі основні продукти, як бензин і зерно...* [ГРАК, «Наші гроші»]), **гартовані гнівом** (*«Гартовані гнівом» також бере участь у конкурсі документальних фільмів...* [ГРАК, «Zaxid.net»]), **снаряди гніву** (...хай летять *мого гніву снаряди...* [ГРАК, Інтернет-газета «Україна молода»]).

4. ГНІВ – ЦЕ СПОКУСА

– 2020–2021: **піддаватися гніву** (...І чим більшому гніву вони піддаються, тим більше вони взаємодіють і більше споживають.... [ГРАК, «UNIAN.NET»]);

– 2022–2023: **піддатися гніву** (Він ... нарешті **піддався своєму гніву** й проханням Іродіади. [ГРАК, журнал «НВ»]), **втриматися від гніву** (...міжнародникам важко **втриматися від праведного гніву**. [ГРАК, «UNIAN.NET»]).

5. ГНІВ – ЦЕ СУПРОТИВНИК (У БОРОТЬБІ)

– 2020–2021: **гнів – вбивця** (... **гнів – вбивця стосунків**. [ГРАК, «Українська правда»]), **зазнати поразки від гніву** (Суспільство... завжди **знавало поразки від власного гніву та агресії**... [ГРАК, «UNIAN.NET»]), **захистити від гніву** (... вона **не захистить від праведного гніву істинних демонстрантів**. [ГРАК, «LB.ua»]), **бути під прицілом гніву** (Тому політики й намагаються маневрувати, виводячи самих себе та свої команди **з-під прицілу народного гніву**. [ГРАК, Інтернет-газета «День»]);

– 2022–2023: **жертви їхнього гніву** (...як **убезпечити українців від контактів з потенційними жертвами їх праведного гніву** з московщини за кордоном. [ГРАК, «UNIAN.NET»]), **стримувати гнів** (... «**Бійтеся нашого гніву, вам його не стримати!**» [ГРАК, «Zaxid.net»]).

6. ГНІВ – ЦЕ ТВАРИНА, ЗВІР

– 2020–2021: **дикий гнів** (...Зеленський був у **дикому гніві**... [ГРАК, Інтернет-газета «Дзеркало тижня»]), **приборкати гнів** (Цей народний **гнів не можуть приборкати** навіть **прислані російські війська**... [ГРАК, Інтернет-газета «Високий замок»]);

– 2022–2023: **лапи гніву** (**Лапи гніву: Легенда про самурая**... [ГРАК, «UNIAN.NET»]), **вивільнити гнів** (Потрібно **вивільнити здоровий гнів**, який мотивує, а не руйнує. [ГРАК, журнал «НВ»]), **дикий гнів** (...**російський говір викликав у людей дикий гнів**.... [ГРАК, «UNIAN.NET»]).

7. ГНІВ – ЦЕ СТИХІЯ, ПРИРОДНИЙ ОБ'ЄКТ/ЯВИЩЕ

– 2020–2021: **цунамі гніву** (У будь-який момент ці хвилі могли перетворитися на **цунамі народного гніву**... [ГРАК, «LB.ua»]), **буря гніву** (Новина про цей напад... **здійняла бурю гніву серед лав озброєної опозиції**. [ГРАК, «Мілітарний»]), **хвиля гніву** (Її **знесла хвиля журналістського гніву**... [ГРАК, Інтернет-журнал «Український тиждень»]), **прорвати плотину гніву** (...**починають рубати маржу в таких розмірах, що загрожує прорвати плотину народного гніву** у розпал пандемії. [ГРАК, «Наші гроші»]);

– 2022–2023: **руйнівний гнів** (...**їхній гнів буває руйнівним**. [ГРАК, «UNIAN.NET»]), **стихийний гнів** (...**стихийний народний гнів** набирав форму революції... [ГРАК, Інтернет-журнал «Український тиждень»]), **громовідвід для гніву** (...**ці патрулі стали громовідводом для їхнього гніву**... [ГРАК, «Мілітарний»]), **хвиля гніву** (Ці **призначення викликали хвилю гніву** з боку антифашистських активістів... [ГРАК, «Європейська правда»]), **гнів тече лавою** (Зберігайте свій гнів... **незабаром він потече лавою**.... [ГРАК, «Новини Хмельницького «Є»»]).

8. ГНІВ – ЦЕ ВОГОНЬ, ВИБУХ, СВІТЛО, ВИСОКА ТЕМПЕРАТУРА

– 2020–2021: **спалах гніву** (**Громадський гнів спалахнув** у вівторок... [ГРАК, «Європейська правда»]), **запечений гнів** (...**обличчя її виражало не вроду, а запечений гнів**. [ГРАК, Інтернет-газета «Україна молода»]), **іскра гніву** (**Іскра саме їхнього гніву** почала **пожежу в Україні** навколо **Бабиного Яру**... [ГРАК, журнал «НВ»]), **вибух гніву** (...**ми готові дати нашому гніву вибухнути**... [ГРАК, Інтернет-газета «Україна молода»]), **спопеляючий гнів** (...**знайомився з її спопеляючим гнівом**... [ГРАК, журнал «НВ»]);

– 2022–2023: **запал гніву** (...**повірили у запалі гніву народного** і прийняли за своїх, а виявилися **обманутими**. [ГРАК, «LB.ua»]), **спалах гніву** (Навіть найменший подразник міг спричинити в них **спалах неконтрольованого гніву**. [ГРАК, «LB.ua»]; «**Наші імпульсивність,**

спалахи гніву, агресія зараз будуть дуже небезпечні... [ГРАК, «UNIAN.NET»]), вибухнути гнівом (...пропагандист Азарьонук «вибухнув» несамовитим гнівом.... [ГРАК, «UNIAN.NET»]).

9. ГНІВ – ЦЕ РІДИНА, РЕЧОВИНА В КОНТЕЙНЕРІ, ВМІСТИЩЕ

– 2020–2021: *виплеск гніву (...йому дуже хочеться виплеснути і внутрішнє напруження, і найголовніше — внутрішній гнів. [ГРАК, журнал «НВ»]), впасти в гнів (Чиновник високого рангу впав у неабиякий гнів... і наказав схопити Філіпа і тих, хто був з ним. [ГРАК, журнал «НВ»]), налитись гнівом (Налита гнівом, як пивна діжка. [ГРАК, «LB.ua»]);*

– 2022–2023: *чаша гніву (...переповнюючи чашу гніву Господнього... [ГРАК, Інтернет-газета «Високий замок»]), об'єми гніву (Всередині будуть величезні об'єми гніву на кривдника.... [ГРАК, «Українська правда»]), виплеснути гнів (...Захід... хоче виплеснути свій гнів на Росію.... [ГРАК, «Європейська правда»]), захлинатися гнівом (...чимала частина українського суспільства захлиналась праведним гнівом... [ГРАК, Інтернет-газета «Україна молода»]);*

10. ГНІВ – ЦЕ РОСЛИНА

– 2020–2021: *грона гніву (...зріють, зріють грона Божого гніву... [ГРАК, Інтернет-газета «Високий замок»]);*

– 2022–2023: *корені гніву (...Український гнів має глибокі корені, які сягають щонайменше 2014-го року. [ГРАК, Інтернет-журнал «Український тиждень»]).*

11. ГНІВ – ЦЕ МІРА СПРАВЕДЛИВОСТІ, МОРАЛЬ

– 2020–2021: *справедливий гнів (...намагаємося з'ясувати, чи справедливий гнів фанатів. [ГРАК, журнал «НВ»]), праведний гнів (... мешканці шістнадцятиповерхівки спрямували свій праведний гнів на ЖЕК, який обслуговує будинок. [ГРАК, «LB.ua»]);*

– 2022–2023: *Божий гнів (Нехай гнів Божий і відплата невідворотна, обіцяна для душоубців, впаде на них! [ГРАК, «LB.ua»]), об'єктивний гнів (...Це – об'єктивний гнів і це нормально. [ГРАК, «Українська правда»]).*

Якщо ж здійснювати порівняння частотності вживання різних метафоричних моделей у різні періоди, проведене дослідження демонструє, що в українських медіатекстах за 2020–2021 роки ГНІВ найчастіше концептуалізувався як СВІТЛО, ВОГОНЬ, ВИБУХ, ВИСОКА ТЕМПЕРАТУРА (21%); СТИХІЯ, ПРИРОДНІЙ ОБ'ЄКТ/ЯВИЩЕ (17%); МІРА СПРАВЕДЛИВОСТІ, МОРАЛЬ (13%).

Водночас, в сучасних українських медіатекстах за 2022–2023 роки найчастотнішою метафоричною моделлю виявилась модель ГНІВ – СТИХІЯ, ПРИРОДНІЙ ОБ'ЄКТ/ЯВИЩЕ (26%). Також зараз переважають такі моделі метафоризації ГНІВу, як ГНІВ – РІДИНА, РЕЧОВИНА В КОНТЕЙНЕРІ, ВМІСТИЩЕ (14%), ГНІВ – ВІЙНА, БОРОТЬБА, ЗБРОЯ (12%) та ГНІВ – СВІТЛО, ВОГОНЬ, ВИБУХ, ВИСОКА ТЕМПЕРАТУРА (11%). Крім цього, у межах метафоричної моделі ГНІВ – ІСТОТА було виокремлено модель ГНІВ – ГОЛОС (2020–2021), а в межах метафоричної моделі ГНІВ – ОБ'ЄКТ було виявлено інваріант ГНІВ – ЧАС (2022–2023).

Якщо ж порівнювати динаміку в наповненні концепту за два досліджувані періоди, то початок повномасштабного вторгнення в 2022 році, безперечно, призвів до значної зміни фокусу медіа. Риторика, що використовувалась для опису гніву, змінилася, щоб відобразити нову реальність. У період військових дій гнів часто почав асоціюватися з боротьбою, війною та навіть зброєю, що відображає підвищення рівня соціальної напруженості та емоційного реагування на події. Це пояснює зростання відносної частоти такого типу метафор після 24 лютого.

Окрім цього, в цей період починають часто використовуватись метафори, що сприяють мобілізації населення та формуванню патріотичних почуттів. У 2022–2023 роках помітними стали нові сполуки, такі, як *гартовані гнівом, мотивовані гнівом*, що мають на меті (особливо в медіатекстах) донести до українців, що потрібно направити свій гнів у правильне русло, а саме на боротьбу з ворогом. Відповідно, зростання відносної частоти метафори ГНІВ –

ВІЙНА, БОРОТЬБА, ЗБРОЯ свідчить про адаптацію медіа до умов війни, де такі метафори краще резонують з емоційним станом суспільства та допомагають у формуванні необхідних наративів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Використання інструменту Concordance у поєднанні з різного роду CQL-запитами на базі створених підкорпусів медіатекстів дозволило детально дослідити та проаналізувати вживання та способи метафоризації концепту ГНІВ в різних контекстах та у різні часові періоди.

Два створені підкорпуси медіатекстів дали змогу виявити вербалізатори концепту ГНІВ та виокремити різного роду метафоричні словосполучення (прикметник + емоція, іменник + емоція, дієслово + емоція) з метою аналізу того, як вони видозмінились в період двох років до та після початку повномасштабного вторгнення.

Таким чином, результати дослідження показали, що метафоризація концепту ГНІВ в сучасних українських медіатекстах відображає актуальні соціально-політичні реалії та відіграє важливу роль у формуванні суспільної думки. Відповідно, можна зробити висновок про те, що динаміка у частоті використання метафоричних моделей корелює з соціополітичними змінами в українському суспільстві. Перспективи подальших досліджень можуть включати аналіз інших емоційних концептів та особливостей їхньої метафоризації з плином часу як у медіатекстах, так і в інших типах дискурсу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Генеральний регіонально анотований корпус української мови (ГРАК) / М. Шведова, Р. фон Вальденфельс, С. Яригін, А. Рисін, В. Старко, Т. Ніколаєнко та ін. Київ, Львів, Єна, 2017–2024. URL: <http://uacorpus.org/Kyiv/ua>.
2. Василенко А., Станкевич Л. Теоретичні аспекти метафори як засобу впливу в мас-медійному дискурсі. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Т. 33, № 5. 2022. С. 108–114.
3. Lakoff G. The contemporary theory of metaphor. *Metaphor and Thought*. 1993. P. 202–251.
4. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors we live by*. Chicago; L. : The Univ. of Chicago Press. 1980. 256 p.
5. Kövecses Z. Some recent issues in conceptual metaphor theory. *Researching Metaphors*. 2022. P. 29–41.
6. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава: Довкілля. К. 2008. С. 542–555.
7. Kövecses Z. Conceptualizing emotions. A revised cognitive linguistic perspective. *Poznan Studies in Contemporary Linguistics* 50(1). 2014. P. 15–28.
8. Kövecses Z. *Metaphor and emotion: Language, culture, and body in human feeling*. Cambridge: Cambridge University Press. 2003. 223 p.
9. Слободян М. Метафоризація як когнітивний процес. *Актуальні проблеми слов'янської філології*. № 24. 2011. С. 460–467.
10. Єщенко Т. Метафора: від структурного аналізу до функціонально-когнітивного. *Лінгвістичні студії : зб. наук. праць*. № 5. Донецьк: ДонНУ. 1999. С. 276–278.

УДК 821.161.2.09Матіос(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-210-43>

АРХЕТИПНІ ОЗНАКИ ПОЕТИКИ МАРІЇ МАТІОС (НА МАТЕРІАЛІ ПОВІСТІ «АРМАГЕДОН УЖЕ ВІДБУВСЯ»)

ARCHETYPAL FEATURES OF MARIIA MATIOS' POETICS (BASED ON THE NOVEL «ARMAGEDDON HAS ALREADY HAPPENED»)

Фока М.В.,

orcid.org/0000-0001-9172-4642

Scopus Author ID: 57908279000

доктор філологічних наук, професор,

завідувач кафедри германських мов, зарубіжної літератури

та методик їхнього навчання

Центральноукраїнського державного педагогічного університету

імені Володимира Винниченка

У статті окреслено архетипні ознаки поетики, що передбачає визначення сукупності художніх прийомів, які забезпечують довершену реалізацію ідеї твору, його цілісність та високий рівень художності. Осмислення художніх прийомів передбачає їхнє розуміння як варіативності засобів, застосованих автором: власне прийоми, художні образи, символи тощо. Особливе значення та посилений енергетичний вплив їм надає розкриття внутрішнього світу автора, а також звернення до колективного несвідомого в юнгіанському тлумаченні. Використання психологічного контексту та літературознавчий аналіз таких елементів тексту дозволяє краще оцінити їхню художність та наблизитися до розуміння автора, зокрема його світогляду.

Методологічний курс розвідки окреслюємо як визначення архетипної поетики художнього тексту. З цією метою використано приклади з творчості сучасної української письменниці Марії Матіос, чия проза виявляє яскраві тенденції до психологізації та втілення значимих загальнолюдських концептів. Предметом дослідження є специфіка втілення архетипів у повісті «Армагедон уже відбувся» та їхня роль у моделюванні художнього світу та інтеграції в нього авторського світобачення.

Центральним образом повісті, який увиразнено заголовком, є Армагедон або Апокаліпсис. З'ясовано його значення в біблійному вимірі та індивідуальному, авторському, де визначено певні відмінності. Марія Матіос не тлумачить це як певний кінець, натомість убачає потенціал до трансформації та порятунку, тривання після завершення, що суголосно з юнгіанським архетипом Відродження та Оновлення як однією з його варіацій. Армагедон у повісті індивідуалізовано, тобто головний герой проживає свій власний кінець світу, який виакцентує метаморфози ключових загальнолюдських архетипів, з утіленнями яких він контактує. Так, спостерігаємо десакралізацію архетипів Великої Матері та Божественної дитини як наслідок бездуховності та її примноження на неплодному ґрунті. Однак за допомогою образної системи персонажів Марія Матіос представляє як есхатологічні візії, так і надію на світле майбутнє в образі доньки Світлани. Ці феномени відображено за допомогою виразних художніх образів, зокрема інтер'єрних деталей, а також дій головних персонажів.

Ключові слова: аналітична психологія, архетип, Марія Матіос, поетика, психологізм, психопоетика.

The paper outlines the archetypal features of poetics, which involves defining a set of artistic techniques that ensure the perfect realization of the idea of a literary work, its integrity and a high level of its artistry. The comprehension of artistic techniques implies their understanding as a variety of means used by the author: techniques themselves, artistic images, symbols, etc. The disclosure of the author's inner world, as well as the appeal to the collective unconscious in the Jungian interpretation, give them special significance and enhanced energetic influence. The use of the psychological context and literary analysis of such text elements allows us to better assess their artistry and come closer to understanding the author, in particular his/her worldview.

The methodological approach of the research is defined as the definition of the archetypal poetics of a literary text. For this purpose, examples from the work of the modern Ukrainian writer Mariia Matios, whose prose reveals vivid tendencies towards psychologization and the embodiment of significant universal concepts, have been used. The subject of the research is the specificity of the embodiment of archetypes in the story

“Armageddon Has Already Happened” and their role in modeling the artistic world and integrating the author’s worldview into it.

The central image of the story that is emphasized by the title is the Armageddon, or the Apocalypse. Its meaning in the biblical dimension and the individual author’s understanding is clarified, where certain differences are identified. Maria Mathios does not interpret this as a certain end, but instead sees the potential for transformation and salvation, a continuation after the end, which is consistent with the Jungian archetype. This is in line with the Jungian archetype of Renaissance and Renewal as one of its variations. In the novel, the Armageddon is individualized, that is, the main character lives his own end of the world, which accentuates the metamorphoses of key universal archetypes, the embodiments of which he comes into contact with. Thus, we observe the desacralization of the archetypes of the Great Mother and the Divine Child as a consequence of spirituality and its multiplication on barren soil. However, through the imaginative system of characters, Mariia Matios presents both eschatological visions and hope for a brighter future in the image of daughter Svitlana. These phenomena are reflected through expressive artistic images, including interior details, as well as the actions of main characters.

Key words: analytical psychology, archetype, Mariia Matios, poetics, psychology, psychopoetics.

Постановка проблеми. Поняття поетики є одним з найдавніших категорій у літературознавстві. Варто лише згадати відому працю Арістотеля «Поетика», де філософ осмислював джерела художності, її основні принципи та критерії її оцінки. Широка осяжність цього терміну спричинила досить різні вектори пошуків предмету поетики, які окреслено, зокрема, у праці Г. Клочека «Енергія художнього слова», з яких, услід за дослідником, обираємо за основний таке розуміння поетики, як «*системи творчих принципів*», що передбачає певну «*художню форму*» та «*цілісність*», як ключові показники «*майстерності письменника*» [1, с. 16]. Своєю чергою, це передбачає різні напрями вивчення явища та створює передумови для розмежування загального уявлення про поетику на своєрідні підрозділи: поетика окремих компонентів (метафори, композиція), поетика окремого літературного твору/письменника/жанру тощо.

Для заглиблення в природу поетикального сконцентруємо увагу на повісті Марії Матіос «Армагедон уже відбувся». Зважаючи на потужні інтенції авторки до інтимності, філософічності та глибокого відображення психічних феноменів, вважаємо доцільним використання психопоетикальної методології, що передбачає психологоспрямоване прочитання художнього тексту із застосуванням різних підходів для всебічного осягнення відбитків психосвіту в слові [2]. Для осмислення системи художніх принципів, які сприяють наближенню читача до внутрішнього світу персонажів і, як результат, самої авторки, варто звернутися також до іншої методології, яка надає певні критерії для аналізу, – теорію архетипів, сформовану К. Г. Юнгом у працях «Архетипи і колективне несвідоме», «Аіон: нариси щодо символіки самості» тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «поетика», відоме ще з античних часів, не втратило своєї актуальності й донині. Теоретичні аспекти формулювання поняття «поетика» та визначення її критеріїв ґрунтовно представлено в працях Г. Клочека [1], Ю. Коваліва [3], А. Ткаченка [4] та ін. Інструменти вивчення особливостей поетики конкретного письменника знаходимо в дослідженні О. Турган, яка детально вивчає експресіоністичну поетику в творчості Гр. Тютюнника [5]. Методологічну основу для психологоспрямованих пошуків черпаємо в психопоетикальній концепції, окресленій С. Михидою [2].

Вивчення ж творчості Марії Матіос в українському літературознавстві представлене осмисленням міфопоетики в працях Н. Завадської [6], Г. Павлишин [7] та Я. Савощенко [8] та образної системи в розвідці О. Буряк [9], а власне архетипний аналіз пропонують О. Підгорна [10], О. Івашина [11] та ін. Аналіз цих досліджень дає підстави висувати про особливу увагу авторки до втілення архетипів у художньому тексті, центральними з яких є архетипи Великої Матері та Божественної Дитини як особливо сакральні й дотичні до авторського психосвіту.

Метою наукової розвідки є визначення специфіки художнього втілення юнгіанських архетипів у творчості Марії Матіос на матеріалі аналізу колективного несвідомого в прозі «Армагедон уже відбувся». Звернення до архетипів є однією з ключових рис авторської поетики,

оскільки художні образи та прийоми, спрямовані на відображення складних психічних феноменів особистісного та загальнолюдського значення, розкривають особливості художнього мислення та літературної майстерності Марії Матіос, а також її внутрішній світ, який постає в символічному виявленні. Для реалізації мети ставимо такі **завдання**: визначити зв'язок поетики із психопоетикальними дослідженнями; з'ясувати роль архетипів та їх текстуальної імплементації в розумінні поетики письменниці та в розкритті психосвіту; проаналізувати сукупність авторських прийомів та засобів, які надають тексту архетипності загальнолюдського значення.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що кожен довершений літературний твір побудований як система, у якій усі компоненти пов'язані між собою та працюють на єдину мету, що його можна охарактеризувати як «*функціональну цілісність*» [1, с. 26] із гармонійною взаємодією змісту й форми. Елементом художньої системи Г. Клочек називає *прийом*, який уважає засобом творення художньої якості [1, с. 30].

З урахуванням системного підходу зміст твору визначає вибір художніх засобів, а засоби тією чи тією мірою впливають на сприйняття змісту [1]. До того ж для найглибшого розуміння літературного твору важливо враховувати, що першопочатково породжує зміст, звідки беруть початок ідеї, які пізніше матеріалізуються в художньому слові й здатні резонувати зі свідомим та несвідомим читачів. Виявлення тих і тих аспектів уможливорює симбіоз методологій літературознавства й психології, зокрема застосування психопоетикальної методології й осягнення психосвіту автора.

Однією з домінантних особливостей творчості Марії Матіос є психологізм, який, зокрема, проявлений через втілення загальнолюдських значимих ідей – архетипів. Тому одним із доречних інструментів для розкриття поетики авторки й індивідуальної особистості є аналітична психологія, а саме: юнгіанські погляди на комплекси індивідуального несвідомого та архетипи колективного. У цій розвідці за ілюстративний матеріал обираємо повість «Армагедон уже відбувся» та фокусуємо увагу на архетипах колективного несвідомого, оприявленних у тексті. Своєю чергою, сукупність художніх прийомів, які це забезпечуватимуть, і вважатимемо *архетипною поетикою* письменниці.

Центральним образом твору, що постає вже з назви, є Армагедон. У Великій українській енциклопедії знаходимо такі актуальні нам визначення цього слова: «2) Біблійна назва місця першої та вирішальної битви Бога з дияволом; 3) у юдейській та християнській есхатології – власне битва, що станеться наприкінці часів та ознаменує кінець світу. Для праведників із неї розпочнеться визволення; 4) переносно – катаклізм, масштабна невідворотна катастрофа» [12]. Відомим синонімом до слова «армагедон», що також активно вживається в різних дискурсах, є апокаліпсис, тому в праці Н. Завадської йдеться саме про апокаліптичні мотиви як складники есхатологічної моделі прози Марії Матіос [6].

Спробуймо осягнути, як утворено апокаліпсисну модель і які чинники в художньому світі письменниці її формують.

Армагедон/апокаліпсис як концепт потенційно спрямовує думки сучасного читача до сфери сакрального, переважно пов'язаного з релігійними системами. Зокрема, в українському культурному просторі домінантним є християнство. Н. Астрахан зазначає, що нині «літературознавство у своєму розвитку спирається на біблійну герменевтичну традицію, намагається врахувати її досвід» [13, с. 6]. «Усталеним є бачення Апокаліпсису як кінця світу, припинення існування катастрофічним моментом, після якого часу вже не буде, тобто обов'язкового фіналу земного буття, завершення історії». Відповідно, цьому є низка передвісників, які описано в «Об'явленні Івана Богослова» [13, с. 7].

Однак К. Г. Юнг, концепцію якого засновано на різних міфологічних/релігійних системах, не розглядає Армагедон як Абсолют, тому не формулює це як архетип – щось загальнолюдське. Натомість у його вченні фігурує архетип Відродження в кількох його варіаціях [14, с. 150].

Це суголосно з найменуванням повісті Марії Матіос «Армагедон уже відбувся», адже з цього міркуємо, що події твору – це щось після, а отже, відбулося **Відродження** у формі *Renovatio* (дослівно – **Оновлення**), тобто «сутнісне перетворення» [14, с. 151].

Марія Матіос моделює художній світ після певного зламу, який *уже відбувся* в минулому, коли «молодюський» Іван Олексюк проштрикнув залізним щупаком сховану в стіні жінку [15, с. 39]. Глобально нічого не сталося, але цей момент став переломним для центрального персонажа, тому для нього й відбувся Апокаліпсис. Письменниця певною мірою суб'єктивує його, адже амбівалентно можна тлумачити фразу з тексту: «Кінець світу приходить із кінцем кожної людини й кожної речі» [15, с. 39], тобто певною мірою для кожного він свій. Але, згідно з уявленнями про архетип Відродження, цей кінець стає початком нового світу, який і змальовує письменниця за допомогою **художнього втілення трансформованих архетипів** у «*післяармагедонні*».

Передусім своєрідними формантами апокаліптичної поетики є художні образи на позначення базових архетипів та концептів, які відносяться до сакральної сфери. Наприклад, **Бог** у прозі Марії Матіос частіше здобуває саме подобу жінки – **Божої Матері**, що вказує на домінуючу роль архетипу **Великої Матері** в умовній ієрархії структури колективного несвідомого письменниці. Божа Матір є початком і кінцем усього суцього, адже навіть після смерті душа повертається до божественної утроби, що змальовано в численних художніх образах, які набувають функцій символу. У повісті «Армагедон уже відбувся» таким символом є «невисохла криничка у траві край городу», куди відлітає душа Івана Олексюка, зображена як «щось дуже знайоме, хоча й давно затолочене і забуте», що символізує повернення до витоків [15, с. 39].

Своєрідну антитезу становить художній образ, який символізує безбожність та бездуховність, – знята ікона Божої Матері: «Потьмяніла *ікона* незвично великих як для житлової кімнати розмірів *сиротливо валялася* на ліжку із залізними бильцями, окремо від скла й дерев'яної рами» [15, с. 13]. Позбавлене належного оформлення й заковане в залізні ґрати, сакральне зображення розкриває байдуже ставлення нащадків Івана до божественності та насильницькі мотиви в поведінці під впливом жадоби до збагачення. Відсутність творчого потенціалу символізує «зяюча пустотою неглибока ніша в стіні» [15, с. 14] на місці образу – символічна безплідна утроба, яка не може породити нове життя для продовження існування світу. Підтвердженням цього є формулювання «Армагедон уже відбувся», яке вказує на те, що світу далі немає, принаймні в його духовному вимірі. У такий спосіб повість стає пересторогою зневаги до сакрального, зокрема материнського, яке здатне давати нове життя. Основним художнім засобом, який слугує для реалізації цієї ідеї, є інтер'єрна деталь, що має глибокий символічний підтекст.

Продовження світогляду Івана Олексюка, тобто його «*післяармагедоння*», бачимо в діях його синів: Петра, Сильвестра та Ореста, які на початку твору займаються грабунком пам'яті батька. В образах трьох синів Марія Матіос критикує негативні прояви національного характеру, сформовані дегуманізацією радянських часів і штучною бідністю. Притлумлена здатність до власного творення й народження нових смислів сприяє розвитку загарбницької моделі поведінки, нехарактерної для традиційного менталітету земляків письменниці. Засліплені прагненням знайти спадок понад усе, діти символічно вишкрібають і так порожнє черевко Божої Матері: «– Ну, де? Де він їх тримав? – Петро, закачавши рукава до ліктів, тепер уже шарив у проймі зяючої дірки в стіні» [15, с. 14], чим демонструють неспроможність до конструктивного розвитку.

Влучну характеристику Олексюкам Марія Матіос вкладає в уста односельчан: «вони такі скупі, що с...и би – і те гівно їли би, аби лише не витрачатися, дарма, що грошей – повні кишені й банки. Не трилітрові» [15, с. 25]. Також можна припустити, що у такий спосіб вербалізовано й один із біблійних гріхів – **жадібність**. Марія Матіос критикує як крайній прояв цього недоліку в трьох синах зокрема, так і їхнього роду в цілому, схильного до «безперебійних

пошуків... задавнених скарбів Довбуша та статків якогось новітнього розбійника». У синах втілено апогей морального апокаліпсису, що відтворено за допомогою прийому художнього паралелізму: «Картина була така моторошна, що навіть не втомлене одвічною роботою сонце зайшло за самотню хмару» [15, с. 27].

Зневагу до традиційних цінностей оприявлено також у ставленні старшого сина до пам'яті покійного батька. Петро відчуває «дику лють», коли жінка брата нагадує йому про потребу достойного поховання: «А чи тепер, Маріє, не все одно, де його закопають?! Чи під парканом не така сама земля?» [15, с. 15]. У більшості творів Марії Матіос зображено досить забобонних буковинців, які зважають на народні прикмети й вірування, зокрема Юр'яна зі збірки «Нація», Доцька з роману «Майже ніколи не навпаки», Борсуки з «Черевички Божої Матері». Однак сини Олексюка відрікаються від сакрального-міфологічного простору, не зважають на традиції та знаки. Письменниця зображує моторошну картину з покійником, який лежить у найбільшій кімнаті з незавішеним дзеркалом (також інтер'єрна деталь), через що «здавалося, що в кімнаті лежать два покійники і що вони змагаються один з одним: хто кого перележить, чи хто швидше встане, щоб сховати від людського ока безсоромне і недоречне цієї миті плесо дзеркала» [15, с. 20–21].

Марія, дружина середнього сина, уособлює залишок *Божественної Матері*, її слабкий слід на збіднілому ґрунті душ трьох чоловіків, які вчиняють майже комічну, але при цьому вкрай трагічну наругу над помешканням померлого. Авторка описує її як «високу худу жінку» [15, с. 15] з «жовтим, ніби з льоху» [15, с. 17] обличчям, «трохи в чорному, трохи в картатому» [15, с. 17]. Саме вона намагається бути голосом совісті, але в апокаліптичному світі повісті символічна *Діва Марія* майже *німа*, що передано через описи її рухів та голосу: «безшелесно», «ще тихіше», «монотонно», з «безбарвним» голосом; а також *глуха* до людської мови: «Марія ненадовго затуляла руками вуха, але й далі незрушно сиділа при хвiртці» [15, с. 18]. Інші невістки так само «у цій хаті слова не мали», що вказує на розірваний зв'язок з жіночими архетипами взагалі, тож ні Велика Мати, ні власна Аніма кожного з братів не здатні пом'якшити їхнього гніву.

У такий спосіб спостерігаємо руйнування традиційної сім'ї й нівеляцію сакрального зв'язку, який мав би бути підтриманий архетипом *Священного Союзу*. Діти чинять наругу над батьківським домом – символічною утробою, з якої вийшли, – люті через те, що батько «не мав душі для них» [15, с. 43], тож тепер змушені шукати «мертвечину – татове золото» [15, с. 68].

Ключ до зміцнення авторка вкладає лише в образ доньки Світлани, яка «виросла, як не його» [15, с. 53]. Вона постає альтернативою бездуховності, представленої в образах братів. Марія Матіос не ідеалізує стосунки доньки з батьком, але все одно наділяє Світлану рисами *архетипу Божественної Дитини* – невинністю, трепетною любов'ю, яку вона викликала навіть у Олексюка, досить жорсткого до дітей, що він невчасно витлумачив: «І Йван, не признаючись сам собі, пишався її мовчазною любов'ю. Світланка любила тата якось так тихо й лагідно» [15, с. 53]. Зрештою дівчина обирає власний шлях розвитку, звільняється від «клітки» [15, с. 64] родинного гріха й тягаря історії шляхом відокремлення від сім'ї й прощення батька, прийняття можливих причин його злочину й неідеальності світу загалом. Очевидно, саме тому Світланці дістаються матеріальні багатства Івана, які з такою жагою шукали її брати.

Таким чином, визначення ключового *архетипного ядра* художнього твору та образів, які його формують, дозволяють з'ясувати найбільш значимі для письменника концепти. Відповідно, їх можна вважати своєрідними тригерними точками, у яких внутрішній світ мисткині втілено найбільш явно, і саме тому вони є найбільш енергетично зарядженими, а отже, такими, що відгукуються в читача. Літературознавча обробка цих образів дозволяє наблизитися до розуміння поетики Марії Матіос, адже вони найбільш влучно виакцентовують її письменницьку майстерність, а також ілюструють світоглядні переконання та морально-етичні погляди особистості.

Висновки. Майстерність письменника полягає в доречному застосуванні художніх засобів для найбільшої енергетичної цінності тексту, тобто потенційного впливу на читача. Найбільш значимими при цьому є образи, що несуть у собі суттєвий відбиток внутрішнього світу письменника. Для творчості Марії Матіос такими вважаємо архетипи, які беруть свій початок у колективному несвідомому (за К. Г. Юнгом).

У повісті «Армагедон уже відбувся» своєрідним ядром є архетип Відродження, який відображено через перетворення художнього світу навколо головного героя, який і запускає цей процес у минулому. Натомість наслідки цього вбачаємо в розгортанні подій сучасності та образах (зокрема за допомогою інтер'єрної деталі), що втілюють трансформації архетипів Матері та Дитини в «післяармагедонні». Це символізує бездуховність та моральне збідніння, спричинене зростанням на такому ж бездуховному ґрунті, сформованому історичними перипетіями. Однак Марія Матіос дає надію й навіть пропонує вихід, що надає повісті притчового характеру й відображає світоглядну позицію самої авторки стосовно можливості відродження нації, усвідомлення помилок минулого, завдяки чому абсолютно можливим стає світле майбутнє.

Ще більшої глибини осмисленню повісті Марії Матіос «Армагедон уже відбувся» дасть інтерпретація індивідуального несвідомого (за К. Г. Юнгом), що стане метою нашого наступного дослідження, а подальше вивчення архетипів у творчості письменниці в цілому відкриє нові горизонти в осмисленні істинних художніх смислів у творах Марії Матіос.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ключек Г. Енергія художнього слова : збірник статей. Кіровоград : РВЦ Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, 2007. 448 с.
2. Мишида С. Психопоетика українського модерну: Проблема реконструкції особистості письменника. Кіровоград : «Поліграф–Терція», 2012. 357 с.
3. Літературознавча енциклопедія : У двох томах. / Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. К : ВЦ «Академія», 2007. Т. 2. С. 233–236.
4. Ткаченко А. О. Мистецтво слова (Вступ до літературознавства). 2-е вид., випр. і доп. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2003. 448 с.
5. Турган О. «...Відчуваю людину, як рана сіль»: експресіоністична поетика в творчості Гр. Тютюнника. *Волинь філологічна: текст і контекст : зб. наук. пр.* 2017. № 23. С. 204–220.
6. Завадська Н. Міфопоетика простору у прозі Марії Матіос : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Київ, 2018. 20 с.
7. Павлишин Г. Міфопоетична інтерпретація символів у прозі Марії Матіос. *Питання літературознавства.* 2011. Вип. 82. С. 28–34.
8. Савощенко Я. А. Фольклоризм авторської прози Марії Матіос : автореф. дис. ... канд. філол. наук. 10.01.07. Київ, 2019. 20 с.
9. Буряк О. Ф. Образ матері в романі Марії Матіос «Мамі». *Закарпатські філологічні студії.* 2023. Вип. 31. С. 195–199.
10. Підгорна О. Архетипна структура буковинського нарративу Марії Матіос (конспект роману «Солодка Даруся»). *Літератури світу: поетика, ментальність і духовність.* 2018, Вип. 11. С. 212–223.
11. Івашина О. Психологізм у творчості Марії Матіос: теоретичні та прикладні аспекти. *Закарпатські філологічні студії.* 2023. Т. 1, Вип. 29. С. 269–274.
12. Харьковченко Є. А. Армагеддон. *Велика українська енциклопедія.* URL : <https://vue.gov.ua/Армагеддон> (дата звернення : 25.07.2024).
13. Астрахан Н. Апокаліпсис як альтернатива нескінченності страждання: до питання про витоки художньої концептуалізації історії та мистецтва. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції.* 2022. № 20. С. 6–13. <https://doi.org/10.28925/2412-2475.2022.20.1>
14. Юнг К. Г. Архетипи і колективне несвідоме. Пер. з нім. К. Котюк; наук. ред. О. Фешовець. 2-ге опрац. вид. Львів : Видавництво «Астролябія», 2018. 608 с.
15. Матіос М. Армагедон уже відбувся: повість. Львів : ЛА «Піраміда», 2011. 112 с.

УДК 81'373.7:620.9

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-210-44>

ПРОЦЕС ФРАЗЕОЛОГІЗАЦІЇ ЯК ЗАСІБ ТВОРЕННЯ ТЕРМІНІВ ЕНЕРГЕТИКИ

THE PROCESS OF PHRASEOLOGIZATION AS A MEANS OF TERMINOLOGY FORMATION IN THE FIELD OF ENERGY

Харчук Л.В.,

orcid.org/0000-0003-0063-1956

Scopus-Author ID: 57816719000

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української мови

Національного університету «Львівська політехніка»

Термінологічна система галузі енергетики є однією з найдинамічніших, а в сучасних реаліях розвитку нашої держави вона потребує постійного оновлення, отже, й поповнення новими термінами. Позаяк функціонування будь-якої галузевої терміносистеми передбачає нерозривний зв'язок з іншими стилями мовлення, спостережено постійну взаємодію терміносистем із загальноживаною лексикою, завдяки чому галузеві термінології насичуються семантично і стилістично модифікованими термінами. У дослідженні проаналізовано ознаки явища фразеологізації на матеріалі сучасної української енергетичної термінології. На основі словникового матеріалу розглянуто приклади термінотворення через процеси метафоризації та подальшої фразеологізації, проаналізовано основні типи їхньої семантичної трансформації, розглянуто метафоризовані терміни-фраземи, з'ясовано їхнє місце в досліджуваній терміносистемі та специфічні особливості їхнього функціонування в галузі енергетики. Аналізований матеріал дав змогу виокремити три групи фразеотермінів енергетичної галузі: семантично непрозорі терміни-фразеологізми (фразеологічні зрощення), семантично частково прозорі терміни-фразеологізми (фразеологічні єдності) та семантично прозорі терміни-фразеологізми (фразеологічні сполучення). Окремо більш детально проаналізовано терміни-фразеологізми, стрижневим компонентом яких виступає прикметник «зелений». Спостережено, що й досі не уніфіковано правопис цих термінів-фразеологізмів. Констатовано, що терміни-фразеологізми функціонують в енергетичній терміносистемі, хоча значною мірою різняться за своєю чисельністю відповідно до виокремлених груп. Наші спостереження показали, що термінологія енергетики, як й інші галузеві термінології, не функціонує ізольовано, а активно використовує фразеологічні надбання з інших галузей знання, зокрема це виявляється в закономірному явищі проникнення лексем на основі метафоризації та метонімізації в галузеві терміносистеми. Це свідчить і про постійну мовну динаміку, і про нерозривний зв'язок і взаємодію наукової мови із загальноживаною лексикою.

Ключові слова: термін, термінологія енергетики, термінотворення, семантична трансформація, метафоризація, фразеологізація.

The terminological system of the energy industry is one of the most dynamic, and in the modern realities of the development of our country, it needs constant updating, therefore, replenishment with new terms. Due to the fact that the functioning of any branch terminological system involves an inseparable connection with other styles of speech, a constant interaction of terminological systems with commonly used vocabulary has been observed, due to which branch terminologies are saturated with semantically and stylistically modified terms. The research analyzed the signs of the phenomenon of phraseologisation based on the material of modern Ukrainian energy terminology. On the basis of dictionary material, examples of term formation through the processes of metaphorization and further phraseologisation are considered, the main types of their semantic transformation are analyzed, metaphorized terms-phrases are considered, their place in the studied term system and specific features of their functioning in the field of energy are clarified. The analyzed material made it possible to single out three groups of phraseological terms of the energy sector: semantically opaque terms-phraseologisms (phraseological fusions), semantically partially transparent terms-phraseological units (phraseological units) and semantically transparent terms-phraseological terms (phraseological combinations). Separately, more detailed analysis of terms-phraseologisms, the core component of which is the adjective «green». It has been observed that the spelling of these phraseological terms has not yet been unified. It has been established that

the terms-phraseologisms function in the energy terminology system, although they differ to a large extent in terms of their number according to the isolated groups. Our observations showed that the terminology of energy, like other branch terminology, does not function in isolation, but actively uses phraseological assets from other branches of knowledge, in particular, this is manifested in the natural phenomenon of the penetration of lexemes based on metaphorization and metonymization into branch terminology systems. This testifies to both the constant linguistic dynamics and the inextricable connection and interaction of scientific language with commonly used vocabulary.

Key words: term, energy terminology, term formation, semantic transformation, metaphorization, phraseologisation.

Постановка проблеми. Процес розвитку будь-якої галузевої терміносистеми передбачає її взаємодію з іншими стилями мовлення, передусім розмовним, зокрема й професійним жаргоном, завдяки чому фахові терміносистеми насичуються семантичними і стилістично модифікованими термінами, тим самим поповнюючи й склад термінолексики. Загальноживані слова й терміни перебувають у постійній взаємодії. Так, загальноживані слова, змінюючи свої характеристики, стають термінами, а терміни, навпаки, переходять у художній, публіцистичний, розмовний стилі, перетворюючись на загальномовні одиниці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових дослідженнях з термінознавства на позначення процесу активної взаємодії наукового стилю із загальноживаним словником використовують терміни *метафоризація, метонімізація, метафорична номінація, термінологічна метафоризація, фразеологізація, тропейчне термінотворення, термінологізація, детермінологізація* тощо. Для теоретичного осмислення процесу постійної взаємодії термінів із загальноживаною лексикою слугують дослідження і вітчизняних, і зарубіжних науковців, як-от: М. Алефіренка [1], Г. Вознюка [2], З. Куньч [3], М. Кухарчишин [4], Г. Наконечної [5], О. Шиленко [6-8], Ю. Продан [9-10], І. Ментинської [11], Г. Шалдаісової [12], Т. Конівіцької [13], Л. Харчук [14], О. Чуєшкової [15], К. Житнікової [16], О. Важеніної [17], О. Подвойської [18] та ін.

Дослідники трактують термінологізацію як «сукупність мовних процесів, у результаті яких формуються нові слова – терміни» та виокремлюють такі основні способи термінологізації: використання загальноживаного слова для позначення наукового поняття; термінологічна деривація і адаптація термінів-слів іншомовного походження відповідно до фонетичних і граматичних закономірностей української мови [19, с. 211]. Варто наголосити, що в науковому дискурсі побутує використання синонімів на позначення процесу термінологізації, як-от: *лексико-семантичний спосіб термінотворення, семантична деривація, вторинна номінація, неологізація, семантичне термінотворення* тощо. Також суттєвий вплив на формування галузевих терміносистем мають і фразеологізми (фразеологічні одиниці, фразеологічні звороти, фраземи) – «стійкі мовні одиниці, для яких характерні семантична цілісність, синтаксична неподільність та відтворюваність у процесі мовлення як готової словесної формули» [20, с. 124]. У короткому лінгвістичному словнику «фразеологічна одиниця – це лексично неподільне, стійке у своєму складі, цілісне за значенням сполучення слів, що відтворюється в мові» [21, с. 194]. Останні дослідження з термінознавства дають підстави стверджувати, що термінологічні системи часом залучають до свого арсеналу і фразеологізми в ролі наукових термінів. Таке явище мовознавці номінують фразеологізацією, що передбачає «процес творення стійких, невільних сполучень слів, поступового набуття вільносинтаксичними прототипами категоріальних ознак фразеологізмів» [22, с. 770]. Це мовно-історичне явище, позаяк будь-який фразеологізм виникає унаслідок тривалого семасіологічного розвитку, стабілізації закріплення у мовленнєвій практиці стійких і відтворюваних словесних комплексів, співвідносних із словосполученнями або реченнями. Динаміка фразеологізації полягає у лексико-граматичних перетвореннях синтаксично вільних сполучень слів у семантично нерозкладні фразеологічні зрощення [22, с. 770].

Зазначимо, що термінознавці по-різному трактують явище перетину фразеології і термінознавства. Дехто із дослідників ставить під сумнів саме функціонування фразеологічних одиниць у фахових мовах. Прихильники цієї думки стверджують, що термінологічні словосполучення з конотативним компонентом не варто вважати фразеологічними одиницями, позаяк їхня кількість незначна, а емоційне забарвлення виконує лише допоміжну функцію, адже основною є номінативна, отож, релятивно нейтральна [18, с. 114; 15, с. 157]. Інші ж науковці чітко виокремлюють фразеотерміни у фахових мовах. На думку О. Шиленко, це мовне явище зазвичай відбувається внаслідок «метафоризації значення словосполучень: спостерігається так звана метафорична багатослівна номінація» [7, с. 310]. Науковиця також зазначає, що метафоризація і фразеологізація належать до різних способів утворення термінів, а саме: метафоризація є одним із видів лексико-семантичного способу, а фразеологізація – синтаксичного способу термінотворення. На позначення термінів, які виникли внаслідок фразеологізації, дослідники послуговуються такими номінаціями: *фразеотерміни* – «стійкі образні словосполуки, які складаються з двох або більше слів і постійно відтворюються в мові та мовленні фахівців різних галузей науки і техніки у вигляді фіксованої конструкції з властивими їй лексичним складом і значенням та належать до відповідних терміносистем» [6, с. 228]; *термін-фразема* – «стійке словосполучення, яке, крім основного номінативного значення, має ідіоматичне (фразеологічне) значення, належить до певної терміносистеми й мови професійного спілкування» [10, с. 119]; *терміни-фразеологізми*, які мають статус одиниць мови й зафіксовані у словниках, та *оказіональні терміни-фразеологізми*, що мають статус одиниць мовлення, але не зафіксовані у словниках [16, с. 6]. Заслужують на увагу дослідження явища фразеологізації М. Алефіренка. Науковець зробив ретельний зіставний аналіз термінологічних і фразеологічних словосполучень і зробив такі висновки: 1) основним аргументом фразеологічності аналітичних термінів не може бути їхня стійкість і відтворюваність, позаяк ці властивості мають й інші мовні одиниці; 2) фразеологічне значення носить емоційно-експресивний характер на відміну від термінологічного значення з його логіко-предметною спрямованістю, що суттєво відрізняє ці явища; 3) аналітичні терміни мають обмежену кількість компонентів і цим мовним одиницям зовсім не властиві синонімні заміни компонентів та поширення іншими словами, що є властивим для фразеологізмів [1, с. 84–89].

Незважаючи на значну кількість досліджень, процес осмислення фразеологізації в термінології залишається й надалі актуальним для української наукової мови, а вивчення особливостей фразеологічних одиниць, зокрема термінів-фразеологізмів, безперечно потребує більш глибокого аналізування.

Мета дослідження. Позаяк термінологічна система галузі енергетики є однією з найдинамічніших в сучасних реаліях розвитку нашої держави, вона потребує постійного оновлення, отже, й поповнення новими термінами. Це зумовлює **актуальність** нашого дослідження, що ставить **за мету** і завдання потреби аналізу процесу фразеологізації, семантичних відношень і типів термінів-фразеологізмів у досліджуваній терміносистемі. Вважаємо, що осмислення досліджуваного процесу як способу творення термінів-фразем, а також функціонування цих одиниць у досліджуваній терміносистемі потребує більш пильної уваги мовознавців. **Об'єктом нашого дослідження** є фразеотерміни, утворені внаслідок вживання нового виразу на основі порівняння, подібності, аналогії, тобто утворені на початковому етапі способом метафоризації або метонімізації, та їхньої подальшої трансформації в стійку словосполуку на основі лексико-семантичного способу термінної деривації.

Виклад основного матеріалу дослідження. В нашій розвідці під фразеотермінами розуміємо словосполуки із чітко визначеним означенням, зафіксованим у термінних словниках, нормативних документах і державних стандартах, дещо ускладненої семантичної структури, які поєднують у собі риси фразеологічної одиниці й терміна. Вони виступають лексикалізованими, синтаксично та семантично стійкими, відтворюваними словосполуками в мові та мов-

ленні фахівців різних галузей науки та техніки [8]. Причиною виникнення термінів-фразем вважаємо процес термінної фразеологізації у фаховому мовленні різних галузей знання. Отже, ми розглядаємо фразеологізацію як процес стабілізації і закріплення у фаховій мовленнєвій практиці стійких мовних одиниць, які з тих чи тих причин втратили синтаксичні зв'язки між частково чи повністю десемантизованими лексичними компонентами.

Аналізуючи структуру фразеотермінів галузи енергетики ми послуговуватимемося класичною класифікацією, яку використовують у своїх дослідженнях більшість термінознавців [2; 16; 13].

1. Семантично непрозорі терміни-фразеологізми (фразеологічні зрощення). Це неподільні одиниці, цілісне значення яких є невмотивованим, тобто воно не впливає зі значення їхніх компонентів. Прикладом семантично непрозорих фразеотермінів в термінології енергетики можна вважати такі: *ситуація N* – ситуація, за якої жоден елемент системи пересилання не є недоступним через пошкодження [23]; *аукціонний офіс* – оператор системи пересилання або інша юридична особа, що забезпечує розподіл пропускнуї спроможности міждержавних перетинів [24]; *тарифне меню* – економічний інструмент, який має на меті створення умов та стимулів для оптимізації споживання електричної енергії зі сторони споживача і полягає у формуванні комерційних пропозицій для споживачів, зокрема різних тарифних планів для різних споживачів, які приймаючи таку пропозицію, отримують механізм для оптимізації власних обсягів та графіків споживання електроенергії (прикладом такої комерційної пропозиції є тарифи, диференційовані за періодами доби) [25]; *третьа держава* – держава, що не є членом (сторonoю) Європейського Союзу чи Енергетичного Співтовариства [24]; *країна периметру* – суміжна держава, до/з системи пересилання якої здійснюється перетікання електричної енергії з/до системи пересилання України, та оператор системи пересилання (або суб'єкт господарювання, що виконує функції оператора системи пересилання) якої не уклав Договір ІТС [23].

2. Семантично частково прозорі терміни-фразеологізми (фразеологічні єдності) – неподільні одиниці, значення яких умотивоване значенням компонентів. Наприклад, *пряма лінія* – лінія електропересилання, що з'єднує генерувальний об'єкт виробника з електроустановкою споживача та використовується винятково ними [24]; *постачальник «останньої надії»* – електропостачальник, який за обставин, встановлених Законом України «Про ринок електричної енергії», не має права відмовити споживачеві в укладенні договору постачання електричної енергії на обмежений період часу [24]; *закриття воріт балансувального ринку* – часові межі, коли постачальник послуг балансування в систему управління ринком більше не дозволяє подачу або оновлення пропозиції на балансувальну енергію [25]; *закриття воріт на аукціонній платформі* – часові межі, після яких постачальники допоміжних послуг, бажаючи виграти потужність резерву за результатами аукціонів на допоміжні послуги, не можуть повідомляти відповідні величини для всіх розрахункових періодів кожного торгового дня по кожній одиниці надання допоміжних послуг [25]; *ринок електричної енергії “на добу наперед” (ринок “на добу наперед”)* – сегмент ринку електричної енергії, на якому здійснюється купівля-продаж електричної енергії на наступну за днем проведення торгів добу [24]; *сигнал тривоги лічильника* – сигнал спрацювання вбудованих датчиків про відкриття клемної кришки, корпусу лічильника, впливу постійного (змінного) магнетного поля та/або радіочастотного випромінювання, що відображається світловим індикатором на лічильнику або відображенням на рідкокристалічному екрані лічильника відповідного повідомлення, індикація на рідкокристалічному екрані лічильника інформації про знеструмлення однієї або двох фаз у колах живлення, відсутність збільшення показів лічильника за наявности навантаження, інша інформація, що відображається на екрані лічильника та/або в журналі подій лічильника [26]; *штучний нуль* – додатково змонтований контур заземлення (зокрема металеві труби водопроводу або системи опалення), що з'єднаний з «нульовим» післяобліковим проводом електричної мережі електрозабезпечення електроустановки споживача, який за умови неправильного

підключення лічильника (наприклад, у разі якщо електрична енергія обліковується однофазним одноелементним лічильником – «фаза» у третій клемі) дає змогу безобліково споживати електричну енергію. Облаштування додаткового контуру заземлення з метою з'єднання його з металевими корпусами електричних приладів для забезпечення їх безпечної експлуатації не належить до терміна «штучний нуль» [27]; **доступ третіх сторін** – право будь-якого користувача системи використовувати систему пересилання електричної енергії та системи розподілу електричної енергії на заздальгідь і публічно оголошених умовах відповідно до принципів прозорості і недискримінаційності [24]; **еталонний інцидент** – максимальне додатне або від'ємне відхилення потужності, що виникає миттєво між виробництвом та споживанням у синхронній області, яке враховується при визначенні параметрів РПЧ [26]; **лавиноподібне падіння напруги (в енергосистемі)** – стрімке зниження напруги внаслідок порушення статичної стійкості енергосистеми та зростання дефіциту реактивної потужності [23].

3. Семантично прозорі терміни-фразеологізми – фразеологічні сполуки, які не є семантичними єдностями, тобто їхнє значення виокремлено чіткіше. Зазвичай такого типу фразеотерміни фахівці використовують у повсякденному мовленні, наприклад: **альтернативна енергетика** – сфера енергетики, що забезпечує вироблення електричної, теплової та механічної енергії з альтернативних джерел енергії [28]; **універсальна послуга** – постачання електричної енергії побутовим та малим непобутовим споживачам, що гарантує їхні права бути забезпеченими електричною енергією визначеної якості на умовах, визначених відповідно до Закону, на всій території України [24]; **аукціонна ціна** – ціна 1 кіловат-години електричної енергії, запропонована суб'єктом господарювання, який визначений переможцем аукціону з розподілу квоти підтримки [28]; **вразливі споживачі** – побутові споживачі, визначені у встановленому Кабінетом Міністрів України порядку, які мають право на передбачені законом підтримку для відшкодування витрат на оплату спожитої електричної енергії та/або захист від відключення у певні періоди [24]; **торговий день** – період у 24 (23 або 25 у залежності від переходу на літній/зимовий час) послідовні розрахункові періоди, що починається о 00:00 за київським часом (Східноєвропейським часом) [25]; **форс-мажорні обставини** – надзвичайна і непереборна за наявних умов сила, захист від дії якої не передбачено в проєктній та іншій нормативній документації, дію якої неможливо попередити застосуванням високопрофесійної практики персоналу та яка може бути викликана: винятковими погодними умовами і стихійним лихом (ураган, буря, повінь, нагромадження снігу, ожеледь, землетрус, пожежа, просідання і зсув ґрунту); непередбаченими ситуаціями, викликаними діями сторони, що не є стороною відповідного договору (страйк, локаут, дія суспільного ворога, оголошена та неоголошена війна, загроза війни, терористичний акт, блокада, революція, заколот, повстання, масові заворушення, громадська демонстрація, протиправні дії третіх осіб, пожежа, вибух); умовами, регламентованими відповідними органами виконавчої влади, а також пов'язаними з ліквідацією наслідків, викликаних винятковими погодними умовами і непередбаченими ситуаціями [27].

За останнє десятиріччя в термінології енергетики з'явився цілий пласт нових термінів-фразеологізмів, стрижневим компонентом яких виступає прикметник **зелений**. На нашу думку, такі терміни утворилися способом метафоризації з подальшою трансформацією в стійку словосполуку – фразеотермін. Зокрема, з часу приєднання України до **Європейського зеленого курсу** (програми дій Європейського Союзу, в центрі якої амбіційний план переходу до кліматично нейтральної Європи до 2050 року) терміносистема української енергетики поповнилася низкою нових термінів-фразеологізмів, як-от: **зелена енергетика** – відновлювальні джерела енергії, невичерпні у природі. Окрема властивість – вплив на довкілля. Він є, але не пов'язаний з викидами газів, які затримують сонячну енергію в атмосфері; **зелений тариф** – спеціальний тариф, за яким закуповується електрична енергія, вироблена на об'єктах електроенергетики, зокрема на введених в експлуатацію чергах будівництва електричних станцій (пускових

комплексах), з альтернативних джерел енергії (а з використанням гідроенергії – лише мікро-, міні- та малими гідроелектростанціями) [28]; а також інші терміни з лексемою «зелений»: *концепція «зеленого» енергетичного переходу України, зелені джерела енергії, зелені облигації, зелений портфель, зелене фінансування, зелена біржа, зелений аукціон, зелений перехід, зелена концепція, зелені ініціативи, зелені інвестиції, зелені амбіції, зелені політичні заходи, зелена угода, зелений напрямок, зелена економіка* тощо.

Безперечно, вищенаведені приклади функціують не лише в терміносистемі енергетики, їх використовують й інші галузеві терміносистеми, наприклад, термінології економіки, політології, міжнародних відносин тощо. Спостережено, що й досі не уніфіковано правопис цих термінів-фразеологізмів: в одному випадку слово *зелений* беруть у лапки, певно, задля того, щоб наголосити на переносному значенні цього слова, в інших випадках – усталено «відкидають» лапки, тим самим підтверджують частотність вживання цих термінів. Таку специфіку вживання можна пояснити, по-перше, тим, що лексема *зелений* належить до загальноновживаних слів, її фіксують словники загальноновживаної лексики. Інші слова термінофразем належать до засобів спеціального слововжитку. По-друге, помітна різниця між лексемами щодо більшої чи меншої міри вияву метафоричності. Адже при метафоризації береться до уваги й ступінь вияву переносного значення, тобто яка міра асоціації покладена в основу нового значення порівняно зі старим, відомим, значенням. Тому, на нашу думку, чим більша частотність, то рідше ці слова вживатимуть у лапках. Безперечно, докладний аналіз вживання, адаптування вищезазначених термінів в галузевих терміносистемах потребує більш ґрунтовного дослідження, що може слугувати перспективою наших подальших розвідок, позаяк на сьогодні альтернативна енергетика набула стрімкого поступу, що потребує більш пильної уваги до її терміносистеми.

Висновки. Отож, наше дослідження дає змогу констатувати, що терміни-фразеологізми функціують в енергетичній терміносистемі, хоча значною мірою доволі різняться за своєю чисельністю відповідно до виокремлених груп. Вкотре можна констатувати, що термінологія енергетики, як й інші галузеві термінології не функціює ізольовано, а активно використовує фразеологічні надбання з інших галузей знання, зокрема це виявляється в закономірному явищі проникнення лексем на основі метафоризації та метонімізації в галузеві терміносистеми. Це свідчить і про постійну мовну динаміку, і про нерозривний зв'язок і взаємодію наукової мови із загальноновживаною лексикою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алефіренко М.Ф. Теоретичні питання фразеології. Харків : Видавництво при Харківському державному університеті видавничого об'єднання «Вища школа», 1987. 135 с.
2. Вознюк Г.Л., Конівіцька Т.Я. Процес фразеологізації як засіб творення фінансово-економічних термінів. *Український смисл*. Дніпро : Ліра, 2017. с. 107–116.
3. Куньч З. Питоме й запозичене в термінології: проблема балансу. *Теорія терміна: конкретизація лексико-семантичних парадигм : монографія* / З.Й. Куньч, Г.В. Наконечна, О.Р. Микитюк, С.З. Булик-Верхола, Ю.В. Теглівець Львів : Галицька Видавнича Спілка, 2018. 180 с.
4. Кухарчишин М.І. Біологічна термінологіка як складник реєстру загальномовних тлумачних словників. *Термінна та діалектна лексикографія: контекст сьогодення : монографія* / Литвин О.Г., Комова М.В., Харчук Л.В., Кухарчишин М.І., Гнатюк М.В. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2022. 208 с.
5. Наконечна Г.В. Термінологізація і детермінологізація: ступінь опрацювання й вектори розвитку. *Теорія терміна: конкретизація лексико-семантичних парадигм : монографія* / З.Й. Куньч, Г.В. Наконечна, О.Р. Микитюк, С.З. Булик-Верхола, Ю.В. Теглівець Львів : Галицька Видавнича Спілка, 2018. 180 с.
6. Шиленко О.А. Фразеологізація в англійській фаховій мові економіки. *Вісник Житомирського державного університету ім. Івана Франка*. 2010. Вип. 49. С. 228–231.
7. Шиленко О. Фразеологізація та метафоризація в терміносистемах: відмінності та подібності. *Українська термінологія і сучасність*. 2007. С. 307–310.

8. Шиленко О.А. Термінологічна фразеологізація в англomовних фахових текстах. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 – германські мови. Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. 2013.
9. Продан Ю.П. Класифікація термінів-фразем та суміжних з ними одиниць мови спеціального призначення у сучасному мовознавстві. *Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal)*, № 8, 2016, С. 61–64.
10. Продан Ю.П. Поняття «термін-фразема» у лінгвістиці. *Термінологічний вісник*. 2013. Вип. 2(1). С. 116–121.
11. Ментинська І.Б. Аналітичний спосіб творення комп'ютерних термінів як тип термінологічної номінації. *Закарпатські філологічні студії*. 2023. Вип. 29, т. 1. С. 83–89.
12. Шалдаїсова Г.В. Фразеологізація термінологічних словосполучень в українській мові. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2016, №21, том 1. С. 102–104.
13. Конівіцька Т. Фразеологічні одиниці в системі української економічної термінології. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». 2016. № 842. С. 73–76.
14. Харчук Л. В. Особливості неморфологічного способу термінотворення (на матеріалі української електроенергетичної термінології). *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки»*. 2020. № 2 (20). С. 254–262. DOI: 10.32342/2523-4463-2020-2-20-27.
15. Чуєшкова О. Семантична структура терміносполук економічної терміносистеми. *Вісник національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». Львів, 2006. № 559. С. 156–160.
16. Житнікова К.В. Фразеологічні одиниці в англomовній терміносистемі менеджменту та маркетингу : семантико-прагматичний аспект (на матеріалі часопису «Journal of World Business») : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2008. 22 с.
17. Важеніна О.Г. До проблеми розмежування фразеологічних трансформацій, модифікацій та варіацій. *Лінгвістичні студії*. Донецьк : ДонДУ, 2000. Вип. 6. С. 310–314.
18. Подвойська О.В. Термінологія соціальної ринкової економіки в сучасній німецькій мові: номінативний та функціональний аспекти : дис. ... канд. філол. наук : 10. 02. 04 «Германські мови». Київ, 2008. 244 с.
19. Грищенко А., Мацько Л., Плющ М. Сучасна українська літературна мова: підручник. Київ : Вища школа, 1997. 493 с.
20. Микитюк О. Сучасна українська мова: самобутність, система, норма: навчальний посібник. Львів : Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2023. 440 с.
21. Єрмоленко С.Я., Бибик С.П., Тодор О.Г. Українська мова: Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / За ред. С.Я. Єрмоленко. Київ : Либідь, 2001. 224 с.
22. Українська мова. Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О., Зяблюк М.П. та ін. 2-ге вид., випр. і доп. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.
23. Кодекс системи передачі. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0309874-18#n23>.
24. Закон України «Про ринок електричної енергії». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2019-19#Text>.
25. Постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг «Про затвердження Правил ринку». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0307874-18#Text>.
26. Постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг «Про затвердження Кодексу комерційного обліку електричної енергії». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0311874-18#Text>.
27. Постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг «Про затвердження Правил роздрібного ринку електричної енергії». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0312874-18#Text>.
28. Закон України «Про альтернативні джерела енергії». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555-15#Text>.

УДК 811.111'27'37: 811.134.2-044.7

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-210-45>

ІСПАНСЬКІ ЗАПОЗИЧЕННЯ АМЕРИКАНСЬКОГО ВАРІАНТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ: ХРОНОЛОГІЯ НАДХОДЖЕННЯ ТА СЕМАНТИЧНІ ЗМІНИ

SPANISH BORROWINGS OF THE AMERICAN VARIANT OF THE ENGLISH LANGUAGE: CHRONOLOGY OF COMING AND SEMANTIC CHANGES

Шовкопляс Ю.О.,

orcid.org/0000-0003-1473-4411

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри викладання другої іноземної мови
Запорізького національного університету

Статтю присвячено дослідженню хронології надходження та семантичних змін іспанізмів при їх запозиченні до американського варіанта англійської мови. В статті визначаються часові межі надходження іспанських запозичень до американського варіанта англійської мови, з'ясовуються екстралінгвальні фактори їх надходження. Основну увагу приділено в статті семантичними змінам, яких зазнали іспанізми при надходженні до американського варіанта англійської мови.

Іспанські запозичення почали з'являтися в американському варіанті англійської мови з початку його формування у XVII столітті завдяки контактам представників іспаномовних і англійськомовних спільнот, що відбувались на території Північної Америки. Хоча процеси запозичення іспанізмів до американського варіанта англійської мови тривають і нині, вони були найбільш інтенсивними в XVIII та XIX століттях. Це зумовлено екстралінгвальними факторами, ключовими із яких є заселення представниками іспаномовних спільнот території США, її історичними, політичними, економічними, соціокультурними та іншими взаєминами з іспаномовними країнами.

При надходженні до американського варіанта англійської мови більша кількість іспанізмів зазнали значних семантичних змін. Подібні зміни були як якісними, так і кількісними, а також визначались кількістю значень етимонів запозичених одиниць. Ті з них, які походили від моносемантичних іспанізмів, зберегли своє вихідне значення, а також зазнали спеціалізації, конкретизації та генералізації. У одиниць, які підлягли вказаним семантичним процесам, з'явилися також нові відтінки значення, відмінні від значення їх етимонів. Стилiстичне забарвлення окремих запозичених одиниць змінилося.

Іспаномовні запозичення, які походили від полісемантичних етимонів, зберегли лише окремі або одне значення своїх етимонів, а також зазнали конкретизації та генералізації значення, зміщення значення від центру до периферії. Окремі з цих лексичних одиниць отримали нові значення або їх відтінки, змінили своє стилістичне забарвлення в американському варіанті англійської мови. Багато з іспанських запозичень стали також одиницями його сленгу.

Ключові слова: американський варіант, англійська мова, запозичення, етимон, іспанізм, семантична зміна, хронологія.

The article is devoted to the study of the chronology of coming and semantic changes of Spanish borrowings of the American variant of the English language. Time limits and extralinguistic factors of their penetration into the American variant of the English language are clarified in the article. Main attention is paid to the semantic changes of Spanish borrowings in the American variant of the English language.

Spanish borrowings began to appear in American English since its formation began in the XVII century due to the contacts of representatives of Spanish-speaking and English-speaking communities that took place on the territory of North America. Although the processes of borrowing of Spanish units into the American variant of the English language have been lasted till present days, in the XVIII and XIX centuries they were the most intensive. It was caused by extralinguistic factors, the key of which are the settlement of representatives of Spanish-speaking communities in the US territory, historical, political, economic, sociocultural and other relations of the USA with Spanish-speaking countries.

Most of Spanish borrowings underwent significant semantic changes in the American variant of the English language. Such changes were qualitative and quantitative. They were also predetermined by the quantity of etymons of the borrowed units. Spanish borrowings originated from monosemantic lexical units saved their meanings or underwent specialization, specification and generalization. Some units that underwent the abovementioned semantic processes acquired new shades of meanings, different from meanings of their etymons. Stylistic colorings of some borrowed units were changed.

Spanish borrowings originated from polysemantic etymons saved some of meanings or one meaning of their etymons. Some borrowings also underwent concretization and generalization of their meanings, a displacement of meaning from the center to the periphery. Some borrowed units acquired new meanings or their shades, changed their stylistic colorings in the American variant of the English language. A lot of Spanish borrowings also became units of its slang.

Key words: American variant, the English language, borrowing, etymon, Spanishism, semantic change, chronology.

Постановка проблеми. Проблематика запозичень, що сприяють розвитку та збагаченню різних мов, є однією з найбільш цікавих для лінгвістів, про що свідчать численні наукові розвідки [1–8]. Особлива роль приділяється при цьому англійській мові, що зумовлено двома основними факторами: тим, що її вважають «мовою гібридною», [9, с. 18], до якої протягом усієї історії її розвитку надходили одиниці та морфеми з інших мов, а також її статусом як основної мови міжнародного спілкування у сучасній світовій спільноті, ключової мови сфери інформаційних технологій, мовою найбільш впливових країн світу [9, с. 7], що власне і призвело до поширення у вітчизняній лінгвістиці поняття «англомовний світ» [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри інтенсивні контакти представників іспанськомовних спільнот і англомовного світу, що фактично розпочалися ще у XVII столітті, з-поміж інших європейських запозичень, тобто тих одиниць, що надійшли до англійської мови з європейських мов, найменш вивченими у вітчизняній лінгвістиці є іспанізми – лексичні одиниці іспанської мови.

Визначені одиниці відіграли надзвичайну роль у формуванні американського варіанта англійської мови, на що зокрема вказували американський есеїст Г. Менкен, зазначаючи, що «внезок іспанської мови у формування словникового складу американської англійської порівняно з іншими європейськими мовами є найбільш значущим» [10, с. 23], американський лінгвіст Т. Пайлз, вказуючи, що «найбільший вплив на американський варіант англійської мови з-поміж мов здійснила іспанська» [11, с. 44], мовознавець США Дж. Крепп, постулюючи, що «з іспанської до американської англійської надійшла більшість іншомовних слів» [12, с. 31] та ін.

Незважаючи на це, у вітчизняній лінгвістиці й донині існують лише поодинокі наукові дослідження, присвячені іспанськомовним запозиченням американського варіанта англійської мови [13–15]. Саме цей факт і визначає *актуальність* статті, а її *завдання* полягають у з'ясуванні кількісних і якісних семантичних змін, які зазнали лексичні одиниці іспанського походження в американському варіанті англійської мови, чому передують встановлення часових меж і деталізація причин надходження запозичень вказаних одиниць до нього.

На початку взаємодії іспанської мови та американського варіанта англійської мови до останнього надійшла невелика кількість іспанських запозичень, що пояснюється незначними контактами між носіями мов. У XVIII столітті кількість іспанськомовних запозичень в американському варіанті англійської мови зростає, оскільки подібні контакти починають зміцнюватися та розширюватися. Під їх впливом зокрема з'являються такі одиниці, як *rancho*, *corral*, *chinch* та ін.

Основна кількість іспанськомовних запозичень надійшли до американської англійської в XIX столітті, що пояснюється такими екстралінгвальними факторами як період боротьби латиноамериканських колоній Іспанії за незалежність, «золота лихоманка», яка привабила велику кількість людей до Америки, завоювання іспанськомовних територій у Мексиці. Іспанські запозичення, що надійшли до американського варіанта англійської мови у цей період у значній

кількості, були різноманітними за тематикою. Це були не тільки одиниці на позначення понять флори та фауни, але й засоби йменування понять суспільно-політичного життя, архітектури, мистецтва тощо.

У XX–XXI столітті процес поповнення іспаномовними запозиченнями американського варіанта англійської мови вже не був таким інтенсивним, хоча вони й продовжували та продовжують надходити до нього із Іспанії та країн Латинської Америки через громадянську війну в Іспанії, національно-визвольну боротьбу в країнах Латинської Америки, розвиток туризму, мистецтва, нові суспільно-політичні реалії та процеси глобалізації.

Аналіз вибірки іспанізмів, зробленої нами для цієї розвідки із словників [16–19], дозволив встановити, що вони поділяються на ті, які мають одне значення, та ті, що є багатозначними, власне мають два, три та більше значень, а також характеризуються наявністю основного значення та його варіантів. Семантична структура лексичних іспанізмів характеризується низкою специфічних ознак, що є відсутніми у етимонів, тобто одиниць від яких вони походять, і є важливим показником ступеня адаптації в системі-реципієнті.

Для моносемантичних іспанізмів американського варіанта англійської мови характерним є повне збереження вихідної семантичної структури лексичної одиниці, спеціалізація вихідних значень, розширення вихідного семантичного значення лексичної одиниці.

Під збереженням або відтворенням семантичної структури прототипу- моносеманту ми розуміємо «спосіб відтворення семантичної структури, що характеризується збереженням денотативного значення та стилістичного співвіднесення етимону» [20, с. 108]. Іспанізми цього типу є в основному іменниками та термінами або засобами точного йменування речовин, конкретних об'єктів та абстрактних понять позамовної дійсності, наприклад:

nanduti – легка, тонка тканина;

salmonica – віта колона;

pulperia – закусочна;

peccadillo – невеликий гріх

Як правило, іспанізми, що зберігають значення етимону, не є поширеними в американському варіанті англійської мови. Вони віддзеркалюють суто специфічні явища та поняття, що є характерними для життя народів іспанськомовних країн та населення південно-західної частини США, де проживає іспанськомовне населення. Досить часто ці одиниці є історизмами та архаїзмами, що не завжди фіксується в словниках відповідними позначками, зокрема:

quipree – вузликове письмо давніх перуанців;

tuladi – іспанець, який прийняв мусульманську віру.

Деякі іспанізми, що зберегли значення етимону, із плином часу та внаслідок асиміляції втрачили свій суто іспанський характер. Вони стали загальновідомими завдяки засобам масової інформації, туризму, розвитку спортивних, культурних, торгово-економічних зв'язків. Прикладом можуть слугувати назви іспанських танців, музичних творів, інструментів, літературних творів, одиниці йменування понять суспільно-політичного життя, наприклад:

bolero, jota, guitarra, Don Quijote, Rosinante, siesta, filibuster.

Виходячи з того, що більшість запозичених іспанізмів, які походять від моносемантичних етимонів, повністю зберігають своє значення в мові-реципієнті, зміна стилістичного забарвлення для них не є характерною, наприклад:

meson – ісп. таверна, прилавок; амер. англ. таверна;

rio – ісп., амер. англ. річка.

Разом із тим, низка моносемантичних іспанізмів підлягає в американському варіанті англійської мови конкретизації значення. Це виявляється в тому, що при запозиченні денотативне значення етимону зберігається лише частково, опиняючись у новому контексті.

Порівняємо семантичне значення лексеми *picacho*, яка в іспанській мові позначає *вершину гори*, а в американському варіанті англійської мови використовується в значенні *великий*

одиночний *гострокінцевий пагорб*. Іншим прикладом є лексема *llanero*, що в іспанській мові має значення *мешканець рівнин*, а в американському варіанті англійської мови – *пастух у Південній Америці*.

Нерідко в результаті спеціалізації чи конкретизації значення у запозичених одиниць з'являються нові відтінки значень, що свідчать про іспанське походження або про специфічне використання на території США. Стилістичне забарвлення подібних одиниць може змінюватися. Так, наприклад, лексема *fason* – *великий ніж* є стилістично нейтральною в іспанській мові, в той час як в американському варіанті англійської мови вона стала використовуватися як професіоналізм із значенням *довгий і важкий ніж, що використовується південно-американським гаучо*. Це свідчить про процес семантичної міграції лексеми [21, с. 216] при її запозиченні до іншої мови.

Лексична одиниця *chaqueta* в іспанській мові має значення *жакет, куртка*, в той час, як в американському варіанті англійської мови вона означає *куртка, яку носять ковбої*. Іспанізм *abrazo* – *обійми* в американському варіанті англійської мови означає *обійми на знак вітання*, тобто конкретизується.

Зміна семантичної структури етимону при запозиченні може відбуватися на основі метонімічного або метафоричного перенесення. Моносемантичні лексеми іспанського походження зазнають змін семантичного обсягу в результаті метонімічного чи метафоричного перенесення при розширенні денотативного значення.

Так, наприклад, в іспанській мові лексема *calamanco* використовується для позначення вовняної тканини, а в американському варіанті англійської мови вона вживається у значенні *одяг із вовняної тканини*. Лексична одиниця *malpais* в іспанській мові використовується для йменування сухого, неродючого ґрунту. В американському варіанті англійської мови ця одиниця має два значення, які є власне лексико-семантичними варіантами: *неродючий ґрунт, під яким знаходиться базальтова лава; базальтова лава*.

Більших змін зазнають іспанізми-запозичення, етимони яких є багатозначними. Повне збереження значення цих одиниць спостерігається рідко. Найчастіше це стосується одиниць, значення яких сформувалось на основі метонімічного перенесення. Наприклад, такі іспанізми, як *madrigaqui* (*волокно, що видобувається із різних видів пальм на Філіппінах, одяг із цього волокна*) та *rosol* (*їжа з м'яса з кукурудзяним борошном, напій із підсолодженої кукурудзи*) зберегли свої значення при запозиченні до американського варіанта англійської мови.

Більшість запозичених іспанізмів, що у вихідній мові є багатозначними одиницями, зазнають звуження значення чи зберігають при надходженні до американської англійської одне із своїх значень. Так, наприклад, багатозначна іспанська лексема *tachero* надійшла до аналізованого варіанту англійської мови лише зі значенням *запальничка*. Іншим прикладом є іспанська лексема *ricadura* (*оцет, укол, надріз, поріз, невелика кількість тютюну для сигарет*), що зберігає у американському варіанті англійської мови останнє значення.

Іспанізми зберігають також своє основне значення при надходженні до американського варіанта англійської мови, наприклад:

petate – амер. англ. *циновка, ісп. циновка, ліжко, вузел із постіллю*;

manteca – амер. англ. *животний жир, ісп. животний жир, жир в молоці, какао, помада*.

Поряд із цим, значна кількість іспанських запозичень американського варіанта англійської мови, що походять від полісемантичних лексем, зберігають декілька значень у ньому, зокрема:

rambla – яр, лощина, широка вулиця.

Також деякі значення полісемантичних іспанізмів можуть уточнюватися, наприклад:

cabeza – ісп., амер. англ. *голова людини або тварини; голова сім'ї, керівник; амер. англ. голова групи філіппінських сімей*.

Нерідко при запозиченні полісемантичних слів в нову лексичну систему може не переноситись жодне з оригінальних значень слова. Разом із тим запозичення може передавати основний

зміст вихідної одиниці, являючи собою сумарне вираження тих конститuentів, які складають змістову структуру етимону. Так, наприклад, іспанізм *vigía* використовується в американському варіанті англійської мови у значенні *умовний знак небезпеки для позначення небезпечної схелі або мілини*. Оригінальна лексична одиниця має при цьому наступні значення:

сторожова будка, спостерігацька вишка, спостерігач (на березі), марсовий (на судні), передовий спостерігацький пост, нагляд, схеля, що виступає з води.

Звуження, спеціалізація, поява нового відтінка значення спостерігається при переході іспанізма *hoja* в американській варіант англійської мови:

листяна обгортка качана кукурудзи, що використовується для скручування сигарет.

В іспанській мові вказана одиниця має значення *лист*.

Значення полісемантичної іспанської лексеми *entrada* (*вхід, в'їзд; виступ; початок; навала; вторгнення*) також було змінено при надходженні до американського варіанта англійської мови, в якому вона почала використовуватися у значенні *експедиція, подорож до недослідженої території*.

До якісних змін значення, що відбуваються в семантичній структурі лексичних одиниць іспанського походження при їх запозиченні до американського варіанту англійської мови, слід віднести також зміщення, що виявляється в тому, що значення, яке знаходиться на периферії змістової структури слова-етимону, стає головним. Так, наприклад, в американському варіанті англійської мови лексема *tatador* має значення *матадор, один із учасників бою биків*. Також вказана лексема використовується в значенні *один із основних козирів при гри в ломбер, різновид гри в доміно*. В іспанській мові значення *матадор, тореро* є останнім серед інших значень вказаної лексеми: *вбивця, матадор, тореодор*.

При запозиченні іспанського *pronunciamento* до американського варіанту англійської мови його головне значення *військовий закат* хоча і не втрачається, але пересувається на периферію. Інший лексико-семантичний варіант значення вказаної одиниці *оголошення вироку* розширює (*офіційна об'ява, маніфест, оприлюднення*) або звужує (*маніфест про зміну уряду*) своє значення при запозиченні. Багато іспанськомовних лексем стали також сленгізмами в американському варіанті англійської мови.

Висновки. Американський варіант англійської мови формувався під впливом іспанськомовних запозичень, що почали надходити до нього у зв'язку з соціокультурними, політичними та іншими контактами між носіями мов у XVII столітті, триваючи донині. В процесі надходження іспанські запозичення зазнавали якісних і кількісних змін. Ті одиниці, етимонами яких були моносеманти, в повному обсязі зберегли своє значення, підлягли спеціалізації, конкретизації або генералізації. Іспанськомовні запозичення, етимонами яких були полісеманти, зазнали звуження та розширення значення, а також зміщення значення від центру до периферії. В деяких із них також з'явилися нові значення або їх відтінки. Багато іспанізмів стали також одиницями сленгової лексики американського варіанта англійської мови. **Перспективи подальших досліджень** пов'язуємо з вивченням стилістичних особливостей іспанськомовних запозичень американського варіанта англійської мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Жлуктенко Ю. О. Українсько-англійські міжмовні відносини : українська мова у США і Канаді. Київ: Вища школа, 1974. 176 с.
2. Зацний Ю. А. Внутрішні запозичення сучасної англійської мови. Суми: «Вісник СумДУ», 2006. С. 23–29.
3. Зацний Ю. А. Розвиток словникового складу сучасної англійської мови : монографія. Запоріжжя : ЗДУ, 1998. 431 с.
4. Зацний Ю. А. Сучасний англомовний світ і збагачення словникового складу. Львів : ПАіС, 2007. 228 с.

5. Немус О. А., Бялик В. Д. Зовнішні та внутрішні запозичення англійської мови. Наукові записки. Серія : Філологічні науки. 2018. С. 27–35.
6. Larson M. L. Borrowings in the English Language. Lanham and N. Y. : University Press of America, 1984. 586 p.
7. Lyons J. Latin and Greek Borrowings in the Indo-European Languages. Bungay : Fontana, 1981. 256 p.
8. Rasinsky T., Padack N., Rick M. Greek and Latin Roots. – Keys to Building Vocabulary. Huntington Beach city : Shell Education Publisher, 2008. 208 p.
9. Strang B. A History of English. London : Methuen, 1974. 453 p.
10. Mencken H. L. The American Language. An Inquiry into Development of English in the United States. New York : Knopf, 1941. 769 p.
11. Pyles T. Words and Ways of American English. N. Y. : Random House, 1952. 310 p.
12. Krapp G. P. The English Language in America. Vol. 1. N. Y. : The Century Co., 1925. 377 p.
13. Мірошник С. О. Використання іспанської лексики в американській лінгвокультурі. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. 2012. № 21. С. 362–368.
14. Шовкопляс Ю. О. Аспекти вивчення впливу іспанської на англійську мову США (порівняльний аналіз українських та зарубіжних досліджень). *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія «Філологічні науки»*. 2019. № 11. С. 167–171.
15. Шовкопляс Ю. О. Лінгвальні особливості засвоєння іспанських запозичень англійською мовою США. *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2019. VII (56). Issue 190. P. 48–52.
16. Longman Dictionary of American English / 5th ed. London : Pearson Education, 2014. 1368 p.
17. Merriam-Webster's Word-for-Word Spanish-English Dictionary. Springfield : Merriam-Webster, 2021. 672 p.
18. Гороть Є. І. та ін. Великий англо-український словник. Вінниця : Нова книга; Харків : Ранок, 2011. 1700 с.
19. Іспансько-український – українсько-іспанський словник / укл. В. Сахно. Ірпінь : Перун, 2017. 608 с.
20. Ляшук А. М. Семантична і формальна модифікація словникових одиниць української та англійської мов. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Серія: Філологічні науки*. 2013. № 3. С. 107–110.
21. Куц Е. О. Семантичні аспекти міграції та способи перекладу англійської термінологічної лексики. *Вісник Запорізького національного університету*. 2010. № 1. С. 215–221.

Наукове видання

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Серія:
Філологічні науки

Випуск 3 (210)

Коректор *І. М. Чудеснова*
Комп'ютерне верстання *Ю. В. Ковальчук*

Підписано до друку 24.09.2024 р.
Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 36,97. Зам. № 1024/665
Наклад 100 прим.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.